

ПРИЧОРНОМОРСЬКИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ЕКОНОМІКИ ТА ІННОВАЦІЙ

ІНФРАСТРУКТУРА РИНКУ

Електронний науково-практичний журнал

Випуск 75

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

Головний редактор:

Шапошников Костянтин Сергійович – доктор економічних наук, професор, начальник відділу науково-дослідної роботи та атестації наукових кадрів ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» Міністерства освіти і науки України (Київ, Україна).

Члени редакційної колегії:

Абрамова Алла Сергіївна – кандидат економічних наук, доцент, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (Чернівці, Україна).

Борщ Вікторія Ігорівна – доктор економічних наук, доцент, Одеський національний медичний університет (Одеса, Україна).

Вербівська Людмила Василівна – доктор економічних наук, доцент, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (Чернівці, Україна).

Гавкалова Наталія Леонідівна – доктор економічних наук, професор, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця (Харків, Україна).

Дименко Руслан Анатолійович – доктор економічних наук, доцент, ДВНЗ Університет банківської справи (Львів, Україна).

Дука Анастасія Петрівна – доктор економічних наук, професор, Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна).

Жаворонок Артур Віталійович – кандидат економічних наук, доцент, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (Чернівці, Україна).

Коваль Віктор Васильович – доктор економічних наук, професор, Південний науковий центр НАН України та МОН України (Одеса, Україна).

Кудласва Наталія Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (Чернівці, Україна).

Лопашук Інна Афанасіївна – кандидат економічних наук, доцент, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (Чернівці, Україна).

Маргасова Вікторія Геннадіївна – доктор економічних наук, професор, Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна).

Марич Максим Григорович – кандидат економічних наук, доцент, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (Чернівці, Україна).

Морозова (Селіверстова) Людмила Сергіївна – доктор економічних наук, професор, Київський національний торговельно-економічний університет (Київ, Україна).

Пономаренко Тетяна Вадимівна – доктор економічних наук, професор, Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Бугая (Київ, Україна).

Попова Любов Василівна – кандидат економічних наук, доцент, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (Чернівці, Україна).

Прохорчук Світлана Володимирівна – кандидат економічних наук, професор, Заклад вищої освіти «Міжнародний університет бізнесу і права» (Херсон, Україна).

Роговий Андрій Віталійович – доктор економічних наук, професор, Навчально-науковий інститут бізнесу, природокористування і туризму, Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна).

Стеблянюк Ірина Олегівна – доктор економічних наук, професор, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара (Дніпро, Україна).

Федишин Майя Пилипівна – кандидат економічних наук, доцент, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (Чернівці, Україна).

Цвірко Олена Олександрівна – доктор економічних наук, професор, ПУ «Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій» (Одеса, Україна).

Велькі Януш – доктор економічних наук, професор, Університет «Опольська політехніка» (Ополе, Польща).

Гросу Вероніка – доктор економічних наук, професор, Сучавський університет імені Штефана чел Маре (Сучава, Румунія).

Дзієканські Павел – доктор економічних наук, професор, Університет імені Яна Кохановського (Кельце, Польща).

Космулес Крістіна Габрієла – кандидат економічних наук, асистент професора, Сучавський університет імені Штефана чел Маре (Сучава, Румунія).

Міхальчук Камелія-Каталіна – кандидат економічних наук, доцент, Сучавський університет імені Штефана чел Маре (Сучава, Румунія).

Пілелієне Ліна – доктор економіки, професор маркетингу, Університет Вітаутаса Великого (Каунас, Литва).

Ситнік Інесса Василівна – доктор економічних наук, професор, Університет «Політехніка Опольська» (Ополе, Польща).

Соколюк Маріан – кандидат економічних наук, доцент, Сучавський університет імені Штефана чел Маре (Сучава, Румунія).

Хлачук Елена – доктор економічних наук, професор, Сучавський університет імені Штефана чел Маре (Сучава, Румунія).

Чоботару Маріус-Сорін – кандидат економічних наук, лектор, Сучавський університет імені Штефана чел Маре (Сучава, Румунія).

Електронна сторінка видання – www.market-infr.od.ua

Електронний науково-практичний журнал «Інфраструктура ринку» включено до переліку наукових фахових видань України в галузі економічних наук (Категорія «Б») на підставі Наказу МОН України від 28 грудня 2019 року № 1643 (Додаток 4)

Галузь науки: економічні.

Спеціальності: 051 – Економіка; 071 – Облік і оподаткування;

072 – Фінанси, банківська справа та страхування; 073 – Менеджмент; 075 – Маркетинг;

076 – Підприємництво, торгівля та біржова діяльність; 241 – Готельно-ресторанна справа;

242 – Туризм; 292 – Міжнародні економічні відносини.

Затверджено до поширення через мережу Internet відповідно до рішення вченої ради Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій (27 листопада 2023 року протокол № 11)

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

© ПУ «Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій», 2023

ISSN (Online): 2519-2868

РОЗДІЛ 1. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

ТЕОРІЯ ГРОШЕЙ ТА КРЕДИТУ У ПОГЛЯДАХ СУЧАСНИХ МОНЕТАРИСТІВ THE THEORY OF MONEY AND CREDIT IN THE VIEWS OF MODERN MONETARISTS

У статті розглянуто основні положення та ідеї представників нового монетаризму. На відміну від «класичного» монетаризму, новий є результатом викликів, які народжуються в сучасних економіках світу та часткової неспроможності адекватно впливати класичними монетарними інструментами на грошовий та фінансовий ринок. Основними ідеями та підходами сучасних нових монетаристів є те, що застосування основних інструментів монетарної політики має різну ефективність та часовий лаг. Це спричинено тим, що приймають рішення про витрачання грошей чи отримання кредиту конкретні суб'єкти економічних рішень на макрорівні. Щоб врахувати цей факт необхідно створювати нові моделі грошей та кредиту із застосування інструментів мікроаналізу та положень інституціоналізму. Не слід забувати, що ринки грошей чи кредитних ресурсів на різних економічних рівнях можуть бути диференційованими або однорідними, тому між учасниками грошового ринку та економічними явищами можуть виникати «тертя» або навпаки проходити без будь-яких ускладнень та втрат. Нові монетаристи звернули увагу і на те, що на грошовому ринку виникає явища «липких» цін, «витрати меню», набіги на банк та «шумовий пошук». Детальному аналізу було піддано представниками нового монетаризму ролі центральних банків та електронним грошам. Як вони зазначають, роль центральних банків буде зростати і вплив стане настільки вагомий, що вони без здійснення реальних фінансових операцій, можуть лише оголосити про необхідність підвищення чи зменшення відсоткових ставок, і ринок усе зробить в потрібному напрямі. Електронні гроші, як стверджують нові монетаристи перебувають на стадії «дитинства» і їхній потенціал ще невивчений, але вже реальний, і його необхідно враховувати при розробці монетарної політики. Згідно нових монетаристів на ринок суттєвий вплив має не тільки грошові трансакції, і грошова маса, що їх обслуговує, а й кредит і процеси, які навколо нього виникають. Якщо класичний монетаризм регулює грошову масу за допомогою пропозиції грошей, облікової ставки та купівлею/продажем цінних паперів, то сучасні монетаристи схиляються до того, що на грошову масу впливає пропозиція кредитних фондів та недосконала інформація на ринку.

Ключові слова: теорія грошей та кредиту, новий монетаризм, інституціоналізм, монетарна політика, кредитор, фірма.

The article discusses the main provisions and ideas of the new monetarists. Unlike the "classical" monetarism, the new one is the result of the challenges that arise in modern economies and the partial inability of classical monetary instruments to adequately influence the money and financial markets. The main ideas and approaches of modern new monetarists are that the use of the main monetary policy instruments has different efficiency and time lags. This is due to the fact that specific economic decision makers at the macro level make decisions about spending money or obtaining a loan. To take this fact into account, new models of money and credit need to be created using microanalysis tools and institutionalism. It should not be forgotten that money or credit markets at different economic levels can be differentiated or homogeneous, so there can be "friction" between money market participants and economic phenomena or, on the contrary, they can go smoothly and without any complications or losses. The new monetarists also drew attention to the fact that the money market is subject to the phenomena of "sticky" prices, "menu costs," bank raids, and "noise search." Representatives of the new monetarism analyzed in detail the role of central banks and electronic money. As they point out, the role of central banks will grow and their influence will become so significant that they can only announce the need to raise or lower interest rates without conducting real financial transactions, and the market will do everything in the right direction. According to the new monetarists, electronic money is in its infancy and its potential is still unexplored, but it is real and should be taken into account when developing monetary policy. According to the new monetarists, the market is significantly influenced not only by money transactions and the money supply that serves them, but also by credit and the processes that arise around it. While classical monetarism regulates the money supply through the money supply, the discount rate, and the purchase/sale of securities, modern monetarists believe that the money supply is influenced by the supply of credit funds and imperfect market information.

Key words: theory of money and credit, new monetarism, institutionalism, monetary policy, creditor, firm.

УДК 330.1

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct75-1>

Івашків Т.С.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри управління
та адміністрування,
Університет Короля Данила

Тимоць М.В.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри управління
та адміністрування,
Університет Короля Данила

Ivashkiv Taras

King Danylo University

Tymots Myroslava

King Danylo University

Постановка проблеми. Сучасна світова економіка розвивається в напрямку усунення економічних, культурних та мовних кордонів. З точки зору раціональної економічної людини, це призведе до зменшення вартості благ, збільшення їхньої кількості, а отже і зростання добробуту

нації. Проте, зростання добробуту не завжди призводить до задоволеності та відчуття щастя у громадян цих країн. Крім того, амбітна ціль забезпечити всіх людей всім необхідним для повноцінного життя досягається різними шляхами – від політичної тиранії з плановою економікою (тотальний

патерналізм), до вільного ідеального ринку, який сам зданий визначити скільки і чого кожному потрібно та яку вартість він повинен заплатити. Перший і другий варіанти досягнення цілей, як показала історія, є неефективними і тому переважно використовуються проміжні варіанти між цими двома крайностями. Це виразилося великою кількістю наукових шкіл та течій. Однією з найбільш популярною і масовою економічною школою є монетаризм, який дуже глибоко та достатньо всебічно дослідив теорію грошей та кредиту. Проте, ця теорія була зароджена ще на початку ХХ століття і не могла передбачити та врахувати силу нових чинників, які будуть виникати із розвитком людства. Вивченням впливу цих чинників зайнялися нові монетаристи, які на основі «класичних» монетаристів, запропонували нові підходи та варіанти вирішення проблем на грошовому та кредитному ринках. Підходи нових монетаристів є достатньо цікавими, сучасними та за певних умов високоефективними, тому дослідження їхніх поглядів є актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вивченням основних постулатів нових монетаристів займався достатньо велика кількість вітчизняних та закордонних вчених. Так, загальними аналізом теорій нового монетаризму присвятили свої дослідження українські вчені Чухно А., Юхименко П., Леоненко П. [5], Башнянин Г., Копич І., Слюсарик М. [1]. Розробками та моделями Дж. Тобіна займався Беккер Г. [6], аналізом поглядів на електронні гроші Фрідмена Б. та Кінга М. займався Гелбрейт Дж. К. [7], праці сучасних нових монетаристів Ліндсея Д. і Уолліса Г. про роль центральних банків у регулюванні грошового ринку та величини кредитних фондів вивчав Гезліт Г. [2]. Проте, ми поставили собі за мету вивчення поглядів сучасних монетаристів на теорію грошей та кредиту, як цілісного вчення, яке всебічно не розглядається вказаними дослідниками.

Постановка завдання. Основною метою статті є вивчення теорії грошей та кредиту з точки зору нових монетаристів.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Класичний монетаризм зазнав критики в 20 столітті і пройшов довгий шлях до інституціонального й мікроекономічного аналізу, який базується на ідеї про те, що поведінка суб'єктів економічних відносин мають для економічного аналізу не менш важливе значення, ніж функціональні зв'язки. Це була реакція на те, що класичний монетаризм був нездатний зрозуміти (врахувати) вплив фінансових інститутів та діяльність суб'єктів економічних відносин на мікроекономічному рівні на грошову масу і політику держави у сфері регулювання грошової маси й кредиту.

Згідно нових монетаристів на ринок суттєвий вплив має не тільки грошові трансакції, і грошова

маса, що їх обслуговує, а й кредит і процеси, які навколо нього виникають. Якщо класичний монетаризм регулює грошову масу за допомогою пропозиції грошей, облікової ставки та купівлею/продажем цінних паперів, то сучасні монетаристи схиляються до того, що на грошову масу впливає пропозиція кредитних фондів та недосконалість інформація на ринку. Цю думку підтверджують Стігліц Дж. і Грінуолд Б., які підкреслюють, що недосконалість інформація для банків узалежнює попит і пропозицію фондів для кредитування [1, с. 47]. На практиці це пояснюється ризиком появи додаткових трансакційних витрат на придбання точної і актуальної інформації. Даний ризик доповнює неоднакова здатність клієнтів повертати кредити або можливість їхнього банкрутства, що тягне за собою можливість втрати банком прибутків, адже для позичальника кредит це лише зобов'язання і обіцянка його повернути в майбутньому. Тому банки повинні постійно коригувати свою ставку процента по депозитах та кредитах, збільшувати чи зменшувати кредитні фонди.

Щодо депозитів існують ризики їхнього повернення вкладникам банком. Як стверджує Дж. Тобін гроші, які внесли на депозит є обов'язком банку їх повернути вчасно із відсотком, що прибутком для вкладника [6, с. 256]. Але у випадку не повернення позичальниками кредитів, може потягнути необхідність банками терміново продавати свої активи (досить частот неліквідні) за заниженими цінами, що призводить до зменшення прибутків або взагалі до банкрутства банків. Інколи виникають проблеми від недостатньої ліквідності активів посередника. Тому, як зазначає Дж. Тобін, банки повинні мати певні суми грошей готівкою чи вклад у центральному банку або в інші форми ліквідних активів. Мінімальна пропозиція вказаних активів визначається законом або банк самостійно їх для себе визначає [5, с. 689].

Іншим економічним явищем, на яке звернули увагу нові монетаристи, є так звані «набіги на банк». Це явище виникає тоді, коли з'являється інформація про ненадійність банку чи його банкрутство, політичні кризи, війни, масові заворушення. Тоді вкладники раптово та знімають кошти з своїх рахунків. Це знищує як надійні так небережні фінансові інститути. Завбачливі вкладники завжди збирають інформацію про фінансові інститути (надійність, прибутковість, менеджмент, склад їхнього портфелю), кому вони збираються доручити свої активи. Але, як стверджує Д. Тобін, це може не допомогти банкам, якщо добре інформований вкладник «здорового» банку стане знімати свої кошти з рахунку, якщо він бачить чи припускає, що інші поведуться (або збираються поводитися) так само [6, с. 300].

Одним із виходів, які пропонують нові монетаристи, є державне макроекономічне регулювання

економіки, як інструмент монетарної політики. І держава, як регулятор монетарної політики, повинна змістити акценти із трансакційної функції грошей на пропозицію кредитів. Бюджетні витрати держави, які здійснюються нерівномірно і не завжди достатньо економічно обґрунтовано, призводить до неефективного їхнього використання. В цей механізм можуть включатися фінансові посередники, які підсилюють негативні наслідки для економіки або стають і самі жертвами цієї політики. Тому використання банківських кредитів, на думку нових монетаристів, має значно більший мультиплікативний вплив на збільшення (або зменшення) показників економічного зростання. В цьому всі науковці є одностайні, лише між ними є дискусія щодо головного інституту монетарної політики – центральних банків.

Так, Б. Фрідмен і М. Кінг зазначають, що в епоху електронних грошей майбутня доля центральних банків є сумнівною або згідно Б. Коена, роль центральних банків є негативною [7, с. 250]. Проте Ч. Гудхартон, М. Вудфорд зазначають, що центральні банки на початку 2000 рр. зміцнили свої позиції у регулювання грошово-кредитної політики. На підтвердження своєї думки вони представили статистику операцій на ринку цінних паперів, які проводить Федеральна резервна система США. Федеральна резервна система здійснює операції на суму, яка не перевищує 5 млрд дол. на рік, але вони впливають на ринок цінних паперів обсягом майже 14 трлн дол. [5, с. 156].

Сучасні монетаристи Д. Ліндсей і Г. Уолліс, стверджують, що вплив центральних банків настільки вагомий, що вони без здійснення реальних фінансових операцій можуть лише оголосити про необхідність підвищення чи зменшення відсоткових ставок, і ринок усе зробить в потрібному напрямі. Операції на відкритому ринку потрібні лише для ефективного контролю за залишками непозичених резервів, а рівень облікової ставки, ліміти обов'язкових резервів впливають на суми позичених резервів [2, с. 79].

Інституціональні нотки у вченні всіх нових монетаристів звучать в тому, що політика центральних банків відбивається на динаміці цін та економічні ці країни в цілому. Сила центральних банків ґрунтується на монополії у створенні грошей й визначенні обов'язкових резервів комерційних банків у центральному банку. Додатковим інструментом грошового регулювання центральними банками, для збільшення чи зменшення грошової бази чи величини кредитів, є зміна короточасних відсоткових ставок шляхом проведення операцій із державними цінними паперами на відкритому ринку.

Цікавою думкою М. Фрідмена та його послідовників щодо майбутнього центральних банків, є те, що розвиток цифрових грошей це «вік дитинства» [3, с. 290], «надто мала» вірогідність їх повсюдного

проникнення і сучасні економічні умови не сприяють розвитку таких грошей, тобто це «теоретична концепція», яка до «практичної реальності» має опосередковане значення [4, с. 45]. До криптовалют та інших видів електронних активів вони ставляться обережно, у зв'язку з тим, що в майбутньому їхнє використання може мати непередбачувані імпульси для економіки, хоча їхній потенціал є маловивчений і вони можуть стати об'єктивною реальністю в економіці.

На відміну від класичних монетаристів, нові монетаристи вважають, що облікова ставка є малоефективним інструментом монетарної політики. Так, П. Самуельсон зазначає, що операції на відкритому ринку прямо впливають на обсяг грошової маси. Як наслідок, змінюється величина банківських кредитів, яку можна завчасно обрахувати. І тому зміна облікової ставки прямого впливу на грошову масу і кредити не створює. Цю думку підсилюють С. Фішер, Р. Дорнбуш та Р. Шмалензі, які підкреслюють, що регулювання облікової ставки і норми резервних вимог використовуються центральними банками не часто. Це пов'язано з тим, що центральні банки у дисконтній політиці можуть відігравати лише пасивну роль [5, с. 197].

Заперечуючи ефективність облікової ставки нові монетаристи пропонують за головний інструмент монетарної політики вважати – операції купівлі або продажу державних цінних паперів (казначейських векселів T-bills) центральним банком, для збільшення або скорочення кількості грошей в обігу. Це повинно вплинути на величину банківських резервів і банківські відсоткові ставки.

У цілому, не заперечуючи важливість інших інструментів монетарної політики, таких як зміна резервних вимог, а також стандарти достатності капіталу, нові монетаристи вказують на неоднаковий їхній вплив на грошову пропозицію, з одного боку, і на пропозицію кредитів – з іншого. На відміну від класичного монетаризму, який стверджує, що сукупний попит на інвестиції залежить від зміни ставок за процентами казначейських векселів, нові монетаристи показують, що на пропозицію кредитів впливає по-перше, монетарна політика, як така, і, по-друге, раціонування кредитування.

Л. Ван, Р. Райт та Л. Цянь Лю запропонували власну «теорію грошей та кредиту», яка передбачає серйозне ставлення до процесів «обміну/платежів» [9, с. 2]. Вони для аналізу впливу монетарної політики на грошову масу та обсягу кредитів, застосовують елементи макроекономічного аналізу. Основна мета такого підходу полягає в тому, що готівка обкладається податком на прибуток, а кредити містять трансакційні витрати. На поведінку учасників грошового ринку має вплив «шумовий пошук» (Бердетт К. і Джадд К.) [8, с. 961]. Суть даного ефекту виражається в тому, що продавці публікують ціни (наприклад відсотки по кредитах),

а кожен покупець бачить випадкову кількість з них і намагається максимізувати свій прибуток із заданої вибірки. Інтуїтивно, продавці з нижчими цінами заробляють менше на одиниці продукції змушені компенсують це за рахунок обсягу (обсягу наданих кредитів). Дані автори інтегрували це в модель грошей Лагоса Р. та Райта Р., де чергуються централізовані та децентралізовані ринки, оскільки в їхній основі лежить асинхронізація витрат і надходжень, яка є ключовою для будь-якого аналізу грошей і кредиту [10, с. 470]. На централізованому ринку агенти споживають, працюють, регулюють свої грошові залишки і розраховуються за своїми рахунками. На децентралізованому ринку вони торгують різними товарами, як у моделі Бердетта-Джадда, але з платіжними труднощами: оскільки покупці не мають товарів чи послуг, які можна було б запропонувати як послугу за послугою, вони повинні використовувати готівку або кредит. Відповідно до традиційного мислення економічних агентів, вони схильні використовувати кредит для великих і готівку для малих витрат.

На грошову масу і кредити, ще має валив так звані «липкі» ціни. Тобто, для продавця, який не змінює ціни, при зростанні грошової маси, як наслідок реальна ціна нападає, але і зміна ціни може зменшити об'єми продажів. Тобто, інфляція впливає на добробут, і згідно з даними Л. Ван, Р. Райт та Л. Цянь Лю зменшення інфляції на рівні 10% збільшує споживання лише на 0,23% [9, с. 6]

Розвиток цінової проблематики найшли відображення у працях Джан С., який запропонував лінійну залежність між ціною а грошовою масою [11, с. 395]. В ідеальних умовах кількість грошей має дорівнювати ціні товару. Ця лінійна залежність визначає, що при цій грошовій масі покупці можуть витратити всі кошти на придбання певної кількості товарів. Але ця стратегія не передбачає максимізації прибутку. Іншими словами ця модель не може обґрунтувати особистий інтерес споживача на ринку. Щодо кредитних фондів автори мають інше пояснення. Так, зберігання більшої кількості готівки домогосподарствами зменшує потребу у великих обсягах дорогого кредиту, який покупці очікують використати. На грошових ринках, завдяки цьому формується добре прогнозована і керована функція попиту на гроші та виникає унікальна рівновага між грошима та кредитом. Тобто, фінансові інститути мають можливість представити пропорційну кількість кредитних фондів грошовим ресурсам, які знаходяться у власності домогосподарств.

У 2014 році Кемпбелл Й. та Іден Б. перевіряючи теорію «липких» цін зібрав цікаву статистику. Так середня тривалість змін цін на різні товари коливається від 10 тижнів до 11 місяців [12, с. 430]. А вчені Кленов П. та Малін Б. продовжуючи пояснення зв'язку між трансакційним попитом на гроші та «липкими» цінами, вводить у цю модель

поняття «вартість меню» [13, с. 247]. Під вартістю меню тут розуміється витрати на зміну цінників, каталогів, реклами, документації, трансакційних витрат з переукладання договорів. Деякі вчені (Gomis-Porqueras) стверджують, що меню вартості кредиту – це податок, якого можна уникнути, використовуючи готівку або що кредит вимагає ресурсів для моніторингу. Кленов П. та Малін Б. стверджують, що в середньому зміни цін є досить великими, що свідчить про високу вартість меню. Але є велика кількість фінансових продуктів, які мають невеликі зміни цін, що свідчить про низьку собівартість меню. Це пояснюється тим, що фірми продають кілька фінансових продуктів, де витрати за зміну однієї ціни дозволяє їм змінювати решту цін безкоштовно.

Проте, Лагос Р. у моделях «пошук і торг» доводять, що витрати меню можуть змінювати ціни до 5,0% [10, с. 464].

Якщо проаналізувати, всі моделі, які регулюють/вивчають грошово-кредитну систему, з використанням елементів мікроекономічного аналізу, то можна зробити такі основні висновки:

- ціни змінюються повільно, але точна тривалість зміни варіюється в різних дослідженнях;
- частота та розмір змін варіюються залежно від товару;
- два продавці, які змінюють ціни одночасно, зазвичай не обирають однакову зміну ціни;
- багато змін є негативними;
- небезпеки децю зменшуються зі збільшенням тривалості періоду;
- частота та розмір змін, а також частка негативних змін змінюються в залежності від періоду;
- існує дисперсія цін навіть за низької інфляції.

Хоча відносно останнього пункту існують дискусії. Так, Парслі Д. та Дебель Дж. і Ламонт О. вказують на позитивний зв'язок, Райнсдорф М. – на негативний зв'язок, а Каглаян М. – на U-подібний зв'язок.

І ще одним із напрямків нових монетаристів є використання в теорії грошей і кредиту «немонетарні» погляди, тобто використовуються елементи кейнсіанства, поведінкової теорії та інституціоналізму. Якщо в дуже спрощеному вигляді розкрити всі ці погляди, то можна сказати, що на ринку грошей та кредитних ресурсів функціонують лише однорідні фірми. Тому, дуже важко визначити, яка з фірм встановлює ціну на гроші чи кредит. Це можна встановити лише через функцію попиту, яка стирає особливості і умови впливу на окрему фірму внутрішніх та зовнішніх факторів ринкового середовища. А фінансові установи можуть визначити величину і відсоток кредитів лише виходячи з функції попиту.

На грошовому ринку, де функціонують неоднорідні фірми, банки з нижчими витратами надають перевагу нижчій ціні кредиту, оскільки вони

заробляють на великих обсягах. Проте, для будь-якої підмножини кредиторів з однаковими граничними витратами не можна точно визначити, хто з них встановлює яку ціну. Це стосується дрібних кредитів, де граничними витратами є процентна ставка.

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, новий монетаризм виник, як реакція на неспроможність класичного монетаризму пояснити шоки в економіці та недостатню ефективність монетарних інструментів на грошовому та фінансовому ринках наприкінці ХХ ст. Ця неефективність пов'язана з тим, що первинні рішення приймають безпосередньо економічні агенти, які є живими людьми, у випадку домогосподарств, та керівниками фірм, у випадку юридичних осіб. Тому нові монетаристи почали включати в нові розробки теорії грошей та кредиту елементи інституціоналізму, мікроекономічного аналізу, теорію «липких» цін, поведінкові теорії та елементи кейнсіанства. Це допомогло більш точно і всесторонньо пояснити причини і наслідки економічних шоків на грошовому та фінансовому ринках і розробити практичні рекомендації для урядів країн, щодо підвищення впровадженої ними монетарної політики. Звичайно між новими монетаристами немає єдиної думки і постійно тривають дискусії, але це зв'язано з постійним розвитком цивілізації та ускладненню економічних відносин.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Башнянин Г.Л., Копич І.М., Слюсарик М.Л. Ринкові економічні системи: проблеми становлення, функціональної структуризації і топологізації. Львів, 2001. 212 с.
2. Гезліт Г. Економіка в одній лекції. Львів, 1995. 165 с.
3. Герст П., Томпсон Г. Сумніви в глобалізації. Київ, 2002. 396 с.
4. Дементьев В.В. Влада в системі економічних відносин. Донецьк, 2004. 411 с.
5. Чухно А., Юхименко П., Леоненко П. Сучасні економічні теорії. Київ, 2007. 878 с.
6. Becker S. G. Human capital a Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education. 1994. 412 с.
7. Gelbreit J.K. Economics and the Public Purpose. 1973. 334 p.
8. Burdett K, Judd K. Equilibrium Price Dispersion. *Econometric*. 1983. Vol. 51. P. 955–969.

9. Wang L., Wright R., Qian Liu L. Money and Credit: Theory and Applications. *IMF Working Paper*. 2017. P. 1–53.

10. Lagos R., Wright R. United Framework for Monetary Theory and Policy Analysis. *JPE*. 2005. Vol. 113. P. 463–484.

11. Jean S., Wright R. On the Multiplicity of Monetary Equilibria: Green-Zhou meets Lagos-Wright. *JET*. 2010. Vol. 145. P. 392–401.

12. Campbell J., Eden B. Rigid Prices: Evidence from U.S. Scanner Data. *IER*. 2014. vol. 55. pp. 423–442.

13. Klenow P., Malin B. Microeconomic Evidence on Price-Setting. *Handbook of Monetary Econ*. 2010. Vol. 3. P. 23–284.

REFERENCES:

1. Bashnianyn HL., Kopych I.M., Sliusaryk M.L. (2001). Rynkovi ekonomichni systemy: problemy stanovlennia, funktsionalnoi strukturyzatsii i topologizatsii [Market economic systems: problems of formation, functional structuring and topologization]. Lviv. (in Ukrainian)
2. Hezlit H. (1995). Ekonomika v odnii leksii [Economics in one lecture]. Lviv. (in Ukrainian)
3. Herst P., Tompson H. (2002). Sumnivy v hlobalizatsii [Doubts about globalization]. Kyiv. (in Ukrainian)
4. Dementev V.V. (2004). Vlada v systemi ekonomichnykh vidnosyn. [Power in the system of economic relations]. Donetsk. (in Ukrainian)
5. Chukhno A., Yukhymenko P., Leonenko P. (2007). Suchasni ekonomichni teorii [Modern economic theories]. Kyiv. (in Ukrainian)
6. Becker S. G. (1994). Human capital a Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education.
7. Gelbreit J.K. (1973). Economics and the Public Purpose.
8. Burdett K, Judd K. (1983). Equilibrium Price Dispersion. *Econometric*, vol. 51, pp. 955–969.
9. Wang L., Wright R., Qian Liu L. (2017). Money and Credit: Theory and Applications. *IMF Working Paper*, pp. 1–53.
10. Lagos R., Wright R. (2005). United Framework for Monetary Theory and Policy Analysis. *JPE*, vol. 113, pp. 463–484.
11. Jean S., Wright R. (2010). On the Multiplicity of Monetary Equilibria: Green-Zhou meets Lagos-Wright. *JET*, vol. 145, pp. 392–401.
12. Campbell J., Eden B. (2014). Rigid Prices: Evidence from U.S. Scanner Data. *IER*, vol. 55, pp. 423–442.
13. Klenow P., Malin B. (2010). Microeconomic Evidence on Price-Setting. *Handbook of Monetary Econ.*, vol. 3, pp. 231–284.

ПАРАДИГМА ІНКЛЮЗИВНОГО ТЕРИТОРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ РЕФОРМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

PARADIGM OF INCLUSIVE TERRITORIAL DEVELOPMENT OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF DECENTRALIZATION REFORM

У статті обґрунтовано концептуальні засади формування науково-прикладної парадигми інклюзивного територіального розвитку, об'єктами якого постають об'єднані територіальні громади (ОТГ) на нові райони, які були утворено в процесі здійснення реформи децентралізації. Її підґрунтям виступають наукові уявлення про сутність дослідницької парадигми як певної моделі, зразка постановки та розв'язання пізнавальних проблем на базі домінуючих на той час досягнень науки. Доведено, що з огляду на специфіку ОТГ та районів як континуальних соціально-просторових утворень, які вирізняються «змішаним» складом населення, різноманіттям ресурсів, функцій, галузевої та соціально-просторової спрямованості інклюзивного розвитку, формування парадигми такого розвитку потребує поєднання територіального та секторального підходів. За результатами дослідження зроблено висновки, окреслено перспективи подальших наукових розвідок за зазначеним напрямом.

Ключові слова: дослідницька парадигма, інклюзивний територіальний розвиток, об'єднані територіальні громади, парадигма інклюзивного територіального розвитку, райони, реформа децентралізації.

The article reveals the prerequisites and essential characteristics of the model of inclusive development of socio-spatial formations. The purpose of the study is to substantiate the conceptual foundations of the formation of a scientific-applied paradigm of inclusive territorial development, the objects of which are UTC and districts that were formed in the process of implementing the decentralization reform. For its implementation, a number of tasks related to the disclosure of the essence and features of the formation of a scientific and practical paradigm of inclusive territorial development were formulated; determination of key demographic characteristics of UTC and districts in the cross-section of oblasts and regions of Ukraine; analysis of available criteria for evaluating the inclusive development of these socio-spatial formations. In particular, it is about the expediency of going beyond such normative criteria for assessing the economic capacity of territorial communities as the area of the territory of the community; population size; the number of students in general secondary education institutions; index of fiscal capacity of the budget; share of local taxes and fees in local budget revenues. This is confirmed by international practice, in particular, the decisions of the 48th World Economic Forum, which presented a new aggregate index of inclusive development, which overcomes the limits of purely economic indicators. The results of the study also indicate the expediency of taking into account the system of economic and socio-demographic indicators in the framework of the definition of the inclusive capacity of UTC and districts, proposed by domestic scientists. The scientific and practical novelty of the conducted research consists in the creative application of world paradigmatic theoretical and methodological provisions to the urgent tasks of conceptualizing the scientific-applied paradigm of inclusive development of UTC and districts as continuous socio-spatial formations. Based on the results of the study, conclusions were drawn, in particular, regarding the positioning of the paradigm of inclusive territorial development as a worldview-institutional-activity model for improving the territorial organization of society. The social purpose of this model is to overcome territorial injustice, eliminate spatial disparities and significant socio-economic differences between the countryside and the city, and improve the well-being of the population. It was noted that further research should be focused on the development of a system of criteria that characterize the inclusive capacity of the UTC and districts of Ukraine, taking into account their specificity and regional affiliation.

Key words: research paradigm, inclusive territorial development, united territorial communities, paradigm of inclusive territorial development, districts, decentralization reform.

УДК [332.12:316.334.2]:338.244.47.021.8 (477)

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastructure75-2>

Павлов О.І.-молодший

аспірант* кафедри економіки промисловості, Одеський національний технологічний університет

Pavlov Oleksandr-Jr

Odesa National Technological University

Постановка проблеми. Передумовою формування нової дослідницької парадигми інклюзивного територіального розвитку є реформа децентралізації, в результаті якої в просторових межах базового та районного рівнів адміністративно-територіального устрою України об'єдналися різні типи поселень, відмінні між собою не тільки за демографічними ознаками, функціями, галузевою та соціально-просторовою спрямованістю інклюзивного розвитку, а й різною підпорядкованістю.

З огляду на це, саме ОТГ та новоутворені райони, що є певним продуктом реформи децентралізації, привертають основну увагу як об'єкти дослідження, навколо яких відбувається процес

формування парадигми інклюзивного територіального розвитку.

Цей розвиток, з одного боку, має об'єктивний характер, та є об'єктно-суб'єктно спрямованим – з іншого. Так громадівський формат реформи децентралізації свідчить про вагомую роль в інклюзивному розвитку ОТГ та районів самоврядних інститутів. Проте не слід ігнорувати того факту, що сама реформа була започаткована рішеннями держаних органів влади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні засади різних аспектів дослідницької парадигми обґрунтовано в наукових працях Т. Куна [1], М. Фуко [2], М. Борна [3],

* Науковий керівник – Лагодієнко В. В., д. е. н., професор, завідувач кафедри маркетингу, підприємництва і торгівлі Одеського національного технологічного університету

I. Лакатоса [4]. Проблематику науково-практичної парадигми взаємодії місцевих органів публічної влади висвітлено в публікації А.Р. Крусян [5]. В.В. Опалько прослідковує зв'язок між парадигмою інклюзивного розвитку та необхідністю подолання соціально-економічної нерівності [6]. О.Л. Попова розкриває доцільність поєднання територіального та галузевого підходів в розвитку сільсько-міських формувань [7]. А. Нікерт розробляє концептуальні основи інклюзивної економічної теорії [8], а В.В. Небрат визначає джерела теорії соціальної справедливості [9]. Теоретико-методологічні основи інклюзивного розвитку регіону в умовах децентралізації обґрунтовано у монографії І.О. Цимбалюк [10]. Науковці Інституту регіональних досліджень імені М.І. Долішнього доводять, що умовою подолання нерівності, поляризації суспільства, покращення якості життя населення є залученість суб'єктів господарювання, населення, територій до процесу створення суспільних благ [11]. Визначенню шляхів вирішення проблеми територіального вирівнювання в умовах інклюзивного розвитку присвячено статтю В.П. Решетило [12].

Незважаючи на доволі значну чисельність різноманітних публікацій з досліджуваної проблеми, її специфіка, що пов'язана з формуванням парадигми інклюзивного територіального розвитку, потребує для її розв'язання комплексного територіально-секторального підходу й критичного аналізу реформи децентралізації та оцінки її наслідків для формування соціально-просторової інклюзивності.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування концептуальних засад формування парадигми інклюзивного територіального розвитку, який уособлений ОТГ та районами, утвореними в Україні в процесі здійснення реформи

децентралізації. Для її досягнення сформульовано такі завдання: на основі здобутків сучасної науки розкрити сутність та особливості формування науково-практичної парадигми інклюзивного територіального розвитку; навести демографічні характеристики ОТГ та районів у розрізі областей та регіонів України; проаналізувати наявні критерії оцінки інклюзивного розвитку соціально-просторових утворень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реалізація завдань дослідження потребує в першу чергу адаптації класичної дослідницької парадигми до специфіки формування науково-прикладної парадигми інклюзивного територіального розвитку з урахуванням мети децентралізації публічної влади та управління.

Парадигма, за Т. Куном [1, с. 11], – це наукові досягнення, визнані всіма членами наукового співтовариства, модель постановки проблем та їх вирішення. З огляду на таке розуміння науково-дослідницької парадигми, її інклюзивний територіальний аналог, який наразі перебуває на стадії свого формування, потребує творчого використання зазначених положень.

Для більш повного розуміння сутності цього феномену наведемо думки й інших науковців, які отримали визнання світової наукової спільноти (табл. 1).

Наукові положення, що містяться в таблиці 1, доводять поступальний та еволюційний характер формування та зміни системного уявлення про сутність та порядок світоустрою з урахуванням домінування певної моделі постановки та розв'язання теоретичних та прикладних проблем. Тобто становленню домінуючої в науці парадигми передують процедура теоретичного осягнення природи нових явищ та процесів. Потреба в цьому виникає не спонтанно, а є наслідком

Таблиця 1

Найбільш характерні тлумачення дослідницької парадигми

Автор	Концепт	Визначення концепту
Kuhn T. [1]	Наукова парадигма	Парадигма – це наукові досягнення, визнані всіма членами наукового співтовариства, модель постановки проблем та їх вирішення
Foucault M. [2]	Епістема	Виникнення та розвиток теорій і гіпотез визначається історично змінними призмами (епістемами) бачення природних та соціальних явищ
Born M. [3]	Стиль мислення	Стиль мислення – загальні тенденції думки, які змінюються дуже повільно й утворюють певні філософські періоди з характерними для них ідеями в усіх галузях людської діяльності
Lakatos I. [4]	Науково-дослідницька програма	Науково-дослідницька програма – низка модифікованих теорій, в основі яких лежать загальні вихідні принципи. Вона містить «жорстке ядро», яке визнають неспростовним і до якого належать філософські принципи, та «захисний пояс», або ділянка «негативної евристики», яку складають допоміжні гіпотези, що знімають протиріччя, а також «позитивну евристику» – звід методологічних правил, які засвідчують перспективність чи безперспективність подальших досліджень. Перспективна (прогресуюча) програма повинна успішно передбачати нові факти, а її теоретичний приріст – перевищувати емпіричний. Вітиснення однієї програми іншою відбувається в результаті наукової революції

Джерело: складено автором

неактуальності поточного стану знань, що підтверджується їх нездатністю пояснювати картину світу, що змінюється. Проте такий кризовий стан усталеної системи знань має бути доведений за допомогою інформаційно-аналітичної діяльності. Для набуття новою парадигмою ознак наукової революційності застосовується відповідна методологія як певний науковий підхід щодо визначення способів формування нової системи знань, яка з часом має не тільки отримати визнання з боку наукової спільноти, а й знайти підтвердження на практиці як справді нова когнітивна модель.

Наразі з'ясуємо наскільки виправданим є позиціювання системи нових знань, що формуються на ниві реформи децентралізації, як парадигми інклюзивного територіального розвитку.

Принаймні є всі підстави стверджувати, що в цьому напрямі вітчизняними науковцями здійснено певні напрацювання.

Так за версією В.В. Опалько, модель інклюзивного розвитку як така має складатися з трьох блоків-концепцій: системного (інклюзивна політика, освіта, управлінські суб'єкти, інклюзивне середовище, інклюзивні практики); інституційного (якісна інфраструктура, інклюзивні інституції на всіх рівнях, антидискримінаційні заходи); діяльнісного (діяльність людини, спрямована на становлення його інклюзивної свідомості, інклюзивної поведінки і розвитку особистості) [6, с. 69].

А.Р. Крусян «наповнює» науково-практичну парадигму взаємодії місцевих органів публічної влади в умовах децентралізації теоретичними положеннями щодо співвідношення державних, національних, місцевих інтересів, розмежування компетенції місцевих органів публічної влади тощо з метою утвердження та розвитку України як демократичної, децентралізованої, унітарної держави [5, с. 94].

В.П. Решетило акцентує увагу на тому, що реформа децентралізації має сприяти подоланню диспропорційності соціально-економічного простору, зменшенню між- та внутрішньо регіональної асиметрії. Аналізуючи наслідки реформи децентралізації науковець зазначає, що з позицій інклюзивного розвитку, інститут ОТГ, що формується в країні, в більшості випадків не забезпечує широкої участі громадян у процесах життєдіяльності територіальних громад та управління ними, не формує ефективних механізмів виробництва і розподілу доходів, і зокрема бюджетних коштів, не призводить до ефективного вирішення проблем підвищення якості життя населення регіонів, особливо сільських [12, с. 77, 79].

О.В. Попова підкреслює, що в результаті утворення ОТГ фактично формуються місько-сільські континууми, з формальної точки зору відбувається конвергенція міста і села. Проте, на її думку, розвитку місько-сільських формувань заважає

превалювання суто територіально орієнтованого підходу при створенні ОТГ [7].

Ідентифікації ОТГ та новоутворених районів як сільсько-міських агломерацій присвячено публікації І.О. Павлової [13; 14]. Виправданість застосування такого новаторського підходу підтверджується публікаціями С.М. Дідуха [15] та інших вчених. Концентрація в цьому підході уваги на необхідності поєднання аграрної та руральної складових інклюзивного розвитку цих сільсько-міських агломераційних утворень є цілком виправданою з огляду на значну частку у їх складі сільського населення, наявні природні ресурси та сталі традиції аграрного господарювання на сільських територіях, які в процесі реформи децентралізації перетворилися на континуальний сільсько-міський простір. В цьому сенсі для запровадження моделі інклюзивного територіального розвитку доцільно використовувати такі маркетингові інструменти як брендинг та імідж сільських територій [16; 17].

Територіально-секторальний підхід до оцінки інклюзивного розвитку відповідає світовій практиці, яка знайшла своє закріплення у рішеннях міжнародних наукових форумів та організацій.

В «Територіальному порядку денному 2030», прийнятому 1 грудня 2020 року на неформальній зустрічі міністрів, відповідальних за територіальну єдність та/або територіальний розвиток, організованої Німеччиною, наголошується на прагненні сприяти інклюзивному та сталому майбутньому для всіх місць і допомогти досягти Цілей сталого розвитку в Європі [18].

В одному з програмних документів Європейського Союзу «Європа 2020» однією з цілей його діяльності визначено досягнення зростання на засадах знань, сталості та інклюзивності, створення економіки з високим рівнем зайнятості для забезпечення соціальної та територіальної згуртованості. При цьому зайнятість повинна забезпечуватися з врахуванням потреб та індивідуальних здібностей, ефективного використання потенціалу громад, їх професійних можливостей тощо [19, с. 3].

Наведений аналіз стану формування парадигми інклюзивного територіального розвитку в контексті реформи децентралізації та світової практики актуалізує приділення уваги практиці саме ОТГ та районів.

Зазначимо, що в Україні функціонують 1438 ОТГ та 119 районів. Серед ОТГ переважають сільські громади – 626 одиниць (43,5%), 432 (30,0%) є селищними, 380 (26,5%) – міськими. Розподіл ОТГ за регіонами України подано в таблиці 2.

Дані, що наведено в таблиці 2, свідчать про те, що майже половина ОТГ є сільськими, а їх найменший відсоток припадає на області Північного регіону. Відповідно в цьому ж регіоні, а також у Східному найбільшою є частка міських ОТГ.

Таблиця 2

Кількісний розподіл різних типів територіальних громад України за областями та регіонами

Область	Кількість територіальних громад (відсоток)			
	Всього	Сільських	Селищних	Міських
Сумська	51	21(41,2)	15 (29,4)	15 (29,4)
Харківська	56	13 (23,3)	26 (46,4)	17 (30,3)
Чернігівська	57	17 (29,8)	24 (42,1)	16 (28,1)
По Північному регіону	164	51(31,1)	65 (39,6)	48 (29,3)
Дніпропетровська	86	41 (47,7)	25 (29,1)	20 (23,2)
Донецька	46	9 (19,6)	12 (26,1)	25 (54,3)
Запорізька	67	36 (53,7)	17 (25,4)	14 (20,9)
Луганська	26	5 (19,3)	12 (46,1)	9 (34,6)
По Східному регіону	225	91 (40,4)	66 (26,4)	68 (30,2)
Миколаївська	52	29 (55,8)	14 (26,9)	9 (17,3)
Одеська	91	47 (51,6)	25 (27,5)	19 (20,9)
Херсонська	49	23 (46,9)	17 (34,7)	9 (18,4)
По Південному регіону	192	99 (51,6)	56 (29,2)	37 (19,2)
Волинська	54	25 (46,8)	18 (33,3)	11 (20,4)
Закарпатська	64	35 (54,7)	18 (28,1)	11 (17,2)
Івано-Франківська	62	24 (38,7)	23 (37,1)	15 (24,5)
Львівська	73	18 (24,6)	16 (22,0)	39 (53,4)
Рівненська	64	40 (62,5)	13 (20,3)	11 (17,2)
Тернопільська	55	21 (38,2)	16 (29,1)	18 (32,7)
Чернівецька	52	34 (65,4)	7 (13,5)	11 (21,1)
По Західному регіону	424	197 (46,5)	111 (26,2)	116 (27,3)
Вінницька	63	23 (36,5)	22 (34,9)	18 (28,6)
Житомирська	66	33 (50,0)	21 (31,8)	11 (17,2)
Київська	69	22 (31,9)	23 (33,3)	24 (34,8)
Кіровоградська	49	21 (42,8)	16 (32,6)	12 (24,6)
Полтавська	60	24 (40,0)	20 (33,3)	16 (26,7)
Хмельницька	60	25 (41,7)	22 (36,7)	13 (21,6)
Черкаська	66	40 (60,6)	10 (15,2)	16 (24,6)
По Центральному регіону	433	188 (43,4)	134 (30,9)	111 (25,7)
По Україні в цілому	1438	626 (43,5)	432 (30,0)	380 (26,5)

Джерело: складено автором на основі даних державної статистики України

Врахування нерівнозначного розподілу різного типу ОТГ за областями та регіонами сприятиме покращенню ефективності діяльності державних та самоврядних інститутів в реалізації завдань інклюзивного територіального розвитку.

Формування континуально-конвергентного інклюзивного просторового середовища значною мірою залежить від врахування наявних пропорцій міського та сільського населення як ОТГ, так і районів (табл. 3).

Наведена в таблиці 3 інформація засвідчує наявність значної частки громад з переважанням у її складі сільського населення. Лише 9, 7% з них характеризуються збалансованим складом сільського та міського населення.

Серед районів ці показники є більш менш пропорційними за рахунок того, що серед адмі-

ністративних центрів нових районів – чимала частка великих міст, включаючи усі обласні центри.

Найбільший відсоток сільського населення припадає на ОТГ Західного та Центрального регіонів та райони Західного та Південного регіонів.

При оцінці стану ОТГ та районів на предмет їх відповідності системним характеристикам соціально-просторової інклюзивності, слід, по-перше, враховувати незначний час їх пореформеного функціонування, по-друге, військовий стан, в якому перебуває Україна. Зокрема під тимчасовою окупацією перебувають 326 ОТГ дев'яти областей, що складає 22,6% від їх загальної кількості [20, с. 25].

Оцінка інклюзивності ОТГ та районів потребує пошуку нових критеріїв її визначення, оскільки існуючі критерії оцінки спроможності територіальних

Співвідношення міського та сільського населення ОТГ та районів України у розрізі регіонів

Регіон: у його складі всього районів; ОТГ	Кількість та (частка) районів			Кількість та (частка) ОТГ		
	З перева- жанням міського населення	З перева- жанням сільського населення	Зі збалансо- ваним складом населення	З перева- жанням міського населення	З перева- жанням сільського населення	Зі збалансова- ним складом населення
Північний: 17; 164	11 (64,7)	3 (17,65)	3 (17,65)	43 (26,2)	94 (57,3)	27 (16,5)
Східний: 21; 225	17 (81,0)	1 (4,7)	3 (14,3)	68 (30,3)	136 (60,4)	21 (9,3)
Південний: 16; 192	7 (43,7)	8 (50,0)	1 (6,3)	51 (26,5)	123 (64,1)	18 (9,4)
Західний: 33; 424	7 (21,3)	18 (54,5)	8 (24,2)	46 (10,8)	340 (80,2)	38 (9,0)
Центральний: 32; 433	15 (46,9)	8 (25,0)	9 (28,1)	90 (20,8)	308 (71,1)	35 (8,1)
В цілому по Україні: 119; 1438	57 (47,9)	38 (31,9)	24 (20,2)	298 (20,7)	1001 (69,6)	139 (9,7)

Джерело: складено автором на основі даних державної статистики України

громад, а саме – площа території громади; чисельність населення; чисельність учнів у закладах загальної середньої освіти; індекс податко-спроможності бюджету; частка місцевих податків та зборів у доходах місцевого бюджету [21] не є вичерпними.

В науковій літературі для цього використовується термін «інклюзивна спроможність». З метою встановлення ступеня інклюзивної спроможності сільсько-міських агломерацій використовуються такі ознаки: центричність агломерацій; розмір їх площі; кількість районів, ОТГ, населених пунктів, населення; демографічне навантаження на один район, ОТГ, місто; функціональність; галузева та соціально-просторова спрямованість розвитку [14, с. 73].

Введення у науковий обіг терміну «інклюзивна спроможність» виглядає цілком виправданим на тлі висновків 48-го Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ), на якому було представлено систему оцінки економічного розвитку країн, за якою визначається індекс інклюзивного розвитку (Inclusive Development Index 2018). Новий агрегований індекс інклюзивного розвитку запропоновано розраховувати на основі 12 показників, об'єднаних в три групи. До них включені: зростання і розвиток (зростання ВВП, зайнятості, продуктивності праці, очікуваної тривалості життя); інклюзивність (медіанний дохід домо-господарств, рівень бідності та розшарування суспільства); наступність поколінь і стійкість (рівень заощаджень, демографічного навантаження, державного боргу і забруднення навколишнього середовища) [22].

За результатами рейтингу країн за індексом інклюзивності було виявлено суттєві відмінності між розумінням бідності та нерівності в різних типах країн. Так, деякі країни із розвинутими економіками за кількісним показником в індексі інклюзивного розвитку мають нижчі позиції, ніж країни з економіками, що розвиваються, а саме Латвія, Угорщина, Азербайджан і Литва.

Враховуючи набуття територіальним розвитком в просторових межах ОТГ та районів ознак сполученого сільсько-міського розвитку, для досягнення його інклюзивності на рівні сільської та міської підсистем суспільства необхідно подолати різницю, яка склалася не на користь першої з них: у соціальній (-16,3%) та економічній (-10,5%) сферах [23].

Висновки із проведеного дослідження. В основу концептуальних засад науково-прикладної парадигми інклюзивного територіального розвитку покладено розуміння дослідницької парадигми як: моделі формулювання проблем та обґрунтування шляхів їх вирішення (Т. Кун); епістемі – розумової своєрідності пізнавальних установок певного історичного часу (М. Фуко), стилю мислення – усталених, домінуючих тенденцій прояву наукової думки (М. Борн), певної наукової програми, що еволюціонує разом з розвитком знань (І. Лакатос).

Обґрунтовано необхідність поєднання в процесі формування науково-прикладної парадигми інклюзивного розвитку ОТГ та районів, як континуальних соціально-просторових утворень, територіального та секторального підходів.

Науково-прикладна парадигма інклюзивного територіального розвитку постає як світоглядно-інституціонально-діяльнісна модель удосконалення територіальної організації суспільства, основи якої закладено реформуванням базового та районного рівнів адміністративно-територіального устрою України. Суспільним призначенням цієї моделі є подолання територіальної несправедливості, усунення просторових диспропорцій та суттєвих соціально-економічних відмінностей між селом і містом, покращення добробуту населення.

З огляду на склад населення, наявні ресурси, сталі традиції господарської діяльності, в просторових межах ОТГ та районів можна спрогнозувати переважно аграрну галузеву та руральну соціально-просторову спрямованість їх інклюзивного розвитку.

Доведено доцільність визначення не тільки критеріїв фінансово-економічної, а й інклюзивної спроможності новоутворених ОТГ та районів. Саме з цим пов'язані перспективи подальших наукових досліджень за зазначеним напрямом.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Kuhn T. The Structure of Scientific Revolutios. Cnicago: University Press, 1962. 222 p.
2. Foucault M. The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences. URL: https://monoskop.org/images/a/a2/Foucault_Michel_The_Order_of_Things_1994.pdf
3. Born M. Physics in My Generation. Springer New York, 1969. 172 p.
4. Lakatos I. Criticism and the Growth of Knowledge. Cambridge: CUP, 1970. P. 91–195.
5. Крусян, А.Р. Науково-практична парадигма взаємодії місцевих органів публічної влади в умовах децентралізації в Україні. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2021. Випуск 6 (18). С. 79–97. DOI: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-6\(18\)-79-97](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-6(18)-79-97)
6. Опалько В.В. Соціально-економічна нерівномірність і формування нової парадигми інклюзивного розвитку в Україні. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Випуск 38-2. С. 63–69.
7. Попова О. 13 квітня 2018 року. Село дрейфує. URL: https://www.nas.gov.ua/siaz/Ways_of_development_of_Ukrainian_science/article/18044.016.pdf
8. Niekerk A. van. A conceptual framework for inclusive economics. *South African Journal of Economic and Management Sciences*. 2019. Vol. 22 (1). DOI: <http://dx.doi.org/10.4102/sajems.v22i1.2915>
9. Небрат В.В. Українські джерела теорії просторової справедливості. *Історія народного господарства та економічної думки України*. 2020. Випуск 53. С. 9–33. DOI: <https://doi.org/10.15407/ingedu2020.53.009>
10. Цимбалюк І.О. Інклюзивний розвиток регіону в умовах фінансової децентралізації: теорія, методологія, практика : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2019. 336 с.
11. Ексклюзивність регулювання соціально-економічного розвитку регіонів: сутність, прояви та загрози: наукове видання [наук. ред. С. Л. Шульц]; Львів : ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України», 2020. 106 с.
12. Решетило В.П. Проблеми територіального вирівнювання в умовах інклюзивного розвитку. *Комунальне господарство міст*. 2020. Том 2. Випуск 155. С. 75–82. DOI 10.33042/2522-1809-2020-2-155-75-82
13. Павлова І.О. Соціальна згуртованість: інклюзивний сільсько-міський агломераційний контекст. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. Серія «Економічні науки». 2023. Випуск 2 (108). С. 45–52. DOI: <https://doi.org/10.37734/2409-6873-2023-2-6>.
14. Павлова І.О. Типологічні ознаки сільсько-міських агломерацій України як маркери їх інклюзивної спроможності. *Інфраструктура ринку*. 2023.

Випуск 71. С. 70–76. DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct71-13>

15. Дідух С.М. Інклюзивний розвиток агропродовольчих вертикально-інтегрованих компаній України: монографія. Одеса : Астропринт, 2020. 336 с.
16. Павлов О.І., Павлова І.О. Руралістичні засади брендингу сільських територій Південного регіону України: монографія. Одеса : Астропринт, 2019. 288 с.
17. Павлов О.І. Імідж сільських територій як об'єкт маркетингу. *Економіка харчової промисловості*. 2014. Випуск 4. С. 42–47.
18. erritorial Agenda 2030 – A future for all places. Brochures Date: 15 march 2021. 32 p.
19. EUROPE 2020: European strategy for smart, sustainable and inclusive growth. Communication from the Commission. European Commission. Brussels, 2010. 32 p.
20. Мацюк І. Аналіз можливостей інклюзивного розвитку територіальних громад в умовах воєнного стану. *Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2023. Випуск 1 (33). С. 19–27. DOI: <https://doi.org/10.29038/2786-4618-2023-01-19-27>.
21. Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад: Постанова Кабінету Міністрів України від 8 квітня 2015 р. № 214. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF#Text>
22. The Inclusive Development Index 2018 Summary and Data Highlights. World Economic Forum. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_Forum_IncGrwth_2018.pdf (дата звернення: 13.11.2023).
23. Інклюзивний сільський розвиток в Україні: I квартал 2018 р. – II квартал 2020 р. URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2020/11.pdf> (дата звернення: 16.11.2023).

REFERENCES:

1. Kuhn T. (1962) The Structure of Scientific Revolutios. Cnicago: University Press. 222 p.
2. Foucault M. The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences. Available at: https://monoskop.org/images/a/a2/Foucault_Michel_The_Order_of_Things_1994.pdf
3. Born M. (1969) Physics in My Generation. Springer New York. 172 p.
4. Lakatos I. (1970) Criticism and the Growth of Knowledge. Cambridge: CUP. P. 91–195.
5. Kрусian, A.R. (2021) Naukovo-praktychna paradyhma vzaieמודii mistsevykh orhaniv publichnoi vldy v umovakh detsentralizatsii v Ukraini [Scientific and practical paradigm of interaction of local public authorities in the conditions of decentralization in Ukraine]. *Ekspert: paradyhmy yurydychnykh nauk i derzhavnoho upravlinnia – Expert: paradigms of legal sciences and public administration*, vol. 6 (18), pp. 79–97. DOI: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-6\(18\)-79-97](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-6(18)-79-97) (accessed November 15, 2023).
6. Opalko V.V. (2019) Sotsialno-ekonomichna nerivnomirnist i formuvannia novoi paradyhmy inkluzyvnoho rozvytku v Ukraini [Socio-economic inequality and the formation of a new paradigm of inclusive deve-

lopment in Ukraine]. *Prychornomorski ekonomichni studii – Black Sea Economic Studies*, vol. 38-2, pp. 63–69.

7. Popova O. (2018) Selo dreifuie [The village is drifting]. Available at: https://www.nas.gov.ua/siaz/Ways_of_development_of_Ukrainian_science/article/18044.016.pdf (accessed November 16, 2023).

8. Niekerk A. van. (2019) A conceptual framework for inclusive economics. *South African Journal of Economic and Management Sciences*, Vol. 22 (1). DOI: <http://dx.doi.org/10.4102/sajems.v22i1.2915>

9. Nebrat V.V. (2020) Ukrainski dzherela teorii prostorovoї spravedyvosti [Ukrainian sources of the theory of spatial justice]. *Istoriia narodnoho hospodarstva ta ekonomichnoi dumky Ukrainy – History of national economy and economic thought of Ukraine*, vol. 53, pp. 9–33. DOI: <https://doi.org/10.15407/ingedu2020.53.009>. (accessed November 16, 2023).

10. Tsymbaliuk I.O. (2019) *Inklyuzyvnyi rozvytok rehionu v umovakh finansovoi detsentralizatsii: teoriia, metodolohiia, praktyka* [Inclusive development of the region under conditions of financial decentralization: theory, methodology, practice]: monohrafiia. Lutsk: Vezha-Druk. (in Ukrainian)

11. Shults S.L. (ed.) (2020) *Ekskliuzyvnist rehulivuvannia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehioniv: sutnist, proiavy ta zahrozy* [Exclusivity of regulation of socio-economic development of regions: essence, manifestations and threats: scientific edition]: naukove vydannia. Lviv: DU «Instytut rehionalnykh doslidzhen imeni M.I. Dolishnoho NAN Ukrainy». (in Ukrainian)

12. Reshetylo V.P. (2020) Problemy terytorialnoho vyvniuvannia v umovakh inklyuzyvnoho rozvytku [Problems of territorial equalization in conditions of inclusive development.]. *Komunalne hospodarstvo mist – Communal management of cities*, T. 2, vol. 155, pp. 75–82. DOI 10.33042/2522-1809-2020-2-155-75-82. (accessed November 15, 2023).

13. Pavlova I.O. (2023) Sotsialna zghurtovanist: iklyuzyvnyi silsko-misky ahlomeratsiinyi kontekst [Social cohesion: inclusive rural-urban agglomeration context]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli. Serii «Economichni nauky» – Scientific Bulletin of the Poltava University of Economics and Trade. Series "Economic Sciences"*, vol. 2 (108), pp. 45–52. DOI: <https://doi.org/10.37734/2409-6873-2023-2-6>. (accessed November 16, 2023).

14. Pavlova I.O. (2023) Typolohichni oznaky silsko-miskykh ahlomeratsii Ukrainy yak markery yikh inklyuzyvnoi spromozhnosti [Typological features of rural-urban agglomerations of Ukraine as markers of their inclusive capacity]. *Market infrastructure – Infrastruktura*

rynku, vol. 72, pp. 70–76. DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct71-13> (accessed November 16, 2023).

15. Didukh S.M. (2020) Inklyuzyvnyi rozvytok ahro-prodovolchyykh vertykalno-intehrovanykh kompanii Ukrainy: monohrafiia [Inclusive development of agro-food vertically integrated companies of Ukraine: monograph]. Odesa: Astroprynt. (in Ukrainian)

16. Pavlov O.I., Pavlova I.O. (2019) *Ruralistychni zasady brendynhu silskykh terytorii Pivdennoho rehionu Ukrainy : monohrafiia* [Rural principles of branding of rural areas of the Southern region of Ukraine: monograph]. Odesa: Astroprynt. (in Ukrainian)

17. Pavlov O.I. (2014) Imidzh silskykh terytorii yak ob'iekt marketynhu [The image of rural areas as an object of marketing]. *Ekonomika kharchovoi promyslovosti – Economics of the food industry*, vol. 4, pp. 42–47 (accessed November 15, 2023).

18. Territorial Agenda 2030 – A future for all places. Brochures Date: 15 march 2021. 32 p.

19. EUROPE 2020: European strategy for smart, sustainable and inclusive growth. Communication from the Commission. European Commission. Brussels, 2010. 32 p.

20. Masiuk I. Analiz mozhlyvostei inklyuzyvnoho rozvytku terytorialnykh hromad v umovakh voiennoho stanu [Analysis of the possibilities of inclusive development of territorial communities in the conditions of martial law]. *Ekonomichnyi chasopys Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky – Economic journal of Volyn National University named after Lesya Ukrainka*, vol. 1 (33), pp. 19–27. DOI: <https://doi.org/10.29038/2786-4618-2023-01-19-27> (accessed November 15, 2023).

21. Pro zatverdzhennia Metodyky formuvannia spromozhnykh terytorialnykh hromad [About the approval of the Methodology for the formation of capable territorial communities]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 8 kvitnia 2015 r. No. 214. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF#Text>

22. The Inclusive Development Index 2018 Summary and Data Highlights. World Economic Forum. Available at: https://www3.weforum.org/docs/WEF_Forum_IncGrwth_2018.pdf (accessed November 13, 2023).

23. Inklyuzyvnyi silsky rozvytok v Ukraini: I kvartal 2018 r. – II kvartal 2020 r. [Inclusive rural development in Ukraine: 1st quarter of 2018 – 2nd quarter of 2020]. Available at: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2020/11.pdf> (accessed November 16, 2023).

РОЗДІЛ 2. СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

ВПЛИВ ВІЙНИ НА ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

THE IMPACT OF THE WAR ON THE FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY OF ENTERPRISES OF THE AGRARIAN SECTOR OF UKRAINE

У статті досліджено тенденції зовнішньої торгівлі України сільськогосподарською продукцією. В експорті переважає продукція рослинного походження, частка якої з кожним роком збільшується, а частка готової продукції зменшується. Проаналізовано зміни в експорті в розрізі транспорту та з'ясовано, що попри повномасштабну війну морський транспорт залишається ключовим у експорті продукції АПК. Встановлено наявні проблеми, які негативно впливають на здійснення зовнішньо-економічних операцій, серед яких найбільшою є логістична. Визначено заходи, які були запроваджені під час повномасштабної війни урядом України та ЄС, для збереження та відновлення експортних та імпорتنих операцій. Зроблено висновок, що зовнішньоекономічна діяльність країни є ключовим напрямком у розвитку України, зокрема, як джерело доходів, надходження товарів, а також як спосіб виробництва, у випадках коли неможливо їх виготовлення всередині країни.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, експорт, імпорт, зовнішня торгівля, АПК.

The article examines the trends of Ukraine's foreign trade in agricultural products, and it is found that the trade balance of Ukraine is passive, i.e. imports prevail in foreign trade operations. during the analysis of the foreign economic activity of companies in the agrarian sector, the predominance of exports over imports was revealed. Exports are dominated by the category of products of vegetable origin, the share of which is increasing every year, while the share of finished products, on the contrary, is decreasing, which is a negative trend, because exports are becoming more and more raw materials. Changes in exports in terms of transport were also analyzed and it was found that despite the full-scale war, sea transport remains key in the export of agricultural products. In recent years, there has been a reorientation towards the markets of EU countries and Asia, so in 2022, 62% of goods exports went to the EU, most to Poland, Romania, Hungary and Germany. Existing problems have been identified that have a negative impact on the implementation of foreign economic operations, among which the biggest one is logistics. The measures that were introduced during the full-scale war by the government of Ukraine and the EU to preserve and restore export and import operations were determined, among which the most effective was the "Grain Corridor", which worked for almost a year. It was concluded that the foreign economic activity of the country is a key direction in the development of Ukraine, in particular, as a source of income, receipt of goods, and also as a method of production, in cases where it is impossible to manufacture them within the country. The full-scale war outlined the guidelines for the development of foreign economic activity, namely, even more connected the economy of Ukraine with the economy of the EU countries. The future development of Ukraine should be aimed at integration into the European space; investment attraction; transition from export of raw materials to export of finished products; implementation of EU standards, including the transition from 1,520 mm to 1,435 mm European track, which will increase the capacity of railway transport.

Key words: foreign economic activity, exports, imports, foreign trade, agricultural exports.

УДК 339.5

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct75-3>

Бараненко І.М.

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня вищої освіти, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Приварникова І.Ю.

к.е.н., доцент, доцент кафедри маркетингу та міжнародного менеджменту, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Baranenko Ihor

Oles Honchar Dnipro National University

Privarnikova Iryna

Oles Honchar Dnipro National University

Постановка проблеми. Повномасштабна війна призвела до суттєво зниження виробництва у всіх секторах економіки та порушення логістичних шляхів постачання продукції. Саме тому, важливим завданням сьогодення є стабілізація та відновлення зовнішньоекономічної діяльності України, забезпечення збуту вітчизняної продукції на зарубіжні ринки і безперервне надходження імпорتنих товарів в достатній кількості, враховуючи зміни у функціонуванні економіки під час дії воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Актуальність даної теми зумовлена наявністю великої кількості наукових праць. Наприклад: результативність управління зовнішньоекономічною діяльністю розглядали Мельник О.Г., Передало Х.С., Горошко Ю.В. [16], особливості регулювання зовнішньоекономічної діяльності в

умовах воєнного стану – Скрипник С., Процевят О., Воронова О. [17].

Колектив авторів Скрипниковський Р., Процевят О., Павленчик Н., Цюх С. розглянув сучасні тенденції та визначив перспективи розвитку зовнішньоекономічної діяльності України в умовах війни [13].

Швець А. І. відзначив особливості «скасування торговельних обмежень зі сторони ЄС як безпрецедентного кроку в історії Євросоюзу, щоб допомогти відновленню українського бізнесу, який постраждав від війни» [14].

У своїй роботі Трушкіна Н. та Сербіна Т. дослідили ключові аспекти логістичного забезпечення організації зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання [15].

Регулювання ЗЕД в умовах війни досліджували: Матвеев М., Лебедченко В., Гайдай Г. [9].

Проблеми та перспективи розвитку ЗЕД в умовах війни досліджували Скопенко Н.С., Євсєєва-Северина І.В., Кириченко О.М. [7], а Бабець І.Г. досліджував внутрішні та зовнішні загрози зовнішньоторговельної безпеки регіонів України в умовах воєнного стану [8].

Постановка завдання. Метою статті є дослідження показників ЗЕД України під час воєнного стану, з ціллю виявлення наявних тенденцій та визначення подальших перспектив розвитку зовнішньоекономічної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. ЗЕД підприємства – це сфера господарської діяльності, пов'язана з міжнародною виробничою інтеграцією і кооперацією, експортом та імпортом товарів і послуг, виходом на зовнішній ринок [12]. На рівні підприємства ЗЕД спрямована на укладання та виконання контрактів з іноземними партнерами. Зовнішньоекономічна діяльність регулюється спеціальними заходами держави, на неї впливає рівень розвитку і стабільність національної економіки, система світових цін, а також правова система, як власної країни так і країн, з якими підприємство здійснює ЗЕД [5]. Зовнішньоекономічна діяльність є однією з складових всієї роботи більшості підприємств України.

Повномасштабна війна, активні бойові дії на території нашої країни негативно вплинули на зовнішньоекономічну діяльність України.

Так, у відповідності до даних Державної служби статистики України [4] за 2022 р. експорт товарів становив 44 148,8 млн. дол. США, імпорт – 55 273,9 млн. дол. Негативне сальдо

склало 11 124,7 млн. дол. Коефіцієнт покриття експортом імпорту становив 0,8 (у 2021 р. – 0,94).

Аналізуючи дані таблиці 1 можна зазначити, що кожного року імпорт товарів перевищував експорт. Це означає, що торговельний баланс є пасивним, тобто дефіцитним, а це є негативним для розвитку ЗЕД України. В 2022 році експорт зменшився на 35,2%, у порівнянні з 2021 роком, а імпорт на 24,2%. Це вказує на те, що динаміка ЗЕД має тенденцію до зниження та може призвести до припинення діяльності підприємств, що орієнтовані на зовнішні ринки.

Найбільшою частиною експорту України є продукція аграрної та харчової промисловості. До війни країна була лідером з експорту соняшникової олії та шроту; займала друге місце за постачанням ячменю, третє – жита та сорго; входила до п'ятірки світових експортерів зернових; була значним постачальником сої, м'яса птиці, меду та молочної продукції. Агросектор забезпечував до 40% надходження валютної виручки в країну, що прямо впливає на стабільний курс гривні. Тому варто провести аналіз зовнішньоекономічної діяльності підприємств аграрної галузі України (табл. 2).

Зовнішньоторговельний обіг сільськогосподарської продукції України у 2022 р. становив 29,7 млрд дол. США (або 29,9% всього зовнішньоторговельного обігу товарів України), збільшившись порівняно з 2018 р. на 25,8 %, але менший ніж в 2021 році на 5,7 млрд. грн. (15,5%), що пов'язано з повномасштабною війною. Зростання обігу продукцією АПК відбувається за рахунок експорту. Так, якщо за 2018–2022 рр. імпорт сільсько-

Таблиця 1

Динаміка зовнішньоекономічної діяльності підприємств України у 2018–2022 рр., млн. дол.

Роки	Експорт	Імпорт	Сальдо
2018	47 335	57 187,6	-9 852,6
2019	50 054,6	60 800,2	-10 745,6
2020	49 191,8	54 336,1	-5 144,3
2021	68 089,3	72 816,8	-4 727,5
2022	44 148,8	55 273,5	-11 124,7

Джерело: складено на основі [4]

Таблиця 2

Динаміка експорту-імпорту сільськогосподарської продукції в Україні, за період 2018–2022 рр., млн. дол.

Роки	Експорт	Імпорт	Сальдо
2018	18 611,8	5 055,5	13 556,3
2019	22 145,1	5 736	16 409,1
2020	22 178,9	6 498,4	15 680,5
2021	27 709,8	7 741,4	19 968,4
2022	23 397,3	5 590	17 807,3

Джерело: складено на основі [4]

господарської продукції збільшився з 5,1 млрд дол. США до 6,3 млрд дол. США на 1,2 млрд. грн., то експорт збільшився з 18,6 млрд дол. США до 23,4 млрд дол. США, або на 25,8% (на 4,8 млрд. грн.).

Також варто розглянути товарну структуру експорту та імпорту сільськогосподарської та харчової продукції (табл. 3).

За 2018–2022 рр. відбулися зміни у структурі експорту аграрної та продовольчої продукції з України. У загальній структурі експорту сільськогосподарської та харчової продукції частка 16–24 позицій УКТ ЗЕД (готова харчова продукція) у 2018 р. становила 16,2% (у 2022 р. – 20,7%) тоді як частка 1–14 позицій УКТ ЗЕД (сільськогосподарська продукція) – 59,6% (у 2022 р. – 63,9%) (табл. 3).

Географічно 62% вітчизняного експорту товарів припало на ЄС (27,9 млрд дол. США). Серед держав-членів ЄС найбільше експорт спрямовувався до Польщі (6,6 млрд дол. США), Румунії (3,8 млрд дол. США), Угорщини (2,27 млрд дол. США), Німеччини (2,23 млрд дол. США). У 2022 році у порівнянні з 2021 роком істотно збільшилась

частка постачання українського експорту до таких країн як Румунія, Угорщина, Словаччина, Болгарія та Молдова, які є географічно близькими сусідами. Але при цьому експорт до Китаю скоротився на 69% [1].

Частка продукції, що експортується морським транспортом, становить 67,21% до загального експорту продукції АПК (див. табл. 4).

Як свідчать дані табл. 4 переважна більшість зернових, олійних культур та продуктів їх переробки під час війни експортується морським транспортом через порти. Виключення становить соєва олія, переважна більшість якої відправляється за кордон залізничним або автомобільним транспортом. Тобто попри повномасштабне вторгнення морський транспорт залишається основним у перевезеннях продукції АПК.

На основі проведеного аналізу ЗЕД, визначено, що на сучасному етапі розвитку процес проникнення вітчизняними товаровиробниками на зарубіжні ринки супроводжується значними труднощами і проблемами, значна частина з яких виникла внаслідок військової агресії рф (табл. 5).

Таблиця 3

Динаміка експорту сільськогосподарської та харчової продукції з України у 2018–2022 рр.

Товари	2018	2019	2020	2021	2022
млн. дол.					
Прод. тваринництва (1-5)	1 210,6	1 277	1 188,2	1 345,3	1 472,4
Прод. рослинництва (6-14)	9 886,1	12 914,5	11 883,2	15 538,3	13 478,5
Сільгосппродукція (1-14)	11 096,7	14 192,5	13 071,4	16 883,6	14 950,9
Жири і масла твар. і росл. походження (15)	4 496,5	4 732,2	5 746,5	7 037,3	5 949,4
Готова харчова продукція (16-24)	3 018,6	3 220,4	3 361	3 788,9	2 497
Сільськогосподарська та харчова продукція (1-24)	18 611,8	22 145,1	22 178,9	27 709,8	23 397,3
%					
Прод. тваринництва (1-5)	6,5	5,8	5,4	4,9	6,3
Прод. рослинництва (6-14)	53,1	58,3	53,5	56	57,6
Сільгосппродукція (1-14)	59,6	64,1	58,9	60,9	63,9
Жири і масла твар. і росл. походження (15)	24,2	21,4	25,9	25,4	25,4
Готова харчова продукція (16- 24)	16,2	14,5	15,2	13,7	10,7
Сільськогосподарська та харчова продукція (1-24)	100	100	100	100	100

Джерело: складено на основі [4]

Таблиця 4

Загальний експорт продукції АПК у розрізі транспорт за період березень 2022 – лютий 2023 р.

Вид транспорту	Обсяг експорту, тонн	Частка до загального експорту АПК, %
Порти	34 840 155	68,6
Залізниця	10 460 272	20,6
Автомобільний транспорт	5 075 896	10
Пароми	377 473	0,8
Разом	50 753 796	100

Джерело: складено на основі [11]

Проблеми вітчизняних виробників при здійсненні ЗЕД

Проблеми	Складові проблеми
1. Конкурентні	1) висока конкуренція із західними компаніями, які мають переваги у фінансовому плані
	2) високі вимоги до якості продукції
2. Логістичні	1) зростання вартості всіх видів транспорту
	2) зростання ціни на перевалку продукції
	3) обмеження пропускної спроможності на пунктах пропуску
	4) обмеження в проведенні контрольних процедур прикордонниками, митниками та фітосанітарною інспекцією, як зі сторони України, так і суміжних країн
	5) технологічні обмеження, пов'язані зі різними розмірами колій в Україні (1520 мм) та країнах Європи (1435 мм)
	6) обмеження пропускної спроможності портів
3. Технічні	1) значна частка фізично й морально застарілої техніки
	2) низька впроваджуваність провідних науково-технічних розробок
	3) загроза знищення техніки та інфраструктури через ракетні атаки
4. Політичні	1) такі країни, як Польща, Румунія, Болгарія, Угорщина та Словаччина заборонили імпорт українського зерна, що вплинуло також і на транзит.
	2) обмеження експорту пов'язані із квотами

Джерело: складено на основі [2; 5]

Окреслені проблеми ЗЕД в Україні, вимагають здійснення певних перетворень та проведення в економіці держави прогресивних, інноваційних заходів, які б надали змогу вийти на новий якісний рівень розвитку як міжнародних відносин, так і країни в цілому.

Після початку повномасштабної війни Україна та ЄС здійснили велику кількість заходів для підтримки ЗЕД.

Наприклад, Євросоюз зупинив для українських товарів усі антидемпінгові мита, тарифні квоти, мита для промислової продукції та застосування системи мінімальних вхідних цін для фруктів та овочів.

Також в 2022 році Україна та Європейський Союз уклали Угоду про вантажні перевезення автомобільним транспортом [3]. Ця угода тимчасово скасовує вимоги про: отримання дозволу на вантажоперевезення, яке здійснюється в країні ЄС та/або з перетином їх кордонів (транзитом).

Крім того, Україна приєдналась до Конвенції про процедуру спільного транзиту, яка надає змогу українським компаніям здійснювати транзитованню товарів територіями країн Європейського Союзу та інших країн-учасниць Конвенції без обов'язку оформити товари в транзит у кожній із них [19].

У зв'язку із впровадженням спільного транзиту, майже усі товари, що ввозитимуться на митну територію України та перевозитимуться транзитом підлягатимуть гарантуванню.

З боку України були внесені зміни до митного законодавства та запроваджено процедуру кінцевого використання товарів, що передбачає випуск

товарів у вільний обіг в Україні зі зниженою ставкою ввізного мита за умови попередньо визначеного способу його використання та подальшого підтвердження такого способу використання, наприклад шляхом подання звіту [16].

Для вирішення логістичних проблем експорту було налагоджено роботу «зернового коридору», результатом якого є відновлення транспортної й портової логістики з українського боку. «Зерновий коридор» в 2022 році допоміг зберегти статус України на світовому ринку агропродукції та зменшити економічний спад в Україні. Але 17 липня 2023 року «Зерновий коридор» був зупинений, тому знову постає проблема з транспортуванням українських товарів [10].

Сучасні економічні зміни мають на меті поступову інтеграцію українських підприємств до системи міжнародних економічних зв'язків, з одного боку, і залучення іноземних інвестицій в Україну – з другого. Майбутній розвиток України має бути спрямований на: інтеграцію в європейський простір; залучення інвестицій; перехід від експорту сировини до експорту готової продукції; впровадження стандартів ЄС; розбудову інфраструктури.

Висновки з проведеного дослідження. Після початку повномасштабної війни Україна перебуває у надскладному становищі за всі роки незалежності. Відбулася динамічна переорієнтація зовнішньої торгівлі України на європейські ринки та нові логістичні маршрути. Рішення ЄС та низки країн світу, щодо експорту українських товарів допомогли суттєво пом'якшити обмеження, які виникли після блокування РФ чорноморських морських портів. В умовах війни тимчасові торговельні угоди

для української продукції вкрай важливі, особливо для підтримки економіки. Для подальшого виживання та розвитку вітчизняного бізнесу потрібно зберегти та продовжити пільговий торговельний режим між Україною та Євросоюзом.

Подальший розвиток економіки України варто пов'язувати з економічною стратегією, яка орієнтована на розвиток зовнішньоекономічної діяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Експорт України 2022: вплив війни на географію та обсяги продажів: вебсайт. URL: <https://cid.center> (дата звернення: 12.11.2023).
2. Як логістика адаптувалася до війни. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/07/24/702529/> (дата звернення: 15.11.2023).
3. Угода між Україною та Європейським Союзом про вантажні перевезення автомобільним транспортом. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU22024> (дата звернення: 13.11.2023).
4. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 10.11.2023).
5. Доцюк С.О. Сучасні аспекти зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств України. *Економіка та суспільство*. 2022. № 39. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-21> (дата звернення: 11.11.2023).
6. Скрипник С., Процевят О., Воронова О. Особливості регулювання зовнішньоекономічної діяльності в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2022. № 38. DOI: [10.32782/2524-0072/2022-38-47](https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-47) (дата звернення: 11.11.2023).
7. Скопенко Н.С., Євсєєва-Северина І.В., Кириченко О.М. Проблеми та перспективи розвитку зовнішньоекономічної діяльності України в умовах війни. *Ефективна економіка*. 2023. № 3.
8. Бабєць І.Г. Зовнішньоторговельна безпека регіонів України: внутрішні та зовнішні загрози в умовах воєнного стану. *Регіональна економіка*. 2022. № 2. С. 101–110. URL: http://re.gov.ua/re202202/re202202_101_BabetsIH.pdf (дата звернення: 11.11.2023).
9. Матвєєв М., Лебедченко В., Гайдай Г. Регулювання ЗЕД в умовах війни. *Наукові перспективи*. 2022. № 5 (23). С. 232–245. DOI: [10.52058/2708-7530-2022-5\(23\)-232-245](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-5(23)-232-245) (дата звернення: 11.11.2023).
10. Економічні підсумки 2022 року та очікування щодо 2023 року. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/pidsumky-2022-roku-tao-chikuvannya-shchodo-2023-roku> (дата звернення: 11.11.2023).
11. Стан зовнішньої торгівлі продуктами АПК. URL: <https://minagro.gov.ua/investoram/stanzovnishnoyi-torgivli-produktami-apk> (дата звернення: 11.11.2023).
12. Щербак В.Г., Лозенко А.П. Проблеми проникнення вітчизняних підприємств на зовнішні ринки. *Фінанси України*. 2009. № 5. С. 14.
13. Скрипник Р., Процевят О., Павленчик Н., Цюх С. Сучасні тенденції розвитку зовнішньоекономічної діяльності України в умовах війни.

Traektoriâ Nauki = Path of Science. Section "Economics". 2022. Vol. 8. № 6. DOI: [10.22178/pos.82-2](https://doi.org/10.22178/pos.82-2) (дата звернення: 12.11.2023).

14. Швець А. Роль ЄС у відновленні експортного потенціалу України в умовах війни. *Наукові інновації та передові технології*. 2022. № 6(8). С. 447–458. DOI: [10.52058/2786-5274-2022-6\(8\)-447-458](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2022-6(8)-447-458) (дата звернення: 12.11.2023).

15. Трушкіна Н., Сербіна Т. Міжнародна логістика у системі зовнішньоекономічної діяльності підприємства. *International Science Journal of Management, Economics & Finance*. 2022. Vol. 1. № 3. Р. 101–114. DOI: [10.46299/ij.isjmef.20220103.7](https://doi.org/10.46299/ij.isjmef.20220103.7) (дата звернення: 12.11.2023).

16. Мельник О.Г., Передало Х.С., Горошко Ю.В. Оцінювання результативності управління зовнішньоекономічною діяльністю на основі цільових показників. *Менеджмент та підприємництво в Україні*. 2021. № 2(6) (дата звернення: 12.11.2023).

17. Скрипник С., Процевят О., Воронова О. Особливості регулювання зовнішньоекономічної діяльності в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2022. № 38. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-47> (дата звернення: 12.11.2023).

18. Алексєєнко І.А. Вплив зовнішнього макросередовища на зовнішньоекономічну діяльність підприємства. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2023. № 7. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-7-04-07> (дата звернення: 10.11.2023).

19. Про приєднання України до Конвенції про процедуру спільного транзиту: Закон України від 30.08.2022 р. № 2555-IX. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MN025798> (дата звернення: 13.11.2023).

REFERENCES:

1. Eksport Ukrainy 2022: vplyv vijny na gheoghrafiju ta obsjaghy prodazhiv [Exports of Ukraine 2022: the impact of the war on geography and sales volumes]. URL: <https://cid.center> (accessed: 12.11.2023).
2. Jak loghistryka adaptuvalasja do vijny [How logistics adapted to war]. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/07/24/702529/> (accessed: 15.11.2023).
3. Ughoda mizh Ukrajinou ta Jevropejskym Sojuzom pro vantazhni perevezennja avtomobilnym transportom [Agreement between Ukraine and the European Union on freight transportation by road]. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU22024> (accessed: 13.11.2023).
4. State Statistics Service of Ukraine. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (accessed: 10.11.2023).
5. Docjuk S.O. (2022) Suchasni aspekty zovnishnjoekonomichnoji dijalnosti aghrarnykh pidpryjemstv Ukrainy [Modern aspects of foreign economic activity of agricultural enterprises of Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo*, no. 39. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-21> (accessed: 11.11.2023).
6. Skrypnyk S., Procevjat O., Voronova O. (2022) Osoblyvosti rehuljuvannja zovnishnjoekonomichnoji dijalnosti v umovakh vojennoho stanu [Peculiarities

of regulation of foreign economic activity in the conditions of martial law]. *Ekonomika ta suspiljstvo*, no. 38. doi: 10.32782/2524-0072/2022-38-47 (accessed: 11.11.2023)

7. Skopenko N.S., Jevsjejeva-Severyna I.V., Kyrychenko O.M. (2023) Problemy ta perspektyvy rozvytku zovnishnjoeconomichnoji dijalnosti Ukrainy v umovakh vijny [Problems and prospects of the development of foreign economic activity of Ukraine in the conditions of war]. *Efektivna ekonomika*, no. 3.

8. Babecj I.Gh. (2022) Zovnishnjotorghoveljna bezpeka reghioniv Ukrainy: vnutrishni ta zovnishni zagrozy v umovakh vojennoho stanu [Foreign trade security of the regions of Ukraine: internal and external threats in the conditions of martial law]. *Reghionaljna ekonomika*, no. 2, pp. 101–110. URL: http://re.gov.ua/re202202/re202202_101_BabetsIH.pdf (accessed: 11.11.2023).

9. Matvejev M., Lebedchenko V., Ghajdaj Gh. (2022) Reghuljuvannja ZED v umovakh vijny [Regulation of foreign trade in conditions of war]. *Naukovi perspektyvy*, no. 5 (23), pp. 232–245. doi: 10.52058/2708-7530-2022-5(23)-232-245 (accessed: 11.11.2023).

10. Ekonomichni pidsumky 2022 roku ta ochikuvannja shhodo 2023 roku [Economic results for 2022 and expectations for 2023]. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/pidsumky-2022-roku-taochikuvannya-shhodo-2023-roku> (accessed: 11.11.2023).

11. Stan zovnishnjoj torghivli produktamy APK [State of foreign trade in agricultural products]. URL: <https://minagro.gov.ua/investoram/stan-zovnishnoyi-torghivli-produktami-apk> (accessed: 11.11.2023).

12. Shherbak V.Gh., Lozenko A.P. (2009) Problemy pronyknennja vitchyznjanykh pidpryjemstv na zovnishni rynky [Problems of penetration of domestic enterprises into foreign markets]. *Finansy Ukrainy*, no. 5, p. 14.

13. Skrynjkovskij R., Procevjat O., Pavlenchuk N., Cjukh S. (2022) Suchasni tendenciji rozvytku zovnishnjoeconomichnoji dijalnosti Ukrainy v umovakh vijny [Modern trends in the development of foreign economic activity of Ukraine in the conditions of war]. *Traektorija Nauki = Path of Science. Section "Economics"*. Vol. 8, no. 6. DOI: 10.22178/pos.82-2 (accessed: 12.11.2023).

14. Shvecj A. (2022) Rolj JeS u vidnovlenni eksportnogoho potencialu Ukrainy v umovakh vijny [The role of the EU in restoring Ukraine's export potential in wartime conditions]. *Naukovi innovaciji ta peredovi tekhnologhiji*, no. 6(8), pp. 447–458. doi: 10.52058/2786-5274-2022-6(8)-447-458 (accessed: 12.11.2023)

15. Trushkina N., Serbina T. (2022) Mizhnarodna loghistryka u systemi zovnishnjoeconomichnoji dijalnosti pidpryjemstva [International logistics in the system of foreign economic activity of the enterprise]. *International Science Journal of Management, Economics & Finance*. Vol. 1, no. 3, pp. 101–114. doi: 10.46299/j.isjmef.20220103.7. (accessed: 12.11.2023).

16. Meljnyk O.Gh., Peredalo Kh.S., Ghoroshko Ju.V. (2021). Ocynjuvannja rezuljtatyvnosti upravlinnja zovnishnjoeconomichnoj dijalnistjuna osnovi ciljovykh pokaznykiv [Evaluation of the effectiveness of management of foreign economic activity based on target indicators]. *Menedzhment ta pidpryjemnyctvo v Ukraini*, 2(6).

17. Skrypnik, S., Procevjat, O., Voronova, O. (2022). Osoblyvosti reghuljuvannja zovnishnjoeconomichnoji dijalnosti v umovakh vojennoho stanu [Peculiarities of regulation of foreign economic activity in the conditions of martial law]. *Ekonomika ta suspiljstvo*, (38). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-47> (accessed: 12.11.2023).

18. Aljeksjejenko, I.A. (2023). Vplyv zovnishnjogho makrosередovishha na zovnishnjoeconomichnu dijalnistj pidpryjemstva [The influence of the external macro-environment on the foreign economic activity of the enterprise]. *Problemy suchasnykh transformacij. Serija: ekonomika ta upravlinnja*, (7). DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-7-04-07> (accessed: 10.11.2023).

19. Pro pryjednannja Ukrainy do Konvenciji pro proceduru spiljnogho tranzytu: Zakon Ukrainy vid 30.08.2022 r. # 2555-IX [On the accession of Ukraine to the Convention on the common transit procedure: Law of Ukraine dated August 30, 2022 No. 2555-IX]. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MN025798> (accessed: 13.11.2023).

РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ГАРМОНІЗУВАННЯ ПОСТ МИТНОГО ОФОРМЛЕННЯ ЯК КЛЮЧОВИЙ ФАКТОР АКТИВІЗУВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ЗА УМОВ ЄВРОІНТЕГРУВАННЯ

PROBLEMS AND PROSPECTS OF HARMONIZATION OF POST-CUSTOMS CLEARANCE AS A KEY FACTOR IN ENHANCING FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY OF ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION

У статті висвітлено основні проблеми і перспективи гармонізування пост митного оформлення як ключовий фактор активізування зовнішньоекономічної діяльності підприємств за умов євроінтегрування. Проаналізовано позитивні зміни в динаміці обсягів донарахувань митних платежів до державного бюджету України завдяки процедурам митного пост-аудиту. Виокремлено завдання всієї митної сфери щодо забезпечення високого рівня економічної безпеки шляхом повного, своєчасного, ефективного державного контролювання в цілому та перевіряння зовнішньоекономічних операцій. Розглянуто перспективи застосування митного пост-аудиту як важливого елементу для балансування між спрощеннями та ефективністю митного контролювання. Запропоновано структурно-логічну схему для ефективного реалізування митного аудиту в Україні. Активізування застосування системи митного пост-аудиту даватиме можливість вітчизняній митній сфері розв'язувати проблеми, пов'язані з пришвидшенням митного оформлення товарів, транспортних засобів на прикордонних митницях.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, митне оформлення, митне контролювання, ризик, система управління, пост-митний аудит.

The article highlights the main problems and prospects of harmonization of post-clearance customs clearance as a key factor in intensifying foreign economic activity of enterprises in the context of European integration. The purpose of the article is to study the problems of harmonization of customs clearance as a key factor in the intensification of foreign economic activity of enterprises in the context of European integration. Research methods are statistical and analytical. The article analyzes the positive changes in the dynamics of additional customs payments to the state budget of Ukraine due to customs post-audit procedures. The tasks of the entire customs sphere to ensure a high level of economic security through full, timely, effective state control in general and verification of foreign economic operations are highlighted. In accordance with the strategic European integration course of our country, there is a gradual approximation of domestic customs legislation to international (in particular, European) norms, rules and standards. The article considers the prospects of using customs post-audit as an important element for balancing between simplification and efficiency of customs control. A structural and logical scheme for the effective implementation of customs audit in Ukraine is proposed. Intensifying the use of the customs post-audit system will enable the domestic customs sector to solve problems related to the acceleration of customs clearance of goods and vehicles at border customs. Post-audit should take an important place in the risk management system in the domestic customs business, increasing the level of efficiency of customs operations. In recent years, the establishment and active development of customs control in Ukraine has been taking place in the context of the volatility of domestic customs legislation, insufficient tax culture, and a rather negative attitude towards the customs system as a whole. The introduction of the institute of customs post-audit into the national customs legislation and practice allows to significantly speed up the access of goods to the customs territory of Ukraine while preserving the protective functions of customs procedures.

Key words: foreign economic activity, customs clearance, customs control, risk, management system, post-clearance audit.

УДК 656.073.5:35.073.526:339.5:342.951
:657.6(075.8):342.92:351.713:342.925
(043.2):343.9

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct75-4>

Завербний А.С.

д.е.н., професор,
професор кафедри зовнішньоекономічної
та митної діяльності,
Національний університет
«Львівська політехніка»

Шаровський Я.О.

аспірант кафедри зовнішньоекономічної
та митної діяльності,
Національний університет
«Львівська політехніка»

Zaverbnyj Andrij

Lviv Polytechnic National University

Sharovskyi Yaroslav

Lviv Polytechnic National University

Постановка проблеми. Актуальність теми передусім обґрунтовується євроінтеграційними, глобалізаційними процесами, що відбуваються в Україні. Дані процеси передбачають суттєві зміни існуючих підходів до процедур митного контролювання, їх спрощення та пришвидшення. Зростання обсягів зовнішньоекономічної діяльності та необхідність спрощення та пришвидшення митного

оформлення та митного контролювання вантажів стратегічно необхідних для захисту України від рашистських загарбників за євроінтеграційних умов вимагають ефективного та швидкого адаптування як вітчизняного митного законодавства (у т.ч. й щодо здійснення митного оформлення, контролювання/аудиту) так і процесів і процедур даної діяльності європейським стандартам.

Проведення митного контролювання після переміщення вантажів (митний пост аудит) власне є потенційною можливістю для вирішення вказаних проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідження питань гармонізування митного оформлення вантажів, впливу митної політики на особливості проведення митного оформлення, контролювання, митного пост аудиту (пост контролювання) присвячені роботи таких науковців, як Батанова Л. [1, с. 94–100], Бортнікова М. [2], Вакульчик О. [3, с. 11–22, 4, с. 5–17], Вдовіна Г. [4, с. 80–91], Губіна І. [6, с. 38–41], Гуцаленко Л. [7], Єдинак В. [8, с. 70–75], Єдинак Т. [3, с. 11–22, 8], Завербний С. [9, с. 108–110], Книшек О. [3, с. 11–22], Корнійчук Н. [10, с. 64–67], Костишин Ю. [11], Кримчак Л. [12, с. 211–215], Марчук У. [7], Пашко П. [14, с. 62–67], Рудніченко Є. [12, с. 211–215], Слатвінська М. [4, с. 80–91], Тур О. [15], Тюха І. [15], Фабіянська В. [7], Фесенко В. [4, с. 5–17], Чиркова Ю. [2], Чмара А. [4, с. 5–17], Шереметинська О. [15] та інші. У вітчизняній науці не достатньо уваги приділено дослідженню проблематики вагомості уніфікування митних процедур для активізування зовнішньоекономічної діяльності підприємств за умов євроінтегрування, що обумовлює необхідність подальших досліджень.

Постановка завдання. Мета статті полягає у дослідженні проблем, перспектив гармонізування митного оформлення вантажів задля активізування зовнішньоекономічної діяльності підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Останніми роками спостерігається нарощування обсягів міжнародної торгівлі в Україні, що вимагає своєчасного, ефективного митного оформлення, митного контролювання потоків вантажів. Зрозуміло, що у 2022 р. через війну з росією значно зменшилися обсяги, однак, це було тимчасове явище. Враховуючи європейський вектор розвитку економіки України як єдиноможливий (жодної багатовекторності розвитку, оскільки інтеграційних рух в сторону північно-східної росії є небезпечним та згубним), потрібно сприяти всім напрямкам євроінтегрування. Передусім це стосується митної сфери, як елементу співпраці, що є фізично найближчим. Збільшення руху через митний кордон нашої країни вантажів, транспортних засобів також стало викликом для держави щодо забезпечення ефективного функціонування її економіки а також безпечності економічної системи, громадян. Враховуючи потенційні загрози даних викликів, важливим завданням митної сфери постає забезпечення високого рівня економічної безпеки шляхом повного, своєчасного, ефективного державного контролювання в цілому

та перевіряння зовнішньоекономічних операцій зокрема. Згідно зі стратегічним євроінтеграційним курсом нашої країни відбувається поступове наближення вітчизняного митного законодавства до міжнародних (зокрема європейських) норм, правил, стандартів. Важливим етапом на даному курсі стало приєднання України до Конвенції «Про спрощення і гармонізування митних процедур» від 18.05.1973 р. (Київська конвенція) [16]. Зокрема саме пост-аудит повинен зайняти важливе місце у системі управління ризиками у вітчизняній митній справі, підвищуючи рівень ефективності діяльності митниці. Становлення та активне розвивання митного контролювання в Україні протягом останніх років проходить за умов мінливості вітчизняного митного законодавства, недостатнього рівня податкової культури, досить негативного відношення до митної системи в цілому. Все це погіршилося через дестабілізування у зв'язку із війною з росією. Однак, не дивлячись на всі перешкоди, українська держмитслужба визначила розвивання саме системи митного аудиту одним із пріоритетних напрямків реформування. Про це свідчать індикатори за 2015–2021 рр. (статистичні дані за 2022–2023 рр. є закритими через війну). Констатуємо позитивну динаміку проведення митного пост-аудиту в Україні (рис. 1, 2). Передусім кількість проведених документальних перевірок зростає (рис. 1).

Це є позитивним явищем, оскільки вони проводяться вже після пропуску вантажів, транспортних засобів, не затримуючи їх на кордоні. Іншим позитивним елементом митного аудиту виступає його результативність. Активізування пост-митного аудиту сприяє уніфікуванню, спрощенню, прискоренню митного оформлення, контролювання. Перевагою є балансування між спрощеннями та ефективністю митного контролювання. Не дивлячись на позитивне реформування, залишаються також не вирішені проблеми неповноцінного використання митного пост-аудиту. Це стосується неповноти реалізування всього потенціалу пост-аудиту (через обмеження виключно контролюванням повноти сплати митних платежів) не враховуючи детальне оцінювання сутності зовнішньоекономічної операції, недостатній поки що рівень кваліфікації аудиторів, присутність виключно фіскального характеру пост-аудиту. Митний пост-аудит має стати ключовою частиною єдиної контролювальної системи методів. Основою митного контролювання повинна стати система управління ризиками (рис. 3), яка попереджатиме порушення законодавства, для поточного контролювання (контролювальні процедури), пост-аудиту (документальне перевіряння,

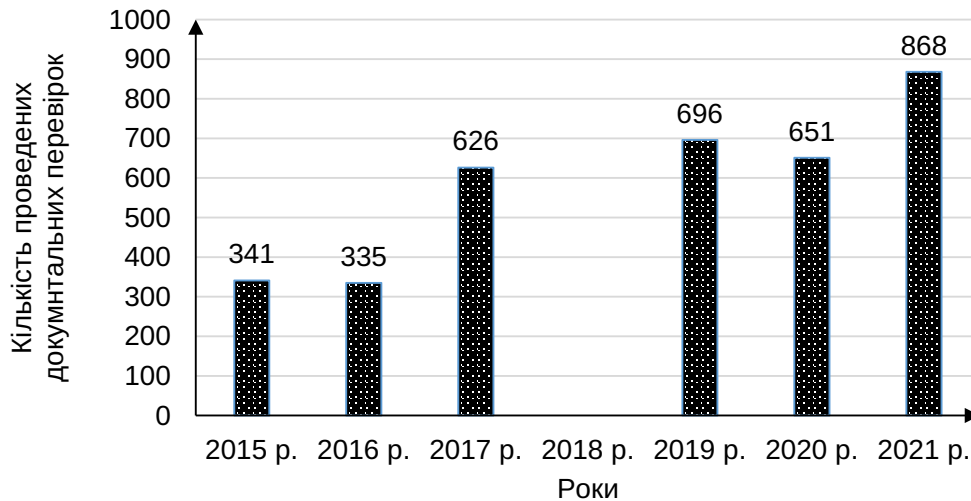

Рис. 1. Динаміка кількості проведених перевірок митного аудиту протягом 2015–2021 рр.

Джерело: побудовано на основі [13]

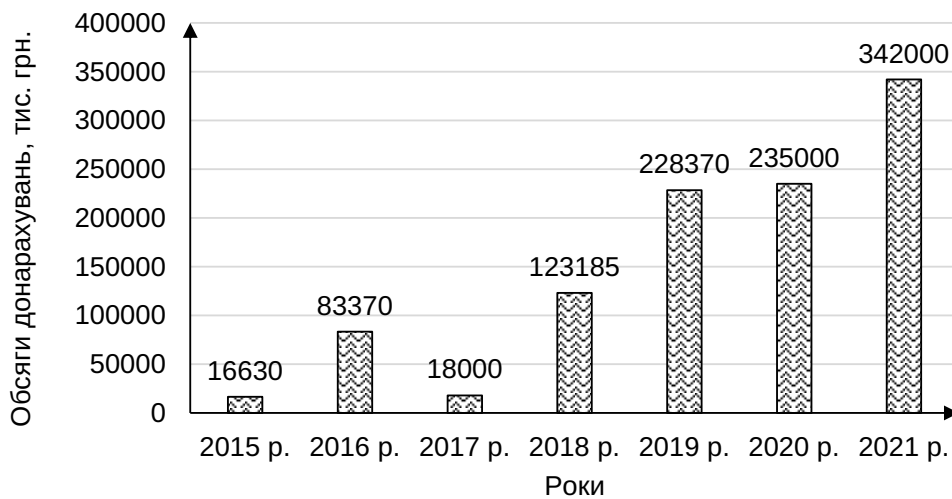

Рис. 2. Динаміка донарахування митних платежів за результатами митного аудиту протягом 2015–2021 рр.

Джерело: побудовано на основі [13]

орієнтоване на перевіряння в цілому дотримання митного законодавства) [7; 11, с. 127].

Активізування застосування системи митного пост-аудиту даватиме можливість вітчизняній митній сфері розв'язувати проблеми, пов'язані з пришвидшенням митного оформлення товарів, транспортних засобів на прикордонних митницях.

Висновки з проведеного дослідження. Активізування запровадження до вітчизняного митного законодавства, практики застосування інституту митного пост-аудиту дозволить значно пришвидшити доступ товарів на митну територію України із одночасним збереженням захисних функцій митних процедур.

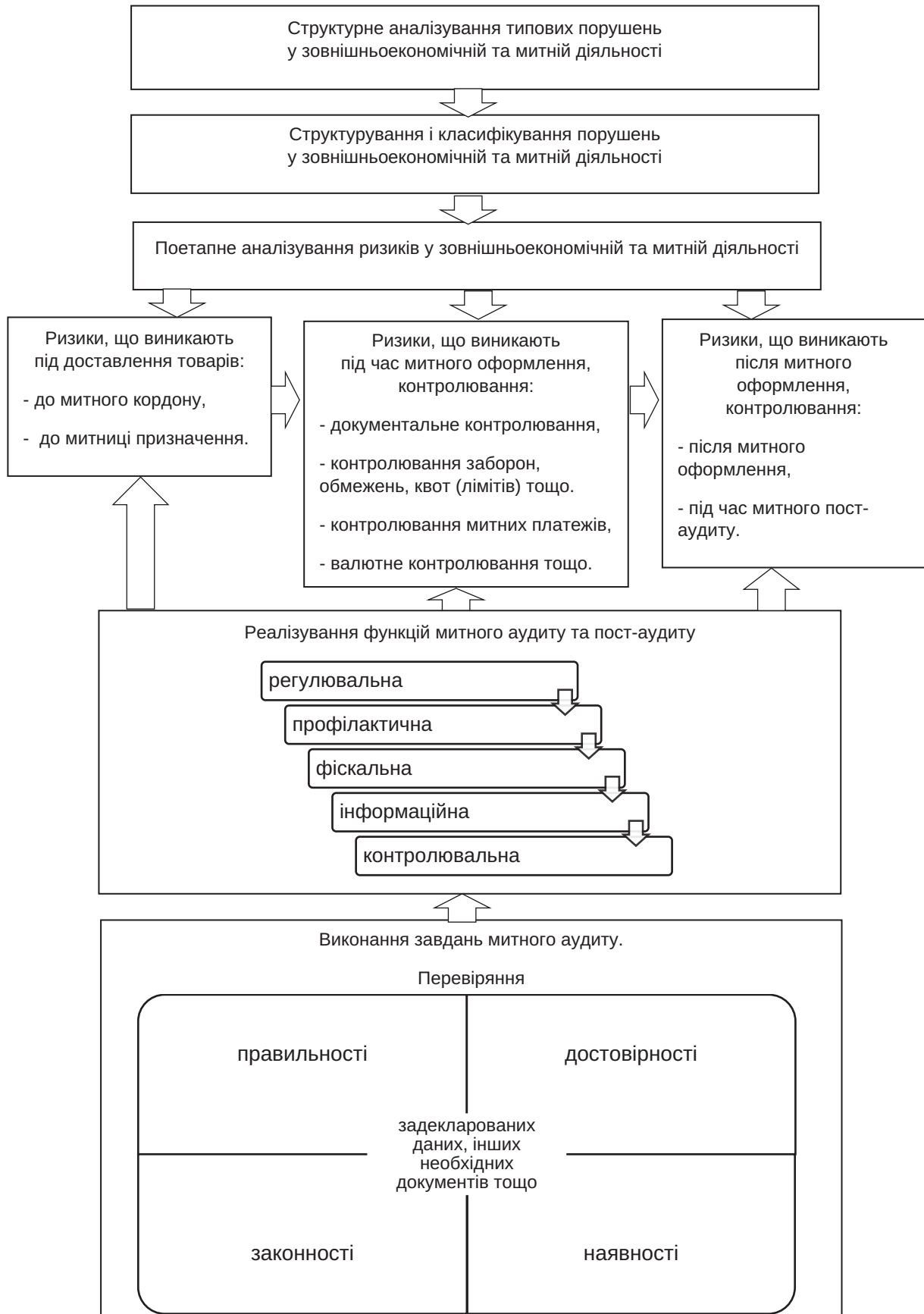

Рис. 3. Структурно-логічна схема реалізування митного аудиту

Джерело [7, 11, с. 127, 14]

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Батанова Л.А. Митний пост-аудит в Україні та проблемні аспекти його здійснення в сучасних умовах. *Lex Portus*. 2016. № 1. С. 94–107. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/LP_2016_1_10
2. Бортнікова М.Г., Чиркова Ю.Л. Митний пост-аудит в Україні: проблемні аспекти та напрями удосконалення. *Економіка та суспільство*. Випуск 44. 2022.
3. Вакульчик О.М. Єдинак Т.С., Книшек О.О. Використання досвіду ЄС в побудові системи законодавчого та методичного забезпечення митного постаудиту в Україні. *Вісник Академії митної служби України. Серія: «Економіка»*. 2013. № 2 (50). С. 11–23.
4. Вакульчик О.М., Фесенко В.В., Чмара А.С. Становлення та проблемні аспекти митного постаудиту імпортно-експортних операцій в Україні. *Економічний простір*. 2019. 147. С. 5–19.
5. Вдовіна Г., Слатвінська М. Проблеми та перспективи здійснення митного контролю в Україні. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. № 1–2 (274–275), 2020. С. 80–92.
6. Губіна І.С. Митний пост-аудит у системі митного контролю: проблеми нормативно-правового регулювання. *Вісник Академії митної служби України. Сер.: Економіка*. 2012. № 1. С. 38–43. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vamsue_2012_1_8.pdf
7. Гуцаленко Л.В., Марчук У.О., Фабіянська В.Ю. Митний пост-аудит: навчальний посібник. Київ : «Центр учбової літератури»: 2018. 388 с.
8. Єдинак Т.С., Єдинак В.Ю. Постмитний аудит як фактор забезпечення економічної безпеки країни: зарубіжний досвід та українська перспектива. *Вісник академії митної служби України*. 2008. № 4. С. 70–76.
9. Завербний А.С., Завербний С.А. Особливості проведення митного пост-аудиту в Україні за євроінтеграційних умов як елементу підвищення рівня економічної безпеки держави. *Глобальна безпека та асиметричність світового господарства в умовах нестабільного розвитку економічних систем* : матеріали науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 29 листопада 2022 р.) упоряд. І.М. Миценко. С. 108–111. Кропивницький : ЦНТУ, 2022. 309 с.
10. Корнійчук Н.І. Проблеми та напрями вдосконалення митного контролю і митного аудиту. *Економіка та митно-правові відносини*. 2019. Вип. 9–10. С. 64–70.
11. Костишин Ю.С. Розвиток митного контролю в системі фінансової безпеки держави: дис. доктор філософії: 072 фінанси, банківська справа та страхування. ДУ «Житомирська політехніка». Житомир. 2021. 268 с.
12. Кримчак Л.А., Рудніченко Є.М. Удосконалення інформаційної складової економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств у контексті реалізації основних положень постмитного аудиту. *Бізнес інформ*. 2019. № 7. С. 211–216.
13. Офіційний сайт Державної митної служби України. Official website of the State Customs Service of Ukraine [https://customs.gov.ua/news/zagalne-20/post/za-2021-rik-pidrozdilami-mitnogo-auditu-mitnits-provedeno-868-dokumentalnikh-perevirok-ta-zabezpe-](https://customs.gov.ua/news/zagalne-20/post/za-2021-rik-pidrozdilami-mitnogo-auditu-mitnits-provedeno-868-dokumentalnikh-perevirok-ta-zabezpe)

cheno-pererakhuvannia-do-derzhavnogo-biudzhetu-mitnikh-platezhiv-u-rozmiri-maizhe-30-mln-grn-751

14. Пашко П.В. Понятійний апарат системи забезпечення митної безпеки спроможності. *Актуальні проблеми економіки*. 2009. № 4 (94). С. 62–68.

15. Шереметинська О.В., Тюха І.В., Тур О.В. Особливості управління ризиками при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності. *Ефективна економіка*. 2022. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=10287>

16. International convention on the simplification and harmonization of customs procedures, 18.05.1973. World Customs Organization. URL: http://www.wcoomd.org/en/topics/facilitation/instrumentan/pf_revised_kyoto_conv.aspx

REFERENCES:

1. Batanova L.A. (2016). Mytnyj post-audyt v Ukraini ta problemni aspekty jogo zdijnsenia v suchasnykh umovakh [Customs post-audit in Ukraine and problematic aspects of its implementation in modern conditions]. *Lex Portus*, № 1, pp. 94–107. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/LP_2016_1_10. (in Ukrainian)
2. Bortnikova M.G., Chyrkova Yu.L. (2022). Mytnyj post-audyt v Ukraini: problemni aspekty ta napriamy udoskonalenia [Customs post-audit in Ukraine: problematic aspects and areas for improvement]. *Ekonomika ta suspilstv*, no. 44. (in Ukrainian)
3. Vakulchik O.M., Yedynak T.S., Knyshek O.O. (2013). Vykorystania dosvidu ES v pobudovi systemy zakonodavchogo ta metodychnogo zabezpechenia mytnogo postaudytu v Ukraini [Customs post-audit in Ukraine: problematic aspects and areas for improvement]. *Visnyk Akademiji mytnoji sluzhby Ukrainy*, no. 2 (50), pp. 11–23. (in Ukrainian)
4. Vakulchik O.M., Fesenko V.V., Chmara A.S. (2019). Stanovlenia ta problemni aspekty mytnogo postaudytu importno-ekspornykh operacij v Ukraini [Development and problematic aspects of customs post-audit of import-export operations in Ukraine]. *Ekonomichnyj prostir*, no. 147, pp. 5–19. (in Ukrainian)
5. Vdovina G., Slatvinska M. (2020). Problemy ta perspektyvy zdijnsenia mytnogo kontroliu v Ukraini [Problems and prospects of customs control in Ukraine]. *Naukovyj visnyk Odeskogo nacionalnogo ekonomichnogo universytetu*, no. 1–2, pp. 80–92. (in Ukrainian)
6. Gubina I.S. (2012). Mytnyj post-audyt u systemi mytnogo kontroliu: problemy normatyvno-pravovogo reguliuvania [Customs post-audit in the customs control system: problems of regulatory and legal regulation]. *Visnyk Akademiji mytnoji sluzhby Ukrainy*, no. 1, pp. 38–43. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vamsue_2012_1_8.pdf (in Ukrainian)
7. Gucalenko L.V., Marchuk U.O., Fabijanska V.Yu. (2018). Mytnyj post-audyt: navchalnyj posibnyk [Customs post-audit: a tutorial]. Kyiv: «Centr uchbovoho literatury». 388 p.
8. Yedynak T.S., Yedynak V.Yu. (2008). Postmytnyj audyt jak faktor zabezpechenia ekonomichnoji bezpeky krajiny: zarubizhnyj dosvid ta ukrajinska perspektyva [Post-Customs Audit as a Factor in Ensuring the Coun-

try's Economic Security: Foreign Experience and Ukrainian Perspective]. *Visnyk Akademiji mytnoji sluzhby Ukrainy*, no. 4, pp. 70–76. (in Ukrainian)

9. Zaverbnyj A.S., Zaverbnyj S.A. (2022). Osoblyvosti provedenia mytnogo post-audytu v Ukraini za evrointegracijnykh umov jal elementu pidvyshchena rivnia ekonomichnoji bezpeky derzhavy [Peculiarities of conducting customs post-audit in Ukraine in the context of European integration as an element of increasing the level of economic security of the state]. *Globalna bezpeka ta asymetrychnist svitovogo gospodarstva v umovakh nestabilnogo rozvytku ekonomichnykh system: materialy naukovopraktychnoji konferenciji* (m. Kropyvnyckyj, 29.11.2022) Kropyvnyckyj: CNTU. P. 108–111. 309 p. (in Ukrainian)

10. Kornijchuk N.I. (2019). Problemy ta napriamy vdoskonaleniya mytnogo kontroliu i mytnogo audytu [Problems and areas for improvement of customs control and customs audit]. *Ekonomika ta mytno-pravovi vidnosyny*, no. 9–10, pp. 64–70. (in Ukrainian)

11. Kostyshyn Yu.S. (2021). Rozvytok mytnogo kontroliu v systemi finansovoji bezpeky derzhavy [Development of customs control in the system of financial security of the state]. *dys. ... doktor filosofiji: 072 finansy, bankivs`ka sprava ta strakhuvania. DU «Zhytomyrs`ka politekhnika»*. Zhytomyr. 268 p. (in Ukrainian)

12. Krymchak L.A., Rudnichenko Ye.M. (2019). Udoskonaleniya informacijnoji skladovoji ekonomichnoji bezpeky zovnishnoekonomichnoji dijalnosti vitchyz-

nianykh pidprijemstv u konteksti realizaciji osnovnykh polozhen postmytnogo audytu [Improving the information component of economic security of foreign economic activity of domestic enterprises in the context of implementation of the main provisions of post-customs audit]. *Biznes inform*, no. 7, pp. 211–216. (in Ukrainian)

13. Official website of the State Customs Service of Ukraine. URL: <https://customs.gov.ua/news/zagalne-20/post/za-2021-rik-pidrozdilami-mitnogo-audytu-mitnits-provedeno-868-dokumentalnikh-perevirok-ta-zabezpecheno-pererakhuvannia-do-derzhavnogo-biudzhetu-mitnikh-platezhiv-u-rozmiri-maizhe-30-mln-grn-751> (in Ukrainian)

14. Pashko P.V. (2009). Poniatijnyj aparat systemy zabezpecheni mytnoji bezpeky spromozhnosti [Conceptual apparatus of the customs security system]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 4 (94), pp. 62–68 (in Ukrainian)

15. Sheremetynska O.V., Tiukha I.V., Tur O.V. (2022). Osoblyvosti ypravlinia ryzykamy pry zdijsneni zovnishnoekonomichnoji dijalnosti [Peculiarities of risk management in foreign economic activity]. *Efektivna ekonomika*, no. 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=10287> (in Ukrainian)

16. International convention on the simplification and harmonization of customs procedures, 18.05.1973. World Customs Organization. URL: http://www.wcoomd.org/en/topics/facilitation/instrumentan/pf_revised_kyoto_conv.aspx

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE ASSESSMENT OF INVESTMENT AND INNOVATION POTENTIAL

У статті здійснено розробку й обґрунтування теоретико-методологічних та науково-методичних засад аналізу та оцінки інвестиційно-інноваційного потенціалу підприємств аграрної сфери економіки. Визначено, що при оцінці ефективності управління підприємствами аграрної сфери найважливішою умовою забезпечення якісних трансформацій є інноваційно-орієнтований розвиток виробництва. Зазначено, що значної актуальності у наш час набувають питання оцінки поточного рівня інвестиційно-інноваційного потенціалу підприємств аграрної сфери та проблеми формування комплексу заходів, які сприятимуть інноваційно-орієнтованому оновленню й подальшому розвитку інвестиційно-інноваційних процесів у підприємствах галузі. Встановлено, що різноманітність існуючих прийомів оцінки і аналізу економічних явищ можна звести до трьох груп методів: якісних, кількісних та комбінованих. Для дослідження рівня інвестиційно-інноваційного потенціалу підприємств найбільшого поширення набули лише деякі із зазначених методів. У роботі запропонований метод оцінки інвестиційно-інноваційного потенціалу підприємств аграрної сфери, який заснований на детально-діагностичному аналізі кожної його складової, розрахунку показників ефективності використання окремих видів ресурсів і визначенні узагальнюючого показника рівня інвестиційно-інноваційного потенціалу.

Ключові слова: інвестиційно-інноваційний потенціал, розвиток, стратегія, управління, принципи, методи, система, ефективність, аграрні підприємства.

The article develops and substantiates the theoretical-methodological and scientific-methodical bases of analysis and assessment of the investment and innovation potential of enterprises in the agrarian sector of the economy. It was determined that when evaluating the effectiveness of management of agricultural enterprises, the most important condition for ensuring quality transformations is innovation-oriented development of production. It is noted that the issue of assessing the current level of investment and innovation potential of agricultural enterprises and the problem of forming a set of measures that will contribute to innovation-oriented renewal and further development of investment and innovation processes in the enterprises of the sector are gaining considerable relevance. It has been established that the variety of existing methods of assessment and analysis of economic phenomena can be reduced to three groups of methods: qualitative, quantitative and combined. Only some of the mentioned methods have become the most widely used for researching the level of investment and innovation potential of enterprises. Currently, two main methodological approaches to the assessment of the components of the investment and innovation potential of agricultural enterprises have been developed: detailed and diagnostic. Their combination in a detailed diagnostic approach is also possible. Combining the above approaches in a detailed diagnostic method allows you to eliminate their inherent shortcomings and use the strongest points. In accordance with the author's position regarding the interpretation of the essence of the investment and innovation potential of the enterprise, it is determined that the state of each of its elements (material and technical, technological, regulatory and legal, informational, financial, labor, organizational and administrative resources) can be assessed by calculating the totality of the main indicators. This characterizes how a certain type of resources affects the readiness of the enterprise to produce and implement innovations. The paper proposes a method of assessing the investment and innovation potential of agricultural enterprises, which is based on a detailed diagnostic analysis of each of its components, the calculation of indicators of the efficiency of the use of certain types of resources, and the determination of a general indicator of the level of investment and innovation potential.

Key words: investment and innovation potential, development, strategy, management, principles, methods, system, efficiency, agricultural enterprises.

УДК 330.322.01

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct75-5>

Зоря О.П.

д.е.н., професор,
Полтавський державний аграрний
університет

Яснолоб І.О.

к.е.н., доцент,
Полтавський державний аграрний
університет

Процюк Н.Ю.

к.е.н.,
Хмельницький університет
управління та права
імені Леоніда Юзькова

Zoria Oleksii

Poltava State AgrarianUniversity

Yasnob Iona

Poltava State AgrarianUniversity

Protsiuk Natalia

Khmelnitskyi University
of Management and Law Leonid Yuzkov

Постановка проблеми. Ріст економіки підприємств залежить від багатьох факторів і, в першу чергу, від ступеня використання виробничого потенціалу, включаючи інвестиційно-інноваційний. Застосування того чи іншого фактору базується, з одного боку, на знаннях економіки, політології, соціології, а з іншого – на безпосередньому узагальненню досвіду управління, тобто на поведінковому підході, який направлено на підвищення ефективності функціонування підприємства за рахунок кращого використання наявних ресурсів. При оцінці ефективності управління підприємствами аграрної сфери найважливішою умовою забезпечення якісних трансформацій є інноваційно-орієнтований розвиток виробництва,

у зв'язку з цим все більшої актуальності набувають питання оцінки поточного рівня інвестиційно-інноваційного потенціалу підприємств аграрної сфери та проблеми формування комплексу заходів, які сприятимуть інноваційно-орієнтованому оновленню й подальшому розвитку інвестиційно-інноваційних процесів у підприємствах галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методичні та прикладні аспекти управління інвестиційно-інноваційним потенціалом підприємств аграрної сфери в умовах ринкової конкуренції досліджувались і висвітлені у роботах багатьох вітчизняних вчених. Значний внесок у розгляд цього питання зробили: В. Аранчій, І. Вініченко, В. Геєць, О. Гудзь, Ю. Данько, О. Дацій,

М. Дем'яненко, О. Єрмаков, С. Ілляшенко, М. Кісіль, С. Кваша, М. Коденська, М. Корецький, О. Красноручський, М. Кропивко, І. Ксьонжик, Ю. Лупенко, П. Макаренко, М. Малік, І. Маркіна, Л. Мармуль, Л. Михайлова, І. Назаренко, О. Олійник, В. Писаренко, В. Плаксієнко, П. Саблук, С. Терещенко, О. Ульянченко, О. Шпикуляк та інші. Аналіз рівня наукової опрацьованості досліджуваної проблематики показує, що поряд із глибоким теоретичним вивченням окремих питань управління інвестиційно-інноваційним потенціалом в умовах ринкової конкуренції підприємств аграрної сфери, мало уваги приділяється опрацюванню методичних підходів до оцінки інвестиційно-інноваційного потенціалу.

Постановка завдання. Оцінка інвестиційно-інноваційного потенціалу підприємств аграрної сфери є одним з ключових етапів у забезпеченні ефективності управління ними і являє собою моніторинг складових інвестиційно-інноваційного потенціалу з метою зіставлення його дійсного рівня у певний момент часу з існуючими уявленнями про цей рівень. Окрім того, відповідно до конкретних завдань дослідження інвестиційно-інноваційного потенціалу, методика оцінки його рівня може бути заснована на ресурсному, цільовому, системному, ситуаційному та факторному підходах. Зазначене обумовлює необхідність проведення наукових досліджень, пошуку напрямів і прийомів ефективного управління інвестиційно-інноваційним потенціалом, що сприятиме сталому розвитку підприємств аграрної сфери, підвищенню їх інвестиційної привабливості, ділової активності, ринкової конкурентоспроможності та отриманню економічного ефекту, якого буде достатньо для здійснення розширеного відтворення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Різноманітність існуючих прийомів оцінки і аналізу економічних явищ можна звести до трьох груп методів: якісні (мозковий штурм, сценарний метод, метод експертних оцінок, метод структуризації – «дерево цілей», метод матриць та інші); кількісні (статистичні, аналітичні, дискретні, логічні, графічні, комбінаторні та інші методи); комбіновані (імітаційне моделювання, ситуаційне моделювання тощо). Для дослідження рівня інвестиційно-інноваційного потенціалу підприємств найбільшого поширення набули лише деякі із зазначених методів. Так, в даний час в економічній літературі [1–11] розвинені два основних методичних підходи до оцінки складових інвестиційно-інноваційного потенціалу аграрних підприємств: детальний та діагностичний. Окрім того, можлива і їх комбінація в детально-діагностичному підході.

Детальний аналіз полягає в проведенні послідовної оцінки кожного з компонентів і параметрів інвестиційно-інноваційного потенціалу підприємства і використовується в основному на стадіях

обґрунтування інвестиційно-інноваційного проекту з метою виявлення можливостей його реалізації. Протилежним детальному підходу є діагностичний метод визначення рівня інвестиційно-інноваційного потенціалу підприємства, заснований, головним чином, на експертних оцінках стану його елементів. Так, при оцінці інвестиційно-інноваційного потенціалу підприємства діагностичним способом фактичні значення параметрів порівнюються з нормативними та потім співвідносяться з конкретною шкалою. У результаті інтегральна оцінка інвестиційно-інноваційного потенціалу суб'єкта господарювання визначається як середнє значення підсумкових оцінок стану кожного блоку з відповідних параметрів.

Комбінування вище наведених підходів в детально-діагностичному методі, дозволяє нівелювати притаманні їм недоліки та використати найсильніші сторони. В доповнення до вищевикладених підходів у науковій літературі [10] запропонований метод компонентної оцінки інвестиційно-інноваційного потенціалу підприємства, заснований на комбінуванні як показників, так і експертних бальних оцінок. Відповідно до даного методу, визначення рівня інвестиційно-інноваційного потенціалу підприємства проводиться окремо за деякими частинами (наприклад, кадровий потенціал, фінансово-економічний потенціал, науково-технічний потенціал, виробничо-технологічний потенціал, організаційно-управлінський потенціал, інноваційна активність підприємства тощо) на основі розрахунку показників, з урахуванням їх залежності від впливу прямо керованих факторів. Даний метод характеризується зниженням його суб'єктивності за рахунок зведення до мінімуму частки експертних бальних оцінок в загальному складі показників і відсутності вагових коефіцієнтів значущості окремих критеріїв. Разом з тим, кількісна оцінка інвестиційно-інноваційного потенціалу може бути проведена з використанням різних показників.

З вищевикладеного можна зробити висновок, що в даний час розроблено та використовується досить велика кількість методик оцінки інвестиційно-інноваційного потенціалу підприємств, різних як за складом аналізованих параметрів, так і за технологією проведення розрахунків (рис. 1).

Поширені методики оцінки інноваційного потенціалу підприємств аграрної сфери оперують принципово різними економічними показниками і не містять будь-яких загальноновизнаних, універсальних способів і критеріїв, що значно ускладнює вибір найбільш прийнятною з них і не сприяє визначенню фактичної величини інвестиційно-інноваційного потенціалу підприємства з достатньою точністю і об'єктивністю. На наш погляд, стан окремих елементів інвестиційно-інноваційного потенціалу підприємства в рівній мірі зумовлює результативність

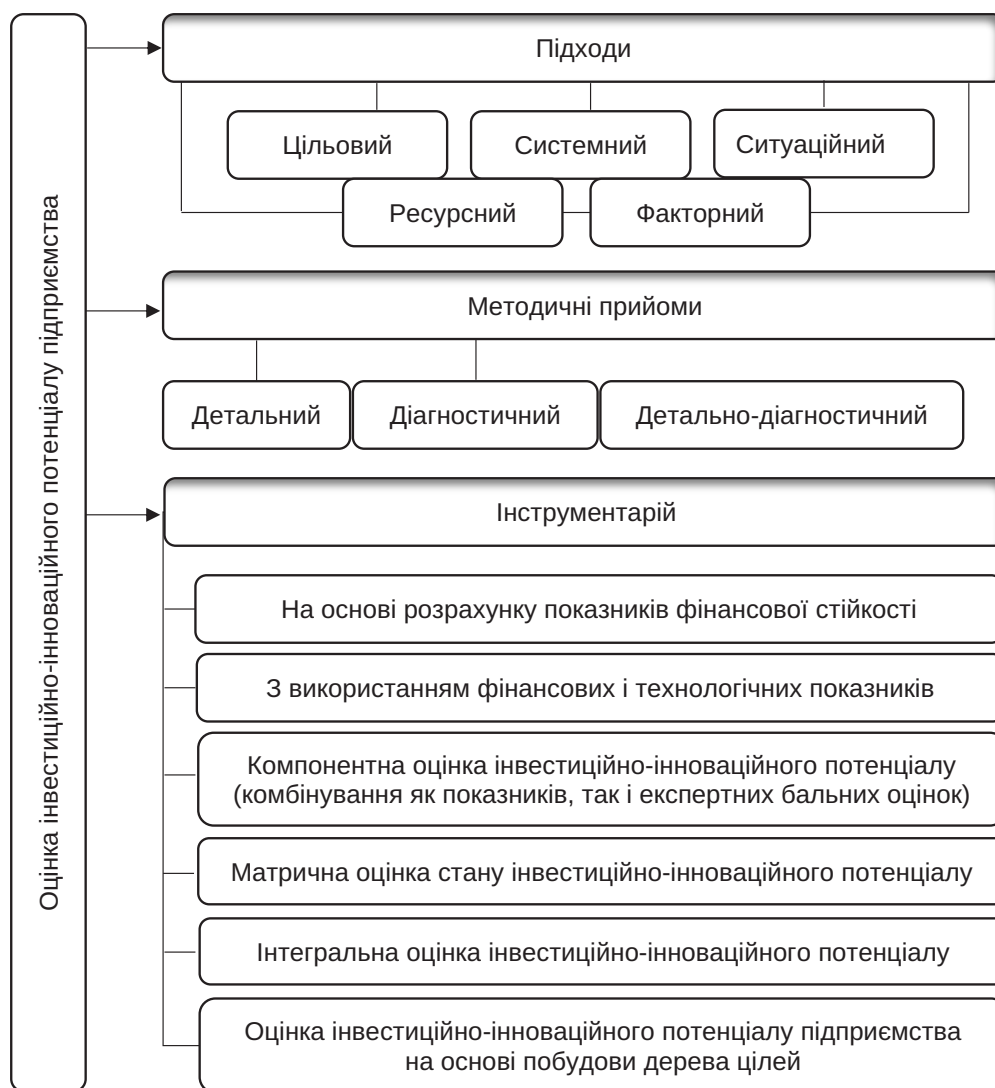

Рис. 1. Наукові підходи до оцінки інвестиційно-інноваційного потенціалу підприємства

Джерело: систематизовано авторами

його використання. У зв'язку з цим вважаємо, що визначення величини інвестиційно-інноваційного потенціалу підприємств має ґрунтуватися на предметному аналізі кожної складової.

Висновки. Таким чином, для правильної оцінки поточної ситуації та пошуку конкурентних переваг аграрним підприємствам необхідно аналізувати наявний інвестиційно-інноваційний потенціал і виявляти резерви підвищення ефективності його використання. Так, відповідно до авторської позицією щодо трактування сутності інвестиційно-інноваційного потенціалу підприємства, вважаємо, що стан кожного з його елементів (матеріально-технічні, технологічні, нормативно-правові, інформаційні, фінансові, трудові, організаційно-адміністративні ресурси) може бути оцінений з допомогою розрахунку сукупності основних показників, що характеризують те, як певний вид ресурсів впливає на готовність підприємства продукувати та впроваджувати

інновації. У зв'язку з цим запропонований нами метод оцінки інвестиційно-інноваційного потенціалу підприємств аграрної сфери заснований на детально-діагностичному аналізі кожної його складової, розрахунку показників ефективності використання окремих видів ресурсів і визначенні узагальнюючого показника рівня інвестиційно-інноваційного потенціалу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Аранчій В.І., Зоря О.П., Голбан Т.Т. Стратегічні напрями інвестиційно-інноваційного розвитку аграрного виробництва на галузевому та господарському рівнях. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 45. С. 33–38.
2. Вінченко І.І. Інвестиційна діяльність сільськогосподарських підприємств: монографія [текст]. Донецьк : Юго-Восток, 2010. 444 с.
3. Гнатківський Б. М. Ідентифікація інноваційно-інвестиційного потенціалу суб'єктів агробізнесу.

Український журнал прикладної економіки та техніки. 2021. Том 6. № 3. С. 281–287.

4. Гудзь О.Є. Ідентифікація та управління інноваційно-інвестиційним потенціалом підприємства. *Науковий вісник Мукачівського державного університету, Серія Економіка*. 2015. Вип. 2 (4). Ч. 1. С. 101–106.

5. Денисенко М.П. Інвестиційно-інноваційна діяльність: теорія, практика, досвід: моногр. / [М.П. Денисенко, Л.І. Михайлова, І.М. Грищенко та ін.]: за ред. д.е.н., проф., М.П. Денисенка, д. е. н., проф. Л.І. Михайлової. Суми : ВТД «Університетська книга», 2008. С. 288–320.

6. Ільїна К.О. Категоріальний апарат інноваційної теорії як фундамент зародження інноваційно-інвестиційної моделі розвитку в українську економічну систему. *Науковий вісник НЛТУ. Львів : РВВ НЛТУ України*, 2009. Вип. 19.4. С. 256–264.

7. Котенко Н.М. Формування джерел інвестиційної діяльності на сільських територіях. *Інноваційна економіка*. 2012. № 9 (35). С. 255–258.

8. Лижник Ю.Б. Динаміка інвестиційно-інноваційної діяльності підприємств України. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування*. 2011. № 2 (54). С. 123–130.

9. Мармуль Л.О., Ксьонжик І.В. Інвестування інноваційного розвитку харчових і переробних підприємств : монографія. Миколаїв, 2011. 153 с.

10. Назаренко І. М. Діагностично-управлінські аспекти в системі розвитку інвестиційно-інноваційного потенціалу підприємства. *Агросвіт*. 2020. № 22. С. 23–28.

11. Ульяновченко О.В. Інноваційно-інвестиційна діяльність, як основа сталого розвитку економіки держави. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. 2015. № 2 (4). С. 70–76.

3. Hnatkivskiy B. (2021), Identyfikatsiya innovatsiyno-investytsiynoho potentsialu sub'yektiv ahrobiznesu [Identification of innovation and investment potential of agricultural entities]. *Ukrainian Journal of Applied Economics and Technology*. Volume 6. № 3, pp. 281–287.

4. Hudz, O. (2015), Identyfikatsiya ta upravlinnya innovatsiyno-investytsiynym potentsialom pidpryyemstva [Identification and management of innovation and investment potential of the enterprise]. *Naukovyj visnyk Mukachivskogo derzhavnogo universytetu. Ser.: Ekonomika*, vol. 2 (1). pp. 101–106.

5. Denysenko, M.P. (2008), Investytsiyno-innovatsiyna diial'nist': teoriia, praktyka, dosvid [Investment and innovation activity: theory, practice and experience], VTD «Universytets'ka knyha», Sumy, Ukraine.

6. Il'ina, K.O. (2009), Katehorial'nyy aparat innovatsiynoyi teoriyi yak fundament zarodzhennya innovatsiyno-investytsiynoyi modeli rozvytku v ukraïns'ku ekonomichnu systemu [A category vehicle of innovative theory as foundation of origin of innovative-investment model of development is in the Ukrainian economic system]. *Naukovyj visnyk NLTU*, vol. 19.4, pp. 256–264.

7. Kotenko, N. M. (2012), Formuvannya dzherel investytsiynoyi diyal'nosti na sil's'kykh terytoriyakh [Formation sources of investment in rural areas]. *Innovatsiyna ekonomika*, vol. 9 (35), pp. 255–258.

8. Lyzhnyk, Yu.B. (2011), Dynamika investytsiyno-innovatsiynoyi diyal'nosti pidpryyemstv Ukrayiny [Dynamics of investment and innovation activities of the enterprises of Ukraine]. *Visnyk Natsionalnogo universytetu vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannia*, no. 2(54), pp. 123–130.

9. Marmul', L.O. and Ks'onzhych, I.V. (2011), Investuvannya innovatsiynoho rozvytku kharchovykh i pererobnykh pidpryyemstv [Investment innovative development of food and processing enterprises], Mykolaiv, Ukraine.

10. Nazarenko, I. (2020), Diahnostychno-upravlins'ki aspekty v systemi rozvytku investytsiyno-innovatsiynoho potentsialu pidpryyemstva [Diagnostic and management aspects in the system of development of the investment and innovative potential of the enterprise]. *Agrosvit*, vol. 22, pp. 23–28.

11. Ul'ianychenko, O.V. (2015), Innovatsiyno-investytsiyna diyal'nist', yak osnova staloho rozvytku ekonomiky derzhavy [Innovation and investment activity as the foundation for sustainable national economic development]. *Naukovyj visnyk Mukachivs'koho derzhavnogo universytetu*, vol. 2 (4), pp. 70–76.

REFERENCES:

1. Aranchii, V.I., Zoria, O.P., and Holban, T.T. (2019) Stratehichni napriamy investytsiino-innovatsiynoho rozvytku ahrarnoho vyrobnytstva na haluzevomu ta hospodarskomu rivniakh [Strategic Areas of Investment-Innovation Development of Agricultural Production at the Industry and Economic Level]. *Prychornomorski ekonomichni studii*, no. 45, pp. 33–38.

2. Vinichenko, I.I. (2010), Investytsiyna diial'nist' sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstv [Investment activity of agricultural enterprises], Yuho-Vostok, Donetsk, Ukraine.

СИСТЕМА ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАОЩАДЖЕНЬ ДОМОГОСПОДАРСТВ: СУТНІСТЬ, СТРУКТУРА ТА ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ

STATE REGULATION SYSTEM OF HOUSEHOLDS' SAVINGS: ESSENCE, STRUCTURE AND FEATURES OF FUNCTIONING

У статті проведено ґрунтовний аналіз теоретико-методологічних положень функціонування та розвитку системи державного регулювання заощаджень домогосподарств. Зокрема на основі результатів дослідження сутності категорій «система», «державне регулювання заощаджень домогосподарств» було конкретизовано зміст окресленої системи. При цьому вагома увага приділена розгляду її структури, визначенню основних суб'єктів та їх взаємодії в межах такої системи, її взаємодії з іншими системами та суб'єктами зовнішнього щодо неї середовища. Такий підхід дозволив також конкретизувати особливості функціонування та розвитку системи державного регулювання заощаджень домогосподарств та констатувати складність вичерпного дослідження такої системи, проте її важливість у формуванні умов для стабільного розвитку національної економіки.

Ключові слова: заощадження, домогосподарство, державне регулювання, система, державне регулювання заощаджень домогосподарств.

Households are an integral part of the national economy development of any country. This is what causes the increased attention of state authorities to the economic activities of these economic entities, its regulation to create the most favorable conditions for their economic development in the country. Households play a key role in the development of the entire service sector in the country, in particular the financial services sector, engage in entrepreneurial activities, consume goods for various purposes and are ultimately a source of labor force formation. These subjects also play a key role in the investment development of the country, investing their own financial resources in the development of enterprises, financial assets and other values. However, they can only do this if they have such free resources. In difficult conditions of the economic activity of these entities, it is extremely difficult to ensure the formation of these funds. That is why the state should play a key role in generating households' savings and encourage this process with the methods and tools available to it. Accordingly, the article deepens theoretical provisions of the functioning and development of the state regulation system of households' savings. This is implemented based on studying the essence of such categories as "system" and "state regulation system of households' savings". As a result, it is established that the state regulation system of households' savings is a set of components that arise due to the influence of state authorities and local self-government of economic behavior of households to form their own, temporarily free financial resources that are not used for current consumption, but are stored for future use. Within the article, the structure of this system is also analyzed, its main subjects (state authorities, households), methods of influence (legal, economic, administrative and social) are identified. The results of this analysis allowed us to identify the basic features of the functioning and development of this system. Within the course of this research, it was found that the state regulation system of households' savings is a complex object of knowledge, play an important role in the functioning of the financial system and ensuring stability of the national economy.

Key words: savings, household, state regulation, system, state regulation system of households' savings.

УДК 338.24:330.567.22

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastructure75-6>

Лозиченко О.М.

к.е.н., докторант,
Міжнародний науково-технічний
університет імені академіка Юрія Бугая

Lozychenko Oleksandr

HE «Academician Yuriy Bugay
International Scientific
and Technical University»

Постановка проблеми. Домогосподарства є невід'ємною частиною розвитку національної економіки будь-якої країни. Роль цих суб'єктів господарювання в розвитку господарства складно переоцінити. Саме це зумовлює підвищену увагу органів державної влади до діяльності цих економічних суб'єктів, її регулювання з метою створення найбільш сприятливих у країні умов для економічного розвитку, стимулювання їхньої економічної активності.

Незважаючи на численні наукові теорії у сфері регулювання домогосподарств, здійснення ефективного впливу на їхню економічну поведінку, кризи, що періодично виникають у світовій економіці, макроекономічна нестабільність досить часто зумовлена саме діяльністю цих економічних суб'єктів. Домогосподарства відіграють ключову роль у розвитку всієї сфери послуг у країні, зокрема і сфери фінансових послуг, займаються підприємницькою діяльністю, споживають товари

різного призначення і в кінцевому підсумку є джерелом формування робочою силою для національного господарства.

Попри окреслене ці суб'єкти відіграють ключову роль в інвестиційному розвитку країни, вкладаючи свої власні фінансові ресурси в розвиток підприємств, фінансові активи та інші цінності. Однак це вони можуть здійснювати лише за наявності таких вільних у них ресурсів. У складних умовах їхнього економічного розвитку забезпечити формування обсягів зазначених ресурсів дуже складно. Саме тому держава повинна відігравати ключову роль у питаннях формування заощаджень у домогосподарств і стимулювати цей процес наявними методами та інструментами державного регулювання. Це й зумовлює актуальність теми статті та необхідність проведення нових досліджень у цьому напрямку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання підвищення дієвості державного регулю-

вання заощаджень домогосподарств активно вивчаються сьогодні науковцями. Підвищений інтерес до цієї теми викликаний важливою роллю цих економічних суб'єктів у забезпеченні розвитку національної економіки через залучення їхніх тимчасово вільних коштів. Серед науковців, які присвятили свої наукові дослідження окресленій темі, можна відзначити таких: М. Дубина, А. Дука, А. Жаворонок, Т. Кізіма, О. Мітал, А. Рамський, К. Шапошников та ін.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Проте, незважаючи на численні напрацювання науковців у сфері державного регулювання заощаджень домогосподарств, питання активізації процесів формування саме організованих заощаджень цими суб'єктами залишаються актуальними й донині. Саме органи державної влади мають здатність через складну систему державного регулювання створювати умови як для формування можливостей у населення здійснювати заощадження, так і для їх залучення через систему фінансового посередництва до національної економіки. Однак у сучасних умовах такий механізм не завжди працює ефективно, а кризи, що періодично виникають на ринку депозитних послуг, засвідчують, що ця сфера потребує проведення нових досліджень, особливо в частині поглиблення теоретичних та методологічних положень функціонування і розвитку системи державного регулювання заощаджень домогосподарств.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування теоретичних положень функціонування та розвитку системи державного регулювання заощаджень домогосподарств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Почнемо дослідження з обґрунтування сутності системи державного регулювання заощаджень домогосподарств. Загалом у морфології цього поняття можна виокремити чотири різні економічні категорії: система, державне регулювання, заощадження та домогосподарство. Також можна виокремити похідні від цих категорій дефініції «система державного регулювання», «заощадження домогосподарств», «державне регулювання заощаджень домогосподарств». Для глибокого розуміння сутності зазначеної системи державного регулювання розуміння змісту окреслених дефініцій є важливим, що дозволяє чіткіше в процесі дослідження конкретизувати його об'єкт і тим самим забезпечити саме його вивчення. У межах статті, враховуючи вже попередні дослідження автора, сфокусуємо увагу на описі сутності дефініцій «система» і «державне регулювання заощаджень домогосподарств».

У науковій літературі можна знайти значну кількість наукових підходів до розуміння сутності категорії «система». Представимо декілька з них:

1) система – цілісний об'єкт дослідження, який цілеспрямовано виділений дослідником у процесі наукового пізнання, має певну окремо ідентифіковану мету функціонування, складається з компонентів та їх взаємозв'язків, взаємодіє з іншими об'єктами реальності, які становлять зовнішнє середовище щодо об'єкта пізнання [3, с. 46];

2) система – сукупність об'єктів і процесів, званих компонентами або елементами, взаємопов'язаних і таких, що взаємодіють між собою, які утворюють єдине ціле, таке, що володіє властивостями, не властивими складовим його компонентам, узятим окремо [9, с. 12];

3) система – множина взаємопов'язаних елементів будь-якої природи, які поєднані за деякими системоутворюючими ознаками та підпорядковані спільній меті [2, с. 18].

Таким чином, можна констатувати, що система являє собою сукупність компонентів, які взаємодіють та здійснюють свою діяльність з метою досягнення спільної мети. Звичайно, з наукового погляду зміст системи можна розглядати більш глибоко, апелюючи до різних властивостей системи, змістовних рис, наявності яких засвідчує, що досліджуваний об'єкт є системою, або може бути розглянутий як система.

Державне регулювання заощаджень домогосподарств у межах статті пропонуємо розглядати як системний та перманентний вплив органів державної влади на функціонування домогосподарств з метою створення умов для формування в цих економічних суб'єктів тимчасово вільних фінансових ресурсів, якими вони мають право вільно розпоряджатися [7, с. 16].

Оперуючи представленими підходами до розгляду сутності дефініцій «система», «державне регулювання заощаджень домогосподарств», можна констатувати і зміст поняття «система державного регулювання заощаджень домогосподарств» (рис. 1).

На рис. 2 представлено концептуальну модель системи державного регулювання заощаджень домогосподарств. Розглянемо її структуру та особливості функціонування детальніше.

Таким чином, аналізуючи представлену на рис. 2 концептуальну модель системи державного регулювання заощаджень домогосподарств, можна констатувати її складність, багатокомпонентність та складний характер взаємодії між основними її суб'єктами. До них належать такі.

1. Органи державної влади, які формують регулюючий вплив на діяльність домогосподарств, використовуючи сукупність методів та відповідних їм інструментів (правові, економічні, адміністративні, соціальні та ін.). При цьому такі органи використовують окреслені методи одночасно, формуючи складний простір регулятивних норм, положень, обмежень тощо.

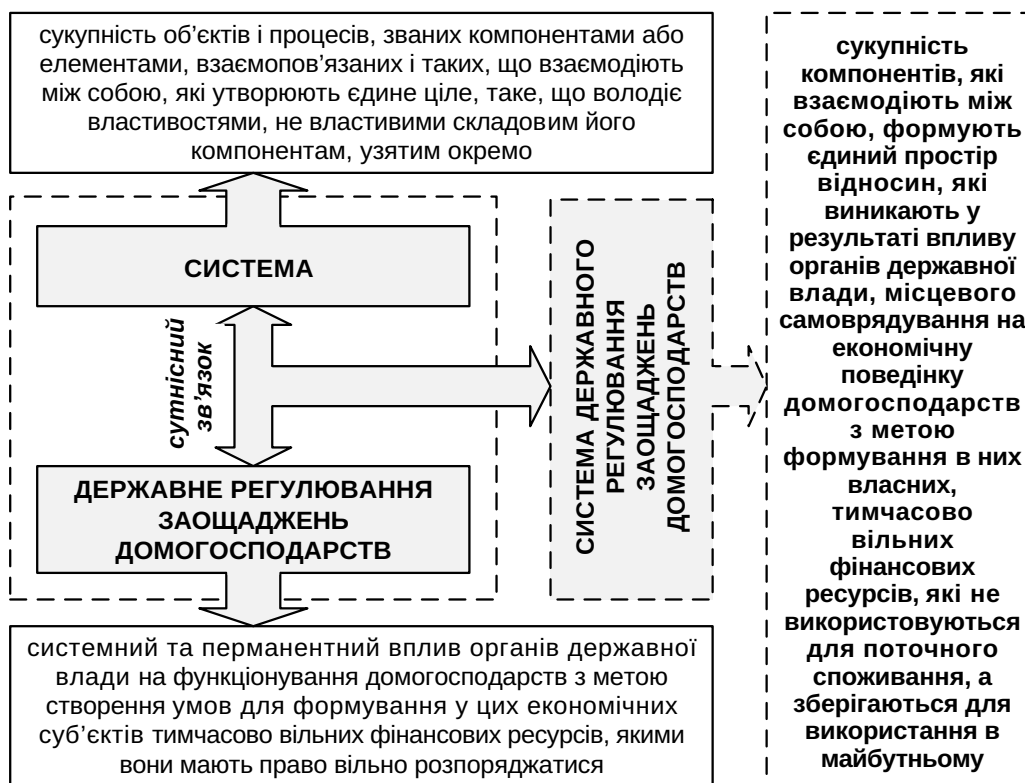

Рис. 1. Сутність системи державного регулювання заощаджень домогосподарств

Джерело: складено автором на основі [9; 3, с. 16]

2. Домогосподарства – економічні суб'єкти, на яких спрямований вплив органів державної влади з метою формування в них бажаної моделі економічної поведінки. При цьому, коли досліджуємо цю групу економічних суб'єктів та регулювання їхньої діяльності, то завжди розглядається усереднена група цих суб'єктів, вплив на поведінку якої дозволяє забезпечити досягнення бажаної мети. Це здійснюється через неможливість впливати однаково на економічну поведінку всіх домогосподарств у суспільстві, враховуючи складні процеси її формування у кожній конкретній людині.

Безумовно, невід'ємними елементами системи державного регулювання заощаджень домогосподарств є методи та інструменти, які використовуються для здійснення впливу на цих суб'єктів господарювання. Уся окреслена система існує на основі сукупності принципів (формування, функціонування та розвитку), які формують її базовий методологічний фундамент.

Розглянемо більш докладно основні особливості функціонування системи державного регулювання заощаджень домогосподарств. З-поміж них варто відзначити такі:

- складна природа формування такої системи, її нематеріальний вид;
- система є невід'ємною складовою всієї системи державного регулювання економіки;

- для її трансформації органи державної влади використовують різні методи впливу, застосування яких залежить від напрямів економічної політики, яка реалізується в країні;

- система є гнучкою та постійно адаптується під нові процеси та тенденції, які відбуваються в межах національної економіки, фінансової системи країни;

- важливу роль у функціонуванні такої системи відіграють фінансові установи, які залучають кошти домогосподарств на ринку депозитних послуг для перетворення їх в організовані заощадження, що свідчить про взаємодію системи з банківською системою країни, системою небанківських депозитних установ і т. д.;

- функціонування системи є важливим для забезпечення, з одного боку, активного розвитку національної економіки за рахунок стимулювання зростання обсягів організованих заощаджень домогосподарств, а з іншого – для забезпечення стабільності національної економіки та інше [1; 8; 10].

Висновки з проведеного дослідження. У статті поглиблено теоретичні положення функціонування та розвитку системи державного регулювання заощаджень домогосподарств. Це реалізовано на основі вивчення сутності таких категорій, як «система», «державне регулювання заощаджень домогосподарств». У підсумку встановлено, що система державного регулювання

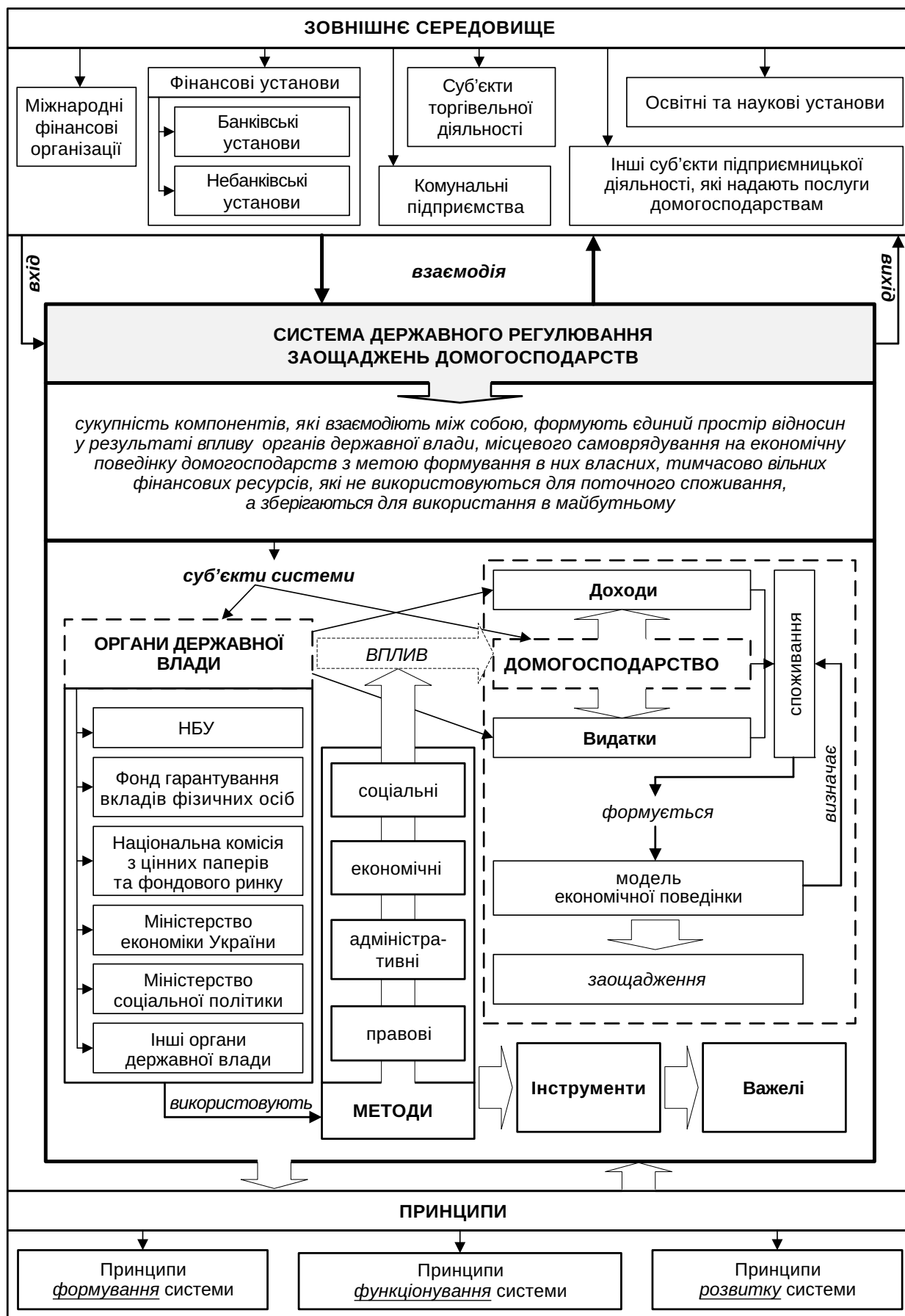

Рис. 2. Схеми державного регулювання заощаджень домогосподарств

Джерело: складено автором на основі [4; 5; 6; 11]

заощаджень домогосподарств – сукупність компонентів, які виникають у результаті впливу органів державної влади, місцевого самоврядування на економічну поведінку домогосподарств з метою формування в них власних, тимчасово вільних фінансових ресурсів, які не використовуються для поточного споживання, а зберігаються для використання в майбутньому. У статті також проаналізовано структуру такої системи, визначено основних її суб'єктів (органи державної влади, домогосподарства), методи впливу (правові, економічні, адміністративні та соціальні). Результати такого аналізу дали змогу виокремити базові особливості функціонування та розвитку зазначеної системи.

Таким чином в результаті проведеного дослідження встановлено, що система державного регулювання заощаджень домогосподарств є складним об'єктом пізнання, відіграє важливу роль у функціонуванні фінансової системи та забезпеченні стабільності національної економіки. Відповідно це актуалізує питання проведення нових досліджень у цьому напрямку. Особливо цікавими залишаються питання використання різних методів для впливу на економічну поведінку домогосподарств з метою формування відповідної моделі ощадної поведінки цих суб'єктів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Власова І. В. Заощадження населення як інвестиційний ресурс економіки. *Економіка: теорія та практика*. 2016. № 2. С. 4–7.
2. Грицюк П. М., Джоші О. І., Гладка О. М. Основи теорії систем і управління : навч. посіб. Рівне : НУВГП, 2021. 272 с.
3. Дубина М.В. Механізм розвитку ринку фінансових послуг на основі інституту довіри: теорія, методологія, практика : монографія. Чернівці : ЧНТУ, 2018. 666 с.
4. Дука А.П. Потенціал заощаджень та їх ресурсоутворююча роль у забезпеченні інноваційного розвитку України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2012. № 136. С. 16–19.
5. Жаворонок А.В., Холявко Н.І. Становлення малого і середнього підприємництва у забезпеченні соціально-економічного розвитку національної економіки. *Причорноморські економічні студії*. 2020. Вип. 59-1. С. 62–67.
6. Кізіма Т.О. Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма та доміанти розвитку : [монографія]. Київ : Знання, 2010. 431 с.
7. Лозиченко О. Теоретичні положення реалізації державного регулювання заощаджень домогосподарств. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2022. № 1(29). С. 14–21. DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2022-1\(29\)-14-21](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2022-1(29)-14-21).
8. Мітал О.Г. Заощадження домогосподарств та їх трансформація в інвестиційні ресурси. *Євро-*

пейський вектор економічного розвитку. 2017. № 1(22). С. 70–78.

9. Пістунов І.М. Економічна кібернетика: навч. посіб. Дніпропетровськ : НГУ, 2009. 154 с.

10. Рамський А.Ю. Сутність заощаджувальних процесів домогосподарств та їхній вплив на розширене відтворення ВВП. *Бізнес Інформ*. 2013. № 3. С. 21–29.

11. Шапошников К.С. Вплив інституційного середовища на інноваційний розвиток економіки регіону. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 29. С. 34–36.

REFERENCES:

1. Vlasova I.V. (2016) Zaoshchadzhenia naselennia yak investytsiinyi resurs ekonomiky [Population savings as an investment resource of the economy]. *Ekononika: teoriia ta praktyka – Economics: theory and practice*, no. 2, pp. 4–7.
2. Hrytsiuk P.M., Dzhoshi O.I., Hladka O.M. (2021) *Osnovy teorii system i upravlinnia: navch. posib.* [Fundamentals of the theory of systems and management: academic. manual]. Rivne: NUVHP. (in Ukrainian)
3. Dubyna M.V. (2018) *Mekhanizm rozvytku rynku finansovykh posluh na osnovi instytutu doviry: teoriia, metodolohiia, praktyka: monohrafiia* [The mechanism of development of the market of financial services based on the institution of trust: theory, methodology, practice: monograph] Chernihiv: ChNTU. (in Ukrainian)
4. Duka A.P. (2012) Potentsial zaoshchadzen ta yikh resursoutvoriuiucha rol u zabezpechnni innovatsiynoho rozvytku Ukrainy [The potential of savings and their resource-generating role in ensuring innovative development of Ukraine]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika – ulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University. Economy*, no. 136, pp. 16–19.
5. Zhavoronok A.V., Kholiavko N.I. (2020) Stanovlennia maloho i serednoho pidpriemnytstva u zabezpechnni sotsialno-ekonomichnoho rozvytku natsionalnoi ekonomiky [Formation of small and medium entrepreneurship in ensuring social and economic development of the national economy]. *Prychornomorski ekonomichni studii – Black Sea Economic Studies*, vol. 59-1, pp. 62–67.
6. Kizyma T.O. (2010) *Finansy domohospodarstv: suchasna paradyhma ta dominanty rozvytku: monohrafiia* [Household finances: modern paradigm and dominants of development: monograph]. Kyiv: Znannia. (in Ukrainian)
7. Lozychenko O. (2022) Teoretychni polozhenia realizatsii derzhavnoho rehuliuвання zaoshchadzen domohospodarstv [Theoretical provisions of implementation of state regulation of household savings]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, no. 1(29), pp. 14–21. DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2022-1\(29\)-14-21](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2022-1(29)-14-21).
8. Mital O.H. (2017) Zaoshchadzhenia domohospodarstv ta yikh transformatsiia v investytsiinyi resursy [Savings of households and their transformation into

investment resources]. *Yevropeyskyi vektor ekonomichnoho rozvytku – European vector of economic development*, no. 1(22), pp. 70–78.

9. Pistunov I.M. (2009) *Ekonomichna kibernetyka: navch. posib.* [Economic cybernetics: academic. manual]. Dnipropetrovsk: NHU. (in Ukrainian)

10. Ramskyi A.Yu. (2013). *Sutnist zaoshchadzhuvalnykh protsesiv domohospodarstv ta yikhonii vplyv na rozshyrene vidtvorennia VVP* [The essence of saving

processes of households and their impact on expanded reproduction of GDP]. *Biznes Inform – Business Inform*, no. 3, pp. 21–29.

11. Shaposhnykov K.S. (2018) *Vplyv instytutsiinoho seredovyshcha na innovatsiyni rozvytok ekonomiky rehionu* [The influence of the institutional environment on the innovative development of the regional economy]. *Prychornomorski ekonomichni studii – Black Sea Economic Studies*, vol. 29, pp. 34–36.

МАРКЕТИНГ ТЕРИТОРІЙ ЯК ФАСИЛІТАТОР РОЗВИТКУ ПАРТНЕРСТВА МІЖ ДЕРЖАВНИМ ТА ПРИВАТНИМ СЕКТОРАМИ

TERRITORY MARKETING AS A FACILITATOR OF PARTNERSHIP DEVELOPMENT BETWEEN THE PUBLIC AND PRIVATE SECTORS

У статті розглядається роль маркетингу територій як ключового інструменту в укріпленні співпраці між державним і приватним секторами. Маркетинг територій виступає ключовим фасилітатором таких партнерств, забезпечуючи взаємовигідність від розвитку конкретних регіонів. На практичних прикладах розглядається, як маркетинг територій може бути використаний для стимулювання співпраці між державним та приватним секторами. Висвітлюється також роль маркетингових стратегій у керуванні репутацією та впливі на сприйняття регіону, що відіграє значущу роль у привертанні бізнесу, інвесторів та туристів. На основі аналізу реальних прикладів відзначається потенціал маркетингових стратегій для активізації економічного розвитку, інновацій та співпраці, сприяючи загальному процвітання обох секторів. Автор статті підтримує цілісний підхід, який враховує різноманітні інтереси та перспективи всіх учасників, що створює міцну основу для розвитку інклюзивних та стійких партнерських відносин.

Ключові слова: стратегії управління територіями, маркетинг територій, державно-приватне партнерство, соціально-економічний розвиток територій.

The article explores the role of territory marketing as a pivotal instrument in fostering collaborations between the public and private sectors. Highlighting the significance of strategic partnerships, the paper emphasizes that governments and private entities frequently engage in cooperative efforts to achieve shared goals. Territory marketing emerges as a crucial facilitator for such partnerships, ensuring mutual benefits from the development of specific regions. The strategic partnership is illustrated through practical examples, demonstrating how territory marketing can be employed to stimulate collaboration. The article underscores the economic advantages of effective territory marketing, such as the attraction of investments and the creation of a favorable business environment. Additionally, it explores how marketing strategies contribute to reputation management, influencing the perception of a region and attracting businesses, investors, and tourists. By examining real-world applications, the article underscores the potential of marketing strategies to drive economic development, innovation, and collaboration, thereby contributing to the overall prosperity of both sectors involved. Furthermore, the article delves into the concept of territory marketing as a multifaceted approach that extends beyond traditional economic considerations. It explores how marketing strategies can be instrumental in shaping a region's identity, fostering a sense of community, and promoting cultural richness. The importance of stakeholder engagement is also emphasized, as successful territory marketing requires active involvement and communication between government entities, businesses, and local communities. The article advocates for a holistic approach that considers the diverse interests and perspectives of all stakeholders, creating a foundation for inclusive and enduring partnerships. In summary, the article positions territory marketing not only as an economic driver but also as a catalyst for social and cultural development. It encourages a nuanced understanding of the intricate dynamics involved in public-private collaborations, emphasizing the need for strategic, well-coordinated marketing efforts to unlock the full potential of partnerships and contribute to the holistic growth of the territories involved.

Key word: territory management strategies, territory marketing, public-private partnerships, socio-economic development of the territory.

УДК 339.138:658.8

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct75-7>

Немировська О.В.

к.е.н., докторант,
доцент кафедри кібернетики
та прикладної математики,
Державний податковий університет

Nemyrovska Oksana

State Tax University

Постановка проблеми. У сучасній системі управління процесами вирішення складних завдань постійно враховуються зміни під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників. Відповідно до зростаючих суспільних вимог держава посилює гарантії прав і свобод громадян, формує комунікативні мережі для зворотного зв'язку з населенням. На основі висловлених потреб спільноти вибираються підходи до поліпшення якості громадських послуг, передбачаються потреби в соціальних сферах, охороні довкілля, безпеці та розвитку регіонів і місцевих територій.

Саме цим зумовлена необхідність використання технології маркетингу, як інструменту, що дозволяє своєрідно глибоко вивчити ринок, вивчати цільові групи, аналізувати конкурентоспроможність і так далі, тобто генерувати систему дій спрямованих на задоволення потреб громадян, які стають споживачами, і територій (місто,

регіон і країна), як товару, з метою досягнення позитивних ефектів.

Використання маркетингових технологій дозволяють урядам держав динамічно та ефективно співпрацювати з різними учасниками цієї взаємодії, реагуючи на зміни потреб і стану об'єктів управління. Розвиток територій включає в себе визначення мети, завдань, а також діагностику, індикатори, рейтинги, потреби, можливості, аналіз ресурсної бази, опори на споживача як активного учасника маркетингового процесу, тому за допомогою маркетингових підходів можна визначити і покращити конкурентні переваги територій та об'єктів, що надають можливість досягнути зазначених показників в економічній і соціальній сферах.

На жаль, державні можливості щодо розвитку територій обмежені в фінансовій та ресурсній складових. Реалізація інфраструктурних об'єктів вимагає значних інвестицій, і держава дедалі

більше керується партнерством з приватним сектором в області спільної діяльності (далі – ДПП). Через ДПП можна реалізувати проекти в галузі освіти, медицини, транспортної інфраструктури, житлово-комунального господарства, туризму, енергетики. Проекти, спрямовані на розвиток територій, потребують поєднання підходів стратегічного маркетингу на державному рівні й на рівні місцевого самоврядування та залучення у діяльність різних інструментів маркетингу територій як елементів управління. Саме тому територіальний маркетинг виступає ключовим засобом сприяння розвитку партнерства між державним та приватним секторами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання територіального маркетингу досліджували в своїх працях В. Бондаренко, І. Буднікевич, Т. Боронько, І. Гавриш та інші автори.

Особливості публічно-приватного партнерства як синергію відносин між державними органами влади і приватними партнерами, з призми позитивного соціально-економічного ефекту, висвітлено в наукових працях вітчизняних та закордонних дослідників, таких як С. Грищенко, Н. Бутенко, Д. Грімсей, М. Левіс та інших.

Роль і місце маркетингу в реалізації проектів ДПП розглядали П. Адарія, М. Бек, Г. Котова та інші дослідники. Незважаючи на значну кількість наукових праць, залишаються малодослідженими питання значення маркетингу територій на функціонування проектів державно-приватного партнерства, як фасилітатора розвитку.

Постановка завдання. Метою дослідження є з'ясування впливу від маркетингу територій (застосування маркетингових стратегій та маркетингової політики міст і територій) на розвиток проектів державно-приватного партнерства.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Застосування маркетингових технологій до територій як елементів управління забезпечується проведенням заходів, спрямованих на залучення уваги цільових аудиторій, таких як інвестори, інноватори, туристи тощо. Учасники включають урядові структури, місцеві органи влади, підприємства, туристичні організації тощо. Важливою складовою є залучення зацікавлених сторін, що включає урядові структури, бізнес, громадські організації. Такий інтегрований підхід дозволяє створювати основу для інклюзивних та довготривалих партнерських відносин.

Для оцінки потенціалу території та визначення цільових груп споживачів використовуються різноманітні моделі, такі як GE/McKinsey, BCG, графічні моделі та інші. SWOT-аналіз і PEST-аналіз дозволяють ідентифікувати сильні та слабкі сторони, а також можливості та загрози для певної території. Застосування стратегічних та збалансованих маркетингових підходів в підсумку сприяє реалізації

повного потенціалу партнерства, сприяючи росту і розвитку територій.

За висновками досліджень проведеними Олегом Карим, територіальний маркетинг приймає на себе інформаційно-аналітичну функцію розробки концептуальних підходів до стратегій розвитку території. Так, дослідник [10] цілком обґрунтовано пропонує проводити аналіз зовнішнього та внутрішнього середовища на постійній основі. Саме, аналіз зовнішнього та внутрішнього середовища регулярно, Карий визначає важливим етапом у стратегічному управлінні розвитком територій. Враховуючи цінності, потреби, інтереси та переваги цільових аудиторій, дослідник акцентує увагу на формуванні моделі розвитку територій, що мають стратегічне бачення розвитку. За словами автора дослідження, ці моделі базуються на об'єктивних можливостях, а також враховують динаміку, змінливість та непередбачуваність зовнішнього середовища. Результатом цього аналізу є визначення домінуючих та визначення перспективних стратегій розвитку території. Ці стратегії використовуються для формування концепції соціально-економічного розвитку регіону. Реалізацію цієї концепції забезпечує система менеджменту, а тактичний територіальний маркетинг виступає інструментом для впровадження обраної стратегії. Такий цикл аналізу та стратегічного управління підтримує постійний розвиток території, адаптований до змін.

Для формування стратегії розвитку міста запропоновано використовувати формат ділової гри. Цей підхід полягає у створенні моделі реальної ситуації з метою генерації та розробки альтернативних моделей та стратегій для подальшого ранжування проблем. Основна мета ділової гри полягає в залученні експертів для формування оцінок та прогнозів, які слугуватимуть основою для стратегічного планування розвитку міста.

Особливістю цієї ділової гри є те, що в її рамках можливо провести проблематизацію існуючих способів, методів мислення та діяльності, умовно звільняючи учасника від форми організації, до яких вони приналежні. Так, учасник отримує можливість розміщення на зовнішні носії за рахунок схематизації. Використовуючи різноманітні методи, такі як фор-проекування, "мозковий штурм", експертні оцінки, прогнозування, системний аналіз та синтез, інформаційне моделювання, матричні підходи, ситуаційний аналіз, сегментування, позиціонування, маркетингові дослідження, графічні методи, економічний аналіз та інші, ділова гра створює можливість не лише змодельювати проблеми, а й знайти творчі та ефективні рішення для стратегічного планування розвитку.

Сучасною методикою формування стратегій територіального розвитку, яка широко використовується на практиці є розробка попереднього

проекту, який покликаний створити умови для подальшого формування і реалізації Стратегії розвитку міста. Ключовою ідеєю стратегічного фор-проекткування є системне визначення позицій, що характеризують стратегію та мають прогностичний характер. Основною метою ФОР-проекту є не лише розробка "каркасу" стратегії, а й забезпечення відкритого обговорення стратегії серед громадськості, збір побажань та зауважень від фахівців, експертів, представників громадськості та мешканців міста. У цьому контексті ФОР-проект виступає як посередник між адміністрацією міста та населенням.

Сучасні стратегічні плани розвитку, які розробляються у європейських містах, визначаються своєю зрозумілістю, лаконічністю та доцільністю. Вони базуються на взаємодії з цільовими аудиторами та виконують функцію позиціонування міста, визначаючи його унікальні риси та переваги.

У стратегічному плані Копенгагена розміщеному на 20 сторінках, стратегічне бачення цілком зрозуміле – у 2020 році місто стане найбільш екологічно чистою столицею Європи, половина населення буде пересуватися на велосипедах, вулиці будуть прибирати протягом 8 годин, а у жителів буде найміцніший сон. Кількість цілей, які декларують стратегічні плани, в межах 5–8 (Європейський – 5 цілей, Канада – 5 цілей) на противагу 20-ти цілям у вітчизняних. Винятком є Великобританія, де існує своя культура планування міського розвитку [5].

Ключовими катализаторами стратегічного розвитку європейських міст є великі "флагманські" проекти та "мегаподії". Концепція виділення флагманських проектів дозволяє зосередити фінансові, виробничі та організаційно-управлінські ресурси на конкретних стратегічних напрямках. Великі проекти та події сприяють маркетингу території, сприяючи просуванню та позиціонуванню міста, формують новий імідж території, активізують туризм і призводять до структурних змін.

Ці проекти допомагають привертати увагу до міста, розвивати міську інфраструктуру, сприяють привертанню інших подій та мають суттєвий соціальний та економічний вплив. Вони покращують якість життя населення, робочі місця, бюджет міста, залучають інвестиції та сприяють розвитку місцевого бізнесу, включаючи народні промисли та ремесла, мілкі формати роздрібної торгівлі та туристичний бізнес. Європейські міста впевнено планують та успішно реалізують подібні проекти, вивчаючи фінансування через приватний та змішаний капітал.

Важливим аспектом є взаємодія сторін на всіх етапах проекту, включаючи планування, реалізацію та управління. Це дозволяє поєднати різноманітні ресурси та навички для досягнення оптимальних результатів.

Така взаємодія може бути реалізована за допомогою моделі співробітництва у формі державно-приватного партнерства. Держава може забезпечити регулятивну, правову та інституційну підтримку, а також має можливість мобілізувати ресурси, тоді як приватний сектор може внести фінансові та технічні засоби, експертні знання та інновації.

Державно-приватне партнерство може бути особливо ефективним у вирішенні складних суспільних проблем, таких як інфраструктурні розвиток, охорона здоров'я, освіта та інші. Це також сприяє залученню приватного капіталу для фінансування великих проектів, що може бути важливим для забезпечення сталого розвитку та конкурентоспроможності.

Згідно зі статистичних даних, Департаменту інвестицій, інновацій та інтелектуальної власності Мінекономіки, за період 1990–2012 рр. було загалом розпочато лише 58 проектів ДПП, з яких 2 проекти припинено. За наступні 5 років кількість ДПП зростає та склала, за даними Світового банку у 1992–2017 рр. було 74 реалізованих проекти у сферах: енергетика (46), зв'язок (14), транспорт (2) [3].

За даними центральних та місцевих органів виконавчої влади в Україні станом на 01.01.2023 на умовах ДПП укладено 193 договори, з яких реалізується 18 договорів (9 – концесійних договорів, 5 – договорів про спільну діяльність, 4 – інші договори), 162 договори не реалізується (116 – не виконується, 46 – розірвані / закінчився термін дії), 13 призупинені у зв'язку зі збройною агресією російської федерації (рис. 1).

Географічна локація проектів (угод) ДПП в Україні демонструє, що у кожному регіоні є особливості та рівні передумови для розвитку ДПП. Зокрема, у Харківській області актуальні проекти ДПП з будівництва дошкільних установ, у Одеській та Миколаївській – морські порти.

Слід зазначити, що статистичні дані з динаміки кількості проектів ДПП Україні, оприлюднені Світовим банком, та дані вітчизняної статистики стосовно «договорів на засадах ДПП» не збігаються внаслідок «фрагментованості системи реєстрації проектів в Україні» [7], що значно ускладнює аналіз та визначення реальної кількості підписаних договорів ДПП та договорів концесій.

Хоча, середовище розвитку ДПП оцінено достатньо високо – Україна посіла 49 місце серед 71 країн світу з індексом Infracore у 50 балів (зі 100 можливих).

Насьогодні в Україні вже сформоване нормативно-правове підґрунтя для реалізації ДПП. Умови співпраці держави та бізнесу прописані в ухваленому 12 років тому Законі України «Про державно-приватне партнерство». Закон регулює договірні відносини держави і приватного сектору

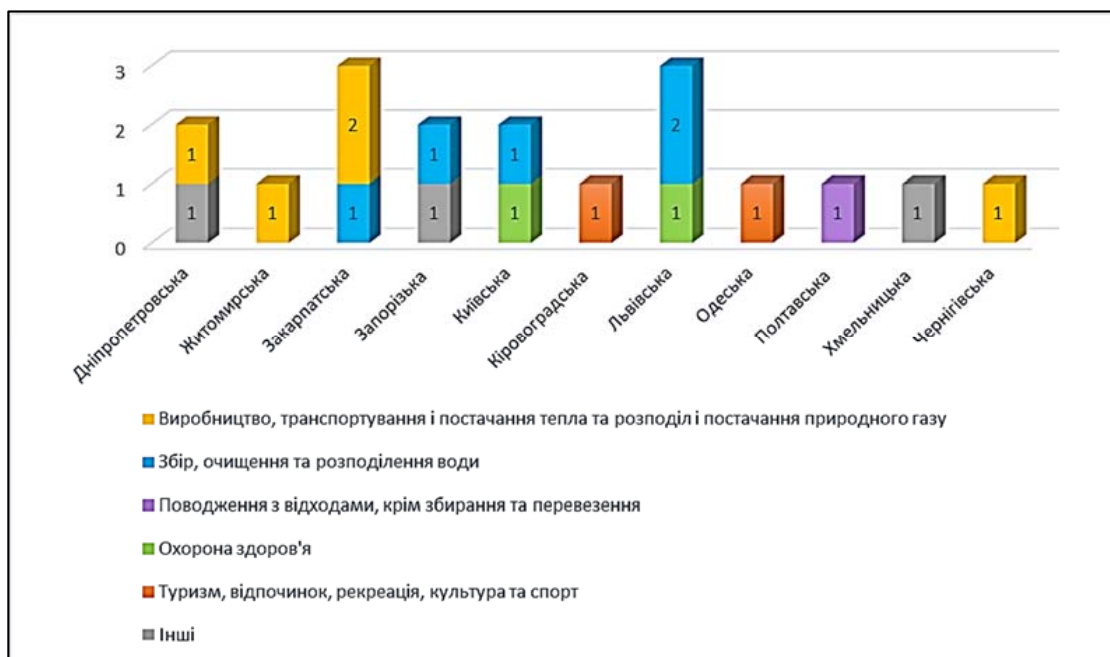

Рис. 1. Договори, укладені на умовах ДПП, які реалізуються станом на 01.01.2023

Джерело: [3]

у формі концесії, спільної діяльності та інших договорів [1].

Використовуючи інший методологічний підхід до обліку партнерства держави і бізнесу (кількість укладених угод ДПП), вітчизняні дані перебільшують світові у рази, що видно з порівняння офіційних даних (рис.2).

Аналізуючи дані графіку, динаміки угод ДПП в Україні за 2012–2023 рр., то починаючи з 2014 року відбувається значний приріст договорів, власне і розробка стратегічного бачення розвитку України, розпочалася у липні 2014 із запрошення громадськості надавати свої пропозиції щодо бачення розвитку держави, що в свою чергу, дає підстави стверджувати про те, що застосування маркетингової політики міст і територій, як підходу до формування стратегічного розвитку, здійснює вплив на розвиток проектів державно-приватного партнерства, кількісно зокрема.

Наразі варто відзначити помітну роль громадських ініціатив у сфері державно-приватного партнерства в Україні, це пов'язано здебільшого через те, що частині громадських інституцій делеговані державні функції, а інші сприяють розвитку ДПП у межах повноважень, визначених їхніми установчими документами: Український центр сприяння розвитку публічно-приватного партнерства – невідприємницька організація, заснована віце-президентом Національної Академії наук України, академіком Валерієм Гейцем у 2010 році; Експертний центр з питань ДПП та інфраструктури, створений у 2014 р. програмою USAID та Американською торговою

палатою; ГО «Платформа розвитку публічно-приватного партнерства» – діє з 2014 року як об'єднання експертів у сфері державно-приватного партнерства, що прагне розвивати та вдосконалювати механізми ППП в Україні; ГО «Фонд розвитку публічно-приватного партнерства у охороні здоров'я в Україні»; Центр муніципального менеджменту (Хабітат) та ін. [4].

Вбачаємо необхідність залучити можливості територіального маркетингу, для підготовки та реалізації проектів ДПП, що дозволяє залучити інвесторів, інтереси яких збігаються з місцевими умовами, підвищуючи їхню зацікавленість у проектах [9].

Щодо напрямків удосконалення ДПП в плані використання маркетингу розуміємо формування цільових завдань, формування бренду, розробку заходів маркетингу, визначення ефективності маркетингової стратегії на всіх етапах життєвого циклу проекту.

Формування механізму залучення приватної ініціативи й приватного капіталу в різні сфери є не лише актуальним питанням сучасності, але й в період післявоєнної розбудови фінансово-економічного простору нашої держави.

Відновлення зруйнованої інфраструктури, людських домівок та підприємств є неабияким викликом у відбудові України. Українцям потрібне житло, дітям потрібно ходити до школи та дитячого садка, а бізнесу – відновлювати потужності, щоб економіка ставала міцнішою.

Від початку великої війни в Україні зруйновано або захоплено щонайменше 23,8 тис км доріг,

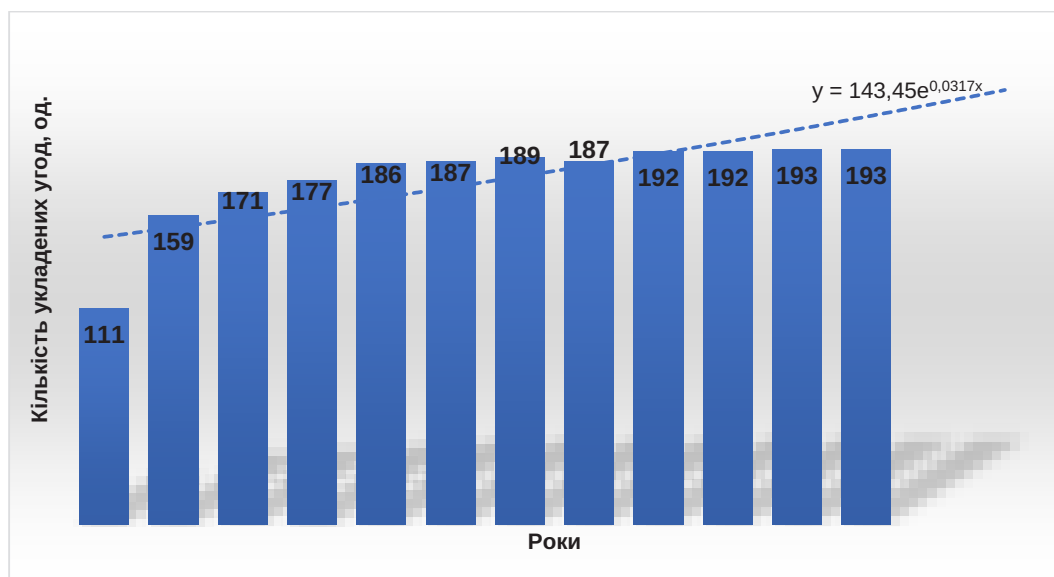

Рис. 2. Динаміка угод ДПП в Україні, 2012–2023 рр.

Джерело: складено автором на основі даних <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=9fc90c5e-2f7b-44b2-8bf1-1ffb7ee1be26&title=StanZdiisnenniaDppVUkraini>

6,3 тис км залізничних колій, 41 залізничний міст, 643 лікувальні заклади, 1 123 заклади освіти, 621 дитсадок, 192 культурні та 115 релігійних споруд, 178 складів, 99 адмінбудівель, 28 нафтобаз та 19 торгових центрів [11].

Лише станом на 25 травня 2022 загальна сума прямих збитків економіки України від пошкодження та руйнування житлових і нежитлових будівель та інфраструктури вже перевищує \$105.5 млрд або понад 3.1 трлн грн. За останній тиждень прямі втрати економіки України через руйнування та пошкодження цивільної та військової інфраструктури зросли на понад \$8 млрд., саме таку суму визначають фахівці аналітичного підрозділу Київської школи економіки, які працюють в межах проекту «Росія заплатить» [11].

Відновлення вищезазначених об'єктів – пріоритет для України щонайменше на наступні десять років, а ДПП є одним із найзручніших способів реалізації цього плану. Головна перевага такого варіанту – розподіл можливостей, які Україна буде використовувати на: допомогу з міжнародних фондів та роботу з приватними інвесторами. Це дасть можливість пришвидшити весь процес, адже бізнеси будуть зацікавлені в швидкій реалізації проектів та отриманні коштів.

Більше того, взаємодія реалізована за допомогою моделі співробітництва у формі державно-приватного партнерства дасть можливість ефективніше управління державною та комунальною власністю, якісніші публічні послуги для населення та бізнесу, використання новітніх технологій, зниження навантаження на державний бюджет,

удосконалення розподілу видатків на публічні послуги та утримання установ, що важливо для зміцнення інвестиційної привабливості у світлі майбутнього вступу в Євросоюз.

Висновки з проведеного дослідження.

Територіальний маркетинг передбачає більш ґрунтовний вибір показників стратегічного розвитку. Це забезпечується, з одного боку, прискіпливим аналізом внутрішнього середовища міста, а з іншого боку, розробкою об'єктивного прогнозу зростання потреб міських аудиторій та напрямків зміни чинників зовнішнього середовища.

Територіальний маркетинг визначається глибшим аналізом показників стратегічного розвитку. Це включає детальний огляд внутрішнього середовища міста, а також ретельний аналіз та прогноз зростання потреб міських аудиторій і зміни чинників зовнішнього середовища. Інтегруючи обидва підходи, територіальний маркетинг може ефективно визначити стратегічні напрями розвитку.

При дослідженні внутрішнього середовища, враховуються такі аспекти, як інфраструктура, економічна активність, наявність ключових індустрій, транспортна доступність та інші фактори, які можуть впливати на розвиток території. З іншого боку, аналіз змін у споживчих звичках, технологічних інноваціях та соціокультурних тенденціях дозволяє передбачити майбутні потреби міських аудиторій.

Результати цих аналізів формують об'єктивні дані, на основі яких можна розробити маркетингові стратегії та плани для міста. Такий підхід дозволяє не лише реагувати на поточні потреби, але й

адаптуватися до змін у середовищі, що забезпечує більш стійке та довгострокове стратегічне розв'язання територій.

Саме тому, в контексті реалізації проектів з розвитку територій через державно-приватне партнерство, територіальний маркетинг виявляється важливим інструментом, оскільки він дозволяє поєднати стратегічні підходи на різних рівнях управління – від державного до місцевого самоврядування. Аналіз внутрішнього середовища та прогнозу зростання потреб міських аудиторій, проведені в рамках територіального маркетингу, формують об'єктивні дані для розробки стратегій та планів розвитку. Цей підхід допомагає створити позитивний імідж території, залучати інвестиції та активно включати спільноти та бізнес у процеси прийняття рішень. Такий комплексний підхід є ключовим для створення конкурентних переваг, розвитку інфраструктури, підвищення якості життя та забезпечення усталеного економічного росту територій через ДПП.

Більше того, розвиток партнерства між державним та приватним секторами в територіальному маркетингу стимулює інновації та технологічний прогрес. ДПП у поєднанні з інструментами територіального маркетингу дозволяє ефективно управляти змінами на території, адаптуючися до економічних, соціокультурних та технологічних тенденцій. Розгляд територій через призму маркетингу дозволяє акцентувати на екологічній сталості та відповідальності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Про державно-приватне партнерство: Закон України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2404-17> (дата звернення: 20.11.2023).
2. Anholt S. *Competitive Identity: The New Brand Management for Nations, Cities and Regions*. Palgrave Macmillan, 2007. 160 p. (дата звернення 20.11.2023).
3. Довідка щодо стану здійснення ДДП Міністерства економічного розвитку і торгівлі України URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=9fc90c5e-2f7b-44b2-8bf1-1ffb7ee1be26&title=StanZdiisnenniaDppVUKraini> (дата звернення: 20.11.2023).
4. Малін О.Л. Становлення державно-приватного партнерства як системи організаційно-економічних відносин. *Ефективна економіка*. 2019. № 8. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8588> (дата звернення: 20.11.2023).
5. Измайлов Я.О., Єгорова І.Г. Аналіз державно-приватного партнерства в Україні та світі. *Бізнес Інформ*. 2019. № 1. С. 60–67.
6. Петрик С.М. Форми реалізації проектів державно-приватного партнерства у сфері охорони здоров'я. *Економіка, управління та адміністрування*. 2020. № 2(92). С. 88–94.
7. Сабецька Т.І., Григорів С.Ф. Зародження, становлення та розвиток публічно-приватного партнер-

ства. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Вип. 22. С. 518–524.

8. Кукса В.М. Формування бренду міст України як необхідна складова їхнього розвитку. *Фінансовий простір*. 2018. № 3 (31). С. 110–117.

9. Nemyrovska O. The model of public-private partnership as a mechanism for the implementation of marketing policy of territorial economy management. *Transformation of economics, finance and management in the context of world globalization: Scientific monograph* / Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2023. P. 298–325. (ISBN: 978-9934-26-307-1)

10. Карий О. Комплексний розвиток міст: теорія та методологія стратегічного планування: монографія. Львів : Видавництво Львівської політехніки. 2011. 308 с.

11. Оцінка фінансових втрат України внаслідок руйнування фізичної інфраструктури: URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-sumaryamih-zbitkiv-infrastrukturi-vzhe-perevishhuye-105-5mlrd/>

REFERENCES:

1. Law of Ukraine on the public-private partnership. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/2404-17/conv#Text> (accessed November 20, 2023). (in Ukrainian)
2. Anholt S. (2007) *Competitive Identity: The New Brand Management for Nations, Cities and Regions*. Palgrave Macmillan, 160 p. (accessed November 20, 2023). (in English)
3. Dovidka shchodo stanu zdiisnennia DDP Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy [Information on the state of implementation of the public-private partnership of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine]. Available at: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=9fc90c5e-2f7b-44b2-8bf1-1ffb7ee1be26&title=StanZdiisnenniaDppVUKraini> (accessed November 20, 2023). (in Ukrainian)
4. Malin O.L. (2019) Stanovlennya derzhavno-pryvatnoho partnerstva yak systemy orhanizatsiyno-ekonomichnykh vidnosyn [Formation of public-private partnership as a system of organizational and economic relations]. *Efektivna ekonomika (Efficient economy)*, vol. 8. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8588> (accessed November 20, 2023). (in Ukrainian)
5. Izmailov Y.O., Yehorova I.G. (2019) Analiz derzhavno-pryvatnoho partnerstva v Ukrayini ta sviti [Analysis of public-private partnership in Ukraine and the world]. *Business Inform*, vol. 1, pp. 60–67. (in Ukrainian)
6. Petryk S.M. (2020) Formy realizatsiyi proyektiv derzhavno-pryvatnoho partnerstva u sferi okhorony zdorov'ya [Forms of implementation of public-private partnership projects in the sphere of health care]. *Economy, management and administration*, vol. 2 (92), pp. 88–94. (in Ukrainian)
7. Sabetska T.I., Hryhoriv S.F. (2018) Zarodzhennya, stanovlennya ta rozvytok publichno-pryvatnoho partnerstva. *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*

[Genesis, formation and development of public-private partnership]. *Global and national economic problems*, vol. 22, pp. 518–524. (in Ukrainian)

8. Kuksa V.M. (2018) Formuvannia brendu mist Ukrainy yak neobkhidna skladova yikhnoho rozvytku. [Formation of the brand of Ukrainian cities as a necessary component of their development]. *Financial space*. № 3 (31), pp. 110–117. (in Ukrainian)

9. Nemyrovska O. (2023) The model of public-private partnership as a mechanism for the implementation of marketing policy of territorial economy management. Transformation of economics, finance and management in the context of world globalization: Scientific mono-

graph / Riga, Latvia: Baltija Publishing. P. 298–325. (in English)

10. Karyi O. (2011) *Kompleksnyy rozvytok mist: teoriya ta metodolohiya stratehichnoho planuvannya: monohrafiya* [Integrated urban development: theory and methodology of strategic planning: monograph]. Lviv: Lviv Polytechnic Publishing House. 2011. 308 p. (accessed November 20, 2023). (in Ukrainian)

11. Otsinka finansovykh vtrat Ukrayiny vnasli-dok ruynuvannya fizychnoyi infrastruktury. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-sumaryamih-zbitkiv-infrastrukturi-vzhe-perevishhuye-105-5-mlrd/> (accessed November 20, 2023) (in Ukrainian).

МЕНЕДЖМЕНТ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

MANAGEMENT OF THE TOURIST INDUSTRY OF THE VINNYTA REGION

УДК 338.486

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastructure75-8>**Підгірна В.Н.¹**

к.е.н., доцент кафедри економічної географії та екологічного менеджменту, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Паламарюк М.Ю.²

к.г.н., Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Ячнюк М.О.³

к.г.н., Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Pidhirna Valentyna

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

Palamaryuk Mariya

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

Yachniuk Maryna

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

Постановка проблеми. Українська туристична галузь, яка зазнала втрат унаслідок анексії Криму та окупації частини територій у Донецькій та Луганській областях у 2014 році, а також внаслідок пандемії COVID-19 у 2020–2023 роках, найбільше постраждала порівняно з іншими галузями економіки через розгорнуту повномасштабну війну Російської Федерації проти України. Згідно з даними [1], бюджетні надходження від туристичного бізнесу в Україні скоротилися на третину з початку війни. Наслідки війни також охоплюють втрати туристично-рекреаційного потенціалу територій, що опинилися під окупацією або постраждали від бойових дій; руйнацію пам'яток історії та релігійних споруд; знищення та пошкодження об'єктів української культурної спадщини.

Важливість розвитку туристичної сфери для економіки України проявляється не лише у фінансовій функції, яка виражається у збільшенні надходжень до державного бюджету від суб'єктів

У статті розглянуто стратегії та практики управління туристичною галуззю у Вінницькій області, зокрема, в контексті впливу глобальних тенденцій та внутрішніх факторів, таких як юридичні та фізичні суб'єкти туристичної діяльності, розвиток інфраструктури, та зміни в попиті та пропозиції на туристичні послуги. Проаналізовано динаміку кількості туристичних підприємств та їхніх змін протягом останніх років, які діяли в умовах пандемії та війни. Аргументовано, що найбільш популярними видами туризму на Вінниччині у 2020 році були: історико-культурний, лікувально-оздоровчий, релігійний та спортивний туризм. Обґрунтовано складові туристичного потенціалу області та вмотивовано пріоритетні напрями для подальшого розвитку туристичної індустрії з урахуванням поглядів на сталість та гармонійний розвиток регіону у контексті взаємодії «влада-громада-туристична інфраструктура»

Ключові слова: індустрія туризму, умови та чинники розвитку туризму в Україні, зовнішнє середовище, туристичний потенціал, туристична привабливість, війна, повоєнне відновлення.

The article examines the strategies and practices of tourism industry management in Vinnytsia region, in particular, in the context of the influence of global trends and internal factors, such as legal and physical entities of tourism activity, infrastructure development, and changes in demand and supply for tourist services. The dynamics of the number of tourist enterprises and their changes during the last years, which operated in the conditions of the pandemic and war, were analyzed. It is argued that the most popular types of tourism in Vinnytsia in 2020 were: historical and cultural, medical and recreational, religious and sports tourism, with an emphasis on cultural and cognitive leisure, which is one of the main directions. The importance of cultural heritage and the presence of infrastructure to attract the attention of tourists is emphasized. It has been proven that in 2020, the tourist attractions of the Vinnytsia region that were most popular among tourists were: the National Manor Museum of M. I. Pirogov; Lyadivskyi Holy Usiknovinsky rock men's monastery and Brailivskyi Holy Trinity women's monastery; ROSHEN fountain; Vinnytsia Regional Museum of Local Lore; Potocki Palace in Tulchyn; State historical and cultural reserve "Busha". In the context of sustainable development and ensuring the harmonious development of territories, the article highlights the dynamics and sources of financing local budgets from the tourist tax. It is noted that even when observing a drop in the amount of receipts in 2020, the general trend indicates a certain positive development of this sector. Based on the results of a survey of residents of the region on the use of tourism potential and their priorities, key aspects that can be decisive in the development of tourism in the Vinnytsia region are highlighted. The components of the tourism potential of the region are substantiated and the priority directions for the further development of the tourism industry are motivated, taking into account views on the sustainability and harmonious development of the region in the context of the interaction "government-community-tourist infrastructure"

Key words: tourism industry, conditions and factors of tourism development in Ukraine, external environment, tourist potential, tourist attraction, war, post-war recovery.

туристичної діяльності та у соціальних аспектах, таких як створення нових робочих місць і сприяння розвитку територіальних громад. Крім того, ця галузь стимулює розвиток інших галузей економіки, таких як транспорт, зв'язок, готельно-ресторанний бізнес і інші.

Це вимагає перегляду ролі туристичної сфери для країни з метою розроблення комплексної державної політики щодо відновлення і розвитку туризму в повоєнний період.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням менеджменту туристичного бізнесу в умовах пандемії займалися такі науковці: В.Ю. Світлична, М.В. Тонкошкур, С.В. Кравцова [2], О.Р. Роїк, М.В. Луцик [3], І.С. Гурська, І.О. Федуняк, І.В. Стемковська [4], І.С. Калмикова [5]. Аналіз наукових публікацій підтверджує різноманітні підходи до розуміння туристичної індустрії. Наприклад, в роботі В.П. Руденка, В.Н. Підгірна відзначається, що «поточна криза, пов'язана з

¹ ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6188-803X>

² ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-5426-2889>

³ ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-6631-9856>

пандемією, змусила суб'єкти туристичного бізнесу вийти за межі звичайних рамок та відшукати інноваційні підходи до розвитку та функціонування» [6]. Для відновлення туризму після кризи наголошується на необхідності впровадження різноманітних інновацій. Окрім цього, виділяється важливість державної підтримки, а також удосконалення обслуговування, зокрема у сфері гостинності, інтенсифікація інформаційних кампаній та цифрової трансформації туристичного сектору.

Прихильники комплексного підходу визнають туристичну індустрію як єдиний або міжгалузевий комплекс. Зокрема, О.І. Цимбал визначає її як «єдиний виробничо-майновий комплекс, що об'єднує матеріально-технічну базу, сировину та робочу силу» [7]. За думкою О.О. Любіцевої, туристична індустрія представляє собою «міжгалузевий господарський комплекс, який спеціалізується на створенні турпродукту, здатного задовільнити специфічні потреби населення в проведенні дозвілля в подорожі шляхом виробництва та реалізації товарів і послуг туристичного призначення» [8]. Г.А. Заячківська описує туристичну індустрію як «окремий міжгалузевий комплекс, який об'єднує різноманітні галузі, пов'язані з обслуговуванням туристів з метою задоволення їх туристських потреб» [9].

У більшості наукових праць вивчення питань планування та організації розвитку туристичної індустрії часто обмежується розглядом окремих структурних елементів. Дослідники зосереджують увагу лише на певних аспектах цієї галузі. Проте важливість глибшого наукового обґрунтування та оцінювання перспектив туристичної індустрії Вінницької області у контексті активізації її економічного розвитку визначила необхідність розгляду даної теми.

Постановка завдання. Нині туристичний бізнес що існує в умовах війни покликаний активізувати низку заходів, для швидкої адаптації до сучасних умов та для виходу з кризового стану туристичного бізнесу, запровадити нові напрямки туристичної діяльності та використання існуючих світових трендів для стабілізації ситуації та отримання прибутку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна галузь туризму розглядається як система управління виробничими, транспортними, торговельними, та сервісними підприємствами та закладами розміщення, спрямована на задоволення попиту на туристичні товари і послуги. Це досягається через підготовку кваліфікованих кадрів та ефективне використання природних ресурсів, матеріальних, духовних і фінансових можливостей.

Одночасно з поняттям «туризм» також широко вживається термін «туристична інфраструктура», який «...увійшов у повсякденне життя і знайомий науковцям і практикам туризму» [10].

Вцілому, туристична індустрія функціонує як розгалужена й складна система надання туристичних послуг. Як наслідок менеджмент туристичної індустрії – це система управління виробничими, транспортними, торговельними, сервісними підприємствами і засобами розміщення, призначена для задоволення попиту на туристичні товари і послуги, через підготовку кадрів та ефективне використання природних багатств, матеріальних, духовних і фінансових можливостей. Серед таких виділяють: політичні, соціально-демографічні, економічні, науково-технічні, природно-географічні, історико-культурні, міжнародні тощо.

Кожен регіон України має свій унікальний туристичний потенціал, який визначається не лише природною красою, але і багатством історії та культури. Вінниця сьогодні є сучасним містом, розташованим в центрі України на берегах річки Південний Буг. Визнана неодноразово найкомфортнішим містом в Україні, вона славиться розвиненою інфраструктурою, економічним зростанням і туристичним потенціалом. Однак Вінниця володіє не лише комфортом для своїх жителів. Місто насичене особливою історичною та мистецькою атмосферою, віддзеркалюючи шлях від стін XVI століття до сучасних хабів, коворкінгів та торгових центрів. Від стріт-арту до галерей та театрів, від чудернацьких бронзових скульптур до масштабних культурно-мистецьких проєктів.

Основою розвитку туризму в регіоні є його природно-ресурсний потенціал, який є первинним стосовно інших елементів туристичного потенціалу, як от історико-культурної спадщини, яка формується на основі тих же природних умов і ресурсів

Загалом природні туристичні ресурси Вінницької області є достатньо багатими та різноманітними для організації на їх основі розвинених дестинацій лікувально-оздоровчого, екологічного, пригодницького та пізнавального туризму. Водночас природні туристичні ресурси нерівномірно розподілені по території області, Характеристика природних ресурсів розвитку туризму у Вінницькій області подано у табл. 1.

Фізичну ємність туристичної інфраструктури регіону характеризують дані щодо кількості суб'єктів туристичної діяльності. Туристичні послуги у Вінницькій області станом на кінець 2020 року надавали 79 туристичних підприємств, з них: юридичних осіб – 19 од, фізичних осіб підприємців – 60 од. [12].

При цьому, варто зауважити, що кількість юридичних осіб, які є суб'єктами туристичної діяльності, зменшується щороку. Наприклад, у 2020 році порівняно з 2016 роком ця кількість скоротилась на 11 одиниць (що становить 36,7%). Щодо фізичних осіб-підприємців, які надають туристичні послуги у Вінницькій області, спостерігалась зворотна тенденція. Кількість таких осіб зросла з 38 у 2016 році

Характеристика природних ресурсів розвитку туризму у Вінницькій області

№ п/п	Характеристика
1.	Ботанічні заказники
	Ладизинська діброва, Балабанівський ліс, Басаличівське, Вороновицька дача, Дубина, Жолоби, Кайдуби, Криковецька дача, Літинська дача, Літинське, Моївське, Панькове, Соколівська дача, Хмільницьке Шкаліків яр та ін.
2.	Заповідні урочища
	Криковецька дача, Балабанівський ліс, Вороновицька дача, Бучина, Дубина, Жолоби, Кайдуби, Ладизинська діброва, Літинська дача, Панькове, Петрашівка, Соколівська дача, Хмільницьке Шкаліків яр та ін.
3.	Ботанічні
4.	Гідрологічні
	Зелені криниці, Баогрянівський, Малоростівський, Осична, Осоковий, Переладино, Початок, Синарна та ін.
5.	Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва
	Ботанічний сад Поділля, Верхівський парк, Дендрарій лісово-дослідної станції, Ободівський парк, Чернятський парк, Немирчанський парк, Дендрологічна ділянка, Михайлівський, Музей-садиба м. Пирогова, Парк Браїловський, Парк Деревчинський, Парк Жван, Парк Мала Софіївка, Парк Олександрівський, Случинський, Сокілецький, Парк Саджавка та інші.

Джерело: побудовано авторами за даними [11]

до 60 у 2020 році, що становило збільшення на 22 одиниці (57,9%). Порівняно з загальною кількістю суб'єктів туристичної діяльності в Україні, можна визначити, що загальна кількість аналізованих підприємств зменшилась на 338 одиниць (12,7%). Загалом, сума надходжень до місцевих бюджетів від туристичного збору зменшилась і склала 894,1 тис. грн у 2020 році, що є у 2,9 рази менше, ніж у 2019 році.

Найбільш популярними видами туризму на Вінниччині у 2020 році були: історико-культурний, лікувально-оздоровчий, релігійний та спортивний туризм. Якщо говорити про окремі туристичні атракції Вінницької області, які користуються найбільшою популярністю серед туристів, слід відзначити такі: Національний музей-садиба М.І. Пирогова; Лядівський Свято-Усікновенський скельний чоловічий монастир та Браїлівський Свято-Троїцький жіночий монастир; фонтан ROSHEN; Вінницький обласний краєзнавчий музей; Палац Потоцьких у м. Тульчин; Державний історико-культурний заповідник «Буша» [11].

З метою сприяння розвитку та популяризації внутрішнього туризму, Управління культури і туризму Вінницької обласної державної адміністрації налагоджує постійну співпрацю з управліннями, відділами громадських організацій та туристичними організаціями області. Окрім цього, у Вінницькій області при обласній науковій бібліотеці ім. Тімірязєва був створений веб-сайт, на якому представлена інформація про розвиток туризму та культури в області, об'єкти культурної спадщини, історію районів і міст. Проводяться заходи з реставрації деяких пам'яток культурної спадщини.

З метою вивчення особливостей використання туристичного потенціалу з 1 січня по 1 лютого 2022 року Департамент маркетингу міста та туризму Вінницької міської ради організував опитування мешканців регіону. Вибірка дослідження складалась із 390 респондентів, серед яких 106 чоловіків (27%) та 284 жінок (73%), які проживають у даному регіоні [13]. Найбільший відсоток серед опитаних, щодо потенціалу розвитку туристичної галузі, припадає на жінок віком від 31 до 45 років. Крім того, саме ця категорія респондентів чітко визначила пріоритетні напрямки, які вимагають уваги та взаємодії між "владою-бізнесом-громадою" для подальшого розвитку туризму в регіоні.

Із загальної кількості опитаних, 27% висловили думку, що у зв'язку з наслідками пандемії COVID-19, протягом наступних 10 років влада повинна активно спрямовувати зусилля на розвиток внутрішнього туризму. Приблизно 20% респондентів вважають, що Вінницька область має великий потенціал для приваблення туристів, а 12% вказали на можливість створення туристичного кластера південного сходу та центру України з високорозвинутою туристичною інфраструктурою. Ще 12% опитаних вірять у можливість досягнення Вінницькою областю значущих показників у розвитку туристичної індустрії на загальноєвропейському чи навіть світовому рівні.

У той час як 20% респондентів висловили сумніви у потенційній спроможності регіону досягти високих результатів у галузі туризму.

Найбільш пріоритетними напрямками, які можуть зацікавити туристів у Вінницькій області, є розвиток внутрішнього та в'їзного туризму, зокрема:

- Зелений, екологічний та агротуризм (44%);
- Пізнавальний історико-культурний туризм (66%);
- Рекреаційний туризм (64%);
- Інші види туризму.

Як наслідок, це говорить про те, що мешканці Вінницької області найвище оцінюють потенціал розвитку пізнавального та рекреаційного туризму. Третє місце належить «зеленому» туризму, що свідчить про екологічну свідомість жителів області та бажання жити в екологічно чистому середовищі.

Щоб область могла себе популяризувати, варто також зробити акцент на розвитку родієвого туризму, але період пандемії, а наразі і війна скоріше дає можливість розвивати туризм локально, через відвідування визначних місць. Важливим компонентом туристичної інфраструктури Вінницької області є музейна мережа, сформована понад 120 національними, громадськими, приватними музеями.

Цікаво відзначити, що в останній період в регіоні відкривається чимало нових креативних музеїв, які привертають туристів не лише за рахунок цікавих експозицій, але й новаторськими ідеями. Серед них варто згадати Музей української марки, кафе-музей «Пан Заваркін і син», Музей мініатюрних транспортних засобів та інші [11].

Не менш актуальним в сучасних умовах для Вінниччини є розвиток сільського зеленого туризму. В області успішно діє Вінницький обласний осередок Спільки сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні. Основними напрямками діяльності організації є: проведення семінарів та тренінгів з розвитку сільського зеленого туризму та розвитку сільських територій для сільських голів, селян та спеціалістів по туризму; постійні консультації для членів організації щодо впровадження послуги сільського зеленого туризму.

На даний час в області послуги сільського зеленого туризму надають близько 32 сільські садиби, які пропонують комфортне проживання, сімейний відпочинок, народну традиційну кухню, екологічно чисті продукти харчування, цікаве дозвілля. З них 2 садиби мають третю (найвищу) категорію системи категоризації сільської нічліжної бази «Українська гостинна садиба» [12].

Популярністю в регіоні користуються такі види активного відпочинку як: водний, кінний та велосипедний туризм. Особливо цікавим активним відпочинком на Вінниччині є рафтинг – сплав на спеціальних надувних човнах річками Південний Буг, Згар та Мурафа, де організуються екстремальні марафони.

В регіоні проводиться робота по освоєнню грантових коштів у сфері туризму. На підтвердження, Вінницька районна рада виграла грант від Європейського Союзу на реалізацію проекту: «Туризм, як запорука динамічного соціально-економічного розвитку сільської громади», а суму 289,8 тис. євро. Завдяки коштам по даному проекту проведено реставрацію зовнішньої частини палацу Грохольських-Можайських, що вважається пам'яткою національного значення 18 століття. Крім того, налагоджено роботу інформаційного центру, проведено заходи навчального та інформаційного характеру [11]. Ефективно надає послуги муніципальна компанія туристичної галузі «Подільський туристично-інформаційний центр».

Як можна спостерігати, область має високий туристично-рекреаційний потенціал, що створює значні можливості для розвитку туризму. Для комплексного дослідження використано SWOT-аналіз, який дозволяє дослідити сильні і слабкі сторони суб'єктів туристичної індустрії, можливості і ризики її розвитку (табл. 2).

Таблиця 2

SWOT-аналіз ринку туристичної індустрії Вінницької області

Сильні сторони	Слабкі сторони
1) багата історико-культурна спадщина регіону; 2) високий потенціал розвитку рекреаційних послуг. Наявність родовищ радонової мінеральної води, містакурорту державного значення – Хмільника та м. Немирів; 4) підготовка кадрів для туризму; 5) лідерство регіону у аграрному секторі та переробці сільськогосподарської продукції; 6) помірно невисокі ціни на туристичні продукти.	1) низький ступінь обслуговування та якість надання туристичних послуг; 3) слабе маркетингове забезпечення розвитку і рекламних заходів; 5) зміна валютних курсів, що впливає на цінову політику суб'єктів туристичної індустрії.
Можливості	Загрози
1) створення Департаменту маркетингу міста та туризму; 2) активізація ринку туристичної діяльності через туристичні клуби та молодіжні об'єднання; 4) інтерактивні музеї з супроводжуючою туристичною інфраструктурою; 5) реалізація плану заходів «Стратегії збалансованого регіонального розвитку Вінницької області на період до 2027 року».	1) політична нестабільність; 2) недосконалість та суперечливість нормативно-правової бази; 3) низький платоспроможний попит місцевого населення; 4) сезонність; 5) вплив доходів від туризму.

Джерело: побудовано авторами за даними [6; 11; 15]

Формування стратегічного потенціалу рекреаційної системи регіону є завданням, що вимагає значної уваги та комплексного підходу. Це починається з усвідомлення того, що сучасний стан розвитку рекреаційної галузі та поставлені завдання в основі державних та регіональних програм розвитку вимагають максимального використання конкурентних переваг кожної рекреаційної системи для досягнення ефективного розвитку.

На основі аналізу факторів зовнішнього і внутрішнього середовища, використовуючи матрицю SWOT, було визначено, що найбільш сприятливі чинники, які слід враховувати при розробці Стратегії підвищення конкурентоспроможності туризму у Вінницькій області, включають вигідне географічне розташування, яке надає можливості для реалізації спільних проектів з країнами Європи. Це викликає зацікавленість великих бізнес-компаній у розвитку туризму та туристичної інфраструктури в області, а також сприяє формуванню туристичних кластерів.

На основі проведених досліджень в роботі запропоновано шляхи покращення туристичної привабливості Вінницької області (рис. 1).

Фактично, у місті Вінниця існують значні можливості для формування якісного туристичного продукту. Створення туристичного бренду, запуск Школи гідів та розробка туристичної стратегії є першими кроками на шляху розвитку туристичної індустрії міста. Проте важливо звертати увагу на створення впізнаваного туристичного бренду, який відповідав би Стратегії збалансованого регіонального розвитку Вінницької області

на період до 2027 року [15]. Ключовими етапами є консолідація та координація зусиль місцевих влад, органів самоврядування, суб'єктів туристичної діяльності, наукових установ та залучення громадськості. Це забезпечить сталий розвиток сфери туризму у Вінницькій області. Схематично, розвиток інфраструктури ринку туристичних послуг можна представити як систему інтегрованої взаємодії суб'єктів туристичної індустрії в форматі «влада-громада-туристична інфраструктура». Адже, частина туристичної інфраструктури формується на національному рівні і включає в себе систему влади, нормативно-правове регулювання, забезпечення безпеки, охорону здоров'я та інші аспекти. Однак не менш важливою є інша частина, яка розвивається на регіональному та місцевому рівнях. Ефективність діяльності суб'єктів на місцях визначатиме загальний добробут країни.

Висновки з проведеного дослідження. За результатами вивчення наукових праць українських вчених та практиків у сфері туризму, встановлено, що менеджмент туристична індустрія представляє собою міжгалузевий комплекс підприємницьких структур, які займаються виробництвом та реалізацією туристичного продукту як для внутрішніх, так і для зовнішніх споживачів. У цьому контексті діяльність усіх суб'єктів туристичного бізнесу та сторонніх організацій, які залучаються до надання послуг, утворює інтегровану систему галузей, виробництва і видів діяльності, об'єднаних загальною метою та досягненням цілей розвитку.

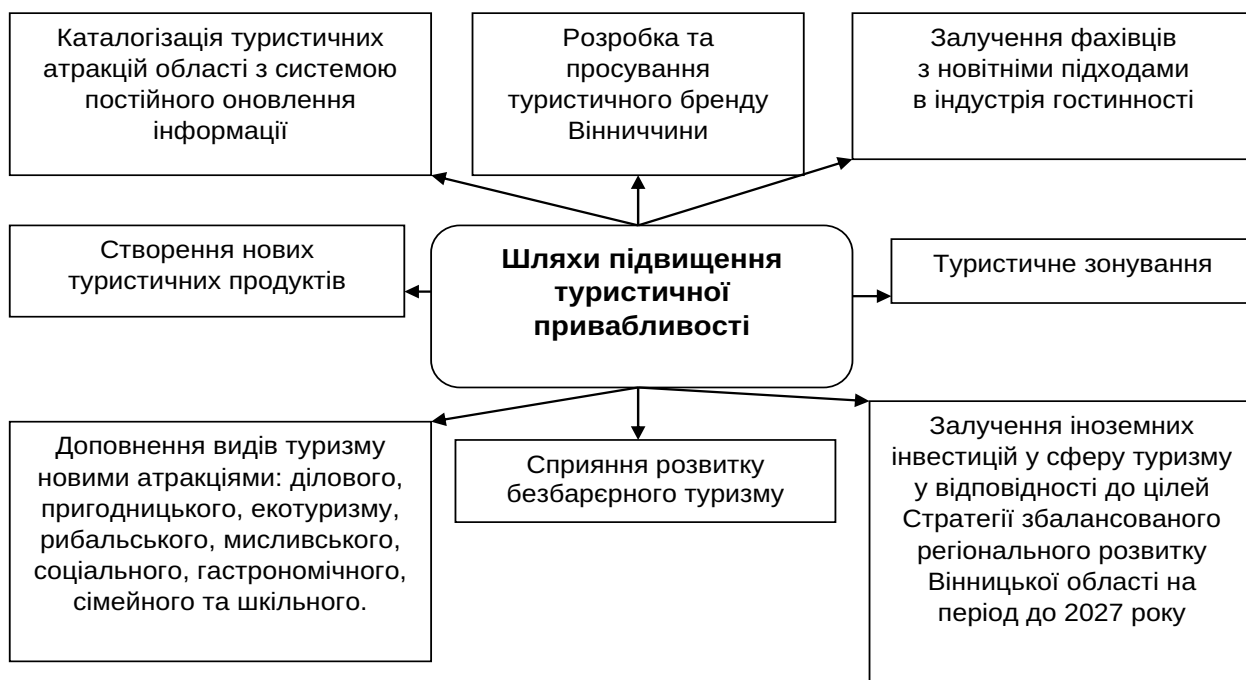

Рис. 1. Шляхи розвитку суб'єктів туристичної індустрії Вінницької області

Джерело: побудовано авторами за даними [2; 14]

Передумовою існування туристичної інфраструктури Вінницької області є наявний природно-ресурсний потенціал, архітектурні комплекси, вигідне для туризму місце розташування та ефективна система організації діяльності суб'єктів підприємництва. Вцілому, обґрунтовані пріоритети відновлення туризму в області створено з урахуванням базових постулатів «Стратегії збалансованого регіонального розвитку Вінницької області на період до 2027 року». Практичну цінність має інструментарій вивчення особливостей використання туристичного потенціалу Вінницької області та оптимізація на цій основі шляхів розвитку суб'єктів туристичної індустрії у форматі «влада-грумада-туристична інфраструктура».

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Державне агенство розвитку туризму. URL: <https://www.tourism.gov.ua/> (дата звернення: 19.11.2023).
2. Світлична В.Ю., Тонкошкур М.В., Кравцова С.В. Туризм під час пандемії: стан та перспективи розвитку. *Електронний фаховий науково-практичний журнал "Інфраструктура ринку"*. Вип. 49. 2020. С. 213–217.
3. Роїк О., Лушчик М. Розвиток туристичної сфери України в умовах підвищених епідемічних ризиків. *Економіка та суспільство*. (22). 2020. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524&0072/2020&22&911>. (дата звернення: 18.11.2023).
4. Гурська І.С., Федуняк І.О., Стемковська І.В. Формування та перспективи розвитку ринку туристичних послуг в Україні під час та після пандемії. *Агросвіт*. 2021. № 5–6. С. 63–67
5. Калмыкова І.С. Класифікація рекреаційних локацій сільського зеленого туризму Одеської області. *Електронний фаховий науково-практичний журнал "Інфраструктура ринку"*. Вип. 52. 2021. С. 136–140. URL: http://marketinfr.od.ua/journals/2021/52_2021/26.pdf (дата звернення: 18.11.2023).
6. Руденко В.П., Вацеба В.Я., Підгірна В.Н. Менеджмент туристичної індустрії : підручник : у 3-х ч. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2019. 504 с.
7. Цимбал О.І. Туристична сфера України як плацдарм до розвитку національної економіки та міжнародного туризму. *Сталій розвиток економіки*. 2012. № 2. С. 133–136.
8. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти). Київ : Альтерпрес, 2002. 436 с.
9. Заячківська Г.А. Ринок міжнародних туристичних послуг: конструювання категорії та класифікація. *Інноваційна економіка*. 2015. № 1. С. 153–157.
10. Про туризм : Закон України від 15 вересня 1995 № 324/95 / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 19.11.2023).
11. Департамент маркетингу міста та туризму Вінницької міської ради. URL: <https://www.vmr.gov.ua/departament-marketynhu-mista-ta-turyzmu> (дата звернення: 19.11.2023).

12. Головне управління статистики у Вінницькій області. URL: <https://www.vn.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 17.11.2023).

13. Українська маркетингова група. URL: <http://www.umg.ua/> (дата звернення: 11.11.2023).

14. Підгірна В.Н., Данілова О.М. Характеристика системи менеджменту туристичної індустрії на сучасному етапі. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 31(70). 1. 2020. С. 65–71. DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/70-1-11> (дата звернення: 19.11.2023).

15. Стратегії збалансованого регіонального розвитку Вінницької області на період до 2027 року. URL: <https://www.vin.gov.ua/images/doc/vin/ODA/strategy/strategy2027.pdf> (дата звернення: 19.11.2023).

REFERENCES:

1. State Tourism Development Agency. URL: <https://www.tourism.gov.ua> (accessed: 19.11.2023).
2. Cvitlichna V.Yu., Tonkoshkur M.V., Kravtsova S.V. (2020) Turyzm pid chas pandemii: stan ta perspektyvy rozvytku [Tourism during the pandemic: state and development prospects]. *Electronic professional scientific and practical journal "Market Infrastructure"*. Vol. 49. P. 213–217.
3. Roik O., Luszyk M. (2020) Rozvytok turystychnoi sfery Ukrainy v umovakh pidvyschennykh epidemichnykh ryzykiv. [Development of the tourism sphere of Ukraine in conditions of increased epidemic risks]. *Economy and society*. (22). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524&0072/2020&22&911> (accessed: 18.11.2023).
4. Gurska I.S., Fedunyak I.O., Stemkovska I.V. (2021) Formuvannia ta perspektyvy rozvytku rynku turystychnykh posluh v Ukraini pid chas ta pislia pandemii [The formation and prospects of the development of the tourist services market in Ukraine during and after the pandemic]. *Agroworld*. No. 5–6. P. 63–67.
5. Kalmykova I.S. (2021) Klyasyfikatsiia rekreatsiinykh lokatsii silskoho zelenoho turyzmu Odeskoi oblasti [Classification of recreational locations of rural green tourism in Odesa region]. *Electronic professional scientific and practical journal "Infrastructure of the Market"*, vol. 52, pp. 136–140. Available at: http://marketinfr.od.ua/journals/2021/52_2021/26.pdf (accessed: 18.11.2023).
6. Rudenko V., Vaceba V., Pidghirna V. (2019) Menedzhment turystychnoji industriji [Tourism industry management]. Chernivtsi: Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, 504 p.
7. Cymbal O.I. (2012) Turystychna sfera Ukrainy yak platsdarm do rozvytku natsionalnoi ekonomiky ta mizhnarodnoho turyzmu. [The tourist sphere of Ukraine as a bridgehead for the development of the national economy and international tourism]. *Sustainable economic development*. No. 2. P. 133–136.
8. Ljubiceva O. (2002). Rynok turystychnykh posluh (gheoprostorovi aspekty) [Tourist services market]. Kyiv: Alterpress, 436 p.

9. Zayachkovska G.A. (2015) Rynok mizhnarodnykh turystychnykh posluh: konstruiuvannia katehorii ta klasyfikatsiia [Market of international tourist services: category construction and classification]. *Innovative economy*. No. 1. P. 153–157.

10. On Tourism: Law of Ukraine. Available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80> (accessed: 19.11.2023).

11. City Marketing and Tourism Department of Vinnytsia City Council. URL : <https://www.vn.ukrstat.gov.ua> (accessed: 19.11.2023).

12. Main Department of Statistics in Vinnytsia Region. URL: <https://www.vn.ukrstat.gov.ua/> (accessed: 17.11.2023).

13. Ukrainian marketing group. Available at: <http://www.umg.ua> (accessed: 11.11.2023).

14. Pidhirna V.N., Danilova O.M. (2020) Kharakterystyka systemy menedzhmentu turystychnoi industrii na suchasnomu etapi [Characteristics of the tourism industry management system at the current stage]. *Academic notes of the Tavri National University named after V.I. Vernadskyi. Series: Economics and management*. No. 31(70). 1. P. 65–71. DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/70-1-11> (accessed: 19.11.2023).

15. Strategies of balanced regional development of the Vinnytsia region for the period until 2027. Available at: <https://www.vin.gov.ua/images/doc/vin/ODA/strategy/strategy2027.pdf> (accessed: 11.11.2023).

СТРАТЕГІЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СУПУТНИХ ПРОДУКТІВ МЕТАЛУРГІЙНОЇ ГАЛУЗІ В КОНТЕКСТІ ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ

STRATEGIC PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF RELATED PRODUCTS OF THE METALLURGICAL INDUSTRY IN THE CONTEXT OF THE CIRCULAR ECONOMY

У статті розглянуто розвиток світового виробництва металургійної продукції в системі сформованої циркулярної економіки. Доведено, що циркулярна економіка металургійної галузі ґрунтується на ефективному використанні ресурсів підприємства та дотриманні показників сталості. Визначено інноваційний процес перетворення лінійної моделі металургійного сектору на модель кругової економіки (економіки замкненого циклу). Стратегії вторинної переробки, відновлення та повторного виробництва направлені на подовження терміну служби продуктів. Циркулярна економіка металургійного сектору не містить етапів утилізації та поняття «відходи», нова модель базується на цифрових інструментах підвищення енергоефективності та зниження матеріаломісткості, використання систем декарбонізації, використанні супутніх продуктів. Визначена концепція 3R + co-P (reduce, reuse, recycle, co-products), тобто рівні: скорочення, повторне використання, переробка, побічні продукти. Рівень co-P включає в себе використання супутніх продуктів (шлак, пил, шлак, емульсії та відпрацьовані олії, технологічні гази, хімічні речовини). Рівень скорочення відповідає за підвищення ефективності виробництва, зменшення витрат. Рівень повторного використання характеризує довговічність сталі, дозволяє повторно використовувати багато виробів після закінчення терміну служби, окрім продовження терміну служби продукту, повторне використання дозволяє уникнути необхідності транспортування та переплавлення сталі. Побічні гази (конверторний, коксовий, доменний газ) та вода теж належать до повторних ресурсів. Виплавка сталевого брухту з виробів після закінчення терміну їх експлуатації третій рівень циркулярної економіки у сталеплавильному виробництві. Завдяки магнітним властивостям сталь легко і доступно витягується практично з будь-якого потоку відходів. Металевий лом є матеріальним інструментом металургії, який зберігає ресурсний потенціал гірничодобувного сектору. Розкрито ефективність супутніх продуктів металургійного виробництва та доведено їх необхідність для основних стратегічних галузей національної економіки (будівництво, машинобудування, хімічна промисловість)

Ключові слова: циркулярна економіка, супутні продукти, декарбонізація, цифровізація, металевий брухт.

The article examines the development of global metallurgical production within the framework of a formed circular economy system. It demonstrates that the circular economy of the metallurgical industry is based on efficient resource utilization within enterprises and adherence to stability indicators. An innovative transformation process from a linear model of the metallurgical sector to a circular economy model (a closed-loop economy) has been identified. Strategies for secondary processing, restoration, and re-production aim to extend the service life of products. The circular economy of the metallurgical sector eliminates stages of disposal and the concept of "waste." Instead, this new model relies on digital tools to enhance energy efficiency, reduce material intensity, employ decarbonization systems, and utilize by-products. The concept of 3R + co-P (reduce, reuse, recycle, co-products) has been defined, encompassing actions such as reduction, reuse, recycling, and co-products. The co-products level involves the use of by-products (sludge, dust, slag, emulsions, used oils, technological gases, chemical substances). The reduction level is responsible for enhancing production efficiency and reducing costs. The reuse level characterizes the durability of steel, allowing for multiple product reuses after their service life. Besides extending the product's lifespan, reuse helps avoid the need for transportation and steel remelting. By-products such as converter gas, coke oven gas, blast furnace gas, and water also belong to the category of reusable resources. Melting steel scrap from products after their service life constitutes the third level of the circular economy in steelmaking production. Due to the magnetic properties of steel, it can be easily and readily extracted from almost any waste stream. Scrap metal serves as a material resource for metallurgy, preserving the resource potential of the mining sector. The article reveals the efficiency of by-products in metallurgical production and underscores their necessity for fundamental strategic sectors of the national economy (construction, mechanical engineering, chemical industry).

Key words: circular economy, related products, decarbonization, digitalization, metal scrap.

УДК 330.342

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct75-9>

Шапуров О.О.

д.е.н., професор,
професор кафедри
інформаційної економіки,
підприємництва та фінансів,
Інженерний навчально-науковий інститут
імені Ю.М. Потебні
Запорізького національного університету

Shapurov Olexandr

Engineering Educational and Scientific
Institute named by Yuriy Potebni
Zaporizhia National University

Постановка проблеми. Металургія охоплює широкий спектр процесів, включаючи видобувну металургію (методи, які витягують метал з комерційно життєздатних джерел: руди, брухту, проміжних продуктів і металургійних залишків) і переробну металургію. Кожен з них генерує багато різних типів побічних продуктів [1]. Множинність електронного обладнання, автомобілів, іншої техніки є потенційним ресурсом металургійної

галузі. Їх різноманіття ускладнює детальну характеристику, що призводить до нечисленних і слабо розроблених концепцій переробки, доступних на сьогоднішній день. Також можна з переконанням стверджувати, що крім наявного потенційного ресурсу можливе оптимізоване використання побічних продуктів як вторинної сировини, що обмежує формуванню потенційно небезпечних відходів та забезпечує збереження цінних

первинних ресурсів [2]. Виходячи з обґрунтованості використання потенційних та супутніх продуктів, актуальним питанням сучасності постають питання стратегічного розвитку цих ринків. Саме розвиток ринків супутніх продуктів забезпечить виконання головних цілей сталого розвитку, сформує новий вектор циркулярної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останнє десятиліття металургійний сектор прийняв кілька стратегій зі скорочення використання первинної енергії та матеріалів, таких як оптимізація вхідних потоків енергії та матеріалів, коригування процесів, пов'язаних з енергетикою, і підвищення цінності технологічних залишків [3]. Однак потенціал подальшого підвищення ефективності використання енергії та ресурсів обмежений, якщо він спирається лише на традиційні методи [4]. Тому нові та інноваційні технології терміново необхідні для досягнення суворих екологічних цілей, встановлених Європейським зеленим курсом. Наприклад:

- розробка технологій CCS (carbon capture and storage), що забезпечує на регіональному та на міжнародному рівні довгострокову стратегію (до 2050 р.) скорочення викидів більш ніж на 117 млн.т [5];

- імпорт екологічно чистого первинного заліза, який може сформувати вектор розвитку зеленої електроенергетики в ЄС, знизивши ціни на електроенергію та підвищивши енергетичну безпеку (даний процес передбачає співробітництво між ЄС та ПАР шляхом формування міжрегіональної стратегії декарбонізації) [6].

Крім зазначених пропозицій науковців слід відмітити праці Й. Антрековича, який зазначає, що побічні продукти, такі як шлаки, шлами або пил, стають дедалі важливішими для європейської промисловості, оскільки ці залишки містять значну кількість цінних речовин. Через відсутність технологій, яких бракує, і загальноприйнятого керівництва з оцінки матеріалу, що утилізується, цей потенціал все ще залишається незадіяним [7].

Серед чисельності інших досліджень заслуговує на увагу: концепція скоординованого контролю викидів забруднювачів повітря та вуглекислого газу, метою якої є подальша реформа екологічної та економічної політики, включно із Законом про ЕРТ (базується на синергії контролю за скороченням забруднення (PR) та скороченням викидів вуглецю (CR)) [8]; пілотна політика низьковуглецевих міст та її вплив на синергетичну ефективність управління викидами вуглецю та смогу [9].

Виходячи з вищезгаданого кожне дослідження розкриває та обґрунтовує окремий елемент замкнутого циклу металургійної галузі, немає системного підходу до розвитку супутніх ринків, відсутні визначені прогностичні перспективи реалізованих заходів, відсутній аналіз застосування

концепції циркулярної економіки в металургійному секторі.

Метою роботи. Метою дослідження є формування концепції супутніх продуктів в контексті циркулярної економіки. Дослідження було спрямовано на вирішення наступних завдань: визначення вектору циркулярної економіки та відмінності від лінійної моделі; формування основних рівнів економіки замкнутого циклу в металургійній промисловості, обґрунтування супутніх продуктів, визначення концепції 3 R + co-P.

Основна частина. У центрі уваги циркулярної економіки ефективність використання ресурсів та сталість. Основною стратегічною метою економіки замкнутого циклу є відокремлення економічного росту від споживання ресурсів, акцентуючи увагу на тривалість виробничого циклу, можливості повторного використання та переробки продукції. Для досягнення цієї мети необхідні інноваційні підходи до дизайну, виробництва та споживання, що виходять за межі звичайної лінійної моделі. В парадигмі кругової економіки ресурси розглядаються як невід'ємні цінності, які слід зберігати в обігу якнайдовше (стратегії вторинної переробки, відновлення та повторного виробництва, спрямовані на подовження терміну служби продуктів та матеріалів).

На відміну від лінійної моделі, де відходи є невідминним наслідком, економіка замкнутого циклу прагне зменшити генерацію відходів. За допомогою розробки продуктів для демонтажу та переробки підприємства можуть значно зменшити негативний екологічний вплив своєї діяльності. Заохочення довговічності та можливості ремонту є основним принципом кругової економіки. Продукти повинні бути спроектовані з урахуванням можливості подовження їх функціонального терміну служби, а ремонт та обслуговування повинні бути легко доступні.

Науково-практичним прикладом переходу від лінійної до циркулярної моделі в металургійному секторі може бути європейський проєкт H2020 CIRMET (Інноваційне та ефективне рішення на основі модульних, універсальних, інтелектуальних технологічних установок для забезпечення гнучкості енергоспоживання та ресурсів у високоенергоємних процесах) Циклічне рішення, запропоноване CIRMET, полягає в розробці циркулярного процесу, який представляє собою комбінацію різних модульних установок (пірометалургійного процесу і установки рекуперації тепла) (див. рис. 1) [10].

Зазначимо, що кругова економіка формує спільне користування власністю. Платформи обміну дозволяють кільком користувачам одночасно скористатися одним продуктом, тим самим зменшуючи загальний попит на ресурси. Окрім матеріальних циклів кругова економіка враховує

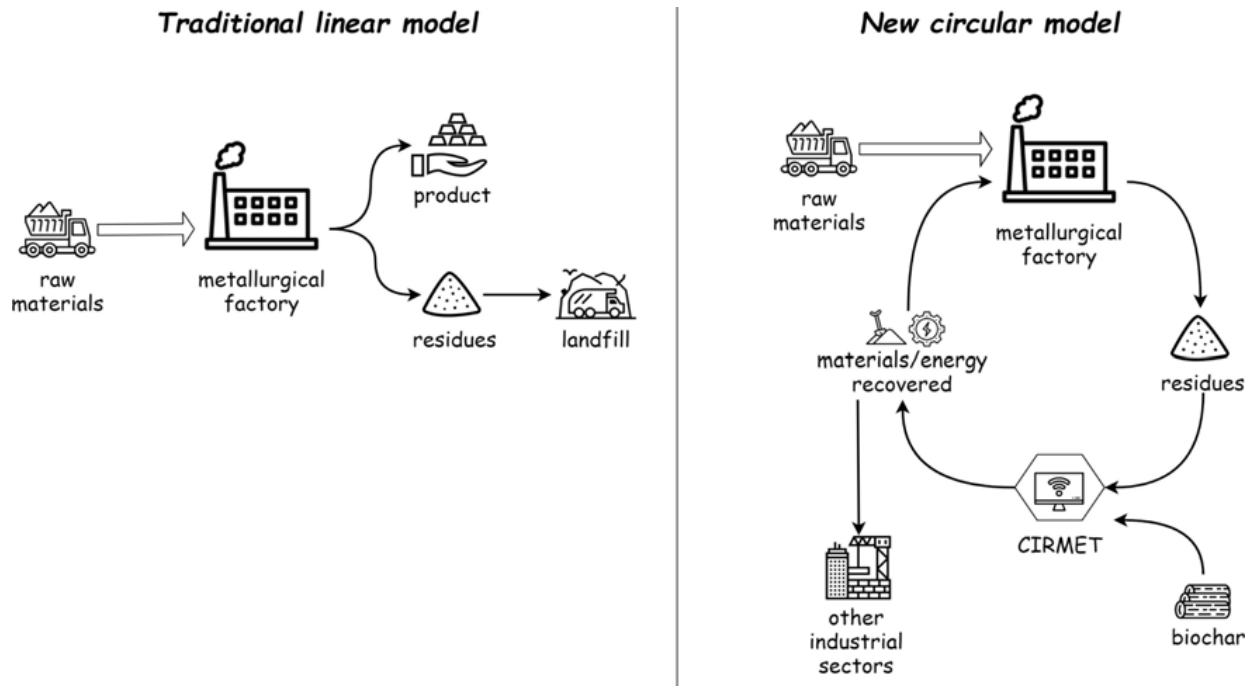

Рис. 1. Науково-практичним прикладом переходу від лінійної до циркулярної моделі в металургійному секторі [10]

біологічні цикли. Це означає використання біорозкладних матеріалів та органічних відходів для відновлення природних систем, ефективно замикаючи обіг як біологічних, так і технічних поживних речовин.

Виходячи з обґрунтованих наукових досліджень економіка замкненого циклу має чотирирівневу структуру: повторне використання (повторне використання, ремонт); відновлення і перепрофілювання; переробку, компостування та анаеробне зброджування; управління відходами та їх відновлення [11].

Рівень відновлення і перепрофілювання (*remanufacture*) більш притаманний споживачу металургійної продукції – автомобільній промисловості: Toyota Motors приймає назад вживані деталі з сегменту європейської роздрібної мережі, повернуті деталі перевіряються та відновлюються у відновлювальному центрі; Volkswagen, Volkswagen Commercial Vehicles, Audi, SEAT і ŠKODA також приймають назад багато використаних деталей двигунів, трансмісій або електроніки; General Motors – GM Middle East використовує різні відновлені деталі, як-то коробки передач, рульові механізми, генератори, двигуни, бампери, фари [12].

Адаптуючи рівні до металургійної галузі доцільно виділити концепцію 3 R + co-P (*reduce, reuse, recycle, co-products*). Рівень co-P включає в себе використання супутніх продуктів (шлам, пил, шлак, емульсії та відпрацьовані олії, технологічні гази, хімічні речовини).

За останнє століття повторне перероблення сталі дало економію 33 млрд.т. залізної руди

та 16 млрд.т. вугілля. Також за рахунок впровадження інноваційних заходів виробництво сталі збільшилось у 10 разів, при цьому споживання енергії залишилось на 40% обсязі 1960 р. (рис. 2).

Тому можна дійсно стверджувати, що металургійна галузь має чіткий напрям скорочення (*reduce*) матеріаломісткості та енергомісткості сталі [13].

Довговічність сталі дозволяє повторно використовувати багато виробів після закінчення терміну служби (*reuse*). Окрім продовження терміну служби продукту, повторне використання дозволяє уникнути необхідності транспортування та переплавлення сталі, а також створення нових виробів. Це має значні переваги для навколишнього середовища та максимізує використання ресурсів. Наприклад, високошвидкісні залізничні колії можуть бути сконструйовані таким чином, що після того, як вони зношені до певного моменту і більше не придатні для використання на високошвидкісних лініях, вони стають придатними для низькошвидкісних колій.

У металургійній промисловості викиди вуглекислого газу (CO_2) здебільшого пов'язані з побічним газом, включно з витоком побічного газу, а також спалюванням або іншим використанням побічних газів. Коксовий газ (COG), конвертерний газ (LDG) і доменний газ є трьома основними побічними металургійними газами. Побічні гази в якості енергії використовують для технологічних цілей та як паливо невеликих енергетичних станцій, також воді ресурси, які повторно використовують належать до визначеного рівня циркулярної економіки [14].

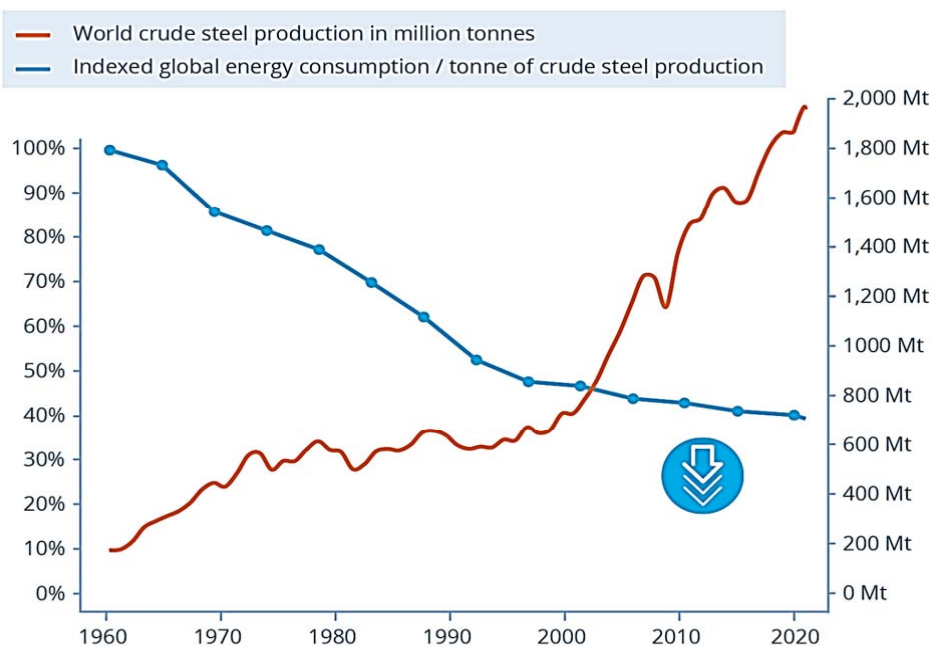

Рис. 2. Динаміка енергоспоживання металургійної галузі [13]

Виплавка сталевих брухтів з виробів після закінчення терміну їх експлуатації третій рівень циркулярної економіки у сталеплавильному виробництві. Завдяки магнітним властивостям сталь легко і доступно витягується практично з будь-якого потоку відходів. Ось чому сталь є найбільш перероблюваним матеріалом у світі. Щорічно для виробництва сталі споживається близько 650 млн тонн брухту на рік (порівняно із загальним обсягом виробництва нерафінованої сталі близько 1,9 млрд.т. на рік). Це дає змогу уникнути викидів приблизно 975 млн.т. CO² на рік і значно знижує використання інших природних ресурсів, таких як залізна руда, вугілля і вапняк.

Теоретично вся нова сталь може бути виготовлена з переробленої сталі. Однак наразі це нездійснено через брак брухту. Це пов'язано з тривалим терміном служби сталевих виробів, враховуючи міцність і довговічність сталі. Середній термін служби сталевих продуктів коливається від кількох тижнів для сталевих упаковок до 100 років для будівель та інфраструктури.

Середній термін служби сталевих виробів становить 40 років. Це означає, що між виробництвом сталі та її подачею на переробку проходить значна затримка. Тривале зростання попиту на сталь означає, що перехід галузі на виробництво, повністю засноване на металобрухті, навряд чи буде можливий у цьому столітті [15].

Супутні продукти сталеливарної промисловості мають багато застосувань у самій галузі, в інших галузях промисловості та в суспільстві в цілому. Можна сформулювати загальний перелік застосування супутніх продуктів сталеливарної промисловості: доменний шлак – замітник клінкеру

в цементній промисловості; сталеплавильний шлак – заповнювачі в дорожньому будівництві, поліпшенні ґрунтів; пил і шлам – внутрішнє і зовнішнє застосування оксидів заліза і легуючих елементів; нафтохімія з коксохімічного виробництва – дьоготь, аміак, фенол, сірчана кислота і нафталін для хімічної промисловості; емульсії з млинів і відпрацьоване масло – відновник в доменних печах або використовується на коксохімічних підприємствах.

Ряд супутніх продуктів з високим вмістом заліза утворюється протягом усього сталеплавильного процесу. До них відносяться пил і шлам з мокрого і сухого сповільнюваного обладнання, млинова окалина з стану гарячої прокатки, а також залізна руда і агломераційна дрібниця. Дьоготь є супутнім продуктом коксування, який використовується як матеріал для покриття ущільнювачів у будівельному секторі, а також для виробництва фарб і синтетичних барвників. Дьоготь можна додатково переробляти та використовувати в таких споживчих продуктах, як мило та шампунь для лікування лупи та шкірних захворювань (псоріазу). Сірка використовується для вулканізації каучуку та виробництва сірчаної кислоти, а також використовується в інсектицидах та добривах [13].

Висновки. Перехід від лінійної моделі виробництва металургійного сектору до циркулярної передбачає розвиток чотирьох рівнів та відповідних закріплених за ними ринків. Реалізація стратегічного вектору енергозбереження та зниження матеріаломісткості можливе за рахунок реалізації інструментів промислової революції 4.0. (Blockchain technology, BigData, IIoT, artificial intelligence). Відповідно до розрахунків Бостонської

End-of-life scrap availability

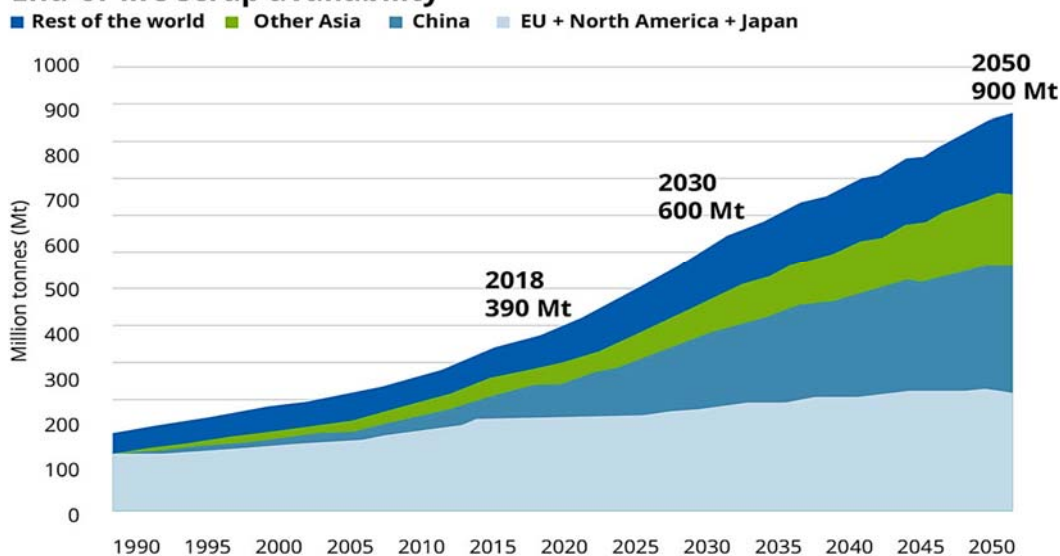

Рис. 3. Можливості переходу на 100% заміщення природної сировини металевим ломом [15]

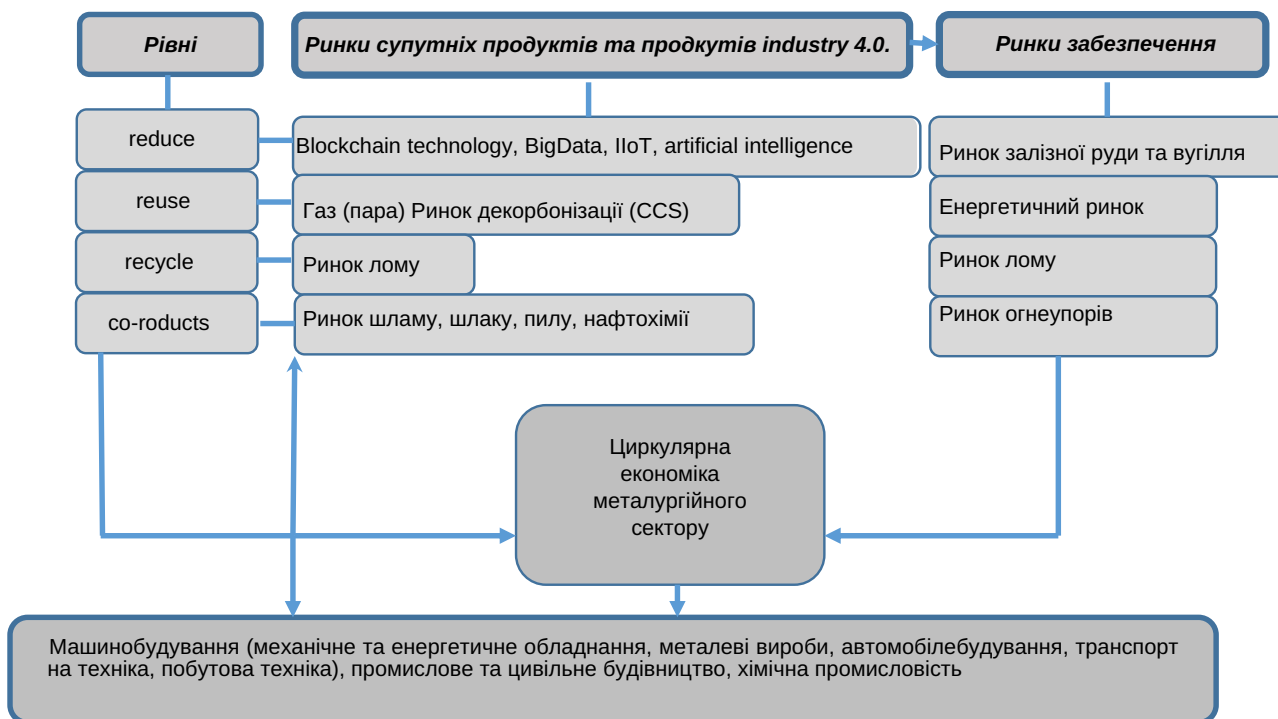

Рис. 4. Концепція циркулярної економіки 3 R + co-P

консалтингової групи впровадження зазначених цифрових технологій надасть можливість покращити основні вектори господарської діяльності промислових підприємств: підвищити продуктивність видобутку більш ніж на 10%, знизити шкідливі викиди на 25–30%, оптимізувати матеріально-технічне забезпечення [16]. Процеси декарбонізації побічних газів (коксівий, доменний, конверторний) за допомогою технологій CCS дадуть можливість зменшити екодеструктивні процеси навколишнього середовища та зменшити

собівартості продукції по розрахункам на 8% і більше [17]. Ринок металевого лому до 2050 р. зросте до показника 900 млн.т, що забезпечить скорочення викидів CO² на 1350 млн.т., використання даного супутнього продукту забезпечить економію продуктів ринків забезпечення (сировинної бази). Серед стратегічних цілей, поставлених Європейською технологічною платформою сталеливарної промисловості (ESTEP), особлива увага приділяється шлаку, шлапу та пилі чорних металів як наступним найважливішим матеріалам

після брухту в сталеливарній циркулярній економіці, що направлені на максимізацію доданої вартості побічних продуктів сталі в національній економіці [18].

REFERENCES:

1. Fox, M.A. (1999). Metallurgical By-Products. У *Glossary for the Worldwide Transportation of Dangerous Goods and Hazardous Materials*. Springer Berlin Heidelberg. 147–150. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-662-11890-0_48
2. Antrekowitsch, J., & Hanke, G. (2022). Efficient Steel Mill Dust Recycling – Aiming for Zero Waste. У *The Minerals, Metals & Materials Series*. Springer International Publishing. pp. 303–310. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-92563-5_32
3. Johansson, M.T., & Söderström, M. (2011). Options for the Swedish steel industry – Energy efficiency measures and fuel conversion. *Energy*, 36(1), pp. 191–198. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.energy.2010.10.053>
4. Vogl, V., Åhman, M., & Nilsson, L. J. (2020). The making of green steel in the EU: a policy evaluation for the early commercialization phase. *Climate Policy*, 21(1), pp. 78–92. DOI: <https://doi.org/10.1080/14693062.2020.1803040>
5. Kanudia A., Berghout N., Boavida D., M.van den Broek. (2013) CCS Infrastructure Development Scenarios for the Integrated Iberian Peninsula and Morocco Energy System. *Energy Procedia*, vol. 37. pp. 2645-2656. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.egypro.2013.06.149>
6. Trollip H, McCall B., Bataille C. (2022) How green primary iron production in South Africa could help global decarbonization. *Climate Policy*, vol. 22, no. 2, pp. 236-247. DOI: <https://doi.org/10.1080/14693062.2021.2024123>
7. Schatzmann, W., & Antrekowitsch, J. (2019). Assessment of by-products – from waste to values. У *Wastes: Solutions, Treatments and Opportunities III*. CRC Press. pp. 506–511. DOI: <https://doi.org/10.1201/9780429289798-80>
8. Gao, X., Liu, N., & Hua, Y. (2022). Environmental Protection Tax Law on the synergy of pollution reduction and carbon reduction in China: Evidence from a panel data of 107 cities. *Sustainable Production and Consumption*, 33, pp. 425–437. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.spc.2022.07.006>
9. Li, Z., Bai, T., & Tang, C. (2022). How does the low-carbon city pilot policy affect the synergistic governance efficiency of carbon and smog? Quasi-experimental evidence from China. *Journal of Cleaner Production*, 133809. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2022.133809>
10. Di Maria, A., Merchán, M., Marchand, M., Eguizabal, D., De Cortázar, M. G., & Van Acker, K. (2022). Evaluating energy and resource efficiency for recovery of metallurgical residues using environmental and economic analysis. *Journal of Cleaner Production*, 131790. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2022.131790>
11. Morsetto, P. (2020). Targets for a circular economy. *Resources, Conservation and Recycling*, 153, 104553. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2019.104553>
12. Kanellou, E., Alexakis, K., Kapsalis, P., Kokkina-kos, P., & Askounis, D. (2021). The DigiPrime KPIs' framework for a circular economy transition in the automotive industry. *Procedia Manufacturing*, 54, pp. 302–307. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.promfg.2021.09.003>
13. World Steel. Steel – the permanent material in the circular economy. Available at: <https://worldsteel.org/wp-content/uploads/worldsteel-circular-economy.pdf>
14. Sui, P., Ren, B., Wang, J., Wang, G., Zuo, H., & Xue, Q. (2023). Current situation and development prospects of metallurgical by-product gas utilization in China's steel industry. *International Journal of Hydrogen Energy*. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijhydene.2023.04.050>
15. World Steel. Blog: The future of global scrap availability. Available at: <https://worldsteel.org/media-centre/blog/2018/future-of-global-scrap-availability/>
16. Ganeriwalla A., Harnathka S., Voigt N. (2021) Racing Toward a Digital Future in Metals and Mining. BCG. P. 1–8. URL: <https://web-assets.bcg.com/65/43/b63e686f453d82fb46f6a0702e2d/bcg-racing-toward-a-digital-future-in-metals-and-mining-feb-2021.pdf>
17. Arastoa A., Tsuparia E., Kärkia J., Sihvononb M., Liljab J. (2013) Costs and Potential of Carbon Capture and Storage at an Integrated Steel Mill, *Energy Procedia*, vol. 377, pp. 117–7124. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.egypro.2013.06.648>
18. ESTEP. Highlights ESTEP 2021. Available at: <https://www.estep.eu/assets/Uploads/ESTEP-AR2021-Final-v2.pdf>

АНАЛІЗ БІРЖОВОЇ ТОРГІВЛІ ДЕРИВАТИВАМИ НА МІЖНАРОДНИХ ТОВАРНИХ І ФОНДОВИХ БІРЖАХ

ANALYSIS OF EXCHANGE TRADING IN DERIVATIVES ON INTERNATIONAL COMMODITY AND STOCK EXCHANGES

У статті розглянуто організаційні аспекти функціонування міжнародних товарних та фондових бірж в умовах глобалізації та нестабільності. Відзначено, що міжнародна біржова торгівля є організованою формою оптової торгівлі товарними та фінансовими базисними активами. Міжнародна біржова торгівля виконує важливі нині функції для формування глобальної економічної стабільності. Міжнародна біржова торгівля на товарних та фондових біржах є важливим місцем для акумуляції та перерозподілу інвестиційних ресурсів на глобальному рівні. Висвітлено особливості міжнародної біржової торгівлі деривативними контрактами. Проаналізовано поточний стан міжнародної біржової торгівлі на товарних біржах та фондових біржах за географічними регіонами. Відзначено темпи приросту в останні роки на міжнародному біржовому ринку. Наведено оцінку міжнародної біржової торгівлі різними видами товарних та фінансових активів. Встановлено основні сучасні тенденції міжнародної біржової торгівлі деривативними контрактами на товарних та фондових біржах.

Ключові слова: міжнародна біржова торгівля, товарні біржі, фондові біржі, деривативні контракти, ф'ючерси, опціони.

The article highlights the organizational aspects of the functioning of international commodity and stock exchanges in the conditions of globalization and instability. It was noted that international exchange trading is an organized form of wholesale trade in commodity and financial base assets. International exchange trade currently performs important functions for the formation of global economic stability. International exchange trading on commodity and stock exchanges is an important place for the accumulation and redistribution of investment resources at the global level. Features of international exchange trading in derivative contracts are highlighted. The current state of international exchange trading on commodity exchanges and stock exchanges by geographic regions is analyzed. Growth rates in recent years on the international stock market have been noted. An assessment of international exchange trade in various types of commodity and financial assets is presented. The main modern trends of international exchange trade in derivative contracts on commodity and stock exchanges are established. In 2022, the continuation of the following trends is observed: continuation of the annual growth of indicators of international stock trade; resumption of activity of financial institutions after the pandemic and in the conditions of war in Ukraine; providing entrepreneurs with favorable terms of lending and financial support; satisfaction of customers' needs in goods and services; increasing the pace of international exchange trading in financial derivative contracts; recording new record indicators of trade volumes and the number of open positions on international stock exchanges. The main problems facing global stock markets today are: wars and military conflicts that continue and escalate in various parts of the world, primarily in Ukraine and Israel; establishment of new logistic ways of delivery of commodity assets, which are disrupted due to the war in Ukraine; struggle with the consequences of price fluctuations on international exchange platforms due to uncertainty and new geopolitical risks; reduction of inflationary pressure due to the liberal policy of central banks;

Key words: international stock trading, commodity exchanges, stock exchanges, derivative contracts, futures, options.

УДК 339.172

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct75-10>

Яворська В.О.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри організації
підприємництва та біржової діяльності,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України

Yavorska Valentyna

National University of Life
and Environmental Sciences of Ukraine

Постановка проблеми. Глобалізація економічних процесів й інтеграційні заходи на національному рівні відіграли ключову роль та забезпечили, певним чином, трансферт світових біржових товарних і фінансових ринків. Міжнародний досвід сьогодні вказує на те, що міжнародна біржова торгівля у її традиційному вигляді виступає ефективним інструментом задля формування глобальної мережевої ринкової інфраструктури. Це, у свою чергу, має забезпечити зменшення впливу дестабілізуючих факторів на наявні механізми внутрішнього ціноутворення, через забезпечення прогнозування і управління ціновими ризиками. В сучасних умовах, як бачимо, глобальне економічне зростання викликає відсутність стабільного цінового середовища на товарних і фінансових ринках, що викликає актуальність дослідження даної тематики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню міжнародної біржової торгівлі на товарних та фінансових ринках присвячена достатня

кількість як зарубіжних, так і вітчизняних наукових досліджень. Так, серед вітчизняних досліджень, які систематично проводяться, необхідно відмітити праці таких вчених, як: В. Гниляк [3–4], М. Ільчука, Ю. Рубана, М. Солодкого [3–5], О. Сохацької, тощо.

Постановка завдання. Метою є розгляд і оцінка сучасних тенденцій міжнародної біржової торгівлі деривативними контрактами на товарні та фінансові активи в умовах глобальних фінансових криз на фоні геополітичної нестабільності у світі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Біржі у їх класичному вигляді були створені суспільством, як ефективний інструмент побудови й підтримання функціонування інфраструктури міжнародних товарних та фінансових ринків. Вони покликані нейтралізувати вплив дестабілізуючих економічних факторів на механізм ціноутворення.

Традиційними для міжнародної біржової торгівлі нині є строкові інструменти – деривативні контракти. До деривативних контрактів сьогодні

відносяться наступні чотири види біржових угод: форварди, ф'ючерси, опціони та свопи [1].

Міжнародна біржова торгівля у країнах зі сформованою ринковою економікою сьогодні, як і різні сфери фінансової активності, піддається екстремальним трансформаціям, пов'язаним з надмірною активізацією інформаційно-аналітичних, інноваційних технологій. У зв'язку з цим, вибір щодо розміщення фінансових інвестицій на біржових платформах з кожним роком охоплює все більше коло учасників ринкових відносин: від виробників товарів та послуг – до торговців інвестиційних компаній [2–5].

Тільки за останні два десятиліття міжнародна біржова торгівля досягла глобальних розмірів. Обсяги торгівлі біржовими строковими контрактами виросли із несистемних одноразових транзакцій до високочастотних регулярних біржових потоків електронних транзакцій, які щорічно вже вимірюються квадратільйонами доларів США [6].

Розвиток міжнародної біржової торгівлі за останнє століття свідчить про кардинальні трансформаційні зміни і масштаби глобалізаційних процесів, динаміку у всіх сферах і механізмах.

Сучасна міжнародна біржова торгівля перебуває в стані систематичних трансформацій організаційної структури біржового ринку, технологій біржової торгівлі, біржових контрактів, видів біржових активів, тощо.

Серед головних світових досягнень за минуле століття слід відмітити перехід на електронну систему біржової торгівлі та врегулювання процесів

біржової торгівлі через регулювання і клірингові розрахунки. Не менш важливу роль відіграли також консолідаційні процеси, які відбувались на фоні посилення конкуренції між біржами за глобальних інвесторів та ліквідність торгівлі.

Міжнародна біржова торгівля нині представляє собою досить універсальну організовану торгівлю різноманітними товарними та фінансовими активами, стандартизованими за єдиними параметрами на біржі.

Сьогодні міжнародна біржова торгівля – це масштабна фінансова індустрія, яка нарощує темпи свого глобального зростання в останні 20 років. Так, за даними щорічних аналітичних оглядів Асоціації ф'ючерсної індустрії, можна спостерігати досить швидкий ріст кількості укладених угод на понад 85 найбільших світових біржах, які забезпечують більше 90% усього світового біржового ринку (рис. 1) [6].

Сучасна міжнародна біржова торгівля надає широкі можливості для біржових трейдерів. Поряд з можливостями інвестицій у цінні папери – акції й облігації, біржові інвестори можуть якісно використовувати з метою інвестицій деривативні контракти.

За результатами 2022 р. обсяги міжнародної біржової торгівлі зросли на рекордні 34% і склали вперше 83,91 млрд угод. Такі показники масштабного зростання біржової торгівлі спостерігаються в останні 3 роки, починаючи після глобальної пандемії. До списку топ-10 міжнародних біржових платформ в останні роки входять представники з різних

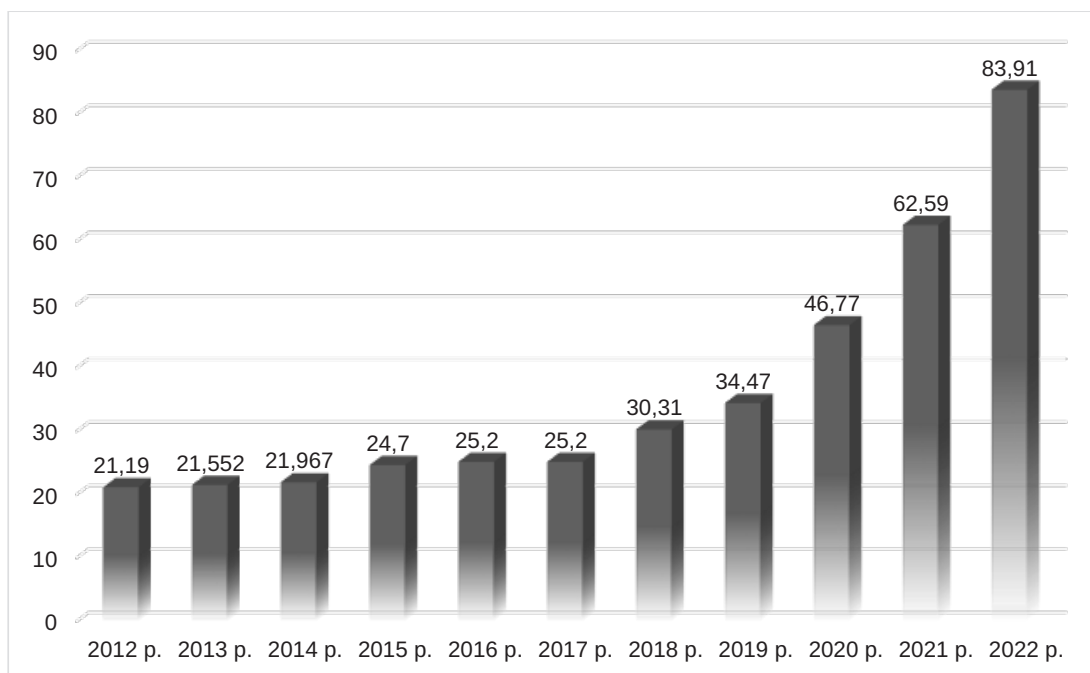

Рис. 1. Показники кількості укладених угод на міжнародних товарних і фондових біржах, млрд угод

Джерело: побудовано на основі [6]

географічних світових зон. За звітами Асоціації ф'ючерсної індустрії (Futures Industry Association) у 2021 та 2022 рр. до рейтингу топ-10 міжнародних біржових платформ увійшли: 4 американські біржі, 3 китайські біржі, 1 індійська, 1 бразильська та 1 корейська [6].

Частка Азійсько-Тихоокеанського регіону в 2022 р. продовжила зростати до рівня 60% (табл. 1).

За підсумками 2022 р. спостерігається приріст торгівлі у Азійсько-Тихоокеанському регіоні та Південно-Американському регіоні й Регіоні інших бірж, тоді як в регіонах Північної Америки та Європи скорочення обсягів торгівлі. Основним фундаментальним фактором являється геополітична ситуація.

Структура міжнародної біржової торгівлі свідчить про продовження тенденції домінування торгівлі фінансовими активами, порівняно з часткою товарних (рис. 3).

Аналіз структури міжнародної біржової торгівлі за видами товарних та фінансових активів, проведений на основі даних Асоціації ф'ючерсної індустрії, вказує про швидкий приріст торгівлі цінними паперами, частка яких навіть у 2023 р. вже

склала 64%. Динаміка міжнародної біржової торгівлі фінансовими деривативами вказує на їх значне домінування (табл. 2) [6].

У 2022 р., як видно з вище вказаної таблиці, зростання спостерігалось по всіх видах фінансових активів. Так, у групі цінних паперів та фондових індексів зростання зафіксовано на рівні 48%, по валютній групі – на 40%. Водночас, відсоткові ставки мали зростання на рівні 12% [6].

Міжнародна торгівля товарними активами на біржових майданчиках за видами товарних активів також проведена на основі використання даних Асоціації ф'ючерсної індустрії. Міжнародна біржова торгівля товарними активами включає в себе різні види товарної сировини та напівфабрикатів, а саме (табл. 3) [6]: с.г. продукція; енергоресурси; метали; інші активи.

За останні два роки міжнародна біржова торгівля товарними активами по кожній групі в середньому коливається на рівні 4–5%.

Торговельні операції на міжнародних організованих товарних ринках у середньому нараховували близько 10 млрд угод.

Таблиця 1

Структура міжнародної біржової торгівлі, млрд угод

Географічні зони	2020 р.	2021 р.	2022 р.	зміна 2022 р. до 2021 р.
Азійсько-Тихоокеанський регіон	20,2	30,5	50,7	+66%
Північно-Американський регіон	12,9	15,4	16,9	+9%
Південно-Американський регіон	6,5	8,9	8,6	-3%
Європейський регіон	5,6	5,5	4,7	-15%
Регіон інших бірж	1,7	2,3	3,0	+30%
Всього	46,8	62,6	83,9	33,7%

Джерело: побудовано за даними [6]

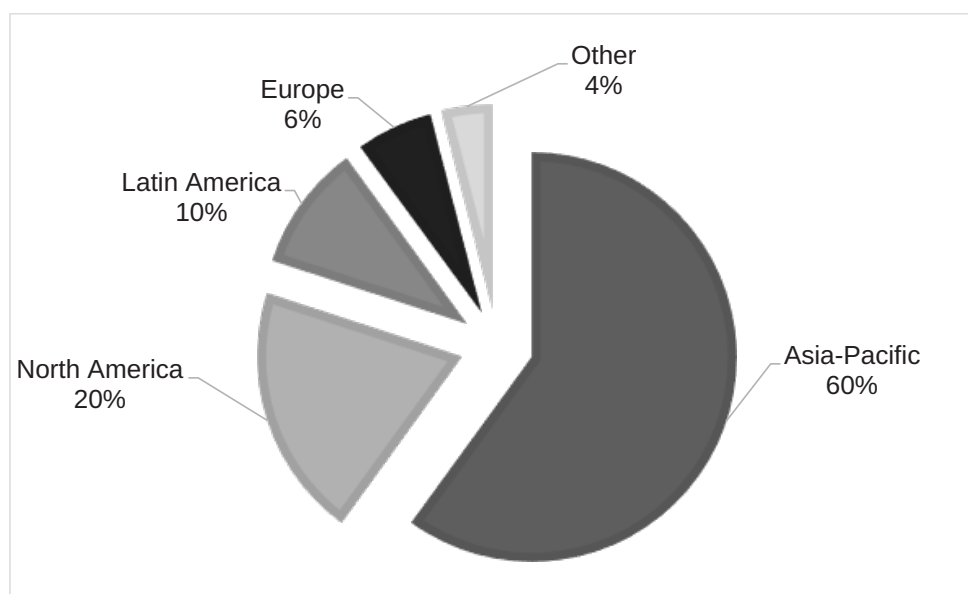

Рис. 2. Географічна структура міжнародної біржової торгівлі у 2022 р.

Джерело: побудовано за даними [6]

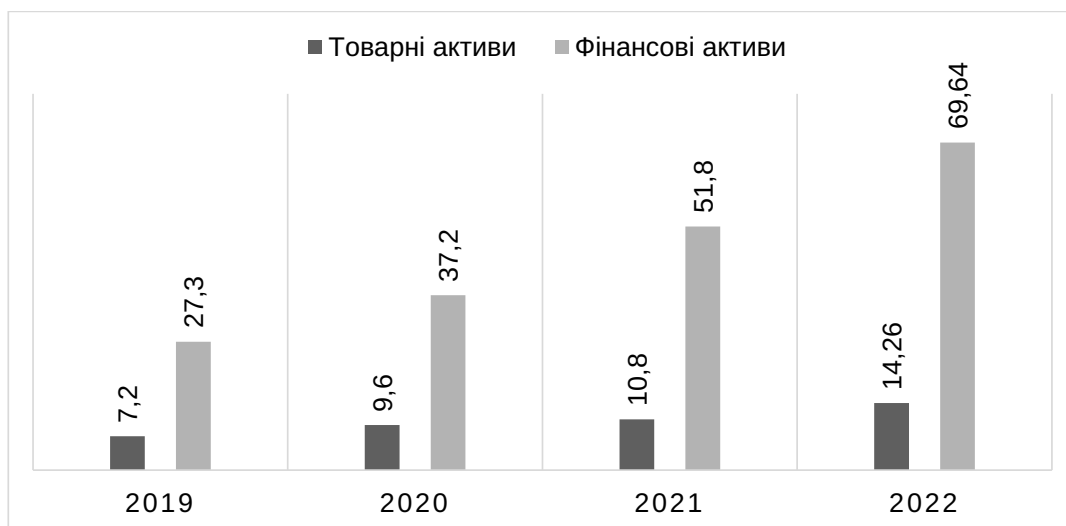

Рис. 3. Структура міжнародної біржової торгівлі за видами активів, млрд угод

Джерело: побудовано за даними [6]

Таблиця 2

Структура міжнародної біржової торгівлі фінансовими активами у 2021 та 2022 рр., млрд угод

Види фінансових активів	2021 р.	2022 р.	Зміна 2022 р. до 2021 р., %
Цінні папери	41,67	61,63	+48
Відсоткові ставки	4,58	5,15	+12
Валютні курси	5,54	7,73	+40
Всього	51,79	74,51	+44

Джерело: побудовано за даними [6]

Таблиця 3

Структура міжнародної біржової торгівлі товарними активами у 2021 та 2022 рр., млрд угод

Види товарних активів	2021 р.	2022 р.	Зміна 2022 р. до 2021 р., %
С.-г. продукція	2,82	2,39	-15
Енергоресурси	2,71	2,06	-24
Метали	2,77	2,19	-21
Інші види	2,53	2,75	+9
Всього	10,83	9,93	+96

Джерело: побудовано автором на основі джерела [6]

Сьогодні міжнародна біржова торгівля строковими інструментами в основному здійснюється двома видами деривативів:

- ф'ючерсами;
- опціонами на ф'ючерси.

У 2022 р. міжнародна біржова торгівля ф'ючерсними контрактами склала близько 30 млрд угод. При цьому, найбільші показники зафіксовано по групі цінні папери. Водночас, у 2022 році частка торгівлі опціонами значно зросла і склала понад 60 млрд угод. Крім того, основна частка приходилась на фондові індекси – 90% [6].

Популярність опціонів серед інвесторів зростає з кожним роком. Основне пояснення цьому є те, що опціони значно дешевші при відкритті і триманні позицій упродовж певного періоду часу. Крім того, опціони на біржах укладаються виключно на

біржові ф'ючерсні контракти, тому не передбачають фізичної поставки активів.

Як бачимо, у 2022 та 2023 рр. спостерігається скорочення міжнародної біржової торгівлі товарними активами та, навпаки, досить швидкими темпами зростає частка торгівлі фінансовими активами.

За даними Асоціації ф'ючерсної індустрії у 2022 році, як і в 2021 році, спостерігається продовження наступних тенденцій [6]:

- продовження щорічного приросту показників міжнародної біржової торгівлі;
- відновлення діяльності фінансових інститутів після пандемії та в умовах війни в Україні;
- забезпечення підприємців сприятливими умовами кредитування та фінансової підтримки;
- задоволення потреб покупців у товарах та послугах;

- нарощення темпів міжнародної біржової торгівлі фінансовими деривативними контрактами;
- фіксування нових рекордних показників об'ємів торгівлі та кількості відкритих позицій на міжнародних біржових майданчиках.

Основними проблемами, які постають нині перед глобальними біржовими ринками є [6]:

- війни та військові конфлікти, які тривають та загострюються в різних частинах світу, перш за все в Україні та в Ізраїлі;

- налагодження нових логістичних шляхів поставки товарних активів, які порушуються через війну в Україні;

- боротьба з наслідками цінових коливань на міжнародних біржових платформах через невідомість та нові геополітичні ризики;

- зниження інфляційного тиску через ліберальну політику центробанків;

- подолання наслідків і упередження нових геополітичних війн у світі.

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, оцінка міжнародної біржової торгівлі деривативами на товарних та фондових біржах в останні роки свідчить про значні досягнення та продовження тенденцій зростання динаміки торгових об'ємів. Зростання зацікавленості з боку інвесторів до біржових деривативних контрактів призвела до масштабного зростання в останні два роки на понад 30 %. Водночас, необхідно відзначити також удосконалення та розширення потенціалу і вітчизняної біржової торгівлі, особливо енергетичними ресурсами.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Закон України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text> (дата звернення 28.10.2022).
2. Біржова торгівля товарними деривативами: світовий досвід та перспективи розвитку в Україні: монографія / М.О. Солодкий, В.О. Яворська. Київ : ЦП Компринт, 2015. С. 10–66.

3. Біржові товарні деривативи: теорія, методологія, практика: монографія / М.С. Солодкий, В.О. Гниляк. Київ : Аграр Медія Груп, 2012. С. 6–26.

4. Гниляк В.О. Методологічні аспекти формування поняття деривативу. *Агроінком*. 2006. № 1. С.72–74.

5. Хеджування ф'ючерсами і опціонами: навч. посіб./ За ред. М.О. Солодкого. Київ : Компринт, 2018. 398 с. URL: <http://dglb.nubip.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/5795> (дата звернення 22.11.2023).

6. Will Acworth. 2022 Annual Futures and Options Volume Survey. URL: <https://www.fia.org/marketvoice>. (дата звернення 22.11.2023).

REFERENCES:

1. Zakon Ukrainy «Pro rynky kapitalu ta orghanizovani tovarni rynky» [Law of Ukraine "On Capital Markets and Organized Commodity Markets"]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text> (accessed 28 October 2022). (in Ukraine)

2. Solodkyj M.O. and Javorsjka V.O. (2015). *Birzhova torghivlja tovarnymy deryvatyvamy: svitovyj dosvid ta perspektyvy rozvytku v Ukraini* [Commodity derivatives exchange trading: world experience and prospects of development in Ukraine]. Kyiv: Komprynt. (in Ukraine)

3. Solodkyj M.O. and Ghnyljak V.O. (2012). *Birzhovi tovarni deryvatyvy: teorija, metodologhija, praktyka* [Exchange-traded Commodity derivatives: theory, methodology, practice]. Kyiv: Aghrar Media Ghруп. (in Ukraine)

4. Ghnyljak V.O. (2006). *Metodologhichni aspekty formuvannja ponjattja deryvatyvu* [Methodological aspects of the formation of the derivative concept]. *Aghroinkom*, no. 1, pp. 72–74 (in Ukraine)

5. Solodkyj M.O. (2018) *Khedzhuvannia f'iuchersamy i optsonamy*. [Futures and options hedging]. Kyiv: Komprynt. Available at: <http://dglb.nubip.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/5795> (accessed 22 November 2023). (in Ukraine)

6. Will Acworth. (2022). *Annual Futures and Options Volume Survey*. [Online], Available at: <https://www.fia.org/marketvoice> (accessed 28 November 2023). (in English)

РОЗДІЛ 4. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

RESEARCH ON BUSINESS PROCESS REENGINEERING
OF REAL ESTATE ENTERPRISESДОСЛІДЖЕННЯ РЕІНЖИНІРИНГУ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ
ПІДПРИЄМСТВ НЕРУХОМОСТІ

With the deepening of economic globalization, the global market has gradually changed from the situation dominated by sellers to the era dominated by buyers. This change makes the competitive environment in which enterprises are in become increasingly complex and the market competition becomes increasingly fierce. Due to the change of market environment, the field of management theory is also quietly changing, such as learning organization, virtual management, flexible organization and other new management models. Learning organizations strive to adapt to the changing market environment by constantly updating and improving their own skills; With the help of information technology, virtual management transfers part of the management functions inside the enterprise to the virtual space, realizes the cross-region, cross-time and space management, and improves the management efficiency. Flexible organization emphasizes that enterprises should be as adaptive as organisms, and constantly adjust their organizational structure with changes in the external environment to better adapt to market competition. These new management models provide new ideas and methods for enterprises to win the opportunity in the fierce market competition. In the early 1990s, the business process reengineering (BPR) theory proposed by American management scientists Michael Hammer and James Champy set off a process revolution in the world. The BPR project is a large and comprehensive issue. It involves the process setting and organizational structure of the enterprise, and is also linked to human resource management, IT system application and other links. It is a systematic project. This paper analyzes the background and significance of BPR appearing in the modern economic environment. The concept of BPR is introduced, and the three key principles of BPR (target process, customer research, and technical conditions) are analyzed. By studying the development process of enterprise BPR, the article discusses the BPR scheme of real estate enterprises according to the development status of China's real estate. The article is based on the "6 stages" (strategic conception stage, project initiation stage, analysis and diagnosis stage, process optimization design stage, process organization reengineering stage, and process evaluation and improvement stage) reengineering and optimization ideas. Starting from the business characteristics of the real estate market development department, cost management department, engineering management department, technical management department, and procurement management department, provide standardized and effective real estate enterprise business process management methods and practices to promote the successful implementation and operation of real estate projects.

Key words: real estate, business processes, reengineering and optimization, management models, marketing.

З поглибленням економічної глобалізації світовий ринок поступово змінився від ситуації, в якій домінували продавці, до епохи, в якій домінували покупці. Ця зміна робить конкурентне середовище, в якому знаходяться підприємства, все більш складним, а ринкова конкуренція стає все більш жорсткою. У зв'язку зі зміною ринкового середовища непомітно змінюється і область теорії управління, така як організація навчання, віртуальне управління, гнучка організація та інші нові моделі управління. Організації, що навчаються, прагнуть адаптуватися до мінливого ринкового середовища, постійно оновлюючи та вдосконалюючи власні навички; За допомогою інформаційних технологій віртуальний менеджмент переносить частину управлінських функцій всередині підприємства у віртуальний простір, реалізує крос-регіональне, крос-часове і просторове управління, підвищує ефективність управління. Гнучка організація підкреслює, що підприємства повинні бути такими ж адаптивними, як організми, і постійно коригувати свою організаційну структуру відповідно до змін зовнішнього середовища для кращої адаптації до ринкової конкуренції. Ці нові моделі управління забезпечують нові ідеї та методи для підприємств, щоб виграти можливість у жорсткій ринковій конкуренції. На початку 1990-х років теорія реінжинірингу бізнес-процесів (BPR), запропонована американськими вченими-менеджментологами Майклом Хаммером і Джеймсом Чампі, запустила процесну революцію в світі. Проект реінжинірингу бізнес-процесів – це велике і комплексне питання. Він включає в себе процес налаштування та організаційну структуру підприємства, а також пов'язаний з управлінням людськими ресурсами, застосуванням ІТ-системи та іншими ланками. Це системний проект. У статті проаналізовано передумови та значення появи БПР у сучасному економічному середовищі. Введено поняття реінжинірингу бізнес-процесів та проаналізовано три ключові принципи реінжинірингу бізнес-процесів (цільовий процес, дослідження замовника, технічні умови). Досліджуючи процес розвитку реінжинірингу бізнес-процесів підприємства, у статті розглянуто схему реінжинірингу бізнес-процесів підприємств нерухомості відповідно до стану розвитку нерухомості Китаю. Стаття базується на ідеях реінжинірингу та оптимізації «6 етапів» (стадія стратегічної концепції, етап ініціації проекту, стадія аналізу та діагностики, етап проектування оптимізації процесів, етап реінжинірингу організації процесів, етап оцінки та вдосконалення процесу). Починаючи з бізнес-характеристик відділу розвитку ринку нерухомості, відділу управління витратами, відділу інженерного менеджменту, відділу технічного менеджменту та відділу управління закупівлями, забезпечити стандартизовані та ефективні методи та практики управління бізнес-процесами підприємств нерухомості для сприяння успішній реалізації та експлуатації проектів нерухомості.

Ключові слова: нерухомість, бізнес-процеси, реінжиніринг та оптимізація, моделі управління, маркетинг.

UDC 330.332

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastructure75-11>**Xiao Wanxin¹**

PhD Student,

Sumy National Agrarian University

Lyshenko Marharyta²

Doctor of Economic Sciences, Professor,

Sumy National Agrarian University

Xiao Wanxin

Сумський національний аграрний

університет

Лищенко М.О.

Сумський національний аграрний

університет

¹ ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2100-7124>² ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6321-5178>

Formulation of the problem. The information technology revolution has caused drastic changes in the internal and external environment of enterprises. Technological progress has changed the mode and scope of competition. The global competitive environment has changed. Market demand diversifies. Shorter product life cycles lead to changes in production and service systems. At present, China's real estate market is in the process of transforming to large-scale, branded and standardized operation. The development model of the real estate industry is shifting from focusing on speed and scale to focusing on efficiency and market segmentation. From relying on government policy regulation to relying on market regulation and internal adjustment of enterprises. Under the environment, the business management model of the enterprise cannot adapt to the market environment, and the enterprise needs to carry out fundamental changes and innovations in order to survive and develop in the fierce market.

Formulation of the goals of the article. The objective of this paper is to find out the effective way and specific method suitable for the development of real estate enterprises based on process reengineering. In order to realize process reengineering, we should make full use of the huge productivity created by information technology, so as to improve our own informatization application level and management level as soon as possible. Such an approach will undoubtedly become an effective way to enhance the competitiveness of the real estate industry. Process reengineering is the use of modern scientific and technological consulting means to maximize the integration of technical functions and management functions, so as to achieve significant improvement in the cost, quality, service and speed of real estate enterprises.

Analysis of recent research and publications. Porter put forward the concept of value chain in *Competitive Advantage* (1985). He pointed out that business process is actually a value chain, including a series of related activities that jointly create value for customers [1]. Hammer and Champy (1993) made clear the definition of business process reengineering in *Business Reengineering: A Declaration of the Enterprise Management Revolution*, that is, the deep restructuring of the business process of the enterprise, the fundamental and thorough thinking and design, so as to achieve dramatic improvements in cost, quality, service and speed [2]. Sun Shusheng (2002) pointed out that the basic connotation of BPR is to take the needs of long-term development strategy of enterprises as the starting point, take the redesign of value-added process (the task of satisfying customers) as the center, emphasize breaking the boundaries of traditional functional departments, promote organization improvement, employee

empowerment, customer orientation and correct use of information technology, and establish reasonable business process. A series of management activities to achieve the purpose of enterprise dynamic adaptation to competition intensification and environmental changes. She believes that BPR must be process-oriented and customer-oriented when applied in enterprises, repositioning the nature and responsibilities of employees, so as to realize the reform of organizational management. At the same time, the ideal state of management can be achieved only by introducing and absorbing different management ideas and methods and adopting integrated management modes such as systematization, flexibility and network informatization [3]. Myshko (2017) believes that BPR is an innovative tool to improve the quality management system. It includes organizational measures and practical measures that can promote employee initiative and creativity, improve product quality, reduce costs, and improve customer satisfaction [4]. Kyfyak (2018) believes that business process reengineering is a mechanism of organizational restructuring and technological reform aimed at maximizing the automation of business operations and adopting a radically different approach. Business process reengineering requires a systematic change approach that takes into account both the reengineering implementation process and the enterprise as the transformation object. Business process reengineering requires a comprehensive approach, including procedural, systems and collaborative approaches. In addition, a method for predicting enterprise competitiveness based on process, system and collaborative methods is also proposed [5]. Mandych (2021) proposed a detailed plan for systematic sequential reengineering of enterprise business processes, and used special knowledge methods, such as statistical analysis and comparative analysis, to evaluate the organizational level and competitiveness of strategic management of business entities [6]. Taraniuk (2021) discussed the importance of internationalization and BPR in manufacturing and the challenges faced by Ukraine and Lithuania in implementing change management concepts. He believes that BPR requires institutional support, including improving international organizational and economic regulations, and redesigning the business processes of industrial companies, aiming to improve the energy efficiency of production [7].

Presenting main material.

1. Concepts and Principles of Business Process Reengineering. The basis of BPR is to identify and judge each activity, remove the parts that cannot be added value, and optimize the parts that can be added value, so as to significantly improve production efficiency, profitability and customer satisfaction, so as to achieve the maximum value added in the value

chain. Reengineering is not only to optimize the existing operating system of the enterprise, but to completely break the original management order, carry out a new design from scratch, optimize the combination of the most critical and basic management departments and management functions of the enterprise, so that the form of the enterprise has a revolutionary change, achieve a new mode of operation, and fundamentally change the business mode and management mode of the enterprise.

Business process reengineering has the following principles:

First of all, the enterprise target process is the internal work process of the enterprise, which needs to closely serve the enterprise strategy and goals. In other words, process reengineering must contribute to the realization of corporate strategies and objectives. Therefore, the primary focus of process reengineering is to take the strategic goal of the enterprise as the overall goal, and decompose the sub-goals or stage goals as the task goals that the process should undertake, so as to study how to accomplish this goal

more effectively, and provide Make continuous efforts to achieve the overall strategic goals.

Understanding customers is critical to business survival. Modern enterprises rely on customers to survive. If they cannot understand customers' psychological state, consumption habits and actual needs, enterprises will be difficult to succeed. On the other hand, customers are not clear about their future needs, so if the enterprise cannot create their clear future needs on the basis of truly understanding the needs of customers, then the future development of the enterprise will face difficulties. Due to the importance of customers to the enterprise, the wishes of customers should not be ignored when the enterprise's work process is redesigned and transformed.

Technical conditions are closely related to process transformation. In a sense, the state of technical process determines the path, work links, and steps of the process. Process transformation starts from technical conditions. Without the rapid intervention of information technology, the possibility

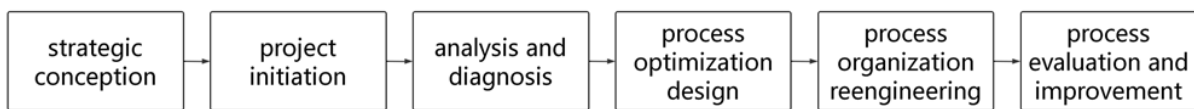

Figure 1. The 6 stages of business process reengineering

Source: built by the author on the basis of research

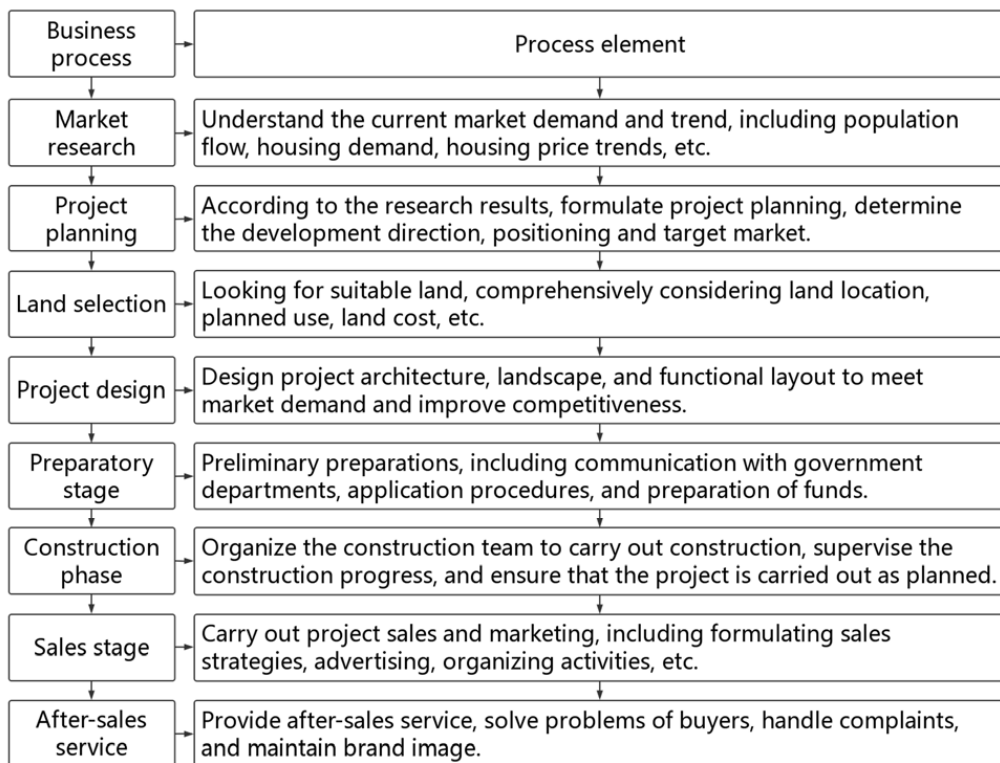

Figure 2. The work process of the real estate market development department

Source: built by the author on the basis of research

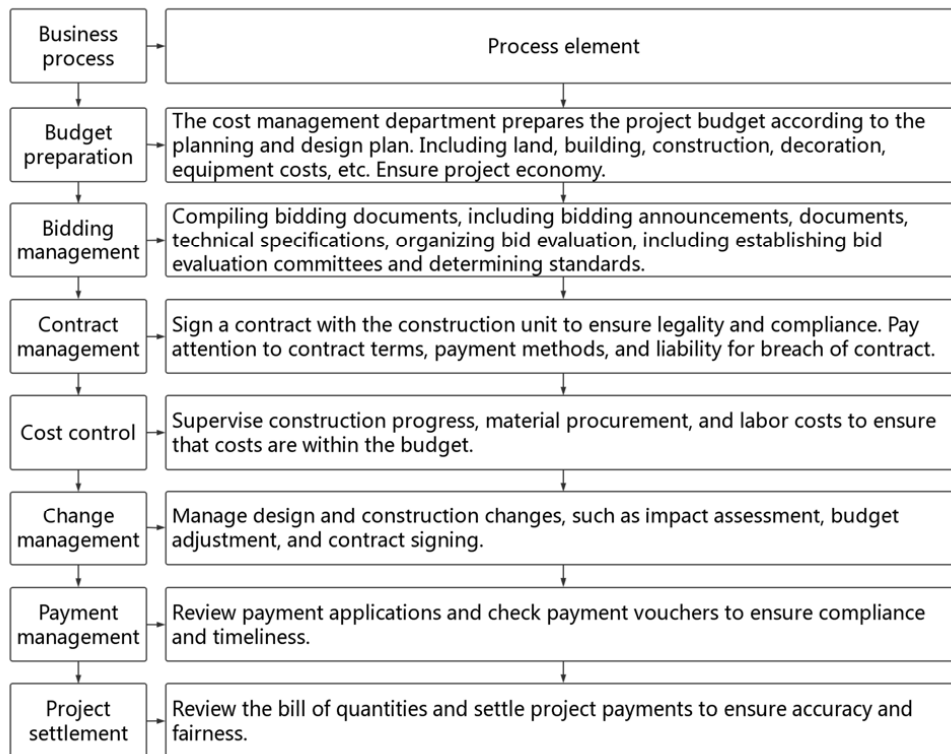

Figure 3. The business process of the real estate cost management department

Source: built by the author on the basis of research

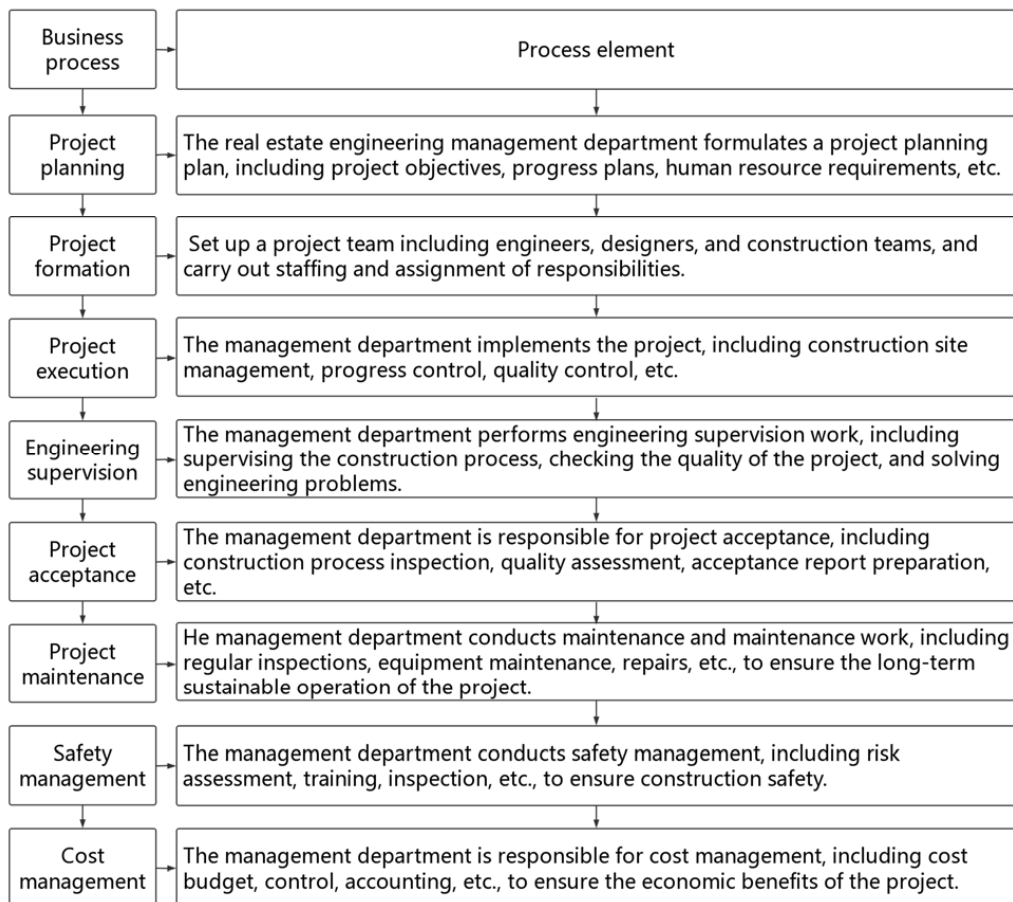

Figure 4. The business process of the real estate engineering management department

Source: built by the author on the basis of research

of successful enterprise process transformation will be reduced. The criticality of information technology to enterprise process change cannot be ignored, because information technology can really change our life and work. However, only when information technology is integrated into enterprise operations can it trigger huge and thorough changes, and process reengineering has become an inevitable development. From this perspective, the current technical level can be regarded as the starting point for process transformation, and we will carry out transformation to a certain extent according to our technical conditions.

2. Business Process Reengineering Scheme for Real Estate Enterprises. Usually, the BPR process can be divided into six stages: strategic conception stage, project initiation stage, analysis and diagnosis stage, process optimization design stage, process organization reengineering stage, and process evaluation and improvement stage. The development of various businesses of real estate enterprises can be reengineered and optimized with reference to the "6-stage" thinking.

In the stage of strategic conception, the enterprise formulates its development strategy, and proposes strategic assumptions, reform goals and opportunities for BPR. In the project initiation stage, after the process reengineering project is approved, the project implementation team is formed, the implementation plan is formulated, the needs of external customers are analyzed, and the work objectives and evaluation standards are clarified. In the stage of analysis and diagnosis, conduct in-depth analysis of the existing business process and the status quo of operation and management, find out the problem, and lay the foundation for the next step of program design. The process optimization design stage is based on process analysis, proposes improvement plans, determines design principles, and designs human resource structures and information systems. In the stage of process organization reengineering, combined with enterprise human resources structure and information technology, the organizational structure is adjusted, the appropriate information technology application scheme is selected, and staff training and process transformation are carried out.

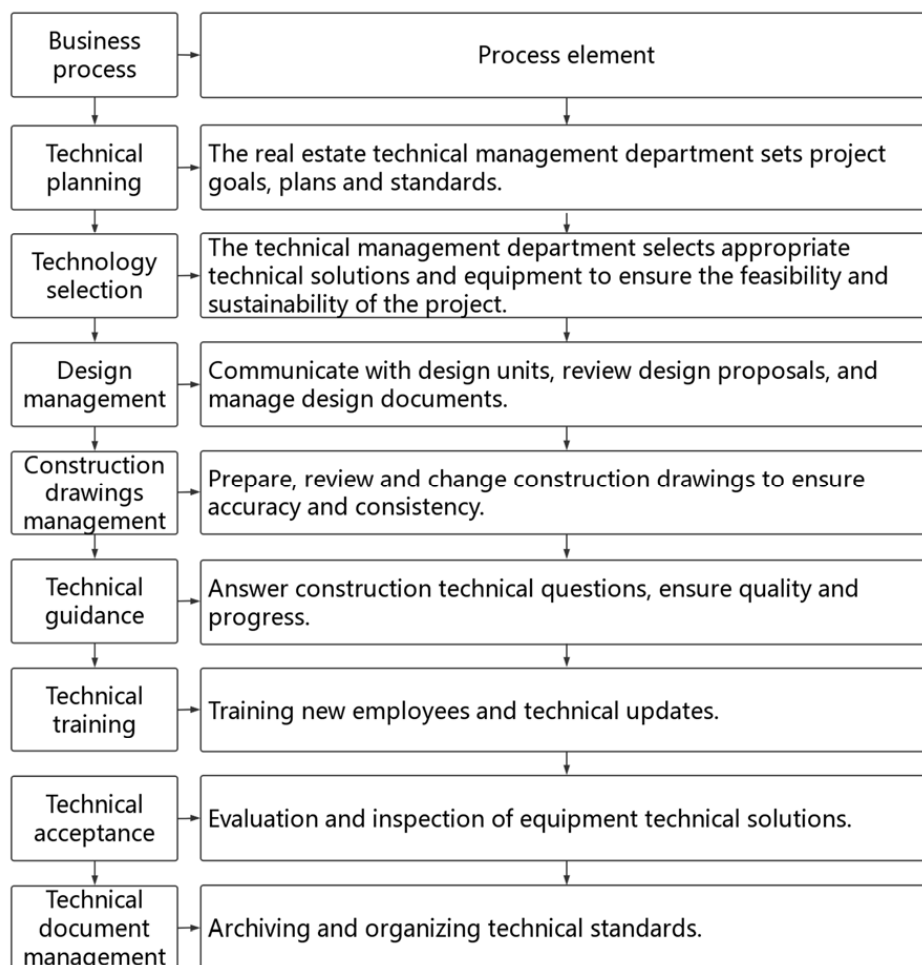

Figure 5. The business process of the real estate technology management department

Source: built by the author on the basis of research

The process evaluation and improvement stage evaluates the operation and performance of the process, analyzes the operation effect and problems, and combines technologies such as total quality management to achieve continuous optimization and improvement.

The work process of the real estate market development department needs to comprehensively consider factors such as market demand, project planning, land selection, project design, construction management, sales stage, and after-sales service to ensure the smooth development and sales of the project.

The business process of the real estate cost management department needs to comprehensively consider elements such as project budget preparation, bidding management, contract management, cost control, change management, payment management, and project settlement to ensure the standardization and efficiency of project cost management.

The business process of the real estate engineering management department needs to comprehensively consider elements such as project planning, project formation, project execution, project supervision, project acceptance, project maintenance, safety management and cost management, so as to

ensure the standardization and efficiency of project management.

The business process of the real estate technology management department needs to comprehensively consider elements such as technical planning, technical selection, design management, construction drawing management, technical guidance, technical training, technical acceptance and technical document management, so as to ensure the standardization and integrity of the technical management of the project.

The business process of the real estate procurement management department needs to comprehensively consider factors such as procurement demand confirmation, supplier selection and evaluation, procurement plan preparation, procurement contract signing, procurement execution and tracking, procurement cost control, procurement acceptance and supplier management, to ensure procurement management the standardization and efficiency of the work.

Conclusion. Process reengineering is to optimize the existing operating system of the enterprise, and it is a fundamental change to meet the needs of the market and customers. The real estate enterprise BPR provides a new theory and practice. Process reengineering needs to clarify the strategic goals of

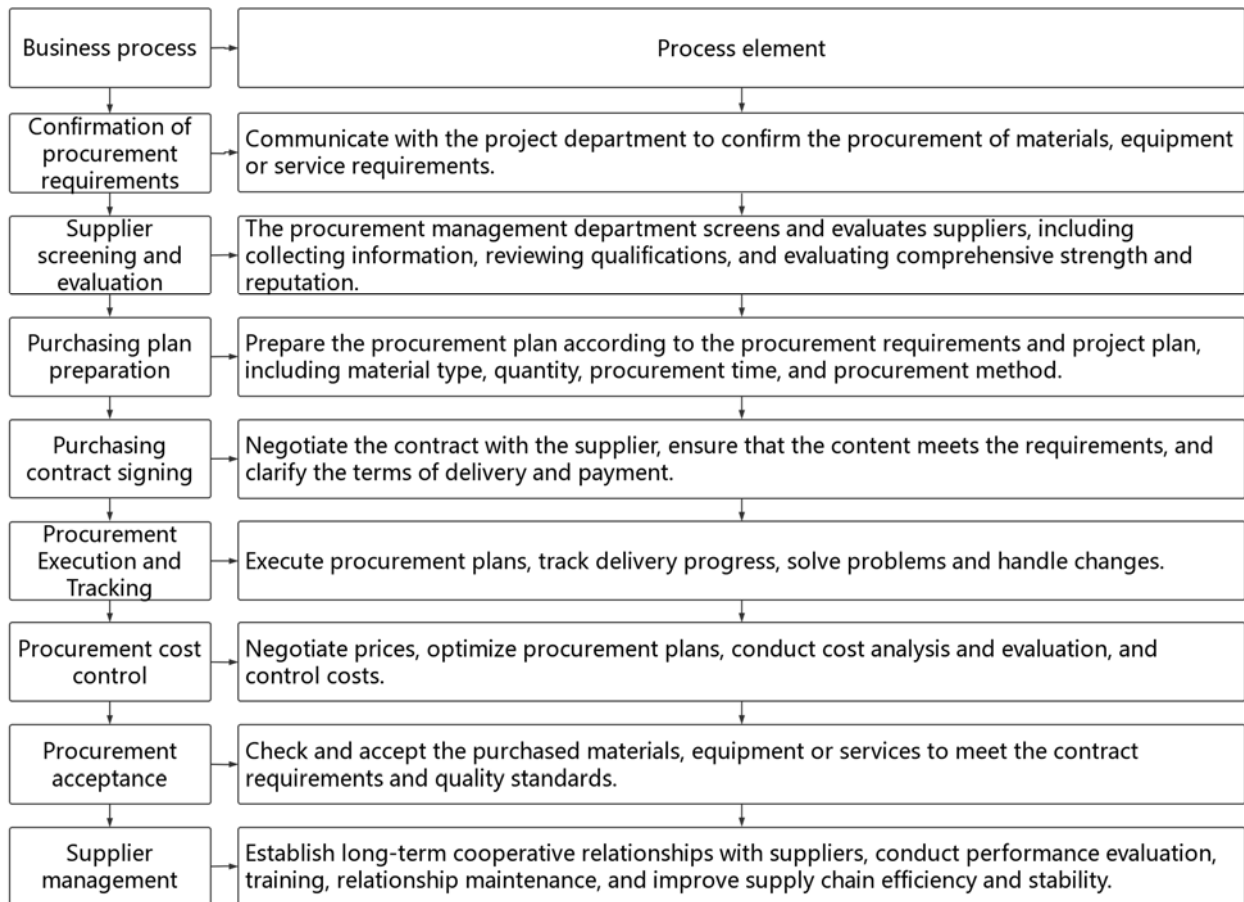

Figure 6. The business process of the real estate procurement department

Source: built by the author on the basis of research

the enterprise, fully understand and meet customer needs, and make full use of the advantages of information technology. The BPR of real estate enterprises can refer to the "6 stages" thinking. The business departments of real estate companies need to comprehensively consider factors such as market demand, project planning, land selection, project design, construction management, sales and marketing, and after-sales service for BPR, so as to ensure the smooth development and sales of projects.

REFERENCES:

1. Porter M. E. (1985). Technology and competitive advantage. *Journal of business strategy*, 5(3), 60–78.
2. Hammer M., & Champy J. (2009). Reengineering the corporation: Manifesto for business revolution, a. Zondervan.
3. Sun Shusheng, Tian Wenjiang. (2002). Based on the management integration of BPR. *The technology and management*. (04), 60–62.
4. Myshko O.V., Savchuk Y.O., & Koval O.G. Business process reengineering as an innovative tool for the improvement of quality management system. by the Academic Council State University of Jan Kochanowski, 260.
5. Kyfyak V., & Lopatynskyi Y. (2018). Methodical approaches to business processes reengineering at modern enterprises. *Baltic journal of economic studies*, 4(4), 151–158.
6. Mandych O., Mykytas A., Ustik T., Zaika S., & Zaika O. (2021). The development of theoretical, methodological and practical recommendations of the innovative development vectors of business process reengineering and strategic management of enterprises. *Technology audit and production reserves*, 6(4), 62.
7. Taraniuk L., Taraniuk K., Shakhova S. Internationalization and business process reengineering of manufacturing companies as a precondition of energy efficiency of production and increasing of energy security. Security management of the XXI century: national and geopolitical aspects. ISSUE 3: [monograph] / in edition I.Markina. Prague. 2021. Nemoros s.r.o. Czech Republic. P. 33–39.
8. Lyshenko M., Makarenko N. Theoretical foundations of the marketing concept of management and formation of a strategy for the development of the enterprise under conditions of sustainability (2023). *Ukrainian Journal of Applied Economics and Technology*. Volume 8. № 1, pp. 33–40. URL: http://ujae.org.ua/wp-content/uploads/2023/04/ujae_2023_r01_a5.pdf
9. Lyshenko M.A., Ustik T.V., Pisarenko V.V., Maslak N.G., & Koliadenko D.L. (2020). Economic and marketing aspects of the functioning of small enterprises. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, №2 (33) 2020. P. 185–193. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v2i33.206609>
10. Lyshenko M.O (2021). Marketing toolkit of strategic alternatives of enterprise management as a component of applied research methodology in marketing. *Bulletin of Kharkiv National Agrarian University named after V.V. Dokuchaeva Series "Economic Sciences"*. 2021. No. 2, Volume 1. P. 247–261. URL: https://visen.knau.kharkov.ua/visn202121_22.html
11. Miao Ying & Zhang Hui. (2011). Analysis on Business Process Reengineering of Real Estate Development Enterprises. *Knowledge Economy* (04), 101–109.
12. Pan Tianwei. (2002). Application of Business Process Reengineering (BPR) in Enterprise Resource Planning (ERP) Solutions (Master's Thesis, Wuhan University of Technology).
13. Yang Yang, Lyshenko Margarita, Xiao Wanxin. Marketing channel models of distribution in real estate companies (2022). *Економіка та суспільство*. № 44. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1899> DOI: 10.32782/2524-0072/2022-44-118
14. Zhang Donghan, Sun Xiaoming. (2005). Application of value stream technology in enterprise business process reorganization. *Industrial Engineering and Management* (05), 93–97.

АНАЛІЗ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ДЕРЖАВНА ДОПОМОГА СУБ'ЄКТАМ ГОСПОДАРЮВАННЯ» ТА ЙОГО ОЗНАК

ANALYSIS OF THE DEFINITION OF "STATE AID TO BUSINESS ENTITIES" AND ITS FEATURES

У статті проведено комплексний аналіз наукових підходів до надання державної допомоги згідно національного законодавства та за стандартами ЄС проаналізовано підходи до розуміння поняття «державна допомога суб'єктам господарювання». Зроблено висновок про те, що існує розмежування таких понять як «державна допомога» та «державна підтримка». Якщо «державна підтримка» розуміється як один із засобів державного регулювання господарської діяльності, то поняття «державна допомога» має розглядатися як більш широке за змістом поняття, що полягає у цілеспрямованому впливі держави на діяльність суб'єктів господарювання (адміністративні, фінансові та інші механізми, спрямовані на забезпечення інтересів суб'єктів господарювання, упорядкування їхньої діяльності, надання їм фінансової допомоги тощо). Встановлено значення державної допомоги та її особливості на поточному етапі розвитку економіки України.

Ключові слова: державна допомога, державна підтримка, державна допомога суб'єктам господарювання, ознаки, державне регулювання.

The article considers a comprehensive analysis of scientific approaches on the basis of national legislation and according to EU standards understanding of the concept of "state aid to economic entities." The key features of this concept are defined. It is concluded that there is a distinction between such concepts as "state aid" and "state support." If "state support" is understood as one of the means of state regulation of economic activity, then the concept of "state assistance" should be considered as a broader concept, consisting in the targeted influence of the state on the activities of economic entities (administrative, financial and other mechanisms aimed at ensuring the interests of economic entities, streamlining their activities, providing them with financial assistance, etc.). For Ukraine, the role of the state in regulating entrepreneurship is traditionally decisive, and during the period of hostilities it became especially important. In the plane of the tasks of state aid lies the state adjustment of financial flows in the economy and their direction to the needs of balanced structural development. For the post-war recovery, the key task will be to radically update the system of regulation of entrepreneurial activity in Ukraine in order to simplify the rules of doing business and eliminate corruption elements that are the main obstacles to the development of domestic business and the arrival of foreign capital. State aid is used mainly in crisis periods, either for a separate enterprise, a group of enterprises, or for the state as a whole. State aid actually has a corrective effect on competition and trade by introducing various instruments, including subsidies, tax incentives and other forms of state concessions in favor of certain firms. The existence of a variety of types and forms of state assistance to business entities is highlighted. To date, there is no single approach to understanding the content and essence of the effectiveness of the use of public funds, including in the process of providing state assistance. State aid is of particular importance in the period of economic recession and crises, when negative changes in market conditions suppress entrepreneurial activity.

Key words: state aid, state support, state aid to business entities, features, state regulation.

УДК 330.1

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct75-12>

Андрухович Д.Р.

аспірант кафедри економіки, підприємництва та економічної безпеки, Державний податковий університет

Andrukhovych Dana

State Tax University

Постановка проблеми. Для України роль держави в регулюванні підприємництва традиційно є визначальною, а у період військових дій набула особливо важливого значення. В сфері регулюючих повноважень держави лежить створення максимально сприятливого як для поточного часу правового та економічного клімату для спроможності української економіки до оперативного відновлення та системної повоєнної відбудови. Для забезпечення повоєнної відбудови ключовим є завдання кардинального оновлення системи регулювання підприємницької діяльності в Україні з метою спрощення правил ведення бізнесу та усунення корупційних елементів, що є основними перешкодами на шляху розвитку вітчизняного бізнесу та припливу іноземного капіталу. Для цього має бути чітко визначено поняття «державної допомоги» з урахування підходів, прийнятих в ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз тенденцій і особливостей державної допомоги суб'єктам господарювання в Україні містять праці багатьох науковців, а саме: О. Колосова;

О. Кулик; К. Лебьодкін; О. Ліллемяе; Т. Некрасова; С. Нікітіна; С. Онищенко; Я. Петруненко; К. Починок; І. Феофанова; В. Цушко; А. Шевчук та інші. Проте питанням її трансформації в умовах воєнних дій та набуття Україною статусу кандидату у членство ЄС приділено недостатньо уваги.

Постановка завдання. Метою цієї роботи є аналіз наявних в економічній науці та в чинному законодавстві підходів до визначення поняття «державна допомога суб'єктам господарювання» та її ознак, їх систематизація та узагальнення, а також окреслення можливих змін у підходах до визначення та процедури надання державної допомоги відповідно до вимог європейського законодавства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оскільки Україна обрала курс на євроінтеграцію, то при визначенні контурів системи регулювання підприємницької діяльності, зокрема при використанні такого специфічного інструменту як державна допомога, вона має керуватися нормативною базою ЄС.

Поняття державної допомоги міститься у ст. 107 Договору про функціонування Європейського Союзу [1] і подається як набір критеріїв, яким має відповідати захід державної підтримки, щоб вважатися заходом державної допомоги [2, с. 18]. Такими критеріями є: 1) допомога в будь-якій формі, що надається за рахунок ресурсів держави-члена Європейського Союзу або через втручання держави; 2) спотворення або потенційна загроза спотворення конкуренції між державами-членами Європейського Союзу; 3) надання переваги певним суб'єктам господарювання або виробництву певних товарів (тобто поєднуються дві складові – надання переваги суб'єктам господарювання та надання такої переваги не всім, а лише окремим суб'єктам господарювання, тобто вибірковість заходу); 4) вплив на торгівлю між державами-членами Європейського Союзу [3]. При прийнятті рішень щодо надання державної допомоги Європейська Комісія керується встановленими принципами, а саме: забезпечення рівних правил гри; адресний характер (тобто призначатися тільки для деяких виробників або виробництва окремих виробів, що негативно позначається на рівності можливостей усіх конкурентів); наявність адекватних інституцій; підзвітність; прозорість; обмеження обсягу; тривалість [4, с. 24–26]. Іншими словами, головною вимогою при наданні державної допомоги є відсутність впливу на конкуренцію.

Тому за стандартами ЄС підхід до визначення поняття «державна допомога суб'єктам господарювання» полягає не стільки у формулюванні чіткої дефініції зазначеного терміну, скільки у встановленні сукупності критеріїв (ознак) заходу для визнання його державною допомогою суб'єктам господарювання та її допустимості.

У вітчизняній науковій літературі та законодавстві також виокремлюються ознаки державної допомоги суб'єктам господарювання в роботах К. Починок [5, с. 190]; Я. Петруненко [8, с. 114]; Е. Ліллемяе [10, с. 12–13]; О. Колосова [11, с. 9]; К. Лебьодкін [12, с. 183]; І. Феофанова [7, с. 47]; Законі України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» [6];

Аналіз виокремлених різними фахівцями ознак і визначень державної допомоги різних авторів показує, що досить часто поняття «державна допомога» та «державна підтримка» ототожнюються.

На нашу думку, це не зовсім обґрунтовано, тому що на відміну від державної допомоги державна підтримка передбачає застосування організаційних, адміністративних або інших заходів, які надаються державою через інфраструктуру підтримки суб'єктів господарювання. Тобто це механізм, який стимулює суб'єктів господарювання до раціональної та економічно обґрунтованої господарської діяльності на основі конкуренції.

Але прямого фінансування (грошової допомоги) не включає. [14, с. 407, 410; 8, с. 112]. Натомість державна допомога передбачає надання коштів на підтримку підприємств, які без такого фінансування не зможуть конкурувати, або провадити ефективну діяльність.

Наприклад, в європейській практиці державного регулювання існує чітке розмежування понять державної допомоги та державної підтримки: «державна допомога» характеризується використанням державних ресурсів і полягає у цілеспрямованому впливі держави на діяльність суб'єктів господарювання (адміністративні, фінансові та інші механізми, спрямовані на забезпечення інтересів суб'єктів господарювання, упорядкування їхньої діяльності, надання їм фінансової допомоги тощо) [13, с. 175; 16], «державна підтримка» включає засоби, що направлені на розвиток економіки в цілому, без створення привілеїв для окремо обраних підприємств [15, с. 170]. І розуміється як один із засобів державного регулювання господарської діяльності [16].

Відтак мета державної підтримки бізнесу полягає у розвитку тих напрямів економічного розвитку, які необхідні державі й суспільству, а державна допомога застосовується у виняткових випадках, коли підприємства опиняються в дуже складних економічних ситуаціях. Тобто державна допомога застосовується переважно у кризові періоди, або для окремого підприємства, групи підприємств, або для держави в цілому. Державна допомога фактично становить коригуючий вплив на конкуренцію та торгівлю шляхом запровадження різних інструментів, у тому числі субсидій, податкових пільг та інших форм державних концесій на користь певних фірм. Тому за умови державної допомоги суб'єкт може гідно конкурувати з іншими суб'єктами за товарною, територіальною, виробничою або іншими ознаками. На думку європейського політика Келін Бекон, «політика державної допомоги – це еkleктична суміш політики внутрішнього ринку (торгівлі), положень про конкуренцію та міркування економічної ефективності та фінансової дисципліни». Крім того, оскільки правила державної допомоги адресовані державам – членам, вони «більш схильні втручатися в національний суверенітет і питання національного інтересу, ніж інші положення про конкуренцію» [24]. Практично у кожній країні (у тому числі в усіх країнах ЄС та СOT) більшою чи меншою мірою забезпечується підтримка економічної діяльності (тобто підтримка промислових секторів, певних фірм, регіонального розвитку, інновацій, інвестицій, розвитку торгівлі, малого бізнесу, а також таких ключових галузей, як транспорт, сільське господарство та оборонна промисловість) [25]. Відтак, державна допомога в ЄС діє як один із механізмів досягнення програмних цілей створення та функціонування

внутрішнього ринку, підвищення загальноєвропейської конкурентоспроможності, економічного розвитку, створення/збереження робочих місць, спираючись на програмні документи розвитку ЄС» [2, с. 22; 26]. Таким чином, в ЄС створено умови для раціонального спрямування ресурсів держави на соціально-економічні завдання для ефективного забезпечення справедливої конкуренції, яка, в свою чергу, є запорукою збалансованого економічного зростання. Разом з тим, неконтрольоване надання державної допомоги може створювати найвищий ризик для економічної інтеграції та розвитку - основного мотиву існування ЄС і спричиняє спотворення конкуренції та негативні наслідки для міжнародних економічних стосунків [28, с. 158].

В Україні мета захисту економічної конкуренції також законодавчо закріплена в ст. 42 Конституції України, якою гарантується державою захист конкуренції в підприємницькій діяльності [27]. Питаннями ДДСГ займається Антимонопольний комітет України (АМК України є ініціатором, посередником та розпорядником надання державної допомоги, порядок та умови якої визначені нормами чинного законодавства, зокрема відомчого характеру. Розпорядження АМК від 28.12.2015 р., [18]), що виділяє такі критерії державної допомоги: підтримка надається суб'єкту господарювання; фінансування програми державної допомоги чи індивідуальної державної допомоги здійснюється за рахунок ресурсів держави чи місцевих ресурсів; переваги надаються суб'єктам господарювання для виробництва окремих видів товарів чи провадження окремих видів господарської діяльності; вибірковість застосування програми державної допомоги чи індивідуальної державної допомоги; вплив чи загроза впливу на конкуренцію та торгівлю» [6].

Слід акцентувати увагу, що в умовах війни вітчизняні підприємства опинилися в таких форс мажорних умовах, що вимоги щодо дотримання критеріїв державної допомоги в Україні суттєво послаблене, скасовано вимоги щодо необхідності повідомлення про державну допомогу. Проте після війни критеріям надання державної допомоги та контролю за ефективністю її використання має приділятися належна увага.

Висновки і пропозиції Підсумовуючи, явище державної допомоги присутнє в більшості розвинутих економік. Це пов'язане зі специфікою функціонування ринку та необхідністю підтримання ефективної конкуренції. Допомога держави окремим підприємствам або галузям, що не можуть витримувати ринкову конкуренцію, сприяють збалансованому економічному розвитку. Особливого значення державна допомога набуває у період економічного спаду та криз, коли негативні зміни ринкової кон'юнктури пригнічують підприємницьку діяльність. Тому державна допомога орієнтована

на коригування фінансових потоків в економіці для забезпечення збалансованого структурного розвитку. Це потребує формування системи моніторингу державної допомоги, дослідження механізму та інструментів якої лежить в площині подальших досліджень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Fox B. Commission sets out state-aid overhaul to drive growth. EUObserver. 2012. URL: <https://euobserver.com/economic/116194> (дата звернення: 26.06.2023).
2. Кулик О. Система державної допомоги в Україні: як європейські вимоги можуть її більш ефективною. Київ : ГО «Український центр європейської політики», 2019. 60 с.
3. Commission Notice on the notion of State aid as referred to in Article 107(1) of the Treaty on the Functioning of the European Union, C/2016/2946, OJ C 262. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52016XC0719\(05\)](https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52016XC0719(05)) (дата звернення: 25.07.2023).
4. Нів'євський О.В., Таран С.В, Лещенко Н.І. Правове регулювання надання державної допомоги в Європейському Союзі та в Україні. Шляхи адаптації законодавства України: навч. посіб. / Київ : Центр учбової л-ри, 2007. 180 с.
5. Починок К.Б. Державна допомога суб'єктам господарювання: поняття, ознаки та критерії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Серія *Право*. Вип. 49. Том 1. С. 187–190.
6. Про державну допомогу суб'єктам господарювання [Електронний ресурс]: Закон України від 01 липня 2014 № 1555-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1555-18#Text> (дата звернення: 22.09.2023).
7. Феофанова І.М. Трансформація інституту державної допомоги суб'єктам господарювання в контексті імплементації угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 8. С. 46–50.
8. Петруненко Я. Поняття державної підтримки суб'єктів господарювання як засобу забезпечення ефективного використання бюджетних коштів. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 6. С. 110–115.
9. Онищенко С.С. Правове регулювання надання державної допомоги суб'єктам господарювання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2011. 24 с.
10. Ліллемяе О.Е. Господарсько-правове забезпечення державної допомоги суб'єктам господарювання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. Київ, 2017. 24 с.
11. Колосова О.Е. Поняття державної допомоги суб'єктам господарювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: «Право». 2014. Випуск 27. Том 2. С. 7–10.
12. Лебьодкін К.С. Господарсько-правова політика щодо державної підтримки суб'єктів господарювання. *Вісник Національного університету «Юри-*

дична академія України імені Ярослава Мудрого». 2013. № 2 (13). С. 182–191.

13. Орлова І. М. Підходи до визначення поняття «державна допомога суб'єктам господарювання». *Юридичний вісник*. 2021. № 4 (61). С. 172–178.

14. Лічак Д.В. Проблеми визначення поняття «державна підтримка суб'єктів господарювання». *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 50. С. 403–411.

15. Петрова Н.О. Формування адміністративних процедур у сфері державної допомоги суб'єктам господарювання. *Право та державне управління*. 2019. № 3 (36), том 1. С. 186–191.

16. Господарський кодекс України [Електронний ресурс]: від 16 січня 2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 22.09.2023).

17. Знаменский Г. Правовые основы государственной поддержки бизнеса: монография. Донецк: Юго-Восток, 2011. 170 с.

18. Аудиторський звіт Державної аудиторської служби України № 08-22/3 від 07.11.2018 року про результати державного фінансового аудиту виконання Антимонопольним комітетом України бюджетної програми КПКВК 6011010 «Керівництво та управління у сфері конкурентної політики, контроль за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції» за період з 01.01.2017 по 30.07.2018 роки.

19. Регламент Ради ЄС від 22.03.1999. № 659/1999. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A31999R0659> (дата звернення: 08.08.2023).

20. Некрасова Т. В. Правове регулювання надання державної допомоги суб'єктам господарювання: дис. канд. юрид. наук: 12.00.04. Донецьк, 2009. 216 с.

21. Касьянова С. Державна допомога виробникам в Україні: реформування відповідно до норм СОТ та ЄС / К. : Нора-Друк, 2004. 86 с.

22. Бакалінська О.О. Тенденції правового регулювання державної допомоги суб'єктам господарювання. Платформа стратегічної та законотворчої аналітики. 04.02.2020. URL: <https://coordynata.com.ua/tendencii-pravovogo-reguluvanna-derzavnoi-dopomogi-subektam-gospodaruvanna>

23. Смирнова К. В. Правовий порядок конкуренції в Європейському Союзі (Новітні тенденції розвитку): дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.11. Київ, 2015. 500 с.

24. Kelyn B. European Union Law of State Aid / Wascon Kelyn., 2013. P. 5.

25. Артеменко А. Державна допомога – виключення. URL: https://biz.censor.net.ua/columns/3088497/derjavna_dopomoga_viklyuchennya (дата звернення: 03.10.2023).

26. Christian Buelens, Gaëlle Garnier. The economic analysis of state aid: Some open questions. *European Economy, Economic papers*. European Communities. 2007. 286. URL: https://ec.europa.eu/economy_finance/publications/pages/publication9549_en.pdf (дата звернення: 03.10.2023).

27. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 42.

28. Смирнова К.В. Поняття державної допомоги та її роль у правовому конкурентному середовищі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2017. Вип. 44(2). С. 155–159.

REFERENCES:

1. Fox B. (2012) Commission sets out state-aid overhaul to drive growth. *EUObserver*. Available at: <https://euobserver.com/economic/116194>

2. Kulyk O. (2019) *Systema derzhavnoi dopomohy v Ukraini: yak yevropeiski vymohy mozhut yii bilsh efektyvnoiu*. Kyiv: HO «Ukrainskyi tsentr yevropeiskoi polityky» [State Aid System in Ukraine: How European Requirements Can Make It More Effective]. Kyiv: PO "Ukrainian Center for European Policy", 60 p.

3. Commission Notice on the notion of State aid as referred to in Article 107(1) of the Treaty on the Functioning of the European Union, C/2016/2946, OJ C 262, 19.07.2016. Available at: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52016XC0719\(05\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52016XC0719(05))

4. Nivievskiy O.V., Taran S.V., Leshchenko N.I. (2007) *Pravove rehulivannia nadannia derzhavnoi dopomohy v Yevropeiskomu Soiuzi ta v Ukraini. Shliakhy adaptatsii zakonodavstva Ukrainy* [Legal regulation of state aid in the European Union and Ukraine. Ways to adapt Ukrainian legislation]: navch. posib. / Kyiv: Tsentr uchbovoi l-ry, 180 p. (in Ukrainian)

5. Pochynok K.B. (2018) *Derzhavna dopomoha subiektam hospodariuvannia: poniattia, oznaky ta kryterii* [State aid to business entities: concept, features and criteria]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii Pravo*. Vyp. 49. Tom 1, pp. 187–190. (in Ukrainian)

6. Pro derzhavnu dopomohu subiektam hospodariuvannia [On state aid to business entities]: *Zakon Ukrainy vid 01 lypnia 2014 № 1555-VII*. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1555-18#Text>

7. Feofanova I.M. (2019) *Transformatsiia instytutu derzhavnoi dopomohy subiektam hospodariuvannia v konteksti implementatsii uhody pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu ta Yevropeiskym Soiuzom* [Transformation of the Institute of State Aid to Business Entities in the Context of Implementation of the Association Agreement between Ukraine and the European Union]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. № 8, pp. 46–50. (in Ukrainian)

8. Petrunenko Ya. (2018) *Poniattia derzhavnoi pidtrymky subiektiv hospodariuvannia yak zasobu zabezpechennia efektyvnoho vykorystannia biudzhetykh koshtiv* [The Concept of State Support of Business Entities as a Means of Ensuring the Effective Use of Budgetary Funds]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, № 6, pp. 110–115. (in Ukrainian)

9. Onyshchenko S.S. (2011) *Pravove rehulivannia nadannia derzhavnoi dopomohy subiektam hospodariuvannia* [Legal regulation of state aid to business entities]: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.07. Kyiv, 24 p. (in Ukrainian)

10. Lillemiae O.E. (2017) *Hospodarsko-pravove zabezpechennia derzhavnoi dopomohy subiektam*

hospodariuvannia [Economic and legal support of state aid to business entities]: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.04. Kyiv, 24 p.

11. Kolosova O.E. (2014) Poniattia derzhavnoi dopomohy subiektam hospodariuvannia [The concept of state aid to business entities]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: «Pravo»*. Vypusk 27. Tom 2, pp. 7–10. (in Ukrainian)

12. Lebodkin K.S. (2013) Hospodarsko-pravova polityka shchodo derzhavnoi pidtrymky subiektiv hospodariuvannia [Economic and legal policy on state support for business entities]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho»*, no. 2 (13), pp. 182–191. (in Ukrainian)

13. Orlova I.M. (2021) Pidkhody do vyznachennia poniattia «derzhavna dopomoha subiektam hospodariuvannia» [Approaches to the definition of "state aid to business entities"]. *Yurydychnyi visnyk*, no. 4 (61), pp. 172–178. (in Ukrainian)

14. Lichak D.V. (2009) Problemy vyznachennia poniattia «derzhavna pidtrymka subiektiv hospodariuvannia» [Problems of defining the concept of "state support of business entities"]. *Aktualni problemy derzhavy i prava*. Vyp. 50, pp. 403–411. (in Ukrainian)

15. Petrova N.O. (2019) Formuvannia administratyvnykh protsedur u sferi derzhavnoi dopomohy subiektam hospodariuvannia [Formation of administrative procedures in the field of state aid to business entities]. *Pravo ta derzhavne upravlinnia*, № 3 (36), tom 1. pp. 186–191. (in Ukrainian)

16. Hospodarskyi kodeks Ukrainy [The Commercial Code of Ukraine]: vid 16 sichnia 2003 № 436-IV. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>

17. Znamenskyi H. (2011) Pravovue osnovu hosudarstvennoi podderzhky byznesa: monohrafiya [Legal bases of state support of business: a monograph]. Donetsk: Yuho-Vostok, 170 p. (in Ukrainian)

18. Audytorskyi zvit Derzhavnoi audytorskoï sluzhby Ukrainy № 08-22/3 vid 07.11.2018 roku pro rezultaty derzhavnogo finansovoho audytu vykonannia Antymonopolnym komitetom Ukrainy biudzhetnoi prohramy KPKVK 6011010 «Kerivnytstvo ta upravlinnia u sferi konkurentnoi polityky, kontrol za dotrymanniam zakonodavstva pro zakhyst ekonomichnoi konkurentsii» za period z 01.01.2017 po 30.07.2018 roky [Audit report of the State Audit Service of Ukraine No. 08-22/3 dated 07.11.2018 on the results of the state financial audit of the implementation by the Antimonopoly Committee of Ukraine of the budget program KPKVK 6011010 "Management and administration in the field of competition policy, control over compliance with legislation on

the protection of economic competition" for the period from 01.01.2017 to 30.07.2018] (in Ukrainian)

19. Rehlament Rady YeS vid 22.03.1999. № 659/1999 [Regulation of the Council of the European Union of 22.03.1999. № 659/1999]. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A31999R0659>

20. Nekrasova T.V. (2004) Pravove rehuliuвання nadannia derzhavnoi dopomohy subiektam hospodariuvannia [Legal regulation of state aid to business entities]: dys. kand. yuryd. nauk: 12.00.04. Donetsk, 2009. 216 p. (in Ukrainian)

21. Kasianova S. (2004) Derzhavna dopomoha vyrobnykam v Ukraini: reformuvannia vidpovidno do norm SOT ta YeS [State aid to producers in Ukraine: reforming in line with WTO and EU norms]. Kyiv: Nora-Druk, 86 p. (in Ukrainian)

22. Bakalinska O.O. Tendentsii pravovoho rehuliuвання derzhavnoi dopomohy subiektam hospodariuvannia. Platforma stratehichnoi ta zakonotvorchoi analityky. 04.02.2020 [Trends in legal regulation of state aid to business entities. A platform for strategic and legislative analytics. 04.02.2020]. Available at: <https://coordynata.com.ua/tendencii-pravovogo-reguluvanna-derzhavnoi-dopomogi-subektam-gospodaruvanna>

23. Smyrnova K.V. (2015) Pravovyi poriadok konkurentsii v Yevropeiskomu Soiuzi (Novitni tendentsii rozvytku) [Legal Order of Competition in the European Union (Recent Development Trends)]: dys. ... dokt. yuryd. nauk: 12.00.11. Kyiv, 500 p.

24. Kelyn B. (2013) European Union Law of State Aid / Bacon Kelyn., p. 5.

25. Artemenko A. Derzhavna dopomoha – vykliuchennia [State aid – exceptions]. Available at: <https://biz.censor.net.ua/columns/3088497/derzhavna-dopomoga-viklyuchennya>

26. Christian Buelens, Gaëlle Garnier, Roderick Meiklejohn. (2007) The economic analysis of state aid: Some open questions. *European Economy. Economic papers. European Communities*. 286. Available at https://ec.europa.eu/economy_finance/publications/pages/publication9549_en.pdf

27. Konstytutsiia Ukrainy [The Constitution of Ukraine] of June 28, 1996. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1996. № 30. Art. 42. (in Ukrainian)

28. Smyrnova K.V. (2017) Poniattia derzhavnoi dopomohy ta yii rol u pravovomu konkurentnomu sere-dovyshchi. [The concept of state aid and its role in the legal competitive environment]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pravo – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law*. 2017. Vol. 44(2), pp. 155–159.

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПРОДАЖАМИ НА ПІДПРИЄМСТВІ: ЦІЛІ, ЕЛЕМЕНТИ ТА ІНСТРУМЕНТИ

FORMATION OF THE SALES MANAGEMENT SYSTEM AT THE ENTERPRISE: GOALS, ELEMENTS AND TOOLS

У статті обґрунтовано важливість та необхідність формування системи управління продажами на підприємстві в сучасних умовах, визначено її характерні складові та запропоновано авторський підхід до розробки цілей, елементів та інструментів цієї системи. Суть побудови системи управління продажами представлено в контексті підходу, згідно з яким це не просто один із важливих напрямів удосконалення управління підприємством, а її складний соціально-економічний процес. Обґрунтовано, що ефективного управління продажами неможливо досягти без правильного визначення його цілей, а також сформовано систему цілеутворення у даній сфері. Здійснено систематизацію та представлено комплексну характеристику головних інструментів управління продажами на підприємстві, серед яких виділено наступні: планування продажів; організація збуту; автоматизація продажів; контроль продажів; аналіз продажів; мотивація продажів.

Ключові слова: продаж, збут, управління продажами, відділ продажів, система продажів, торговельна діяльність, процес продажу.

The article substantiates the importance and necessity of forming a sales management system at the enterprise in modern conditions, defines its characteristic components, and proposes an author's approach to the development of goals, elements and tools of this system. The essence of building a sales management system is presented in the context of the approach, according to which it is not just one of the important areas of improving enterprise management, but also a complex socio-economic process, the goal of which is to ensure the maximum satisfaction of consumer needs. It is substantiated that effective sales management cannot be achieved without the correct definition of its goals, and a system of goal setting in this area has also been formed. The main goals of sales management include: sales growth; selection of the target audience; positive impact on the productivity of the company, the entire sales department and each individual employee; choosing the appropriate management style and control methods; labeling of goods, the sale of which requires special attention; adaptation of the strategy to the needs of the market; prevention of difficult situations (creating conditions under which their occurrence is impossible). The main components of sales management strategies are listed, among which the following are highlighted: sales plan; refusal to recognize the principle "sell as expensive as possible" as the main and only one for the head of the sales department; collection and processing of necessary information for marketing strategy; necessary information on the development strategy; risks and their neutralization. It was determined that in order for the company to maintain a stable position in the market, the sales management system should contain many different components: definition of the target group; existing sales channels; channel management; organization of work of the sales department; management of the sales department; relationship management; adaptation of the distribution system. A systematization was carried out and a comprehensive description of the main sales management tools at the enterprise was presented, among which the following were highlighted: sales planning; sales organization; sales automation; sales control; sales analysis; sales motivation.

Key words: sales, sales management, sales department, sales system, trade activity, sales process.

УДК 658.81

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct75-13>

Бужимська К.О.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри менеджменту, бізнесу
та маркетингових технологій,
Державний університет
«Житомирська політехніка»

Мартиненко О.М.

здобувач освітнього ступеня PhD
за спеціальністю 073 «Менеджмент»,
Державний університет
«Житомирська політехніка»

Vuzhymyska Kateryna

Zhytomyr Polytechnic State University

Martynenko Oleksandra

Zhytomyr Polytechnic State University

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасному світі будь-яка організація (компанія, підприємство) для успішної діяльності та подальшого розвитку повинна мати певну стратегію, а також ефективну систему менеджменту, важливою частиною якої є управління продажами. У той же час багато вітчизняних компаній (незалежно від розміру і типу бізнесу), незважаючи на очевидну важливість такого функціонального блоку в системі управління бізнесом, як управління продажами, і, водночас, його постійного вдосконалення, досягають або низького, або недостатньо високого рівня ефективності управління цією важливою сферою.

Управління продажами товарів і послуг є одним із тих питань, які обговорюються на найвищих рівнях корпоративного менеджменту, що свідчить про важливу роль продажів у побудові сприятливих

відносин зі споживачами. Ефективна практика управління продажами має вирішальне значення для успішної реалізації конкурентної та маркетингової стратегії компанії. У свою чергу управління продажами – це діяльність, спрямована на аналіз, планування, організацію та контроль процесу збуту з метою збільшення прибутку, що створюється компанією.

Аналіз ділової практики засвідчує, що причини негативних наслідків для компанії через відсутність правильно налагодженої системи управління продажами можуть полягати як у небажанні керівництва займатися цією сферою управління, так і в прогалинах знань персоналу, відповідального за управління продажами, а також невміння/небажання правильно налагодити цей процес. Такий стан справ призводить як мінімум до уповільнення грошового обороту компанії і відповідно до втрати чистого прибутку, та як максимум до втрати частини або всього бізнесу.

Актуальність проблематики дослідження полягає в тому, що управління продажами в компанії носить домінуючий характер, і вивчення шляхів удосконалення цієї діяльності дозволить компаніям підвищити ефективність своєї діяльності, покращуючи поточні зусилля із залучення клієнтів та оптимізації продажів товарів і пошуку нових напрямків збуту. Сказане вище робить обрану для дослідження наукову проблему необхідною та цікавою для вивчення як з теоретичної, так і з практичної точки зору.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, в яких було розпочато вирішення цієї проблеми і на які спирається автор. Теоретичні й практичні аспекти дослідження проблеми управління системою продаж на підприємствах були предметом уваги таких вітчизняних науковців, як В.В. Апопій, Т.В. Гуштан, О. Дячун, С.Г. Бабенко, І.В. Кондратюк, М.Я. Малініна, І.П. Міщук, Н.І. Залого, Є.Т. Луньов, В.П. Пилипчук, О.В. Данніков, Д. Штефаніч та ін. За результатами представлених досліджень визначено, що управління системою продаж підприємства спрямоване на підвищення ефективності розвитку підприємства. Оскільки стратегічною метою діяльності будь-якого підприємства вважаємо формування максимального прибутку, тому системі продаж має приділятися достатньо уваги.

Висвітлення раніше невіршених частин загальної проблеми, якій присвячена ця стаття. Управління продажами є одним із ключових елементів системи менеджменту, оскільки дозволяє приймати найкращі рішення, які приведуть компанію до фінансового успіху. У світовій практиці управління продажами пройшло тривалий шлях у становленні та розвитку, і на кожному етапі розвитку ринкової економіки відбувалося становлення відповідних форм, методів і процесів. Управління продажами – це дуже складний процес, який передбачає поєднання самого процесу продажу та правильної технології продажу; використання повного набору принципів, прийомів і важливих особистих умінь і навичок, а також охоплення широкого спектру різних типів завдань, що вирішуються в продажах. Також, незважаючи на підвищену увагу дослідників до проблеми функціонування системи управління продажами, недостатньо дослідженими залишаються питання встановлення цілей, елементів та інструментів у цьому напрямі, що потребує подальших наукових пошуків та вдосконалення.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є розробка теоретико-методичних підходів до формування цілей, елементів та інструментів системи управління продажами на підприємствах у сучасних економічних умовах, які забезпечуватимуть підвищення ефективності фінансово-господарської та збутової діяльності суб'єктів господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Суть побудови системи управління продажами полягає в тому, що це не просто один із важливих напрямів удосконалення управління підприємством, а й складний соціально-економічний процес, метою якого є забезпечення максимально повного задоволення потреб споживачів. Отже, це поняття також визначається як спосіб вивчення та ефективного задоволення потреб споживачів.

Єдиного підходу до визначення поняття «управління продажами» на сьогодні немає. Крім того, це поняття має багато компонентів, що ускладнює його точне визначення. Його можна розглядати з точки зору управління працівниками, в завдання якого входить безпосереднє здійснення продажів, включаючи підбір цих співробітників, їх навчання та мотивацію [1; 6]. Інший підхід – це управління каналом збуту. Для деяких спеціалістів з продажу цей термін означає автоматизацію процесів взаємодії з клієнтами [2; 5].

Коли ми говоримо про управління продажами в цілому, це означає координацію продажів, створення та організацію діяльності відділу продажів, а також впровадження інноваційних методів, які допомагають компанії не тільки досягти, але й перевершити свої бізнес-цілі.

Крім того, цей термін позначає поєднання управління людськими ресурсами і самого процесу продажів. Іншими словами, управління продажами продукції – це складна система, що включає елементи менеджменту, маркетингу і торгівлі.

Без грамотного управління продажами на ринку неможливо не тільки досягти високих прибутків, але й забезпечити життєздатність компанії. Статистика підтверджує, що 60% компаній, яким не вдалося побудувати ефективну систему розподілу, зникають протягом перших трьох років [3].

Основна увага в організації продажу зосереджена на структурі служби збуту, процесі продажу, державних документах, нормативних актах, взаємовідносинах з іншими службами, залученими в процес продажу, якості продукції, що надається, і здатності менеджерів взаємодіяти з клієнтами.

Організація продажів у компанії та у відділі продажів включає постановку цілей, організацію зовнішніх і внутрішніх функцій, індивідуальні плани, зворотній зв'язок і взаємонавчання.

Найважливішою частиною процесу продажу є ціна як для продавця, так і для покупця, а також доставка товару та післяпродажне обслуговування для покупця. Незаперечною частиною процесу продажу є організація служби збуту на підприємстві.

Ефективного управління продажами неможливо досягти без правильного визначення його цілей, які включають [6; 7]:

1. Зростання обсягів продажів.

2. Вибір цільової аудиторії.

3. Позитивний вплив на продуктивність компанії, всього відділу продажів і кожного окремого співробітника.

4. Вибір відповідного стилю управління та методів контролю.

5. Маркування товарів, реалізація яких потребує особливої уваги.

6. Пристосування стратегії до потреб ринку.

7. Попередження важких ситуацій (створення умов, за яких їх виникнення є неможливим).

Розробляючи стратегію продажів для себе, бізнес повинен зосередитися на таких визначальних елементах [1; 4]:

1. Цільові показники продажів, включаючи кількісні показники: кількість клієнтів, частку ринку, обсяг продажів.

2. Портрет цільової аудиторії (хто до неї входить, де клієнти, за якою ціною вони готові купувати продукцію компанії і в якій кількості).

3. Канали збуту (як товар потрапляє до клієнта – через посередників чи напряму).

4. Бюджет продажів (скільки компанія вкладе в організацію продажів для досягнення бажаних цілей).

У цьому контексті особливу увагу слід приділити питанню бюджетування. Бюджет продажів включає прямі витрати (оплата праці співробітників і витрати на відрядження) і витрати на представницькі заходи. Інші статті витрат включені в маркетинговий бюджет. Перед менеджером з продажу постає завдання закласти кошти на додаткові потреби, ймовірність чого є високою. Це може стосуватися придбання презентаційного обладнання, розширення штату, введення преміальних виплат тощо.

Крім того, стратегія продажів часто є частиною загальної маркетингової стратегії компанії.

Необхідно розрізняти «стратегію продажів компанії» і «стратегію конкретних продажів». Перший термін широко використовується в маркетинговій літературі, причому різні автори вкладають у нього своє значення. Найчастіше під цим терміном розуміють виключно стратегію продажів компанії, а саме комплекс рішень, пов'язаних зі збутом всієї продукції, що продається. У більш вузькому сенсі під терміном «стратегія продажів» розуміється серія послідовних дій, які дозволяють запропонувати продукт компанії конкретному споживачеві [2].

Перерахуємо основні складові стратегії управління продажами [3; 5]:

1. План продажів. Це одна з основних частин стратегії управління продажами. План відображає ключові показники, на досягнення яких спрямована діяльність підприємства в поточному періоді.

Якщо компанія давно зайняла свою ринкову нішу, конкуренти відомі і немає побоювань появи нових, клієнтська база сформована і покупці

заздалегідь повідомляють компанію про майбутні обсяги закупівлі, здійсненність плану легко визначити та оцінити (шляхом співвідношення з наявними ресурсами відділу збуту).

2. Відмова від визнання принципу «продай якнайдорожче!», як головного та єдиного для керівника відділу збуту.

3. Збір і обробка необхідної інформації для маркетингової стратегії. Маркетингова стратегія відображає ключові рішення, прийняті компанією щодо основних компонентів комплексу маркетингу: продуктової лінії (характеристики, упаковка, якість, асортимент); цінова політика (ціни та їх коригування, умови оплати, дисконтна політика); стимулювання збуту (реклама, стимулювання збуту, особистий продаж); канали збуту (види каналів, витрати, кількість і склад, товарні запаси).

4. Необхідні відомості зі стратегії розвитку. Стратегія розвитку компанії дає послідовні відповіді на наступні ключові питання: яких висот досягне компанія через 5–10 років, виходячи з її місії та поточної позиції на ринку; як має змінитися компанія за три роки; якими повинні бути проміжні етапи через рік-два на шляху до мети; які зміни необхідно внести в структуру компанії та організацію її роботи; скільки для цього потрібно грошей; які товари та послуги має сенс виробляти та продавати.

Щоб отримати відповіді на всі поставлені запитання та визначити доцільність плану продажів, необхідно також врахувати фактори, які ускладнюють його виконання.

5. Ризики та їх нейтралізація. Розробка заходів щодо нейтралізації (зменшення негативного впливу) ризиків повинна базуватися на врахуванні специфіки діяльності підприємства.

Для того, щоб компанія могла підтримувати стабільну позицію на ринку, система управління продажами повинна містити багато різних компонентів, включаючи [2; 7]:

1. Визначення цільової групи (потреби кожного сегмента, оптимальний ціновий діапазон, стратегічні ринкові ніші та можливі напрямки розвитку).

2. Існуючі канали збуту (типи каналів, які можуть бути задіяні, обмін інформацією з потенційними дилерами та дистриб'юторами, вивчення умов запропонованої співпраці).

3. Управління каналом (створення для кожного з каналів плану продажів, навчання та мотивація співробітників відділу продажів, отримання зворотнього зв'язку, впровадження регулярних контрольних заходів і коригування залежно від результату).

4. Організація роботи відділу збуту (постановка цілей, постановка завдань, підбір персоналу та технічне забезпечення заходів).

5. Керівництво відділом збуту (стратегічне та короткострокове планування, стимулювання

працівників, обмін досвідом, регулярне підбиття підсумків, оцінка роботи всього відділу та особистого внеску кожного працівника, визначення собівартості продажів).

6. Управління відносинами (пошук потенційних споживачів, орієнтація продажів на потреби конкретних клієнтів, презентації та переговори, підбір вирішальних аргументів, закриття угод).

7. Адаптація системи розподілу (загальна оцінка роботи системи та її зміна за результатами).

Перераховані елементи повинні працювати в єдиному комплексі. В результаті компанія може розраховувати на 100% успіх у відкритті сегментів ринку. Однак не всі компанії можуть реалізувати цю модель.

Переважаюча тактика керівництва українських компаній - докладати максимум зусиль лише на кількох ключових позиціях. Однак результати, досягнуті при такому підході, далекі від ідеальних, тому сьогодні зростає інтерес до ефективного управління продажам в цілому [4].

Інструменти управління продажами на підприємстві можуть бути наступні [5; 7]:

- планування продажів;
- організація збуту;
- автоматизація продажів;
- контроль продажів;
- аналіз продажів;
- мотивація продажів.

Досягнення стратегічних цілей можливе лише на основі грамотного планування. Кожен керівник, крім загального плану, повинен мати свій власний план, який включає всі заходи для досягнення запланованого обсягу продажів. У ньому відображаються зустрічі, дзвінки, презентації тощо.

Організація в системі управління продажами включає [1]:

- 1) підвищення ефективності праці;
- 2) збільшення обсягів продажу;
- 3) якісне та своєчасне виконання поставлених завдань.

Крім того, організація передбачає встановлення нормативних актів, обов'язкових для виконання всіма співробітниками всієї компанії і відділу продажів зокрема.

У системі управління продажами контроль необхідний для забезпечення компетентності та об'єктивності всіх управлінських рішень. Це необхідно для того, щоб постійно контролювати дії працівників (щодо їх ефективності, якості та раціональності, а також відповідності досягнутих результатів планам) [3].

За допомогою аналізу в управлінні продажами:

- 1) визначаються основні тенденції ринку;
- 2) попереджуються проблемні ситуації;
- 3) визначаються найбільш прибуткові та збиткові напрямки діяльності;

4) підтримується достатній ступінь конкурентоспроможності.

Управління продажами ефективно тільки в тому випадку, якщо кожен співробітник мотивований на швидку і грамотну реалізацію корпоративної стратегії. Відсутність мотивації призводить до погіршення якості роботи і, відповідно, до падіння продажів. Позитивним ефектом мотивації є також підвищення професіоналізму співробітників.

До обов'язкових інструментів відноситься автоматизація процесів. В даний час ринок автоматизації пропонує широкий вибір програмного забезпечення, що дозволяє автоматизувати багато елементів системи управління продажами. В цьому випадку автоматизація системи управління продажами включає [4; 7]:

- 1) комплексний контроль відділу збуту;
- 2) управління персоналом, який займається підтримкою продажів;

3) якісна взаємодія з клієнтами та партнерами.

Автоматизація відділу продажів дозволяє повністю контролювати структуру персоналу, розподіляти функції між співробітниками та територіальними підрозділами, своєчасно виявляти та забезпечувати потребу в технічній підтримці. Прикладні рішення включають регулярне планування роботи відділу продажів і оцінку виконання плану.

Крім того, програми управління продажами допомагають виявити «замовників», на яких слід зосередитися. Аналіз інформації корисний для визначення реалістичних діапазонів цін і вивчення потреб покупців. Стає легше розробити стратегію і тактику виходу на нові ринкові сфери [2].

Оскільки продажі тісно пов'язані з фінансовими потоками компанії, а також сплатою податків і бухгалтерським обліком, інтеграція всіх систем управління на основі інформаційних систем робить їх єдиним потужним інструментом. Збитки мінімізуються, показані можливості зниження податків та інших платежів. Історія взаємовідносин з партнерами та клієнтами зберігається централізовано. Детальний статистичний аналіз є основою для розробки правильних бізнес-стратегій на сучасному ринку.

Загалом, грамотне використання всіх елементів та інструментів управління збутом істотно підвищує економічну ефективність компанії.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Можна зробити висновок, що управління продажами – це процес розвитку відділу продажів, координації комерційних операцій і впровадження технік і методологій продажів для постійного досягнення та перевищення цілей продажів і обсягів продажів. Оскільки кожна бізнес-організація має на меті отримання прибутку, управління продажами має бути його

невід'ємною частиною. Крім допомоги в досягненні поставлених цілей, управління продажами також дозволяє компанії розвиватися такими ж темпами, як компанія (галузь), в якій вона працює. Таким чином, перевага процесного підходу в управлінні продажами полягає в чіткій регламентації торговельної діяльності, націленості найкращих виконавців на результат, що відображається, серед іншого, у системах мотивації торгового персоналу, більшій ефективності роботи та ефективності прийняття рішень у сфері продажів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Дячун О. Методи продажу товарів, їх класифікація. *Галицький економічний вісник*. 2014. № 2. С. 164–169.
2. Комерційна діяльність : підручник / В.В. Апопій, С.Г. Бабенко, Я.А. Гончарук та ін.; за ред. В.В. Апопія. 2-ге вид. Київ : Знання, 2008. 558 с.
3. Кондратюк І.В., Малініна М.Я. Професійні продажі : навчальний посібник / За наук. ред. М. Г. Бойко. Івано-Франківськ : «Лілея-НВ», 2015. 192 с.
4. Кушнір Р. Щоденник майстра продаж. Київ : Коло, 2015. 40 с.
5. Міщук І.П., Залога Н.І., Луньов Є.Т., Яковчук М.В. Управління продажами як інструмент активізації діяльності спеціалізованих магазинів: актуальність, зміст, напрями реалізації. *Підприємництво і торгівля*. 2019. № 25. С. 5–14.
6. Пилипчук В.П., Данніков О.В. Управління продажем : навч. посібник. Київ : КНЕУ, 2011. 627 с.
7. Штефаніч Д., Дячун О. Управління продажем, його функції та об'єктна орієнтація. *Вісник ТНЕУ*. 2016. № 2. С. 124–132.

REFERENCES:

1. Dyachun, O. (2014). Metody prodazhu tovariv, yikh klasyfikatsiya [Methods of selling goods, their classification]. *Halyts'kyi ekonomichnyy visnyk*, vol. 2, pp. 164–169 [in Ukrainian].
2. Apopij, V.V., Babenko, S.H. and Honcharuk, Ya.A. (2008). *Komertsijna diial'nist'* [Commercial activity], 2nd ed., Znannia, Kyiv [in Ukrainian].
3. Kondratyuk, I.V., Malinina, M.Ya. (2015). *Profesiini prodazhi* [Professional sales]. Ivano-Frankivsk: Lileya-NV [in Ukrainian].
4. Kushnir, R. (2015). *Shchodennyk maistra prodazh* [Diary of a sales master]. Kyiv: Kolo [in Ukrainian].
5. Mishchuk, I.P., Zaloga, N.I., Lunyov, Y.T., Yakovchuk, M.V. (2019). Upravlinnya prodazhamy yak instrument aktyvizatsiyi diyal'nosti spetsializovanykh mahazyniv: aktual'nist', zmist, napryamy realizatsiyi [Sales management as a tool to activate the activities of specialized stores: relevance, content, directions of implementation]. *Pidpryyemnytstvo i torhivlya*, vol. 25. pp. 5–14. [in Ukrainian].
6. Pylypchuk, V.P., Dannikov, O.V. (2016). *Upravlinnya prodazhem* [Sales management]. Kyiv: KNEU. [in Ukrainian].
7. Shtefanych, D., Dyachun, O. (2016). Upravlinnya prodazhem, yoho funktsiyi ta ob'yektna oriyentatsiya [Sales management, its functions and object orientation]. *Visnyk TNEU*. vol. 2. pp. 124-132 [in Ukrainian].

МОДЕЛІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЛАГОПОЛУЧЧЯ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА MODELS FOR ENSURING THE WELL-BEING OF THE COMPANY'S STAFF

Стаття присвячена моделям благополуччя та їх порівняльному аналізу з метою розширення розуміння сутності цього поняття та в контексті формування корпоративної стратегії благополуччя персоналу. Розгляд різноманітних моделей благополуччя, які існують у сучасній літературі, дозволило виявити основні структурні компоненти та ключові елементи, що складають це поняття в різних контекстах. Ця стаття орієнтована на вивчення та узагальнення різних підходів до розуміння благополуччя, зокрема наукових теорій, соціально-економічних моделей, психологічних та культурних визначень. Розширений аналіз різних моделей благополуччя в контексті різних наукових дисциплін допоміг встановити спільні аспекти та відмінності між ними, що сприятиме створенню більш повного та комплексного уявлення про цю концепцію. Розглянуті різні підходи до визначення та розуміння благополуччя, враховуючи фактори, такі як соціальна справедливість, економічний розвиток, психологічний комфорт та здоров'я. Це дозволило виявити важливі аспекти, які впливають на формування моделей благополуччя у сучасному світі та сприятиме розробці комплексних підходів у формуванні корпоративної стратегії персоналу на підприємстві. Актуальність цієї наукової статті полягає в необхідності уточнення та систематизації різноманітних підходів до розуміння поняття «благополуччя». Сучасне суспільство стикається з різноманітними тлумаченнями та моделями цього поняття, що ускладнює розуміння сутності та складових благополуччя. Наша стаття стала важливим внеском у розбудову теоретичної бази, порівняльний аналіз існуючих підходів дозволив виявити спільні та відмінні риси в різних моделях благополуччя. Визначення основних елементів та структурних компонентів благополуччя уможливило створення більш повного та всебічного розуміння цього поняття, що в свою чергу сприятиме розвитку наукових досліджень, практичних застосувань та реалізації політики з метою підвищення якості життя та благополуччя суспільства в цілому. У цій статті проведено ретельний аналіз різних теоретичних підходів до визначення поняття «благополуччя працівників» та розглянуто проблему відсутності консенсусу щодо цього поняття. Крім того, у статті наголошується на необхідності комплексного підходу до управління благополуччям працівників, підкреслюється зв'язок між благополуччям працівників і конкретними управлінськими практиками, діяльністю компанії та управлінням людськими ресурсами.

Ключові слова: Wellbeing, благополуччя, персонал, забезпечення, структура благополуччя, моделі благополуччя.

The article is devoted to the models of well-being and their comparative analysis in order to expand the understanding of the essence of this concept and in the context of forming a corporate strategy for staff well-being. A review of the various models of well-being that exist in the current literature has allowed us to identify the main structural components and key elements that make up this concept in different contexts. This article aims to study and summarise different approaches to understanding well-being, including scientific theories, socio-economic models, psychological and cultural definitions. An extended analysis of different models of well-being in the context of different scientific disciplines helped to identify common aspects and differences between them, which will contribute to a more complete and comprehensive understanding of this concept. Different approaches to defining and understanding well-being were considered, taking into account factors such as social justice, economic development, psychological comfort and health. This allowed to identify important aspects that affect the formation of well-being models in the modern world and will contribute to the development of integrated approaches in the formation of corporate HR strategy at the enterprise. The relevance of this scientific article lies in the need to clarify and systematise various approaches to understanding the concept of "well-being". Modern society is faced with various interpretations and models of this concept, which makes it difficult to understand the essence and components of well-being. Our article has made an important contribution to the development of the theoretical framework, and a comparative analysis of existing approaches has allowed us to identify common and distinctive features in different models of well-being. The identification of the main elements and structural components of well-being has made it possible to create a more complete and comprehensive understanding of this concept, which in turn will contribute to the development of scientific research, practical applications and policy implementation in order to improve the quality of life and well-being of society as a whole. This article provides a thorough analysis of various theoretical approaches to the definition of "employee well-being" and discusses the lack of consensus on this concept. In addition, the article emphasises the need for a comprehensive approach to managing employee well-being, highlighting the link between employee well-being and specific management practices, company performance and human resource management.

Key words: Wellbeing, provision, staff, structure of well-being, models of well-being.

УДК 005.21:613.8+796

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct75-14>

Вартанова О.В.

д.е.н., професор,
Київський національний університет
технологій та дизайну

Маляренко І.С.

аспірантка,
Київський національний університет
технологій та дизайну

Vartanova Olena

Kyiv National University
of Technology and Design

Maliarenko Iia

Kyiv National University
of Technology and Design

Постановка проблеми. У сучасному корпоративному середовищі моделі забезпечення благополуччя персоналу підприємств набувають особливої актуальності. Однак існує необхідність уточнення та систематизації цих моделей, а також виявлення проблем, які стають перешкодою для їх успішного впровадження та функціонування в корпоративній стратегії підприємства.

Значна різноманітність моделей забезпечення благополуччя персоналу породжує проблему вибору оптимальної корпоративної стратегії для конкретного підприємства. Деякі підходи можуть бути неефективними або недостатньо адаптованими до специфіки певного бізнесу. Крім того, існує проблема визначення параметрів успішності цих моделей та їх впливу на робочу атмосферу,

мотивацію, продуктивність та задоволеність персоналу. Також існує виклик впровадження моделей в корпоративну стратегію, які б не лише враховували стандартні потреби персоналу, а й урахували нові тренди у сфері праці, такі як роботизація, гнучкі робочі графіки та зміни в підходах до розвитку кар'єри.

Отже, необхідно провести аналіз існуючих моделей забезпечення благополуччя персоналу підприємств для виявлення недоліків, які гальмують їхню ефективність та призводять до недосконалості у впровадженні. Такий підхід дозволить розробити більш адаптовані та ефективні моделі, що відповідають сучасним викликам та потребам корпоративної стратегії персоналу підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Концепція благополуччя (Employee Well-being) працівників постійно посідає чільне місце в міжнародних академічних дослідженнях, особливо в галузі організаційної поведінки, економічної поведінки та управління людськими ресурсами. Незважаючи на численні дослідження (О. Савченко, С. Хтей, Л. Карамушка, J. Apps, I. Wollny, A. Furnem, C. Henricson, M. Seligman etc.), цієї предметної сфери, проблема забезпечення Well-being у корпоративному управлінні знаходиться на допарадигмальному рівні, а наявні дослідження проблеми корпоративного благополуччя є фрагментарними.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз моделей забезпечення благополуччя персоналу підприємства в контексті формування корпоративної стратегії благополуччя персоналу.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Благополуччя працівників є міждисциплінарною сферою дослідження, яка знаходиться на перетині різних дисциплін, таких як економіка, організаційна психологія, антропологія та соціологія, менеджмент. Міждисциплінарна природа дослідження ускладнює концептуалізацію благополуччя працівників, що особливо помітно в різноманітних поглядах на особисте благополуччя, запропонованих різними групами дослідників. Автори пропонують трактування благополуччя працівників як стану, коли працівники успішно реалізують свій потенціал, продуктивно працюють і роблять внесок у розвиток компанії та суспільства. Ключовими компонентами благополуччя працівників є фізичне благополуччя (що включає фізичне та психічне здоров'я), психологічне благополуччя, соціальне благополуччя (інтеграція в суспільство) та фінансове благополуччя.

Розгляд Wellbeing в системі корпоративного управління та корпоративних відносин дає змогу встановити, що це є важливим аспектом сучасної бізнес-практики, який постійно розвивається. Таким чином, інтеграція благополуччя в корпоративне управління та корпоративні відносини є не лише відповідальною та етичною практикою, але

й стратегічним імперативом для сучасного бізнесу. Це може призвести до покращення залучення працівників, довіри зацікавлених сторін, етичної поведінки, дотримання нормативних вимог, довгострокової стійкості, сили бренду, інновацій та фінансових показників. Споживачі, інвестори та регулятори дедалі більше очікують від компаній відповідальної корпоративної поведінки.

Якщо говорити конкретно про професійне благополуччя, то слід розглянути модель П. Ворра (Warr, 1990) [1]. Автор акцентує увагу не на благополуччі загалом, а конкретно на благополуччі в рамках професійної діяльності. На думку П. Ворра, благополуччя є інтегральним показником позитивного функціонування особистості в професійній сфері, який включає емоційні, когнітивні та поведінкові компоненти, що характеризують ставлення людини до функціонування особистості в професійній сфері, який включає емоційний, когнітивний і поведінковий компоненти, що характеризують ставлення людини до себе як до професіонала, до свого професійного середовища та організаційного контексту (Warr, 1990) [1]. Професійне благополуччя за П. Ворром складають такі елементи:

- емоційне благополуччя;
- прагнення (до розвитку);
- автономія;
- компетентність.

Ці компоненти з'єднуються в інтегральний показник "загальне функціонування" (integrated functioning), що характеризує співробітника загалом. Цілому. Емоційне благополуччя в контексті професійної діяльності розглядається П. Ворром з особливою увагою, на рис. 1 представлено основні осі вимірювання емоційного компонента професійного благополуччя.

Ворр П. (Warr, 1990) розглядає емоційний компонент професійного благополуччя у трьох напрямках:

- 1a-задоволення/1b-відсутність задоволення;
- 2a-комфорт/2b-тривожність;
- 3a-ентузіазм/3b-депресія.

У межах своєї моделі автор запропонував шкалу діагностики емоційного благополуччя (IWP Multi-Affect Indicator), яка може бути використана і для оцінки професійного благополуччя (Warr, 1990) [1].

Арнольд Бейкер (Bakker&Oerlemans, 2011) розробив класифікацію типів суб'єктивного професійного благополуччя (рис. 2), що включає в себе такі типи: захопленість роботою (engagement), задоволеність роботою (satisfaction), вигорання (burnout) і трудоголізм (workaholism) [2].

Типи суб'єктивного професійного благополуччя ґрунтуються на двох критеріях: рівень задоволеності роботою (задоволення/відсутність задоволення); рівень активності (висока/низька активність).

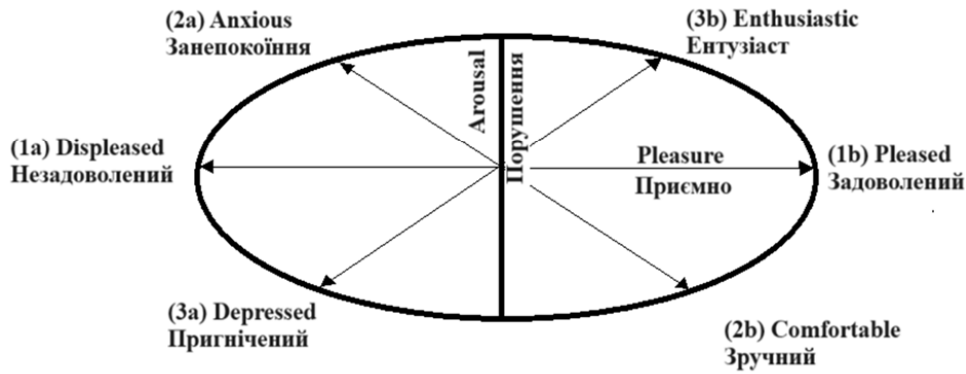

Рис. 1. Основні осі вимірювання емоційного професійного благополуччя за П. Воррелом [1]

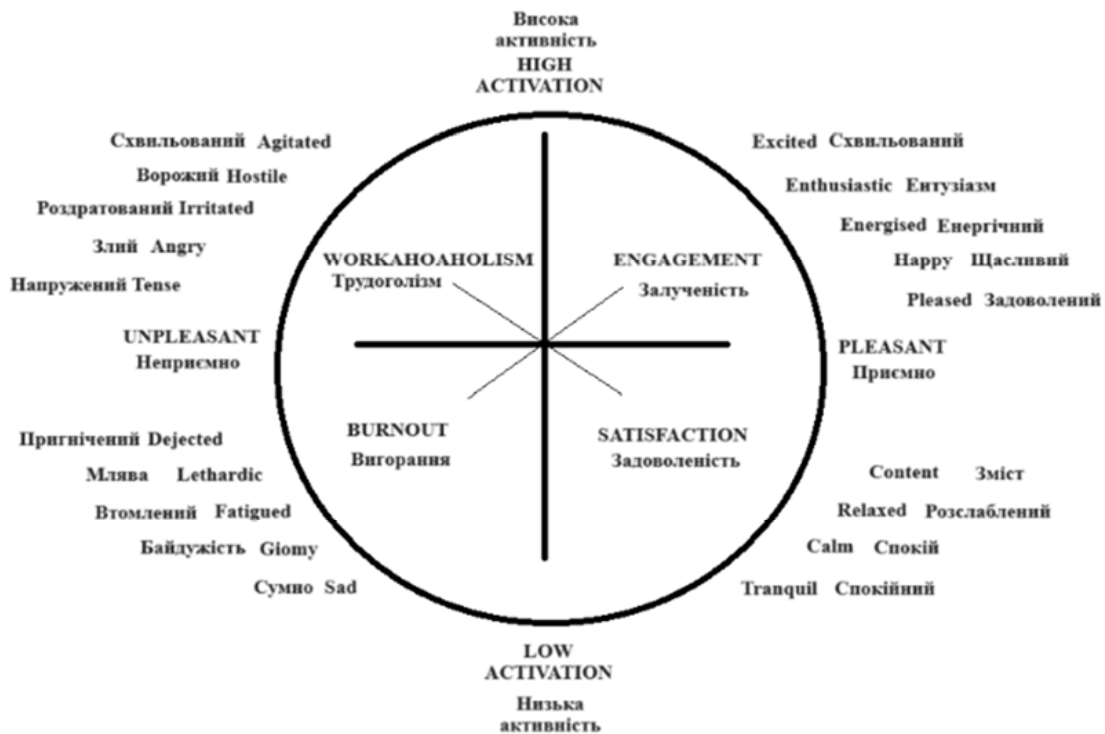

Рис. 2. Типи суб'єктивного професійного благополуччя (Bakker, Oerlemans, 2011) [2]

Голландські дослідники розробили багатовимірну модель професійного благополуччя, узагальнивши концепції К. Ріфф і П. Ворра, ця модель включає такі компоненти: емоційну, когнітивну, поведінкову, мотиваційну і психосоматичну. Результати емпіричних досліджень показали, що професійне благополуччя – це багатовимірний конструкт, на який мають більший вплив поведінкова, мотиваційна та емоційна компоненти (Van Horn et al., 2004) [3].

Б.Є. Пахоль (2018) пропонує своє визначення професійного благополуччя, ґрунтуючись на власній моделі: "Професійне благополуччя – це інтегральний показник стану позитивного психологічного функціонування людини у професійній сфері, пов'язаний із суб'єктивною оцінкою 6-ти різних вимірів професійного життя (предиктори професійного благополуччя): потік у

професійній діяльності; задоволеність організацією та умовами праці; професійна мотивація; задоволеність професійною діяльністю; задоволеність професійним вибором (відповідність професії характеру і здібностям людини); задоволеність професійним життям: осмисленість професійної діяльності; оцінка професійної реалізації: майстерність і професійну ідентичність" [4].

Б.Є. Пахоль (2018), аналізуючи підходи до визначення професійного благополуччя, справедливо зазначає, що поняття часто мають абстрактний характер, підмінюючись в емпіричних дослідженнях близькими, але не тотожними поняттями (задоволеність життям, задоволення від роботи тощо). А в самих дослідженнях немає достатніх підстав для однозначних висновків про те, які чинники насправді справляють істотний вплив на професійне благополуччя співробітників. Спроба

узагальнення даних щодо визначення поняття "благополуччя персоналу" призвела до труднощів, пов'язаних із визначенням різних модальностей цього поняття, відокремлення від близьких за змістом понять, але далеко не завжди схожих за змістом. У україномовній літературі найчастіше використовують термін "професійне благополуччя", а в англійській "Employee Well-being" (благополуччя співробітників), у кожному конкретному випадку необхідно уточнювати, що саме автор має на увазі. На сьогоднішній момент досить часто в статтях і замітках на тему благополуччя персоналу можна зустріти слово-англіцизм "Well-being". Поняття "Well-being" має англійське походження і перекладається українською як "благополуччя" [4].

Карен Данна і Рікі Гріффін, автори однієї з найбільш цитованих робіт в області благополуччя співробітників, концептуально розглядають благополуччя, як ширшу і всеосяжну конструкцію, що включає в себе:

- задоволеність життям загалом (задоволеність або незадоволеність соціальним життям, сімейним життям, відпочинком);

- задоволеність роботою / працею (задоволеність або незадоволеність оплатою праці, можливостями просування по службі, товаришами по службі);

- загальне здоров'я. Здоров'я, своєю чергою, розглядають як підкомпонент благополуччя і воно містить у собі поєднання фізичних і психологічних показників (Danna, Griffin, 1999) [5].

Керол Ріфф у свою чергу зазначає, що зниження вигорання і стресу далеко не завжди призводить до професійного благополуччя. Професійне благополуччя визначається як задоволеність особистості характеристиками її роботи в працях Ф. Герцберг, Е. А. Локк, Е. Хігінс, П. Спектор, А.П. Бріф [5].

В інших дослідженнях благополуччя визначають його з погляду точки зору шести конструктивів, включно з: керованим робочим навантаженням; особистим контролем над роботою; підтримку з боку колег і керівників; позитивні стосунки на роботі. Досить чітку професійну роль і відчуття контролю за участю в змінах в організації (Guest, Sonway, 2004) [6].

Дослідження в галузі управління людськими ресурсами поділяють поняття "благополуччя" на три аспекти, а саме: щастя, здоров'я та соціальне благополуччя (Clinton, van Veldhoven, 2013; Grant et al., 2007; van de Voorde et al., 2012). Благополуччя щастя відображає суб'єктивний досвід співробітників і включає такі відносини, як задоволеність роботою та емоційна організаційна прихильність (Grant et al., 2007; van de Voorde et al., 2012; Peceset et al., 2013). Поняття "здоров'я" охоплює питання фізичного та психічного здоров'я, пов'язані зі стресом, хворобами та

виснаженням (Grant et al., 2007; van de Voorde et al., 2012). І нарешті, соціальне благополуччя належить до таких взаємопов'язаних аспектів, як справедливість, соціальна підтримка і довіра до інших працюючих (Grant et al., 2007).

Проте варто відзначити недолік професійного благополуччя, який не враховує професійних і особистісних, індивідуальних особливостей співробітників. Водночас у роботах К. Ріффа, Р.М. Райана, Е. Досі ці аспекти розглядаються як найважливіші в професійному благополуччі персоналу.

Експерти в галузі HR та організаційної психології однозначно сходяться на думці, що поняття "Well-being" не є тотожним поняттю "благополуччя", є більш ємним і включає в себе різні аспекти життя людини.

Поняття "Well-being" набуло масового поширення і стало активно використовуватися в корпоративній мові після виходу книги Джеймса Хартера і Тома Пата "Wellbeing: The Five Essential Elements", яка об'єднує результати 50-річного дослідження у 150 країнах в галузі корпоративного благополуччя. Хартер Дж. і Пат Т. (Harter&Rath, 2010) наводять цікаві дані про те, що лише 20% людей задоволені своєю професійною діяльністю.

Акцент на структурних компонентах благополуччя характерний і для підходів до визначення цього поняття, які використовують провідні консалтингові компанії. Наприклад, згідно з підходом компанії Геллап (Gallup), благополуччя є внутрішнім відчуттям людини, поєднанням інтересу і любові до того, чим вона займається щодня, хороших стосунків з оточуючими, стійкого матеріального становища, доброго здоров'я і гордості своїм внеском у життя суспільства. Дослідники компанії Геллап (Gallup) не звужують розуміння проблеми до благополуччя на робочому місці або професійного благополуччя і виділяють п'ять загальних елементів благополуччя, успішність у яких впливає на результати бізнесу: фізичний стан співробітника; фінансове благополуччя; соціальна реалізація; суспільна користь діяльності; кар'єрний аспект. Саме компанія Геллап пов'язує благополуччя співробітника та його результативність, зазначаючи, що благополуччя співробітника впливає на кількість днів, проведених на лікарняному, процес і результат роботи, вигорання та ймовірність залишити організацію.

Дослідження інституту Геллапа (Gallup) було спрямоване на вивчення захопленості своєю справою і радості протягом дня працюючих дорослих. Аналіз отриманих результатів дав змогу видокремити п'ять елементів, які складають благополуччя людини загалом (рис. 3): здоров'я, професія, фінанси, соціальні зв'язки та суспільна залученість. Важливо, що всі ці елементи є взаємопов'язаними, а високий рівень благополуччя в одній сфері не може компенсувати нестачу в іншій.

Рис. 3. Структура Well-being Хартера Дж. і Рата Т. (Harter&Rath, 2010)

Інститут Геллапа дає визначення Well-being як внутрішнього відчуття людини, що виявляється в поєднанні любові до того, чим ми займаємося щодня, хороших стосунків з оточуючими, стійкого матеріального становища, міцного здоров'я і гордості своїм внеском у життя суспільства, а також стійкого взаємозв'язку цих п'яти елементів (Harter&Rath, 2010):

- професійне благополуччя (Career Well-being) – це любов до справи, якою людина займається щодня;
- соціальне благополуччя (Social Well-being) – міцні стосунки з іншими людьми та любов у вашому житті;
- фінансове благополуччя (Financial Well-being) – ефективне управління матеріальною стороною свого життя;
- фізичне благополуччя (Physical Well-being) – міцне здоров'я і достатня кількість сил, щоб справлятися з повсякденними завданнями;

– благополуччя в середовищі проживання (Community Well-being) – відчуття причетності до життя навколишнього суспільства.

Крім методології благополуччя інституту Геллапа існує модель PERMA М. Селігмана, яка теж складається з п'яти елементів, що складають щастя і благополуччя людини (Seligman, 2010):

- Positive Emotion – позитивні емоції;
- Engagement – залученість;
- Relationships – взаємини;
- Meaning – сенс;
- Accomplishments – досягнення.

Модель благополуччя PERMA М. Селігмана подано на рис. 4.

Благополуччя людини – це "позитивна ефективність, що поєднується з діяльністю" (Селігман, 2006). Модель Селігмана активно використовується в корпоративних Well-being програмах, що створює як концептуальне підґрунтя, так і

Рис. 4. Модель благополуччя PERMA М. Селігмана [7]

практичний інструментарій аналізу і розроблення корпоративних Well-being програм [7].

Поняття Well-being у різних джерелах прирівнюють до щастя або комплексу позитивних відчуттів людини, але, як правило, терміни, якими намагаються замінити Well-being, виявляються вже у своєму змісті. Емоційні еквіваленти Well-being обмежені в часі їхнього переживання, а також є мимовільними процесами, у той час як Well-being є стійким станом людини, яким вона цілком здатна керувати, формувати і розвивати відповідні навички, які сприятимуть поліпшенню благополуччя.

Наразі філософія корпоративного Wellbeing знаходиться в процесі динамічного розвитку. З кожним роком все більше компаній стають прихильниками концепції та активно її практикують. Мабуть, найголовніше, чим варто керуватися, запускаючи велнес-стартапи, – це віра в те, що Wellbeing – це про людей і для людей. Як показує практика, стратегія Wellbeing дійсно дозволяє «вдихнути нове життя» в компанію, де повністю реалізована стратегія «Win-Win» (інтереси бізнесу/інтереси співробітників). Всі інші нюанси повністю залежать від грамотної побудови системи і професіоналізму її фасилітаторів [8].

Висновки з проведеного дослідження. За результатами проведеного дослідження можна зробити наступні висновки.

1. Відсутність термінологічної єдності ускладнює розуміння смислового змісту терміну і феномена благополуччя, а також принципів формування корпоративної стратегії у сфері управління благополуччям персоналу. В цьому контексті власний погляд на розуміння корпоративного благополуччя полягає у тому, що це системний підхід до створення та підтримки сприятливого та здорового робочого середовища в межах підприємства. Це включає в себе комплекс заходів, спрямованих на забезпечення фізичного та психологічного здоров'я працівників, підвищення їхньої мотивації та задоволеності від роботи, розвитку позитивної корпоративної культури та створення умов для професійного зростання й успіху співробітників. Формування корпоративної стратегії благополуччя персоналу включає в себе визначення цілей та підходів, які сприятимуть створенню оптимального середовища для працівників, а також розробку планів та програм, спрямованих на досягнення цих цілей. Це орієнтовано на створення гармонійної робочої атмосфери, де працівники почуваються захищеними, мотивованими та важливими для успіху компанії.

2. Доцільним видається таке трактування поняття «благополуччя співробітника»: благополуччя співробітника – це стан, за якого співробітник успішно реалізує власний потенціал, продуктивно

працює і робить свій внесок у розвиток компанії і суспільства загалом. У контексті корпоративної стратегії, «благополуччя співробітника» визначається як стратегічний пріоритет, спрямований на створення умов, де кожен працівник може успішно реалізувати свій потенціал та бути продуктивним. Це означає розробку системи підтримки та розвитку, яка сприяє росту професійних здібностей співробітника, стимулює його ефективність та мотивацію до досягнення високих результатів. Крім того, в контексті корпоративної стратегії, «благополуччя співробітника» покладає акцент на взаємодію між успішністю співробітника та цілями компанії, надаючи можливість співробітнику активно внести свій внесок у розвиток компанії та спільноти. Такий підхід створює взаємовигідне середовище, де благополуччя співробітника співвідноситься з успіхами компанії, сприяючи стабільності та процвітанню обох сторін.

3. Аналіз академічної літератури показав, що попри те, що активна інтеграція концепції «управління благополуччям» у систему менеджменту організації є однією з тенденцій розвитку практики HR-менеджменту.

4. Звуження контексту дослідження тільки до професійної діяльності («професійне благополуччя») або робочого місця («благополуччя на робочому місці»), ігнорування істотних компонентів благополуччя (здоров'я, фінансового благополуччя), акцентована психологізація поняття благополуччя унеможливають формування цілісного підходу до управління благополуччям співробітників на практиці, ускладнюють розуміння зв'язку між благополуччям співробітників і особливостями менеджменту, напрямами діяльності компанії, особливостями HR-менеджменту.

5. Дослідження моделей благополуччя персоналу (модель П. Ворра, модель Арнольда Бейкера, модель благополуччя PERMA M., методологія благополуччя інституту Геллапа, модель Б.Є. Пахоль, та ін.) дало змогу визначити, що базовими компонентами благополуччя персоналу є фізичне благополуччя (фізичне і психічне здоров'я), психологічне благополуччя, соціальне благополуччя (включеність у життя соціуму), фінансове благополуччя. Незадоволеність одним із компонентів може вплинути на зниження задоволеності іншими компонентами, що негативно позначиться на загальному благополуччі співробітника і компанії. Для підтримання благополуччя співробітників компанією можуть бути зроблені конкретні ініціативи у сфері благополуччя, використані корпоративні програми, що містять комплекс ініціатив і заходів у сфері підтримання благополуччя, також підтримання благополуччя має бути вбудоване в низку практик у сфері HR-менеджменту.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Warr, P. (1990). The measurement of well-being and other aspects of mental health. *Journal of Occupational Psychology*, 63(3), 193–210.
2. Boxall, P., Purcell, J. (2011). *Strategy and human resource management*. Macmillan International Higher Education.
3. Ryff, C. D., Singer, B. H. (2008). Know thyself and become what you are: A eudaimonic approach to psychological well-being. *Journal of happiness studies*, 9(1), 13–39.
4. Пахоль Б.Є. Професійне благополуччя: огляд ключових концепцій і наукових досліджень феномену. *Український психологічний журнал: збірник наукових праць / головн.ред. І.В. Данилюк*: КНУ імені Тараса Шевченка. Київ, 2017. № 2 (4). С. 107–140.
5. Danna, K., Griffin, R.W. (1999). Health and well-being in the workplace: A review and synthesis of the literature. *Journal of management*, 25(3), 357–384.
6. Guest, D., Conway, N. (2004). Employee well-being and the psychological contract: A report for the CIPD. CIPD Publishing.
7. OECD Guidelines for Measuring Subjective Wellbeing. Available at: <https://www.oecd.org/wise/oecdguidelines-on-measuring-subjective-Wellbeing-9789264191655-en.htm> (дата звернення: 20.11.2023).
8. Вартанова О.В. Well-being у корпоративному управлінні: ключові моделі та вплив на економічну поведінку. *Економіка та соціум*. 2022. № 45. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1909> (дата звернення: 20.11.2023).

REFERENCES:

1. Warr, P. (1990). The measurement of well-being and other aspects of mental health. *Journal of Occupational Psychology*, 63(3), 193–210.
2. Boxall, P., Purcell, J. (2011). *Strategy and human resource management*. Macmillan International Higher Education.
3. Ryff, C.D., Singer, B.H. (2008). Know thyself and become what you are: A eudaimonic approach to psychological well-being. *Journal of happiness studies*, 9(1), 13–39.
4. Pakhol B.Ye. (2017) Profesiine blahopoluchchia: ohliad kliuchovykh kontseptsii i naukovykh doslidzhen fenomenu. *Ukrainskyi psykhologichnyi zhurnal: zbirnyk naukovykh prats / holovn.red. I.V. Danyliuk*: KNU imeni Tarasa Shevchenka. No. 2 (4). P. 107–140. (in Ukrainian).
5. Danna, K., Griffin, R. W. (1999). Health and well-being in the workplace: A review and synthesis of the literature. *Journal of management*, 25(3), 357–384.
6. Guest, D., Conway, N. (2004). Employee well-being and the psychological contract: A report for the CIPD. CIPD Publishing.
7. OECD Guidelines for Measuring Subjective Wellbeing. Available at: <https://www.oecd.org/wise/oecdguidelines-on-measuring-subjective-Wellbeing-9789264191655-en.htm> (accessed November 20, 2023).
8. Vartanova O.V. (2022) Well-being u korporatyvnomu upravlinni: kliuchovi modeli ta vplyv na ekonomichnu povedinku. *Ekonomika ta sotsium*. № 45. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1909> (accessed November 20, 2023). (in Ukrainian)

СТРАТЕГІЧНИЙ ПІДХІД ДО УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ПІДПРИЄМСТВ

A STRATEGIC APPROACH TO PERSONNEL MANAGEMENT OF ENTERPRISES

У статті висвітлено питання щодо сутності стратегічного підходу до управління персоналом. Основна мета дослідження полягає у визначенні та обґрунтуванні основних засад формування та реалізації стратегічного підходу до управління персоналом в умовах сьогодення. В результаті цього поставлені наступні завдання: охарактеризувати систему управління персоналом; описати основні етапи забезпечення соціально-орієнтованого механізму системи управління персоналом; виокремити основні переваги ефективного управління персоналом; запропонувати визначення сутності стратегічного підходу до управління персоналом. У роботі схематично наведено переваги ефективного управління персоналом як цінним капіталом. Вказано причини актуалізації застосування стратегічного підходу до управління персоналом. Зазначено основні складові формування та реалізації стратегії управління персоналом.

Ключові слова: персонал, стратегія, система управління персоналом, кадрова політика, організаційна структура управління.

The company's activities, regardless of ownership, size, or other specific features, are carried out by the management in accordance with the overall development strategy. The development and implementation of an enterprise's overall development strategy are based on the identification and effective interaction of certain components. One of the most important components should be the personnel component. The human resources component of a business entity's strategy involves management's participation in reviewing proposals related to the implementation of measures to ensure effective personnel management in order to meet their primary and secondary requirements. Therefore, ensuring an effective human resources management system requires monitoring trends in the use of new models for the selection, development, motivation, and development of the enterprise's managed system. From now on, under the influence of the current business environment (challenges of the COVID-19 pandemic, military events), the issue of transforming the field of human resources management arises. Addressing this issue requires research and evaluation of a strategic approach to human resource management. The article highlights the essence of a strategic approach to human resources management. The main purpose of the study is to determine and substantiate the basic principles of the formation and implementation of a strategic approach to personnel management in today's conditions. As a result, the following tasks have been set: to characterize the personnel management system; to describe the main stages of ensuring a socially oriented mechanism of the personnel management system; to highlight the main advantages of effective personnel management; and to propose a definition of the essence of a strategic approach to personnel management. The article schematically presents the advantages of effective personnel management as a valuable capital. The reasons for actualizing the application of a strategic approach to personnel management are indicated. The main components of the formation and implementation of a human resource management strategy are indicated.

Key words: personnel, strategy, personnel management system, personnel policy, organizational management structure.

УДК 331.108

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct75-15>

Дрималовська Х.В.

к.е.н., старший викладач
кафедри менеджменту
і міжнародного підприємництва,
Національний університет
«Львівська політехніка»

Drymalovska Khrystyna

National University «Lviv Polytechnic»

Постановка проблеми. Діяльність підприємства незалежно від форми власності, величини та інших характерних особливостей здійснюється керівництвом відповідно до визначеної загальної стратегії розвитку. Розроблення та реалізація загальної стратегії розвитку підприємства ґрунтується на ідентифікуванні та ефективній взаємодії певних складових. Однією із найважливіших складових доцільно вважати кадрову. Кадрова складова стратегії суб'єкта господарської діяльності передбачає участь керівництва у розгляді пропозицій, пов'язаних із впровадженням заходів щодо здійснення ефективного управління персоналом з метою задоволення їх первинних і вторинних вимог. Тому забезпечення ефективної системи управління персоналом потребує відстеження тенденцій щодо застосування нових моделей підбору, освоєння, мотивування, розвитку керованої системи підприємства. Відтепер під впливом теперішніх умов господарювання (виклики пандемії COVID-19, воєнні події) постає питання трансформації сфери управління трудовими ресурсами. Вирішення даного питання потребує дослідження

та оцінювання стратегічного підходу до управління персоналом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Загалом питання щодо визначення та обґрунтування основних засад формування та реалізації стратегічного підходу до управління персоналом в умовах сьогодення відзначено у працях таких науковців: Горбачова І.В. [1], Серняк І.І. [2], Козак В.С., Тодоріко І.М. [3], Ведерніков М.Д., Чернушкіна О.О., Волянська-Савчук Л.В., Зелена М.І., Базалійська Н.П. [4]. При цьому велике значення належить дослідженню причин та переваг ефективного управління персоналом як цінним капіталом, що представлено у наукових працях [5-7].

Постановка завдання. Написання даної роботи полягає у визначенні та обґрунтуванні основних засад формування та реалізації стратегічного підходу до управління персоналом в умовах сьогодення.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах посилення конкурентної боротьби для міжнародних та національних бізнес-структур

постає завдання вибору оптимальної стратегії провадження бізнесу. Однією із базових складових оптимальної стратегії ведення підприємницької діяльності організації є система управління персоналом. Дана система ґрунтується на розробленні кадрової стратегії, підборі, адаптації, оцінюванні, розвитку, мотивуванні персоналу [1].

Встановлено, що успіх будь-якої організації, в першу чергу, залежить від персоналу. Персонал виступає своєрідним внутрішнім споживачем, який прагне задовольнити свої потреби та отримати вигоди в результаті здійснення своєї праці. Тому, важливим аспектом є забезпечення соціально-орієнтованого механізму системи управління персоналом. Формування такого механізму охоплює послідовність етапів щодо визначення складових елементів реалізації соціального інструментарію, спрямованого на посилення процесів соціалізації та забезпечення ефективної комунікативної взаємодії співробітників організації. Етапи запропонованого науковцями соціально-орієнтованого механізму системи управління персоналом передбачають виконання таких дій:

- пошук, вибір та застосування способів активізації творчого потенціалу співробітників;
- взаємодія корпоративних університетів із соціальними агентами з метою формування компетенцій, лідерських, інтелектуальних здібностей персоналу;
- застосування інноваційних підходів в управлінні персоналом з метою розвитку їх знань, навичок, креативності, враховуючи дотримання моральних цінностей і культури праці;

– безпосередня участь менеджерів персоналу у формуванні професійного шляху працівника, налагодження взаємовигідної співпраці;

– узгодження інтересів учасників соціальної взаємодії [2].

Соціальна орієнтованість системи управління персоналом полягає в безпосередній участі керівництва у налагодженні ефективних взаємовідносин співробітників на тлі формування сприятливого психологічного клімату, налагодження комунікативного процесу, розроблення інноваційних методів навчання, професійного розвитку тощо. Таким чином, зростатиме продуктивність праці персоналу як результат відчуття своєї затребуваності компанії.

Концептуальною основою управління персоналом виступає ідея людського чинника. Людина може виступати як робочою силою, так і цінним капіталом. Людина як робоча сила означає відповідальний виконавець поставлених перед ним завдань керівництва. Проте як цінний капітал людину вважають тоді, коли їй притаманні риси творчої індивідуальності, новаторства, інноваційності, розвиненого інтелекту тощо [3]. Схематично представимо переваги ефективного управління персоналом як цінним капіталом на рис. 1.

Ефективне управління керівництва може сприяти у розвитку робочої сили до цінного капіталу. Тобто врахування потреб персоналу, зацікавленість компанії у розвитку його професійних здібностей через проведення внутрішнього навчання, тренінгів, закордонного стажування тощо може спонукати працівника до переходу від простого виконавця своїх обов'язків до інноватора.

Рис. 1. Переваги ефективного управління персоналом як цінним капіталом

Джерело: сформовано на основі [3]

Таким чином, можна сформувати інтелектуально-новаторський склад персоналу підприємства як основного фактора, що впливає на досягнення управлінських цілей пов'язаних із підвищенням економічних та фінансових показників.

Посилення умов невизначеності та мінливості середовища діяльності підприємств, що спричинено, насамперед, зміною структури потреб та вимог споживачів, загостренням конкурентної боротьби на ринку, впливом економічних, політико-правових, соціально-культурних, технологічних чинників, актуалізують застосування стратегічного підходу до управління персоналом. Стратегічне управління персоналом передбачає використання інтегрованого підходу використання зовнішніх можливостей до вирішення питань, пов'язаних із забезпеченням підприємства необхідними трудовими ресурсами, їх розвитком, мотивуванням з метою зміцнення його конкурентних позицій [4].

Відповідно до наукової позиції Наумової О.О., стратегія управління персоналом є «складним комплексом політик управління персоналом (підбір, управління кар'єрою, підвищення кваліфікації, управління мотивацією та ін.), який узгоджений та інтегрований в загальну стратегію підприємства, має довгостроковий характер і є гнучким до мінливого маркетингового середовища» [5]. Балабанова Л.В. стверджує, що стратегія управління персоналом – це «пріоритетний напрям формування конкурентоспроможного, високопрофесійного, відповідального і згуртованого трудового колективу, що сприяє досягненню довгострокових цілей та реалізації загальної стратегії організації» [6].

На основі наукових праць [4–6] під стратегічним підходом до управління персоналом розуміємо поєднання аналітичного та організаційного процесів, що пов'язані із створенням високопрофесійного трудового колективу, діяльність якого спрямована на виконання поставлених завдань керуючої системи підприємства з метою досягнення поставлених цілей. Стратегічний підхід до управління персоналом базується на двох основних блоках, що наведено на рис. 2.

Основні блоки стратегічного підходу до управління персоналом підприємства полягають у наступному [4, 7]:

1. Формування стратегії управління персоналом охоплює складові, що пов'язані із визначенням цілей управління персоналом, принципів кадрової політики, поєднанням економічної та соціальної ефективності використання людських ресурсів. Цілі управління персоналом визначають із врахуванням економічних та соціальних аспектів та полягають у наступному: формуванні та виконанні стратегічних планів підприємства через поєднання завдань та врахування потреб управління людськими ресурсами на всіх управлінських рівнях;

розумінні та досягненні працівниками поставлених цілей керівництва, а також дотримання встановлених норм, правил поведінки, формуванні професійної відданості; побудові гнучкої організаційної структури управління. Досягнення вказаних цілей супроводжувалось виконанням низки тактичних завдань: розроблення чіткої процедури пошуку та критеріїв щодо підбору, найму кваліфікованих працівників; створення можливостей та забезпечення безперервного навчання та розвитку персоналу; забезпечення умов командної роботи; приділення уваги фізичному та ментальному здоров'ю працівників; забезпечити атмосферу взаєморозуміння між керівниками та підлеглими усіх рівнів управління тощо. Встановлення принципів кадрової політики передбачає управління людськими ресурсами через дотримання визначених з врахуванням змін зовнішнього середовища. Крім того, кадрова політика підприємства повинна охоплювати такі ключові позиції: формування і використання кадрового потенціалу; аналізування і прогнозування потреби в працівниках; застосування ефективних методів мотивування працівників, забезпечення їх соціального захисту; створення належних умов праці; використання ефективної комунікативної моделі між керуючою та керованою системами. Умови формування балансу між економічною та соціальною ефективністю полягають в отриманні економічних вигод від здійснення підприємницької діяльності в результаті досягнення поставлених цілей та задоволення соціальних потреб, очікувань, інтересів працівників.

2. Реалізація стратегії управління персоналом поєднує складові, що стосуються розроблення тактичних, операційних планів; оцінювання відповідності організаційної структури управління поставленим завданням; побудови фінансово-економічного механізму та цілісної системи контролю. Розроблення тактичних і операційних планів здійснюють на основі стратегічного плану. Такі плани стосуються, насамперед, окреслення чітких заходів вирішення проблем у всіх напрямках підприємницької діяльності в умовах високого рівня ризику і невизначеності. Оцінювання відповідності організаційної структури управління поставленим завданням означає проведення розподілу та делегування повноважень по всіх структурних підрозділах, реалізуючи організаційно-кадрову складову стратегії. Побудова фінансово-економічного механізму має на меті здійснення фінансових потоків, встановлення економічних відносин між структурними підрозділами, що задіяні у різних напрямках підприємницької діяльності. Побудова цілісної системи контролю зосереджена в аналізуванні та оцінюванні відхилень під час формування та реалізації стратегії управління персоналом та забезпеченні зворотного зв'язку.

Рис. 2. Стратегічний підхід до управління персоналом підприємства

Джерело: сформовано на основі [4]

Висновки з проведеного дослідження.

Стратегічний підхід до управління персоналом полягає у поєднанні аналітичного та організаційного процесів з метою забезпечення підприємства високопрофесійними трудовими ресурсами, діяльність яких спрямована на виконання поставлених завдань керуючої системи. Даний підхід до управління персоналом базується на двох основних блоках, які вказують на основні складові формування та реалізації стратегії управління персоналом. Таким чином, завдання стратегічного підходу до управління персоналом полягає у виборі оптимальної стратегії пошуку, відбору, наймання та постійного розвитку персоналу для забезпечення реалізації основних напрямів загальної конкурентної стратегії суб'єкта господарської діяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Горбачова І.В. HR-стратегії та технології управління компанією в умовах пандемії COVID-19. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2021. Випуск 36. С. 65–69.
2. Серняк І.І. Креативно-мотиваційні аспекти формування соціального інструментарію управління персоналом на підприємстві. *Держава та регіони*. 2019. № 4(109). С. 125–129.
3. Козак В.С., Тодоріко І.М. Важливі аспекти стратегії та тактики управління персоналом. *Економіка та держава*. 2020. № 6. С. 165–168.
4. Ведерніков М.Д., Чернушкіна О.О., Волянська-Савчук Л.В., Зелена М.І., Базалійська Н.П. Стратегічний HR-менеджмент в умовах розвитку сучасного підприємства. *Збірник наукових праць ЧДТУ*. 2020. Випуск 59. С. 52–64.

5. Наумова О.О. Стратегії управління персоналом підприємства. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2021. № 1(61). С. 137–141.

6. Михайлова О.С., Чухліб В.Є. Сутність стратегічного управління персоналом. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2018. Випуск 5 (16). С. 158–162.

7. Козенков Д.Є., Крамаренко А.В., Вишнеvsька М.К., Альошина Т.В. Стратегічне управління персоналом промислового підприємства: монографія. Дніпро : Поліграфцентр «Формат», 2022. 116 с.

REFERENCES:

1. Horbachova I.V. (2021) HR-strategii ta tekhnologii upravlinnia kompaniiei v umovakh pandemii COVID-19 [HR strategies and company management technologies in the context of the COVID-19 pandemic]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, vol. 36, pp. 65–69.

2. Serniak I.I. (2019) Kreatyvno-motyvatsiini aspekty formuvannia sotsialnoho instrumentarii upravlinnia personalom na pidpriemstvi [Creative and Motivational Aspects of Formation of Social Instruments of Personnel Management at the Enterprise]. *Derzhava ta rehiony – State and regions*, vol. 4(109), pp. 125–129.

3. Kozak V.S., Todoriko I.M. (2020) Vazhlyvi aspekty strategii ta taktyky upravlinnia personalom [Important aspects of HR strategy and tactics]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and the state*, vol. 6, pp. 165–168.

4. Vedernikov M.D., Chernushkina O.O., Volianska-Savchuk L.V., Zelena M.I., Bazaliiska N.P. (2020) Stratehichniy HR-menedzhment v umovakh rozvytku suchasnoho pidpriemstva [Strategic HR-management in the context of modern enterprise development]. *Zbirnyk naukovykh prats ChDTU – Collection of scientific papers of ChSTU*, vol. 59, pp. 52–64.

5. Naumova O.O. (2021) Stratehii upravlinnia personalom pidpriemstva [Strategies of enterprise personnel management]. *Vcheni zapysky Universytetu «KROK» – Scientific notes of the University "KROK"*, vol. 1(61), pp. 137–141.

6. Mykhailova O.S., Chukhlib V.Ye. (2018) Sutnist stratehichnoho upravlinnia personalom [The essence of strategic personnel management]. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia – Eastern Europe: economy, business and management*, vol. 5 (16), pp. 158–162.

7. Kozenkov D.Ye., Kramarenko A.V., Vyshnevskaya M.K., Alosyna T.V. (2022) *Stratehichne upravlinnia personalom promyslovoho pidpriemstva: monohrafiia* [Strategic personnel management of an industrial enterprise: a monograph]. Dnipro: Polihraftsentr «Format». (in Ukrainian)

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ЯК ЕЛЕМЕНТОМ ЗАГАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА

STRATEGIC MANAGEMENT OF THE FINANCIAL AND ECONOMIC SECURITY OF AGRARIAN ENTERPRISES AS AN ELEMENT OF THEIR GENERAL SECURITY

У статті висвітлено питання стратегічного управління фінансово-економічною безпекою як елементом загальної безпеки аграрного підприємства. Проаналізовано сучасний стан вітчизняних аграрних підприємств, виявлено актуальні проблеми, що перешкоджають їхній ефективній господарській діяльності. Особлива увага приділяється стратегічному рівню управління і необхідності вироблення системи заходів щодо попередження та мінімізації фінансово-економічних ризиків. Запропоновано рекомендації спрямовані на забезпечення ефективного управління фінансово-економічною безпекою, зокрема, на удосконалення стратегічного планування та реагування на зміни в бізнес-середовищі. Дослідження вказує на важливість фінансово-економічної безпеки як складової загальної безпеки аграрного підприємства, необхідності забезпечення стійкості та конкурентоспроможності аграрних підприємств.

Ключові слова: фінансово-економічна безпека, стратегічне управління, стратегічне планування, безпека підприємства, аграрне підприємство.

The article highlights the features of strategic management of an agricultural enterprise's financial and economic security, considering it as an element of its general security. The study identifies the main challenges faced by the agricultural sector. The authors emphasize the variety of interpretations of the concept of financial and economic security and suggest their own definition, interpreting it as a condition that ensures the effective functioning of the enterprise, counteraction to the external and internal threats through rational management of resources, optimization of financial, economic and production processes, and reducing management operational risks. The negative consequences of Russian full-scale military invasion for representatives of agrarian business have been determined. The main business entities of the agro-industrial complex and actual problems hindering their effective economic activity have been identified, including the analysis of the current state of domestic agricultural enterprises. Special attention is paid to the strategic policy of management and the need to develop a system of measures to prevent and minimize financial and economic risks. The article describes the interdependence between the financial-economic security of the enterprise and the financial and economic security of the state, in general, and analyzes the dynamics of changes in the number of farms in 2022–2023. The authors claim that the formation of an enterprise's financial and economic security requires a clear definition of goals and objectives at each level of management and the establishment of close relationships between them, as well as taking into account alternative strategies and means of ensuring economic security. Further directions for the development of the agro-industrial complex are determined. The proposed recommendations aim at ensuring the effective management of the financial and economic security of the agricultural enterprise, in particular, at improving strategic planning and responding to changes in the business environment. The study findings point to the significance of the financial and economic security of the agricultural enterprise as it is a component of country's general security. It is necessary to strengthen measures to support agricultural enterprises in ensuring their sustainability and competitiveness in conditions of the business environment uncertainty.

Key words: financial and economic security, strategic management, strategic planning, enterprise security, agricultural enterprise.

УДК 338.1

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct75-16>

Дячков Д.В.

д.е.н., професор,
професор кафедри менеджменту
імені І.А. Маркіної,
Полтавський державний аграрний
університет

Гнаток Є.М.

здобувач вищої освіти СВО «Магістр»,
Полтавський державний аграрний
університет

Животовська А.О.

здобувач вищої освіти СВО «Магістр»,
Полтавський державний аграрний
університет

Diachkov Dmytro

Poltava State Agrarian University

Hnatok Yevhenii

Poltava State Agrarian University

Zhyvotovska Aliona

Poltava State Agrarian University

Постановка проблеми. На сьогодні економічна ситуація в світі є нестабільною через значну кількість факторів, які дестабілізують економічні процеси. Втрати існуючих підприємств спричинені значним впливом негативних процесів внутрішнього і зовнішнього характеру, що становлять небезпеку стабільності діяльності і розвитку цих суб'єктів господарювання.

Аграрний сектор є одним із основних галузей економіки, який постійно стикається з низкою викликів та ризиків, таких як: зміна клімату, ринкова конкуренція, технологічні інновації, пандемія Covid-19, війна з росією. Завдання аграрних підприємств не обмежується лише виробництвом якісної продукції. Вони також повинні дбати про збереження стабільності та мінімізації можливих ризиків, оскільки для будь-якого господарюючого суб'єкта вкрай актуальною є проблема зростання і підтримки його конкурентоспроможності, вирішення якої можливе лише з урахуванням

забезпечення його економічної безпеки. А отже, важливим питанням є управління фінансово-економічною безпекою як складовою загальної безпеки підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблемі управління безпекою аграрного підприємства присвячені праці таких вчених, як: Г.В. Козаченко, О.М. Ляшенко, Л.І. Донець, О.В. Коваленко, О.І. Вівчар, І.Б. Хома, Л.О. Матвійчук, В.М. Курепін, Н.В. Ващенко, В.С. Пономаренко, О.Ф. Яременко та ін. Віддаючи належне значному науковому доробку вищезгаданих авторів, варто зауважити, що залишається не повністю розкритим питання управління безпекою аграрного підприємства на стратегічному рівні.

Постановка завдання. Мета статті полягає в розгляді важливості й специфіці управління фінансово-економічною безпекою на підприємстві як необхідного складового елементу загальної безпеки та аналізі сучасного стану вітчизняних

аграрних підприємств, виявленні актуальних проблем їх функціонування, що перешкоджають ефективній господарській діяльності та внесенні пропозицій щодо їх попередження на стратегічному рівні управління.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У сучасних реаліях діяльність будь-якого підприємства залежить від здатності адаптуватися до зовнішніх і внутрішніх чинників. Недосконалість законодавчих норм, нестабільність цін на виробничі ресурси, їх можлива відсутність, наслідки економічних криз та політичних рішень, пандемія Covid-19, військові конфлікти можуть негативно позначитися при відсутності або недосконалості розроблених захисних заходів на фінансово-економічному стані суб'єкта господарювання, а в крайньому випадку призвести до банкрутства.

Питання фінансово-економічної безпеки закладено ще основами економічної теорії. Дослівно слово безпека в перекладі з грецького означає володіти ситуацією, тобто становище суб'єкта, що повністю захищений від усіх негативних чинників [1]. На сьогодні існує значний різновид визначень поняття «фінансово-економічної безпеки», оскільки кожен дослідник розглядає його зміст по-своєму. Узагальнюючи погляди різних дослідників [2-8], пропонується наступне трактування: «фінансово-економічна безпека» – це стан, за якого забезпечується ефективне функціонування підприємства, стійкість до негативних зовнішніх і внутрішніх загроз, шляхом раціонального управління ресурсами, оптимізації фінансових, економічних і виробничих процесів та оперативного управління ризиками.

Метою забезпечення фінансово-економічної безпеки є отримання максимальної ефективності, стабільності, створення передумов для подальшого розвитку підприємства шляхом своєчасного ідентифікування та запобігання зовнішнім і внутрішнім загрозам [9].

На сучасному етапі, в умовах підвищеного ризику, що є характерним для кожного вітчизняного суб'єкта господарювання, особливого значення набуває стратегічне управління фінансово-економічною безпекою.

Під стратегічним управлінням фінансово-економічної безпеки прийнято розуміти процес, що передбачає комплексну оцінку функціонування підприємства, аналіз рівня впливу зовнішнього та внутрішнього середовища, розробку плану дій щодо унеможливлення загроз та забезпечення належного рівня захищеності [10].

Українське сільське господарство було лідером на світових ринках сировини у період з 2019 по 2021 роки. Платіжний баланс аграрного сектору України відрізнявся стабільністю, експорт завжди переважав імпорт. Важливо зазначити, що в 2021 році було експортовано 50 мільйонів

тон зерна, а в 2022 році планувалося збільшити цю цифру до 70 мільйонів тон. Однак військові дії призвели до кризової ситуації у сільському господарстві України, порушивши ці плани. Більшість агропідприємств були неготові до такого розвитку подій.

Сьогоднішні економічно-політичні виклики в країні стали серйозною загрозою для фінансової стабільності більшості аграрних підприємств. Зокрема, початок повномасштабної війни і введення воєнного стану створили серію реальних ризиків і загроз, які важко ігнорувати керівникам аграрного сектору.

Загалом, виділяють дві причини фінансово-економічної нестійкості підприємств [11]:

- стратегічні помилки в діловій активності: різного роду стратегічні помилки, які можуть зробити підприємство неконкурентоспроможним на ринку, незалежно від величини наявних ресурсів або якості управління. Прикладами таких помилок можуть бути невірно обрана сфера діяльності, неправильна стратегія розвитку або недостатня оцінка ринкових умов;

- помилки в управлінні підприємством: охоплює помилки, що можуть виникнути під час впровадження стратегії управління підприємством. Вони можуть включати в себе прорахунки в фінансовому плануванні, невірно визначену структуру капіталу, неоптимальну стратегію розподілу ресурсів та інші аспекти, які впливають на стійкість підприємства.

Основними проблемами з якими зіткнулися виробники сільськогосподарської продукції у зв'язку з повномасштабним військовим вторгненням росії, можна умовно розділити на п'ять категорій:

1. Недоступність земельних ресурсів: в зоні воєнних дій обмежено доступ до земельних ділянок, які є необхідними для сільськогосподарської діяльності. Це може призвести до зниження виробництва сільськогосподарських культур і втрати доходів для фермерів. Крім того, значна частина земель ще й досі не розмінована, а застосування крайною-агресором хімічної зброї унеможливорює вирощення сільськогосподарських культур.

2. Руйнування інфраструктури: військова агресія призвела до руйнування інфраструктури, яка є важливою для аграрного сектору: дороги, мости, залізничні сполучення, електромережі, засоби зв'язку тощо. Це в свою чергу призвело до збільшення витрат на логістику, порушення окремих виробничих процесів.

3. Зростання витрат на паливно-мастильні матеріали, добрива, ЗЗР: ведення військових дій спровокувало зростання цін на паливно-мастильні матеріали, добрива, засоби захисту рослин, що є важливими ресурсами для сільськогосподарського виробництва. Такий стан призвів до підвищення витрат на ведення сільського господарства і зменшило прибутковість цих підприємств.

4. Загроза безпеці і брак працівників: в зоні воєнних дій аграрні підприємства зіткнулися із загрозою для своєї особистої безпеки. Це призвело до зменшення чисельності робочої сили, за рахунок міграції в більш безпечні області, або взагалі за кордон, мобілізації працівників, і як результат – негативний вплив на виробництво.

5. Втрата доступу до ринків збуту: військові конфлікти створили втрату доступу до важливих ринків збуту сільськогосподарської продукції через обмеження торгівлі і збуту за кордоном та втрату розвинутої внутрішньої мережі, що суттєво вплинуло на доходи агропідприємств.

Головними суб'єктами господарювання АПК виступають фермерські господарства, сільськогосподарські підприємства, агрохолдинги і транснаціональні корпорації (ТНК). У світовій торгівлі Україна не є бенефіціаром ТНК. За методологією Держстату до сільськогосподарських підприємств відносять юридичних осіб, які систематично здійснюють діяльність в агропромисловому комплексі. До найпоширеніших організаційних форм господарювання відносять: фермерські господарства, кооперативи, приватні підприємства, державні підприємства.

Досить потужною є діяльність середньої ланки сільського господарства, яку представляють фермерські господарства. Станом на 2021 рік їхня загальна кількість становила 43 000 одиниць. Ці фермерські господарства обробляють 8% сільськогосподарських земель та виробляють від 5% до 10% валової сільськогосподарської продукції [12]. Протягом 2022 року їхня кількість скоротилась на 5% від загальної кількості. Однак у 2023 році відбулася позитивна тенденція щодо відновлення їхньої кількості.

Найбільший обсяг непрямих фінансових втрат аграрних підприємств становлять витрати, які пов'язані із блокадою морських портів, що складає 51% загальних втрат. Ця ситуація вплинула на скорочення експорту зернових і олійних культур та валютних надходжень. Крім того, 42% непрямих фінансових втрат пов'язані зі скороченням виробництва, в першу чергу, через знищення і крадіжки матеріальних цінностей підприємств на тимчасово окупованих територіях України, пошкодження і мінування сільськогосподарських площ, а також дефіцит виробничих матеріалів.

Загальна сума фінансових збитків, які були завдані аграрному сектору економіки станом на червень 2022 року, склала 4291,6 млн доларів США. Найбільших втрат зазнали сільськогосподарські угіддя та незібрані озими – 2135 млн доларів США (50% від загальних фінансових збитків) та техніка – 926,1 млн доларів США (22% загальних фінансових втрат) [13].

Для досягнення високої ефективності й отримання прибутку аграрному підприємству потрібно

бути готовим швидко адаптуватися до змін у внутрішньому та зовнішньому середовищі. Тому стратегічне планування дозволяє створити моделі поведінки підприємства в умовах нестабільності, досягти цільових показників та оптимально вирішувати питання, спрямовані на поліпшення його функціонування.

На підставі стратегії визначається фінансово-економічна політика агропідприємства за її основними напрямками. У процесі створення стратегії забезпечення фінансово-економічної безпеки особлива увага приділяється виробництву конкурентоспроможної продукції і максимальному зниженню її собівартості, мобілізації внутрішніх ресурсів, якісному розподілу прибутку, ефективному використанню капіталу підприємства тощо [14].

Прогнозування показників фінансово-економічного становища, ліквідності, стійкості і безпеки в цілому проводиться на основі базових показників. На основі виконаного прогнозу вище керівництво суб'єкта господарювання вирішує питання про спрямованість виробничих планів, завданнями яких є вибір й обґрунтування цілей розвитку агропідприємства і підготовка рішень із забезпечення та досягнення запланованих результатів [15].

Слід зауважити, що формування фінансово-економічної безпеки повинно передбачати чіткий взаємозв'язок визначених цілей й завдань кожного рівня управління, вибираючи при цьому оптимальні напрямки реалізації рішень. Також система управління повинна враховувати й альтернативні напрямки забезпечення безпеки підприємства, при цьому вибір конкретного проєкту повинен відповідати як і фінансово-економічній стратегії, так і конкретній фінансово-економічній політиці аграрного підприємства.

Ефективне управління реалізацією стратегії фінансово-економічної безпеки є ключовим і складним етапом в системі фінансово-економічної безпеки підприємства. Основною метою на цьому етапі є створення необхідних умов для впровадження запланованих фінансових заходів і успішного досягнення стратегічних цілей фінансового розвитку підприємства. Основне завдання полягає в тому, щоб просуватися в напрямку стратегічних цілей, ураховуючи реальні умови, що існують на підприємстві. На цьому етапі коригування стратегічних планів є нормою, що дозволяє забезпечити постійний цикл стратегічного планування і орієнтуватися на максимальне врахування змін у внутрішньому і зовнішньому середовищі [15].

Наявність відповідних загроз безпеці аграрного підприємства продукує розробку необхідного стратегічного плану заходів щодо усунення або мінімізації негативних факторів. На сьогодні органи публічної влади створюють усебічну підтримку агробізнесу шляхом змін нормативно-правового забезпечення, надання пільгового періоду, зміни

термінів подачі звітної документації, регулювання цін тощо.

Напрямами подальшого розвитку АПК повинно бути:

- розширення шляхів експорту сільськогосподарської продукції та імпорту добрив і засобів захисту рослин;
- розширення програм доступного кредитування для малих і середніх господарств;
- спрощення значної кількості бюрократичних процедур;
- залучення іноземних інвестицій;
- подальше ведення конструктивного діалогу з представниками агробізнесу.

Безпека фінансово-економічних ресурсів агропідприємства є неодмінною частиною фінансово-економічної безпеки держави. З одного боку, внесок підприємства у створення доданої вартості сприяє формуванню валового внутрішнього продукту. З іншого боку, підприємства, які є значущими платниками податків, мають великий вплив на формування доходів державних і місцевих бюджетів. Таким чином, чим вищий рівень фінансової стійкості підприємства, тим більше можливостей для держави виконувати свої функції та забезпечувати економічний і соціальний розвиток країни.

Звичайно, підтримка держави повинна бути, однак керівники агропідприємств повинні усвідомлювати, що їхня безпека залежить в першу чергу від них самих. Тому серед пропозицій щодо забезпечення безпеки аграрного бізнесу, мають бути:

- страхування майна та врожаїв (значна кількість представників аграрного бізнесу нехтують такою можливістю чим ставлять в певній мірі загрозу власній безпеці);
- інтенсифікація та диверсифікація виробництва;
- розробка планів дій на випадок форс-мажорних обставин;
- перекваліфікація персоналу агропідприємства;
- налагодження тісної співпраці з органами місцевої влади.

Висновок з проведеного дослідження.

Аналіз викладеного вище матеріалу дозволяє говорити про те, що українське сільське господарство було лідером на світових ринках сировини у період з 2019 по 2021 роки. Платіжний баланс аграрного сектору України відрізнявся стабільністю, експорт завжди переважав імпорт. Однак сьогоднішні економічно-політичні виклики в країні стали серйозною загрозою для фінансової стабільності більшості аграрних підприємств. Зокрема, початок повномасштабної війни і введення воєнного стану створили серію реальних ризиків і загроз, які важко ігнорувати керівникам аграрного сектору.

Для досягнення високої ефективності й отримання прибутку аграрному підприємству потрібно бути готовим швидко адаптуватися до змін у внутрішньому та зовнішньому середовищі. Стратегічне планування дозволяє створити моделі поведінки підприємства в умовах нестабільності, досягти цільових показників та оптимально вирішувати питання, які спрямовані на поліпшення його функціонування.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Коваленко О.В. Підходи до визначення економічної безпеки підприємства. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2016. Вип. 1 (01) / 2016. URL: https://old-zdia.znu.edu.ua/gazeta/evzdia_2016_1_65.pdf (дата звернення: 10.09.2023).
2. Микуліна Н.А. Фінансова безпека розвитку сільськогосподарських формувань: автореф. дис. канд. екон. наук: спец 08.00.08. К. 2008. 19 с.
3. Тимошенко О.В., Олешко А.А. Державна політика економічної безпеки України в умовах глобальної нестабільності. *Економіка та держава*. 2018. № 9. С. 30–33.
4. Ярославський А.О., Правдюк Н.Л. Управління економічною безпекою підприємства. *Норвезький журнал розвитку міжнародної науки*. 2020. № 42 (3). С. 41–44.
5. Семенова А.Н. Фінансова безпека підприємств агропродовольчої сфери. *Фінансова безпека і економічний ріст : домогосподарство, підприємство, регіон, держава : збірник доповідей міжнародної науково-практичної конференції, 6 жовтня 2011 р.* ПУЕТ. Полтава, 2011, С. 322–325.
6. Демченко І.В. Фінансова безпека аграрних суб'єктів. *Науковий вісник: Фінанси банки інвестиції*. 2012. № 4. С. 54–56.
7. Столбов В.Ф., Шаповал Г.М. Особливості управління системою фінансово-економічної безпеки будівельних підприємств. *Комунальне господарство міст. Науково-технічний збірник*. 2013. № 111. С. 103–108.
8. Мойсеєнко І.П., Марченко О.М. Управління фінансово-економічною безпекою підприємства : навч. посібник. Львів, 2011. 380 с.
9. Фоміна М.В. Проблеми економічного безпечного розвитку підприємств : теорія і практика: монографія. Донецьк : ДонДУЕТ, 2005. 140 с.
10. Беляєва Т.В., Корінь І.В. Фінансово-економічна безпека підприємства та напрямки її підвищення. *Східна Європа: економіка бізнес та управління*. 2017. Вип. 2 (07). С. 235–238. URL: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/7_2017/46.pdf (дата звернення: 11.09.2023).
11. Головчук Ю.О., Пчелянська Г.О. Особливості формування стратегії підвищення конкурентоспроможності підприємства на основі парадигми інноваційного розвитку. *Економіка та держава*. 2020. № 3. С. 66–70. URL: <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=4539&i=11> (дата звернення: 13.09.2023).
12. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 15.09.2023).

13. Модернізація економічної політики розвитку сфер діяльності та ринків. URL: <http://ief.org.ua/docs/mg/346.pdf> (дата звернення: 17.09.2023).

14. Організація та управління системою економічної безпеки підприємства: навч.-метод. посіб. за ред. З.Б. Живко. Черкаси : Чабаненко Ю.А., 2019. 120 с.

15. Дячков Д.В., Потапюк І.П., Капран І.В. Економічна безпека в системі стратегічного управління підприємством. *Економіка та суспільство*. 2021. № 24. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/173> (дата звернення: 17.09.2023).

REFERENCES:

1. Kovalenko O.V. (2016) Pidkhody do vyznachen-
nia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva [Approaches
to determining the economic security of the enterprise].
*Ekonomichnyi visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhener-
noyi akademii – Economic Bulletin of Zaporizhzhya
State Engineering Academy*, vol. 1 (01) / 2016. Avail-
able at: [https://old-zdia.znu.edu.ua/gazeta/evz-
dia_2016_1_65.pdf](https://old-zdia.znu.edu.ua/gazeta/evz-
dia_2016_1_65.pdf) (accessed September 10, 2023).

2. Mykulina N.A. (2008) *Finansova bezpeka roz-
vytku silskohospodarskykh formuvan* [Financial security
of development of agricultural formations]: avtoref. dys.
kand. ekon. nauk : 08.00.08. Kyiv. (in Ukrainian)

3. Tymoshenko O.V., Oleshko A.A. (2018). Der-
zhavna polityka ekonomichnoi bezpeky Ukrainy v umov-
vakh hlobalnoi nestabilnosti [State Policy of Economic
Security of Ukraine in the Context of Global Instability].
Ekonomika ta derzhava – Economy and state, vol. 9,
pp. 30–33.

4. Yaroslavskiy A.O., Pravdiuk N.L. (2020) Uprav-
linnia ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstva [Man-
agement of economic security of the enterprise].
*Norvezkyi zhurnal rozvytku mizhnarodnoi nauky – Nor-
wegian Journal of International Science Development*,
vol. 42 (3), pp. 41–44.

5. Semenova A.N. (2011) Finansova bezpeka pid-
priemstv ahroprodovolchoi sfery [Financial security of
agro-food enterprises]. *Finansova bezpeka i ekonomich-
nyi rist : domohospodarstvo, pidpriemstvo, rehion,
derzhava* : zbirnyk dopovidei mizhnarodnoi naukovo-
praktychnoi konferentsii (Poltava, October 6, 2011).
Poltava: PUET. (in Ukrainian)

6. Demchenko I.V. (2012) Finansova bezpeka
ahrarykh subiektiv [Financial security of agricultural
entities]. *Naukovyi visnyk: Finansy banky investytzii –
Scientific Bulletin: Finance banks investments*, vol. 4,
pp. 54–56.

7. Stolbov V.F., Shapoval H.M. (2013) Osoblyvosti
upravlinnia systemoiu finansovo-ekonomichnoi bez-
peky budivelnnykh pidpriemstv [Features of manage-

ment of the system of financial and economic security
of construction enterprises]. *Komunalne hospodarstvo
mist. Naukovo-tekhnichnyi zbirnyk – Municipal economy
of cities. Scientific and technical collection*, vol. 111,
pp. 103–108.

8. Moiseienko I.P., Marchenko O.M. (2011) *Uprav-
linnia finansovo-ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriem-
stva : navch. posibnyk* [Management of financial and
economic security of the enterprise: a textbook]. Lviv.
(in Ukrainian)

9. Fomina M.V. (2005) *Problemy ekonomichnoho
bezpechnoho rozvytku pidpriemstv : teoriia i praktyka:
monohrafiia* [Problems of economic security develop-
ment of enterprises: theory and practice: monograph].
Donetsk : DonDUET. (in Ukrainian)

Bieliaieva T.V., Korin I.V. Finansovo-ekonomi-
chna bezpeka pidpriemstva ta napriamy yii pid-
vyschennia [Financial and economic security of
the enterprise and directions of its improvement].
*Skhidna Yevropa: ekonomika biznes ta upravlin-
nia – Eastern Europe: business and management
economics*, vol. 2 (07), pp. 235–238. Available at:
http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/7_2017/46.pdf (accessed September 11, 2023).

10. Holovchuk Yu.O., Pchelianska H.O. (2020)
Osoblyvosti formuvannia stratehii pidvyschennia
konkurentospromozhnosti pidpriemstva na osnovi
paradyhmy innovatsiinoho rozvytku [Peculiarities of
Formation of the Strategy of Enterprise Competi-
tiveness Improvement on the Basis of the Para-
digm of Innovative Development]. *Ekonomika ta der-
zhava – Economy and state*, vol. 3, pp. 66-70. Available at:
<http://www.economy.in.ua/?op=1&z=4539&i=11> (acces-
sed September 13, 2023).

11. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy
[State Statistics Service of Ukraine]. Available at:
<https://www.ukrstat.gov.ua> (accessed September 15, 2023).

12. Modernizatsiia ekonomichnoi polityky rozvytku
sfer diialnosti ta rynkiv [Modernization of the economic
policy for the development of business areas and mar-
kets]. Available at: <http://ief.org.ua/docs/mg/346.pdf>.
(accessed September 17, 2023).

13. Zhyvko Z.B. (ed.) (2019) *Orhanizatsiia ta uprav-
linnia systemoiu ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva:
navch.-metod. posib.* [Organization and management
of the system of economic security of the enterprise: a
manual]. Cherkasy : Chabanenko Yu.A. (in Ukrainian)

14. Diachkov D.V., Potapiuk I.P., Kapran I.V. (2021)
Ekonomichna bezpeka v systemi stratehichnoho uprav-
linnia pidpriemstvom [Economic security in the system
of strategic management of the enterprise]. *Ekonomika
ta suspiilstvo – Economy and society*, vol. 24. Available
at: [https://economyandsociety.in.ua/index.php/jour-
nal/article/view/173](https://economyandsociety.in.ua/index.php/jour-
nal/article/view/173). (accessed September 17, 2023).

ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ

FOREIGN ECONOMIC ACTIVITIES OF ENTERPRISES UNDER THE CONDITIONS OF THE MILITARY STATE: PROBLEMS AND PROSPECTS OF IMPLEMENTATION

Мета статті полягає в оцінці стану зовнішньоекономічної діяльності підприємств у період небезпечних викликів та подальші перспективи впровадження. Досягнення поставленої у статті мети здійснено за допомогою таких методів дослідження: загальних: емпіричні (спостереження та порівняння), прямий (емпіричний) аналіз та синтез, індукції та спеціальні: метод групування і графічний метод. При здійсненні оцінки стану зовнішньоекономічної ситуації (експортно-імпортні операції) підприємствам легше орієнтуватися на зовнішній ринок, враховувати їх вимоги та стандарти, а також впроваджувати перспективні заходи щодо ефективного виходу та закріплення на зовнішніх ринках та співпраця із міжнародними підприємствами. Проведений аналіз зовнішньоекономічної діяльності дозволить підприємствам вибрати оптимізаційну стратегію для виходу на міжнародні ринки та забезпечити фінансовими результатами в небезпечних умовах функціонування.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, воєнний стан, експортно-імпортні операції, допомога, бюджет.

УДК 339.9:342.771.78

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct75-17>

Костюнік О.В.

к.е.н., доцент кафедри економіки та бізнес-технологій,
Національний авіаційний університет

Сівашенко Т.В.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри логістики,
Національний авіаційний університет

Щепіна Т.Г.

к.е.н., доцент кафедри логістики,
Національний авіаційний університет

Kostiunik Olena

National Aviation University

Sivashenko Tetiana

National Aviation University

Shchepina Tetiana

National Aviation University

The purpose of the article is to assess the state of foreign economic activity of enterprises in the period of dangerous challenges and further prospects of implementation for the effective functioning of the microsystem. The goal presented in the article was achieved using the following research methods: general: empirical (observation and comparison), direct (empirical) analysis and synthesis, induction and special: grouping method and graphic method. Such methods as: observation, comparison, grouping and graphic were used in the analysis of the foreign trade balance of Ukraine from 2010 to 2022, in the analysis of the types, amount and from which country aid (financial, humanitarian, military) was received to Ukraine in the period from January 24, 2022 to On May 31, 2023, when analyzing the revenues of the state budget of Ukraine according to statistical revenues in 2018–2022 and during the comparative analysis of the general state budget of Ukraine and the state budget of Ukraine according to statistical revenues regarding foreign economic activity for the years 2018–2022. The method of direct (empirical) analysis and synthesis is used in the analysis of initial export and import data, it makes it possible to characterize the general limitation of extra-economic activity, but it is insufficient for the analysis of a specific unit of the microsystem. The induction method is used for a general conclusion (assumption) about the reasons for changes in the analysis of objects or factors. The results. When assessing the foreign economic situation (export-import operations), it will be easier for enterprises to orient themselves to the foreign market, to study their requirements, standards and traditions and mentality, as well as to implement promising measures for effective exit, consolidation in foreign markets and cooperation with international enterprises of long-term development. The conducted analysis of foreign economic activity allows enterprises to choose an optimization concept or strategy for entering international markets and ensure financial results in dangerous operating conditions for the long term.

Key words: foreign economic activity, martial law, export-import operations, aid, budget.

Постановка проблеми. Національна економіка України на сьогоднішній час переживає жорсткі умови функціонування, які пов'язані з воєнним станом країни. Однією із галузю, яка має значний вплив на економічний розвиток країни є зовнішньоекономічна діяльність. Це пов'язано з тим, що майже всі галузі національної економіки прямо чи опосередковано зв'язані із зовнішніми ринками (експорт продукції) чи міжнародними відносинами (ідеї). Швидко розвиваються прямі зв'язки і створюються спільні підприємства, зростає кількість експортно-імпортних операцій. У цих умовах все більшого значення набувають питання перспективи зовнішньоекономічної діяльності. Однією із перспектив, яка може виникнути внаслідок більш глобальної економічної інтеграції, є: конкуренція, тобто підприємства, які не впроваджують нові технології та не скорочують витрати, з більшою ймовірністю зазнають краху та будуть замінені більш динамічними

підприємствами, які зможуть експортувати свою продукцію у світ, при цьому збільшать попит, і за відповідних умов вони можуть працювати у більших масштабах, де ціна за одиницю продукту нижча (економія від масштабу). А також навчання та інновації, тобто підприємства, які займаються торгівлею, отримують більше досвіду та доступності для розробки, впровадження технологій і галузевих стандартів від іноземних конкурентів чи партнерів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематика дослідження зовнішньоекономічної діяльності підприємств є поширена, а особливо її тенденції розвитку та перспективи. Цими питаннями займалися як українські вчені, так і закордонні, а саме: питаннями тенденцій розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств, аналіз експортно-імпортних операцій приділяли увагу такі українські вчені як: Легостаєва О.О. [1], Кондратенко Н.Д. [1], Котко О.К. [2], Долгова Л.І.

[3], Іваненко В.В. [3], Чмут А.В. [4], Шахназі Р. [5], Саджедіанфард Н. [5], Мелатос М. [5].

Що стосується стану, тенденцій та перспективи розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств в умовах війни, то науковці, які розглядали це питання невелика кількість, а саме Сторонянська І.З. [6] в науково-аналітичній доповіді "Економіка регіонів України в умовах війни: ризики та напрямки забезпечення стійкості: науково-аналітичне видання" оцінювали виклики та загрози соціально-економічного розвитку регіонів України в умовах російсько-української війни, зокрема масштабного вторгнення, а також скорочення обсягів експорту. Швець А.І. [7] досліджує скасування торговельних обмежень зі сторони ЄС як безпрецедентного кроку в історії Євросоюзу, щоб допомогти відновленню українського бізнесу, який постраждав від війни. Колектив авторів Скрипник, С.В. [8], Процевят, О.С. [8], Воронова, О.В. [8] в науковій статті розглянули процедуру регулювання зовнішньоекономічної діяльності в умовах воєнного стану. Визначено, що складність новоутворених в Україні обставин зумовлює потребу у пошуках нових механізмів впливу на ЗЕД, а також шляхів раціонального поєднання інструментів стимулювання і стримання міжнародної торгівельної активності держави. Красовська Ю.В. [9] в своїй науковій статті розкриває проблеми загального характеру, які впливають на процес планування діяльності підприємств в цілому. Особливої уваги приділено факторам, що ускладнюють планування саме зовнішньоекономічної діяльності в умовах війни. Не зменшуючи цінності наукових доробок, які розглядалися, щодо питання зовнішньоекономічної діяльності, слід відзначити, що репрезентативно зроблений аналіз даних сприятиме ефективному вибору перспективних впроваджень.

Постановка завдання. Метою статті є диференційований аналіз та всебічна оцінка стану

зовнішньоекономічної діяльності підприємств в небезпечних умовах та подальші перспективи впровадження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зовнішньоекономічна діяльність є складним багатобічним процесом, який надає підприємствам ефективніше здійснювати операційну діяльність не тільки на внутрішньому, але й на зовнішніх ринках. Таку діяльність підприємство здійснює за різними напрямками залежно від наявності певного досвіду та розробки відповідних стратегій діяльності. Якщо ж підприємство ще не працювало на зовнішніх ринках, то за умови виготовлення конкурентоспроможної продукції має стояти завдання виходу на зовнішні ринки. Якщо ж підприємство працює на зовнішньому ринку, то стоятиме завдання розширення можливостей по освоєнню різних регіонів.

Одним, із найбільш важливих напрямів підвищення ефективності виробництва та економіки країни є розвиток зовнішньоекономічної діяльності. Однак визначення ефективних напрямів діяльності підприємств у сфері зовнішньоекономічної діяльності неможливе без ретельного аналізу її стану. Тому для більш повної характеристики роботи підприємства на зовнішньому ринку проводиться оцінка виконання зобов'язань з експортних та імпортних операцій.

Динаміка співвідношення експорту та імпорту товарів та послуг України за період з 2010 по 2022 роки можна побачити за рахунок структурних даних валового внутрішнього продукту України за кінцевим використанням (табл. 1).

Аналізуючи експорт товарів та послуг за 2022 рік порівняно з 2021 роком він знизився на 384141 млн. грн. Основними причинами зниження є блокування портів, ускладнена логістика (тривалий пошук об'їзних безпечних шляхів), знищення та часткове руйнування підприємств та деокупація

Таблиця 1

Зовнішньоторговельний баланс України з 2010 по 2022 (млн. грн.) [12]

Рік	ВВП	Експорт товарів та послуг	% ВВП	Імпорт товарів та послуг	% ВВП	Сальдо (експорт-імпорт)	% ВВП
2010	1082569	549365	50.7	-580944	-53.7	-31579	-2.9
2011	1316600	707953	53.8	-779028	-59.2	-71075	-5.4
2012	1408889	717347	50.9	-835394	-59.3	-118047	-8.4
2013	1454931	681899	46.9	-805662	-55.4	-123763	-8.5
2014	1566728	770121	49.2	-834133	-53.2	-64012	-4.1
2015	1979458	1044541	52.8	-1084016	-54.8	-39475	-2.0
2016	2383182	1174625	49.3	-1323127	-55.5	-148502	-6.2
2017	2982920	1430230	47.9	-1618749	-54.3	-188519	-6.3
2018	3558706	1608890	45.2	-1914893	-53.8	-306003	-8.6
2019	3974564	1636416	41.2	-1947599	-49.0	-311183	-7.8
2020	4194102	1637399	39.0	-1681526	-40.1	-44127	-1.1
2021	5459574	2224704	40.7	-2286067	-41.9	-61363	-1.1
2022	5191028	1840563	35.5	-2712325	-52.3	-871762	-16.8

їх. Основні категорії товарів, які експортували з України: продовольчі товари на 23,4 млрд. грн., метали та вироби з них на 6 млрд. грн., машини, устаткування та транспорт на 4,2 млрд. грн. А країни до яких Україна експортувала найбільше своїх товарів: Польща на 6,7 млрд. грн., Румунії на 3,9 млрд. грн., Туреччини 2,9 млрд. грн.

Порівняно з експортом за даний період, то імпорт зріс на 426258 млн. грн. Країни з яких імпортували в Україну найбільше товарів: Китаю – 8,7 млрд. грн., Польщі – 5,5 млрд. грн.; Німеччини – 4,4 млрд. грн. А найбільш імпортовані товари: машини, устаткування та транспорт на 16 млрд. грн. палива мінеральні, нафта та продукти її перегонки на 13,1 млрд. грн. продукція хімічної промисловості 9,6 млрд. грн. [10].

Аналізуючи зовнішньоторговельний баланс України, можемо стверджувати, що разом із зростанням обсягів експортно-імпортних операцій, імпорт в Україну в останні роки активно випереджає експорт, а їх різниця сягає часом 8% ВВП. Імпорт також пов'язаний із допомогою (фінансова, гуманітарна, військова), яка надається державами-партнерами для відновоювання своєї території, зміцнення війська та полегшити пережити локдаун (рис. 1).

З 24 січня 2022 року по 31 травня 2023 року Сполучені Штати надали Україні близько 71 мільярда євро двосторонньої фінансової, гуманітарної та військової допомоги з огляду на російське вторгнення, яке почалося в лютому 2022 року. Другим за значенням було зафіксовано від інституцій Європейського Союзу (ЄС), таких як Комісія та Рада ЄС, на рівні 35 млрд. 530 млн. з них: військова 3 млрд. 600 млн., – фінансова 30 млрд. 320 млн., гуманітарна 1 млрд. 610 млн.

Допомога Україні переданої від 36 країн світу в фінансовому еквіваленті склала – 156 млрд. 460 млн. євро з них: військова 72 млрд. 80 млн., фінансова 71 млрд. 72 млн., гуманітарна 12 млрд. 66 млн. Країни, які надали найбільше військової допомоги: США – 43 млрд. 190 млн. Великобританія – 6млрд. 631 млн., Німеччина – 3 млрд. 570 млн. Країни, які надали найбільше фінансової допомоги: США – 24 млрд. 460 млн., Японія – 5 млрд. 660 млн., Великобританія – 2 млрд. 940 млн. Країни які надали найбільше гуманітарної допомоги: США – 3 млрд. 630 млн., Німеччина – 2 млрд. 500 млн.

Отже, імпорт за рік вторгнення агресора та нашу територію складав 55,5 млрд. грн., а експортували товарів на 44,2 млрд. грн. при цьому загальний товарообіг за рік склав 99,7 млрд. грн. Тобто зовнішньоекономічна діяльність функціонує при цьому наповнює державний бюджет України за допомогою якого функціонують системи та підсистеми держави. Розглянемо доходи державного бюджету України за статтями доходів щодо зовнішньоекономічної діяльності (рис. 2).

Аналізуючи доходи державного бюджету України за статтями доходів щодо зовнішньоекономічної діяльності за п'ять років спостерігається тенденція зменшення у зв'язку з воєнним станом в Україні. В 2022 році загальна сума доходів за чотирма статтями (податок на додану вартість з імпортних товарів, податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції, акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів, акцизний податок з ввезених в Україну підакцизних товарів) становив – 381651,9 млн. грн., що на 199689,9 млн. грн. менше ніж в 2021 році. Проведемо порівняння загального державного

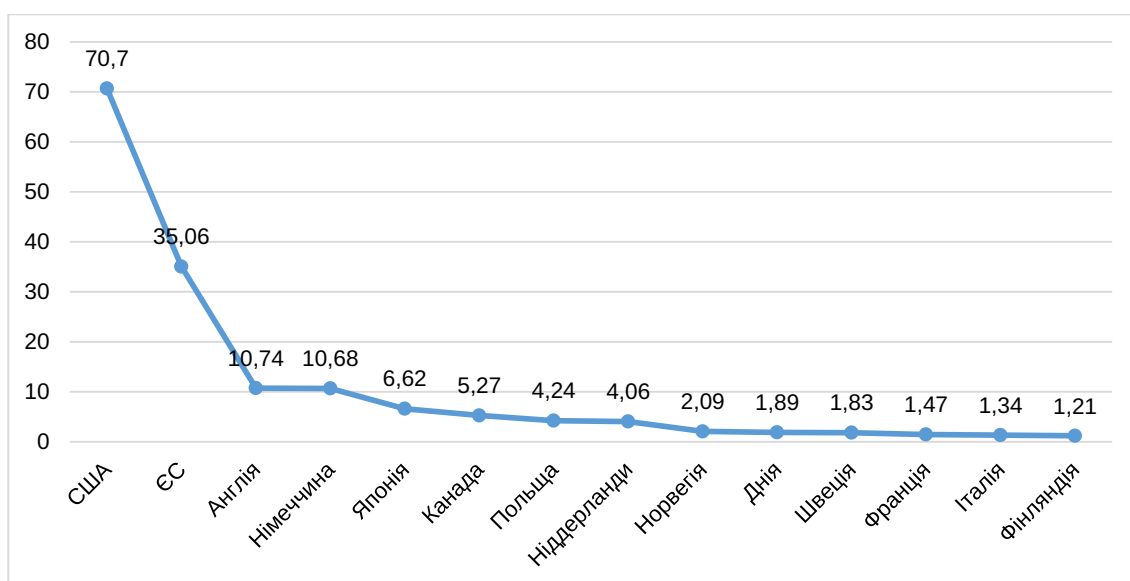

Рис. 1. Допомога (фінансова, гуманітарна, військова) Україні в період з 24 січня 2022 року по 31 травня 2023 року (млрд. євро)

Джерело: розроблено автором на основі [11]

бюджету України та державного бюджету України за статтями доходів щодо зовнішньоекономічної діяльності (рис. 3).

Як видно з рис. 3, що зовнішньоекономічна діяльність складає лівову частку наповнення державного бюджету, в 2018 році це складало 47,2% від загального бюджету, в 2020 році – 61,3% таке зростання можна пояснити тим, що українська економіка має наповнюватися за рахунок зовнішніх чинників, оскільки внутрішні – у більшій мірі вичерпані, а в 2022 році всього 21,4% від загального бюджету це зменшення, яке відбулося за

рахунок надходження гуманітарної допомоги, яка не оподатковується митом. У той же час, загальна доходна частина державного бюджету була виконана на прийнятному рівні, насамперед за рахунок надходження грантової допомоги та підтримка з боку міжнародних донорів.

Падіння надходжень акцизного податку з вироблених в Україні підакцизної продукції (товарів) в 2022 році (-26,7%) порівняно з 2021 роком було зумовлене низкою факторів:

1) призупинення виробництва паливно-мастільних матеріалів в Україні;

Рис. 2. Доходи державного бюджету України за статтями доходів в 2018–2022 рр. (млн. грн.)

Джерело: розроблено автором на основі [11]

Рис. 3. Порівняння загального державного бюджету України та державного бюджету України за статтями доходів щодо зовнішньоекономічної діяльності за 2018–2022 рр.

Джерело: розроблено автором на основі [11]

2) зменшення виробництва цигарок – у перші місяці вторгнення агресора, після 24 лютого 2022 року, кілька великих тютюнових фабрик потрапили в окупацію або зупинили виробництво через близькість до лінії фронту;

3) заборона (у перші місяці вторгнення), а надалі обмеження (часове та територіальне) продажу алкогольних напоїв та речовин, які виготовлені на спиртовій основі в умовах воєнного стану;

4) встановленням нульових та згодом знижених ставок акцизу на пальне з урахуванням дефіциту та сезонним періодом посівних;

5) меншими обсягами виробництва електроенергії (підакцизний товар) через захоплення окупаційними військами РФ Запорізької АЕС та обстріли інших об'єктів генерації, а також меншими обсягами споживання електроенергії через руйнування великих промислових об'єктів, які є споживачами («Азовсталь») та знищення цілих населених пунктів [12];

6) зменшення кількості споживачів усіх підакцизних товарів у зв'язку із міграцією людей за кордон.

За рахунок впливу цих факторів та ряду інших небезпечних умов надходження (податкові та митні платежі) до Державного бюджету України за регіонами є нерівномірне, що призводить до дизбалансу системи та перерозподілу платежів на інші системи, які функціонують за подвійною потужністю (митниці західних регіонів). Кошти, які надані в рамках міжнародних грантів є одним із напрямів наповнення державного бюджету. Надходження офіційних трансфертів від Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ у 2022р. становили 481,1 млрд. грн., що майже в чотириста разів більше від показника 2021 р. (1,3 млрд. грн.) та в 3,5 раза перевищило показник (130,9 млрд. грн.), визначений Законом про Державний бюджет України на 2022 р. Грантові суми, що надійшли, кардинально змінили структуру доходів Державного бюджету України та допомогло обороняти державу та виживати суспільству.

Висновки з проведеного дослідження.

Основними перспективами зовнішньоекономічної діяльності на рівні мікросистеми (підприємства) можуть бути такі: розширення збутової мережі за межами країни з урахуванням економічних, соціально-культурних та політично-правових факторів; закупівельна логістика, для розширення технологій чи виробництва та удосконалення системи якості; залучення інжинірингових, маркетингових та інших послуг для потреб виробництва, з урахуванням їх унікальності, креативності та інноваційності; залучення іноземних інвестицій з метою модернізації та модифікації операційної діяльності та розширення можливостей; зміцнення експортного потенціалу і конкурентних позицій на світових

товарних ринках; участь в міжнародному поділі праці, спеціалізації і кооперуванні виробництва з метою успішного розвитку економіки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Легостаєва О.О., Кондратенко Н.Д. Тенденції розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств України. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2020. № 2 (68). С. 28–32.
2. Котко О.К. Сучасні тенденції розвитку зовнішньоекономічної діяльності України. *Академічний Огляд*. 2021. № 1 (54). С. 87–94. DOI: 10.32342/2074-5354-2021-1-54-9. (дата звернення: 31.10.2023).
3. Долгова Л.І., Іваненко В.В. Зовнішньоекономічна діяльність підприємницьких структур в Україні: проблеми та перспективи розвитку. *Траєкторія науки: міжнародний електронний науковий журнал*. Національний авіаційний університет. Київ, 2021. С. 2007–2016. URL: <http://surl.li/mzria> (дата звернення: 01.10.2023).
4. Chmut A.V. (2021). Developing the Foreign Economic Activity of Enterprises of the Kherson Region: The Economic and Statistical Analysis. *Business Inform*. № 10. С. 152–158. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2021-10_0-pages-152_158.pdf (дата звернення: 11.10.2023).
5. Shahnazi, R., Sajedianfard, N., Melatos, M., (2023) Import and export resilience of the global oil trade network. *Energy Reports*. № 10. P. 2017–2035. URL: <http://surl.li/nabei> (дата звернення: 13.10.2023).
6. Економіка регіонів України в умовах війни: ризику та напрямки забезпечення стійкості: науково-аналітичне видання / наук. ред. Сторонянська І.З. Львів, ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України». 2022. 70 с.
7. Швець. А. Роль ЄС у відновленні експортного потенціалу України в умовах війни. *Наукові інновації та передові технології*. № 6(8). С. 447–458. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/1712> (дата звернення: 07.10.2023).
8. Скрипник С., Процевят О., Воронова, О. Особливості регулювання зовнішньоекономічної діяльності в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2022. № 38. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-47>. (дата звернення: 16.10.2023).
9. Красовська Ю.В., Швець О.Ф. Вплив воєнного стану на планування зовнішньоекономічної діяльності підприємства. *Вісник НУВГП*. Том. 2. № 98 (2022). DOI: <https://doi.org/10.31713/ve2202211> (дата звернення: 07.10.2023).
10. Шугалій А. Сучасні тенденції та проблеми зовнішньоекономічної діяльності підприємств в умовах воєнного стану. *Економічний вісник університету*. 2023. № (56). С. 65–76. DOI: <https://doi.org/10.31470/2306-546X-2023-56-65-76> (дата звернення: 27.10.2023).
11. Портал статистики. URL: <https://www.statista.com/statistics/1303432/total-bilateral-aid-to-ukraine> (дата звернення: 27.10.2023).
12. Сайт Міністерства фінансів. URL: <https://index.minfin.com.ua/finance/budget/gov/expense/> (дата звернення: 27.10.2023).

REFERENCES:

1. Legostayeva, O.O., Kondratenko, N.D. (2020) Tendentsii rozvytku zovnishnoekonomichnoi diialnosti pidpriemstv Ukrainy [Trends in the development of foreign economic activity of Ukrainian enterprises]. *Scientific view: economics and management*, 2 (68), (pp. 28–32). [in Ukrainian].
2. Kotko, O.K. (2021) Suchasni tendentsii rozvytku zovnishnoekonomichnoi diialnosti Ukrainy [Modern trends in the development of foreign economic activity of Ukraine]. *Academic Review*, 1 (54), (pp. 87–94). DOI: 10.32342/2074-5354-2021-1-54-9 (accessed 31 October 2023) [in Ukrainian].
3. Dolgova, L.I., Ivanenko, V.V. (2021) Zovnishnoekonomichna diialnist pidpriemnytskykh struktur v Ukraini: problemy ta perspektyvy rozvytku [Foreign economic activity of entrepreneurial structures in Ukraine: problems and development prospects]. *The trajectory of science: an international electronic scientific journal. National Aviation University. Kyiv*, (pp. 2007–2016). URL: <http://surl.li/mzria> (accessed 01 October 2023) [in Ukrainian].
4. Chmut, A.V. (2021). [Developing the Foreign Economic Activity of Enterprises of the Kherson Region: The Economic and Statistical Analysis]. *Business Inform.* 10, 152–158. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2021-10_0-pages-152_158.pdf (accessed 11 October 2023) [in Ukrainian].
5. Shahnazi, R., Sajedianfard, N., Melatos, M., (2023) Import and export resilience of the global oil trade network. *Energy Reports*, 10, pp. 2017–2035. URL: <http://surl.li/nabei> (accessed 11 October 2023). [in Iran].
6. Ekonomika rehioniv Ukrainy v umovakh viiny: ryzyky ta napriamky zabezpechennia stiikosti: naukovy-analitych ne vydannia [The economy of the regions of Ukraine in the conditions of war: risks and directions of ensuring stability: scientific and analytical edition] / Nauk. ed. Storonyanska I.3. Lviv, *State University "Institute of Regional Studies named after M.I. Dolishnyi National Academy of Sciences of Ukraine"*. 2022. P. 70.
7. Shvets A. (2022) Rol YeS u vidnovlenni eksportnoho potentsialu Ukrainy v umovakh viiny [The role of the EU in restoring Ukraine's export potential in wartime. Scientific innovations and advanced technologies]. 6(8), pp. 447–458. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/1712> [in Ukrainian].
8. Skrypnyk, S., Protsevyat, O., Voronova, O. (2022). Osoblyvosti rehuliuвання zovnishnoekonomichnoi diialnosti v umovakh voiennoho stanu [Peculiarities of regulation of foreign economic activity in the conditions of martial law]. *Economy and society*, (38). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-47> (accessed 16 October 2023) [in Ukrainian].
9. Krasovska, Yu.V., Shvets, O.F. (2022) Vplyv voiennoho stanu na planuvannia zovnishnoekonomichnoi diialnosti pidpriemstva [The influence of the state of war on the planning of foreign economic activities of the enterprise]. *Bulletin of the NUVHP*. Vol. 2. No. 98. DOI: <https://doi.org/10.31713/ve2202211> (accessed 07 October 2023) [in Ukrainian].
10. Shugalii, A. (2023). Suchasni tendentsii ta problemy zovnishnoekonomichnoi diialnosti pidpriemstv v umovakh voiennoho stanu. [Modern trends and problems of foreign economic activity of enterprises in the conditions of martial law]. *Economic Bulletin of the University*, (56), (pp. 65-76). DOI: <https://doi.org/10.31470/2306-546X-2023-56-65-76> (accessed 27 October 2023) [in Ukrainian].
11. Portal statystyky [Statistics portal]. URL: <https://www.statista.com/statistics/1303432/total-bilateral-aid-to-ukraine> (accessed 27 October 2023) [in Ukrainian].
12. Sait Minfin [Site Ministry of Finance]. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/expense/> (accessed 27 October 2023) [in Ukrainian].

МАРКЕТИНГ У СФЕРІ МЕДИЦИНИ: ТРАНСФОРМАЦІЇ КАНАЛІВ КОМУНІКАЦІЙ ІЗ ПАЦІЄНТАМИ ПІД ВПЛИВОМ ПАНДЕМІЇ COVID-19¹

MEDICAL MARKETING: TRANSFORMATION OF PATIENT COMMUNICATION CHANNELS UNDER THE INFLUENCE OF THE COVID-19 PANDEMIC

У статті піднімається питання трансформаційних процесів у галузі медицини, які відбулися під впливом пандемії коронавірусу 2020–2022 рр. На сьогодні актуалізоване питання зростаючих очікувань пацієнтів щодо якості надання медичних послуг закладами охорони здоров'я України. Для підвищення якості надання послуг медичними закладами авторами пропонуються стратегії та методи маркетингу як важливі складові конкурентної боротьби на медичному ринку. Досліджено сутність та основні аспекти щодо використання офлайн та онлайн-інструментарію маркетингу в сфері медицини. Детально проаналізовано процес здійснення маркетингової діяльності закладами охорони здоров'я. Визначений перелік інструментів маркетингу, які стали найбільш затребуваними на ринку та які в умовах дії дестабілізуювальних факторів спроможні зрівняти ефективність їх використання як для задоволення потреб медичних закладів, так і інтересів пацієнтів цих закладів.

Ключові слова: маркетинг медичних послуг, комунікації у сфері охорони здоров'я, сучасні цифрові технології, репутація медичного закладу, вплив пандемії коронавірусу.

УДК 339.138:614.2

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastructure75-18>

Летуновська Н.С.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри маркетингу,
Сумський державний університет

Зябіна Є.А.

к.е.н., старший викладач
кафедри маркетингу,
Сумський державний університет

Малик Р.А.

студент,
Навчально-науковий інститут бізнесу,
економіки та менеджменту
Сумського державного університету

Letunovska Nataliia

Sumy State University

Ziabina Yevheniia

Sumy State University

Malyk Rostyslav

Sumy State University

The article raises the issue of transformational processes in medicine that took place under the influence of the coronavirus pandemic in 2020–2022. Today, the issue of the growing expectations of patients regarding the quality of medical services provided by healthcare institutions in Ukraine is topical. To improve the quality of services medical institutions offer, the authors propose marketing strategies and methods as essential components of competition in the medical market. The essence and central aspects of the use of offline and online marketing tools in the field of medicine were studied. The process of marketing activities by healthcare institutions is analyzed in detail. The list of marketing tools that have become the most in-demand on the market and which, under the influence of destabilizing factors, can equalize the effectiveness of their use to meet the needs of medical institutions and the interests of patients of these institutions is defined. In the article, medical marketing is considered an approach that allows forecasting the demand for medical services, expanding the range of services in response to changes occurring in the market under the influence of the pandemic and other destabilizing factors, and implementing appropriate marketing strategies. The main marketing elements in the need of medical services are market research, segmentation of the target audience, planning and implementation of marketing strategies, analysis of results, and adjustment of strategy. It is emphasized that the promotion of medical services can be carried out through various channels of interaction with patients: mass media, outdoor advertising and advertising in transport, television advertising, social networks, messengers, etc. The sales funnel in the medical services field has certain features compared to other services, which must be paid attention to when planning a strategy for promoting a medical product. Taking into account the transformational processes in the market, it makes it possible for medical institutions to attract more customers than competitors and increase their revenue, increasing their profitability.

Key words: medical services marketing, communications in healthcare, modern digital technologies, reputation of medical organization, COVID pandemic influence.

Постановка проблеми. У сучасному світі медичні послуги стали важливою складовою життя. Їх важливість постійно зростає. На сьогодні в Україні проблемами в галузі медичного обслуговування залишаються якість та ефективність надання медичних послуг. У контексті зростаючої конкуренції, а також унаслідок зростання кількості медичних закладів (в Україні налічується близько 30 тис. медичних закладів, із яких 27 тис. (90%) – приватні, 3 тис. (10%) – державні [1]) виникає питання про застосування маркетингових стратегій та інструментів для вдосконалення медичного обслуговування та задоволеності пацієнтів якістю надання медичних послуг. Основними завданнями для досягнення цієї мети є пошук оптимальних

стратегій та практик медичного маркетингу, які допоможуть покращити доступність (можливість онлайн-консультацій із лікарем, особливо це буде корисно для людей з вадами опорно-рухового апарату або для тих хто знаходиться за межами міста) та рівень надання медичних послуг. Згідно зі статистикою якщо при оцінюванні рівня задоволеності сімейним лікарем у 2020 році 74% пацієнтів були задоволені ним, у 2019 році цей показник склав 73%, у 2018 – 76%), то при оцінюванні рівня задоволеністю допомогою, наданою в стаціонарі відповіді пацієнтів, які були задоволені рівнем надання допомоги, складає усереднено лише 51% та істотно варіюється між областями України. Наприклад, найменше вдоволених стаціонарною

¹ Дослідження виконане в межах науково-дослідних робіт «Вплив COVID-19 на трансформацію системи медико-соціального забезпечення населення: економічні, фінансово-бюджетні, інституційно-політичні детермінанти» (номер державної реєстрації 0122U000781; «Соціально-економічне відновлення після COVID-19: моделювання наслідків для макроекономічної стабільності, національної безпеки та резильєнтності громад» (номер державної реєстрації 0122U000778)

допомогою у Сумській області (31% у 2020 році, у попередніх роках показник був на ще нижчому рівні) [2]. На ці аспекти (за суб'єктами надання медичних послуг та за географічною ознакою) необхідно звертати увагу при здійсненні контролю за реалізацією маркетингової діяльності у сфері надання медичних послуг.

Зі зростанням кількості споживачів і постійним відкриттям нових медичних закладів, переважно приватних, медичний ринок неперервно розширюється. Науково-технічний прогрес та міжнародна інтеграція України сприяють збільшенню асортименту медичних послуг. У цьому контексті ринок стає більш конкурентоспроможним, і медичним установам необхідно змагатися за кожного клієнта. Із цих позицій дослідження маркетингових інструментів та пошук найбільш ефективних із них в умовах нестабільного макросередовища діяльності медичних закладів України є актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Як зарубіжні, так і вітчизняні вчені активно досліджують питання застосування маркетингових підходів у сфері надання медичних послуг. Серед низки таких наукових праць виділимо дослідження М.В. Артюхіної [3], у якому здійснено сегментацію пацієнтів медичних послуг та проаналізовано основні складові маркетингу медичних закладів. У праці О.О. Калініченко [4] визначено основні характеристики медичних послуг, які важливо враховувати при розробленні маркетингових стратегій. Стаття О.М. Згурської та ін. [5] присвячена дослідженню понять «медична послуга» та «ринок медичних послуг», процесам цифровізації на ринку послуг. У статті А.В. Сержука [1] розкрито сутність поняття «медична послуга» із точки зору маркетингу, а також проаналізовані складові комплексу маркетингу в сфері охорони здоров'я та їх значення у забезпеченні ефективної роботи медичних закладів. Соколова Ю.О. та Пасічник К.В. у статті [6] досліджують питання запровадження маркетингових інструментів у діяльність державних медичних закладів для підвищення їх рівня конкурентоспроможності в умовах зростання конкуренції на ринку медичних послуг. У [7] М.Г. Мінченко досліджує особливості функціонування закладів охорони здоров'я в умовах поширення світом та впливу пандемії коронавірусу, яка змінила співвідношення попиту та пропозиції на ринку медичних послуг. У праці [8] авторства зарубіжних вчених досліджені особливості функціонування медичних закладів, залучення клієнтів та побудови політики лояльності прийняття закладу цільовою аудиторією. А.С. Росохатою та ін. [9; 10] досліджені основні аспекти функціонування сфери охорони здоров'я на регіональному рівні в Україні з аналізуванням ролі уряду, місцевих органів самоврядування та зацікавлених осіб у забезпеченні здорового розвитку територіальних

громад. У статті [11] авторами досліджені особливості трансформацій у наданні медичних послуг закладами охорони здоров'я країн, що розвиваються, зокрема, приділена увага інноваціям у цій сфері.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз та дослідження маркетингових методів і підходів, які дозволяють підвищити якість надання медичних послуг. Завданнями дослідження є вивчення ключових аспектів медичного маркетингу, виявлення проблем, що впливають на якість та доступність медичних послуг із розробленням рекомендацій для оптимізації процесів медичного обслуговування пацієнтів через застосування маркетингових стратегій та інструментів.

Виклад основного матеріалу. Останнім часом в Україні спостерігається трансформація медичної галузі, яка перетворює медичні послуги в товари та сприяє комерціалізації сфери охорони здоров'я. Виробники медичних послуг отримали економічну свободу та мають відповідну мотивацію до покращення якості надання послуг для залучення більшої кількості пацієнтів. Це призвело до посилення конкуренції між ними, оскільки пацієнти мають можливість обирати між постачальниками медичних послуг.

Основною метою медичного маркетингу є просування послуг медичних установ, забезпечення позитивної репутації суб'єктів діяльності на медичному ринку та їх конкурентоспроможності. Ключовими компонентами конкурентоспроможності у сфері медичних послуг є технічне та інноваційне оснащення медичного закладу, рівень кваліфікації медичних працівників та асортимент медичних послуг. Медичний маркетинг включає рекламу, інструменти PR, маркетинг у цифровому середовищі (вебприсутність, активності в соціальних мережах, інтернет-реклама тощо), стратегію бренду, формування лояльності тощо.

Взаємовідносини між медичними працівниками і пацієнтами базуються на задоволенні потреб кожної сторони і є важливою складовою репутації медичного закладу. Медичні працівники завдяки своїм знанням та досвіду, можуть надавати рекомендації щодо необхідних медичних послуг пацієнтам, що важливо враховувати при плануванні маркетингової стратегії просування продукції медичного ринку. Особливістю ухвалення рішень про вибір медичних послуг є те, що більшість пацієнтів, які не мають відповідних знань у сфері медицини, зазвичай не повністю розуміють цінність медичних послуг, і часто ухвалюють рішення про придбання послуги в критичний момент.

Процес реалізації маркетингової діяльності у галузі медичних послуг у найбільш простому вигляді презентований на рисунку 1.

Аналіз маркетингового макросередовища передбачає вивчення та оцінку широкого спектру

Рис. 1. Етапи процесу маркетингової діяльності у сфері надання медичних послуг

Джерело: сформовано авторами на основі [12]

зовнішніх факторів, які можуть впливати на діяльність медичного закладу. Цей аналіз допомагає закладу адаптуватися до змін у зовнішньому середовищі та приймати ефективні рішення в умовах невизначеності. Макросередовище включає різні сфери: економічну (фінансування медичного закладу впливає на можливість вдосконалення маркетинг-міксу процесу надання медичних послуг); соціокультурну (зміни в сприйнятті цінності життя та здоров'я пацієнтами закладу); політичну (політичні рішення та законодавчі зміни у сфері охорони здоров'я); технологічну (диджиталізація у сфері медицини стає все більш важливою, упровадження новітніх технологій у діагностиці, лікуванні, управлінні даними пацієнтів, телемедицина та інші інновації); екологічну (екологічні проблеми можуть призвести до збільшення захворювань, що потребують спеціалізованого лікування); правову (законодавство в сфері охорони здоров'я регулює стандарти надання послуг, права пацієнтів, процедури ліцензування та реєстрації медичних закладів) та ін.

Аналіз маркетингового мікросередовища зорієнтований на вивчення факторів, які впливають на діяльність конкретного медичного закладу. Основними компонентами мікросередовища є: споживачі (пацієнти), конкуренти (медичні заклади), постачальники (дистриб'ютори медичних препаратів), посередники (медичні агентства/страхові компанії), контактні аудиторії. Маркетинговий аналіз мікросередовища допомагає краще розуміти конкурентну ситуацію, сильні та слабкі сторони діяльності, ухвалювати потенційно більш

результативні стратегічні рішення, адаптовані до конкретних умов ринку.

Вибір цільового ринку є ключовим етапом у процесі маркетингової діяльності медичного закладу. Сегментування передбачає вибір тієї групи населення, яку компанії доцільно обслуговувати та спрямовувати в подальшому маркетингові зусилля з просування медичних послуг на цю групу. Основні кроки цього етапу: маркетингове дослідження, сегментація ринку, конкурентний аналіз, вибір цільового сегмента, розроблення доречної маркетингової стратегії.

На якість медичних послуг важливий вплив мають різні чинники, такі як швидкість надання послуг, імідж та репутація лікарів та медичних установ, ціна, інтер'єр (пастельні та світлі відтінки, ергономічність планування та комфортність зон очікування). Інформація, що надходить від пацієнтів, є цінним ресурсом для визначення їхніх очікувань та врахування їхніх особливостей. Розподіл всіх пацієнтів на невеликі сегменти дозволяє використовувати маркетингові комунікації, відповідні очікуванням кожного сегменту.

На етапі здійснення маркетингової діяльності важливо розробляти стратегію маркетингу, включати її в план медичного закладу та систематично контролювати результати, а також адаптувати стратегію відповідно до поточних потреб та змін на ринку. Медична маркетингова діяльність є соціально важливою, спрямованою на просвітницьку роботу, формування стилів життя та заохочення до збереження здоров'я, має вплив на зміну патернів поведінки пацієнтів із метою зниження рівня

захворюваності та смертності серед населення. Оскільки медичні послуги стосуються важливих соціальних питань, маркетингова діяльність в цій сфері має бути націлена на створення сприятливого середовища, підвищення довіри між пацієнтами та лікарями, і активно сприяти змінам у поведінці споживачів для поліпшення загального стану здоров'я в країні.

Одним з ключових аспектів розвитку медичного сектору є швидкий прогрес технологій та зміни в маркетингових стратегіях загалом. Розвиток медичних технологій, аналітики даних, штучного інтелекту визначає новий стандарт надання медичних послуг. Застосування цих технологій не лише полегшує діагностику та лікування, але й перетворює взаємодію між лікарями та пацієнтами.

Зростання конкуренції у медичній сфері вимагає впровадження стратегій медичного маркетингу. Це спонукає медичні установи постійно вдосконалювати свої послуги та впроваджувати інновації для збереження репутації та конкурентоспроможності. Цифрова трансформація вносить кардинальні зміни в усі аспекти медичної галузі. Використання цифрових інструментів дозволяє оптимізувати адміністративні процеси та забезпечити ефективність лікування. Необхідно також враховувати вплив пандемії COVID-19, яка змусила змінити підходи до організації медичних послуг. Онлайн-консультації та інші цифрові рішення стали популярнішими. Так, під час піку пандемії COVID-19 в жовтні-листопаді 2020 року записи на онлайн-консультації до лікарів деяких медичних закладів України зросли до 300% порівняно з аналогічним періодом минулого року [13]. Швидкий розвиток інформаційних технологій відкриває безліч нових можливостей для досягнення цільової аудиторії. Серед ключових сучасних трендів медичного маркетингу є:

- мобільні додатки (онлайн консультації лікарів через мобільні додатки, які також надають можливість отримання направлень на аналізи, запису в лабораторії, одержання результатів, замовлення ліків та нагадування про прийом медикаментів);

- маркетинг із вузькою спеціалізацією (стрімкий розвиток невеликих профільних клінік та приватних кабінетів з фокусом на кілька фахівців (прикладом таких клінік на ринку України є «МедГарант» (спеціалізується на офтальмології та стоматології), «Медицина Здоров'я» (спеціалізується на кардіології та неврології), «Добробут» (кардіологія, стоматологія, косметологія));

- інтеграція в соціальні мережі та месенджери (запис на прийом та комунікація з лікарем через популярні платформи (DOCTRINA, eHealth, Liki24, Bookimed));

- контент нового покоління (використання різних форм інформаційних матеріалів, таких як комікси, аудіо-підкасти, та графічний контент

для покращення відвідуваності та залучення користувачів);

- персоналізоване налаштування в соціальних мережах (кластеризація пацієнтів на групи для надання унікальних пропозицій та рекламних акцій);

- відео медичної тематики (зростання популярності відео-контенту, що дозволяє ефективно подавати інформацію про захворювання та їх профілактику);

- пристрої для здоров'я (співпраця між виробниками гаджетів та медичними установами для покращення якості послуг та зручності пацієнтів, зокрема використання гаджетів для дистанційної діагностики);

- телемедицина (розвиток телемедичних консультацій та систем дистанційного телемедичного моніторингу, що покращує доступ до медичної допомоги).

Зв'язки з громадськістю для медичних установ стають дедалі важливішими в сучасному світі. Подання інформації та спілкування з громадськістю можуть значно вплинути на сприйняття установи та її діяльності. Наприклад, активна участь в конференціях дає можливість обмінюватися досвідом та новітніми знаннями з колегами, а також привертає увагу до досягнень установи в медичній галузі. Видання прес-релізів про досягнення, нові методи лікування, дослідження та інші важливі події можуть привертати увагу ЗМІ та громадськості. Створення і розповсюдження брошур, інфографіки або публікація власних матеріалів дозволяють пояснити складні медичні питання або представити послуги установи. Інтерв'ю з лікарями чи іншими представниками медичних закладів можуть сприяти поширенню корисної інформації про установу та залученню нових клієнтів чи пацієнтів. Ведення активних профілів у соціальних мережах дозволяє встановити взаємодію з аудиторією, публікувати корисну інформацію та відповідати на запитання громадськості. Створення та ведення інтернет-сторінки з вебсайтом медичної установи та використання онлайн-реклами та поштових розсилок є ефективними маркетинговими інструментами комунікацій із пацієнтами. Вебсайти спроможні надати клієнтам медичних установ ряд важливих відомостей таких, як контактна інформація, прейскурант на послуги, наявність ліцензій, фідбек тощо. Використання онлайн-реклами, такої як контекстна реклама та таргетинг, може сприяти залученню нових пацієнтів, оскільки це дає можливість створювати таргетовану рекламу для аудиторії, яка шукає медичні послуги.

Усі способи спілкування з клієнтами можна розділити на віртуальне та особисте спілкування. Онлайн канали комунікації медичного закладу з пацієнтами: соціальні мережі (Telegram, Facebook,

Viber, Instagram), електронні листи, мобільні додатки, відео-консультації, чат-боти тощо.

Використання електронної пошти може бути корисним для нагадувань про прийоми, надсилання корисної інформації про здоров'я та події у медичному закладі. Запити на консультації, публікація корисної інформації про здоров'я, відгуки та відповіді на запитання пацієнтів – все це можна знайти в соціальних мережах. Мобільні додатки зможуть надавати доступ до медичних консультацій, запису на прийоми, моніторингу показників здоров'я. Чат-боти автоматизують усі ці процеси та автоматично надають відповіді на загальні запитання від пацієнтів.

Офлайн канали комунікації медичного закладу з пацієнтами: друковані засоби масової комунікації, POS-матеріали у медичних закладах, реклама в транспортних засобах, зовнішня реклама, статті у засобах масової інформації.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Маркетингова діяльність у сфері медичних послуг, спрямована на задоволення потреб як медичних закладів, так і клієнтів. Промоція медичних послуг відбувається через різні канали, такі як ЗМІ, інформаційні матеріали, реклама на транспорті, телебачення, соціальні мережі та месенджери, маркетинг у цифровому середовищі. Важливо вибирати ті канали комунікацій, якими користується цільова аудиторія, і розробляти стратегію, що включає різні етапи воронки продажів. Це дозволяє залучати нових клієнтів та збільшувати ефективність діяльності медичних закладів по залученню цільової аудиторії.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Сержук А.В. Комплекс маркетингу на ринку охорони здоров'я. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія: Економічні науки.* 2015. № 2 (71). С. 23–28.
2. Індекс здоров'я України. URL: <https://health-index.com.ua/upload/ckeditor/4118d8ca989e4e55618fa58d2234fbf9.pdf> (дата звернення: 22.11.2023).
3. Артюхіна М.В. Маркетингова діяльність закладів охорони здоров'я в умовах реформування галузі. *Економічний вісник Донбасу.* 2011. № 2 (24). С. 135–137.
4. Калініченко О. Інструменти маркетингового дослідження в охороні здоров'я. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/196239047.pdf> (дата звернення: 14.11.2023).
5. Згурська О.М., Дима О.О., Діченко А.Л. Цифрове маркетингове забезпечення на ринку медичних послуг. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління.* 2023. № 9. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-9-04-10>
6. Соколова Ю.О., Пасічник К.В. Удосконалення діяльності державного медичного закладу на засадах маркетингу. *Інфраструктура ринку.* 2019. № 37. С. 150–158.

7. Minchenko M., Demchuk K. Pandemic consequences and crisis recovery scenarios. *Health Economics and Management Review.* 2021. № 2(1). P. 67–75.

8. Mohsen Yo., Hussein H.M., Mahrous A.A. Perceived service value, customer engagement and brand loyalty in health care centres in Egypt. *Marketing and Management of Innovations.* 2018. № 3. P. 95–108.

9. Rosokhata A., Letunovska N., Jasnikowski A. Current issues of a healthy economy in the region: Marketing aspects. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/download/123456789/83759/1/Rosokhata_marketing.pdf (дата звернення: 23.11.2023).

10. Rosokhata A., Letunovska N., Jasnikowski A., Moiseienko D. Marketing services mix for healthy territories: Europe – Ukraine features. *Economic space.* 2020. № 162 (2). С. 13–19.

11. Sharma A., Borah S.B., Moses A.Ch. Achieving social and economic sustainability through innovations in transformative services: A case of healthcare organizations in an emerging market. *Journal of the Academy of Marketing Science.* 2023. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11747-023-00968-w>

12. Новаторів Е. Міжнародні моделі маркетингу послуг. *Маркетинг в Україні і за кордоном.* 2020. № 3. С. 63–71.

13. Телемедицина: вигідна інвестиція у медичний стартап в умовах пандемії. URL: <https://new.minfin.com.ua/ua/dobrodoc/telemedicina>

REFERENCES:

1. Serzhuk A.V. (2015). Kompleks marketynhu na rynku okhorony zdoroviia [Marketing complex in the healthcare market]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli. Seriiia Ekonomichni nauky – Scientific Bulletin of the Poltava University of Economics and Trade. Series: Economic Sciences,* vol. 2(71), pp. 23–28.
2. Indeks zdoroviia Ukrainy [Health index of Ukraine]. Available at: <https://health-index.com.ua/upload/ckeditor/4118d8ca989e4e55618fa58d2234fbf9.pdf> (accessed November 22, 2023).
3. Artiukhina M.V. (2011). Marketynhova diialnist zakladiv okhorony zdoroviia v umovakh reformuvannia haluzi [Marketing activity of health care institutions in the context of reforming the industry]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Bulletin of Donbas,* vol. 2 (24), pp. 135–137.
4. Kalinichenko O. Instrumenty marketynhovoho doslidzennia v okhoroni zdoroviia [Marketing research tools in health care]. Available at: <https://core.ac.uk/download/pdf/196239047.pdf> (accessed November 14, 2023).
5. Zhurska O.M., Dyma O.O., Dichenko A.L. (2023). Tsyfrove marketynhove zabezpechennia na rynku medychnykh posluh [Digital marketing support in the market of medical services]. *Problemy suchasnykh transformatsii. Seriiia: ekonomika ta upravlinnia – Problems of modern transformations. Series: Economics and Management,* vol. 9. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-9-04-10>.
6. Sokolova Yu.O., Pasichnyk K.V. (2019). Udoskonalennia diialnosti derzhavnoho medychnoho zakladu

na zasadakh marketynhu [Improving the activities of the state medical institution on the basis of marketing]. *Infrastruktura rynku – Market Infrastructure*, vol. 37, pp. 150–158.

7. Minchenko M., Demchuk K. (2021). Pandemic consequences and crisis recovery scenarios. *Health Economics and Management Review*, vol. 2(1), pp. 67–75.

8. Mohsen Yo., Hussein H.M., Mahrous A.A. (2018). Perceived service value, customer engagement and brand loyalty in health care centres in Egypt. *Marketing and Management of Innovations*, vol. 3, pp. 95–108.

9. Rosokhata A., Letunovska N., Jasniewski A. Current issues of a healthy economy in the region: Marketing aspects. Available at: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/83759/1/Rosokhata_marketing.pdf (accessed November 23, 2023).

Rosokhata A., Letunovska N., Jasniewski A., Moiseienko D. (2020). Marketing services mix for healthy

territories: Europe – Ukraine features. *Economic space*, vol. 162 (2), pp. 13–19.

10. Sharma A., Borah S.B., Moses A.Ch. (2023). Achieving social and economic sustainability through innovations in transformative services: A case of healthcare organizations in an emerging market. *Journal of the Academy of Marketing Science*. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11747-023-00968-w>

11. Novatoriv E. (2020). Mizhnarodni modeli marketynhu posluh [International models of marketing services]. *Marketynh v Ukraini i za kordonom – Marketing in Ukraine and abroad*, vol. 3, pp. 63–71.

12. Telemedytsyna: vyhidna investytsiia u medychnyi startap v umovakh pandemii [Telemedicine: a profitable investment in a medical startup in the conditions of a pandemic]. Available at: <https://new.minfin.com.ua/ua/dobrodoc/telemedicina> (accessed November 23, 2023).

ІНВЕСТИЦІЙНИЙ КЛІМАТ УКРАЇНИ В ПОВОЄННІЙ ВІДБУДОВІ

THE INVESTMENT CLIMATE OF UKRAINE IN POST-WAR RECONSTRUCTION

У статті визначено значення сприятливого інвестиційного клімату та вимоги до залучення фінансування у вітчизняну економіку в повоєнній відбудові. Зосереджено увагу на результатах інвестиційного впливу на певні галузі економіки, а також на такі, що потребують пріоритетних капіталовкладень. Проаналізовано індекс інвестиційної привабливості нашої країни та проблематику, що впливає на його формуванн. Виокремлено напрями розвитку інвестиційного клімату в Україні в умовах війни та у повоєнний період. Зазначалося, що для залучення іноземних інвесторів в українську економіку вже створено унікальний електронний майданчик «Advantage Ukraine», який зібрав понад 500 інвестиційних проектів та можливостей у 10 галузях економіки. Передбачається, що підтримка країн-партнерів відновить виробничий потенціал української економіки та створить сприятливе бізнес-середовище для залучення коштів з-за кордону. У звіті, щодо відбудови України ставиться завдання відновлення притоку прямих інвестиційних вливань в життєдіяльність країни, для подолання наслідків військової агресії росії. На основі проведених досліджень запропоновано методик підвищення інвестиційної привабливості України в сучасних умовах.

Ключові слова: інвестиційний клімат, інвестиції, міжнародна допомога, сектори економіки, капіталовкладення.

The article defines the importance of a favorable investment climate and the main prerequisites for attracting funds to the domestic economy in post-war reconstruction. Attention is focused on the results of investment impact on certain sectors of the economy, and which sectors require priority capital investments. The Index of Investment Attractiveness of our country and the problems affecting the formation of this Index have been analyzed. The directions of development of the investment climate in Ukraine during the war and in the post-war period have been highlighted. It has been found out about the creation of a unique electronic platform Advantage Ukraine for the purpose of attracting foreign investors to the Ukrainian economy, which collects more than 500 investment projects and opportunities in ten sectors of the economy. Among the possibilities that have been discussed are: the construction of "smart networks"; the introduction of energy balancing capacities, gas extraction using advanced technologies, "green" metallurgy using direct recovery iron – these are things that can be implemented as a priority. The issue of guaranteeing the security of investments in war and post-war times remains the most painful issue today, which is one of the most restraining factors for investors. In addition, assumptions have been made about restoring the production potential of Ukraine's economy and creating a favorable business climate for attracting financial resources from abroad with the help of partner countries. The importance of restoring the inflows of direct foreign investments to overcome the consequences of Russian military aggression has been highlighted. The influence of macroeconomic factors on the investment activity of foreign investors has been outlined on the basis of a correlation-regression analysis of the influence of these factors on the inflow of foreign direct investment into the national economy. Directions for increasing the investment attractiveness of Ukraine's economy in modern conditions of development have been given. Based on the conducted research, ways of increasing the investment attractiveness of Ukraine in modern conditions have been proposed.

Key words: investment climate, investment, international aid, sectors of the economy, investment.

УДК 330.322:338.245(477)

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastructure75-19>

Лугош Л.М.

к.е.н., професор кафедри менеджменту, фінансів та інформаційних технологій, Карпатський університет імені Августина Волошина

Luhosh Larysa

Augustine Voloshyn Carpathian University

Постановка проблеми. Війна, розв'язана в Україні російською федерацією, не триватиме вічно, і після її закінчення постане питання відбудови нашої країни і, перш за все, економіки. Вже сьогодні на порядку денному стоять майбутні інвестиції, а не прямі надходження до бюджету, тому що саме вони складають основу відбудови України, а ділова активність, ініціатива, винахідливість і цілеспрямованість ведуть до економічного розвитку.

Для того, щоб країна могла максимально швидко відновити свій потенціал в повоєнний період та для подальшого сталого розвитку, необхідна постійна міжнародна допомога, заходи на кшталт плану Маршала, за яким відновлювалася Німеччина після Другої Світової війни. Вливання інвестицій необхідне для відновлення та започаткування потужного зростання, однак для відчутного стрибка їхній обсяг має складати 35% ВВП щонайменше впродовж 5 років поспіль. Саме такий підхід країн Європи має підтвердити її бажання та намір прийняти Україну до Європейського Союзу [1, ст. 29].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженням інвестиційного клімату розвитку економіки присвячені праці таких вчених як В. Омеляненко [2], Н. Коваль [3], Н. Крихівська, Б. Чернишова [4], В. Небрат, О. Корніяка [6], О. Панухник [7], Г. Рзаєв [9], Ю.Швець [10].

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення аспектів інвестиційного розвитку в умовах повоєнної відбудови економіки України.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Наш уряд не може в односторонньому порядку взяти на себе відповідальність за розробку програм, спрямованих на відбудову економіки. Така ініціатива, на нашу думку, повинна виходити з Європи, а сама програма має бути спільною та схваленою майже всіма європейськими країнами. Президент України Володимир Зеленський на відкритті Нью-Йоркської біржі 6 вересня 2022 року, презентував платформу для потенційних іноземних інвесторів, на якій зібрано понад 500 інвестиційних проектів та можливостей у десяти галузях економіки (оборонно-промисловий комплекс,

металургія та металопереробка, енергетика, агропромисловий комплекс, деревообробка та виготовлення меблів, інноваційні технології, логістика та інфраструктура, фармацевтика, природні ресурси, промислове виробництво). Це є частиною великої кампанії Advantage Ukraine, яка була розроблена компанією WPP за підтримки Президента України.

Аналітики задаються питанням, скільки грошей українській владі потрібно залучити і в які сфери економіки в першу чергу, у зв'язку з чим створюються своєрідні рамки, які мають об'єднати міжнародні домовленості, в довгостроковому вдосконаленні та розвитку із залучення певних ресурсів.

Необхідно зрозуміти те, що сума видатків державного бюджету, які витрочала Україна до повномасштабного вторгнення, суттєво можуть зрости, наприклад: видатки на соціальне забезпечення – на 8–10 мільярдів доларів через те, що вразливі верстви населення та реінтеграція окремих груп будуть потребувати більшого захисту, а відтак і більше коштів на їх утримання. Значна частина соціального забезпечення може направлятися на утримання ветеранів війни та їхніх сімей. Окрім того, міграція може змінити демографічну структуру, в наслідок чого може утворитися ще більший дефіцит Пенсійного фонду, а відтак і потреба у його додатковому фінансуванні. Окрім того, в Україні залишається потреба у високому рівні фінансування витрат на оборону країни, такі видатки можуть зрости до 500 мільярдів доларів, до кінця війни. Той факт, що значна частина цих платежів фінансується міжнародними донорами та приватними інвестиціями, також може бути витлумачена оманливо, оскільки деякі витрати все одно мають покриватися за рахунок державного бюджету. За оцінками експертів, обсяг державних інвестицій складатиме 150 мільярдів доларів за 10 років (щороку близько 15 мільярдів).

Загальна сума видатків післявоєнного державного бюджету (включаючи зведений бюджет і пенсійний фонд) можуть становити 110 мільярдів доларів. Щоб збалансувати держбюджет після закінчення програм міжнародної допомоги, реальний ВВП України потрібно буде збільшити до понад \$280 млрд порівняно з цінами 2022 року. Темпи зростання країни певною мірою залежать від розміру державного сектора. Чим менший державний сектор, тим вищі темпи зростання. Якщо Україна хоче зберегти державний сектор нижче 35%, їй знадобиться високий ВВП для досягнення балансу. Бюджет понад 300 млрд. Виходячи з цього, рівень економічного перерозподілу через фінанси в 40% може бути доцільним і реалістичним для України. Тому подвоєння ВВП протягом наступних 10 років – це вже питання національного виживання, а не просто мета підвищення добробуту. Першочергове завдання, що постало

у формуванні плану відновлення України спрямоване на прискорення стійкого економічного зростання. В рамках цього плану визначено перелік національних програм для досягнення ключових результатів.

Очікувані результати протягом 10 років:

- залучення 850 проектів;
- передбачено зростання ВВП до 7% та більше;
- фінансування програм (накопичених інвестицій) більше як 750 мільярдів доларів.

Міністерство економіки вже розпочало роботу в цьому напрямку. Зокрема, за спільною ініціативою Міністерства економіки та Міністерства цифрової трансформації України на щорічній конференції у Сан-Франциско, яка проходила з 18 по 20 жовтня 2022 року вперше відкрився Український павільйон стартапів. Розвиток інновацій та залучення інвестицій, в тому числі у стартапи, є одним із пріоритетів Уряду. Адже в умовах викликів, які перед країною ставить війна, саме інвестиції є основою відбудови та подальшого розвитку економіки. Відповідно цій траєкторії, за словами заступника міністра економіки Олександра Грибана, який у межах підготовки до TechCrunch Disrupt 2022 взяв участь у панельній дискусії на тему залучення інвестицій та привабливості України ведеться робота щодо стимулювання ділової активності, спрощення регуляторного середовища в країні, гарантування безпеки та страхування інвестицій у воєнний і повоєнний час [5].

Цивілізований вибір українцями європейських цінностей інтегрує країну в високотехнологічні ланцюжки доданої вартості та у конкурентні ринки західних країн. Швидка перебудова технологічних норм допоможе швидко переорієнтуватись та бути конкурентоспроможною на ринках Європи. Перш за все, саме сільське господарство потребує такого переоснащення. У сучасному світі швидке зростання технологічного рівня економіки може відбутися лише за рахунок іноземних і внутрішніх інвестицій у нові виробничі потужності та продукти і включення країни в глобальні ланцюги доданої вартості.

Поки що більшість інвестицій в Україну були спрямовані в сферу послуг, переважно торгівлю, фінансові послуги через відновлення статутного капіталу банківського та кредитного сектору та операції з нерухомим майном. Серйозно не вистачає інвестицій у основні та вторинні галузі (виробництво матеріальних продуктів). Таким чином, зростання складності продукції обмежується відсутністю міжнародної передачі знань, яка часто супроводжує прямі іноземні інвестиції. У процесі середньо- та довгострокового відновлення та розвитку Україна має приділяти більше уваги залученню інвестицій у сфери підвищеної складності, а саме: прямі капітальні інвестиції на технологічне переозброєння та інші інновації,

переважно в реальний сектор економіки. За такого підходу можна відтворити попередню ситуацію регіональної спеціалізації в Україні, доповненої деревообробкою, народними промислами, різними видами туризму тощо, залежно від природних ресурсів, науково-технічного та економічного потенціалу окремого регіону [6, ст. 33].

Сьогодні наша країна має мало спільного зі сприятливим інвестиційним кліматом. Слабкі правові, економічні, соціальні, культурні та державні інститути забезпечують неналежний захист прав інвесторів, порушують принципи ринкової конкуренції, збільшують ризики корупції та ускладнюють інвестування.

Погоджуємось з думкою Богдана Данилишина, завідувача кафедри КНЕУ ім. В.Гетьмана, що згідно з дослідженням Європейської бізнес-асоціації, загальний індекс інвестиційної привабливості впав до 2,73 бала з 5 у другому півріччі 2022 року (порівняно з 2,84 бала в першому півріччі того ж року). Опитування, яке проводилося серед рядових директорів компаній показало, що три основні перешкоди для розвитку інвестиційного середовища залишаються незмінними: слабка судова система (87% респондентів), високий рівень корупції (85%), тіньова економіка (76%) і всеосяжне вторгнення росії. [11]. Не останнє місце займають перешкоди, такі як геополітична напруженість, енергетична криза, незавершене управління, загальмовані реформи, складні податкові системи та постійні зміни уряду [2, с. 8].

Слід зазначити, що проблема інвестування в нашу країну полягає ще в обмеженнях на торгівлю іноземною валютою. Навіть після того, як Національний банк України вжив зважених кроків у напрямку валютної лібералізації, все ще існують обмеження на виплату боргових зобов'язань, розрахунків з учасниками по дивідендах тощо, що зменшує можливість для реінвестування, нові учасники інвестицій в Україну не поспішають вкладати кошти розуміючи всі труднощі, що виникають.

Можна відзначити, що важливим чинником зростання підприємців є інститути, які гарантують реалізацію законності, зокрема захисту прав власності. Так, наприклад, у топ-30 країн за індексом захисту прав власності немає країн з низьким рівнем доходів. У 2022 році лише 23 країни світу, де проживає 11,8% населення планети, мали високонадійні інститути захисту прав власності (значення індексу від 6,8 до 8,7 балів). При цьому вона генерує понад 53% світового ВВП. Водночас за цим показником Україна посідає 105 місце у світі [3, ст. 6].

Бюджет і податкова система також є важливими складовими інвестиційного клімату країни. Мова йде про частку перерозподілу української економіки через державні фінанси. Тому дослідження, проведене професором Гарвардського

університету Робертом Барроу щодо розміру країни та темпів економічного зростання, засноване на великій кількості емпіричних даних (98 країн за період з 1960 по 1985 рр.), виявило, що існує зворотна залежність між розміром держави та економічним зростанням. Було доведено, що існує кореляція. Суспільне споживання та темпи економічного зростання. З точки зору якості податкової системи, це вимірюється за допомогою індексу Tax Hells Index (податкового пекла), показника, заснованого на кількісних і якісних даних МВФ і Світового банку за 2020 рік. Експерти оцінювали 94 країни, і за даними 2020 року Україна посіла п'яте місце серед країн із найгіршою податковою системою.

Складові інвестиційного середовища також включають вільний рух коштів та інших фінансових активів. Чим більше країна інтегрована у світову фінансову систему, тим більше капіталу доступне для економічних агентів. Говорячи про рух капіталу, варто звернути увагу на показники фінансової відкритості, враховуючи наявність декількох курсів валют, наявність перешкод для роботи через поточний платіжний баланс, наявність торговельних обмежень. До групи з найвищим ступенем фінансової відкритості входять високорозвинені країни та деякі країни, що розвиваються, з оцінкою 2,31 бала. Коли фінансова відкритість підтримується гарантіями прав власності, економічної свободи та макроекономічної стабільності, країни стають на шлях швидкого зростання та розвитку.

Наведені дані свідчать про те, що Україна посідає одне з найнижчих місць за цим показником, нарівні з Сирією та Венесуелою. Враховуючи досвід економічного розвитку України, характер зовнішніх загроз та якість вітчизняних інституцій, у тому числі фінансових, країна не потребує режиму тонкого налаштування, експрес-аналізу. Тому що це систематичний і глибокий одночасний процес ринкової трансформації.

Висновки з проведеного дослідження. Підсумовуючи вищенаведене, можемо резюмувати, що Україні сьогодні потрібна мобілізація всіх можливих ресурсів – людських, фінансових, технологічних та організаційних для швидкого відновлення економіки в нинішніх умовах. Якщо можливості тилу будуть ефективно використані для допомоги фронту та збереження національної економіки, то це сприятиме швидшому відновленню регіонів та територій, які найбільше постраждали від воєнних подій та продовжують руйнуватися.

Для подальшої активізації в частині інвестиційної привабливості нашої країни та підвищення спроможності державних інститутів з посилення верховенства права необхідно:

– продовжити інституційні реформи для посилення захисту прав інвесторів, вдосконалення

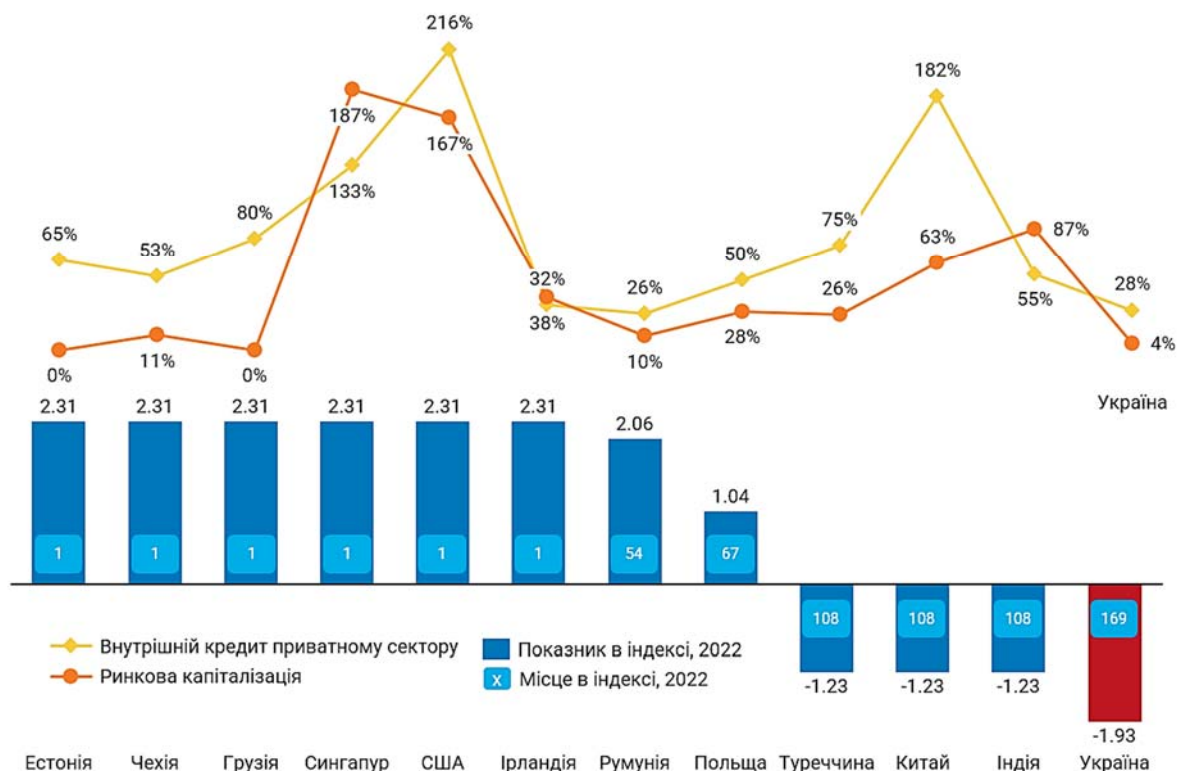

Рис. 1. Порівняння України та інших країн світу за Індексом фінансової відкритості (від -2,5 до 2,5) та інші параметри розвитку фінансового сектору (% від ВВП), 2022 рік

Джерело: [1]

антимонопольного законодавства та зміцнення інституційної спроможності Антимонопольного комітету України.

- проведення антикорупційної та судової реформи, що є важливими елементами функціонуючої демократії;

- значним кроком на шляху до створення сприятливого інвестиційного клімату має бути реформування податкової системи;

- регулювання податкових лазівок та боротьба з ухиленням від сплати податків (зменшення тіньової економіки);

- розвиток національних інструментів підтримки експорту (спеціальні програми рефінансування, створення експортно-кредитного агентства) підвищення ефективності корпоративного управління державними підприємствами та приватизація;

- розвиток цифрової інфраструктури та інтеграція до єдиного цифрового ринку з країнами Європейського Союзу;

- створення інтегрованої бази даних контролюючих органів спрямованої на зменшення цих контактів з суб'єктами підприємницької діяльності;

- активне використання можливостей для просування українських брендів та товарів на експортних ринках з залученням міжнародних інституцій [4, ст. 262].

В частині розширення внутрішнього ринку:

- бюджетне фінансування на модернізацію економічної інфраструктури, та впровадження сучасних механізмів державно-приватного партнерства;

- створення реєстру великих інвестиційних проектів, через державно-приватне партнерство, та механізми залучення інвестиційних капіталовкладень;

- сприяти локалізації національної економіки створюючи надійну базу для виробництва продукції з високою доданою вартістю та імпортозаміщенням;

- створення єдиного вікна щодо спрощення процедур облаштування індустріальних парків із доступом до землі, житлово-комунальної інфраструктури;

- створення вільних економічних зон та зон пріоритетного розвитку для стимулювання економічного зростання в перспективних регіонах із залучення інвестицій;

- створення механізму гарантій походження електричної енергії та її інтеграція в енергосистему Європи;

- підтримка інновацій у промисловості та створення конкурентоспроможного середовища на ринках ЄС;

- стимулювання сільськогосподарського виробництва високоякісної сільськогосподарської продукції шляхом залучення інвестицій у аграрну та харчову промисловість;

- удосконалення підходів до управління інвестиційними проектами, що фінансуються з державного та місцевих бюджетів;
- з метою збільшення частки продукції вітчизняного виробництва у сфері закупівель оборонної техніки необхідно переглянути процедури закупівель шляхом внесення змін до закону про тендери та вдосконалити практику державних закупівель товарів оборонного призначення, у тому числі товарів подвійного призначення;
- залучення інвестицій на умовах угод про розподіл продукції, це суттєвий важель вливань у видобувну сферу економіки;
- пенсійна реформа, через впровадження накопичувальної системи дасть змогу зменшити навантаження на Пенсійний фонд [4, ст. 263].

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бублик Є.О. Фінансова відкритість транзитивних економік : монографія / Євген Олександрович Бублик; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». К., 2020. 324 с.
2. Інноваційні основи відновлення та розвитку країни після збройних конфліктів: інноваційний вимір: колективна монографія / за ред. д.е.н. Омеляненка В.А. Суми : Інститут стратегій інноваційного розвитку і трансферу знань. 2022. 280 с.
3. Коваль Н. Інвестиційна привабливість України в міжнародних рейтингових оцінках. *Інвестиції: практика та досвід*. 2010. № 17. С. 3–10.
4. Крихівська Н.О., Чернишова Г.М. Інвестиційна привабливість України: основні проблеми та шляхи їх вирішення. *Економіка і суспільство*. 2017. Випуск № 9. С. 260–264.
5. На щорічній конференції технологій TechCrunch Disrupt за підтримки Мінекономіки вперше запрацював український павільйон стартапів. Міністерство економіки України. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=a656794c-0cec-4cc3-b2b0-d2f698fe2fe5&title=NaSchorichniiKonferentsiiTekhnologiiTechCrunchDisruptZaPidtrimkiMinekonomikiVpersheZapratsiuvavUkrainskiiPavilionStartapiv>
6. Небрат В.В., Корніяк О.В. Особливості механізмів капіталоутворення та інвестування в Україні як чинник фінансових ризиків в умовах війни та післявоєнного періоду. *Грааль науки*. 2022. № 16. С. 31–34. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.17.06.2022.001>
7. Панухник О.В. Війна та український бізнес. Формування механізму зміцнення конкурентних позицій національних економічних систем у глобальному, регіональному та локальному вимірах. 2022. С. 32–34. URL: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/38479/2/FMZKPNES_2022_Panukhnyk_O-War_and_ukrainian_business_32-34.pdf
8. Прямі іноземні інвестиції. Офіційний сайт Міністерства фінансів. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi/2015/>
9. Рзаєв Г.І., Вакулова В.О. Методики оцінки інвестиційної привабливості на рівні країни та перспективи їх використання в економічному аналізі. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2016. № 3(1). С. 137–143.
10. Швець Ю.О., Бурдило О.В. Оцінка інвестиційного клімату в Україні: стан, проблеми та шляхи його поліпшення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Випуск 12, частина 2. 2017. С. 165–168. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/12_2_2017ua/37.pdf
11. Данилишин Б.М. Щодо стану інвестиційних процесів в економіці України та шляхів їх активізації. LB ua. 2022. URL: https://rus.lb.ua/blog/bogdan_danylysyn/503439_shchodo_stanu_investitsiynih_protse

REFERENCES:

1. Bublyk Ye.O. (2020) Finansova vidkrytist tranzitivnykh ekonomik [Financial openness of transitive economies]: monohrafiia / Yevhen Oleksandrovych Bublyk; NAN Ukrainy, DU «In-t ekon. ta prognosuv. NAN Ukrainy». K., 324 p.
2. Innovatsiini osnovy vidnovlennia ta rozvytku krain pislia zbroinykh konfliktiv: innovatsiinyi vymir: kolektyvna monohrafiia (2022) [Innovative foundations of recovery and development of countries after armed conflicts: innovative dimension]/ za red. d.e.n. Omelianenka V.A. Sumy: Instytut stratehii innovatsiinoho rozvytku i transferu znan. 280 p.
3. Koval N. (2010) Investytsiina pryvablyvist Ukrainy v mizhnarodnykh reitynhovykh otsinkakh [Ukraine's investment attractiveness in international rating assessments]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*. No. 17, pp. 3–10.
4. Krykhivska N.O., Chernyshova H.M. (2017) Investytsiina pryvablyvist Ukrainy: osnovni problemy ta shliakhy yikh vyrishennia [Investment attractiveness of Ukraine: main problems and ways to solve them]. *Ekonomika i suspilstvo*. Vypusk 9, pp. 260–264.
5. Na shchorichnii konferentsii tekhnologii TechCrunch Disrupt za pidtrymky Minekonomiky vpershe zapratsiuvav ukrainskyi pavilion startapiv (2022) [At the annual technology conference TechCrunch Disrupt, with the support of the Ministry of Economy, the Ukrainian startup pavilion was launched for the first time]. Ministerstvo ekonomiky Ukrainy. Available at: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=a656794c-0cec-4cc3-b2b0-d2f698fe2fe5&title=NaSchorichniiKonferentsiiTekhnologiiTechCrunchDisruptZaPidtrimkiMinekonomikiVpersheZapratsiuvavUkrainskiiPavilionStartapiv>
6. Nebrat V.V., Korniiaka O.V. (2022) Osoblyvosti mekhanizmv kapitaloutvorennia ta investuvannia v Ukraini yak chynnyk finansovykh ryzykiv v umovakh viiny ta pisliavoiennoho periodu [Peculiarities of mechanisms of capital formation and investment in Ukraine as a factor of financial risks in the war and post-war period]. *Hraal nauky*. No. 16, pp. 31–34.
7. Panukhnyk O.V. (2022) Viina ta ukrainskyi biznes. Formuvannia mekhanizmu zmitsnennia konkurentnykh pozytsii natsionalnykh ekonomichnykh system u hlobalnomu, rehionalnomu ta lokalnomu vymirakh [War and Ukrainian business. Formation of a mechanism for strengthening the competitive positions of national economic systems in global, regional and local dimensions], pp. 32–34. Available at: <http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/38479/2/FMZ->

KPNES_2022_Panukhnyk_O-War_and_ukrainian_business_32-34.pdf

8. Priami inozemni investytsii [Direct foreign investments]. Ofitsiynyi sait Ministerstva finansiv. Available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi/2015/>

9. Rzaiev H.I., Vakulova V.O. (2016) Metodyky otsinky investytsiinoi pryvablyvosti na rivni krainy ta perspektyvy yikh vykorystannia v ekonomichnomu analizi [Methods of assessing investment attractiveness at the country level and prospects for their use in economic analysis]. *Visnyk Khmelnytskoho nationalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*. No 3(1), pp. 137–143.

10. Shvets Yu.O., Burdylo O.V. (2017) Otsinka investytsiinoho klimatu v Ukraini: stan, problemy ta shliakhy yoho polipshennia [Assessment of the investment climate in Ukraine: state, problems and ways to improve it]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho nationalnoho universytetu*. No 12, part 2, pp. 165–168. Available at: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/12_2_2017ua/37.pdf

11. Danylyshyn B.M. (2022) Shchodo stanu investytsiinykh protsesiv v ekonomitsi Ukrainy ta shliakhiv yikh aktyvizatsii. LB ua. 2022. Available at: https://rus.lb.ua/blog/bogdan_danylysyn/503439_shchodo_stanu_investitsiynih_protse

УПРАВЛІННЯ БІЗНЕС-ПРОЦЕСАМИ КОМПАНІЙ: СУЧАСНІ ІНСТРУМЕНТИ ТА ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ

MANAGEMENT OF BUSINESS PROCESSES OF COMPANIES: MODERN TOOLS AND PRIORITY AREAS

Перспективним підходом до вирішення проблем гнучкості, масштабованості та ефективності компанії, досягнення нею стратегічних бізнес-цілей та вирішення конкретних завдань є управління бізнес-процесами. У статті розглянуто сутність «управління бізнес-процесами» та охарактеризовано його типи: орієнтоване на людину, на документи, на інтеграцію; виокремлено фактори зростання ринку управління бізнес-процесами: впровадження різноманітних технологічних досягнень, зростаюча тенденція до автоматизації в різних галузях, посилення інтеграції з Інтернетом речей; розглянуто та охарактеризовано сучасні інструменти управління бізнес-процесами, використання яких покращить практики розробки та вдосконалення внутрішніх і зовнішніх процесів, дозволить їм бути гнучкими та ефективними в умовах динамічних змін у галузевому середовищі; окреслено пріоритетні напрямки управління бізнес-процесами компанії.

Ключові слова: процес, бізнес-процес, управління бізнес-процесом, система управління бізнес-процесом, ефективність, оптимізація.

The article is devoted to the problem of business process management in companies. To achieve the objectives of the study, the following general scientific methods were used: analysis and synthesis, induction and deduction (to determine the benefits and consequences of using business process management by companies); generalisation (to systematise the results obtained and formulate conclusions from the study in terms of priority areas and modern tools for managing business processes in companies). The paper considers the essence of business process management as a promising approach to solving the problems of flexibility, scalability and efficiency of a company, achieving its strategic business goals and solving specific tasks. Its types are presented and characterised: human-oriented, document-oriented, and integration-oriented. The growth factors of the business process management market are highlighted: the introduction of various technological advances, the growing trend towards automation in various industries, and increased integration with the Internet of Things. To manage business processes, companies use a variety of tools that are a valuable addition to their technology portfolios. The publication examines and describes modern business process management tools in terms of their documentation, analysis, evaluation, development and implementation, ensuring operational excellence and transformation, workflow management, including real-time management, optimisation and automation. In general, the use of these tools will significantly improve the practices of developing and improving internal and external processes, allowing them to be flexible and effective in the face of dynamic changes in the industry environment. The research outlines the priority areas of business process management: setting up and automating workflows; ensuring visibility and control of business processes; making effective business decisions, minimising costs; integrating workflows, ensuring operational flexibility; identifying bottlenecks and operational shortcomings; ensuring security and effective risk management.

Key words: process, business process, business process management, business process management system, effectiveness, optimization.

УДК 658:005.7

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastructure75-20>

Ляхович Л.А.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри економіки
та економічної теорії,
Західноукраїнський національний
університет

Liakhovych Larysa

West Ukrainian National University

Постановка проблеми. Сьогодні компанії докладають значних зусиль для спрощення та оптимізації своєї діяльності. Перспективним підходом до вирішення цієї проблеми є «управління бізнес-процесом» («Business Process Management», (BPM)), впровадження якого сприяє гнучкості, масштабованості та ефективності компанії, допомагає їй досягти стратегічних бізнес-цілей та вирішити конкретні завдання.

Згідно даних дослідницької компанії IMARC Group, «у 2021 році глобальний ринок управління бізнес-процесами (BPM) сягнув 9,2 мільярда доларів США» [1]. У перспективі, як вважають аналітики компанії, до 2027 р. цей ринок досягне 20,3 млрд. доларів США, демонструючи сукупний середньорічний темп зростання (CAGR) 14,2% протягом 2022–2027 рр.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням теорії та практики управління бізнес-процесами компаній присвячена значна кількість досліджень і наукових публікацій. Серед

вітчизняних науковців, що працювали над вирішенням цієї проблеми, доцільно виділити таких: Ареф'єва О.В., Денисенко Л.О., Єршова О.О., Кравчик Ю.В., Остапчук О.В., Побережна З.М., Терехух А.А., Шарко В.В., Шацька С.Є. Попри це питання перспективних напрямків та інструментів управління бізнес-процесами в компаніях залишаються сьогодні надзвичайно актуальними, а тому потребують подальших досліджень та вирішення.

Постановка завдання. Метою статті є проведення теоретичного огляду управління бізнес-процесами; представлення факторів зростання ринку управління бізнес-процесами; характеристика сучасних інструментів та визначення перспективних напрямків управління бізнес-процесами в компаніях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для успіху будь-якого бізнесу вирішальне значення сьогодні має управління бізнес-процесами. Концепція управління бізнес-процесами –

це всі необхідні процедури для забезпечення функціонування, безперебійного та надійного перебігу бізнес-процесів відповідно до бізнес-цілей компанії.

Управління бізнес-процесом (BPM) як конкретна галузь наукових знань – «це дисципліна, яка використовує різні інструменти та методи для проектування, моделювання, виконання, моніторингу та оптимізації бізнес-процесів» [2, с. 81].

Управління бізнес-процесами є системним підходом до підвищення продуктивності та ефективності бізнес-процесів шляхом їх виявлення, аналізу, моделювання, редизайну і постійного вдосконалення, а також автоматизованої підтримки. Як вид управлінської діяльності, «управління бізнес-процесами» передбачає цілеспрямований вплив суб'єкта управління (керуючої підсистеми) на об'єкт управління (керована підсистема), якими є бізнес-процеси, «шляхом вироблення й реалізації відповідних управлінських рішень за допомогою різних методів і засобів впливу задля досягнення задоволеності кінцевого споживача бізнес-процесу й підвищення ефективності функціонування підприємства в цілому» [3, с. 68].

Для успішного впровадження управління бізнес-процесами в компанії доцільно визначити його пріоритети, що дозволить обрати тип BPM. Загалом виділяють такі три типи BPM:

1) орієнтований на людину. До основних характеристик цього типу BPM віднесено такі:

- зосереджений на діяльності людини, необхідній для виконання конкретного процесу;
- покращує співпрацю та взаємодію з клієнтами та співробітниками;
- забезпечує підзвітність та підвищує відповідальність окремих осіб у процесі;

2) орієнтований на документи. Основними характеристиками цього типу BPM є такі:

- зосереджений на конкретному документі;
- керує процесами створення, відправки на затвердження, перевірки та зберігання документів;

3) орієнтований на інтеграцію. Цей тип BPM:

- зосереджений на керуванні процесами при мінімальній участі людини;
- залежать від існуючих бізнес-систем, (наприклад, системи управління людськими ресурсами (HRMS), системи планування ресурсів підприємства (ERP), системи управління взаємовідносинами з клієнтами (CRM) тощо);
- інтегрує між собою дані бізнес-систем;
- має доступ до API, використовує сучасні програми та бази даних для створення ефективних бізнес-процесів;
- зменшує потребу вручну переносити дані з системи в систему.

Попит на технології управління бізнес-процесами день-у-день збільшується. Зокрема,

за даними аналітичної компанії ReportLinker: «Очікується, що розмір глобального ринку управління бізнес-процесами досягне 40,6 мільярдів доларів США до 2028 року», зростаючи в середньому на 19,4% протягом прогнозованого періоду (2022–2028 рр.) [4].

Основні фактори зростання ринку управління бізнес-процесами подано на рис. 1. Одним із ключових факторів зростання ринку управління бізнес-процесами є посилення інтеграції BPM з Інтернетом речей (IoT). Сутність IoT можна трактувати як взаємозв'язок розумних пристроїв через Інтернет, що забезпечує їм миттєве надсилання та отримання даних. Інтернет речей контролює потік інформації та надсилає її до програмного забезпечення BPM. У бізнесі «технологія Інтернет речей дає змогу взаємодіяти різноманітним пристроям та вантажам. Інтернет речей збирає точні дані з усіх середовищ до яких дотична дана технологія і перетворює їх в практично цінну інформацію, що забезпечує збір оперативних даних за допомогою Інтернету речей та аналітики для обробки даних; швидкий доступ до інформації про ефективність тієї чи іншої машини в виробничій лінії; розробку стратегії оцифрованого бізнесу, що забезпечують прибутковість і продуктивність з урахуванням сталого розвитку; розширені можливості прийняття рішень, що дозволяють розставляти пріоритети» [5, с. 80]. Рішення BPM із підтримкою IoT дозволяють компаніям записувати й аналізувати великі масиви даних для прийняття ефективних рішень.

Наступним фактором, який сприяє зростанню ринку управління бізнес-процесами, є тенденція до автоматизації в різних галузях. Компанії, прагнучи досягти вищої продуктивності та економічної ефективності, забезпечити безпеку та захист даних, успішно управляти ризиками тощо впроваджують інструменти BPM, які автоматизують бізнес-процеси. «Наразі IT-ринок надає різні класи програмного забезпечення для автоматизації бізнес-процесів чи побудови комплексних систем управління бізнес-процесами. ... Класичним інструментом автоматизації процесів, який широко використовується бізнесом протягом останніх десятиліть, є програмне забезпечення для управління бізнес-процесами – Business Process Management System (BPMS). ... Нове покоління інструментів – платформи розробки low-code (Low Code Development Platforms, LCDPs)» [6, с. 103–105].

Водночас, BPM використовує автоматизацію процесів (наприклад, роботизовану автоматизацію процесів (RPA), машинне навчання (ML)) для виявлення прогалин у бізнес-процесах та їх подолання, поліпшення клієнтського досвіду тощо.

Ще одним фактором є впровадження різноманітних технологічних досягнень, зокрема

Рис. 1. Фактори зростання ринку управління бізнес-процесами

Джерело: побудовано автором

новітнього програмного забезпечення (наприклад, інтелектуальне керування бізнес-процесами (iBPM), хмарні технології).

Сучасним компаніям для забезпечення і підтримання бізнес-досконалості доцільно застосувати управління бізнес-процесами за пріоритетними напрямками, які подано на рис. 2.

Для управління бізнес-процесами компанії використовують різноманітні інструменти (програмні рішення), які є ціннісним доповненням їхніх технологічних портфелів. Внаслідок вибору правильного інструменту BPM у компанії можуть покращитися практики розробки та вдосконалення внутрішніх і зовнішніх процесів, що дозволить їм бути гнучкими та ефективними в умовах динамічних змін у галузевому середовищі.

Згідно висновків аналітиків TechUkraine («9 найкращих програм для керування процесами для стимулювання зростання бізнесу»), у 2022 р. до переліку найкращих для керування бізнес-процесами входили такі дев'ять програм: Kissflow; Zoho Creator; Bizagi; Nintex; PRIME BPM; FlowForma; Appian BPM Suite; Comindware Tracker; ARIS. Аналітики компанії Finances Online, провівши відповідні дослідження, сформулювали ТОП-20 найкращих систем управління бізнес-процесами (BPM) станом на 2023 р. Зокрема, найкращим рішенням Business Process Management визначено таке програмне забезпечення: monday.com, Wrike, KiSSFLOW, Studio Creatio Enterprise, Replicon, vtenext, Kintone, Qntrl, Easy Busy Pets, Acumatica, Nintex, TIBCO BPM, Pipefy, Bizview,

Рис. 2. Пріоритетні напрямки Business Process Management

Джерело: побудовано автором

DataRails, Signavio Process Manager, PushPress, Kriya, APPSeCONNECT, Navvia.

До прикладу, далі подано загальну характеристику та застосування деяких інструментів BPM, що знайшли широке практичне використання сучасними компаніями:

1) monday.com – програмне забезпечення для управління всією роботою: від продажів до Project Management та Portfolio Management. Цей інструмент допомагає керувати проектами, процесами (маркетингу, продажів, роботи з персоналом, роботи з клієнтами, IT), узгоджує роботу команд і відділів компанії, створює можливості для прийняття ефективних рішень на основі даних, є засобом автоматизації процесі тощо;

2) Wrike – програмне забезпечення для управління проектами та спільної роботи. Це програмне забезпечення допомагає оптимізувати процеси, покращити управління проектами та завданнями, забезпечує співпрацю між проектними командами тощо. Зокрема, використання цього інструменту дозволяє планувати проекти та їх візуалізувати, розставляти пріоритети завдань, відстежувати графіки виконання завдань, розподіляти ресурси, забезпечувати, взаємодію з командою тощо;

3) KISSFLOW – програмне забезпечення для створення простих та складних робочих процесів, їх аналізу, оптимізації та автоматизації, керування всіма видами роботи в одному цифровому робочому місці, проектування, створення та налаштування бізнес-додатків. Цей інструмент сприяє підвищенню продуктивності, допомагає командам у візуалізації робочих процесів, встановлення відповідальності серед членів команди та підтримки всіх на одній сторінці в організації.

Також сучасні компанії різних розмірів і галузей, які прагнуть до зростання та масштабування, цифровізації та автоматизації бізнес-процесів, широко використовують таке програмне забезпечення: Nintex, PRIME BPM, ARIS, Appian BPM Suite, ProProfs Project, Hive та інш. Це ефективні інструменти для управління бізнес-процесами у розрізі їх документування, аналізу, оцінки, розробки та впровадження, забезпечення операційної досконалості і трансформації бізнес-процесів, керування робочими процесами, зокрема в режимі реального часу, їх оптимізації та автоматизації.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, сьогодні у зв'язку зі швидкістю змін ключовою умовою досягнення успіху в бізнесі є застосування BPM як систематичного підходу до підвищення ефективності та результативності бізнес-процесів для досягнення бізнес-цілей компанії. Застосування BPM за пріоритетними напрямками забезпечить досягнення задоволеності кінцевого споживача бізнес-процесу й підвищення ефективності функціонування та конкурентоспроможності компанії в цілому. Керування бізнес-процесами у межах

BPM здійснюється за допомогою певних інструментів, які є активом для будь-якої компанії. Саме їх використання допомагає компаніям створити та оптимізувати робочі процеси, керувати ресурсами, знаннями та даними тощо. BPM здійснюється за певними етапами, що і стане вектором подальших наукових досліджень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Business Process Management Market: Global Industry Trends, Share, Size, Growth, Opportunities and Forecast 2022–2027. IMARC Group. 2022. URL: <https://www.ascreports.com/market-research-report-597313/business-process-management-market-global-industry-trends-share-size-growth>

2. Остапчук О.В., Кравчик Ю.В. Моделювання системи збалансованих критеріїв управління бізнес-процесами. *Науковий журнал «Innovation and Sustainability» («Інновації та сталій розвиток»)*. 2022. № 4. С. 79–86. URL: <https://ins.vntu.edu.ua/index.php/ins/issue/view/5>

3. Єршова О. О. Зарубіжний досвід ефективного управління бізнес-процесами підприємств. *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну*. 2016. № 6 (105). С. 66–79. URL: https://www.researchgate.net/publication/361722252_ZARUBIZNIJ_DOSVID_EFEKTIVNOGO_UPRAVLINNA_BIZNES-PROCESAMI_PIDPRIEMSTV

4. Global Business Process Management Market Size, Share & Industry Trends Analysis Report By Business Function, By Vertical, By Deployment Mode, By Organization Size, By Regional Outlook and Forecast, 2022–2028. *Reportlinker*. 2022. URL: <https://www.reportlinker.com/p06374105/Global-Business-Process-Management-Market-Size-Share-Industry-Trends-Analysis-Report-By-Business-Function-By-Vertical-By-Deployment-Mode-By-Organization-Size-By-Regional-Outlook-and-Forecast.html>

5. Краус К.М., Краус Н.М., Марченко О.В. Особливості застосування цифрових технологій «Інтернет речей» та новітніх систем у бізнесі. *Європейський науковий журнал Економічних та Фінансових інновацій*. 2022. № 1 (9). С. 73–83. URL: <https://journal.eae.com.ua/index.php/journal/article/view/150/131>

6. Корзаченко О.В. LOWCODE та NOCODE BPMS: Сучасні тренди автоматизації бізнеспроцесів підприємства. *Моделювання та інформаційні системи в економіці: зб. наук. пр. Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана*. Київ: KNEU, 2022. Вип. № 102. С. 102–114. URL: https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/39759/mod_102_9.pdf?sequence=1&isAllowed=y

REFERENCES:

1. Business Process Management Market: Global Industry Trends, Share, Size, Growth, Opportunities and Forecast 2022–2027 (2022). IMARC Group. URL: <https://www.ascreports.com/market-research-report-597313/business-process-management-market-global-industry-trends-share-size-growth>

2. Ostapchuk O.V., Kravchuk Yu.V. (2022). Modeliuvannia systemy zbalansovanykh kryteriiv upravlinnia biznes-protsesamy [Modeling of the system of balanced criteria of business process management]. *Naukovyi zhurnal «Innovation and Sustainability» («Innovatsii ta stalyyi rozvytok»)*, no. 4, pp. 79–86. URL: <https://ins.vntu.edu.ua/index.php/ins/issue/view/5>

3. Yershova O.O. (2016). Zarubizhnyi dosvid efektyvnoho upravlinnia biznes-protsesamy pidpriemstv [International experience of effective business processes management]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu tekhnologii ta dyzainu*, no. 6 (105), pp. 66–79. URL: https://www.researchgate.net/publication/361722252_ZARUBIZNIJ_DOSVID_EFEKTIVNOGO_UPRAVLINNA_BIZNES-PROCESAMI_PIDPRIEMSTV

4. Global Business Process Management Market Size, Share & Industry Trends Analysis Report By Business Function, By Vertical, By Deployment Mode, By Organization Size, By Regional Outlook and Forecast, 2022–2028 (2022). *Reportlinker*. URL: <https://www.reportlinker.com/p06374105/Global-Busi->

[ness-Process-Management-Market-Size-Share-Industry-Trends-Analysis-Report-By-Business-Function-By-Vertical-By-Deployment-Mode-By-Organization-Size-By-Regional-Outlook-and-Forecast.html](https://www.reportlinker.com/p06374105/Global-Business-Process-Management-Market-Size-Share-Industry-Trends-Analysis-Report-By-Business-Function-By-Vertical-By-Deployment-Mode-By-Organization-Size-By-Regional-Outlook-and-Forecast.html)

5. Kraus K.M., Kraus N.M., Marchenko O.V. (2022). Osoblyvosti zastosuvannia tsyfrovoykh tekhnologii «Internet rechei» ta novitnikh system u biznesi [Features of application of digital technologies «Internet of things» and the latest systems in business]. *Yevropeiskyi naukovyi zhurnal Ekonomichnykh ta Finansovykh innovatsii*, no. 1 (9), pp. 73–83. URL: <https://journal.eae.com.ua/index.php/journal/article/view/150/131>

6. Korzachenko O.V. (2022). LOWCODE ta NOCODE BPMS: Suchasni trendy avtomatyzatsii biznesprotsesiv pidpriemstva [Low-code ta no-code BPMS: modern trends in enterprise's business process automation]. *Modeliuvannia ta informatsiini systemy v ekonomitsi: zb. nauk. pr. Kyivskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu imeni Vadyma Hetmana*. Kyiv: KNEU, vol. 102, pp. 102–114. URL: https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/39759/mod_102_9.pdf?sequence=1&isAllowed=y

РЕЛОКАЦІЯ БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ

BUSINESS RELOCATION IN THE CONDITIONS OF WAR

УДК 338.24.8

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct75-21>

Мангушев Д.В.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри маркетингу,
менеджменту та підприємництва,
Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна

Будріс Т.І.

студентка,
Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна

Калініченко В.В.

студент,
Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна

Mangushev Dmitry

V.N. Karazin Kharkiv National University

Budris Tetyana

V.N. Karazin Kharkiv National University

Kalinichenko Vladyslav

V.N. Karazin Kharkiv National University

У статті розкрито сутність релокації та її основні види. Проаналізовано динаміку релокації вітчизняного бізнесу всередині країни, структуру релокованого бізнесу за регіонами релокації та галузями. Встановлено, що на релокацію підприємств суттєво впливають розмір та галузь. Повна релокація характерна переважно для малих підприємств, тоді як середні та великі можуть здійснити, як правило, лише часткову. Так великі підприємства, зокрема, важкої промисловості потребують доступу до джерел сировини, великих виробничих площ, перевезення дуже великого та складного обладнання. Саме на такі підприємства повинні орієнтуватись державні програми підтримки релокації. Оцінено наскільки швидко релокованим підприємствам вдається відновити свою господарську діяльність. На прикладі ІТ-сектору проаналізовано більш детально фактори, які впливають на релокації, та причини які її обмежують.

Ключові слова: релокація, повна релокація, часткова релокація, змішана релокація, ІТ сектор.

In the conditions of martial law, relocation is one of the main ways to ensure business continuity. In order to help domestic businesses move their economic activities to relatively safer territories, the Enterprise Relocation Program was developed, which provides for the provision of informational, logistical, and financial support. The article reveals the essence of relocation and its main types. The dynamics of domestic business relocation within the country, the structure of relocated business by relocation regions and industries are analyzed. It was established that the size and industry significantly influence the relocation of enterprises. Full relocation is characteristic mainly for small enterprises, while medium and large ones can usually carry out only a partial relocation. Thus, large enterprises, in particular, heavy industry, need access to sources of raw materials, large production areas, transportation of very large and complex equipment. State relocation support programs should focus on such enterprises. It is estimated how quickly relocated enterprises manage to resume their economic activity. Among those enterprises that have resumed their activities, trade enterprises and enterprises of the processing industry predominate, which together make up 71% of all relocated. Using the example of the IT sector, the factors that influence relocation and the reasons that limit it are analyzed in more detail. Relocation of enterprises is accompanied by a number of risks, including the high and often unpredictable actual amount of relocation costs, organizational and technical complexity of relocation, especially of property, limited opportunities to export all necessary assets, difficulties with areas for locating production; the likely high cost of renting production premises at the new location and with the selection of qualified personnel at the new location after the move, therefore it is especially important to retain the key composition of employees, ensuring their relocation to the new location and providing comfortable living and working conditions; loss of counterparties, suppliers of raw materials, etc., the need to find new ones, which requires additional financial costs and some time, which can lead to the failure of the enterprise.

Key words: relocation, full relocation, partial relocation, mixed relocation, IT sector.

Постановка проблеми. В умовах воєнного стану релокація є одним з основних шляхів забезпечення безперервності діяльності бізнесу. З метою допомоги вітчизняному бізнесу перемістити господарську діяльність на відносно більш безпечні території було розроблено Програму релокації підприємств, яка передбачає надання інформаційної, логістичної, фінансової підтримки. Процес релокації досі триває, ряд підприємств продовжують шукати місце для переміщення, і, водночас, уже намічається процес повернення підприємств на деокуповані території. Тому дослідження є актуальною і малодослідженою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Різні аспекти релокації бізнесу в умовах воєнного стану досліджують у своїх наукових публікаціях такі вчені як Алілуйко А.М., Бабій С.В., Васильців Т.Г., Грищенко І.М., Іванов Ю.Б., Князевич А.О., Ковальчук Л.В., Коробка С.В., Лазаренко Д.О., Мекшун Л.М., Мельник М.І., Мельник Т.Ю., Мережко В.М., Мірошніченко Р.В., Олійничук О.І., Сошников А.О., Цюприк В.І., Яковенко О.І. та інші. Незважаючи на широке коло досліджень, проблематика релокації залишається актуальною проблемою і потребує досліджень щодо напрямів її оптимізації.

Постановка завдання є узагальнення теоретичних, методичних та практичних аспектів релокації підприємств в умовах воєнного стану та розробка рекомендацій щодо удосконалення її процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Поняття релокація походить від латинських слів «locus» – місце, «re» – знову та суфікса «іон», який позначає дію, тобто воно означає дію з розташування знову. Слід зазначити, що досліджуване поняття може вживатися як до зміни місця розміщення підприємства, так і його працівників. Під релокацією підприємства, на нашу думку, слід розуміти процес зміни місця розташування підприємства задля забезпечення його збереження та можливості продовження реалізації господарської діяльності.

Дослідники Сошников А.О., Єршова Ю.О., Юдін Ю.О. акцентують увагу на різниці понять евакуація та релокація, вказуючи на те, що перша є примусовою, а друга – передбачає створення механізму релокації, але рішення щодо її реалізації приймає власник підприємства [1]. На нашу думку, ці поняття є ідентичними, а наведена різниця у тлумаченнях зумовлена різними політичними та економічними устроями, в яких вони реалізовувались.

За об'єктом релокації розрізняють релокацію людини, працівника, громади та підприємства, за масштабом – повна, часткова та змішана, за напрямом – всередині країни, за межі країни (офшоринг), повернення в країну (бекшоринг), за джерелами фінансування – за власні кошти, у межах державних програм підтримки, змішана. Слід зупинитися на розкритті різниці між частковою та змішаною релокацією. Так часткова передбачає, що лише частина виробничих або інших потужностей може бути переміщена, а частина залишається на попередньому місці дислокації. Змішана передбачає розширення господарської діяльності підприємства та переміщення до нового підрозділу частину обладнання.

Повна релокація є більш притаманною підприємствам малого та мікро бізнесу, а також сфери послуг, обладнання яких можна легко або відносно легко транспортувати. Часткова релокація характерна для виробничих, сервісних та сільськогосподарських підприємств, частина активів яких не може бути переміщена, як наприклад, земля, великогабаритне обладнання, природні джерела сировини тощо. Змішана релокація застосовується підприємствами, які активно розширюють свою господарську діяльність на нові ринки збуту і потребують наявності виробничих потужностей ближче до кінцевих точок продажу.

Початок повномасштабного вторгнення призвів не лише до переміщення мільйонів українців, але й змусив бізнес або припиняти свою діяльність або шукати нові локації, ринки збуту тощо. За даними Gradus Research у перший місяць повномасштабного вторгнення 86% підприємств зупинили свою діяльність або скоротили її, а за даними аналогічного опитування влітку частка таких підприємств склала 78% [2]. За даними опитування Американської торговельної палати в Україні 12-18 квітня 2022 року серед компаній представників палати 50% частково функціонували, 15% закрили офіси в деяких регіонах. Слід вказати також на те, що 14% респондентів вказали одним з основних викликів саме релокацію [3]. Але за даними аналогічного опитування Американської торговельної палати в Україні у червні 2023 року уже 84% підприємств повністю функціонували [4].

У березні 2022 року розпочала своє функціонування державна програма з релокації. Програма релокації підприємств Міністерства економіки України передбачає державну підтримку підприємствам, що становить такі опції: підбір місця розташування для потужностей підприємства; допомога з перевезенням на нову локацію; сприяння в розселенні працівників та пошуку нових співробітників; підтримка у відновленні логістики, закупівлі сировини та пошуку ринків збуту [5]. Найбільший приріст релокованих підприємств

відбувся протягом 2 кварталу 2022 року. Так станом на липень 2022 року кількість релокованих підприємств зросла у 3 рази у порівнянні з квітнем 2022 року. В подальшому темпи зростання кількості релокованих підприємств скорочується. Зокрема, за даними опитування Американської торговельної палати в Україні 12–18 квітня 2022 року серед компаній представників палати уже на той момент було релоковано в межах України 20% підприємств, а за межі України – 19% [3]. Слід зазначити, що станом на березень 2023 року із загальної кількості заявок на релокацію: 239 підприємств продовжує шукати локацію для релокації, 650 – відмовились від релокації у зв'язку з деокупацією територій, а 44 підприємства, які попередньо були релоковані, повернулись на попередні місця роботи після деокупації [5].

Основним географічним напрямом релокації є західні області України. На рис. 1 наведено структуру релокованих підприємств у розрізі областей станом на березень 2023 року. Слід зазначити, що така структура зберігалась протягом всього періоду релокації. За даними рис. 1 можемо зробити висновок, що Львівська область лідирує за кількістю та часткою релокованих підприємств.

Слід вказати, що підприємства досить швидко почали відновлювати свою господарську діяльність після релокації (рис. 2).

За даними рис. 2 можемо зробити висновок, що налагодження тенденції до відновлення активної діяльності релокованих підприємств вже у середині 2022 року і частка таких підприємств продовжує зростати.

На релокацію підприємств суттєво впливають розмір та галузь. Як було вже зазначено при узагальненні видів релокації повна релокація характерна переважно для малих підприємств, тоді як середні та великі можуть здійснити, як правило, лише часткову. Так великі підприємства, зокрема, важкої промисловості потребують доступ до джерел сировини, великих виробничих площ, перевезення дуже великого та складного обладнання. Саме на такі підприємства повинні орієнтуватись державні програми підтримки релокації.

Водночас на початкових етапах серед релокованих вагому частку займали підприємства малого бізнесу. Так, за даними Адвантер груп станом на початок травня 2022 року, частка малого бізнесу серед релокованих підприємств складала 24%, в т.ч. 20% – переїхали в межах України і 4% релокувались закордон. Переїзд за кордон переважно характерний для малих компаній, що надають ІТ, професійні послуги (маркетинг, консалтинг і дизайн), а також медичну та соціальну допомогу. Це стосується жінок-працівниць, враховуючи обмеження на виїзд чоловіків з країни відповідно до чинного в країні воєнного стану, а також переміщення ІТ-інфраструктури та створення юридичних

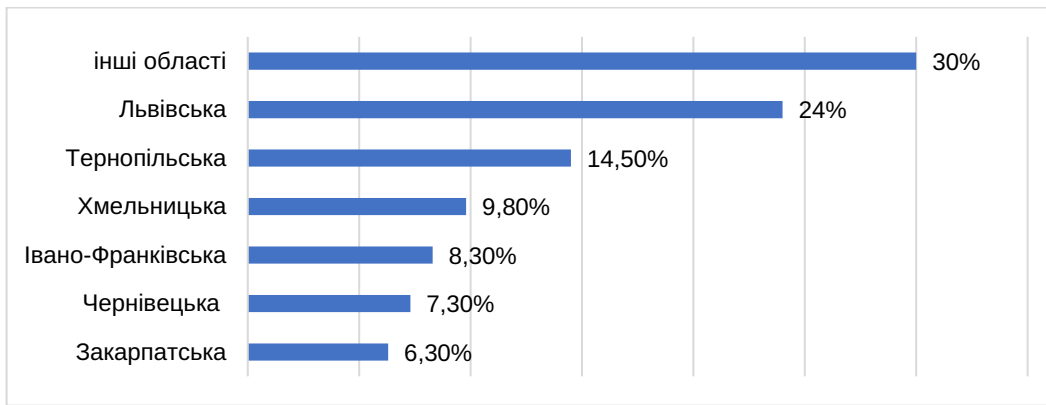

Рис. 1. Регіональна структура релокації підприємств, % [5]

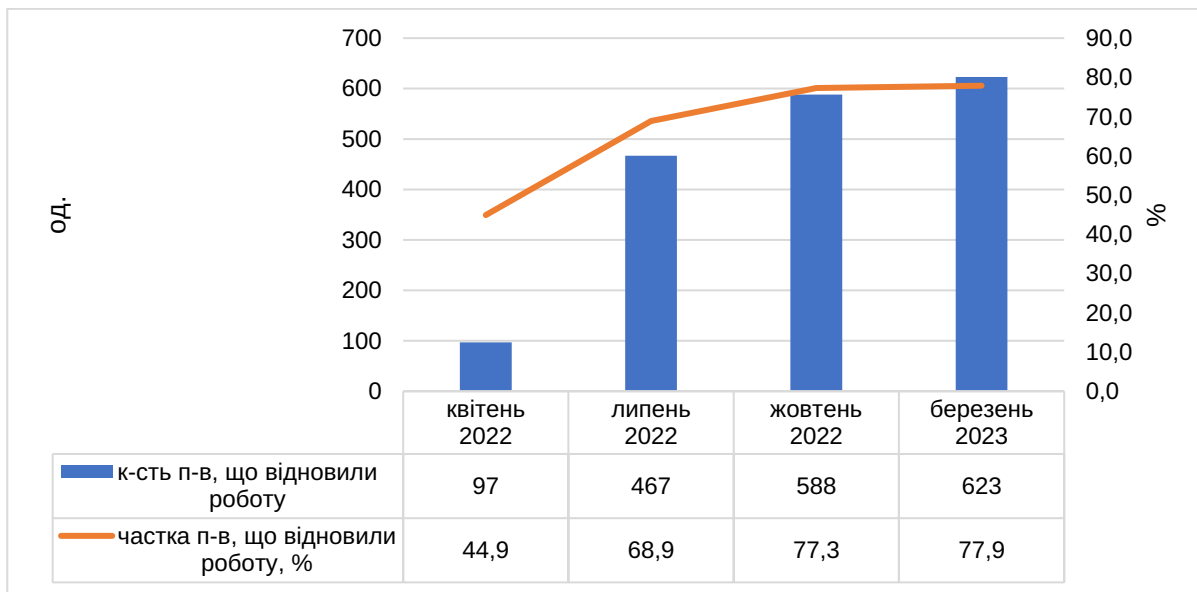

Рис. 2. Динаміка кількості та частки релокованих підприємств, які відновили роботу [5]

осіб за кордоном для зменшення комерційних ризиків ведення бізнесу (наприклад, банківських операцій) [6].

На рис. 3 наведено структуру релокованих підприємств, які відновили свою діяльність після релокації.

За рис. 3 можемо зробити висновок, що серед тих підприємств, які відновили свою діяльність переважають торговельні підприємства та підприємства переробної промисловості, які в сукупності складають 71% від усіх релокованих.

За даними опитування, проведеного ІТ-асоціацією, жодне ІТ-підприємство серед респондентів не провело повну релокацію. 19% – провели часткову релокацію в межах України, а 26% – провели часткову релокацію в межах України, а частково за межі країни. Станом на середину 2022 року 63% ІТ-компаній респондентів не планували до кінця року проводити релокацію, 23% – розглядають варіанти часткової релокації в межах України і частково – за межі України, 14% – розглядають варіанти часткової або повної

релокації за межі України. З компаній, які середину 2022 року вже провели часткову релокацію 20% планують продовжити її через середньострокові та довгострокові ризики ведення бізнесу в Україні у зв'язку із збройною агресією російської федерації, а ще для 20% подальша релокація – це частина/етап вже раніше ініційованого бізнес-процесу, а 27% розглядатимуть варіант релокації, якщо буде можливість переміщення закордон [7].

Основні фактори при виборі місця релокації для ІТ-компаній наведено на рис. 4.

Серед стримуючих факторів для релокації ІТ-компанії називають неможливість виїзду ІТ-спеціалістів закордон, бажання платити податки в Україні, небажання більшої частини команди здійснювати релокацію, вищі витрати на ведення бізнесу за межами України, відсутність достатнього розуміння як вести бізнес за межами України, негативні відгуки та коментарі учасників ІТ-індустрії, контактів щодо їхнього досвіду роботи за межами України.

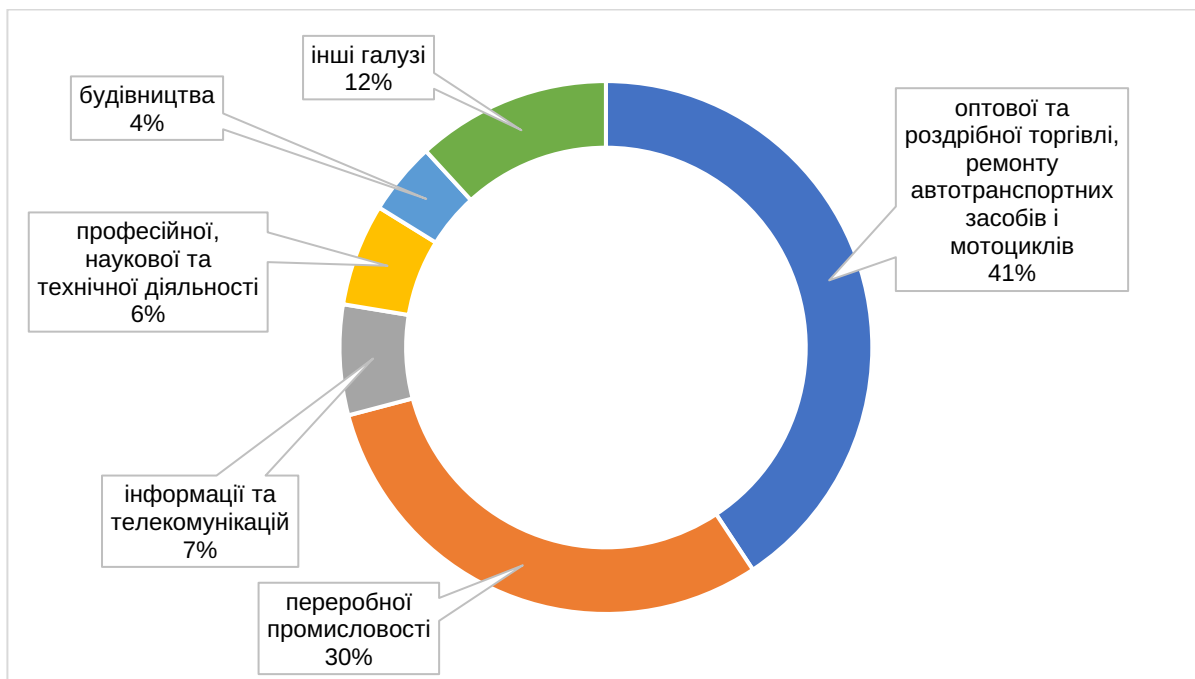

Рис. 3. Галузева структура релокованих підприємств, які відновили свою діяльність станом на листопад 2022 року, % [5]

Рис. 4. Основні фактори вибору місця релокації ІТ-компаніями України в умовах воєнного стану, % [7]

Основні труднощі, з якими стикнулися ІТ-компанії у перші місяці релокації у межах України наведено на рис. 5. В цілому 53% задоволені результатами релокації, але шукають варіанти альтернативної подальшої релокації за межами України з метою мінімізації витрат.

Щодо ІТ-компаній які релокувались закордон, то вони стикнулись з такими основними проблемами як зниження конкурентоспроможності, необхідність підвищувати вартість робіт/послуг

для клієнтів через збільшення витрат на ведення бізнесу (21%), відсутність достатньої кількості житла для співробітників (20%), необхідність створення локальної компанії в країні релокації та додаткова корпоративна звітність (18%), для 15% збільшилось податкове навантаження (корпоративні податки та/або на фонд оплати праці та/або додатковий час на підготовку податкових звітів та/або необхідність залучення податкових консультантів, вартість послуг яких є вищою, ніж в Україні),

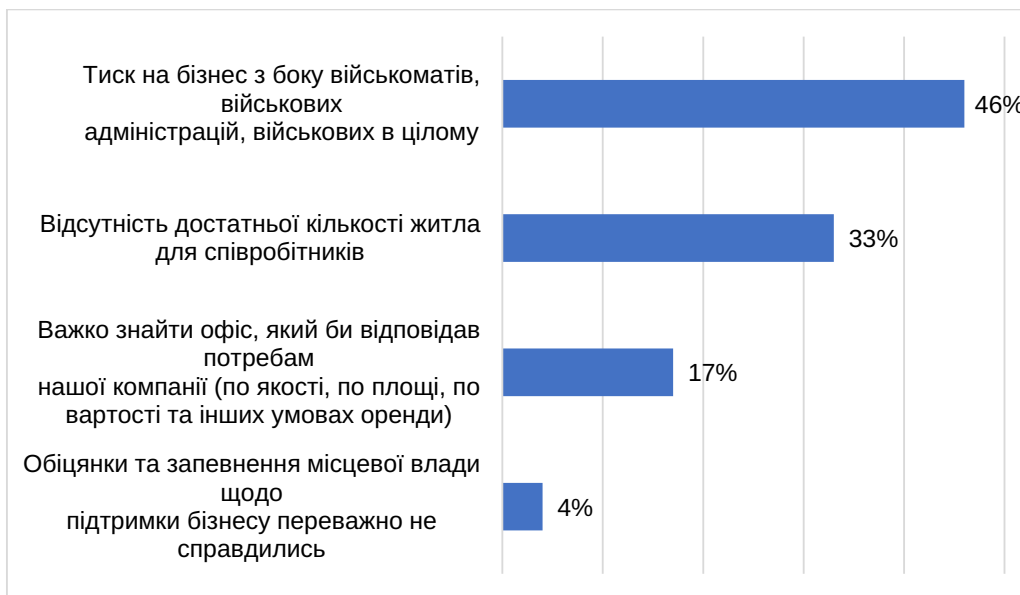

Рис. 5. Основні труднощі, з якими стикнулися ІТ-компанії у перші місяці релокації у межах України [7]

мовний та культурний бар'єр (13%), важко знайти офіс, який би відповідав потребам нашої компанії (по якості, по площі, по вартості та інших умовах оренди) (5%), необхідність працевлаштування усіх працівників (5%), необхідність отримання дозвільних документів, проведення додаткових сертифікацій, перевірок (оцінок) відповідності, тощо, які в Україні не потребувались (3%) [7].

Висновки з проведеного дослідження.

Релокація підприємств супроводжується цілою низкою ризиків, серед яких високий і часто непередбачуваний фактичний розмір витрат на переміщення, організаційна та технічна складність релокації, особливо майна, обмежені можливості вивезти всі необхідні активи, труднощі із площами для розміщення виробництва; ймовірна дорога вартість оренди виробничих приміщень у місці нової дислокації та з підбором кваліфікованого персоналу у місцях нової локації після переїзду, тому особливо важливо зберегти ключовий склад працівників, забезпечивши їм переїзд до нового місця та забезпечивши комфортні умови життя та праці; втрата контрагентів, постачальників сировини і матеріалів тощо, необхідність пошуку нових, що потребує додаткових фінансових витрат та деякого часу що може зумовити простій підприємства.

Щодо негативних наслідків релокації підприємств, то окреслимо два ключових, на нашу думку, а саме, дисбаланс у розвитку регіонів, у випадку релокації в межах країни, та втрату потенціалу у випадку релокації бізнесу закордон.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Сошников А.О., Ершова Ю.О., Юдін Ю.О. Релокація суб'єктів господарювання в умовах воєнного

стану. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки.* 2022. Т. 33. № 4. С. 24–30.

2. Опитування українського бізнесу. Липень 2022 / Gradus Research company. URL: https://gradus.app/documents/262/Gradus_Forbes_Ukrainian_Business_Survey.pdf (дата звернення: 17.11.2023).

3. Ведення бізнесу під час війни в Україні: Опитування Американської торговельної палати в Україні 12–18 квітня 2022 року. URL: https://chamber.ua/wp-content/uploads/2022/04/AmCham-Ukraine-Survey_UKR.pdf (дата звернення: 17.11.2023)

4. Ведення бізнесу після 15 місяців повномасштабної війни в Україні: Опитування Американської торговельної палати в Україні та ЕУ Україна. URL: <https://chamber.ua/ua/news/rezultaty-opytuvannia-palaty-ta-ey-vedennia-biznesu-pislia-15-misiatsiv-povnomasshtabnoi-viyny-v-ukraini/> (дата звернення: 17.11.2023)

5. Програма релокації підприємств Міністерства економіки України. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=3e766cf9-f3ca4121-8679-e4853640a99a&title=ProgramaRelokatsiiPidprimstv> (дата звернення: 17.11.2023)

6. Оцінка впливу війни. Аналітичне дослідження. URL: https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/sme_doslidzhennya_presentation.pdf (дата звернення: 17.11.2023)

7. Релокація. Новий ІТ-ландшафт України. Дослідження. URL: https://itukraine.org.ua/Taras%20Korneev/2022reports/itu_sh/report_itu_sh_reloc_2022.pdf (дата звернення: 17.11.2023)

REFERENCES:

1. Soshnikov A.O., Yershova Y.O., Yudin Y.O. (2022) Relokatsiya sub'yektiv hospodaryuvannya v umovakh voyennoho stanu [Relocation of business entities under martial law]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadsk'oho. Seriya: yurydychni nauky- Academic*

notes of TNU named after V.I. Vernadskyi. Series: legal sciences, vol. 4, pp. 24–30.

2. Opytuvannya ukrayins'koho biznesu. Lypen' 2022: Survey of Ukrainian business. July 2022. Gradus Research company. Available at: https://gradus.app/documents/262/Gradus_Forbes___Ukrainian_Business_Survey.pdf (accessed November 17, 2023).

3. Vedennya biznesu pid chas viyny v Ukrayini: Opytuvannya Amerykans'koyi torhovel'noyi palaty v Ukrayini 12–18 kvitnya 2022 roku [Doing business during the war in Ukraine: Survey of the American Chamber of Commerce in Ukraine, April 12–18, 2022]. Available at: https://chamber.ua/wp-content/uploads/2022/04/AmCham-Ukraine-Survey_UKR.pdf (accessed November 17, 2023).

4. Vedennya biznesu pislya 15 misyatsiv povnomasshtabnoyi viyny v Ukrayini: Opytuvannya Amerykans'koyi torhovel'noyi palaty v Ukrayini ta EY Ukrayina. [Doing business after 15 months of full-scale war in Ukraine: Survey of the American Chamber of Commerce in Ukraine and EY Ukraine] Available at:

<https://chamber.ua/ua/news/rezultaty-opytuvannia-palaty-ta-ey-vedennia-biznesu-pislya-15-misiatsiv-povnomasshtabnoi-viyny-v-ukraini/> (accessed November 17, 2023).

5. Prohrama relokatsiyi pidpryyemstv Ministerstva ekonomiky Ukrayiny [Enterprise relocation program of the Ministry of Economy of Ukraine]. Available at: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=3e766cf9-f3ca4121-8679-e4853640a99a&title=ProgramaRelokatsiiPidprimstv> (accessed November 17, 2023).

6. Otsinka vplyvu viyny. Analychne doslidzhennya [Assessment of the impact of the war. Analytical research]. Available at: https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/sme_doslidzhennya_presentation.pdf (accessed November 17, 2023).

7. Relokatsiya. Novyy IT-landshaft Ukrayiny. Doslidzhennya [Relocation. The new IT landscape of Ukraine. Research]. Available at: https://itukraine.org.ua/Taras%20Korneev/2022reports/itu_sh/report_itu_sh_reloc_2022.pdf (accessed November 17, 2023).

ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ СТРАТЕГІЇ В ПРОЦЕСІ УПРАВЛІННЯ ТУРИСТИЧНОГО ПІДПРИЄМСТВА

PRINCIPLES OF FORMING A MARKETING STRATEGY IN THE PROCESS OF MANAGEMENT A TOURISM ENTERPRISE

У статті розглянуто специфіку розробки маркетингової стратегії, як засіб забезпечення сталого економічного розвитку туристичного підприємства. Подаються засади формування маркетингової стратегії. Розкривається сутність та важливість маркетингової стратегії, її складові. Важливе значення відводиться постановці маркетингових цілей туристичного підприємства, як обов'язкового елементу управління маркетинговою діяльністю. Розглядаються принципи та вимоги до формування маркетингової стратегії туристичного підприємства, дотримання яких має забезпечити ефективну реалізацію маркетингових функцій і завдань. Звертається увага на складність і багатоаспектність процесу розробки маркетингової стратегії, який вимагає врахування загальних цілей туристичного підприємства, стану зовнішнього маркетингового середовища, можливостей підприємства, ступеня ризику.

Ключові слова: маркетинг, маркетингова стратегія, туристичне підприємство, туристичний продукт, конкурентні переваги, ринок.

The article considers the specifics of developing a marketing strategy as a means of ensuring sustainable economic development of a tourism enterprise. The principles of marketing strategy formation are presented. The problem of proper formation of the marketing strategy is raised, which requires setting appropriate goals and objectives, the implementation of which in specific market conditions will lead to the achievement of the general corporate goals. Attention is drawn to the importance of harmonizing the interests of three stakeholders - the tourism enterprise, consumers and the public. Thus, when building an effective marketing strategy, a tourism company should rely on its own goals, available resource potential, the specifics of the tourism market, consumer needs and public interests. Great importance is attached to setting marketing goals of a tourism enterprise as a mandatory element of marketing management. Attention is drawn to the subordinate position of marketing goals in relation to the general goals of a tourism enterprise, which are the means of achieving them. The goals that form the basis of the marketing strategy relate to two aspects of the enterprise, namely products and markets, and also include the goals of product policy, pricing policy, distribution policy and communication policy. The specifics of forming a marketing strategy are considered, taking into account the product-market matrix of a tourism enterprise. The essence and importance of the marketing strategy, as well as its components, are revealed. An important role is assigned to market segmentation, identification of target markets, positioning of the tourism product, determination of competitive advantages of the tourism enterprise. The principles and requirements for the formation of a marketing strategy of a tourism enterprise are considered, compliance with which should ensure the effective implementation of marketing functions and tasks. Attention is drawn to the complexity and multifacetedness of the process of developing a marketing strategy, which requires taking into account the general goals of a tourism enterprise, the state of the external marketing environment, the capabilities of the enterprise, and the degree of risk.

Key words: marketing, marketing strategy, tourism enterprise, tourism product, competitive advantages, market.

УДК 338.48

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct75-22>

Мандюк Н.Л.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри туризму,
Львівський національний університет
імені Івана Франка

Білоус С.В.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри туризму,
Львівський національний університет
імені Івана Франка

Mandiuk Nazarii

Ivan Franko National University of Lviv

Bilous Sofiia

Ivan Franko National University of Lviv

Постановка проблеми. Формування маркетингової стратегії є важливим фактором забезпечення стійкого розвитку туристичного підприємства в умовах посилення конкуренції. Добре розроблена маркетингова стратегія дозволяє ефективніше працювати на ринку та управляти пропозицією власної продукції, що в свою чергу забезпечує економічний розвиток і збільшення прибутків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематику стратегічного маркетингу піднімають у своїх працях відомі західні дослідники, зокрема Г. Ассель, І. Ансофф, Д. Кревенс, Жан-Жак Ламбен. Серед вітчизняних науковців даній тематиці приділяють увагу Балабанова Л.В., Куденко Н.В., Кузик О.В. Питання управління туристичними підприємствами знайшли відображення в дослідженнях таких вітчизняних вчених, як Мальська М.П., Ткаченко Т.І., Мельниченко С.В., та ряду інших. Водночас варто звернути увагу на необхідність стратегічного підходу та специфіку

формування маркетингової стратегії в процесі управління туристичним підприємством, оскільки дана проблематика потребує більш детального вивчення.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування та визначення специфіки процесу розробки маркетингової стратегії. На цій основі сформувані основні підходи до застосування маркетингових інструментів для забезпечення сталого розвитку туристичного підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Проблема правильного формування маркетингової стратегії вимагає постановки відповідних цілей і завдань, реалізація яких в конкретних ринкових умовах приведе до досягнення загальнофірмових цілей. При чому важливо узгодити інтереси трьох зацікавлених сторін – підприємства, споживачів і громадськості. Таким чином, вибудовуючи ефективну маркетингову стратегію туристичне підприємство має спиратися на власні цілі, наявний ресурсний потенціал, специфіку

туристичного ринку, споживчі потреби та інтереси громадськості.

Маркетингові цілі займають підпорядковане становище відносно загальних цілей туристичного підприємства і є засобами їх досягнення. Цілі, які закладаються в основу маркетингової стратегії стосуються двох аспектів функціонування підприємства, а саме продуктів і ринків, а також включають цілі продуктової політики, цінової політики, політики розподілу та комунікаційної політики.

Таким чином туристичне підприємство формує свою продуктово-ринкову матрицю. Тут можна виділити чотири основні альтернативні варіанти.

Наявний продукт на наявних ринках, тобто підприємство пропонує вже існуючий продукт тому ринку на якому воно вже працює. В такій ситуації цілі маркетингової стратегії пов'язані зі збільшенням частки ринку та обсягу збуту і застосовується стратегія глибокого проникнення на ринок. Вона може реалізовуватися за двома напрямками. Перший – збільшення обсягів збуту пропонованого продукту для існуючих споживачів. Для цього необхідно переконати споживачів, або збільшити обсяг споживання туристичних послуг (наприклад, включити в туристичний продукт більше послуг, збільшити кількість днів перебування на відпочинку), або збільшити частоту споживання туристичного продукту чи послуг (наприклад, відпочинку два рази на рік замість одного). Другий напрямок – залучення до споживання туристичного продукту підприємства нових споживачів, які користуються послугами конкурентів. А для цього потрібно запропонувати споживачу якісь вагоміші переваги ніж вони отримують в інших аналогічних підприємствах. З огляду на це стратегія глибокого проникнення на ринок є менш затратною і може бути охарактеризована відносно низьким комерційним ризиком. Загалом для реалізації цієї стратегії необхідно застосувати такі маркетингові засоби, як: активізація рекламної діяльності, використання засобів стимулювання збуту (знижок, різноманітних акцій, програм лояльності тощо), підвищення рівня обслуговування клієнтів, розвиток збутової мережі і вдосконалення системи управління каналами розподілу та інше.

Наявний продукт на нових ринках, тобто туристичне підприємство пропонує вже існуючий продукт новим ринкам. В такій ситуації цілі маркетингової стратегії пов'язані із освоєнням нових сегментів, виходом на нові ринки і застосовується стратегія розвитку ринку. При цьому використовується два альтернативні варіанти – вихід на нові географічні ринки або орієнтація на нові сегменти ринку. Загалом стратегія розвитку ринку характеризується високим комерційним ризиком, довгостроковими перспективами реалізації та необхідністю значних витрат на маркетингові дослідження, зокрема каналів збуту.

Новий продукт на наявних ринках, тобто підприємство пропонує новий продукт тому ринку на якому воно вже працює. В такій ситуації цілі маркетингової стратегії пов'язані з розробкою нового або модифікацією існуючого продукту, його якісних параметрів (зміна характеристик, стилю, іміджу, розширення асортиментної лінії) і застосовується стратегія розвитку ринку. Така стратегія, як і попередня, характеризується тривалим терміном реалізації, високим рівнем ризику та значними витратами на розробку нового продукту.

Новий продукт на нових ринках, що передбачає застосування стратегії диверсифікації, яка використовується коли підприємство відкриває для себе нові можливості в інших сферах бізнесу. В деяких випадках вона може бути необхідною, коли ринок, на якому працює підприємство, скорочується, і потрібно шукати інші види діяльності. Загалом стратегія диверсифікація означає розробку нового туристичного продукту чи послуг для нових ринків. При чому може бути вертикальна (або концентрична), горизонтальна і конгломеративна диверсифікація. Вертикальна диверсифікація передбачає пропозицію товарів чи послуг, які в технологічному та маркетинговому аспекті пов'язані з існуючим продуктом підприємства. Горизонтальна – передбачає вихід у нові сфери бізнесу, які пов'язані із задоволенням потреб існуючих споживачів підприємства. Наприклад, підприємство, яке надає туристичні послуги, входить у бізнес пасажирських перевезень. У свою чергу конгломеративна диверсифікація означає вхід підприємства у нові види бізнесу, які ніяк не пов'язані ні з існуючим продуктом, ні з існуючими споживачами. Така стратегія вимагає особливо великих фінансових витрат і може бути реалізована лише потужними підприємствами.

Таким чином, як ми бачимо, врахування існуючої ситуації і маркетингових цілей, які ставить перед собою туристичне підприємство є основою для формування маркетингової стратегії. В загальному вигляді маркетингову стратегію можна визначити, як програму маркетингової діяльності підприємства на цільових ринках, яка визначає принципові рішення для досягнення маркетингових цілей [2, с. 72].

По суті маркетингова стратегія є планом направленим на досягнення маркетингових цілей. При чому цей план повинен мати досить загальний характер і закладати основи та орієнтири маркетингової діяльності туристичного підприємства. Розглянемо основні складові, які мають бути описані в маркетинговій стратегії туристичного підприємства.

Перше – це сегментація ринку, що дає виокремлення окремих груп споживачів. Як результат ми маємо визначитися із цільовими ринками, тобто конкретними сегментами ринку, на які туристичне

підприємство буде орієнтувати свою діяльність. Наступне – позиціонування нашого продукту на ринку. Тобто визначення місця цього продукту серед інших аналогічних продуктів конкурентів у свідомості споживачів. Необхідно чітко визначити чим наші туристичні продукти чи послуги буде відрізнятися від конкурентних, як саме вони мають сприйматися споживачами. При чому позиціонування нашого продукту обов'язково має бути пов'язано із визначеними власними конкурентними перевагами.

Конкурентні переваги туристичного підприємства базуються на його сильних сторонах і відіграють вирішальну роль при виборі маркетингової стратегії. Залежно від позиції туристичного підприємства на ринку маркетингова стратегія може бути заснована на тих чи інших конкурентних перевагах, наприклад: якість продукту, низька ціна, частка ринку, ефективність реклами, широта асортименту, ефективна стратегія розподілу, охоплення збутової мережі, банк маркетингових даних тощо.

Вагомим фактором при виборі маркетингової стратегії є інтереси та ставлення керівництва туристичного підприємства. Вище керівництво може бути схильним до ризику або, навпаки, намагатися будь-яким способом його уникнути. Істотний вплив також мають особисті симпатії чи антипатії керівників підприємства.

Фінансові ресурси підприємства є серйозним фактором, який суттєво може вплинути на формування маркетингової стратегії. Оскільки такі маркетингові заходи, як освоєння нових сегментів ринку, розробка нових туристичних продуктів вимагають великих фінансових витрат. Недостача коштів є обмежуючим чинником, що приходиться враховувати в процесі планування стратегії, а часом і вносити корективи під час її реалізації.

Також важливим фактором є кваліфікація персоналу, оскільки від нього залежить наскільки вдало та ефективно буде сформована та реалізована вибрана маркетингова стратегія.

Зобов'язання туристичного підприємства за попередніми стратегіями створюють деяку інерційність в його розвитку. Часто неможливо в повній мірі відмовитися від усіх попередніх зобов'язань у зв'язку з переходом на нову стратегію. Тому при виборі маркетингової стратегії необхідно враховувати, що ще певний час діятимуть минулі зобов'язання, які, будуть стримувати або змушувати коректувати реалізацію нової стратегії.

В будь-якому випадку при формуванні маркетингової стратегії туристичного підприємства має обов'язково прийматися до уваги часовий фактор. Оскільки, як можливості, так і загрози для підприємства, заплановані зміни завжди мають свої часові обмеження. Підприємство не може

розробити і реалізувати маркетингову стратегію в будь-який момент чи в будь-які календарні терміни, а лише тоді, коли для цього є сприятливі можливості [4, с. 140].

Розробка маркетингової стратегії вимагає дотримання ряду принципів і вимог. Необхідність взаємоузгодження із загальнофірмовими цілями є стрижневим принципом. Навіщо нам розробляти стратегію, яка не веде до досягнення цілей нашої організації? Тому завжди слід пам'ятати, що маркетингова стратегія підпорядковується загально фірмовим цілям і не може їм суперечити. Маркетингова стратегія туристичного підприємства повинна базуватися на дослідженні маркетингового середовища, в першу чергу можливостях, які відкриваються у зовнішньому середовищі та сильних сторонах виявлених у внутрішньому середовищі самого туристичного підприємства. Важливим є дотримання принципу повноти і комплексності, тобто врахування всіх фактів, подій та ситуацій в їх взаємозв'язку та відповідно до їх значущості. Стратегічні маркетингові цілі мають бути чіткими і зрозумілими, однозначно сприйматися всіма працівниками. Звичайно не слід забувати про вимогу економічності, яка означає, що витрати на розробку і реалізацію маркетингової стратегії туристичного підприємства не мають перевищувати отримані вигоди.

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, розробка маркетингової стратегії туристичного підприємства є складним і багатоаспектним процесом, який вимагає врахування ряду факторів, зокрема: цілей туристичного підприємства; стану зовнішнього маркетингового середовища (наскільки стратегія ув'язана із специфікою основних суб'єктів ринку, в якій мірі враховані тенденції розвитку ринку, розвитку життєвого циклу продукту тощо); можливостей туристичного підприємства; ступеня ризику (реалістичність передумов, до яких негативних наслідків може призвести провал стратегії тощо). Крім того, під час формування маркетингової стратегії необхідно розглядати декілька альтернатив, детальний аналіз яких дозволить напрацювати найбільш ефективний варіант.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Балабанова Л. В. Стратегічний маркетинг : підручник. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 612 с.
2. Гаркавенко С.С. Маркетинг : підручник. Київ : Лібра, 2002. 708 с.
3. Куденко Н. В. Маркетингові стратегії фірми : монографія. Київ : КНЕУ, 2008. 245 с.
4. Мальська М.П. Мандюк Н.Л. Маркетинг у туризмі : підручник. Київ : Центр навчальної літератури, 2016. 366 с.

5. Окландер М., Замлинська О. Маркетингові стратегії зростання: класичний та новітній підходи. *Економіст*. 2013. № 3. С. 20–24.

6. Шульга Л.В., Терещенко І.О., Шарлай О.В. Сучасні маркетингові стратегії управління підприємством. *Ефективна економіка*. 2020. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8192> (дата звернення: 20.11.2023).

7. Aaker D.A. Mc. Loughlin D. *Strategic Market Management: Global Perspectives*. New York: John Wiley and Sons, Ltd, 2010. 368 p.

REFERENCES:

1. Balabanova L.V. (2019) *Stratehichniy marketing : pidruchnyk* [Strategic marketing: textbook]. Kyiv : Tsentri navchalnoi literatury, 612 p. (in Ukrainian)

2. Harkavenko S.S. (2002) *Marketing : pidruchnyk* [Marketing: textbook]. Kyiv : Libra, 708 p. (in Ukrainian)

3. Kudenko N.V. (2008) *Marketing strategies of the firm: monograph*. Kyiv: KNEU, 245 p. (in Ukrainian)

4. Malska M.P. Mandiuk N. L. (2016) *Marketing in tourism: textbook*. Kyiv : Tsentri navchalnoi literatury, 366 p. (in Ukrainian)

5. Oklander M., Zamlynska O. (2013) *Marketing strategies: classic and new approaches*. *Economist*, № 3, pp. 20–24 (in Ukrainian)

6. Shulha L.V., Tereshchenko I.O., Sharlai O.V. (2020) *Suchasni marketing strategies of enterprise management*. *Efektivna ekonomika*, № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8192> (accessed 20.11.2023) (in Ukrainian)

7. Aaker D.A. Mc. Loughlin D. *Strategic Market Management: Global Perspectives*. New York: John Wiley and Sons, Ltd, 2010. 368 p.

ТАЛАНТ-МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ РОЗВИТКУ ОРГАНІЗАЦІЇ

TALENT MANAGEMENT AS A FACTOR INCREASING THE LEVEL OF ORGANIZATION DEVELOPMENT

У статті розглянуто сутнісні характеристики поняття «талант-менеджмент» як фактору підвищення рівня розвитку сучасних організацій за Е. Майклзом, Х. Хендфілд-Джонсоном, Б. Аксельродом, Кузнецовою Н. Б. та іншими зарубіжними і українськими дослідниками. Проаналізовано основні інструменти, методи та підходи до визначення категорії талант-менеджменту. Сформовано особливості системи управління талантами в сучасних організаціях. Наведено характеристику застосування управління талантами на практиці. Проведено аналіз основних етапів талант-менеджменту та систематизовано їх: залучення, розвиток, власне управління та оцінювання ефективності системи талант-менеджменту в компаніях. Досліджено наукові підходи до визначення поняття «талант-менеджмент». Визначено основні перешкоди запровадження системи талант-менеджменту в сучасних організаціях.

Ключові слова: талант, талант-менеджмент, організація, ефективність.

The paper examines the essential characteristics of "talent management" as a factor in increasing the level of development of modern organizations. Essential characteristics and main approaches to defining the talent management category are analyzed. Features of the talent management system in modern organizations have been formed. The characteristics of the application of talent management in practice are given. The main mechanisms, methods and approaches to talent management at the enterprise are considered. The study showed that when working with talents, it is necessary to pay attention to the following characteristics: ambitions, which reflect the readiness of the employee to occupy management positions and perform critical roles; the desire to grow and develop; the opportunity to improve skills, knowledge, skills, experience and other essential characteristics; involvement, which shows the desire and ability of the employee to participate in the development of the enterprise and the achievement of the set goals. Scientific approaches to defining the essence of the "talent management" category have been studied. Features of the formation of the enterprise's talent management system are proposed. The characteristics of the application of talent management in practice are given. The main stages of talent management were analyzed and systematized: attraction, development, own management and evaluation of the effectiveness of the talent management system in companies. Scientific approaches to defining the concept of "talent management" have been studied. The main obstacles to introducing the talent management system in modern organizations have been identified. Talented employees are considered a factor in increasing the level of the company's development. The need to attract talent to increase competitiveness in modern international and national markets has been demonstrated. It is noted what influence talents have on the success of the enterprise. The experience of talent retention in the world's leading organizations is given, and an analysis of the talent management system and its impact on the organization is given using advanced analysis and research resources. The practice of attracting talent among the world's leading companies is highlighted.

Key words: talent, talent management, talent management, organization, efficiency.

УДК 331.108.2

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct75-23>

Народовська Ю.О.

студентка,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

Полторацька А.О.

к.е.н., доцент кафедри менеджменту
інноваційної та інвестиційної діяльності
економічного факультету,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

Narodovska Julia

Taras Shevchenko National University
of Kyiv

Poltoratska Alona

Taras Shevchenko National University
of Kyiv

Постановка проблеми. За останні десятиліття процес глобалізації охопив майже всі сфери життя, що призвело до одноманітності матеріальних, фінансових ресурсів та розвитку технологій. Статус володіння більшою кількістю матеріальних ресурсів не показує на практиці значні конкурентні переваги на ринку. Тому сучасні організації з метою підвищення власної ефективності намагаються знайти альтернативу та проводять пошук у власному ж персоналі. Людський ресурс став найголовнішим фактором для конкурентоспроможності бізнесу на світовій арені.

Використання людського потенціалу буде можливим лише за умови врахування особистих якостей персоналу, їх навичок та ставлення до роботи. Відповідно до проведеного аналізу McKinsey & Co. найбільш вагомим ресурсом протягом наступних років стануть талановиті працівники. Тому на підприємствах необхідно запроваджувати та розвивати систему та розвивати систему талант-менеджменту, як фактору

підвищення рівня розвитку. Система успішного талант-менеджменту дає підприємствам додаткову конкурентну перевагу та основним фактором для підвищення рівня розвитку, змогу оцінити працівника та направити його у відповідне русло для досягнення цілей організації. Вчасно знайдений талановитий працівник може стати вирішальним у створенні підприємством якісного кадрового складу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок в дослідження теоретико-методологічних основ талант-менеджменту та визначення його впливу на організацію зробили українські та зарубіжні вчені-економісти: О.І. Продіус, А.І. Журавель, М.О. Сітор, Н.Б. Кузнецова, О.І. Жилінська, А.О. Полторацька, Е. Майклз, Х. Хендфілд-Джонс, Б. Аксельрод, Нана Яв Оппонг, П. Капелі та інші.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз особливостей системи талант-менеджменту на підприємстві, визначення напрямків

підвищення ефективності управління талантами у контексті забезпечення конкурентоспроможності.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Одним із сучасних напрямів в менеджменті персоналом є розвиток концепції управління талантами.

У 1998 році міжнародна консалтингова компанія McKinsey & Co. опублікувала звіт під назвою «Війна за таланти» («The War for Talent»), який можна вважати початком обговорення на корпоративних зборах більшості організацій світу [1; 2]. В якому зазначалося, що «війна за таланти – це стратегічно-переломна стратегія, яку ще не помічають багато організацій, але вона стане визначальною рисою ділового середовища у майбутньому. Навіть попри спад економічного розвитку питання високо-талановитих людей буде так само актуальним. Війна за таланти – це в першу чергу виклик для всіх компаній, але конкурентоспроможними будуть лише ті, які навчаються активно та оперативно реагувати на зміни» [3]. Отож, багато директорів великих організацій, розпочали розвивати абсолютно новий напрямок в управлінні персоналом – управління талантами.

Значна група дослідників (Ш. Моріс, Дж. Тревор, Ф. Стілс, Г. Штраль) вважає талант-менеджмент синонімом управління людським капіталом та показує необхідність подальшого примноження талантів в організаціях. У своїх дослідженнях вони розглядають питання розвитку талантів, механізму їх відбору, можливість раціонального управління продуктивністю, заохочення до роботи та методики утримання на робочому місці.

Сам термін «управління талантами» було вперше використано Девідом Уоткінсом в книзі «Системи управління талантами» у 2004 році [4]. Узагальнення підходів до визначення поняття «управління талантами» систематизуємо нижче у табл. 1.

Мета управління талантами полягає в цілеспрямованому розвитку креативності, набуття інтелектуальних навичок працівника, розкриття його творчого потенціалу, ефективне використання та напрацювання його особистих якостей, здібностей, які матимуть значний вплив на стратегічний соціально-економічний розвиток організації. Для досягнення поставленої мети потрібно з'ясувати особливості талант-менеджменту.

Нерідко застосування поняття «талант-менеджмент» можна почути у провідних та креативних індустріях, де цінується відкритість, комунікабельність, довіра, творчість та схильність до самонавчання й самоосвіти. Однак людський капітал займає одне з провідних місць успіху не лише в молодих, перспективних та креативних організаціях. Незважаючи на те, що пошук талановитих співробітників став популярною течією сучасного ділового світу, але працювати з ними, сприяти

їхньому подальшому розвитку (в тому числі й професійному зростанню), спрямовувати їх діяльність на розквіт організації досить важко.

Таким чином, вміння управляти талантами та визначати ключові особливості гармонійного ведення бізнесу завдяки талантам, на сьогодні є ключовим фактором, який визначає успішність та ефективність функціонування організації, правильний відбір персоналу, його розвиток та утримання – одна з головних конкурентних переваг сучасних організацій.

Гасло «Війна за таланти» було вперше озвучено в США, але на даний час ним користуються більшість країн світу. Але не всі компанії навчилися правильно користуватися талантами. На думку більшості дослідників, якщо взяти 10 найуспішніших та середньостатистичних компаній, то їх цінності значно будуть відрізнятися, хоча обидва види компаній орієнтуються на талановитих працівників. Крім того більшість компаній мають проблеми стереотипності щодо впровадження управління талантами як важливої складової успіху своєї організації, які виникли через відсутність бажання щось змінювати.

Визначимо основні перешкоди впровадження системи управління талантами:

1) стереотип «незамінних кадрів» (поширений у компаніях, які мають дуже дружній колектив та довгі роки праці в команді);

2) ситуація, коли керівник не бажає передавати успіх компанії на талановитого працівника або надавати можливість розвиватися;

3) не готовність взяти відповідальність за заміну досвідченого працівника на потенційно талановитого;

4) складність передбачити позитивний ефект від управління талантами, оскільки успіх зазвичай буде помітним через 1,5–2 роки.

Досвід провідних компаній світу показав, що найбільший приплив «талантів» можна помітити у тих організаціях, які демонструють активну діяльність щодо навчання свого персоналу, підвищення кваліфікації, розвитку особистості, запровадження тренінгів, допомоги у вивченні новітніх технологій [7].

На нашу думку, персоналу будь-якої організації потрібні гарантії безперервного розвитку на робочому місці, що часто є причиною трудової міграції. Талановиті працівники мають вищий шанс завершити кар'єру, якщо вони не бачать перспектив та підґрунтя для особистого розвитку та реалізації себе на робочому місці. Неможливо визначити остаточно, які чинники впливають на такого працівника, адже до кожного необхідний індивідуальний підхід. Розвиток та управління талантами має проводитися у формі заохочення, підвищення професіоналізму.

Характеристика поняття «управління талантами»

Автор	Характеристика «управління талантами» – це...
Е. Майклз, Х. Хендфілд-Джонс, Б. Аксельрод	залучення високоефективних робітників та їх подальше утримання в організації.
Кузнецова Н.Б.	діяльність HR-відділу щодо прогнозу обсягів талановитих робітників, які в майбутньому знадобляться компанії, а також створення відповідних умов для їх залучення.
Продіус О.І., Журавель А.І., Сітор М.О.	комплекс правил, принципів та методів, необхідних для ефективного управління талановитими працівниками, та визначає залежність результативності реалізації конкретних навичок чи комплексу робіт не тільки від професійних знань працівника, а й від його талантів і особистісного відношення до цінностей компанії.
Нана Яв Оппонг	цілеспрямована діяльність, спрямована на створення в компанії системи набору, розвитку, використання та утримання талановитих співробітників, здібних в досягненні виняткових результатів в бізнесі

Джерело: систематизовано автором на основі [3, ст. 95; 5, ст. 19; 6, ст 184; 7, ст 174]

На сьогоднішній день більшість компаній тяжіють до застосування у процесі своєї життєдіяльності концепції управління людським капіталом (талантами). За результатами досліджень Д. Катценбаха та Д. Сміта, близько 5% усіх компаній мають чітку політику управління талановитими працівниками [8].

Спеціалісти з управління персоналом висловлюють думки про те, що правильно налаштований процес талант-менеджменту принесе позитивні результати у бізнес-середовищі. Організації, які вірять в людський капітал та впевнені в своїх «талантах» мають змогу швидше та ефективніше досягти поставлених цілей організації. Тому, талановиті люди є досить важливими у сучасному світі, який ґрунтується на збільшенні конкурентоспроможності та успішності діяльності компаній, але постає проблема управляти цими талантами. Адже талановиті працівники будуть потребувати дещо іншої організації праці, її визнання та методів мотивації [9].

Аналіз, який проводився Society for Human Resource Management (SHRM) демонструє, що більше 80% світових організацій на сучасному етапі використовують соцмережі для пошуку та залучення нового персоналу; а решта планують тільки почати застосовувати дану методику [10].

За даними електронного ресурсу HR Technologist дослідження організацій показує, що найчастіше компанії при виборі талантів віддають перевагу та швидше наймають на роботу за рекомендаціями, ніж переглядають сайти з пошуку роботи [11]. Однак, розглядаючи перспективу на майбутнє, варто зазначити, що організаціям необхідно враховувати зростаючий рівень розвитку цифрових технологій та автоматизацію виробництва. За даними дослідження World Economic Forum «The Future of Jobs 2018» сучасних змін на ринку праці все більше компаній замінюють можливі робочі місця на автоматизовані, також у звіті йдеться про те, що протягом найближчих років

роботи будуть виконувати більшу частину поставлених завдань, а тому потреба у працівниках знизиться [12]. Таким чином необхідність у талантах також зазнає змін, піднімуться вимоги та запити до їх цифрових навичок.

Аналізуючи велику кількість стратегій та рекомендацій як запровадити в організації ефективно та дієво управління талантами, можемо зробити підсумок, що єдиного правильного варіанту не існує. Є велика кількість різних думок експертів, які ґрунтуються на загальноприйнятих нормах, але бізнес-середовище кожної компанії відрізняється, а тому впровадження системи талант-менеджменту залежить від готовності компанії прийняти та забезпечити таланти.

Беручи до уваги практику залучення талантів серед провідних компаній світу, можемо визначити, що найбільшу увагу таланти приділяють саме бренду компанії та оплаті праці. Одним з найбільш конкуруючих гігантів на міжнародному ринку є компанія Apple, в якій основними факторами приваблення та утримання талантів є зростання акцій. Хоча більшість великих компаній (Google, Microsoft, Facebook) витрачають значні кошти на винагороди й премії талантам, цього менш ніж достатньо [13].

Компанія Airbnb надає своїм працівникам стипендію у розмірі 2 тис. дол., для подорожей та орендування житла в своїй же компанії по всьому світу [14].

Google, який стабільно залишається у топі найкращих роботодавців за версією Glassdoor, виплачує 50% зарплати сім'ям працівників, які загинули, протягом наступного десятиліття. У компанії Facebook прийнято виплачувати 4 тис. дол. сім'ям, у них щойно народилась дитина [15].

Подібні винагороди демонструють позитивне ставлення компаній до своїх співробітників, що є одним з головних принципів утримання талантів, оскільки цінується ставлення до працівників, середовище в колективі, та які цінності має

Характеристика етапів управління талантами

Етапи управління талантами	Основна характеристика
Залучення талантів	Пошук кандидатів з високим потенціалом та бажанням
Розвиток талантів	Створення та реалізація плану розвитку кандидатів
Управління талантами	Залучення та утримання талантів у організації
Оцінка ефективності управління талантами	Відстеження ефективності впровадження системи управління талантами та контроль витрат

*Джерело: складено автором на основі [6]

компанія. У сучасному менеджменті можна простежити потребу у стратегічних діях «купівлі» талантів не менш важливою, як у використанні нових технологій.

Як показує історія розвитку провідних компаній – вигідніше розвинути власні таланти, ніж залучати їх ззовні. Оскільки при відборі потенційних кандидатів у компанію, рекрутери зазвичай оцінюють їх попередні успіхи, але не завжди високо успішний менеджер з однієї організації може принести очікуваних результатів іншій організації. Тому в управлінні талантами, на думку Продіуса О.І., Журавеля А.І. та Сітора М.О. ми можемо виділити наступні етапи у таблиця 2 [6].

Висновки з проведеного дослідження.

Підсумовуючи вищевикладене управління талантами за останні роки кардинально змінилося та продовжує тримати дану тенденцію. Як показує практика – діяльність і досягнення тих організацій, які мають чітку обґрунтовану та практичну систему талант-менеджменту, будуть на голову вище тих, хто не віддає належне даному питанню. Аналіз більшості компаній демонструє лише позитивний вплив від управління талантами на діяльність світового бізнесу. Сучасні тенденції управління талантами – це безперервний процес розвитку, розробки та впровадження у виробництво інноваційних рішень в кожну підсистему талант-менеджменту, формування мережі, створеної навколо досвіду талановитих працівників та їх залучення у процеси діяльності організації. в сучасному бізнес-середовищі задля досягнення успіху компанії намагаються ефективно залучати весь наявний людський капітал у процес виробництва товарів та послуг. Залучати до себе талановитих працівників – це вже не просто ціль компанії, а її конкурентна перевага, стиль життя організації. На практиці діяльність організацій ілюструє, що наявність високоєфективних працівників забезпечує разом і можливість залучати їх до самостійної роботи над проектами (напркл. Apple, IBM, Zara) та досягнути порівняно з конкурентами вищих фінансових показників.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Чамберс Е.Г. Війна за таланти / McKinsey Quarterly. 1998. URL: <https://www.researchgate.net/>

publication/284689712_The_War_for_Talent (дата звернення: 20.11.2023).

2. D. Barton, F. Diana, M. Mona. Від освіти до працевлаштування: розробка системи, яка працює. 2013. URL: <https://www.mckinsey.com/industries/education/our-insights/education-to-employment-designing-a-system-that-works> (дата звернення: 21.11.2023).

3. E. Michaels, H. Handfield-Jones, B. Axelrod *The war for talent* / Mass: Harvard Business Press. 2001. URL: https://books.google.com.ua/books/about/The_War_for_Talent.html?id=simZCd_YUC4C&redir_esc=y(дата звернення: 21.11.2023).

4. Watkins D. L. An Application Framework for Talent Management That Acts as a Central Feedback Center for all Organizational Functions / Lightyear Watkins. URL: <https://www.scribd.com/document/255608672/Talent-Management> (дата звернення: 20.11.2023).

5. Кузнецова Н.Б. *Концепція управління талантами в системі менеджменту знань* / Соціально-трудова відносина: теорія та практика : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, ДВНЗ "Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана", Ін-т соціально-трудова відносин ; [голов. редкол. А.М. Колот]. Київ : КНЕУ, 2014. № 2. С. 181–187.

6. Продіус О.І., Журавель А.І., Сітор М.О. Талант-менеджмент як невід'ємна складова успіху організації. *Економіка: реалії часу*. 2013. № 1(6). С. 172–177.

7. Нана Яв Оппонг. Талант-менеджмент: *Пучок перешкод* / School of Business. 2013.

8. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Менеджмент. № 2(46), 2 т., с. 20. URL: <https://www.internauka.com/uploads/public/16178897731406.pdf> (дата звернення: 20.11.2023).

9. Employment Outlook Survey / ManpowerGroup URL: <https://www.manpowergroupusa.com/meos> (дата звернення: 22.11.2023).

10. Empowering people progress / HR Technologist. 2019. URL: <https://medium.com/hrtechnologist> (дата звернення 20.11.2023).

11. Find skilled talent / ManpowerGroup URL: <https://www.manpowergroup.com/> (дата звернення: 20.11.2023).

12. A. De Smet, G. Chris Organizing for the age of urgency / McKinsey Quarterly. 2018. URL: https://www.researchgate.net/publication/315670888_Talent_management_A_bundle_of_hurdles (дата звернення: 20.11.2023).

13. Impact of Human Resource Management on Talent Management at Apple / Shubhangi Ramaswamy та ін. / The Electrochemical Society. 2022. URL:

<https://iopscience.iop.org/article/10.1149/10701.12493/ecst/meta> (дата звернення: 20.11.2023).

14. Hurst A. The Airbnb Approach to Talent Development / 2019. URL: <https://www.linkedin.com/pulse/airbnb-approach-talent-development-aaron-hurst>. (дата звернення: 21.11.2023).

15. Working at Google / Glassdoor. 2022. URL: https://www.glassdoor.com/Overview/Working-at-Google-EI_IE9079.11,17.htm (дата звернення: 20.11.2023).

16. Міждисциплінарний словник з менеджменту : навч. посіб. / Д.М. Черванов та ін. 2011.

17. The Voice of All Things Work / Society for Human Resource Management URL: <https://www.shrm.org>. (дата звернення: 22.11.2023).

REFERENCES:

1. Chambers, E. (1998) Viina za talanty [The War for Talent] McKinsey Quarterly. Available at: https://www.researchgate.net/publication/284689712_The_War_for_Talent (accessed November 20, 2023).

2. Barton D., Diana F., Mona M. (2013) Vid osvity do pratsevlashuvannia: rozrobka systemy, yaka pratsiuie. [Education to employment: Designing a system that works]. McKinsey Quarterly. Available at: <https://www.mckinsey.com/industries/education/our-insights/education-to-employment-designing-a-system-that-works>. (accessed November 20, 2023).

3. Michaels E., Handfield-Jones H., Axelrod B. (2001). *The war for talent* [Mass: Harvard Business Press]. Available at: https://books.google.com.ua/books/about/The_War_for_Talent.html?id=simZCd_YUC4C&redir_esc=y. (accessed November 21, 2023).

4. Watkins, D. (1998). An Application Framework for Talent Management That Acts as a Central Feedback Center for all Organizational Functions.–Softscape. Available at: <https://www.scribd.com/document/255608672/Talent-Management>. (accessed November 20, 2023).

5. Kuznetsova N.B. (2014). Kontsepsiia upravlinnia talantamy v systemi menedzhmentu znan [Concept of Talent Management in the Knowledge Management System]. *Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka – Social-Labor Relations: Theory and Practice*, 2(8), 181–187 [in Ukrainian]

6. Prodius, O.I., Zhuravel, A.I., Sitor, M.O. (2013). Talant-menedzhment yak nevidiemna skladova uspikhu orhanizatsii [Talent management as an integral part of

the organization's success]. *Ekonomika: realii chasu*, № 1(6), pp. 172–177 [in Ukrainian]

7. Nana Yav Oppong (2013) Talant-menedzhment: Puchok pereshkod [Talent management: A bundle of hurdles]. *Public Policy and Administrative Research*, 3(8), 63–73.

8. Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Internauka». [International scientific journal "Internauka"]. *Management*, vol. 2(46), 2 t., p. 20. Available at: <https://www.internauka.com/uploads/public/16178897731406.pdf> (accessed November 20, 2023).

9. Employment Outlook Survey ManpowerGroup Available at: <https://www.manpowergroupusa.com/meos>. (accessed November 22, 2023).

10. HR Technologist (2019). Empowering people progress. Available at: <https://medium.com/hrtechnologist>. (accessed November 20, 2023)

11. ManpowerGroup (2023). Find skilled talent. Available at: <https://www.manpowergroup.com/> (accessed November 20, 2023).

12. A. De Smet, G. Chris (2018) Organizing for the age of urgency [McKinsey Quarterly]. Available at: https://www.researchgate.net/publication/315670888_Talent_management_A_bundle_of_hurdles (accessed November 20, 2023).

13. Ramaswamy, S., Golhar, D., Swamy, S.K., & Pawar, P. (2022). Impact of Human Resource Management on Talent Management at Apple. *ECS Transactions*, 107(1), 12493. Available at: <https://iopscience.iop.org/article/10.1149/10701.12493ecst/meta> (accessed November 20, 2023).

14. Hurst A. (2019) The Airbnb Approach to Talent Development. Available at: <https://www.linkedin.com/pulse/airbnb-approach-talent-development-aaron-hurst>. (accessed November 21, 2023).

15. Glassdoor (2022) Working at Google. Available at: https://www.glassdoor.com/Overview/Working-at-Google-EI_IE9079.11,17.htm (accessed November 20, 2023).

16. Chervanov, D.M., Zhylynska, O.I., & Petrovskiy, M.V. (2011). Mizhdystyplinarnyi slovnyk z menedzhmentu: navch. posib. K.: Nichlava. et al. [Interdisciplinary dictionary of management: study guide] (in Ukrainian)

17. Society for Human Resource Management The Voice of All Things Work. Available at: <https://www.shrm.org> (accessed November 22, 2023).

УГРУПУВАННЯ ТЕНДЕНЦІЙ ЗМІНИ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ З ТОЧКИ ЗОРУ ТРАНСФОРМАЦІЇ ОСНОВНИХ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ

GROUPING OF TRENDS IN ENTERPRISE MANAGEMENT IN TERMS OF TRANSFORMATION OF KEY BUSINESS PROCESSES

У статті розглянуто зміну підходів до управління підприємством у зв'язку із системним переформатуванням побудови платформи виробничої діяльності бізнес-одиниці. Дане дослідження розглядає еволюцію керівних якостей щодо ефективного управління цифровим підприємством у майбутньому. Фокус уваги професійних рис керівника поступово буде переноситись до гнучкості, креативності, міжкультурної компетентності та цифрової грамотності, що з часом стане фундаментальним підґрунтям ефективного функціонування підприємства. Організація управлінської діяльності знаходиться у тісному зв'язку з оцінюванням персоналу, яке дозволяє виявити проблемні моменти й оцінити роботу трудового колективу, є основою для планування розвитку персоналу і в підсумку оцінює ефективність управлінців, менеджерів на предмет досягнення цілей, вміння мотивувати колег, керувати процесами і розвивати команду.

Ключові слова: управління, перспективи змін в управлінні, цифровізація, якості управлінця, оцінка персоналу.

УДК 658.5:330.3

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastructure75-24>

Підгора Є.О.

к.т.н., доцент,
доцент кафедри економіки підприємства,
Донбаська державна
машинобудівна академія

Касьянюк С.В.

к.т.н., доцент,
доцент кафедри економіки підприємства,
Донбаська державна
машинобудівна академія

Сербіна Т.С.

студентка,
Донбаська державна
машинобудівна академія

Pidhora Yelyzaveta

Donbass State Engineering Academy

Kasianiuk Serhiy

Donbass State Engineering Academy

Serbina Tetiana

Donbass State Engineering Academy

The article examines changes in approaches to enterprise management in connection with the systemic reformatting of the business unit's production platform. The future of the enterprise is expected to be characterized by digitization, the introduction of technologies using artificial intelligence, the reconfiguration of business models under the influence of new technologies and changes in consumer demand, the deepening of social and environmental responsibility, and the globalization of international trade. In the future, the company's business processes will be transformed into new forms based on the automation of structural elements, personalization of communications with customers, technology integration, and the use of promising economic models. As the work environment changes, so does the employee, who is primarily required to work with digital technologies, use various applications and platforms, adopt innovative production approaches, be flexible, and be able to quickly adapt to changing market trends. This study examines the evolution of leadership qualities for the effective management of a digital enterprise. The focus of managerial competencies will gradually shift to flexibility, creativity, intercultural competence, and digital literacy, which will eventually become the fundamental basis for the effective functioning of the enterprise. The organization of management activities is closely linked to personnel assessment, which allows for identify problematic issues and evaluate the work of the workforce, is the basis for planning personnel development and ultimately assesses the effectiveness of managers, managers in terms of achieving goals, the ability to motivate colleagues, manage processes and develop a team. A clear understanding of the stages of applying the main HR assessment methods, namely key performance indicators (KPIs), 360-degree assessment, assessment center and self-assessment procedures, will allow you to effectively apply these tools in your business practice. Human resources management will continue to evolve, introducing new methods and technologies: machine learning and artificial intelligence will be used to automate recruitment processes, analyses productivity and optimize workflows; flexible working methods will spread; and the so-called emotional intelligence management will be developed.

Key words: management, prospects for changes in management, digitalisation, managerial qualities, personnel assessment.

Постановка проблеми. В сучасному і динамічному світі бізнес-середовища підприємствам необхідно адаптуватися і вести підготовку до викликів, які принесе з собою майбутнє. Стрімкий розвиток технологій, зміни в споживчій поведінці, глобалізація і мінлива економічна ситуація – все це потребує від керівників нового мислення і підходів до управління.

Однією з основних особливостей управління підприємством в майбутньому стане цифрова трансформація. Нові технології, такі як штучний інтелект, інтернет речей, блокчейн, значні масиви даних й автоматизація процесів, будуть ставати невід'ємною частиною ділової активності. Керівники підприємств повинні бути здатними до впровадження цих технологій і вміти використовувати аналітичні інструменти для прийняття обґрунтованих рішень й оптимізації бізнес-процесів. Все в більшій мірі керівнику необхідно бути креативним, створювати й підтримувати культуру

інновацій, стимулюючи творче мислення та пошук нових ідей всередині організації, вміти надихати й мотивувати своїх співробітників, створювати атмосферу співробітництва і довіри.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Сутність та основи управління досліджуються в роботах таких вітчизняних та іноземних вчених, як Х. Мінцберг, І. Ансофф, А. Томпсон, М. Мескон, О. Акіліна, Л. Балабанова, О. Гавриш, З. Герасимчук, О. Грішнова, В. Данюк, Л. Донець, М. Виноградський, Г. Завіновська, О. Єськов, В. Ковальов, А. Колот, О. Крушельницька, В. Петюх, Т. Погорєлова, Л. Позднякова, Н. Рудь, Ф. Хміль, О. Шубалий та ін. Проте, прогнозуванню майбутніх змін в підходах до управління підприємством присвячена незначна кількість публікацій [1–3].

Постановка завдання. Метою дослідження є прогнозування найближчих перспективних змін в управлінні персоналом підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Для розуміння перспектив процесу управління виробничими системами необхідно узагальнити тенденції розвитку підходів до організації бізнесу і зосередитись на ключових аспектах майбутнього підприємств, серед яких очікуються наступні:

1. Цифрова трансформація. Підприємства мають все в більшій мірі орієнтуватися на цифровізацію і автоматизацію своїх бізнес-процесів, впроваджувати нові технології з використанням штучного інтелекту, інтернету речей (концепція, за якою устаткування підключається до інтернету і обмінюється даними між собою), аналітики даних задля оптимізації операцій і підвищення ефективності.

2. Трансформація бізнес-моделей. Традиційні бізнес-моделі перегруповуватимуться під впливом нових технологій і змін у споживчому попиті. Такі концепції, як спільне використання (sharing economy), підписка на послуги (subscription-based) і цифрові платформи, продовжать свій розвиток і відповідно почнуть впливати на підприємство.

3. Соціальна і екологічна відповідальність. В контексті зміни клімату й посиленням стурбованості суспільства з питань соціальної і екологічної відповідальності, підприємства все в більшій мірі будуть вимушені звертати увагу на екологічні аспекти своєї діяльності.

4. Глобалізація міжнародної торгівлі. Розвиток технологій комунікації й логістики дозволить зміцнити глобальні зв'язки і можливості для підприємств поширити свою присутність на міжнародних ринках.

5. Інновації і адаптивність. Успішні підприємства будуть прагнути інновацій і готовності до постійних змін; швидке впровадження нових технологій, гнучкість і здатність адаптуватися до мінливих умов ринку стануть ключовими факторами успіху.

Зазнають змін й основні бізнес-процеси підприємства. Наразі поширені традиційні бізнесові опції, такі як: процес управління ресурсами (трудовими, фінансовими, матеріальними, інформаційними); виробничий цикл (технологічний ланцюг виготовлення продукції (робіт, послуг) від постачання ресурсів до виготовлення готової продукції); процес маркетингу, продажів, обслуговування клієнтів; взаємозв'язки з контрагентами ринку, управління якістю тощо. Новітні підходи формування бізнес-регламентів починають акцентувати увагу на перспективних моментах:

– автоматизація і оптимізація: бізнес буде продовжувати впровадження автоматизованих систем для оптимізації виробничих й адміністративних процесів з метою зниження витрат;

– персоналізація й адаптація: з розвитком аналітики даних і штучного інтелекту бізнес-процеси будуть ставати більш персоналізованими й адаптованими до індивідуальних вподобань клієнтів;

– інтеграція технологій і каналів обслуговування: масштабне використання мобільних пристроїв, хмарних технологій та інтернету речей поширить глибоку інтеграцію каналів обслуговування й комунікацію між підприємством і клієнтами;

– прагнення побудувати виробництво на принципах кругової економіки, сутність якої полягає в тому, що виробничі ресурси максимально використовуються й повторно повертаються у виробничий процес; це сприяє переходу від одноразового споживання до моделі тривалого використання ресурсів;

– концентрація уваги на кібербезпеці: в умовах все більшої цифровізації, підприємства будуть активніше впроваджувати заходи із захисту даних і кібербезпеки.

Під впливом тенденцій зміни робочого середовища міняється безпосередньо і працівник, до якого в першу чергу висуваються вимоги необхідності роботи з цифровими технологіями, використовувати різні програми і платформи, новаційні виробничі підходи, бути гнучким і вміти швидко адаптуватись до мінливих тенденцій ринку. Розвиток віддаленої роботи і глобалізація спонукають працівника до змоги працювати в розподілених командах, часто в різних часових поясах; ефективно самоорганізовуватись й управляти часом. Разом з технологічними, важливо розвивати міжособистісні навички для ефективної взаємодії в команді, вміння розв'язувати конфлікти і бути успішним в комунікації з клієнтами й партнерами. Сучасні працівники все більше звертають увагу на сталість бізнесу й соціальну відповідальність, розуміючи важливість впровадження стійких процесів.

Навіть за останні 2–3 роки відбулася грандіозна перебудова підходів до праці трудових груп. Керувати сучасним підприємством становиться все далі складніше. Сучасний умовний працівник становиться соціально вимогливішим.

На даному етапі розвитку виробничих відносин ефективний керівник трудового колективу повинен мати ряд якостей, включаючи:

– лідерство: вміння надихати і мотивувати колектив, знаходити й розвивати потенціал співробітників;

– комунікаційні навички: вміти слухати й узагальнювати, ефективно презентувати свої ідеї, чітко донести інформацію до працівників;

– аналітичне мислення: здатність аналізувати складну інформацію, приймати обґрунтовані рішення на базі даних і фактів;

– організаційні скіли: здатність планувати й управляти ресурсами, організувати бізнес-процеси, розподіляти завдання й контролювати їх виконання;

– гнучкість і адаптивність: змога пристосовуватись до мінливих обставин зовнішнього середовища, до нових викликів і можливостей;

– справедливість: чесність, етичність та дотримання норм ділової етики, здатність бути справедливим та відповідальним керівником;

– вміння делегувати повноваження й розвивати співробітників: розумний розподіл завдань й повноважень, розвиток і підтримка професійного росту підлеглих;

– вміння працювати в команді: здатність до співробітництва з членами команди, ефективно взаємодіяти і розв'язувати конфлікти;

– впевненість у собі та рішучість: готовність приймати ризики та нести відповідальність за свої рішення, впевненість у своїх здібностях та знаннях.

– відповідальність та націленість на результат: готовність нести відповідальність за досягнення поставленої мети та вміння утримувати колектив на шляху до успіху.

Зі зміною виробничої платформи підприємства притерпить змін і управління цифровим підприємством. До перелічених властивостей керівного складу підприємства додаються такі риси:

1. Гнучкість і адаптивність до нових технологій, вимог ринку і організаційних змін.

2. Креативність і інноваційність, здатність генерувати нові ідеї, знаходити інноваційні рішення й вносити позитивні зміни в організацію.

3. Командне лідерство й співробітництво. Керівники прагнуть до розвитку колективного лідерства, де співробітництво і спільна робота стануть основою успіху. Вони будуть стимулювати команди до досягнення загальних цілей.

4. Міжкультурна компетентність. В майбутньому трудові колективи все в більшій мірі будуть

складатися з людей різних культур і національностей. Тому менеджерам важливо мати навички міжкультурного розуміння й вміти ефективно працювати в мультикультурній команді.

5. Цифрова грамотність. Керівництво підприємства повинно вміти використовувати цифрові інструменти в своїй роботі, володіти новими технологіями, щоб приймати інформовані рішення.

6. Розвиток трудового колективу. Керівництво підприємства буде вимушене все більш активно інвестувати в розвиток своїх співробітників, спонукати і підтримувати самонавчання і безперервний розвиток навичок, виступаючи у ролі наставників і менторів, здатних підтримувати ріст і успіх своїх підлеглих.

Тепер й у майбутньому підлеглим будуть подібатись керівники, які можуть надихнути їх на досягнення значних результатів, лідери з яким баченням цілей, здатні комунікувати свої ідеї надихаючим чином. Імпонує підлеглим емпатія керівника, коли проявляється інтерес до думок і потреб підлеглих і прагнення створити підтримуючу робочу атмосферу. Хороші керівники вміють ефективно спілкуватися із підлеглими. Це передбачає зрозуміле пояснення завдань, з'ясування очікувань та зворотний зв'язок. Вони також виявляють готовність вислухати думку своїх підлеглих та заохочувати відкритий діалог. Керівник, який показує довіру та вміє чесно дискутувати про проблеми, зазвичай викликає повагу та підтримку своїх підлеглих.

В плані розгляду рівня освіти управлінського складу підприємства, цікавим було б розглянути коло освітніх компонентів, які формують майбутнього керівника (табл. 1).

Таблиця 1

Освітні компоненти, необхідні для формування компетентностей менеджера

Узагальнення освітньої компоненти	Змістовна сутність
Управління	Вивчення управління надає фундаментальні знання про принципи та методи ефективного управління людьми, ресурсами та процесами в організації
Психологія та соціологія	Знання основних понять психології та соціології допоможе зрозуміти мотивацію співробітників, розвивати командну роботу та створювати продуктивне робоче середовище
Фінанси та бухгалтерія	Розуміння фінансових аспектів та вміння розглядати фінансові звіти є особливо важливим для керівників, оскільки допомагає приймати рішення на основі даних та керувати фінансовими ресурсами
Маркетинг та продажі	Знання основ маркетингу та продажів допоможе розробити ефективні стратегії просування продуктів чи послуг, залучити нових клієнтів та утримати існуючих
Комунікація та презентація	Важливо розвивати навички комунікації, уміння ефективно висловлювати свої думки, слухати та переконливо роботи доповіді у публічних виступах чи презентаціях
Організаційна поведінка	Розуміння взаємовідносин між людьми у робочому середовищі дозволяє ефективно керувати колективом і управляти, в разі необхідності, конфліктами і проблемними ситуаціями
Етика та корпоративна відповідальність	Вивчення етики та корпоративної відповідальності допоможе розвинути почуття відповідальності перед співробітниками, клієнтами та суспільством загалом
Технічні навички	Залежно від галузі або сфери діяльності керівнику можуть знадобитися спеціалізовані технічні знання, наприклад, в галузі інформаційних технологій чи виробництва

Джерело: побудовано авторами

Важливо, що керівник повинен мати навичку самонавчання і бути готовим постійно розвивати свої знання та вміння відповідно до вимог і потреб сучасного бізнесу.

Процес управління підприємством зазвичай включає кілька ключових етапів, зображених на рис. 1, які відіграють важливу роль у забезпеченні ефективного управління та досягнення цілей підприємства.

Методи оцінювання персоналу – це способи та інструменти, що використовуються керівництвом організації з метою оцінки роботи та професійних якостей співробітників [4, с. 277]. Методи оцінювання персоналу необхідні для кількох цілей. По-перше, вони дозволяють визначити ефективність роботи співробітників та оцінити їх професійні якості, що важливо для прийняття рішень про підвищення, нагороду, переведення на іншу посаду чи звільнення. По-друге, оцінка персоналу також може допомогти виявити проблемні моменти у роботі співробітників та розробити плани для їх покращення. По-третє, методи оцінювання можуть бути основою для планування навчання та розвитку персоналу, допомагаючи визначити області, де співробітники можуть розвиватися та покращувати свої навички.

В своїй діяльності керівник може використовувати різні інструменти з метою оцінки ефективності

роботи підлеглих. Наприклад, такі інструменти та методики:

1. Ключові показники ефективності (KPI). Керівник може встановити конкретні показники, що відображають внесок й результати роботи підлеглих. KPI можуть включати такі позиції, як виконання завдання вчасно, якість роботи, продуктивність та досягнення цілей. KPI можна регулярно відстежувати, проводити оцінку та обговорювати їх результати. Етапи проведення оцінки роботи трудового колективу за методикою KPI можуть включати наступні кроки (рис. 2).

2. Оцінка за результатами досягнення цілей (Management by Objectives). В цьому методі команда і тим-лід встановлюють конкретні цілі і критерії успіху. Регулярний кількісний і якісний аналіз виконаних завдань здійснюється на основі досягнення поставлених цілей.

3. Аудити та перевірки. Керівник може проводити аудити та перевірки роботи підлеглих для оцінки результатів виконання робочих процесів, дотримання процедур та стандартів, а також для виявлення можливих проблем чи покращень. Це може бути проведення внутрішніх аудитів, перевірки якості роботи, аналіз комплексних проєктів тощо.

4. 360-градусна оцінка. Цей метод передбачає збирання думок і оцінку роботи підлеглих як з боку

Рис. 1. Ключові етапи процесу управління підприємством

Джерело: побудовано авторами на основі узагальнення [4, с. 47]

керівника, так і з боку колег, клієнтів, і самого співробітника. Це дозволяє отримати більш повну картину про ефективність працівника та взаємодію з оточуючими. Схема проведення оцінки роботи співробітника за методом 360-градусної оцінки наведена на рис. 3.

5. Ассесмент-центр (Assessment Center) і процедури самооцінки. Метод оцінки включає систему завдань, що дозволяють оцінити компетенції й навички співробітників, такі як управлінські, аналітичні, комунікаційні тощо. В процесі проведення самооцінки працівник оцінює свої досягнення,

продуктивність, розвиток; висловлює власне бачення і обговорює з керівником свої перспективи на майбутнє.

Також керівники можуть вимагати від працівників підготовки регулярних звітів або презентацій, в яких підлеглий представляє свої досягнення, виконану роботу та оновлення. Такі документи дозволяють керівнику бути в курсі виконаної роботи та оцінити ефективність виконання завдань. Керівник може проводити періодичні індивідуальні бесіди з підлеглими, щоб обговорити їхню роботу, успіхи та проблеми. Під час цих розмов можна обговорити

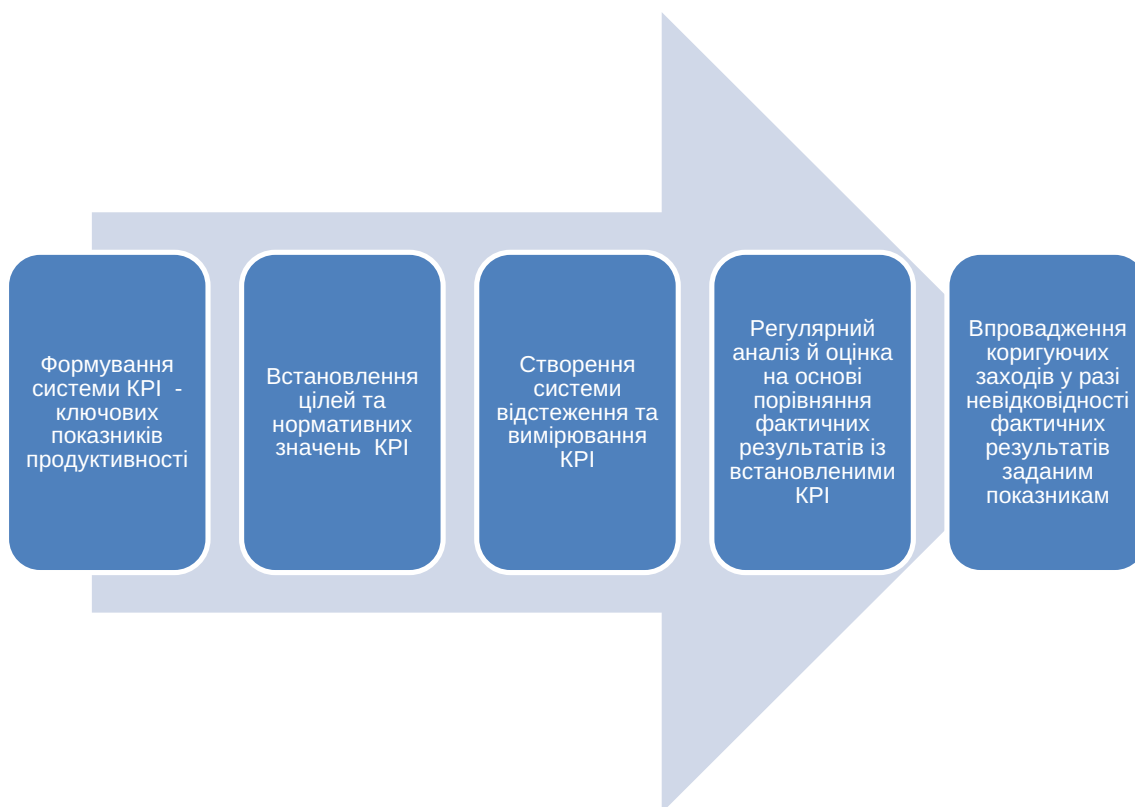

Рис. 2. Цикл системи управління на основі КРІ

Джерело: побудовано авторами

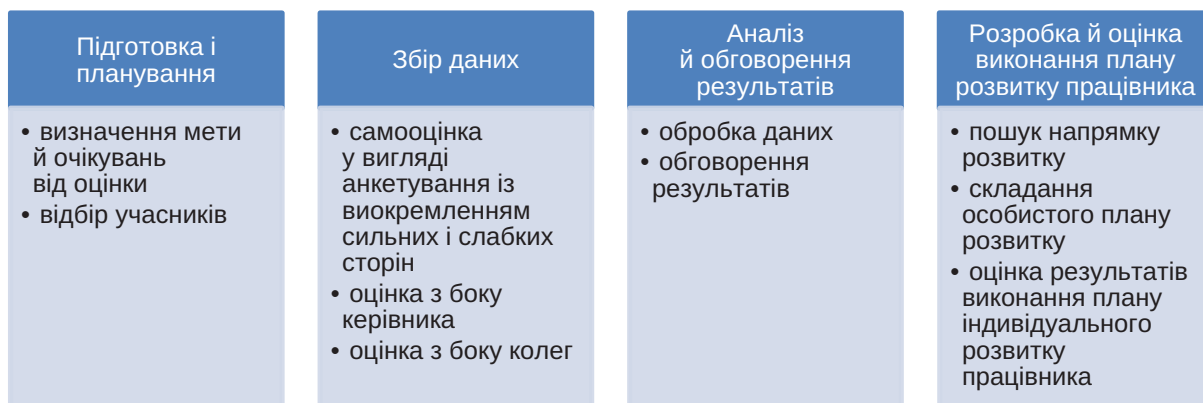

Рис. 3. Схема оцінки співробітника на основі метода «360-градусна оцінка»

Джерело: побудовано авторами

рівень виконання завдань, області поліпшення і дати конструктивний зворотний зв'язок.

Найближчим часом управління персоналом продовжуватиме розвиватися, впроваджуючи нові методи та технології. Одним із ключових напрямів розвитку є використання технологій та аналітики для покращення управління персоналом. У майбутньому організації можуть дедалі більше покладатися на аналіз даних, виявлення тенденцій продуктивності, оцінки задоволеності співробітників й прогнозування потреб у персоналі. Будуть поширюватись й більш розвиватись машинне навчання та штучний інтелект для автоматизації процесів підбору персоналу, аналізу продуктивності та оптимізації робочих процесів. Поширються новітні методи роботи, у тому числі дистанційна робота, гнучкий графік роботи, командна робота на віддаленому доступі тощо. Зазнає розвитку так зване управління емоційним інтелектом, яке передбачає керування емоціями та розробку способів підтримки психологічного благополуччя співробітників для підвищення продуктивності та зменшення плинності кадрів.

Висновки з проведеного дослідження.

Намічені тенденції змін в управлінні підприємством вимагатимуть від керівників нового мислення, гнучкості та прагнення до інновацій. Розвиток цифрових навичок, креативність, сталий розвиток і здатність адаптуватися до бізнес-середовища стануть основою успішного управління підприємством у майбутньому. Для досягнення цих цілей керівники повинні постійно розвиватися, вивчати нові технології та тренди, а також співпрацювати з іншими професіоналами та організаціями.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Василик С.К., Прохоровська С.А., Агеєва І.В. Управління персоналом і самоменеджмент у системі

управління організацією в умовах сучасних викликів. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. Випуск 38/2023. С. 16–23.

2. Зайченко Є.О. Сучасний стан управління персоналом на підприємствах: виклики та перспективи. *БізнесІнформ*. 2020. № 11. С. 436–441.

3. Захарчин Г.М., Поплавська Ж.В. Управління персоналом в контексті сучасних викликів. *Актуальні проблеми економіки*. 2017. № 4. С. 125–133. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2017_4_15.

4. Шубалий О.М. Управління персоналом : підручник / кол. авт.; за заг. ред. О.М. Шубалого. Луцьк : ІВВ Луцького НТУ, 2018. 404 с.

REFERENCES:

1. Vasylyk S.K., Prokhorovs'ka S.A., Ahyeyeva I.V. (2023). Upravlinnya personalom ta samomenedzhment u systemi upravlinnya orhanizatsiyeyu v umovakh suchasnykh vyklykiv [Personnel management and self-management in the organization management system in the conditions of modern challenges]. *Naukovi zapysky L'vivs'koho universytetu biznesu ta prava – Scientific notes of the Lviv University of Business and Law*, vol. 38, pp. 16–23. (in Ukrainian)

2. Zaychenko Ye.O. (2020). Suchasnyy stan upravlinnya personalom na pidpryyemstvakh: vyklyky ta perspektyvy [The current state of personnel management at enterprises: challenges and prospects]. *BiznesInform – BusinessInform*, vol. 11, pp. 436–441. (in Ukrainian)

3. Zakharchyn H.M., Poplavs'ka ZH.V. (2017). Upravlinnya personalom u konteksti suchasnykh vyklykiv [Personnel management in the context of modern challenges]. *Aktual'ni problemy ekonomiky – Actual problems of the economy*, vol. 4, pp. 125–133. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2017_4_15. (in Ukrainian)

4. Shubaliy O.M. (2018). Upravlinnya personalom [Personnel management]. Luts'k: ІВВ Luts'koho NTU, pp. 404. (in Ukrainian)

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ЛОГІСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВАASSESSMENT OF THE EFFICIENCY OF LOGISTICS ACTIVITIES
OF AN INDUSTRIAL ENTERPRISE

Стаття присвячена актуальним питанням оцінки ефективності логістичної діяльності промислових підприємств. Охарактеризовано основні методичні підходи оцінювання ефективності логістичної діяльності сучасних промислових підприємств України. Запропоновано використання методики оцінки ефективності та надійності логістичної діяльності, яка враховує специфіку виробничої та збутової діяльності, розмір, та фактори зовнішнього ринкового середовища промислового підприємства. Обґрунтовано використання показників задля комплексної оцінки ефективності логістичної системи за її елементами (постачання, виробництво, транспортування, складування, збут). Виконано оцінку ефективності та надійності логістичної діяльності конкретного промислового підприємства за запропонованою методикою з урахуванням його особливостей.

Ключові слова: логістика, логістична діяльність, логістична система, показники, методи оцінки, інтегральний показник, ефективність.

УДК 65.012.34:658.7

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastructure75-25>

Семенова Т.В.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри економіки
та підприємництва імені Т.Г. Беня,
Український державний університет
науки і технологій

Алексєєнко М.В.

магістрант кафедри економіки
та підприємництва імені Т.Г. Беня,
Український державний університет
науки і технологій

Semenova Tetiana

Ukrainian State University
of Science and Technologies

Aliexsieienko Mykuta

Ukrainian State University
of Science and Technologies

The article is devoted to the actual issues of evaluating the efficiency of logistics activities of an industrial enterprise. The main methodical approaches for assessing the efficiency of logistics activities of enterprises in modern conditions are presented and characterized. Usage of an improved methodology is proposed and substantiated for assessing the efficiency and reliability of logistics activity. The methodology for evaluating efficiency and reliability is based on the analysis of the structure of logistics costs in relation to profit. Profit is calculated by allocating them according to the articles of the financial results report: general production costs, administrative costs and sales costs. Logistics costs include costs for logistics administration and material flow management as part of administrative costs. Logistics costs include warehouse costs, transportation costs, and loading/unloading costs as part of sales costs. Logistics costs include supply costs, production logistics costs and service costs as part of general production costs. The methodology takes into account the peculiarities, influencing factors and other factors of the industrial enterprise. It is proposed to use indicators for a comprehensive assessment of the efficiency of the logistics system by its elements (supply, production, transportation, storage, marketing). The complex indicator is calculated for the efficiency of the logistics activity of the enterprise according to the formula of the geometric mean. The integral indicator of the efficiency of the logistics activity of the enterprise is calculated as the geometric mean of the integrated indicator of the efficiency of the logistics activity over the years of research. It is expedient to assess the reliability of the enterprise's logistics activities for each group of indicators using the coefficient of variation. The higher the rate of variation, the less reliable a particular logistics system is. An assessment of the efficiency and reliability of logistics activities at a specific industrial enterprise was carried out using the proposed methodology.

Key words: logistics, logistics activity, logistics system, indicators, evaluation methods, integral indicator, efficiency.

Постановка проблеми. В сучасних умовах господарювання промислові підприємства України використовують як класичні інструменти менеджменту та маркетингу, так і новітні, які було адаптовано під умови українського ринкового середовища. Відносно новим напрямом, який лише почав використовуватися промисловими підприємствами у вітчизняній економіці, стала логістика. Торговельні та транспортні підприємства вже в достатній мірі оволоділи інструментарієм логістики, проте на промислових підприємствах логістика практично не застосовується, що зумовлює актуальність тематики дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми досліджень щодо визначення ефективності логістичної діяльності промислових підприємств висвітлили у своїх наукових працях вітчизняні та зарубіжні вчені, а саме: Алькема В.Г., Банько В.Г., Бауерсокс Д.Дж., Васюк І.В., Гудзь П.В., Кальченко А.Г., Карвовський Я.І., Клосс Д., Колодізева Т.О., Крикавський Є.В., Перебийніс В.І., Пономарьова Ю.В., Смирнов І.Г., Тяпухін А.П., Фролова Л.В., Хвищун Н.В. та інші.

Логістична діяльність промислового підприємства має тісний взаємозв'язок з іншими видами діяльності (менеджмент, маркетинг, управління тощо), що є недостатньо вивченим науковцями. Оцінка ефективності логістичної діяльності також ускладнюється наявністю широкого кола різних завдань та функцій підприємств в залежності від їхнього розміру, галузевої приналежності тощо. Промислові підприємства у сучасних умовах задля зростання, розвитку та досягнення стійкої конкурентоспроможності в умовах ринку, який постійно змінюється, повинні використовувати нові, інноваційні підходи до управління підприємством. Логістику можна вважати одним із таких підходів.

Аналіз наукової літератури за проблемою дослідження показав [1–3], що не існує єдиного підходу до оцінки ефективності логістичної діяльності промислових підприємств та її критеріїв, які б враховували специфіку формування логістичних систем саме виробничих підприємств. Науковці по-різному пропонують визначати оцінку ефективності логістичної діяльності промислових підприємств, як правило, обираючи комплекс

загальних показників, які характеризують узагальнюючі результати логістичної діяльності. Також часто оцінюється ефективність лише окремих складових логістичної системи, зазвичай це транспортна та складова логістика. Отже, виникає необхідність удосконалення оцінки ефективності логістичної діяльності промислових підприємств з урахуванням особливостей конкретного суб'єкту господарювання.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування методики щодо оцінки ефективності логістичної діяльності на прикладі промислового підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Об'єктом дослідження є ТОВ «І», основною діяльністю якого є виробництво та продаж канатних строп, ланцюгових строп, текстильних строп, кранових та ліфтових канатів, стяжних ременів, буксирувальних ременів та інших видів вантажопідйомного обладнання. Фірма реалізує продукцію по всій території України, незначну кількість продукції – на виставках (до 8% виручки) та кінцевим споживачам (до 5% виручки), обсяг експорту становить 2,5–3,5% від доходу ТОВ «І». Основними споживачами продукції є українські фірми та підприємства (ДП «Антонов», ТОВ «ТЕМ ЕНЕРГО», ТОВ «ТД Укрліфт», Державне підприємство водних шляхів «Укрводшлях», ТОВ «Іванівський кар'єр», ТОВ «СД Профзв'язок», ТОВ «Благобуд» та інші), вони купують від 85,0% до 90,0% товарів ТОВ «І». Найбільший попит спостерігається в Центральному регіоні, найменший – у Східному (пояснюється тим, що частина території знаходиться в зоні воєнних дій).

Для оцінки ефективності логістичної діяльності ТОВ «І» пропонується застосування спеціальної методики, яка б враховувала наступні особливості: специфіку виробничої та збутової діяльності, розмір, організаційну форму, фактори зовнішнього ринкового середовища, які включають рівень конкуренції, розподіл споживачів між ринками збуту, їх потребами, платоспроможним попитом тощо.

Задля досягнення поставленої мети авторами було удосконалено існуючу методику [4].

Було виділено п'ять основних етапів оцінки ефективності логістичної системи промислового підприємства: формування системи показників для оцінки ефективності та надійності; формування інформаційної бази для обраних показників; оцінка ефективності логістичної системи підприємства; оцінка надійності логістичної системи підприємства; розрахунок інтегрального показника надійності логістичної системи.

Розглянемо застосування запропонованої методики на прикладі ТОВ «І».

Етап I. В структурі доходу від реалізації продукції виділяються логістичні витрати (табл. 1).

Логістична система ТОВ «І» включає до себе наступні види діяльності: постачання, виробництво, транспортування, складування та збут. В рамках системи вони взаємопов'язані одне з одним, тому показники ефективності логістичної діяльності вважаємо за доцільне розглядати за кожним з напрямів окремо. Отже, інтегральний показник ефективності та надійності логістичної системи промислового підприємства є функцією від результатів діяльності окремих елементів системи:

$$I_{\text{нлс}} = [\text{Постачання, Виробництво,}$$

$$\text{Транспортування, Складування, Збут}];$$

Етап II. На підставі основних форм фінансової звітності ТОВ «І» формується розподіл логістичних витрат за окремими статтями фінансової звітності підприємства.

В основу методики оцінки ефективності та надійності логістичної діяльності покладено аналіз структури логістичних витрат по відношенню до прибутку до оподаткування. При цьому логістичні витрати пропонується виділяти за відповідними статтями фінансової звітності підприємства: загальновиробничі витрати, адміністративні витрати та витрати на збут [4]. Розподіл витрат наведено у табл. 2.

Таблиця 1

Структура логістичних витрат ТОВ «І»

Види логістичних витрат	Сума, тис. грн	Частка у доході, %
Витрати на закупівлю	39,4	1,5
Виробничі логістичні витрати	252,8	9,6
Витрати на управління матеріальними потоками	28,7	1,1
Витрати на логістичне адміністрування	36,5	1,4
Складські витрати	21,5	0,8
Витрати на транспортування	144,6	5,5
Витрати на вантажно-розвантажувальні роботи	12,2	0,5
Витрати на сервіс	52,7	2,0
Всього	588,4	22,4

Джерело: розраховано авторами на основі фінансової звітності ТОВ «І»

Розподіл логістичних витрат за статтями фінансової звітності підприємства

Статті фінансової звітності	Види логістичних витрат
Загальновиробничі витрати	Витрати на постачання
	Виробничі логістичні витрати
	Витрати на сервіс
Адміністративні витрати	Витрати на логістичне адміністрування
	Витрати на управління матеріальними потоками
Витрати на збут	Складські витрати
	Витрати на транспортування
	Витрати на вантажно-розвантажувальні роботи

Джерело: розроблено авторами

Отже, усі логістичні витрати ТОВ «І», які наведені у табл. 1, можуть бути розподіленими за статтями фінансової звітності підприємства.

Динаміку та структуру наведених статей логістичних витрат за період дослідження 2021–2022 рр. наведено у таблиці 3.

Отже, найбільше логістичних витрат припадає на збут, їх питома вага становить у 2022 році 95,0%. Логістичні збутові витрати у 2021 році становили 30,1% усіх логістичних витрат ТОВ «І». У 2022 році відбулося подальше збільшення суми логістичних збутових витрат.

Етап III. Логістичні витрати групуються за окремими елементами логістичної системи (постачання, виробництво, транспортування, складування, збут), результат цього за попередніми даними ТОВ «І» наведено у табл. 4.

Таким чином, найбільше логістичних витрат ТОВ «І» формується в системах виробництва та транспортування. Витрати логістичної системи виробництва у 2022 році становили 272,4 тис. грн, що на 2,3% більше, ніж у 2021 році. В той же час витрати логістичної системи транспортування у 2022 році становили 158,2 тис. грн, що на 5,7%

Таблиця 3

Динаміка та структура логістичних витрат ТОВ «І»

Найменування показника	2021 р.	2022 р.	Відхилення, ±	
			абс.	відн.,%
Загальновиробничі витрати, тис. грн	591,8	629,4	37,6	6,4
Логістичні загальновиробничі витрати, тис. грн	331,6	344,9	13,3	4,0
Частка логістичних витрат у складі загальновиробничих витрат, %	56,0	54,8	-1,2	-
Адміністративні витрати, тис. грн	114,3	102,1	-12,2	-10,7
Логістичні адміністративні витрати, тис. грн	61,4	65,2	3,8	6,2
Частка логістичних витрат у складі адміністративних витрат, %	53,7	63,9	10,2	-
Витрати на збут, тис. грн	189,1	187,6	-1,5	-0,8
Логістичні збутові витрати, тис. грн	169,3	178,3	9,0	5,3
Частка логістичних витрат у складі витрат на збут, %	89,5	95,0	5,5	-
Разом витрат, тис. грн	895,2	919,1	23,9	2,7

Джерело: розраховано авторами на основі фінансової звітності ТОВ «І»

Таблиця 4

Динаміка та структура логістичних витрат за елементами логістичної системи

Елементи логістичної системи	2021 р.		2022 р.		Відхилення, ±	
	тис. грн	%	тис. грн	%	абс.	відн.,%
Система постачання	52,3	9,3	58,1	9,9	5,8	10,9
Система виробництва	266,2	47,3	272,4	46,3	6,2	2,3
Система транспортування	149,7	26,6	158,2	26,9	8,5	5,7
Система складування	29,4	5,2	29,3	5,0	-0,1	-0,1
Система збуту	64,7	11,5	70,5	12,0	5,8	9,0
Всього	562,3	100,0	588,4	100,0	26,1	4,6

Джерело: розраховано авторами на основі фінансової звітності ТОВ «І»

більше, ніж у 2021 році. Найменшу частку мають логістичні витрати у системі складування – всього 5,0% у структурі загальних логістичних витрат ТОВ «І», отже, можна зробити висновок про те, що система складування найменше бере участь у логістичних процесах підприємства. Це пов'язано із високою швидкістю обігу товарних запасів – вироблена продукція практично одразу ж поставляється замовникам;

Етап IV. Оцінка ефективності логістичної діяльності підприємства, яка виконується наступним чином: спочатку розраховуються показники ефективності за кожним із елементів логістичної системи, які потім формують комплексний показник ефективності логістичної діяльності.

Показники ефективності логістичної діяльності промислового підприємства за кожним із елементів логістичної системи розраховуються за формулою:

$$P_{\text{лв}} = \frac{P}{B_{\text{лог}}} \times 100\%, \quad (1)$$

де P – річний прибуток до оподаткування;

$B_{\text{лог}}$ – логістичні витрати за елементами логістичної системи (постачання, виробництво, транспортування, складування, збут).

Далі за окремими показниками ефективності елементів логістичної системи підприємства з використанням формули середньої геометричної розраховується комплексний показник, його бажане значення повинно бути більшим за одиницю. Результати розрахунків ефективності логістичної системи ТОВ «І» наведено у таблиці 5.

Отримані результати свідчать про те, що промислове підприємство ТОВ «І» характеризується середнім рівнем ефективності логістичної діяльності. Комплексний показник ефективності логістичної системи становить у 2021 році 1,05. У 2022 році відбулося зростання комплексного показника її ефективності до 1,09, що свідчить про прискорення розвитку логістичної системи. Отже, прибутковість логістичної діяльності ТОВ «І» за роками дослідження покращується.

Основним завданням логістичної діяльності в умовах ТОВ «І» слід вважати максимізацію прибутку за рахунок оптимізації логістичних витрат. Удосконалення управління логістичною діяльністю дозволить зменшити логістичні витрати транспортування – на 15–20%; витрати на управління матеріальними потоками – на 10–15%; прискорити швидкість обігу товарних запасів на 15–20%;

5) за значеннями комплексного показника ефективності логістичної діяльності за роками дослідження з використанням формули середньої геометричної розраховується інтегральний показник ефективності та надійності логістичної діяльності.

Інтегральний показник ефективності логістичної системи ТОВ «І», який було розраховано на підставі даних табл. 5, має значення 1,07, тобто більше одиниці, що свідчить про ефективність розвитку логістичної системи підприємства.

Оцінка надійності логістичної діяльності підприємства проводиться за кожним показником ефективності логістичної діяльності промислового підприємства (постачання, виробництво, транспортування, складування, збут) за допомогою коефіцієнта варіації. Коефіцієнт варіації розраховується як відношення стандартного відхилення до математичного очікування значення комплексного показника надійності логістичної системи підприємства. Чим більше коефіцієнт варіації, тим менш надійною є логістична система даного підприємства.

Результати розрахунків надійності логістичної діяльності ТОВ «І» наведені в таблиці 6.

Невисоке значення коефіцієнта варіації за кожною складовою логістичної системи (менше 10%) свідчить про стабільність логістичної діяльності ТОВ «І» за усіма напрямками. Комплексний показник надійності логістичної системи становить 14,4%, що також можна вважати достатньо задовільним результатом.

Висновки з проведеного дослідження. Ефективність логістичної діяльності промислових підприємств напряму залежить від її надійності.

Таблиця 5

Показники ефективності логістичної системи ТОВ «І»

Показники	2021 р.	2022 р.	Відхилення, ±	
			абс.	відн.,%
Прибуток до оподаткування, тис. грн	87,4	95,4	8,0	9,2
Коефіцієнт ефективності логістичної системи постачання	1,67	1,64	-0,03	-1,6
Коефіцієнт ефективності логістичної системи виробництва	0,33	0,35	0,02	6,7
Коефіцієнт ефективності логістичної системи транспортування	0,58	0,60	0,02	3,3
Коефіцієнт ефективності логістичної системи складування	2,98	3,25	0,27	9,3
Коефіцієнт ефективності логістичної системи збуту	1,352	1,354	0,002	0,2
Комплексний показник ефективності логістичної системи	1,05	1,09	0,04	3,5

Джерело: розраховано авторами на основі фінансової звітності ТОВ «І»

Показники надійності логістичної системи ТОВ «І»

Показники	Середнє значення	Стандартне відхилення	Коефіцієнт варіації
Коефіцієнт надійності логістичної системи постачання	1,66	0,019	0,011
Коефіцієнт надійності логістичної системи виробництва	0,34	0,016	0,046
Коефіцієнт надійності логістичної системи транспортування	0,59	0,014	0,023
Коефіцієнт надійності логістичної системи складування	3,11	0,196	0,063
Коефіцієнт надійності логістичної системи збуту	1,35	0,002	0,001
Комплексний показник надійності логістичної системи	-	-	0,144

Джерело: розраховано авторами на основі фінансової звітності ТОВ «І»

Запропонована методика оцінки ефективності логістичної діяльності може бути використана промисловими підприємствами з метою визначення рівня прибутковості за кожним із елементів логістичної системи. Перспективами подальших розробок є поглиблений аналіз ефективності кожного елементу логістичної системи промислових підприємств, а також обґрунтування нових логістичних стратегій діяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Маркіна І.А. Методологічні питання ефективності управління. *Фінанси України*. 2013. № 6. С. 24–32.
2. Карвовський Я.І., Блонський К.М. Логістика в управлінні стосунками з клієнтами. *Вісник національного університету "Львівська політехніка". Логістика*. 2016. № 552. С. 35–39.
3. Перебийніс В.І., Перебийніс О.В. Транспортно-логістичні системи. Полтава : РВВ ПУСКУ, 2014. 312 с.

4. Хвищун Н.В. Логістичні складові підвищення конкурентоспроможності підприємства. *Логістика: теорія та практика*. 2016. № 1. С. 126–134.

REFERENCES:

1. Markina I.A. (2013) Metodologichni pytanja efektyvnosti upravlinnja [Methodological issues of management effectiveness]. *Finance of Ukraine*, no. 6, pp. 24–32.
2. Karvovs'kyj Ja.I., Blons'kyj K.M. (2016) *Loghistyka v upravlinni stosunkamy z klientamy* [Logistics in customer relationship management]. *Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic". Logistics*, no. 552, pp. 35–39.
3. Perebyinis V.I., Perebyinis O.V. (2014) *Transportno-lohistrychni systemy* [Transport and logistics]. Poltava : RVV PUSKU. (in Ukrainian)
4. Khvyshhun N.V. (2016) *Loghistrychni skladovi pidvyshhennja konkurentospromozhnosti pidpryemstva* [Logistic components of increasing enterprise competitiveness]. *Logistics: theory and practice*, no. 1, pp. 126–134.

ОРГАНІЗАЦІЯ ПОСЛУГ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ В ЗАКЛАДАХ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ

ORGANIZATION OF PSYCHOLOGICAL SUPPORT SERVICES IN HOTEL AND RESTAURANT BUSINESS ESTABLISHMENTS

УДК 338

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct75-26>

Тімченко Г.М.

магістрант кафедри
готельно-ресторанної справи,
Національний університет
харчових технологій

Сильчук Т.А.

д.т.н., професор,
професор кафедри
готельно-ресторанної справи,
Національний університет
харчових технологій

Пушка О.С.

к.т.н., доцент,
доцент кафедри
готельно-ресторанної справи,
Національний університет
харчових технологій

Timchenko Hanna

National University of Food Technologies

Sylchuk Tetiana

National University of Food Technologies

Pushka Olga

National University of Food Technologies

У статті проаналізовано комплекс послуг психологічної підтримки в готельній індустрії. Проведено аналіз останніх досліджень та наведено діагностичний інструментарій методик для дослідження станів тривожності, стресостійкості та рефлексивності. Досліджено впровадження заходів з психологічної підтримки для гостей та персоналу готелю. Проаналізовано існуючі приклади впровадження послуг психологічної підтримки у світі та в Україні. Визначено перспективи її розвитку. Наведено та розглянуто мобільні додатки, які спрямовані на підтримку психічного здоров'я. Складено рекомендації для забезпечення психологічної підтримки гостей готельно-ресторанного господарства та розроблено систему психологічної підтримки в період воєнного стану з використанням цифрових технологій. Підсумовано переваги впровадження інновацій в управління готелем та переваги для адміністрації готелю та клієнтів.

Ключові слова: інновація, послуги, психологічна підтримка, готель, готельно-ресторанний бізнес, управління.

The modern world is characterized by stressful situations that can affect a person's mental health and cause mental health problems, such as depression, anxiety, and mental disorders. It is more acutely felt during travels, when a person is in an unfamiliar environment and is forced to adapt to new conditions. In this context, the creation of special programs for the psychological support of guests is of great importance for the hotel business. The article analyzes the complex of psychological support services in the hotel industry. An analysis of the latest research is carried out and a diagnostic toolkit of techniques for researching states of anxiety, stress resistance and reflexivity is provided. The implementation of psychological support measures for hotel guests and staff was investigated. Existing examples of implementation of psychological support services in the world and in Ukraine are analyzed. The prospects for its development have been determined. Consequences of war can be various disorders of the mental health of the population, such as anxiety, fear, despair, panic, hysteria, depression, etc. The first steps in post-crisis psychodiagnostics are screening. It is necessary to find different means and ways to solve a specific problem, in particular, focusing on the use of digital technologies. Mobile applications aimed at supporting mental health are listed and discussed. There are several steps regarding the psychological support of hotel guests. Recommendations for providing psychological support to hotel guests have been drawn up and a scheme of psychological support system during martial law using digital technologies has been developed. The advantages of implementing innovation in hotel management and the benefits for the hotel administration and customers are summarized. The results of the experiment stage made it possible to conclude that the proposed and developed materials (training program, recommendations, list of mobile applications, etc.) confirmed their effectiveness and feasibility for use for the purpose of psychological support of hotel guests.

Key words: innovation, services, psychological support, hotel, hotel and restaurant business, management.

Постановка проблеми. Сучасний світ характеризується стресовими ситуаціями, які можуть впливати на психічне здоров'я людини й викликати проблеми психічного здоров'я, такі як депресія, тривога, психічні розлади. Більш гостро це відчувається під час подорожей, коли людина перебуває в незнайомому середовищі та змушена адаптуватися до нових умов. У цьому контексті, створення спеціальних програм психологічної підтримки гостей має велике значення для готельного бізнесу. Це допоможе покращити комфорт гостей під час перебування в готелі та підтримати їх психічне здоров'я.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Послуги психологічної підтримки висвітлені в наукових статтях, методиках та рекомендаціях для психологів, соціальних робітників для соціально-психологічної підтримки постраждалого населення [1; 6; 7; 8; 9; 10]. Вчені все більше звертають увагу на індивідуалізацію та персоналізацію підходів до психологічної допомоги, враховуючи унікальні потреби та характеристики кожного клієнта. Нові

методи та підходи в дослідженнях психологічної підтримки також віддзеркалюють використання сучасних технологій. Мобільні додатки, віртуальні платформи та онлайн-ресурси стають необхідними інструментами для надання дистанційної психологічної підтримки, особливо у контексті глобальних змін та викликів. Публікації останніх років акцентують увагу на важливості інтеграції психологічної підтримки в різні сфери суспільства, такі як освіта, робоче середовище та медична сфера. Це відкриває нові можливості для впровадження інноваційних програм та поліпшення добробуту населення в цілому.

Постановка завдання. На сучасному етапі застосування заходів з психологічної підтримки в управлінні готелем не враховані. Не висвітлено перспективи розвитку та конкурентоспроможність готельних підприємств України з впровадженням таких заходів. Актуальним на сьогодні є розкриття поняття психологічної підтримки для гостей та персоналу в готельному підприємстві, можливість його впровадження в управління сучасним

готелем, аналіз перспектив розвитку даної інновації та її переваги.

Виклад основного матеріалу дослідження. Психодіагностика виступає однією зі стадій у наданні психологічної допомоги [1]. Під час процедури діагностування виконуються не лише завдання оцінювання, а й інші, такі як встановлення довірливих відносин з клієнтом, надання інформаційної підтримки, збір інформації про інші проблеми фізичного та психічного здоров'я, створення співпраці і так далі. Процес оцінювання повинен мотивувати людину продовжувати спілкування з психологом та іншими фахівцями. Без належного виконання цього етапу подальші послуги можуть бути втрачені, оскільки людина може відмовитися від них. Фахівці, які проводять психодіагностику постраждалих від надзвичайних ситуацій, повинні дотримуватися ряду принципів: безпеки, інтересу, мінімізації травматизації, відповідальності, конфіденційності, професійної відповідальності, достатнього мінімуму та чіткого розуміння меж професійної компетентності [1].

Наслідками війни можуть бути різноманітні порушення психічного здоров'я населення, такі як тривожність, страх, розпач, паніка, істерія, депресія тощо. Першими кроками у посткризовій психодіагностиці є проведення скринінгу [1].

У медицині термін "скринінг" вказує на систему первинного обстеження груп клінічно безсимптомних осіб для виявлення наявності чи відсутності конкретного захворювання. Зазвичай скринінговий тест не слугує інструментом для точної діагностики, але дозволяє виявити осіб з високим ризиком виникнення певного розладу. Основна мета скринінгу у посткризовій діагностиці – визначити актуальний психологічний і медичний стан, виявити тих, хто перебуває у стадії стресу. Для проведення досліджень і діагностики було використано ряд тестових методик [2], спрямованих на визначення тривожності, стресостійкості та рефлексивності.

Стан тривожності можна дослідити за такими методиками:

- Тест самооцінки психічного стану Айзенка;
- Шкала тривоги Спілбергера-Ханіна, STAI.
- Стан стресостійкості:
- Експрес-діагностика стану стресу;
- Оціночна шкала стресових подій Холмса-Pare, SRRS;
- Стратегії подолання стресових ситуацій (SACS);
- Копінг-поведінка в стресових ситуаціях (CISS).
- Стан рефлексивності:
- Опитувальник рефлексивності (за Карповим А.В.).

Отже, необхідно знаходити різні засоби та шляхи для вирішення конкретної проблеми, зокрема, зосереджуючись на використанні цифрових технологій. Важливо, щоб ці технології були безкоштовними, зручними та легкими у використанні.

Відомо [3; 4; 5], що існують різні мобільні додатки, спрямовані на підтримку душевного здоров'я, які можуть бути використані самостійно без допомоги психологів. Важливою є просвітницька спрямованість цих додатків, оскільки для постраждалих від стресових подій важливо отримати чітку та впорядковану інформацію про свій стан та знати, як діяти далі.

Мобільні додатки для психологічної допомоги можуть включати різні функції, такі як інформування, діагностування, моніторинг, супровід, нагадування та комунікування. Їхній функціонал може бути використаний на будь-якому етапі психоедукації та соціально-психологічної роботи в умовах психотравматизації населення.

Зокрема, mental health mobile apps спрямовані на підтримку душевного здоров'я, пропагандуючи здоровий спосіб життя, самооцінювання, самомоніторинг та покрокове лікування розповсюджених розладів. Додатки цієї категорії можуть бути ефективними для різних цілей, таких як подолання депресії, психозів, тривожності та інших проблем.

Зокрема, додаток PTSD Coach ефективно використовується для попередження й подолання симптомів ПТСР, забезпечуючи користувачам не лише інформацію про цей розлад, але й конкретні поради щодо роботи з симптомами. Додатки Bust PTSD, Breathe2Relax, Beat PTSD, Tactical Breathe спрямовані на розвиток резилентних навичок через медитацію та концентрацію на диханні. Моніторинговий додаток T2 Mood Tracker дозволяє ефективно відстежувати зміни у настрої користувача.

Таким чином, мобільні додатки для підтримки душевного здоров'я можуть стати важливим інструментом для надання психологічної допомоги в умовах стресу та психотравматизації населення. Краще вирішити своє ставлення до складної ситуації, щоб уникнути непотрібних наслідків та розвивати корисні психологічні вміння, можна скористатися психоедукативними та превентивними додатками, такими як Provider Resilience, LifeArmor, AZNG Be Resilient Program, Develop Your Resilience.

На жаль, зазначені додатки доступні тільки англійською мовою, і лише три україномовних мобільних сервіси призначені для подолання психотравматизації. Сервіс "Мобільна психологічна допомога" доступний на веб-сайті <http://psyservice.org/> та може бути зручно використаний на будь-якому мобільному пристрої через веб-браузер. Програма дозволяє користувачеві оцінити свій стан за такими категоріями, як якість сну, депресія, а також містить відсортовані тексти та поради щодо різних аспектів психічного здоров'я.

У програмі також доступні інструменти для самооцінки (опитувальники депресії та посттравматичного стресу), перелік служб психологічної

допомоги в різних регіонах України. Додаток PFA Mobile Ukraine містить детальні поради щодо надання першої психологічної допомоги як самому потерпілому, так і тим, хто опинився поруч з такою особою, включаючи колеґ і близьких.

Слід зазначити, що використання психологічного мобільного додатку не може повністю замінити глибинні методи психотерапії, і його слід розглядати як першочергову психологічну допомогу. Переваги використання мобільних додатків для подолання психологічних травм включають миттєвий доступ до психологічної підтримки, економію часу на пошук інформації або фахівця, подолання просторових та ресурсних обмежень, можливість використання на різних пристроях, безкоштовність або низьку вартість, адаптованість під користувача та здатність відстежувати зміни у стані особи. У період воєнного стану такі додатки можуть бути корисним інструментом для надання емоційної та психологічної підтримки, особливо при проведенні просвітницької роботи, онлайн консультаціях та організації групової психологічної підтримки. Фахівці, які спеціалізуються у тренуванні емоційного інтелекту, забезпечують професійні консультації. Доступні різні онлайн-курси, такі як спортивні тренування в мережі та віртуальні екскурсії до найкращих музеїв Києва. Надання психологічної допомоги включає прямі ефіри у форматі "запитання-відповідь", групи підтримки для тих, хто переживає стресові стани (таких як батьки маленьких дітей або самотні люди), інформаційну підтримку, навчальні вебінари для психологів та інших фахівців, а також індивідуальні консультації.

Щодо психологічної підтримки гостей готелю, можна визначити кілька кроків. Перший крок – провести скринінг, оскільки багато гостей чи їх родичів можуть бути постраждали від війни. Якщо

результати тестів вказують на можливість посттравматичного стресового розладу (ПТСР), важливо повідомити гостя про можливу реакцію на стрес та направити його до психолога для подальшого обстеження.

Другий крок включає глибше психологічне обстеження гостей готелю, де враховуються різні аспекти, такі як оцінка безпеки та ризику для себе та інших. Для цього використовуються різні опитувальники та тести для уточнення діагнозу, оцінювання ризику суїциду, рівня агресивності та визначення супутніх розладів.

Третій крок – перенаправлення осіб. В залежності від результатів обстеження, психологи можуть працювати самостійно або перенаправляти до психотерапевта чи психіатра, якщо виявляється більш виражене психологічне травмування та депресія. Застосування спеціальних опитувальників може допомогти встановити критерії перенаправлення в разі серйозних психічних проблем.

На основі проведеного дослідження складено рекомендації для забезпечення психологічної підтримки гостей готельного господарства:

1. Впровадити систему інформування гостей щодо заходів з профілактики та зниження ризику стресових ситуацій, сприяючи поверненню відчуття безпеки та зменшенню рівня тривожності.

2. Організувати тренінги або вебінари з організації роботи, де обговорюватимуться правила, переваги та труднощі, з якими стикаються співробітники під час воєнного стану, та шляхи подолання цих труднощів.

3. Провести тимблдінг, зустрічі та ранкові зустрічі за чашкою кави для стабілізації психоемоційного стану гостей готелю.

4. Застосовувати процедуру скринінгу для виявлення розладів адаптації серед гостей готелю

Таблиця 1

Система психологічної підтримки гостей готельного господарства в період воєнного стану із застосуванням цифрових технологій

Етап	Що потрібно зробити?	Чому це важливо?	Як це зробити?
1	Інформувати гостей про те, як запобігти стресу	Щоб знизити рівень тривожності гостей	За допомогою електронних листів, соціальних мереж
2	Надати гостям інструменти для подолання труднощів	Щоб допомогти гостям впоратися з труднощами в період війни	За допомогою психологічних мобільних додатків
3	Створити для гостей атмосферу підтримки і єднання	Щоб стабілізувати психоемоційний стан гостей	Шляхом ранкових онлайн зустрічей за чашкою кави
4	Визначити, чи потребують гості професійної допомоги	Щоб направити гостей до психотерапевта або психіатра	За допомогою платформ для відеозв'язку
5	Створити позитивний імідж психологічного консультування	Щоб підвищити прихильність гостей до психологічної підтримки	Впроваджувати тренінгової програми для зменшення тривожності, зростання стресостійкості та рефлексивності

Джерело: складено автором

та, в разі більш вираженого психологічного травмування, направляти їх до психотерапевта чи психіатра.

5. Проводити регулярне тестування та опитування гостей готелю.

6. Формувати позитивний імідж та поощрювати гостей шукати психологічну консультацію та допомогу.

7. Сприяти самостійному використанню гостями спеціалізованих мобільних додатків для психологічної підтримки.

Отже, на основі наведеного матеріалу було розроблено і представлено систему психологічної підтримки гостей готельно-ресторанного господарства в період воєнного стану з використанням цифрових технологій (табл. 1).

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, висновки з результатів досліджень свідчать про успішність та обґрунтованість застосування розроблених рекомендацій впровадження тренінгової програми, застосування мобільних додатків, використання системи психологічної підтримки в період воєнного стану із застосуванням цифрових технологій для організації та надання послуг психологічної підтримки гостям готельно-ресторанного бізнесу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Навчальний посібник. Том 1. Київ, 2018. 208 с.
2. Досвід переживання стресових ситуацій: дистанційні психологічні дослідження, дистанційна психологічна підтримка: матеріали онлайн-семінарів 23 квітня 2020 року «Дистанційна психологічна допомога і підтримка» та 15 травня 2020 року «Дистанційні психологічні дослідження в умовах стресових ситуацій» / [за наук. ред. М.М. Слюсаревського та ін.]. 2020. 121 с.
3. Боднар А.Я., Макаренко Н.Г. Психологічні особливості стресостійкості представників стресогенних професій. *Наукові записки*. Том 149. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота.
4. Дворник М.С. Психологічні мобільні додатки: можливості подолання травми. Медіатравма в умовах інформаційної війни: психологічний та педагогічний аспекти, 2021.06.20.
5. Дворник М.С. Використання смартфон-застосунків в умовах психотравматизації населення. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2019. Том 73. № 5.
6. Психосоціальна підтримка в умовах надзвичайних ситуацій: підхід резилієнс: навч.-метод. посіб. / Н. Гусак, В. Чернобровкіна, В. Чернобровкін та ін. Київ : НаУКМА, 2017. 92 с.
7. Волошок О.В. Психологічний аналіз проблеми тривожності особистості. *Проблеми сучасної психології. Збірник наукових праць К-ПНУ ім. І.Огієнка*, Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України. 2016. Вип. 10. С. 120–128.
8. Гучек П.В. Моделі, методи та інформаційні технології керування службою надзвичайних ситуацій регіонального рівня. 05.13.06 – інформаційні технології. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора технічних наук. Херсон.
9. Білова М.Е. Психологічні особливості осіб з різним рівнем стресостійкості (на прикладі працівників стресогенних професій): автореф. дис. канд. психол. наук : 19.00.01.
10. Психоемоційний стан українців в надзвичайних ситуаціях: загальні оцінки та динаміка / Соціологічна група «Рейтинг» (22.04.2020).

REFERENCES:

1. Osnovi reabilitatsiynoyi psykhohohiyi: podolannya naslidkiv kryzy [Basics of rehabilitation psychology: overcoming the consequences of the crisis]. *Tutorial*. Volume 1. Kyiv, 2018. 208 p.
2. Dosvid perezhivannya stresovykh situatsiy: dystantsiyni psykhohohichni doslidzhennya, dystantsiyna psykhohohichna pidtrymka [The experience of experiencing stressful situations: remote psychological research, remote psychological support] materials of online seminars on April 23, 2020 "Remote psychological help and support" and on May 15, 2020 "Remote psychological research in conditions of stressful situations" / [by science. ed. M.M. Slyusarevsky and others]. 2020. 121 p.
3. Bodnar A.Ya., Makarenko N.H. Psykhohohichni osoblyvosti stresostiynosti predstavnykiv stresohennykh profesiy [Psychological features of stress resistance of representatives of stressful professions]. *SCIENTIFIC NOTES*. Volume 149. Pedagogical, psychological sciences and social work.
4. Dvornyk M.S. Psykhohohichni mobilni dodatky: mozhlyvosti podolannya travmy. Mediatravma v umovakh informatsiynoyi viyny: psykhohohichnyy ta pedahohichnyy aspekty [Psychological mobile applications: opportunities to overcome trauma. Media trauma in the conditions of information war: psychological and pedagogical aspects]. 2021.06.20.
5. Dvornyk M.S. (2019) Vykorystannya smartfon-zastosunkiv v umovakh psykhotravmatyzatsiyi naselennya [The use of smartphone applications in conditions of psychotraumatization of the population]. *Information technologies and teaching aids*. Volume 73. No. 5.
6. Psykhosotsialna pidtrymka v umovakh nadzvychaynykh situatsiy: pidkhid reziliyens: navch.-metod. posib. [Psychosocial support in emergency situations: resilience approach: educational method. Manual] N. Husak, V. Chernobrovkina, V. Chernobrovkin and others. Kyiv: NaUKMA, 2017. 92 p.
7. Voloshok O.V. (2016) Psykhohohichnyy analiz problemy tryvozhnosti osobystost. Problemy suchasnoyi psykhohohiyi [Psychological analysis of the problem of personality anxiety. Problems of modern psychology]. *Collection of scientific works of K-PNU named after I. Ohienko*, Institute of Psychology named after H.S. Bone of the APN of Ukraine. Issue 10. P. 120–128.
8. Huchek P.V. Modeli, metody ta informatsiyni tekhnohohiyi keruvannya sluzhboyu nadzvychaynykh situatsiy rehionalnoho rivnya. [Models, methods and information technologies of management of emergency

services at the regional level]. 05.13.06 – information technologies. Dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Technical Sciences. Kherson.

9. Bilova M.E. Psykholohichni osoblyvosti osib z riznym rivnem stresostynosti (na prykladi pratsivnykiv stresohennykh profesiy) [Psychological features of people with different levels of stress resistance (on the

example of workers in stressful professions)]: autoref. thesis Ph.D. psychol. Sciences: 19.00.01.

10. Psykhoemotsiynny stan ukraiynsiv v nadzvychaynykh situatsiyakh: zahalni otsinky ta dynamika. [Psychoemotional state of Ukrainians in emergency situations: general assessments and dynamics]. Sociological group "Rating" (April 22, 2020).

ТЕХНОЛОГІЇ ЦИФРОВІЗАЦІЇ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ ЯК ІНСТРУМЕНТИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ

DIGITALIZATION TECHNOLOGIES OF BUSINESS PROCESSES AS TOOLS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF ENTERPRISES

У статті досліджено технології цифровізації бізнес-процесів вітчизняних підприємств в контексті інноваційного розвитку. Надано характеристику поняттям "технології", "технології цифровізації", "технології цифровізації бізнес-процесів підприємств". Проведено аналіз динаміки та структури різних рівнів технологічного сектору економіки України. Встановлено цілі та визначено задачі щодо використання технології цифровізації бізнес-процесів в умовах інноваційного розвитку підприємств. Проведено аналіз найбільш поширених на сучасному етапі технологій цифровізації, визначено сфери їх застосування, а також встановлено переваги та недоліки кожного з них. Наведено особливості застосування технологій цифровізації у банківській, торгівельній, транспортно-логістичній, сферах діяльності, а також у промисловості та сільському господарстві. Зроблено висновки про необхідність та важливість подальших розробок в цьому напрямку.

Ключові слова: технології, цифровізація, бізнес-процеси, технології цифровізації, інноваційний розвиток, підприємства.

УДК 330:62

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastructure75-27>

Чернікова Н.М.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри менеджменту
імені І.А. Маркіної,
Полтавський державний аграрний
університет

Царенко М.В.

здобувач другого (магістерського) рівня
вищої освіти,
Полтавський державний аграрний
університет

Кулінич А.А.

здобувач другого (магістерського) рівня
вищої освіти,
Полтавський державний аграрний
університет

Chernikova Nataliia

Poltava State Agrarian University

Tsarenko Marina

Poltava State Agrarian University

Kulynych Anna

Poltava State Agrarian University

This article examines the digitalization technologies of business processes, which in modern conditions are tools for the innovative development of domestic enterprises. The concepts of "technology", "digitalization technologies", and "digitalization technologies of business processes of enterprises" are characterized. The types of technologies are defined, depending on their connection with production and information and communication support, as well as according to their life cycle. A comparative analysis of the dynamics and structure of different levels of the technological sector over the past ten years has been conducted, which indicates a decrease in the share of the low-tech sector of the Ukrainian economy and a simultaneous increase in the specific weight of the high-tech sector. Goals have been set for the use of digitalization technologies for business processes in the context of innovative enterprise development, and tasks that can be solved with the help of these technologies have been defined, in particular: improving interaction with suppliers and buyers; increasing the flexibility and adaptability of business processes, reducing the time for their execution; obtaining economic, social, technological and environmental effects. The directions of research on digitalization issues at the current stage by scientists and practitioners, representatives of various fields of activity (legal, technical, economic, etc.) are outlined. An analysis of the most widespread digitalization technologies at the current stage has been carried out (Internet of Things (IoT), Internet of Things, Big Data, Cloud Computing, Cloud Computing (AI), Agile, Chat Bot, Blockchain, etc.), the spheres of their application are defined, as well as the advantages and disadvantages of each of them. Features of the application of digitization technologies in various spheres and branches of activity: banking, trade, industry, agriculture, transport and logistics, etc. Conclusions were made about the need to use and constantly improve digitization technologies to accelerate the digital transformation of business processes of enterprises, which will contribute to their innovative development and create an opportunity to attract investments to the domestic economy.

Key words: technologies, digitalization, business processes, digitalization technologies, innovative development, enterprises.

Постановка проблеми. Цифровізація бізнес-процесів підприємств передбачає не лише використання сучасного обладнання та програмного забезпечення, але й зміни в підходах до управління, зовнішніх комунікаціях. Технології цифровізації виступають тут інструментом для удосконалення та оптимізації бізнес-процесів підприємств, створюючи підґрунтя для їх інноваційного розвитку. Сучасні цифрові перетворення сприяють підвищенню ефективності діяльності підприємств та змінюють життя кожної людини на краще. Тому, дослідження питань технології цифровізації бізнес-процесів є своєчасним та актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізу технологій цифровізації бізнес-процесів підприємств, особливостей їх використання у різних сферах та галузях діяльності, приділяють сьогодні увагу велика кількість вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких: Вінник О., Вісконті Л.М.,

Коваленко О.О., Краус Н.М., Краус К.М., Куйбіда В.С., Левицька Н., Наторіна А.О., Обіход С.В., Ткачук В.О., Шваб К., Шлапак В.О. та ін.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження технологій цифровізації бізнес-процесів та визначення їх ролі в інноваційному розвитку підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін "технологія" в перекладі з грецької – це наука про способи забезпечення потреб людства шляхом застосування технічних засобів. Ще в середньовіччі технології були можливістю опанувати ті ремесла, які до цього були досяжні тільки обдарованим людям. Вітчизняні вчені появу технології вважають можливістю збереження знань, навичок та винаходів окремих людей, їх подальшого розвитку [2]. Але, дослідженню поняття технології та його еволюції в умовах цифровізації приділено недостатньо уваги, тому дані питання

потребують їх вирішення з урахуванням сучасних умов господарювання та викликів сьогодення.

В науковій літературі термін “технологія” розглядається з різних точок зору, а саме, як:

- сукупність методів або способів отримання продуктів заданої якості;
- опис технологічних процесів у вигляді інструкцій, технологічних карт, правил, графіків;
- наукова дисципліна про методи здійснення виробничих процесів та їх удосконалення.

Виникнення поняття “технологія” пов’язують з ім’ям німецького вченого Й. Бекман, який наприкінці 18 століття запровадив наукову дисципліну, яку так і назвав “технологія” [3]. Сьогодні даний термін набув широкого використання в різних сферах і галузях, від побуту до створення високих технологій.

Сучасні технології поділяють на ті, що пов’язані з виробництвом (машинобудування, будівництво, харчова та хімічна промисловість, біо-, нано- та мікротехнології, ядерна енергетика та інше), а також технології інформаційно-комунікаційного забезпечення (Інтернет, комп’ютерні технології, програмне забезпечення, автоматизовані системи, електронні послуги (фінансові, урядові, навчальні, торгівельні)). Перші орієнтовані на створення матеріального продукту, другі – інформаційного, але обидві технології тісно переплітаються і практично не можуть існувати одна без одної, а їх застосування, адаптація, розвиток та передача реалізуються шляхом впровадження, інжинірингу, трансферу, а також в процесі навчання та консалтингової діяльності.

З точки зору життєвого циклу розрізняють технології: новітні, передові, сучасні, не нові та застарілі. З точки зору періодизації економічного та технологічного розвитку цивілізації (архаїчної або природної, аграрної, індустріальної, постіндустріальної або інформаційної), для кожної фази такого розвитку характерна певна сукупність технологій, і ті технології, які вважались ще 20 років тому сучасними, сьогодні вже є застарілими як морально, так і фізично.

Дослідники питань науково-технічного прогресу виділяють різні технологічні уклади доіндустріального, індустріального та постіндустріального

періодів. Історично такі зміни відбувались достатньо еволюційним шляхом, хоча самі переходи від одного укладу до іншого носили революційний характер та були пов’язані з такими проривними досягненнями, як видобуток вогню, відкриття та розвиток електричних мереж, поява Інтернету [3].

Статистичні дані свідчать про значне прискорення розвитку високотехнологічного сектору економіки останніми роками, що доводить зростання темпів оновлення технологій, разом з тим частка низькотехнологічного сектору залишається ще достатньо високою. Порівняльний аналіз динаміки та структури різних рівнів технологічного сектору представлено у таблиці 1.

На початку 21 століття розвиток цифрових технологій мав “стрибокподібний” характер, тому цей період можна вважати початком нового технологічного укладу “цифрового”. Даний період, на відміну від постіндустріального, характеризується не тільки перевагою інтелектуальних здібностей, але й суцільною цифровізацією виробничих, обслуговуючих, управлінських процесів тощо [8]. Цифрові технології, в цих умовах, дозволяють прискорити перехід від застарілого до сучаснішого технологічного середовища та стають основою таких трансформацій.

Для кращого розуміння того, як має здійснюватися процес цифровізації окремих бізнес-процесів, підприємств, галузей та суспільства в цілому, необхідно встановити, які технології цифровізації будуть використовуватися при описі даних процесів. Поняття “цифровізація” здебільшого трактують як процес впровадження цифрових технологій для вдосконалення людини, суспільства і держави [5], або як етап остаточного зближення фізичного, цифрового та біологічного світу [17].

Поєднуючи поняття “технології” та “цифровізація” можна дати наступне визначення терміну “технології цифровізації” – це сукупність цифрових інструментів, за допомогою яких відбувається діджитал трансформація підприємств в умовах розвиненої цифрової інфраструктури. В свою чергу, поняття “технології цифровізації бізнес-процесів підприємств” можна охарактеризувати як спосіб виконання окремих бізнес-процесів або їх

Таблиця 1

Динаміка частки валової доданої вартості (ВДВ) технологічних секторів у загальному обсязі випуску продукції в Україні у 2012-2021 рр., % ВВП

Сектор економіки за рівнем технологічності	Роки									
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Низькотехнологічний	35,2	33,6	31	21,1	21,1	29,5	30	30,1	18,2	18,5
Середньонизькотехнологічний	14,7	8,9	12,8	9,8	11,8	15,5	15,1	15,1	15,2	15,7
Середньвисокоотехнологічний	25,1	24,1	23,6	16,1	14,5	22,5	25,1	24,9	25,1	26,6
Високотехнологічний	25,0	24,1	26,9	16,2	18,2	36,5	36,2	38,6	41,5	39,2

Джерело: сформовано авторами на підставі [9]

сукупності спрямований на забезпечення зростаючих потреб людства.

Питання цифрової трансформації викликає сьогодні зацікавленість вчених та практиків багатьох сфер. Наприклад, фахівців в юриспруденції зосереджують увагу на питанні відсутності законодавства щодо врегулювання правових питань з цифровізації економіки, що у зв'язку з розповсюдженням технологій роботизації, автоматизованих систем з накопичення, зберігання, обробки, використання та захисту інформації, стає все більш актуальним та потребує визначення окремих термінів. На їх думку встановлення чітких норм законодавства прояснить цифрові процеси, що протікають в державі, зменшить бар'єри, які заважають їх прискоренню [6; 2]. Представники технічних напрямків постійно працюють над удосконаленням вже впроваджених технологій, адаптацією закордонних розробок до умов вітчизняних підприємств і галузей, а також, над розробкою нових, ще сучасніших технологій, які будуть і надалі полегшувати життя та працю кожного громадянина та соціально-економічний стан країни. Економісти, в свою чергу, намагаються оцінити ефективність впровадження та використання цифрових інновацій [4].

У теперішній час більшість бізнес-процесів переходять в цифрове середовище. Ще кілька років тому мало хто міг уявити, що фактором прискорення такої трансформації стане світова пандемія, спричинена COVID-19 та війна. Якщо до недавнього часу Інтернет застосовувався переважно для розваг, то на сьогодні, при наявності великої кількості цифрових розробок, його роль і значення зміщується в бік ведення бізнесу, навчання, комунікацій та ін. [11]. Сучасні технології цифровізації все більше пронизують всі сфери діяльності і галузі економіки, окремі бізнес-процеси підприємств. Впровадження таких технологій передбачає застосування сучасного обладнання та програмного забезпечення, зміни в системі організації виробництва та управління підприємством. Досвід успішних компаній України та світу, які вже активно застосовують технології цифровізації, переконує в позитивних результатах, зокрема: підвищенні продуктивності праці, задоволеності клієнтів, створенні іміджу прогресивних та сучасних компаній [10; 12].

Згідно Концепції розвитку цифрових компетентностей в українському суспільстві технології цифровізації визначаються як "будь-який продукт, за допомогою якого можна створювати, переглядати, розповсюджувати, змінювати, зберігати, вибирати, передавати і отримувати інформацію електронними засобами у цифровій формі (комп'ютерні мережі та будь-які онлайн-сервіси, що забезпечуються ними, програмне та апаратне забезпечення, цифровий контент, у тому числі

файли, інформація, дані та ін.)" [1]. Серед найбільш популярних та впроваджуваних є: інтернет речей (IoT – Internet of Things); мобільні додатки (Mobile Applications); великі дані (Big Data); хмарні обчислення (Cloud Computing); штучний інтелект (AI – Artificial Intelligence); гнучкі технології (Agile); чат боти (Chat Bot) блокчейн (Blockchain); доповнена реальність (Augmented Reality); віртуальна реальність (Virtual reality); технології електронного обміну даними (EDI – Electronic Data Interchange); бездротові технології (Wireless Technology) та ін.

Кожна з цих технологій має свою сферу застосування, а також переваги та недоліки, які наведено в таблицях 2 та 3.

Проведений аналіз виникнення та трансформації поняття "технології цифровізації", визначення найбільш розповсюджених на практиці технологій цифровізації, встановлення їхніх переваг та недоліків, сфери застосування, дозволяє визначити задачі, які можна вирішити за допомогою даних технологій, зокрема:

- покращити взаємодію з постачальниками та покупцями;
- зробити бізнес-процеси більш гнучкими та адаптивними до умов мінливого середовища;
- скоротити час виконання бізнес-процесу;
- стимулювати підприємства до інноваційного шляху розвитку;
- спростити роботу з великими масивами даних;
- отримати додаткові ефекти (економічні, соціальні, технологічні та екологічні) від використання технологій цифровізації.

Метою використання технологій цифровізації вітчизняними підприємствами є не просте слідування сучасним трендам, а підвищення ефективності бізнесу, пошук нових форм та способів створення прибутку. Життєдіяльність та конкурентоспроможність, у будь-якій сфері діяльності, буде визначатись готовністю тієї чи іншої соціально-економічної системи до розвитку та гнучкістю у впровадженні цифрових технологій.

Наведені цілі та задачі використання технологій цифровізації є однаковими для підприємств всіх сфер та галузей економіки, за умов повної трансформації всіх бізнес-процесів даних підприємств. Також, з теоретичної точки зору, всі технології цифровізації можуть мати місце в практичній діяльності будь-яких підприємств. Оскільки сьогодні майже всі підприємства в країні знаходяться в процесі цифрової трансформації, тому є цифрові технології, які у більшій або меншій мірі притаманні для тієї або іншої галузі або сфери діяльності.

Так, наприклад, фінансова (зокрема, банківська) сфера, як представник високотехнологічного бізнесу, заснована на взаємодії з клієнтами, тому

Таблиця 2

Характеристика найбільш поширених технологій цифровізації

Технології цифровізації	Характеристика технології	Сфера застосування
Big Data	Сукупність інформації з різних джерел надходження у тому числі через гаджети	Бізнес-аналітика в різних галузях та сферах діяльності
Хмарні обчислення	Забезпечення доступу до даних, додатків і послуг	Будь-які галузі та сфери діяльності, де накопичується та зберігається велика кількість інформації
Мобільні додатки	Трансформація способів взаємодії співробітників і клієнтів з підприємством	Будь-які бізнес-операції, взаємини з клієнтами
Гнучкі технології (Agile)	Гнучкі підходи в управлінні короткими циклами	Управління проектами, розробка програмного забезпечення
Штучний інтелект та машинне навчання	Виконання задач, які раніше були під силу тільки людині	Управління різними автоматизованими системами майже у всіх сферах економіки та галузях
Чат боти	Віртуальний помічник компанії	Сфера послуг, торгівля
Блокчейн	Зберігання визначеної інформації	Цифрові розрахунки (криптовалюта) у різних сферах
Інтернет речей	Обмін даними між фізичним світом та комп'ютерними системами за допомогою вбудованих датчиків та сенсорів.	Всі галузі та сфери діяльності людини
Електронний обмін даними	Передача інформації з однієї комп'ютерної системи в іншу	Будь-які підприємства, організації, установи, які здійснюють обмін інформацією різного роду
Бездротові технології	Передача інформації без підключення проводів за допомогою Bluetooth, Wi-Fi, GPS та ін.	Інтернет речей, з'єднання будь-яких (щонайменше двох) речей на будь-якої відстані
Доповнена та віртуальна реальність	Поєднання віртуального та реального світу	Автомобілебудування, торгівля, освіта, архітектура та дизайн, індустрія моди, краси та розваг
Технології ідентифікації та біометричні технології	Визначення унікального ідентифікатора того чи іншого об'єкту, процесу	Банківська сфера, адміністративні, виробничі та офісні будівлі, медицина, сфера розваг
Аддитивні технології (3D-друк)	Виготовлення фізичного тривимірного об'єкта (на основі 3D-моделі, за допомогою 3D-принтера)	Виробництво різних деталей і механізмів для машинобудування, авіабудування тощо
Роботизація	Програмування роботів на виконання повторюваних механічних завдань	Промисловість, автомобілебудування, медицина, військова справа
Безпілотні технології	Системи автоматичного керування транспортними засобами та летальними апаратами	Сільське господарство, промисловість, військова справа, правоохоронна діяльність

Джерело: розроблено авторами на основі [13–19]

зацікавлені у постійному прискоренні надання послуг та підвищенні їх якості. Підприємства даної сфери постійно працюють над скороченням витрат на обслуговування, зменшення навантаження на персонал. Для досягнення даної мети та вирішення задач в банківській сфері активно впроваджуються такі технології цифровізації, як: роботизація бізнес-процесів; технології ідентифікації та біометричні технології (використання голосу обличчя, відбитків пальців при безконтактній оплаті, гарантуванні фінансової-економічної безпеки тощо); чат-боти (для надання стандартної інформації); аналіз великих даних (для отримання персоналізованих актуальних пропозицій); мобільні додатки (здійснення інтернет банкінгу); штучний інтелект (при аналізі спілкування оператора з клієнтами для покращення якості

обслуговування) та інше. Завдяки даним технологіям зростає як ефективність діяльності банків, так і задоволеність клієнтів, вивільняється час на вирішення нестандартних ситуацій, розробку нових інноваційних продуктів та реалізацію інноваційних проектів.

Діяльність промислових та сільськогосподарських підприємств знаходиться на етапі майже повної автоматизації бізнес-процесів. Технології цифровізації допомагають їм підвищити продуктивність праці та скоротити витрати за багатьма статтями. Машинне навчання, інтернет речей, віртуальна та доповнена реальність, безпілотні та бездротові технології, 3D-друк та інші цифрові технології вже сьогодні дозволяють ефективно, оперативно та прозоро управляти внутрішніми комунікаціями та бізнес-процесами.

Переваги та недоліки найбільш поширених технологій цифровізації

Технології цифровізації	Переваги	Недоліки
Big Data	Отримання, зберігання, аналіз великої кількості раніше недоступної інформації для підвищення ефективності управління	Зберігання великого масиву даних не завжди є економічно доцільним, швидкість оновлення даних та "актуальний" часовий інтервал не завжди розумно порівняні
Хмарні обчислення	Усуває необхідність закупівлі коштовного устаткування, відкриває можливості працювати в будь-якому місці	Залежність від компанії, яка надає хмарні послуги, обов'язкове підключення до мережі, небезпека хакерських атак на сервер
Мобільні додатки	Спрощення діяльності підприємства	Окремі мобільні додатки є коштовними
Гнучкі технології (Agile)	Мінімізація ризиків, створення якісного продукту без чітких правил та умов	Ризик втрати часу та фінансів у разі прийняття неефективного рішення, додаткові витрати на створення комфортних умов для якісного спілкування співробітників
Штучний інтелект та машинне навчання	Мінімізація помилок та інших видів людського фактору	Вузька спеціалізація (виконання однієї конкретної задачі), неможливість працювати в умовах багатозадачності
Чат боти	Економія людських ресурсів, прискорення реагування на запити клієнтів	Виконує тільки типові запрограмовані задачі
Блокчейн	Захищеність інформації, прозорість транзакцій	Низька пропускна здатність в секунду 7 транзакцій (в той час як Visa та Master Card – 45000)
Інтернет речей	Будь-який фізичний об'єкт може бути перетворений в пристрій Інтернету речей	Обов'язкове з'єднання з мережею Інтернет; збільшення вартості речей, підключених до Інтернет за рахунок вартості датчиків, їх монтажу та обслуговування
Електронний обмін даними	Безпечна та швидка передача даних, контроль статусу інформації, скорочення витрат на розповсюдження та обробку інформації, зменшення кількості помилок	Наявність підключення до мережі, втрата інформації через системні збої та/або хакерські атаки
Бездротові технології	Скорочення витрат за рахунок уникнення необхідності плати за кабельну продукцію та складну установку	Нестабільність сигналу або його повна втрата, вразливість до хакерських атак
Доповнена та віртуальна реальність	Дозволяє віртуально відобразити об'єкти фізичного світу в режимі реального часу	Недосконалість технологій геопозиціонування та комп'ютерного зору для прив'язки об'єктів фізичного світу до віртуальних копій
Технології ідентифікації та біометричні технології	Зручний та швидкий доступ до робочих місць та мережевих ресурсів, захист інформації та її конфіденційність	Загроза безпеці людей як фінансовій, так і фізичній
Аддитивні технології (3D-друк)	Можливість друку деталей та механізмів з різними властивостями в один процес	Вимагає багато ручної праці на етапі підготовки та подальшої обробки надрукованих деталей для досягнення бажаної якості
Роботизація	Забезпечення якості виробленої продукції, підвищення її рентабельності, зниження рівня небезпеки на робочих місцях, збереження життя та здоров'я працівників	Втрата робочих місць та підвищення рівня безробіття, збільшення інвестиційних витрат
Безпілотні технології	Дозволяють економити час, робочу силу, фінанси, здійснювати безпечний моніторинг місцевості в режимі реального часу	Невелика тривалість польотів, залежність якості відео- та фото зйомки від погодних умов

Джерело: розроблено авторами на основі [13–19]

Основною метою використання технологій цифровізації в транспортно-логістичній галузі, наряду із забезпеченням економічної ефективності, є безпека дорожнього руху. Наприклад, моніторинг стану здоров'я водіїв (з використанням спеціальних браслетів) та ситуацій на дорогах,

оплата послуг, що реалізується за допомогою спеціальних мобільних додатків. Вибір оптимального логістичного рішення стає можливим через застосування хмарних обчислень, штучного інтелекту та аналізу великих даних. Будь-які торгівельні підприємства, а також підприємства, які

виробляють продукцію (товари, роботи, послуги) для подальшої реалізації, мають мету збільшити виручку за рахунок підвищення ефективності взаємодії з покупцями при скороченні витрат на маркетинг. Задачі технологій цифровізації тут полягають у наступному:

– вивченні потреб клієнтів та максимальному їх задоволенні (завдяки Великим даним, хмарним технологіям);

– скороченні часу на реалізацію даних потреб (шляхом електронного обміну даними та електронної комерції);

– можливості побачити уявне, поєднати віртуальне та реальне (з використанням віртуальної та доповненої реальності) тощо.

Загалом, можна сказати, що всі технології цифровізації, які використовуються вітчизняними підприємствами, відображають загальносвітові тенденції. Проте, по окремих технологіям спостерігається відставання, порівняно з розвинутими країнами, що зумовлено як неготовністю цифрової інфраструктури, так і не достатньо визначеною ефективністю впровадження даних технологій (що викликає необхідність подальших розробок в цьому напрямку).

Висновки. На вітчизняному ринку новаторами цифрових технологій є підприємства фінансової сфери (зокрема, банківської), ІТ-компанії, торгівельні та логістичні компанії. Деяко відстають в цьому напрямку промислові та сільськогосподарські підприємства.

Зростаюча конкуренція на внутрішніх та зовнішніх ринках викликає необхідність надання клієнтам високоякісних послуг в максимально короткий термін та є основним мотивом для впровадження технологій цифровізації бізнес-процесів підприємств в їх діяльність. У свою чергу, використання технологій цифровізації є обов'язковою умовою та прискорювачем цифрової трансформації бізнес-процесів підприємств, стимулом для оновлення знань та навичок персоналу, додатковою можливістю залучення інвестицій.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Про схвалення Концепції розвитку цифрових компетентностей та затвердження плану заходів з її реалізації. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 29.10.2023).

2. Вінник О. Регулювання відносин у сфері цифрової економіки: проблеми термінології. *Підприємництво, господарство і право. Теорія держави і права*, 2017. № 11. С. 163–165.

3. Збожна О.М. Основи технології. Київ : Кондор, 2011. 498 с.

4. Краус Н.М., Краус К.М. Цифровізація в умовах інституційної трансформації економіки: базові складові та інструменти цифрових технологій. *Бізнес*

та інтелектуальний капітал. Інтелект XXI. № 1. 2018. С. 211–214.

5. Куйбіда В.С., Карпенко О.В., Наместнік В.В. Цифрове врядування в Україні: базові дефініції понятійно-категоріального апарату. *Вісник НАДУ при президенті України. Серія "Державне управління"*. 2018. № 1.

6. Левицька Н. Використання цифрових технологій у праві. *Підприємництво, господарство і право. Теорія держави і права*. № 9. 2019. С. 165–169.

7. Москалик Р. Міжнародне поширення технологій у глобалізованій економіці: монографія. Львів : Видавництво Львів. нац. ун-т ім. І. Франка., 2013. С. 331–367.

8. Натопіна А.О. Фундамент цифрової трансформації бізнесу: *Управління розвитком*. 2018. № 1 (191). С. 55–60.

9. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 29.10.2023).

10. Технології від Terrasoft. Офіційний сайт компанії. URL: https://www.terrasoft.ua/ru/?activity=ppc_adwords_search_brand_ua_ru&gclid=EAlalQobChMI5siVsvtm8QIVIKI3Ch2MhQcKEAAYASAAEgKxkvD_BwE (дата звернення: 12.11.2023).

11. Ткачук В.О., Обіход С.В. Цифровізація бізнес-процесів підприємства в умовах переходу в діджитал-середовище. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 47. С. 116–122.

12. Шлапак О.А., Коваленко О.О. Модель цифрового менеджменту для підприємств міжнародного рівня. *Ефективна економіка*. 2021. № 1. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=8513> (дата звернення: 15.11.2023).

13. IBM (2011). Digital transformation. Creating new business models where digital meets physical. IBM Global Business Services, Executive Report. URL: <https://www-07.ibm.com/sg/manufacturing/pdf/manufacturing/Digital-transformation.pdf> (дата звернення: 15.11.2023)/

14. OECD (12 January 2017). Key issues for digital transformation in the G20. Report. OECD conference. URL: <https://www.oecd.org/g20/key-issues-for-digital-transformation-in-the-g20.pdf> (дата звернення: 12.11.2023)/

15. Salomon J. (1984) What is Technology? The Issue if its origins and definitions. *History of technology*. 1984. Vol. 1. P. 113–156.

16. SAP. Official Website. URL: <https://www.sap.com> (дата звернення: 15.11.2023).

17. Schwab K. The fourth industrial revolution. Geneva Switzerland: World Economic Forum. 2016. 172 p.

18. The World Economic Forum (January 2016). Digital Enterprise. World Economic Forum White Paper Digital Transformation of Industries: In collaboration with Accenture. URL: <http://reports.weforum.org/digital-transformation/wp-content/blogs.dir/94/mp/files/pages/files/digital-enterprise-narrative-final-january-2016.pdf> (дата звернення: 17.11.2023).

19. Visconti L.M. Creating Value: The Theory and Practice of Marketing Semiotics. *European Journal of Marketing*. 2015. Vol. 51. Issue 5/6. P. 846–849.

REFERENCES:

1. Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku tsyfrovyykh kompetentnosti ta zatverdzhennia planu zakhodiv z yii realizatsii [On the approval of the Concept of the development of digital competences and the approval of the plan of measures for its implementation]. Available at: <http://zakon.rada.gov.ua> (accessed October 29, 2023). (in Ukrainian)
2. Vinnyk O. (2017) Rehuliuвання відносин у сфері цифрової економіки: проблеми термінології [Adjustment of relations in the field of digital economy: problems of terminology]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo. Teoriia derzhavy i prava*, vol. 11, pp. 163–165. (in Ukrainian)
3. Zbozhna O.M. (2011) *Osnovy tekhnologii* [The basics of technology]. Kyiv: Kondor, 498 p. (in Ukrainian)
4. Kraus N.M., Kraus K.M. (2018) Tsyfrovizatsiia v umovakh instytutsiinoi transformatsii ekonomiky: bazovi skladovi ta instrumenty tsyfrovyykh tekhnologii [Tsyfrovizatsiia v umovakh instytutsiinoi transformatsii ekonomiky: bazovi skladovi ta instrumenty tsyfrovyykh tekhnologii]. *Biznes ta intelektualnyi kapital. Intel'ekt XXI*, vol. 1, pp. 211–214. (in Ukrainian)
5. Levytska N. (2019) Vykorystannia tsyfrovyykh tekhnologii u pravi [Use of digital technologies in law] *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo. Teoriia derzhavy i prava*, vol. 9, pp. 165–169. (in Ukrainian)
6. Moskalyk R. (2013) Mizhnarodne poshyrennia tekhnologii u hlobalizovanii ekonomitsi [International widespread technologies in the globalized economy]: *monohrafiia*. Lviv: Vydavnytstvo Lvivs. nats. un-t im. I. Franka, pp. 331–367. (in Ukrainian)
7. Natorina A.O. (2018) Fundament tsyfrovoy transformatsii biznesu [Foundation of digital transformation of business: Management of development] *Upravlinnia rozvytkom*, vol. 1 (191), pp. 55–60. (in Ukrainian)
8. Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official website of the State Statistics Service of Ukraine]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed October 29, 2023) (in Ukrainian)
9. Tekhnologii vid Terrasoft. Ofitsiinyi sait kompanii [Technologies from Terrasoft. Official site of the company] Available at: https://www.terrasoft.ua/ru?activity=ppc_adwords_search_brand_ua_ru&clid=EA1aIQobChMI5siVsv-m8QIVIKI3Ch2MhQck-EAAYASAAEgKxkvD_BwE (accessed November 12, 2023). (in Ukrainian)
10. Tkachuk V.O., Obikhod S.V. (2020) Tsyfrovizatsiia biznes-protsesiv pidpriemstva v umovakh perekhodu v didzhytal-seredovyshe [Digitization of the enterprise's business processes in the conditions of the transition to the digital environment]. *Infrastruktura rynku*, vol. 47, pp. 116–122. (in Ukrainian)
11. Kuibida V.S., Karpenko O.V., Namestnik V.V. (2018) Tsyfrove vriaduvannia v Ukraini: bazovi definitsii poniatiino-katehorialnogo aparatu. [Tsyfrove vriaduvannia v Ukraini: bazovi definitsii poniatiino-katehorialnogo aparatu]. *Visnyk NADU pry prezidentovi Ukrainy (Seriiia "Derzhavne upravlinnia")*, vol. 1. (in Ukrainian)
12. Shlapak O.A., Kovalenko O.O. (2021) Model tsyfrovoho menezhmentu dlia pidpriemstv mizhnarodnogo rivnia [Digital management model for international enterprises]. *Efektivna ekonomika*, vol. 1. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8513> (accessed November 15, 2023) (in Ukrainian)
13. IBM (2011). Digital transformation. Creating new business models where digital meets physical. IBM Global Business Services, Executive Report. Available at: (accessed November 15, 2023)
14. OECD (12 January 2017). Key issues for digital transformation in the G20. Report. OECD conference. Available at: <https://www.oecd.org/g20/key-issues-for-digital-transformation-in-the-g20.pdf> (accessed November 12, 2023)
15. Salomon J. (1984) What is Technology? The Issue of its origins and definitions. *History of technology*, vol. 1, pp. 113–156. (in Ukrainian)
16. SAP. Official Website. Available at: <https://www.sap.com> (accessed November 15, 2023) (in Ukrainian)
17. Schwab K. (2016) The fourth industrial revolution. Cologne / Geneva/Switzerland: World Economic Forum, 172 p.
18. The World Economic Forum (January 2016). Digital Enterprise. World Economic Forum White Paper Digital Transformation of Industries: In collaboration with Accenture. Available at: <https://docplayer.net/13882243-World-economic-forum-white-paper-digital-transformation-of-industries-in-collaboration-with-accenture.html> (accessed November 17, 2023).
19. Visconti L.M. (2015) Creating Value: The Theory and Practice of Marketing Semiotics. *European Journal of Marketing*, vol. 51. Issue 5/6, pp. 846–849.

УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ НА ПІДПРИЄМСТВІ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН

RISK MANAGEMENT AT THE ENTERPRISE IN THE CONDITIONS OF TRANSFORMATIONAL CHANGES

У даній статті розглянуто особливості управління ризиками на підприємстві в умовах трансформаційних змін. Проаналізовано фактори потребують постійної роботи в напрямку вдосконалення теоретичних та практичних аспектів управління ризиками на підприємстві. Визначено трактування поняття ризик відповідно до процесів здійснення господарської діяльності підприємства. Детально розглянуто класифікацію ризиків в залежності від ознак виникнення. Надано характеристику систему управління ризиками як ототожнення з певною наукою або мистецтвом забезпечення ефективного функціонування суб'єктів господарювання. Визначені стратегічні та тактичні цілі управління ризиками. Встановлено об'єкт управління ризиками підприємства та суб'єкт управління ризиками підприємства. Охарактеризовано стратегію протидії ризикам на підприємстві. Надано напрями вдосконалення системи управління ризиками підприємства в умовах трансформаційних змін.

Ключові слова: ризик, ризик-менеджмент, система управління ризиками, підприємство, невизначеність.

This article examines the peculiarities of risk management at the enterprise in the conditions of transformational changes. The analyzed factors require constant work in the direction of improving the theoretical and practical aspects of risk management at the enterprise. The interpretation of the concept of risk in accordance with the processes of the enterprise's economic activity is determined. The classification of risks depending on the signs of occurrence is considered in detail. The risk management system is characterized as identification with a certain science or art of ensuring the effective functioning of economic entities. Strategic and tactical risk management goals are defined. The object of enterprise risk management and the subject of enterprise risk management have been established. The strategy of combating risks at the enterprise is characterized. Directions for improving the enterprise's risk management system in conditions of transformational changes are provided. The variety of areas of economic activity, rapid changes in the world economy, the increase in the influence of internal and external aspects of functioning in the conditions of market relations, limited resource and financial support – all these phenomena require a rapid and adequate response from modern enterprises and, accordingly, the development of a high-quality risk management strategy accompanying the listed factors. The problem of risk management becomes extremely urgent in the conditions of ensuring the economic and personnel security of the enterprise, which, in turn, requires regular and uninterrupted risk management by competent specialists who are able to qualitatively solve problems of this nature and minimize the probability of receiving losses. Taking into account the changing economic and political conditions of today, risky situations arise in the activities of any enterprise constantly. That is why it is necessary in all spheres of business to apply a risk management system both at the level of individual divisions and at the enterprise as a whole. That is, thanks to this, it is possible to prevent losses and strengthen the company's competitive position on the market.

Key words: risk, risk management, risk management system, enterprise, uncertainty.

УДК 330.131.7

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct75-28>

Шаповал О.А.

канд.пед.наук, доцент,
Національна академія
Національної гвардії України

Shapoval Olena

National Academy
of National Guard of Ukraine

Постановка проблеми. Різноманітність напрямів здійснення господарської діяльності, швидкі зміни в світовій економіці, збільшення впливу внутрішніх та зовнішніх аспектів функціонування в умовах ринкових відносин, обмеженість ресурсного та фінансового забезпечення – всі ці явища вимагають від сучасних підприємств стрімкого та адекватного реагування та, відповідно, розробки якісної стратегії управління ризиками, що супроводжують перелічені чинники. Надзвичайну актуальність проблема ризик-менеджменту набуває в умовах забезпечення економічної та кадрової безпеки підприємства, що, в свою чергу, потребує регулярного та безперебійного управління ризиками компетентними фахівцями, які здатні якісно вирішити проблеми такого характеру та мінімізувати вірогідність отримання збитків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення проблем управління ризиками, яке надає теоретичне обґрунтування їх змісту та ролі в усіх процесах діяльності сучасного підприємства привертає увагу багатьох науковців. Теоретичні та практичні питання управління ризиками розглядалися

у наукових розробках багатьох вчених, таких як А. Старостіна, Л. Донець, І. Балабанов, В. Лук'янова, В. Самойленко та багатьох інших. Але висока актуальність та затребуваність напрямів даних досліджень демонструє цілу низку невирішених питань в ускладнених передумовах організації системи управління ризиками на підприємстві.

Такі фактори потребують постійної роботи в напрямку вдосконалення теоретичних та практичних аспектів управління ризиками на підприємстві в умовах трансформаційних змін [1].

Постановка завдання. Метою даного дослідження є вивчення, аналіз та вдосконалення системи управління ризиками на підприємстві в умовах трансформаційних змін для підвищення результатів його діяльності та забезпечення фінансової стійкості та конкурентоспроможності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз поняття ризик трактується відповідно до процесів здійснення господарської діяльності підприємства:

– можливість недоотримання доходів в очікуваному розмірі та збільшення витрат;

- ймовірність втрати корисності;
- ймовірність невиконання планових показників діяльності;
- виникнення небезпек та загроз.

Отже, визначення поняття ризику можна трактувати наступним чином: по-перше, це подія невідзначеності з несприятливими наслідками;

– по-друге, недоотримання прибутків або загроза збитків;

– по-третє, втрата фінансових, матеріальних чи трудових ресурсів [2].

Ці визначення доповнюють один одне та уточнюють зміст самої суті ризику.

Класифікувати ризики можливо в залежності від наступних ознак виникнення:

1) чисельність – ризик індивідуального або групового характеру;

2) аспекти – правовий, кадровий, виробничий, фінансовий, організаційний;

3) ступінь насиченості – надлишковий (критичний), максимальний, середній, мінімальний (допустимий);

4) умови прийняття управлінських рішень – невизначений, комплексний, конфліктний;

5) за терміном реагування – перспективний, своєчасний, запізнілий.

Враховуючи мінливі економічні та політичні умови сьогодення ризикові ситуації виникають в діяльності будь-якого підприємства постійно. Саме тому необхідно в усіх сферах бізнесу застосовувати систему управління ризиками як нарівні окремих підрозділів, так і на підприємстві в цілому. Тобто завдяки цьому можливо запобігти втратам та зміцнити конкурентні позиції компанії на ринку [3].

Більшість вітчизняних підприємств зараз тільки починають впроваджувати в свою діяльність систему ризик-менеджменту, але, на жаль, тільки частково та переважно в напрямку двох видів ризиків – виробничого та фінансового. Це пояснюється нестачею досвіду та відсутністю вміння управління ризиками, не сформованістю уяви про етапи протидії ризиковим подіям.

Отже, зважаючи на це, систему управління ризиками можна ототожнити з певною наукою або мистецтвом забезпечення ефективного функціонування суб'єктів господарювання.

Ще можна ототожнювати управління ризиками з вивченням впливу ймовірнісних подій на різноманітні сфери діяльності підприємств та людини, з реакцією на ці події та їх наслідками.

Таким чином, ризик-менеджмент можна вважати певною системою методів, які спрямовані виявляти та оцінювати ризики, що впливають на діяльність підприємства, а також це механізм повного усунення або мінімізації негативних наслідків від ризикових подій. Тобто це така управлінська діяльність, що спрямована на позбавлення

підприємства від різноманітних загроз та сприяння обираючись більш оптимальної стратегії діяльності в умовах трансформаційних змін.

Отже, можна стверджувати про наявність тактичних та стратегічних цілей управління ризиками на підприємствах, які повинні бути взаємоузгодженими та забезпечувати вибір стратегії діяльності від ситуації, яка склалась на даний період часу [4].

В якості стратегічних цілей вважають певний набір правил або меж щодо прийняття управлінських рішень.

В якості тактичних цілей управління ризиками вважають конкретні прийоми досягнення цілей у встановлених умовах в певний період часу, тобто це вибір прийняттого управлінського рішення щодо позбавлення негативних наслідків чи зменшення меж їх впливу.

Ризик-менеджмент – це діяльність щодо зменшення шкоди чи її компенсації для підприємства під час настання невизначених ризикових подій, це пошук засобів протидії негативним наслідкам щодо забезпечення стійкості та конкурентоспроможності підприємства.

Об'єкт управління ризиками можна зазначити будь-яку господарську діяльність підприємства в невизначених умовах.

Суб'єктом управління ризиками можна зазначити співробітників підприємства (управлінських та аналітичних відділів), які займаються розробкою рішень щодо реагування на ризикові події.

Отже, основною діяльністю щодо протидії ризикам на підприємстві є розробка стратегії управління ними, під час якої потрібно визначити:

– вид ризиків, що безпосередньо впливають на підприємство;

– інструменти, за допомогою яких буде здійснюватись вплив на ризики;

– розмір ризику, який є прийнятним для підприємства.

Але розробки однієї стратегії управління ризиками буде замало. В даному випадку необхідна також розробка механізму її реалізації, а також системи оцінки та контролю ризиків, що потребує створення окремого структурного підрозділу, діяльність якого буде забезпечувати окреслені аспекти. А це, насамперед, потребує виділення додаткових коштів. І тут вже постає питання співвідношення витрат на засоби протидії ризикам з розмірами їх наслідків для підприємства [4].

Саме тому ризик-менеджменту можуть бути багато варіативними та змінюватись у відповідності до вимог поточної ситуації.

Основними етапами організації ризик-менеджменту на підприємстві можна зазначити наступні:

– збір, обробка та якісний аналіз інформації щодо ризиків;

– встановлення ризикового контексту щодо тактичних та стратегічних цілей управління ризиками;

– визначення чинників, що впливають на виникнення ризиків;

– розрахунок меж впливу наслідків ризику на підприємство [5].

Потрібно зазначити, що перелічені етапи організації ризик-менеджменту на підприємстві є неповними, тому їх рекомендовано доповнювати наступними принципами:

– адекватність та швидкість реакції на ризик;

– мінімізація впливу ризику на всі види діяльності підприємства;

– оптимальність результату протидії ризику;

– максимальна вигода від заходів протидії ризику;

– оптимальність співвідношення вигоди протидії та величини ризику;

– прийняття обґрунтованих ризиків.

Головними цілями суб'єкта управління під час розробки стратегії ризик-менеджменту можна зазначити такі:

1. Прогноз, тобто припущення про стан підприємства в наступний період часу;

2. Регулювання, тобто розробка механізму впливу на ризик в невизначених умовах;

3. Координація, тобто узгодження функціонування всієї системи управління ризиками;

4. Контроль, тобто отримання даних про якість виконання всіх проведених заходів щодо управління ризиками.

Тобто управління ризиками згідно вказаних вимог є процесом певних послідовних чітких дій, з використанням яким стає можливим уявити та окреслити повну картину впливу ризиків на діяльність підприємства в умовах трансформаційних змін.

Найбільш ефективним для управління ризиками є процес у вигляді певного замкнутого циклу з чітко окреслених послідовних етапів протидії ризикам та мінімізації їх впливу на підприємство.

Необхідно також обрати методи ризик-менеджменту, від яких буде залежати ефективність процесу протидії та зниження ступеню ризику.

Напрями вдосконалення системи управління ризиками підприємства в умовах трансформаційних змін:

– впровадження оцінки ризиків в механізм оперативних та стратегічних процесів підприємства;

– застосування максимально результативних дій щодо попередження виникнення ризикових подій;

– покращення процесу спостереження та оцінювання ризиків [6].

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, діяльність сучасних підприємств в умовах трансформаційних змін завжди супроводжується виникненням різних видів ризиків, саме тому актуальною є потреба розробки систему управління ризиками, яка визначається як комплекс дій щодо мінімізації загроз та збитків від ймовірності ризикових подій.

Для якісного та вчасного виявлення можливих ризиків застосовується, перш за все, оцінка загальної ситуації на підприємстві, використовується досвід подолання минулих ризикових загроз.

Отже, чітко сформована система управління ризиками надає підприємству можливість зміцнити свою стійкість, підвищити конкурентоспроможність та адекватно реагувати на ризикові ситуації в умовах мінливого зовнішнього середовища.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Лук'янова В.В., Головач Т.В. Економічний ризик: Навч. посіб. Київ : Академвидав, 2007. 464 с.

2. Старостіна А.О. Ризик-менеджмент: теорія та практика : навч. посіб. Київ : ІВЦ «Політехніка». 2004. 200 с.

3. Шереметинська О.В., Тюха І.В., Тур О.В. Особливості управління ризиками при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності. *Ефективна економіка*. 2022. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=10287>

4. Самойленко В.В. Особливості формування системи управління ризиками на підприємстві. *Вчені записки Таврійського Національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2022. Т. 33 (72). № 1. С. 28–36.

5. Шаповал О.А. Управління бюджетними ризиками. *"Держава та регіони. Науково-виробничий журнал. Серія: Економіка та підприємництво"*. 2021. № 1 (118). С. 105–108.

6. Бабич С. Управління ризиками в контексті корпоративного управління: вітчизняний досвід. *Соціальна економіка*. 2022. № (63). С. 56–64.

REFERENCES:

1. Lukianova V.V., Holovach T.V. (2007) *Ekonomichnyi ryzyk* [Economic risk]. Kyiv: Akademvydav. 464 p. (in Ukrainian).

2. Starostina A.O. (2004) *Ryzhik-menedzhment: teoriia ta praktyka* [Risk management: theory and practice]. Kyiv: IVTs «Politekhnik». 200 p. (in Ukrainian).

3. Sheremetynska O., Tyukha I., Tyr O. (2022) *Osoblyvosti upravlinnia ryzykamy pry zdiisnenni zovnishnoekonomichnoi diialnosti* [Features of risk management in the course of foreign economic activity]. *Efektivna ekonomika*, vol. 5. (in Ukrainian)

4. Samoilenko V. V. (2022) *Osoblyvosti formuvannya systemy upravlinnya ryzykamy na pidpryyemstvi* [Peculiarities of formation of the risk management system at the enterprise]. *Vcheni zapysky Tavriys'koho Natsional'noho universytetu imeni V. I. Vernads'koho. Seriya: Ekonomika i upravlinnya*, vol. 33(72), № 1, pp. 28–36. (in Ukrainian)

5. Shapoval, O.A. (2021) *Upravlinnia biudzhethnymy ryzykamy* [Budget risk management]. *"Derzhava ta rehiony. Naukovo-vyrobnychi zhurnal. Seriya: Ekonomika ta pidpryyemnytstvo"*. № 1 (118). P. 105–108. (in Ukrainian)

6. Babych S. (2022) *Upravlinnya ryzykamy v konteksti korporativnoho upravlinnya: vitchyznyanyu dosvid* [Risk management in the context of corporate management: domestic experience]. *Sotsial'na ekonomika*, (63), p. 56–64. (in Ukrainian).

РОЗДІЛ 5. ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩААНАЛІЗ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ НАСЛІДКІВ ВІЙНИ В УКРАЇНІ
ANALYSIS OF ENVIRONMENTAL AND ECONOMIC CONSEQUENCES
OF THE WAR IN UKRAINE

У статті проведено аналіз еколого-економічних наслідків війни після повномасштабного вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 року. Глибокі і широкомасштабні проблеми цього питання виходять поза межі України, набуваючи глобального масштабу, світової кризи. Війна в Україні є найбільш масштабною і катастрофічною за своїми наслідками за останні 20 років. І вже зараз можна стверджувати, що прояви цієї війни торкнулись усього світового співтовариства, як з огляду на економічні процеси, які почали відбуватись у світі, так і на загрози та виклики, пов'язані із екологічною безпекою, руйнацією довкілля та «екоцидом». За даними Міністерства захисту довкілля і природних ресурсів України показано, що збитки довкіллю оцінюються в 2179 млрд гривень. За даними Державної екологічної інспекції зареєстровано понад 2500 звернень, що кваліфікуються як злочини проти довкілля. З них 14 кваліфікують саме як екоцид.

Ключові слова: війна, повномасштабне вторгнення, екологічні наслідки, економічні збитки, екоцид, екологічна безпека.

The article analyzes the environmental and economic consequences of the war after Russia's full-scale invasion of Ukraine on February 24, 2022. The deep and wide-ranging problems of this issue go beyond Ukraine, becoming a global crisis. The ongoing war in Ukraine is the largest and most catastrophic in its consequences over the past 20 years. And it can already be said that the manifestations of this war have affected the entire world community, both in terms of the economic processes that have begun to take place in the world and the threats and challenges associated with environmental safety, environmental destruction and "ecocide." Ukraine is one of the most industrialized countries in Europe, with an estimated 6 billion tons of liquid waste generated by coal mines, chemical plants, and other heavy industries. These extremely sensitive facilities are constantly exposed to Russian shelling. The global environmental community is concerned about the events in Ukraine, because environmental issues and climate change are not a problem for one country. War provokes greenhouse gas emissions. According to the Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine, the hostilities have resulted in additional emissions of about 120 million tons of carbon dioxide. As Russia's nuclear terrorism poses a global threat, nearly 70 countries supported the IAEA resolution to return the ZNPP to full control of Ukraine. The international community should take more decisive and effective steps to stop this. The explosion of the Kakhovka hydroelectric dam on June 6, 2023, was the largest man-made disaster of the last decade. It damaged housing, infrastructure, the environment, and cultural heritage. 150 thousand hectares of protected areas of European importance were affected. 64,000 hectares of forest and 17 hunting grounds covering 403,000 hectares were flooded or damaged. According to the Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine, environmental damage is estimated at UAH 2,179 billion. According to the State Ecological Inspectorate, more than 2,500 appeals have been registered that qualify as crimes against the environment. Of these, 14 are classified as ecocide.

Key words: war, full-scale invasion, environmental consequences, economic losses, ecocide, environmental safety.

УДК 338:504

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct75-29>

Бунякова Ю.Я.

к.геогр.н., доцент,
Одеський державний екологічний
університет

Рибак М.О.

магістр,
Одеський державний екологічний
університет

Bunyakova Yulia

Odessa State Environmental University

Rybak Maksym

Odessa State Environmental University

Постановка проблеми. Повномасштабне вторгнення в Україну російської федерації 24 лютого 2022 року спричинило і продовжує спричиняти величезних збитків як людям та інфраструктурі населених пунктів держави. Зрозуміло, що чим довше триває війна, тим більшої шкоди вона завдасть довкіллю, і тим більше наслідків ми матимемо в майбутньому. Вплив війни на економіку держави значний. Досліджуючи екологічні втрати, можемо стверджувати, що злочини проти довкілля у майбутній перспективі спричинять ще більше катастрофічних наслідків, адже смерті людей відбуваються не лише від прямих «видимих» проявів війни, але і внаслідок забруднення навколишнього природного середовища. Глибокі і широкомасштабні проблеми цього питання

виходять також поза межі України, набуваючи глобального масштабу, світової кризи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема еколого-економічних наслідків війни в Україні з огляду її висвітлення є нагальною і потребуваною. Постає питання браку інформації в наслідок триваючих бойових дій як на лінії зіткнення, так і на територіях, які опинилися під окупацією. Достовірність та повнота даних не задовольняються з об'єктивних причин, тому відповідні оцінки є достатньо орієнтовними, і реальну картину жахливих наслідків війни ми можемо отримати тільки після її закінчення і звільнення окупованих територій.

Постановка завдання. Метою роботи є визначення основних видів впливу і загрози від військових

дій внаслідок повномасштабного вторгнення росії в Україну та аналіз еколого-економічних наслідків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Війна в Україні, що триває, є найбільш масштабною і катастрофічною за своїми наслідками за останні 20 років. І вже зараз можна стверджувати, що прояви цієї війни торкнулись усього світового співтовариства, як з огляду на економічні процеси, які почали відбуватись у світі, так і на загрози та виклики, пов'язані із екологічною безпекою, руйнацією довкілля та «екоцидом».

Бойові дії, пов'язані із обстрілами лісів, наземних і морських екосистем, промислових об'єктів, транспортної інфраструктури та будинків, руйнування систем водопостачання, каналізації та поводження з відходами, провокують широкомасштабну та серйозну шкоду з довгостроковими наслідками для довкілля та здоров'я людей.

Оскільки війна продовжує вирувати на території країни, забруднення ґрунтів і водних шляхів викликає серйозне занепокоєння. Україна є однією з найбільш індустріалізованих країн Європи, де, за оцінками спеціалістів, зберігається 6 мільярдів тонн рідких відходів, які утворюються на вугільних шахтах, хімічних підприємствах та інших галузях важкої промисловості. Такі надзвичайно чутливі об'єкти постійно піддаються російським обстрілам.

Від початку війни покинуті вугільні шахти заповнюють Донбас токсичними, а часом і радіоактивними речовинами. Багато екологічних ризиків виникають через раптові перебої у виробництві: шахтну воду потрібно безперервно відкачувати; якщо відкачування припиняється, токсична вода заповнює шахти та рухається вгору, зрештою досягаючи та забруднюючи ґрунти та питну воду. Нікітівський ртутний рудник, який займається видобутком ртуті, також є потенційно екологічно небезпечною токсичною зоною на Донбасі. Кілька покинутих ртутних шахт і звалище віднесені до першої категорії небезпеки для ґрунтів і води.

Світова екологічна спільнота переймається подіями в Україні, адже питання екології та зміни клімату – не є проблемою однієї країни. Війна провокує викиди парникових газів, зокрема метану, з пошкодженого газопроводу. Викид однієї тонни метану еквівалентний викиду понад 30 тонн вуглекислого газу. А «локальних ефектів» викидів вуглекислого газу не існує. Ці ефекти завжди глобальні.

За даними Міністерства захисту довкілля і природних ресурсів України, бойові дії призвели до утворення додаткових викидів близько 120 млн тонн діоксиду вуглецю [1]. Це додаткове навантаження на кліматичну систему. Збройна агресія росії проти України ставить під питання досягнення цивілізованим світом кліматичних цілей, зазначає міністр Руслан Стрілець.

Площа пожеж з початку повномасштабного вторгнення зростає з 35,6 тис. га до 495,1 тис. га.

Це більше ніж середньорічна площа всіх пожеж в усьому ЄС у період з 2006–2021 років на 460 тис. га. Кількість пожеж площею більше ніж 1 га в Україні за рік війни зростає у 35 разів – порівняно з аналогічним періодом минулого року [2].

Бойові дії здебільшого відбуваються саме в лісах. Лісові пожежі за рік спровокували потрапляння в атмосферу 16,5 млн тонн викидів. Це подвійний удар по кліматичній системі. Ми стикаємося з втратою потенціалу поглинання лісами діоксиду вуглецю. В Україні він зменшився на 175 тис. тонн CO_{2екв} щорічно (0,5%).

Звісно, що вся бойова техніка, матеріально-технічне забезпечення армії та її мобілізація, потребують великої кількості палива. Загальні викиди від його горіння під час війни оцінюються в 18,8 млн тонн діоксиду вуглецю. Додаткові 2 млн тонн викидів CO₂ пов'язані з детонуванням боєприпасів за рік війни.

Вторгнення росії відкинуло нас на роки назад щодо питань розвитку. Нещодавно Україна разом з цивілізованим світом вирішувала, як буде скорочувати викиди та досягати кліматичної нейтральності до 2050 року. Сьогодні ми змушені боротися з забрудненням навколишнього середовища, хоча українська промисловість працює лише на 25%.

До вторгнення РФ в Україну світ ще не знав випадків, коли території атомних електростанцій ставали майданчиками військових операцій. У перший же день повномасштабного вторгнення окупанти захопили Чорнобильську АЕС, зона відчуження понад місяць була в окупації. А на початку березня 2022 року російські військові свідомо обстріляли найбільшу працюючу в Європі атомну станцію – Запорізьку. Територія ЗАЕС досі перебуває під контролем загарбників. Вони не лише порушують режим експлуатації станції, а й використовують її сховища для зберігання техніки та розташування живої сили, підтримують боєприпаси.

Такі дії РФ створюють радіаційну небезпеку. І це – не локальна проблема. Як у випадку з ЧАЕС, так і в разі пошкодження ЗАЕС, негативні наслідки матиме не лише Україна. Зона радіаційного забруднення може поширитися на країни Східної Європи та північної частини Близького Сходу. Наслідки ймовірної аварії в центрі Європи відчує не одне покоління людства.

Оскільки ядерний тероризм росії має глобальну загрозу, майже 70 країн світу підтримали резолюцію МАГАТЕ щодо повернення ЗАЕС під повний контроль України. Міжнародній спільноті варто вжити більш рішучих і дієвих кроків, аби це зупинити.

Підлив греблі Каховської ГЕС 6 червня 2023 року став найбільшою техногенною катастрофою останнього десятиліття. Її руйнування призвело до загибелі людей, масштабного

підтоплення 80 населених пунктів у Херсонській, Миколаївській, Дніпропетровській та Запорізькій областях. Приблизно 100 тис жителів безпосередньо постраждали від повені. Руйнування дамби також порушило важливі аспекти життя на півдні України, зокрема виробництво енергії, доступ до питної води, зрошення та річковий транспорт. Це призвело до пошкодження житла, інфраструктури, навколишнього середовища та культурної спадщини. Постраждало 150 тис. га природоохоронних територій загальноєвропейського значення. Підтоплено чи пошкоджено 64 тис. га лісу, 17 мисливських угідь площею 403 тис. га.

Внаслідок підриву греблі Каховської ГЕС у Чорне море та дельту Дніпра потрапило близько 15 млрд.м³ прісної води. Це порушило їх екосистеми та призвело до значного запріснення моря. Також мова йде про хімічне і бактеріологічне забруднення чорноморського узбережжя.

За даними Мінприроди близько 1000 дельфінів загинули у Чорному морі [1]. Це не лише узбережжя України, а й Болгарії, Туреччини. Скільки таких загиблих дельфінів дрейфує у морі, достеменно не відомо. Російські кораблі, які загрожують південному узбережжю України в Чорному морі, постійно використовують акустичні сигнали гідролокатора. Це, за словами вчених, може заважати орієнтуванню дельфінів. Морські міни, що засмічують прибережні води, створюють нові смертоносні перешкоди.

Вибухи та витік пального, уламки ракет забруднили Чорноморський біосферний заповідник, підпорядкований НАН України. Це один із найстаріших заповідників України, який розташований на території та акваторії Херсонської та частково Миколаївської областей України. Через дії окупантів згоріло близько 300 га заповідного степу у «Асканії–Новій». 22 серпня 2023 року тут сталася пожежа на ділянці «Великий Чапельський під». Ця територія занесена до міжнародного списку Рамсарської конвенції про охорону водно-болотних угідь. Вона є домівкою для багатьох рідкісних та зникаючих рослин і тварин. Загалом, у зоні бойових дій опинилося 20% природоохоронних територій України.

Українська екосистема має велике значення для Європи. Вона охоплює 35 відсотків біорізноманіття Європи. Тут мешкає понад 70 тисяч біологічних видів. 29 % території України складається із природної рослинності, а також окультуреної природної рослинності. 16% території України складають ліси. По Україні протікають майже 63 тисячі річок. На території України розташовані 11 % Карпатського гірського масиву, де проростають третина всіх видів рослин Європи. Дніпро є четвертою за довжиною річкою в Європі. Річка Сіверський Донець є найдовшою на сході України та важливим джерелом прісної води. У Червоній

книзі України, документі, який відстежує сучасний стан рідкісної фауни та флори, а також видів, що зникають, в останньому виданні за 2021 рік зареєстровано 687 видів тварин та 857 видів рослин, які перебувають під загрозою зникнення [3].

Сьогодні в багатьох публікаціях щодо наслідків війни в Україні доволі часто можна зустріти вислів стосовно навколишнього природного середовища, яке називають «мовчазною жертвою», і це відповідає дійсності. Насправді, багато природних лісових зон України, її тваринний і морський світ, вода та вражаюче біорізноманіття значно пошкоджені або забруднені. Загроза витоку ядерної радіації з окупованої атомної електростанції становить надзвичайну екологічну небезпеку. Наша держава перетворилася на одну з найбільш замінованих країн світу. Майже третина території України – небезпечні для життя. Якщо провести аналогію з іншими країнами, це половина площі Німеччини або чотири Естонії. Знадобляться десятиліття, щоб відновити сільськогосподарське виробництво та інші види діяльності на цих землях.

Майже 10 років знищуються природні багатства держави. Наслідки російської збройної агресії для екологічної безпеки України вже зараз можна назвати катастрофічними. За даними Міністерства захисту довкілля і природних ресурсів України станом на 11 жовтня 2023 року збитки довкіллю оцінюються в 2 179 млрд гривень. З них збитки:

- атмосферному повітрю – 1 080,7 млрд гривень;
- земельним ресурсам – 1 009,8 млрд гривень;
- водним ресурсам – 81,7 млрд гривень;
- природно-заповідному фонду – 1,62 млрд грн.

За півтора року війни Державна екологічна інспекція зареєструвала понад 2500 звернень, що кваліфікуються як злочини проти довкілля. З них 14 кваліфікують саме як екоцид (ст. 441 Кримінального кодексу) [1; 4; 5].

З початком повномасштабного вторгнення росії в Україну було зрозуміло, що війна в Україні стане глобальною економічною кризою. Її економічні наслідки можуть бути незначними у порівнянні зі стражданнями та втратою життя, але вони створюють критичні виклики, які світові лідери повинні вирішувати, щоб обмежити ще більше страждань через бідність, брак їжі та кризи вартості життя.

Доходи українців впали. За даними Світового банку, у 2022 році рівень бідності в країні зріс з 5,5% населення до 24,2%. Таким чином, війна підштовхнула до бідності ще 7,1 мільйона людей, зруйнувавши 15 років прогресу. Крім того, Україна зараз є однією з країн світу з найбільшою продовольчою небезпекою, незважаючи на те, що до війни вона була одним із найбільших у світі експортерів таких культур, як кукурудза, ячмінь і пшениця і світовим лідером з виробництва соняшникової олії. До війни 55% земель України було зайнято під землеробством. В сільському господарстві було

зайнято 14% населення, і на нього припадало 45% або 22,2 мільярдів доларів доходу від експорту. За оцінками Всесвітньої продовольчої програми Організації Об'єднаних Націй, кожне третє українське домогосподарство відчуває нестачу продовольства, а в деяких регіонах на сході та півдні цей показник зростає до кожного другого [6].

Зростаюча бідність України частково пояснюється втратою робочих місць після знищення росією такої інфраструктури, як порти та виробничі підприємства. Це також є результатом уповільнення або припинення економічної діяльності, включаючи сільське господарство.

У серпні 2023 року Управлінням Верховного комісара ООН з прав людини з початку війни в Україні було зафіксовано 26 717 жертв серед цивільного населення: 9 511 убитих і 17 206 поранених. Можемо стверджувати, що має місце значна недооцінка, враховуючи труднощі зі збором точних даних із територій, на яких ведуться активні бойові дії. Окремі цифри офіційних осіб США набагато вищі: вони повідомляють про майже півмільйона жертв в Україні та Росії станом на серпень 2023 року, причому близько 60% (300 000) із них росіяни.

Економічні перспективи України невизначені та залежать від того, як довго триватиме війна. Але вже зараз Україна доводить свою стійкість. У березні 2022 року в країні простоювали або були на межі зупинки 79% підприємств. До кінця року ця цифра впала лише до 32%. Подібним чином Україна уникла бюрократичного провалу, оскільки більшість державних послуг залишилися доступними. Це значною мірою відбулось завдяки високому рівню цифровізації після пандемії Covid-19.

Слід зазначити, що успішне відновлення еколого-економічної складової держави вимагатиме від уряду безпрецедентних зусиль, спрямованих на реформи і структурні зміни, до яких, зокрема, відносяться впровадження низьковуглецевого виробництва, підвищення енергоємності економіки та використання досягнень інформаційних і фінансових технологій для покращення державних послуг.

Економічні санкції проти росії спричинили подальше зростання цін на енергоносії на міжнародному ринку. За перші два тижні війни ціни на Brent – європейський еталон нафти – зросли більш ніж на 25%. До кінця березня європейські ціни на газ були приблизно на 580% вищими, ніж роком раніше, хоча з того часу вони впали. Європейські країни, включаючи Велику Британію, прагнули швидко скоротити використання російської нафти та природного газу, і щойно завершений газопровід «Північний потік-2» так і не був запущений. Однак спроби замінити російські енергоносії виявилися складними. Вони часто означають використання

дорожчих альтернатив, таких як зріджений природний газ зі Сполучених Штатів.

З огляду на вище сказане, слід зазначити, що можна отримати і позитивний результат на енергетичному ринку, який полягає в тому, що зростання вартості викопного палива має прискорити розвиток екологічно чистих джерел енергії, включно з відновлюваними джерелами енергії. Зниження економічного зростання, викликане зростанням цін на енергоносії, також має обмежити споживання викопного палива в країнах, включаючи Великобританію та країни-члени ЄС. В умовах кліматичної кризи, що насувається, це виявляється ненавмисним, але обнадійливим побічним ефектом.

Висновки. Зрозуміло, що чим довше триває війна, тим глибшою стає економічна криза. Разом із усім світовим співтовариством Україна шукає спільні відповіді на всі екологічні загрози і виклики, зумовлені російською агресією. Заходи щодо запобігання подальших екологічних катастроф, пом'якшення збитків мають бути пріоритетними, незважаючи на те, що війна все ще триває. Ці заходи вимагатимуть залучення всього українського суспільства та залежатимуть від партнерства між державним та приватним секторами, науковцями, економістами, громадськими лідерами, громадянським суспільством тощо. Формула миру Президента України Володимира Зеленського, п. 8. – Екологічна безпека – передбачає припинення екоциду та повернення Україні репарацій. Кожна держава може запропонувати свої рішення та дії. Кожна цивілізована країна має зробити свій внесок. Без цього сталий мир і сталий розвиток неможливі. І росія не зупиниться сама. Її можна тільки зупинити разом [7; 8].

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Міністерство захисту довкілля і природних ресурсів. URL: <https://mepr.gov.ua/> (дата звернення: 16.11.2023).
2. Руслан Стрілець. Міністр захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: <https://interfax.com.ua/news/blog/937662.html> (дата звернення: 28.09.2023).
3. Випалена земля і забруднена вода: катастрофічні екологічні наслідки війни Росії проти України. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ekolohichna-katastrofa-cherez-viynu-rosiyi/31921705.html> (дата звернення: 15.09.2023).
4. Дмитро Лубінець. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. URL: https://lb.ua/blog/dmytro_lubinets/581276_dovkillya_movchazna_zhertva_viyni_yak.html (дата звернення: 26.10.2023).
5. Офіційний ресурс Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України ЕкоЗагроза. URL: <https://ecozagroza.gov.ua/news/119> (дата звернення: 15.11.2023).
6. URL: <https://www.economicsobservatory.com/ukraine-whats-the-global-economic-impact-of-russias-invasion> (дата звернення: 10.10.2023).

7. Рамковий документ Міжнародної робочої групи щодо екологічних наслідків війни. URL: https://www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/01/20/45/e763357d648c04ac25db118120df330d_1694848461.pdf (дата звернення: 20.11.2023).

8. Формула миру Президента України Володимира Зеленського. URL: https://www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/01/19/45/a0284f6fdc92f8e4bd595d4026734bba_1691475944.pdf (дата звернення: 20.11.2023).

REFERENCES:

1. Ministerstvo zakhystu dovkillia i pryrodnykh resursiv [Ministry of Environmental Protection and Natural Resources]. Available at: <https://mepr.gov.ua/> (accessed 16.11.2023).

2. Ruslan Strilets. Ministr zakhystu dovkillia ta pryrodnykh resursiv Ukrainy [Ruslan Strelets. Minister of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine]. Available at: <https://interfax.com.ua/news/blog/937662.html> (accessed 28.09.2023).

3. Vypalena zemlia i zabrudnena voda: katastrofichni ekolohichni naslidky viiny Rosii proty Ukrainy [Scorched land and polluted water: catastrophic environmental consequences of Russia's war against Ukraine]. Available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/ekolohichna-katastrofa-cherez-viynu-rosiyi/31921705.html> (accessed: 15.09.2023).

4. Dmytro Lubinets. Upovnovazheni Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny [Dmytro Lubinets. Human Rights Commissioner of the Verkhovna Rada of Ukraine]. Available at: https://lb.ua/blog/dmytro_lubinets/581276_dovkilliya_movchazna_zhertva_viyini_yak.html (accessed: 26.10.2023).

5. Ofitsiyni resurs Ministerstva zakhystu dovkillia ta pryrodnykh resursiv Ukrainy EkoZagroza [EcoZagroza, the official resource of the Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine]. Available at: <https://ecozagroza.gov.ua/news/119> (accessed: 15.11.2023).

6. Available at: <https://www.economicobservatory.com/ukraine-whats-the-global-economic-impact-of-russias-invasion> (accessed: 10.10.2023).

7. Ramkovyi dokument Mizhnarodnoi robochoi hrupy shchodo ekolohichnykh naslidkiv viiny [Framework document of the International Working Group on the Environmental Consequences of War]. Available at: https://www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/01/20/45/e763357d648c04ac25db118120df330d_1694848461.pdf (accessed: 20.11.2023).

8. Formula myru Prezydenta Ukrainy Volodymyra Zelenskoho [The peace formula of the President of Ukraine, Volodymyr Zelenskyi]. Available at: https://www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/01/19/45/a0284f6fdc92f8e4bd595d4026734bba_1691475944.pdf (accessed: 20.11.2023).

РОЗДІЛ 6. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

ДЕМОГРАФІЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ОЦІНКИ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

DEMOGRAPHIC SECURITY OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF REGIONAL DEVELOPMENT ASSESSMENT

У статті представлено дослідження нормативно-правової бази щодо проведення оцінки стану соціально-економічного розвитку регіонів України. Проведено аналіз системи показників, щодо оцінки соціально-економічного розвитку регіонів та реалізації державної політики. Відмічено фрагментарне та недостатнє врахування показників оцінки демографічної безпеки та людського розвитку. Загострення демографічних проблем, зумовлено військовою агресією є втрата населення за рахунок міграції, частина населення знаходиться на тимчасово окупованих територіях, зростання смертності серед мирного населення та військових, зниження народжуваності. За рахунок депопуляції погіршується статеві-вікова структура, зменшення частки дітей і постаріння населення. Під час військової агресії досить важко оцінити демографічний стан в країні, але інформація про чисельність населення, народжуваність, смертність, міграцію, рівень поширення хвороб є досить актуальною для національної безпеки. Впровадження оцінки демографічної безпеки України як моніторинг стратегії людського розвитку, дозволить виявляти небезпечні тенденції та загрози національній безпеці в демографічній сфері.

Ключові слова: національна безпека, демографічна безпека, народжуваність, смертність, міграція.

The article presents a study of the legal framework for assessing the state of socio-economic development of the regions of Ukraine. Methods of monitoring and evaluating the effectiveness of the implementation of state regional policy are considered. Retrospective analysis and the current state of the system of indicators, regarding the assessment of the socio-economic development of the regions and the implementation of state policy, have been carried out. Fragmentary and insufficient consideration of demographic security and human development assessment indicators was noted. It is noted that the population of the country is the basis through which social reproduction is carried out, it is a source of resources for labor, a consumer and a carrier of economic relations. An assessment of the demographic situation during Russia's military aggression, which deepens the demographic crisis even more, is extremely necessary. Significant population depopulation is caused by a decrease in population due to migration, a part of the population finds itself in temporarily occupied territories, an increase in mortality among the civilian population and the armed forces of Ukraine, and a decrease in the birth rate. Due to depopulation, the sex-age structure is deteriorating, the share of children is decreasing, and the population is aging. Along with the aggravation of the demographic crisis, the qualitative indicators of the population are also deteriorating: the increase in the incidence of tuberculosis and infectious diseases, the increase in alcoholism and drug addiction. During military aggression, it is quite difficult to assess the demographic situation in the country, but information about the population size is available. birth rate, death rate, migration, the level of spread of diseases is quite relevant for national security. Conducting an assessment of Ukraine's demographic security will allow identifying dangerous trends and threats to national security, as well as vulnerabilities in the state and society. The obtained information can be used by the state leadership and authorized state bodies to make decisions regarding the formation of appropriate state policy, taking into account a wide range of demographic and social threats and planning measures to increase the level of demographic security.

Key words: national security, demographic security, birth rate, mortality, migration.

УДК 314.143

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct75-30>

Цвігун І.А.

д.е.н., професор,
завідувач кафедри обліку,
оподаткування та технологій
електронного бізнесу,
Заклад вищої освіти
«Подільський державний університет»

Tsvihun Inna

Higher Educational Institution
«Podillia State University»

Постановка проблеми. В стратегії людського розвитку затвердженої Указом президента України від 2 червня 2021 року [13] зазначено наявність демографічних проблем в Україні, що проявляється. Перш за все, в значному зменшенні населення та його постарінню. Причинами втрат населення є низька народжуваність та висока смертність. Це пов'язано з високою смертністю в молодому віці, низькою народжуваністю жінок фертильного віку, що зумовлює погіршення статеві-вікової структури населення, а саме зменшення чисельності дітей і зростання частки літніх людей.

Поряд з кількісними втратами населення, спостерігається і погіршення якісних характеристик.

Зростання чисельності хворих на туберкульоз, онкологічні захворювання. Пандемія Covid також сприяла погіршенню медико-демографічних показників. Все це зумовлює зниження очікуваної тривалості життя населення. В цілому чисельність населення у 1991 році становила 52 мільйони, а в 2021 р. – 41,4 мільйони без урахування даних щодо населення тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя), тобто депопуляція становила 10,6 млн. осіб.

Ці демографічні проблеми характеризували складну демографічну ситуацію станом на 2021 рік. З початком повномасштабної агресії

росії 24 лютого 2022 року демографічна ситуація значно погіршилася. Біженців з України фіксують у всьому світі 6,3 мільйони згідно з даними ООН. Зростання смертей мирного населення та військових, частина населення знаходиться на окупованих територіях. Тому оцінка демографічної безпеки на сьогодні є одним з головних завдань національної безпеки, тому що населення є основою існування країни та її економічному розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питанням методологічного, теоретичного та практичного вивчення проблем дослідження демографічної ситуації та демографічної безпеки займаються багато науковців. Основні дослідження зосереджені на вивченні та вдосконаленні демографічної ситуації та оцінки демографічної безпеки. Серед найбільш відомих науковців слід назвати таких, як О.Ю. Александрова [4], О.М. Гладун [1], О.А. Грیشнова [3], Е.М. Лібанова [2], К. Демченко [5]. Однак, слід зазначити, що в сьогоденних умовах недостатньо дослідженими залишаються питання оцінки демографічної безпеки державному рівні.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження існуючих методик соціально-економічного розвитку регіонів в контексті оцінки

демографічних проблем. Розробка показників демографічної безпеки, які б врахували проблеми кількісного і якісного стану населення України в умовах воєнного стану та повоєнний період.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Аналіз має життєво важливе значення для успіху розробки політики та виконання програм, проєктів та операційних послуг. Аналіз допомагає формувати та оцінювати варіанти, дає розуміння того, як працюють і поводяться складні системи, вимірює продуктивність системи та покращує ефективність [6, с. 5].

Для оцінки соціально-економічного розвитку регіонів України на державному рівні розробляються комплексна система показників, що дозволяють визначити рівень розвитку кожного регіону та основні проблеми, що притаманні йому. Варто відмітити, що протягом останніх десятиліть змінювалися законодавчі акти, щодо оцінки соціально-економічного розвитку чи певних його особливостей. На сьогодні існує три основних методики оцінки розвитку регіонів: оцінки результативності реалізації державної регіональної політики, індексу конкурентоспроможності регіонів та індексу регіонального людського розвитку (табл. 1).

Таблиця 1

Моніторинг показників соціально-економічного розвитку регіонів в контексті оцінки демографічного і соціального розвитку

№	Назва документа	Чисельність показників	Кількість показників і напрямів
1	Постанова КМУ від 21 жовтня 2015 р. № 856 «Про затвердження Порядку та Методики проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики» [7]*	27 показників (6 напрямів) – щокварталу; 64 показники (12 напрямів) – щороку.	Середня очікувана тривалість життя при народженні, років
			Загальний коефіцієнт смертності на 1 тис. осіб наявного населення
			Кількість живонароджених на 1 тис. осіб наявного населення, проміле
			Кількість хворих з уперше в житті встановленим діагнозом активного туберкульозу на 100 тис. осіб населення, осіб
			Кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, відповідно до первинного обліку на 10 тис. дитячого населення, осіб
2	Постанова Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2017 р. № 1029 «Про проведення розрахунку індексу конкурентоспроможності регіонів» [8]*	54 показники по 10 напрямках	Кількість кримінальних правопорушень, вчинених проти життя та здоров'я особи, на 10 тис. осіб населення, одиниць
			Середня очікувана тривалість життя при народженні, років
			Коефіцієнт смертності у віці 0-17 років, на 1000 осіб відповідного віку
			Коефіцієнт смертності від хвороб системи кровообігу, на 100 тис. осіб наявного населення
3	Постанова Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2017 р. № 1029 «Про проведення розрахунку індексу регіонального людського розвитку» [9]*	8 показників по 3 напрямках	Коефіцієнт смертності від новоутворень, на 100 тис. осіб наявного населення
			Середня очікувана тривалість життя при народженні, років
			Загальний коефіцієнт приросту (скорочення) чисельності населення, на 1000 осіб наявного населення, проміле
			Коефіцієнт смертності від навмисного самоушкодження, на 100 тис. осіб наявного населення, просантиміле

*Дію Постанов кабінету міністрів України зупинено на період реалізації експериментального проєкту щодо моніторингу завдань пошкоджень та руйнувань за регіонами України внаслідок збройної агресії Російської Федерації на основі геоінформаційної системи згідно з Постановою КМ № 726 від 24.06.2022 [10].

Кожна методика розрахунку володіє своєю системою показників та методикою розрахунку. Але, виходячи з сучасних демографічних проблем, нами враховано лише показники, що характеризують кількісні та якісні проблеми відтворення населення. Варто відмітити, що кожна методика відображає лише окремі показники демографічного відтворення і вони в кожній методиці є різні, спільним є лише очікувана тривалість життя при народженні. Хоча даний показник акумулює в собі досить багато чинників людського розвитку, але при цьому є недостатнім для оцінки демографічного розвитку. При цьому показники смертності від захворювань є різними в кожній методиці.

Серед досліджених методик найбільше показників, щодо оцінки демографічної ситуації є в методиці «Проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики». Проте цих показників лише шість і вони входять до 64 показників по 12 напрямках. Напрямки в яких відображено демографічні показники є «Доступність та якість послуг у сфері охорони здоров'я» та «Соціальний захист та безпека». При цьому оцінювання проводиться в три етапи [7]:

1) передбачає порівняння відхилення значень показників за кожним конкретним регіоном від їх найкращих значень за регіонами за відповідний (звітний) період та відповідне ранжування регіонів від 1-го до 27-го місця;

2) визначення середнього арифметичного значення суми рейтингових оцінок конкретного регіону за всіма показниками щорічної оцінки, що характеризують окремий напрям діяльності;

3) визначається інтегральна рейтингова оцінка як середнє арифметичне значення суми рейтингових оцінок конкретного регіону за всіма напрямками.

Варто відмітити, що така методика не враховує в повній мірі показники демографічної безпеки.

Система оцінки регіонального розвитку є складною і не має чітких концептуальних засад в демографічній сфері. На сьогодні проведення оцінки соціально-економічного розвитку держави припинено, згідно з постановою моніторингу завданих пошкоджень та руйнувань за регіонами України внаслідок збройної агресії російської федерації на основі геоінформаційної системи.

Відсутність об'єктивної оцінки демографічних проблем кожного регіону на державному рівні сприятиме прийнятті помилкових управлінських рішень. І, як наслідок, загостреннях демографічних проблем у майбутньому.

Комплексна оцінка оцінки людського розвитку була розроблена Інститутом демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України [11]. Запропонована методика розрахунку індексу регіонального людського розвитку є інтегральним показником, що характеризує досягнення регіонів України в області людського розвитку. Передбачає визначення 33 показників, об'єднаних у 6 блоків: відтворення населення, з яких перший і другий блоки відображають основні аспекти демографічного розвитку.

Особливістю цієї системи показників є те, що вона відображає основні проблеми демографічного розвитку, але інформація для розрахунку цих показників не є загальнодоступною. Суть моніторингу людського розвитку та демографічної безпеки має бути загальнодоступна і зрозуміла інформація для розрахунку та аналізу показників.

Згідно Закону про національну безпеку України [12] «національні інтереси України – життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян».

Таблиця 2

Демографічні показники індекс регіонального людського розвитку

	Показники
Блок 1. Відтворення населення.	сумарний коефіцієнт народжуваності
	дитяча смертність (у віці до 5 років), %
	середня очікувана тривалість життя при народженні, років
	ймовірність чоловіків дожити від 20 до 65 років
	ймовірність жінок дожити від 20 до 65 років
Блок 2. Соціальне становище	коефіцієнт злочинності (кількість зареєстрованих злочинів на 100 тис. населення)
	кількість хворих із вперше встановленим діагнозом активного туберкульозу (на 100 тис. населення)
	кількість хворих із вперше встановленим діагнозом алкоголізму, розладу психіки через вживання наркотиків та психоактивних речовин (на 100 тис. населення)
	кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (на 100 тис. дітей 0–17 років)
	коефіцієнт підліткової народжуваності (кількість дітей, народжених дівчатами у віці 15–17 років, на 10 тис. дівчат відповідного віку)
кількість померлих від навмисного самошкодження (на 100 тис. населення)	

Метою стратегії людського розвитку [13] є створення умов для всебічного розвитку людини протягом життя, розширення можливостей реалізації потенціалу і свободи особистості, її громадянської активності заради формування згуртованої спільноти громадян, здатних до активної творчої співучасті у гармонійному, збалансованому та сталому розвитку держави.

Стратегія людського розвитку прийнята у 2021 році і її метою є покращення основних показників людського розвитку, зокрема, медико-демографічної ситуації в Україні, а саме:

- позитивний природний приріст населення;
- зменшення рівнів материнської смертності та смертності новонароджених;
- підвищення середньої тривалості життя;
- підвищення рівня народжуваності;
- зниження смертності від неінфекційних захворювань, зокрема серцево-судинних та онкологічних;
- зниження показників захворюваності та інвалідизації населення;
- встановлення контролю над поширенням інфекційних захворювань [12].

Тобто саме ці показники мають бути в основі оцінки регіонального людського розвитку. Зважаючи на військову агресію і значну втрату населення ми вважаємо, що потрібно в стратегії людського розвитку розробити показники демографічної безпеки, що дозволять оцінити основні демографічні загрози і ризики сьогодення. Оцінка демографічних загроз та ризиків кожного регіону дозволить розробити відповідну державну політику регіонального розвитку.

Демографічна криза в майбутньому матиме негативний вплив на економіку через зменшення внутрішнього ринку та чисельності працездатного населення. Постаріння населення до зростання витрат на охорону здоров'я та соціальне обслуговування, що стане значним елементом бюджетних витрат.

Враховуючи катастрофічну демографічну ситуацію, що зумовлена військовою агресією необхідна комплексна система оцінювання рівня демографічної безпеки демографічних ризиків і загроз для ефективного реагування на загрози, надзвичайні та кризові ситуації на різних етапах їх виникнення.

Система показників демографічної безпеки та проведення її моніторингу має бути затверджена на державному рівні як оцінка стратегії людського розвитку. Показники оцінки демографічної безпеки мають дозволити оцінити різні аспекти людського розвитку. А саме: коефієнти депопуляції, смертності (у працездатному віці, дітей до 1 року), народжуваності, старіння населення, очікувана тривалість життя населення, кількість чоловіків на 10000 жінок.

Важливим є і врахування якісних показників населення: кількість дітей-інвалідів у віці 0–17 років, кількість вперше визнано інвалідами у віці старше 18 років, кількість хворих з вперше встановленим діагнозом злоякісні новоутворення, кількість хворих з вперше встановленим діагнозом хвороби системи кровообігу, кількість хворих із вперше встановленим діагнозом активний туберкульоз, кількість хворих із вперше встановленим діагнозом розлади психіки та поведінки, кількість хворих із вперше встановленим діагнозом ВІЛ-інфекція.

Також досить важливим є оцінка девіантної поведінки в суспільстві: кількість померлих результаті навмисного само ушкодження, смертність населення від алкоголезалежних хвороб, кількість вперше зареєстрованих випадків розладів психіки і поведінки внаслідок вживання наркотичних речовин, кількість злочинів, кількість померлих внаслідок нападу з метою убивства чи нанесення ушкодження, кількість дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування у віці 0–17 років.

Оцінка демографічної безпеки, як окрема система показників дозволить оцінити всі загрози і проблеми відтворення населення та людського розвитку. При цьому базою для порівняння цих показників мають бути порогові значення з яким кожен показник має бути порівняний, а не порівняння відхилення значень показників за кожним конкретним регіоном від їх найкращих значень за регіонами. Цими пороговими значеннями можуть бути показники країн Європейського Союзу чи показники, розраховані групою експертів для оцінки демографічної безпеки в Україні, враховуючи післявоєнний розвиток.

Висновки. За результатами дослідження визначено, що існуючі методики оцінки соціально-економічного розвитку регіонів є не досконалими, фрагментарними в контексті оцінки демографічного розвитку.

В сучасних умовах військових дій варто на державному рівні в Стратегії людського розвитку розробити оцінку демографічної безпеки. Запропонована системи показників демографічної безпеки дозволить оцінити не тільки кількісні, але і якісні показники стану населення. Це особливо актуально під час військових дій, що пов'язано з значними демографічними загрозами.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК.

1. Населення України. Демографічні тенденції в Україні у 2002–2019 рр.: кол. моногр. / за ред. О.М. Гладуна; НАН України, Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи. Київ, 2020. 174 с.
2. Людський розвиток в Україні: пріоритети розвитку сільських поселень у контексті децентралізації управління / за ред. Е.М. Лібанової; відп. за вип.

О.В. Макарова, Т.А. Заяць ; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. Київ : Академперіодика, 2020. 354 с.

3. Грішнова О.А. Харазішвілі Ю.М. Демографічна безпека України: індифікатори, рівень, загрози. *Демографія та соціальна економіка*. 2019. № 2. С. 65–80. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dse_2019_2_7 (дата звернення: 23.11.2023).

4. Александрова О.Ю. Демографічна безпека України: оцінка стану, акценти державного регулювання. *Агросвіт*. 2017. № 18. С. 69–75.

5. Демченко, К. Демографічна та соціальна безпека України як взаємопов'язані елементи національної безпеки. *Економіка та суспільство*. 2022. № 46. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-46-12> (дата звернення: 23.11.2023).

6. HM Treasury. The Aqua Book: guidance on producing quality analysis for government. 26 March 2015. 63 p. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a7f3bb8e5274a2e87db49be/aqua_book_final_web.pdf (дата звернення: 23.11.2023).

7. Порядок та методики проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2015 р. № 856. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 23.11.2023).

8. Порядок проведення розрахунку індексу конкурентоспроможності регіонів: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2017 р. № 1029. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1029-2017-%D0%BF#n35> (дата звернення: 23.11.2023).

9. Методика проведення розрахунку індексу регіонального людського розвитку: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2017 р. № 1029. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1029-2017-%D0%BF#n84> (дата звернення: 23.11.2023).

10. Про реалізацію експериментального проекту щодо моніторингу завданих пошкоджень та руйнувань за регіонами України внаслідок збройної агресії Російської Федерації на основі геоінформаційної системи. Постанова Кабінету Міністрів України від 24 червня 2022 р. № 726. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/726-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 23.11.2023).

11. Методика вимірювання регіонального людського розвитку. Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. 2012. 50 с. URL: https://idss.org.ua/ukr_index/Methodika_ua.pdf (дата звернення: 23.11.2023).

12. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року N 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 23.11.2023).

13. Стратегія людського розвитку: Указ Президента України від 2 червня 2021 року № 225/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/225/2021#Text>

Kol. monohr / za red. O.M. Hladuna; NAN Ukrainy, In-t demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen imeni M.V. Ptukhy. Kyiv. (in Ukrainian)

2. Liudskyy rozvytok v Ukraini: priorytety rozvytku silskykh poselen u konteksti detsentralizatsii upravlinnia (2020) [Human development in Ukraine: priorities for the development of rural settlements in the context of decentralization of management] za red. E.M. Libanovoi; vidp. za vyp. O.V. Makarova, T.A. Zaiats ; In-t demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen im. M.V. Ptukhy NAN Ukrainy. Kyiv: Akadempriodyka. (in Ukrainian)

3. Hrishnova O.A. Kharazishvili Yu.M. (2019) Demohrafichna bezpeka Ukrainy: indyfiatory, riven, zahrozy [Demographic security of Ukraine: indicators, level, threats]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*, vol. 2. pp. 65–80. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dse_2019_2_7 (accessed 23.11.2023).

4. Aleksandrova O.Yu. (2017) Demohrafichna bezpeka Ukrainy: otsinka stanu, aktsenty derzhavnoho rehuliuвання [Demographic security of Ukraine: state assessment, emphasis of state regulation]. *Ahrosvit*. vol. 18. pp. 69–75.

5. Demchenko, K. (2022) Demohrafichna ta sotsialna bezpeka Ukrainy yak vzaiempoviazani elementy natsionalnoi bezpeky [Demographic and social security of Ukraine as interconnected elements of national security]. *Ekonomika ta suspilstvo*. vol.46. Available at: URL:<https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-46-12> (accessed 23.11.2023).

6. HM Treasury. The Aqua Book: guidance on producing quality analysis for government. 26 March 2015. 63 p. Available at: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a7f3bb8e5274a2e87db49be/aqua_book_final_web.pdf (accessed 23.11.2023).

7. Poriadok ta metodyky provedennia monitorynhu ta otsinky rezultatyvnosti realizatsii derzhavnoi rehionalnoi polityky [The procedure and methods of monitoring and evaluating the effectiveness of the implementation of the state regional policy] Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21 zhovtnia 2015 r. № 856. Available at: https://idss.org.ua/ukr_index/Methodika_ua.pdf (accessed 23.11.2023).

8. Poriadok provedennia rozrakhunku indeksu konkurentospromozhnosti rehioniv [The procedure for calculating the regional competitiveness index]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 20 hrudnia 2017 r. No 1029. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2015-%D0%BF#Text> (accessed 23.11.2023).

9. Metodyka provedennia rozrakhunku indeksu rehionalnoho liudskoho rozvytku [The procedure for calculating the regional competitiveness index] Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 20 hrudnia 2017 r. No 1029. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1029-2017-%D0%BF#n84> (accessed 23.11.2023).

10. Pro realizatsiiu eksperymentalnoho proektu shchodo monitorynhu zavdanykh poshkodzhen ta ruynuvan za rehionamy Ukrainy vnaslidok zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii na osnovi heoinformatsiinoi systemy [On the implementation of an experimental project on monitoring the damage and destruction caused by the regions of Ukraine as a result of the armed aggression of the Russian Federation on the basis of the

REFERENCES:

1. Naselennia Ukrainy. Demohrafichni tendentsii v Ukraini u 2002– 2019 rr. (2020)[Population of Ukraine. Demographic trends in Ukraine in 2002–2019].

geoinformation system]. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 24 chervnia 2022 r. No 726. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/726-2022-%D0%BF#Text> (accessed 23.11.2023).

11. Metodyka vymiriuvannia rehionalnoho liudskoho rozvytku [Methodology for measuring regional human development]. Instytutu demografii ta sotsialnykh doslidzhen im. M.V. Ptukhy NAN Ukrainy. 2012. 50 p. Available at: https://idss.org.ua/ukr_index/Metodika_ua.pdf (accessed 23.11.2023).

12. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy: Zakon Ukrainy [On the national security of Ukraine: Law of Ukraine] vid 21 chervnia 2018 roku No 2469-VIII. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (accessed 23.11.2023).

13. Stratehiia liudskoho rozvytku [Strategy of human development]: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 2 chervnia 2021 roku No 225/2021. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/225/2021#Text> (accessed 23.11.2023).

РОЗДІЛ 7. ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ВІДНОВЛЕННЯ
БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОДTHE CURRENT STATE AND PRIORITY DIRECTIONS OF THE RECOVERY
OF THE BANKING SECTOR OF UKRAINE IN THE POST-WAR PERIOD

Статтю присвячено сучасному стану та пріоритетним напрямам відновлення банківського сектору України у післявоєнний період. У статті розглянуто динаміку кількості банків України та їх структурних підрозділів за останні 5 років з зазначенням факторів впливу на зміни. Було розглянуто динаміку активів і пасивів банківського сектору України за період 2019–2023 років і виокремлено основні причини змін. Проаналізовано кредитний портфель банківського сектору України. Було досліджено динаміку зміни рентабельності активів і капіталу банків України за останні 5 років. У статті було окреслено сучасний стан банківського сектору України за період 2019–2023 років на основі проведеного дослідження. У статті виокремлено пріоритетні напрями відновлення банківського сектору України у післявоєнний період. Було сформувано відповідні висновки з проведеного дослідження.

Ключові слова: банківський сектор України, банки, НБУ, активи, пасиви, кредитний портфель, рентабельність активів, рентабельність капіталу.

In recent years, the banking system of Ukraine has been operating and developing under extremely difficult circumstances. On the one hand, the banking market of Ukraine needs to develop and keep up with world trends in order to meet the conditions of joining the EU, and on the other hand, to face the challenges of today and support the national market in the conditions of active hostilities on the territory of Ukraine. With the beginning of a full-scale invasion, the Central Bank of Ukraine faced a number of important tasks: maintaining the economy and the population in a balanced state, conducting an effective monetary policy, the stability of the monetary unit in wartime conditions, and getting rid of banks with a Russian share in their capital. In view of recent years, a characteristic feature of the banking system of Ukraine is the fluctuation of its main financial indicators. In order to carry out an analysis, to identify critical problems and directions for their solution, it is first necessary to consider the current state of the banking system of Ukraine and the main reasons for the impact on changes. It is necessary not to forget the importance of analysis in dynamics, the causes of fluctuations and the effectiveness of already implemented actions. The purpose of the study is to analyze the current state of the banking system of Ukraine, to diagnose the causes of changes in the dynamics of the main indicators and to identify directions for the recovery of the banking sector of Ukraine in the post-war period. The article is devoted to the current state and priority areas of recovery of the banking sector of Ukraine in the post-war period. The article examines the dynamics of the number of banks in Ukraine and their structural divisions over the past 5 years, indicating the factors influencing the changes. The dynamics of assets and liabilities of the banking sector of Ukraine for the period 2019–2023 were considered and the main reasons for the changes were identified. The credit portfolio of the banking sector of Ukraine was analyzed. The dynamics of changes in the profitability of assets and capital of Ukrainian banks over the past 5 years were studied. The article outlined the current state of the banking sector of Ukraine for the period 2019–2023 based on the conducted research. The article highlights the priority areas of recovery of the banking sector of Ukraine in the post-war period. Appropriate conclusions were drawn from the conducted research. The following methods were used in the article: analysis, comparison, comparison, systematization, synthesis, description of facts and influencing factors.

Key words: banking sector of Ukraine, banks, National Bank of Ukraine, assets, liabilities, loan portfolio, return on assets, return on capital.

УДК 336.7

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct75-31>

Мовчан Д.О.

студентка,
Вінницький торговельно-економічний
інститут
Державного торговельно-економічного
університету

Абдуллаєва А.Є.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри фінансів,
Вінницький торговельно-економічний
інститут
Державного торговельно-економічного
університету

Movchan Diana

Vinnitsia Trade and Economic Institute
of the State Trade and Economic University

Abdullaieva Anastasiia

Vinnitsia Trade and Economic Institute
of the State Trade and Economic University

Постановка проблеми. Протягом останніх років банківська система України працює та розвивається за надскладних обставин. З однієї сторони банківському ринку України необхідно розвиватися та йти в ногу із світовими тенденціями для відповідності умовам вступу в ЄС, а з іншого протистояти викликам сьогодення та підтримувати національний ринок в умовах активних бойових дій на території України. З початком повномасштабного вторгнення перед центральним банком України постала низка надважливих завдань підтримка економіки та населення у збалансованому стані, проведення ефективної монетарної політики, стабільність грошової одиниці в умовах

війни, позбавлення від банків в капіталі яких присутня російська частка.

З огляду на останні роки характерною рисою банківської системи України є коливання її основних фінансових показників. Для проведення аналізу, виокремлення критичних проблем та напрямків їх вирішення, спочатку потрібно розглянути сучасний стан банківської системи України та основні причини впливу на зміни. Необхідно не забувати про важливість аналізу в динаміці, причини коливань та ефективність вже впроваджених дій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Свої роботи протягом останніх років присвятили

такі вітчизняні та іноземні вчені як Хижинська О.А., Волкова В.В., Руцишин Н.М., Костак З.Р., Князь С.В., Другов О.О., Федорчак О.Є, Прохоренко В.П., Руда О.Л., Ільчук П., Коць О., Кудь А., Плотников О., Строкович Г., Аміт Кумар, Похореленко Н., Дзеніс О., Дзеніс В., Гаррі Полусчкін, Марія Репко, Роберт Кірчнер.

Метою дослідження є аналіз сучасного стану банківської системи України, діагностика причин змін у динаміці основних показників та виокремлення напрямів відновлення банківського сектору України у післявоєнний період.

Виклад основного матеріалу дослідження. Банківська система є однією із найважливіших складових економіки не лише в умовах війни. Адже, необхідною умовою для успішного функціонування економіки, ефективного здійснення господарської діяльності суб'єктами господарювання та забезпечення життєдіяльності населення є необхідна маса грошей в обігу, яка має збільшуватись або зменшуватись відповідно до зміни попиту на гроші, а також належним чином мають виконуватись трансформаційна та стабілізаційна функції банківської системи. Крім того, має бути розроблений дієвий механізм забезпечення ефективного формування платіжних засобів, надання кредитів, віднаходження додаткових джерел грошових коштів [4].

Доцільно буде розпочати аналіз сучасного стану банківської системи України з динаміки кількості діючих банків України у період 2019 – 9 місяців 2023 років (рис. 1).

Як видно з рис. 1 динаміка кількості банків поступово скорочується, зокрема, кількість діючих банків України протягом 2019 – 9 місяців 2023 років зменшилася на 12 банків або ж на 16%, кількість банків з іноземним капіталом зменшилася на 7 банків або ж на 20%, кількість банків зі 100% іноземним капіталом зменшилася на 3 банки або ж на 13%. Таким скороченням є низка причин, зокрема, наслідки підвищення вимог до

мінімального розміру статутного капіталу, НБУ намагався оздоровити банківську систему України через вилучення з неї невеликих так званих «кишенькових банків», які створювалися для задоволення потреб окремих великих підприємств, а тому були більш вразливі в умовах економічної нестабільності і іноді застосовувалися для легалізації доходів, отриманих не зовсім чесним шляхом [5]. Бачимо, що процес оздоровлення майже завершився і в банківській системі залишаються лише стійкі банки, які пройшли економічну кризу 2020 року, та доволі стабільно тримаються вже майже 2 роки від початку повномасштабного вторгнення в Україну.

Окрім скорочення кількості банків відбувається зменшення кількості і структурних підрозділів за період 2019 – 9 місяців 2023 років (рис. 2), що свідчить про очищення банківської системи.

З рис. 2 видно, що кількість відділень державних банків скоротилася на 1,1 тис. од. або ж на 42%, кількість відділень Приват банку скоротилася на 0,8 тис. од. або ж на 42%, у липні 2023 року у державну власність передано системно важливий Сенс Банк (3% активів сектору) відповідно до законодавства про санкції [1], та його кількість відділень становить 0,14 тис. од., кількість відділень іноземних банків скоротилася на 0,7 тис. од. або ж на 44%, кількість відділень приватних банків скоротилася на 0,3 тис. од. або ж на 17%. Загальна кількість відділень скоротилася з 8 тис. од. (2019 рік) до 5,2 тис. од. (2023 рік), що становить 2,8 тис. од. або ж на 35%.

На перший погляд, така динаміка є не доброю. Проте її легко пояснити цифровізацією банківських процесів та, власне, одного з небагатьох плюсів коронакризи – появи дистанційних форм взаємодії банків з клієнтами. Також за даними НБУ у регіональному розрізі найбільше скорочень відбулись в областях, де активно ведуться бойові дії, а саме Харківська, Запорізька, Донецька та Херсонська, тобто однією з причин можна назвати

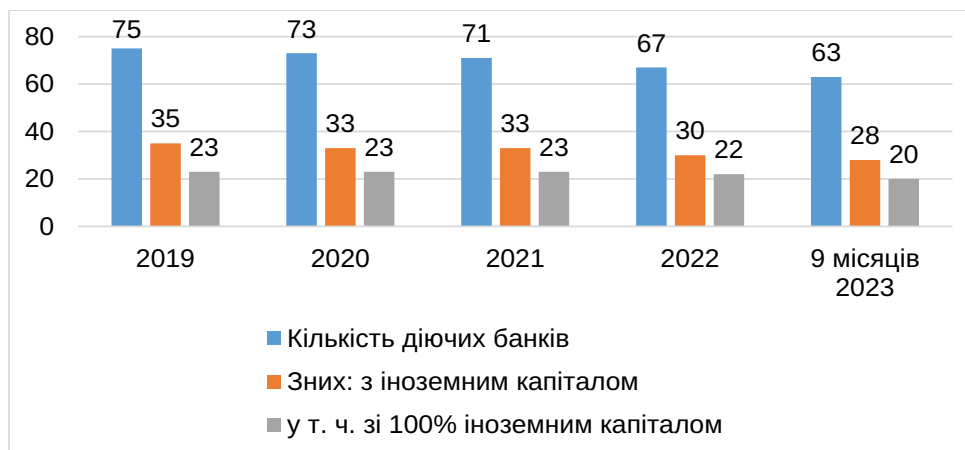

Рис. 1. Динаміка кількості банків України в період 2019 – 9 місяців 2023 років, шт. [2]

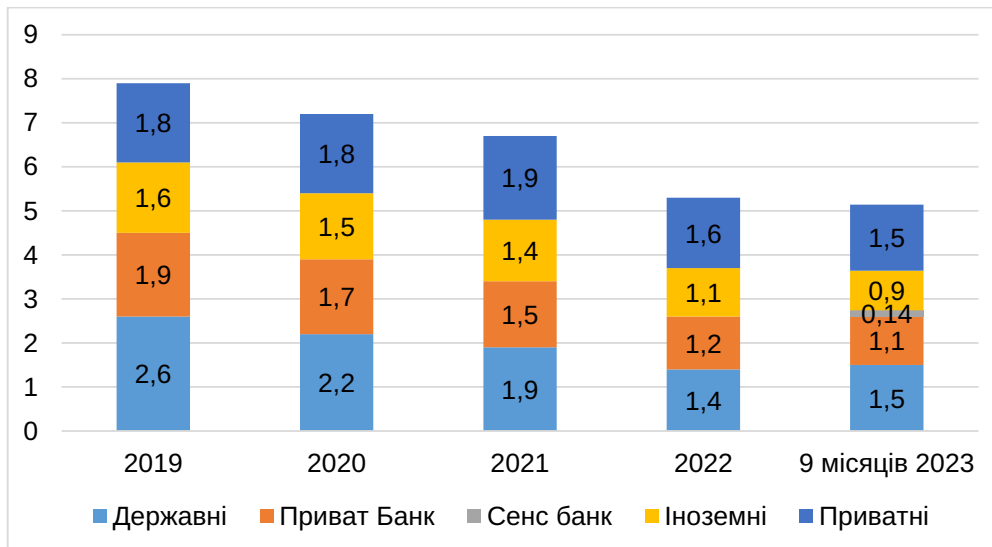

Рис. 2. Динаміка кількості структурних підрозділів банків України у період 2019 – 9 місяців 2023 років, тис. од [1]

і війну в Україні [2]. Стосовно іноземних банків, їх скорочення відбувається за рахунок санкцій накладених НБУ на українські банки з російським державним капіталом. Ще однією з причин скорочення кількості відділень є наближення стандартів України до європейського рівня, де й відбувається скорочення чисельності [6].

Одним із важливих показників, який демонструє рівень розвитку банківської системи є банківські активи, адже вони формують доходи банків, тому буде доцільно розглянути динаміку активів банківського сектору України протягом 2019 – 9 місяців 2023 років (рис. 3).

Як видно з рис. 3, активи банківського сектору України протягом 2019 – 9 місяців 2023 років поступово зростають на 1154 млн. грн. або ж на 77%, активи в іноземній валюті зростають на 272 млн. грн або ж на 55%. Як бачимо хоча кількість банків за аналізований період скорочується активи зростають. Зростання активів попри економічну кризу та військовий період насамперед

пов'язують із коштами в інших банках і депозитними сертифікатами Національного банку України [5].

Кредитування займає більше половини активів банківського сектору і є основним видом діяльності банків України, тому буде доцільно проаналізувати динаміку кредитного портфелю банківського сектору України протягом 2019 – 9 місяців 2023 років (табл. 1).

Як видно з табл. 1 загальна вартість кредитів наданих клієнтам зменшилася у 2020 році на 73 млн. грн. порівняно із попереднім 2019 роком у зв'язку із економічною кризою, та у 2022 на 29 млн. грн. у зв'язку із військовими діями на території України. Кредити надані органам державної влади зросли у 2021 році на 22 млн. грн. порівняно із 2019 роком, і далі зменшуються у 2022–2023 роках на 7 млн. грн. Кредити надані суб'єктам господарювання зростають протягом 2020–2022 років 52 млн. грн. Кредити надані фізичним особам зменшуються у 2020 на 7 млн. грн. та у 2022 на 33 млн. грн порівнюючи із попередніми

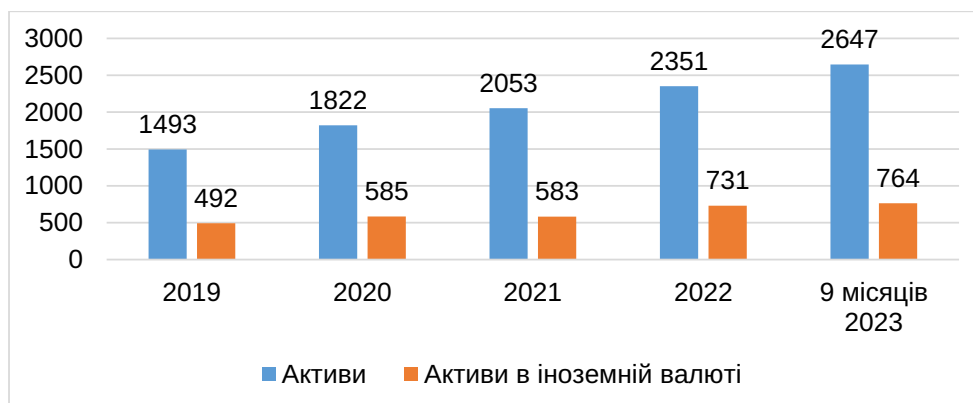

Рис. 3. Динаміка активів банківського сектору України протягом 2019 – 9 місяців 2023 років, млн. грн [2]

Динаміка кредитного портфелю банківського сектору України протягом 2019 – 9 місяців 2023 років, млн. грн. [2]

Показник	2019	2020	2021	2022	9 місяців 2023
Кредити надані клієнтів, з них:	1033	960	1065	1036	1001
Кредити, що надано органам державної влади	4	11	26	24	19
Кредити, що надано суб'єктам господарювання	821	749	795	801	765
Кредити, що надано фізичним особам	206	199	242	209	215

2019 та 2021 роками відповідно. Спостерігаємо що у кредитному портфелі банківського сектору України переважають кредити надані суб'єктам господарювання на кредитами фізичних осіб майже у 4 рази. Зростання кредитного портфелю на початку війни 2022 року пов'язують із корпоративним кредитуванням державними банками із підтримкою державних програм [1].

Пасиви – це ресурси банківської системи України, які складаються із власного капіталу та зобов'язань, тому для аналізу сучасного стану банківського сектору України буде доцільно розглянути динаміку пасивів протягом 2019- 9 місяців 2023 років (рис. 4).

З рис. 4 видно, що власний капітал банків України протягом 2019 – 9 місяців 2023 років збільшувався на 111 млн. грн. або ж на 56%, зобов'язання банків збільшувалися протягом 2019 – 9 місяців 2023 років на 1043 млн. грн. або ж на 81%. Отже основним джерелом ресурсів банку є залучені та запозичені кошти, частка яких становить більшу частину обсягу загальних ресурсів.

І на останок проаналізуємо рентабельність активів та капіталу банківського сектору України протягом 2019 – 9 місяців 2023 років (рис. 5).

З рис. 5 видно, що рентабельність активів банківського сектору України зменшилася у 2020 на 1,82% порівняно із 2019 роком у зв'язку із економічною кризою в країні, у 2022 році зменшилася на 3,05% порівняно із 2021 роком у зв'язку з початком війни, проте у 2023 році рентабельність зросла на 4,82% порівняно із 2022 роком,

що навіть вище періоду до кризового рівня 4,26% (2019 рік). Рентабельність капіталу банківського сектору України зменшилася у 2020 на 14,23% порівняно із 2019 роком у зв'язку із економічною кризою в країні, у 2022 році зменшилася на 25,4% порівняно із 2021 роком у зв'язку з початком війни, проте у 2023 році рентабельність капіталу зросла на 47,17% порівняно із 2022 роком.

Отже, основними ознаками сучасного стану банківської системи України у період 2019 – 9 місяців 2023 років є:

- скорочення кількості банків та кількості структурних підрозділів;
- позитивна динаміка збільшення активів;
- несуттєве зменшення кредитного портфелю банків та переважання в структурі портфелю кредитів, що надані суб'єктам господарювання;
- позитивна тенденція збільшення пасивів;
- рентабельність активів та капіталу вказує на відновлення банківської системи.

Зміцнення банківського сектору матиме надзвичайне значення для успішного відновлення України. Зокрема планування комплексної оцінки якості активів та подальшої рекапіталізації банківського сектору; розробку планів приватизації деяких великих державних банків; розробку ефективних процесів для вирішення питання непрацюючих кредитів, які неминуче будуть спадщиною війни. Банківський сектор надзвичайно важливий для успішного відновлення економіки України. Зрозуміло, що коли закінчиться війна, доведеться мобілізувати доволі значні кошти із внутрішніх і

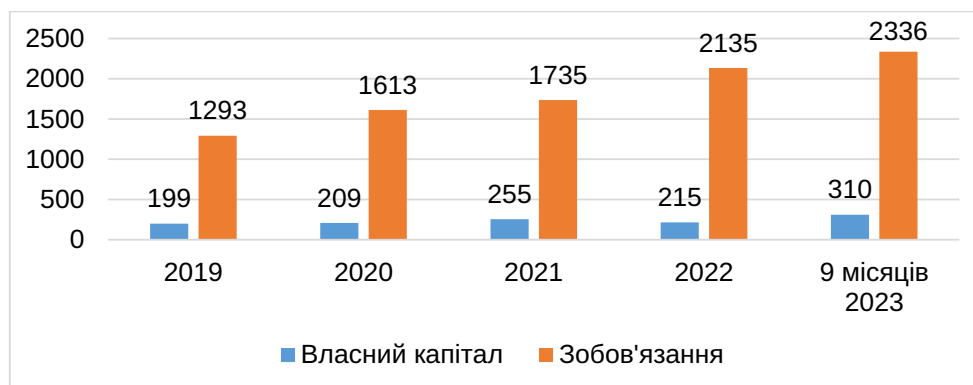

Рис. 4. Динаміка пасивів банківського сектору України протягом 2019 – 9 місяців 2023 років, млн. грн [2]

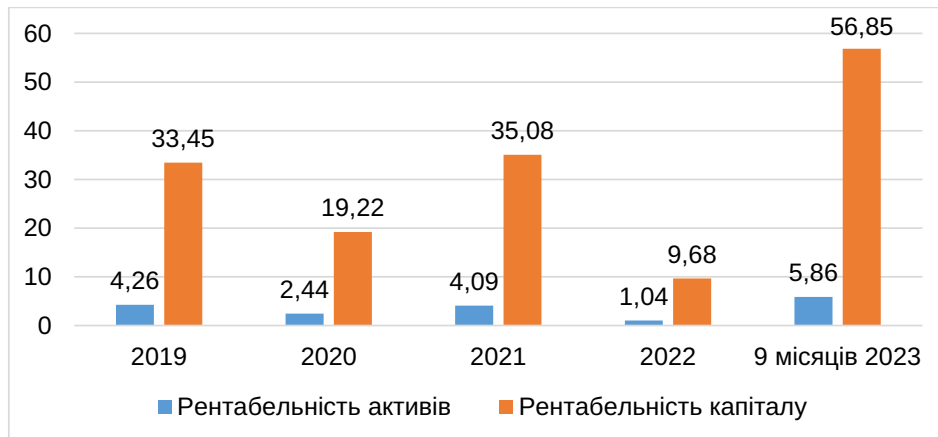

Рис. 5. Динаміка рентабельності активів та капіталу банківського сектору України протягом 2019 – 9 місяців 2023 років [2]

зовнішніх джерел та спрямовувати їх на відповідні проекти [6]. Можна виділити наступні напрямки післявоєнного відновлення банківського сектору України:

- комерціалізація банківського сектору;
- узгодження регулювання із нормами ЄС;
- фінансування малого бізнесу та фінансова інклюзія.

Банківський сектор України тривалий час страждав від згубних наслідків політично мотивованого кредитування. Тому його післявоєнний перезапуск надасть українському уряду можливість очистити не лише баланси банків, але і їхню структуру власності та управління, де це необхідно, за міжнародної підтримки. Для цього потрібно буде запровадити ще більш сувору перевірку власників та директорів банків з метою усунення кредитування пов'язаних осіб, спираючись на позитивний досвід після кризи 2014–2015 років. Поглиблення реформування банківського сектору України вимагатиме приватизації більшості основних державних банків, на які, ймовірно, припадатиме ще більша частка всіх банківських активів після війни. Для збільшення обсягів ринкового кредитування слід розпочати планування приватизації державних банків, можливо, шляхом їх продажу високоякісним іноземним стратегічним інвесторам, які мають довгостроковий інтерес до країни [4].

Україна є країною-кандидатом на вступ до ЄС і прагне набути членства в ЄС якнайшвидше. Регуляторне та інституційне узгодження із законодавством ЄС може забезпечити важливі економічні вигоди ще до вступу. Поступово це допоможе зробити українську регуляторну та наглядову систему надійнішою, а банківський сектор більш стійким.

Узгодження нормативно-правової бази може сприяти вирівнюванню умов діяльності дочірніх

компаній міжнародних банківських груп та підтримці довгострокової стійкості транскордонної діяльності в Україні. Наприклад, приведення українського законодавства щодо професійної таємниці та конфіденційності у відповідність до стандартів ЄС уможливить участь України у спільних наглядових колегіях та колегіях з питань врегулювання неплатоспроможності [5].

Уряд України запровадив декілька програм підтримки МСП, орієнтованих на підтримку бізнесу під час пандемії COVID-19, які передбачають часткову компенсацію відсотків за кредитами, а також часткові кредитні гарантії. Деякі з цих програм можуть бути використані знову після війни, наприклад, для стимулювання банків до кредитування недостатньо обслуговуваних сегментів ринку, таких як МСП, що належать жінкам, та більш ризикових сегментів, таких як стартапи, а також фізичні особи-підприємці, які розпочали свою діяльність нещодавно і не мають тривалої кредитної історії [4].

Висновки. Проведено дослідження стану банківської системи України в сучасних умовах та визначено його основні напрями подальшого відновлення. Динаміка та сучасний стан показників української банківської системи демонструє, що за останні роки банківський сектор України пройшов складний шлях реформ та змін, що дозволило збільшити свою стійкість та ефективність. Аналіз фінансового стану банківської системи України за період 2019–2023 років вказують на те, що найскладнішими видались 2020–2023 роки у період економічної кризи та війни. Проте банківський сектор України зберігає стабільність та ефективно працює й у надскладні часи. Напрямами подальшого відновлення в післявоєнний період бачимо комерціалізацію фінансового сектору, узгодження регулювання із нормами ЄС та фінансова інклюзивність.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Огляд банківського сектору. Періодичні видання національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/oglyad-bankivskogo-sektoru-serpen-2023-roku>

2. Офіційний сайт Національного банку України URL: <https://bank.gov.ua/>

3. Роман Корнилюк. Головні тенденції банківського ринку за 12 місяців війни. Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/03/13/697976/> (дата звернення: 17.11.2023).

4. Хижинська О.А., Волкова В.В. Банківська система України: сучасний стан, проблемні аспекти та перспективи розвитку. 2021. URL: <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/11291>

5. Plotnikov O. The response of the Ukrainian banking sector to the Ukraine-Russia conflict. International Bar Association. 2022. URL: <https://www.ibanet.org/Banking-market-response-to-Russian-military-aggression-against-Ukraine>

6. Poluschkin G., Repko M., Kirchner R. The banking sector during war: challenges and outlook. German Economic Team. 2022. URL: https://www.german-economicteam.com/wpcontent/uploads/2022/05/GET_UKR_NL_163_2022_en-1.pdf

REFERENCES:

1. Ohlyad bankivs'koho sektoru. Periodychni vydannya Natsional'noho banku Ukrayiny [Overview of

the banking sector. Periodicals of the National Bank of Ukraine]. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/oglyad-bankivskogo-sektoru-serpen-2023-roku>

2. Ofitsiyyny sayt Natsional'noho banku Ukrayiny. [Official website of the National Bank of Ukraine]. URL: <https://bank.gov.ua>

3. Roman Kornilyuk. Osnovni tendentsiyi bankivs'koho rynku za 12 misyatsiv viyny. Ekonomichna pravda [The main trends of the banking market during the 12 months of the war. Economic truth]. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/03/13/697976/> (date of application: 11.17.2023).

4. Khyzhyns'ka O.A., Volkova V.V. (2021) Bankivs'ka systema Ukrayiny: suchasnyy stan, problemni aspekty ta perspektyvy rozvytku [Banking system of Ukraine: current state, problematic aspects and prospects for development]. URL: <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/11291>

5. Plotnikov O. The response of the Ukrainian banking sector to the Ukraine-Russia conflict. International Bar Association. 2022. URL: <https://www.ibanet.org/Banking-market-response-to-Russian-military-aggression-against-Ukraine>

6. Poluschkin G., Repko M., Kirchner R. (2022) The banking sector during war: challenges and outlook. German Economic Team. URL: https://www.german-economicteam.com/wpcontent/uploads/2022/05/GET_UKR_NL_163_2022_en-1.pdf

DEVELOPMENT OF THE FINANCIAL MARKET OF UKRAINE

РОЗВИТОК ФІНАНСОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

The article examines trends and prospects for the development of the financial market of Ukraine. Banks have a significant share of the assets of the entire market and play a significant role in it. State ownership in the banking sector prevails. Credit risk remains the determining factor among other types of risks; however, the recovery of the economy will gradually reduce credit risks. Over the past five years, the number of insurers, pawnbrokers and credit unions has more than doubled. The most numerous participants in the financial market are financial companies. The NBU softens the monetary policy, maintaining its ability to influence the behavior of economic agents, and strengthens the requirements for financial institutions, bringing them closer to European standards. Recommendations are given for financial institutions: compliance with prudential requirements of the regulator, timely reporting, revival of lending with improvement of credit risk management, improvement of compliance management, perfecting of cyber protection systems and improvement of business models.

Key words: finance, financial market, bank, financial institution, regulator.

У статті досліджено тенденції та перспективи розвитку фінансового ринку України. Банківські установи мають частку 89 % активів усього ринку та відіграють на ньому значну роль, власність держави у банківському секторі переважає. Активи банків і дохідність поступово зростають, проте знижується кредитування та якість кредитного портфелю. Кредитний ризик залишається визначальним серед інших видів ризиків, проте відновлення економіки поступово знижуватиме кредитні ризики. Упродовж останніх п'ять років кількість страховиків, ломбардів та кредитних спілок зменшилася більш як у двічі. Найчисельнішими учасниками фінансового ринку є фінансові компанії, які відзначаються повільними темпами зростання активів, кредитування і прибутковості. Попри зменшення кількості страховиків, діяльність їхня була високоприбутковою, особливо у 2022 році. Найбільшу величину премій 79% одержано із особистого страхування та автостраховування. Кредитні спілки вирізняються спаданням ділової активності, хоча у другому кварталі 2023 року відбулося незначне зростання фінансових показників. Діяльність ломбардів характеризується зменшенням активів, кредитування та доходів у кінці 2021 року і у 2022 році та поступовим зростанням упродовж 2023 року. Національний банк України пом'якшує монетарну політику, зберігаючи свою здатність впливу на поведінку економічних агентів, а також посилює вимоги до фінансових установ, наближуючи їх до європейських стандартів. Наведено рекомендації для успішного розвитку фінансових установ: дотримання пруденційних вимог регулятора, своєчасне звітування, пошук нових форм кредитування із удосконаленням управління кредитними ризиками, удосконалення комплаєнс-менеджменту, покращення систем кіберзахисту, удосконалення бізнес-моделей. Для збереження стабільності фінансового сектору України необхідна скоординована та злагоджена діяльність усіх його учасників, а також органів державної влади. Зокрема, держава має забезпечувати виконання усіх своїх зобов'язань перед міжнародними партнерами, Міжнародним валютним фондом, а також підтримку бізнесу та населення через програми пільгового кредитування.

Ключові слова: фінанси, фінансовий ринок, банк, фінансова установа, регулятор.

УДК 336.71

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct75-32>

Moroz Nataliia

Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor
of the Department of Finance,
Lviv Polytechnic National University

Moroz H.B.

Національний університет
«Львівська політехніка»

Formulation of the problem. The development of the financial market has a significant impact on the economic development of the state and is a reflection of its level. Banks occupy a significant share of the financial sector and are highly dynamic and innovative elements of the financial system of Ukraine. Participants of the financial market function in difficult conditions caused by active military operations on the territory of our country, which leads to conditions of uncertainty and instability. The banking institutions proved to be the most resistant to today's risks due to the multi-year effective reform of the banking sector by the central bank. Non-bank financial institutions have had a harder time adapting to new shocks. An important role in the functioning of the financial market is played by the National Bank of Ukraine as a regulator. The effectiveness of its policy determines the direction of development of financial market participants.

Analysis of research and publications. The problems and prospects of the development of the financial market of Ukraine have been studied by

many scientists, including Gataullina E. [1], Ustinova I. [2], Kravchuk N., Lutsyshyn O. [3], Hryhorash O., Voloshyn I. [4] and other.

Taking into account the achievements of scientists, it is worth noting that the current trends in the development of the financial market in Ukraine require further research.

Formulation of the objectives of the article. The purpose of the article is to study trends and prospects for the development of the financial market of Ukraine, development of recommendations.

Presentation of the main material. In 2017, 82 banks operated on the Ukrainian financial market, their number decreased every year, and as of June 2023, it was 65 (Fig. 1). Of them, 29 banks have foreign capital. The assets of the banking sector are gradually growing, in particular during the second quarter of 2023 – by 4.7%, largely at the expense of banks with private capital. State banks occupy 50.2% in terms of net assets, 60.7% in terms of public funds. Since the beginning of the full-scale war, lending and the quality of the banks' credit portfolio have been declining [5].

Credit risk is the main risk of banks. The share of non-performing loans in the banking sector was 41% as of 12/2020 and decreased to 26.6% by 28/02/2022, but in connection with the start of a full-scale war, it increased to 38.9% (as of 06/2023). The largest share of NPLs in corporate loans is 44.7% as of June 2023, in loans to individuals – 30% (Fig. 2).

In the first two quarters of 2023, the banking sector earned UAH 34 billion in profit, of which about 40% was provided by Privatbank. The high profitability of banks is due to the growth of interest income, mainly from Domestic Government Loan Bonds and

certificates of deposit. Banks were unprofitable only in the I and II quarters of 2022 (Fig. 3).

At the end of 2017, there were 378 credit unions, their number decreased every year and as of June 2023, there were 151 units. Since 2019, the amount of assets, loan portfolio, and operating income of credit unions has been decreasing, but in the second quarter of 2023, there was a slight increase in these indicators (Table 1).

At the end of 2017, 294 insurers worked, but their number gradually decreased with each investigated period and as of 06.2023 was 115 units.

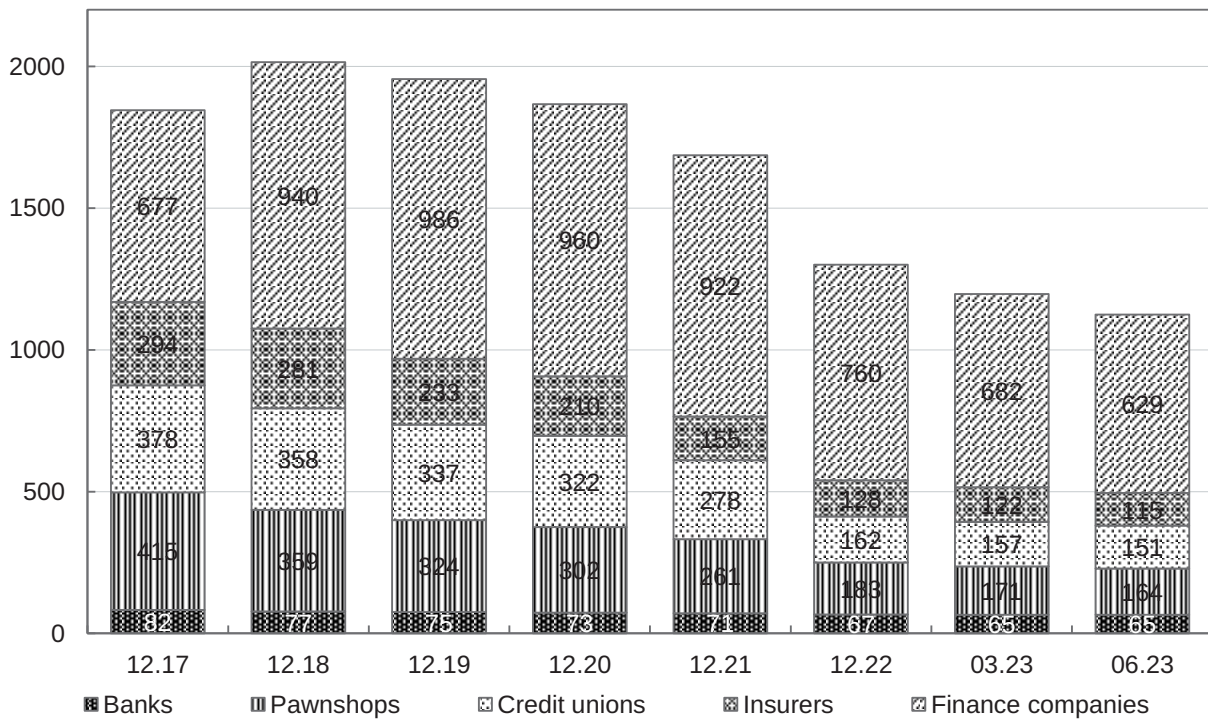

Figure 1. Dynamics of financial market participants, 12.2017 – 06.2023

Source: Compiled according to the sources [5–6]

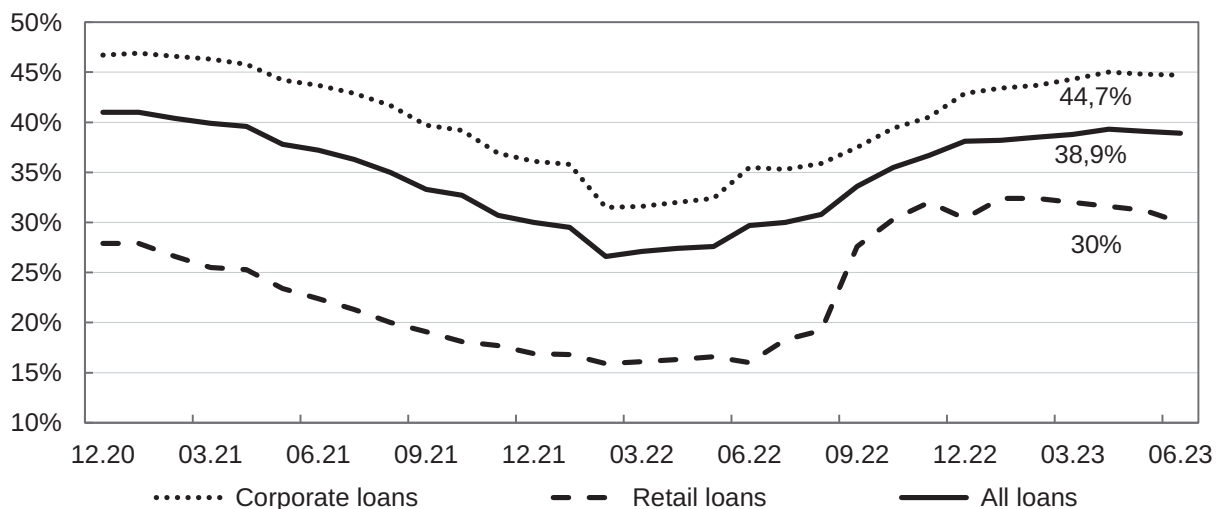

Figure 2. Dynamics of the share of non-performing bank loans, 12.2020 – 06.2023

Source: Compiled according to the sources [5]

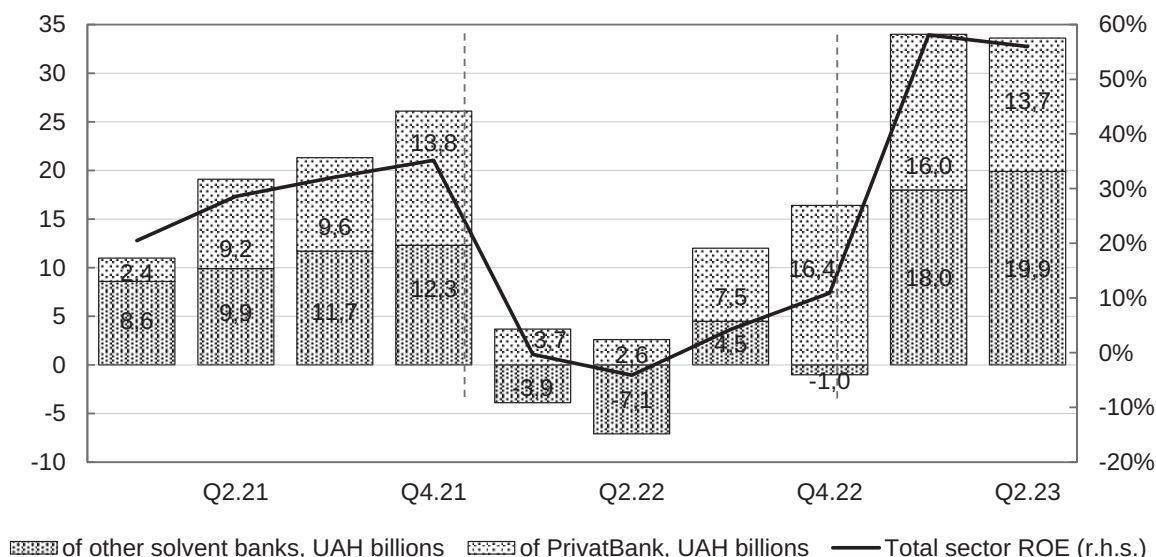

Figure 3. Dynamics of profit and ROE of banks, 03.2021 – 06.2023

Source: Compiled according to the sources [5]

Table 1

Dynamics of financial sector assets, billion hryvnias

Financial institution	31.12.2019	31.12.2020	31.12.2021	31.12.2022	31.03.2023	30.06.2023
Banks	1 493,3	1 822,8	2 053,2	2 353,9	2 427,2	2 562,1
Insurers	63,9	64,9	64,7	70,3	70,5	70,8
Credit unions	2,5	2,3	2,3	1,4	1,4	1,4
Finance companies	162,2	186,5	216,4	244,0	259,3	236,7
Pawnshops	4,3	3,9	4,3	4,1	4,3	4,5

Source: compiled according to the sources [5–6]

The number of pawnshops decreased from 415 units as of December 2017 to 164 units as of June 2023. The volume of their assets increased in the first half of 2023 to UAH 4.5 billion. Lending significantly decreased at the end of 2021 and 2022, and gradually increased during 2023. The financial result of pawn shops was negative in the I-II quarters of 2022, but for the II quarter of 2023 it amounted to UAH 52.3 million.

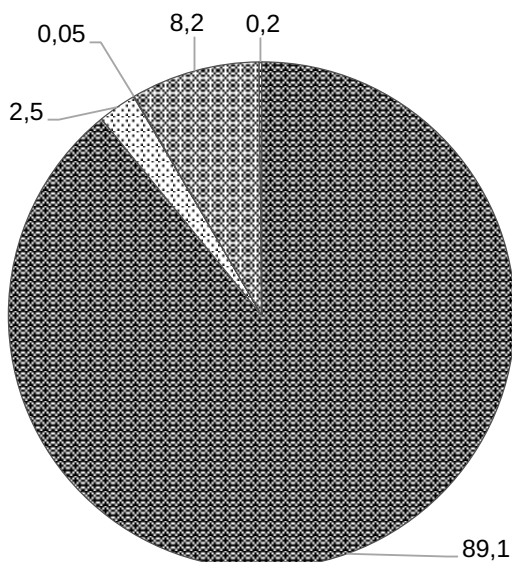
During 2018–2019, the number of financial companies increased, but further decreased and as of 06.2023 amounted to 629 units. The amount of assets of financial companies grew, except for the II quarter of 2023. The volume of lending decreased significantly in the first two quarters of 2022, then slowly grew. Net profit grew rapidly during the first half of 2023.

Despite the smallest number of banks, they occupy the largest share of the financial market by assets, namely 89.1%. Financial companies own 8.2% of assets, although they outnumber the rest of the participants. Insurers have a share of 2.5% of assets, pawnshops – 0.2% and credit unions – 0.05% (Fig. 4).

Since the end of 2019, the volumes of assets and insurance premiums from life insurance have been

growing. The largest amount of premiums, 79%, was obtained from personal insurance and auto insurance. The assets of risk insurers decreased in the first two quarters of 2023, the amount of gross premiums increased in the II quarter of 2023 to the value of the IV quarter of 2021 (Fig. 5). The activity of risk insurers was profitable, the highest values were in 2022. The profitability of life insurers was quite high, especially according to the results of the II quarter of 2023.

The NBU continues to soften its monetary policy by lowering the discount rate. As of October 27, 2023, the rate was reduced to 16% (as of June 3, 2022, it was 25%) to the level of the overnight NBU certificate of deposit rate. Keeping the short-term hryvnia interbank rates close to the discount rate by the regulator will increase the ability of the National Bank of Ukraine to influence the behavior of economic agents. Interest rates on the regulator's transactions with banks remain unchanged to maintain the attractiveness of hryvnia assets. In order to encourage banks to attract hryvnia time deposits of individuals, the regulator established the growth of these deposits with a term of more than 3 months as a single basis for calculating the limit of banks' investments in three-month certificates of deposit

■ Banks ■ Insurers ■ Credit unions ■ Finance companies ■ Pawnshops

Figure 4. Structure of financial sector assets by participants, 06/30/2023

Source: Compiled according to the source [5–6]

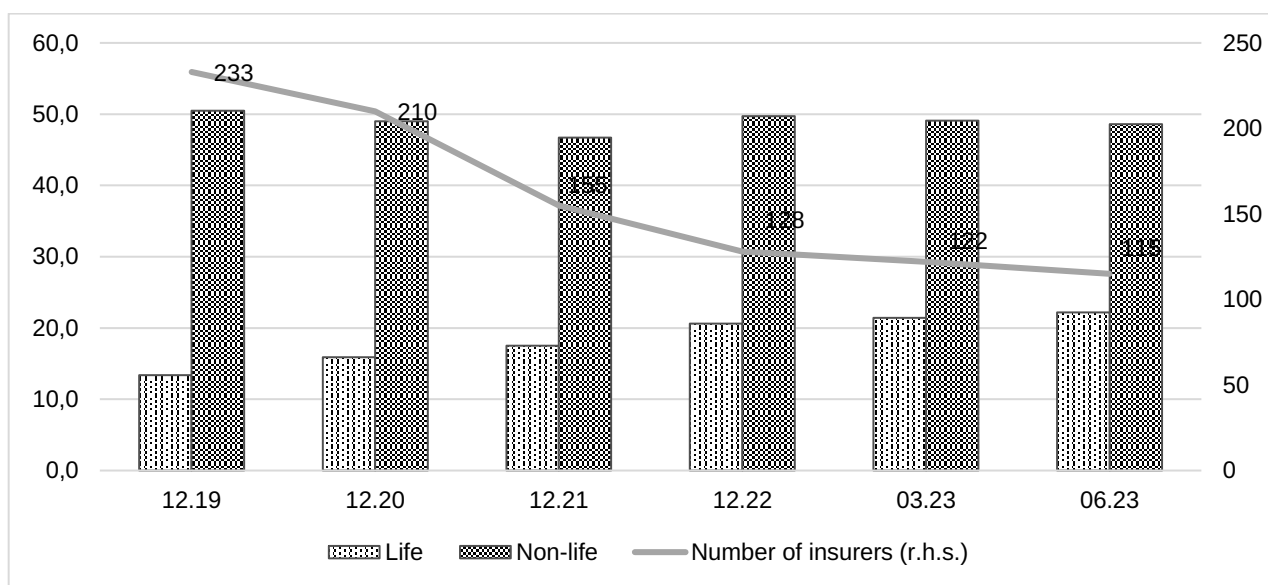

Figure 5. Dynamics of insurers and their assets, 12.2019 – 06.2023

Source: Compiled according to the source [6]

from December 2023. The regulator introduces a number of new requirements for non-bank financial institutions in accordance with European standards and renews its on-site inspections, which will improve the activities of financial service providers.

To maintain the stability of the financial sector of Ukraine, coordinated and conceptual activities of all its participants, as well as state authorities, are needed. In particular, the state must ensure the fulfillment of all its obligations to international partners, the IMF, as well as support for business and the population through soft credit programs.

Recommendations for the development of financial institutions:

- compliance with prudential requirements of the regulator, timely reporting;
- revitalization of lending with improvement of credit risk management;
- improvement of compliance management;
- perfecting of cyber protection systems;
- improvement of business models.

Conclusions. A gradual decrease in the NBU discount rate will lead to a decrease in rates on the financial market, however, the activity of banks in the

first half of 2023 was highly profitable and profitability risks will remain moderate. Economic recovery is gradually reducing credit risks. The share of state banks and their role is growing. From the beginning of 2023, there is a gradual recovery of business activity of financial market participants, their activity is profitable in the current year. The timely and coordinated policy of the National Bank of Ukraine contributes to the effective development of the financial market.

REFERENCES:

1. Hataullina E. (2023). Problematyka rozvytku finansovoho rynku Ukrainy [Problems of the development of the financial market of Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo [Economy and society]*, (50). URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2380> [in Ukrainian].
2. Ustynova I., Savliwa N., Bardachevska A. (2022). Problemy rozvytku finansovoi systemy Ukrainy [Problems of the development of the financial system of Ukraine]. *Naukovi pratsi Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seriya: Yurydychnyi visnyk «Povitryane i kosmichne pravo»* [Scientific works of the National Aviation University. Series: Legal Bulletin "Air and Space Law"], 2 (63), 100–105. [in Ukrainian].
3. Kravchuk N., Lutsyshyn O. (2022). Finansovyi rynek Ukrainy pid chas viiny: realii funktsionuvannia [The financial market of Ukraine during the war: realities of functioning]. *Svit finansiv [The world of finance]*, 4 (73), 112–128. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1564/1572>. [in Ukrainian].
4. Hryhorash O., Voloshyn I. (2023). Tendentsii rozvytku finansovykh tekhnolohii pid vplyvom pandemii ta viiny [Trends in the development of financial technologies under the influence of the pandemic and war]. *Ekonomika ta suspilstvo [Economy and society]*, (47). <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2176> [in Ukrainian].
5. Ohliad bankivskoho sektoru, serpen 2023 roku [Overview of the banking sector, August 2023 (National

Bank of Ukraine). URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/oglyad-bankivskogo-sektoru-serpen-2023-roku> [in Ukrainian] (accessed 24 October 23).

6. Ohliad nebankivskoho finansovoho sektoru, serpen 2023 roku [Overview of the non-banking financial sector, August 2023 (National Bank of Ukraine). URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/oglyad-nebankivskogo-finansovogo-sektoru-serpen-2023-roku> [in Ukrainian] (accessed 24 October 23).

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гатаулліна Е. Проблематика розвитку фінансового ринку України. *Економіка та суспільство*. 2023. (50). URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2380>
2. Устинова І., Савліва Н., Бардачевська А. Проблеми розвитку фінансової системи України. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. 2022. 2 (63). С. 100–105.
3. Кравчук Н., Луцишин О. Фінансовий ринок України під час війни: реалії функціонування. *Світ фінансів*. 2022. 4 (73). С. 112–128. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1564/1572>
4. Григораш О., Волошин І. Тенденції розвитку фінансових технологій під впливом пандемії та війни. *Економіка та суспільство*. 2023. (47). URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2176>
5. Огляд банківського сектору, серпень 2023 року (Національний банк України). URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/oglyad-bankivskogo-sektoru-serpen-2023-roku> (дата звернення: 24.10.2023).
6. Огляд небанківського фінансового сектору, серпень 2023 року (Національний банк України). URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/oglyad-nebankivskogo-finansovogo-sektoru-serpen-2023-roku> (дата звернення: 24.10.2023).

КРЕДИТНА ПОВЕДІНКА ДОМОГОСПОДАРСТВ: СУТНІСТЬ, ОЗНАКИ ТА ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ЇЇ ФОРМУВАННЯ

CREDIT BEHAVIOR OF HOUSEHOLDS: ESSENCE, FEATURES AND FACTORS INFLUENCING ITS FORMATION

УДК 330.567.22:336.77

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastructure75-33>**Тарасенко А.В.**

к.е.н., доцент кафедри фінансів,
банківської справи та страхування,
докторант,
Національний університет
«Чернігівська політехніка»

Мурашківська І.А.

аспірантка,
Національний університет
«Чернігівська політехніка»

Мекшун В.С.

аспірантка,
Національний університет
«Чернігівська політехніка»

Tarasenko Artem

Chernihiv Polytechnic National University

Murashkovska Iryna

Chernihiv Polytechnic National University

Mekshun Valery

Chernihiv Polytechnic National University

У статті поглиблено теоретичні положення формування та трансформації кредитної поведінки домогосподарств. Зокрема, обґрунтовано сутність такої поведінки, що здійснено через виокремлення та аналіз сучасних наукових підходів до розгляду цієї категорії. Це дозволило визначити позицію авторів щодо трактування цієї дефініції. Також у статті на основі детального розгляду сутності запропонованої дефініції було виокремлено змістовні ознаки кредитної поведінки домогосподарств як економічної категорії, серед яких визначено наступні: суб'єктність, взаємодія, поліваріантність, різновектора детермінація, макросистемний характер, ринкова сутність. У статті вагомим увага приділена конкретизації можливих типів кредитної поведінки домогосподарств і розглянуто базові чинники, які впливають на її формування та зміну.

Ключові слова: кредитна поведінка, кредитна поведінка домогосподарств, домогосподарство, кредитні відносини, ринок кредитних відносин.

The credit behavior of households is the result of the decisions made by these economic entities by using or not the borrowed funds offered by credit institutions in the financial services market. As shown by experience, it is extremely important to understand possible scenarios for changing this behavior in the future considering the development of credit institutions, the credit services market as a whole and, accordingly, the national economy. The defined actualizes the issue of a fairly detailed study of theoretical provisions of the formation and transformation of the credit behavior, features of its formation in various conditions of economic reality, ability of transformation of its models to influence complex macro-financial and macro-economic processes in society. The purpose of the article is to deepen theoretical provisions of the formation and transformation of the credit behavior of households, clarify the essence of this category, its types, and specify the factors influencing its formation. The essence justification of the credit behavior of households is carried out through the identification and analysis of modern scientific approaches to the consideration of this category. This made it possible to determine the authors' position regarding the interpretation of this definition. Also in the article, based on a detailed consideration of the essence of the proposed definition, the content features of the credit behavior of households as an economic category were identified, among which the following are defined: subjectivity, interaction, poly-variance, multi-vector determination, macro-system character, market essence. It is established that the difficulty of knowing the credit behavior of households as an object of research lies in the presence of different groups of these business entities, different types of credit products that are offered to them, and a significant number of credit institutions operating in the financial services market. In the article, considerable attention is paid to the specification of possible types of the credit behavior of households, and the basic factors that affect its formation and change are considered.

Key words: credit behavior, credit behavior of households, household, credit relations, credit relations market.

Постановка проблеми. Ринок кредитних послуг сьогодні найбільш розвинений серед інших компонентів ринку фінансових послуг в Україні. Важливість цього ринку складно переоцінити, враховуючи його провідну роль у розвитку всіх суб'єктів господарювання і загалом активної розбудови національної економіки.

Домогосподарства є важливими суб'єктами на ринку кредитних послуг і в сучасних умовах фактично визначають особливості трансформації такого ринку в Україні, оскільки кредитні послуги цим суб'єктам господарювання сьогодні є надзвичайними в діяльності банківських і небанківських посередників.

У сучасних умовах цифровізації фінансових відносин, воєнної агресії та інших непередбачуваних макроекономічних і макрофінансових чинників ринок кредитних послуг розвивається в досить стохастичних умовах. Проте функціонування цього ринку відновилося через декілька місяців після повномасштабного вторгнення, і фінансові установи почали швидко відновлювати власну роботу, зважаючи на фактор безпеки. Насамперед

почалося відновлюватися кредитування саме домогосподарства, яким дуже були потрібні кредитні ресурси.

Домогосподарства в Україні активно використовують кредитні ресурси у власній діяльності. Звичайно за обсягами запозичених ресурсів наша країна ще значно поступається державам з розвинутими ринками фінансових послуг, але незважаючи на численні загрози та ризики кредитні установи сьогодні продовжують виконувати свою роль у суспільстві, підтримуючи і домогосподарства, і в такий спосіб забезпечувати здійснення власної діяльності.

Кредитна поведінка домогосподарств є відображенням прийнятих ними рішень у сфері використання, або невикористання запозичених коштів. Така поведінка характеризує особливості взаємодії цих економічних суб'єктів з кредитними установами. Модель окресленої поведінки домогосподарств постійно змінюється, трансформується відповідно до зовнішніх умов, у яких вони опиняються в певний час, коли приймають відповідні фінансові рішення. Проте розуміти можливі

сценарії зміни такої поведінки в майбутньому, як засвідчив досвід, є надзвичайно важливим з позиції розвитку кредитних установ, загалом ринку кредитних послуг і, відповідно, національної економіки. Особливу роль домогосподарства з притаманними їм моделями кредитної поведінки відіграють у забезпеченні фінансової стійкості держави, її спроможності протидіяти стохастичним процесам, які потенційно можуть виникати в банківській та парабанківській системах. Окремлене актуалізує питання досить детального вивчення теоретичних положень формування та трансформації кредитної поведінки, особливостей її формування в різних умовах економічної дійсності, спроможності її зміни впливати на складні макроекономічні процеси в суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідження теоретичних питань формування поведінки домогосподарств на ринку фінансових послуг у своїх роботах вивчали такі науковці Д.П. Богиня, С.В. Бурлуцький, В.Ю. Дорош, М.В. Іващенко, В.В. Леонов, О.В. Попело, Б.І. Пшик, Н.І. Холявко, К.С. Чепель.

Результати дослідження сутності та змістовних ознак кредитної поведінки домогосподарств наведені в працях таких учених: М.В. Дубина, О.М. Казьмірова, Т.О. Кізима, С. Коваль, В.В. Кривошеєва, О.С. Шаманська.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Попри численні дослідження розвитку ринку кредитних послуг, особливості надання банківськими й небанківськими установами кредитних коштів різним типам позичальників, аналіз саме поведінкових аспектів отримання та використання кредитних ресурсів вивчені недостатньо. З одного боку, це зумовлено складністю проведення подібних досліджень, а з іншого – значним фокусом уваги науковців в минулому саме на вивчені функціонування макроекономічних систем, їх взаємодії та впливу на економічний розвиток суспільства. Саме це зумовлює потребу в поглибленні теоретичних та методологічних положень процесів формування та трансформації кредитної поведінки домогосподарств.

Постановка мети. Метою статті є поглиблення теоретичних положень кредитної поведінки домогосподарства, уточнення сутності такої категорії, її типів та конкретизації чинників, що впливають на її формування.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Економічна поведінка домогосподарств є об'єктом вивчення багатьох суспільних наук, зокрема таких як соціологія, психологія, економіка, політологія тощо. При цьому саме в економічній науці основну увагу приділяють аналізу вже результатів дії сформованих у суспільстві різних моделей економічної поведінки великої кількості різних типів суб'єктів господарювання.

Домогосподарства, як суб'єкти економіки країни, являють собою невід'ємний та дуже важливий елемент, що забезпечує її розвиток, адже вони є власниками значного запасу фінансових ресурсів і формують потужний попит на такі ж ресурси в суспільстві. Власне функціонування всіх кредитних установ базується на постійній потребі домогосподарств у позикових коштах для власного розвитку та покращення умов життєдіяльності. У системі національних рахунків, домогосподарство поряд з нефінансовими та фінансовими корпораціями, сектором загального державного управління та некомерційними організаціями виступає одним із п'яти інституційних секторів національної економіки [9].

Таким чином, вплив домогосподарств на розвиток загалом ринку фінансових послуг є дуже сильним і це викликає необхідність постійного регулювання і контролю моделі їхньої кредитної поведінки в межах такого ринку. Це необхідно здійснювати з метою унеможливлення формування нових кризових явищ у фінансовій системі країни. Здатність домогосподарств приймати раціональні рішення щодо використання особистих фінансів, мінімізуючи потенційні ризики, є запорукою не тільки їхньої власної фінансової стійкості та стабільності, а й країни загалом. При цьому ці економічні суб'єкти в процесі використання фінансових послуг формують певну модель власної фінансової поведінки, серед основних компонентів якої саме кредитна поведінка є однією з найбільш важливих.

Розглянемо сутність кредитної поведінки та особливості її формування і трансформації. Для цього спочатку проаналізуємо, що таке загалом поведінка домогосподарств.

В.Ю. Дорош та К.С. Чепель зазначають, що «поведінка домогосподарств являє собою сукупність механізмів взаємодії домогосподарств із рештою суб'єктів ринкової економіки щодо виробництва національного доходу з метою впливу на споживання, заощадження й інвестиції та чинників, що впливають на їхню діяльність» [2, с. 363]. У цьому трактуванні автори надають визначення поведінки домогосподарств, розглядаючи передусім поведінку в межах економічної системи. При цьому цілком зрозуміло, що поведінка домогосподарств – це складний об'єкт дослідження, якому притаманна велика кількість різних компонентів, напрямків та відповідних моделей.

Розглянемо сформовані в науковій літературі концепції трактування змісту категорії саме «кредитна поведінка». Окремі з таких концепцій представлено в таблиці 1.

Проаналізувавши представлені концепції розгляду сутності дефініції «кредитна поведінка», підтримуємо позицію науковців, які констатують, що кредитна поведінка домогосподарств – процес взаємодії суб'єктів, які здійснюють спільну господарську діяльність, з фінансовими установами щодо

Основні методологічні підходи до тлумачення поняття «кредитна поведінка домогосподарств»

Автор	Тлумачення терміна «кредитна поведінка домогосподарств»
Т. О. Кізіма	Діяльність, спрямована на залучення тимчасово вільних коштів інших суб'єктів: інституцій фінансового ринку, підприємств, інших домогосподарств на умовах поверненості, строковості та, як правило, платності і забезпеченості [8].
О. С. Шаманська	Діяльність індивіда або домогосподарств, у процесі якої відбувається запозичення коштів, на умовах терміновості, зворотності й платності [15].
В. В. Леонов	Діяльність із тимчасового залучення чужих грошей для розв'язання своїх фінансових завдань. Це може бути не лише оформлення в кредитній установі грошової позики під певний відсоток, а й отримання грошей під заставу певного майна в ломбарді або позичання певної суми у своїх рідних чи знайомих» [11].
О. М. Казьмірова	Діяльність позичальника із отримання коштів на основі принципів кредитування (зворотності, терміновості, платності) [7].
В. В. Кривошеєва	Дії домогосподарств щодо споживання кредитних послуг [10].
М. В. Іващенко	Діяльність індивіда у процесі запозичення коштів на умовах дотримання основних принципів кредитування – терміновості, зворотності і платності [6].

Джерело: систематизовано авторами

отримання в тимчасове користування фінансових ресурсів від банківських та небанківських установ з подальшим їх використанням для задоволення власних потреб на умовах поверненості, платності, строковості та забезпеченості [16, с. 99].

Враховуючи представлену концепцію сутності категорії «кредитна поведінка», визначимо її базові змістові ознаки. До них належать такі:

1) *суб'єктність* – кредитна поведінка формується виключно економічним суб'єктом, особою, яка приймає відповідні рішення щодо використання кредитних ресурсів;

2) *взаємодія* – кредитна поведінка виникає виключно в процесі взаємодії з кредитними установами, коли між ними і споживачами кредитних послуг виникають фінансові відносини з приводу залучення/надання позикових коштів одними економічними суб'єктами іншим;

3) *поліваріантність* – кредитна поведінка, формуючись між споживачами та виробниками кредитних послуг, може бути різних типів, що зумовлено наявністю різних категорій клієнтів фінансових установ, різними видами кредитних продуктів (іпотека, готівкові кошти і т. ін.), різними типами кредитних установ, які надають послуги із залучення фінансових ресурсів позичальникам;

4) *різновекторна детермінація* – кредитна поведінка як об'єкт дослідження піддається впливу значної кількості чинників різної природи, які за своєю природою не завжди є економічними; особливу роль у формуванні відповідної моделі кредитної поведінки можуть відігравати індивідуальні специфічні риси позичальника (виявити та конкретизувати вплив кожного з них досить складно); інколи ті ж самі чинники по-різному впливають на ставлення клієнта до різних видів кредитних продуктів, що також зумовлює складність пізнання кредитної поведінки як цілісного об'єкта для вивчення;

5) *макросистемний характер* – для вивчення кредитної поведінки домогосподарств завжди розглядаються узагальнені моделі такої поведінки, які виникли в певний момент часу в межах кредитної системи країни; при цьому можуть розглядатися такі моделі у площині окремих кредитних продуктів, категорій позичальників, типів кредитних установ, регіонів продажу таких продуктів, за певними рисами їхніх споживачів (вік, стать, рівень освіти, рівень доходів тощо);

6) *ринкова сутність* – кредитна поведінка є результатом функціонування ринку кредитних послуг, на якому, як зазначалося, здійснюється взаємодія між позичальниками та позикодавцями, унаслідок чого відбувається рух фінансових ресурсів, формується їхня ціна. Варто розуміти, що ця змістовна ознака також характеризує і всі економічні відносини, які виникають у результаті продажу кредитних продуктів, а саме: використання маркетингових інструментів для їх продажу, взаємодія між кредитними установами та іншими економічними суб'єктами для задоволення потреб споживачів у кредитних послугах (взаємодія із забудовниками, торговими центрами, автосалонами і т. ін.), конкурентна боротьба між кредитними установами за нових клієнтів, де важливу роль відіграє ціна позикових ресурсів. За словами В. Радіна, ціна кредиту залежить від трьох основних індикаторів: ціни ресурсів (ринковим показником рівня вартості ресурсів виступає облікова ставка НБУ), рівня ризику по цьому виду послуг або ж рівень втрат банку у зв'язку з неповерненням кредитів (ризик в Україні перебуває все ще на високому рівні через економічну ситуацію, а також через високий рівень шахрайства, а з розвитком баз Бюро кредитних історій, з появою Державного кредитного реєстру НБУ, а так само з постійним прогресом у відкритті даних державних реєстрів ризик буде падати, а отже, і ціна кредитів) та

розміру кредиту (у зв'язку з усе ще низьким рівнем доходів, середня сума кредитів на сьогодні невелика, це формує високу частку витрат на видачу й супровід кожного кредиту; за кожним виданим кредитом стоять ІТ-системи, обладнання, людський ресурс, який банки та інші фінансові інститути повинні окупати) [13] та інші змістовні ознаки [12; 14].

Враховуючи значний спектр різних типів споживачів кредитних продуктів, їх види, типи фінансових установ, можна виокремити значну кількість видів кредитної поведінки домогосподарств, які формуються в межах ринку фінансових послуг. Наприклад, за секторами можна виокремити такі її типи:

- сектор домогосподарств, які схильні брати позики й використовувати їх у своєму житті;
- сектор домогосподарств, які досить обережно ставляться до кредитних установ, купують кредитні продукти нечасто, проте в разі потреби їх використовують;
- сектор домогосподарств, які принципово в жодному разі не зверталися і не планують звертатися до кредитних установ за позиками; проблеми дефіциту фінансових ресурсів, що виникають, вирішуються за допомогою залучення коштів від друзів та інших осіб.

Також кредитну поведінку домогосподарств можна поділити на два типи за характером її утворення:

- інституціональний – домогосподарства отримують кошти від посередників на організованому фінансовому ринку (комерційних банків, небанківських фінансово-кредитних установ);
- неінституціональний – полягає в тому, що позичання здійснюється між фізичними особами (друзями, родичами, колегами тощо) без формального (письмового) закріплення такої домовленості.

Розглянемо детальніше основні чинники, які впливають на формування моделі кредитної поведінки. У науковій літературі є декілька підходів науковців до визначення таких факторів. Наприклад, Д.П. Богиня та С.В. Бурлуцький зазначають, що поведінку домогосподарств багато в чому визначають соціальне середовище, моральні принципи, а отже, використання моделі економічної людини-максимізатора не дає змоги адекватно відобразити реальність. Обмеженням раціональності поведінки домогосподарства може бути відмінність у бажаних цілях. Неокласична теорія, наприклад, робить наголос на первинності максимізації корисності від споживання, а отже, максимізації доходу й добробуту, а це вже суперечить установкам суспільств, де потенційними цілями є максимізація престижу або релігійне благочестя [1, с. 61–62].

В.В. Кривошеєва сконцентрувала увагу на факторах, що безпосередньо здійснюють вплив на формування кредитної поведінки, а саме:

- економічні: розширення ринку послуг кредитування, доступність кредиту, зростання потреб населення;
- демографічні: сімейний стан, вік, діти, стан здоров'я,
- психологічні: ставлення до кредиту та ціннісні орієнтації позичальника, рівень кредитної культури, виконання зобов'язань тощо;
- соціальні;
- інституційні [10, с. 119–120].

М.В. Дубина, О.О. Тарасенко, А.В. Тарасенко, розглядаючи особливості формування депозитної поведінки домогосподарств на ринку депозитних послуг, також виокремлюють чинники, які впливають на формування такої поведінки. Автори всі фактори розподіляють на ендогенні та екзогенні (політичні, економічні та соціальні) [4, с. 46]. На наше переконання, такий підхід є доречним і його використання дозволяє чіткіше конкретизувати загальні фактори, які формуються в результаті розвитку суспільства, та індивідуальні чинники, які визначають ставлення особи до позикових ресурсів, її відношення до кредитних установ. На рис. 1 представлено основні чинники, які здійснюють вплив на процес прийняття рішень домогосподарствами щодо використання позик від фінансових установ.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, у статті розглянуто теоретичні положення процесу формування та трансформації кредитної поведінки домогосподарств. Для цього було виокремлено та проаналізовано сучасні наукові підходи до розгляду сутності категорії «кредитна поведінка домогосподарств», що дозволило визначити позицію авторів щодо трактування цієї дефініції, а саме кредитна поведінка домогосподарств – процес взаємодії суб'єктів, які здійснюють спільну господарську діяльність, з фінансовими установами щодо отримання в тимчасове користування фінансових ресурсів від банківських та небанківських установ з подальшим їх використанням для задоволення власних потреб на умовах поверненості, платності, строковості та забезпеченості [16].

Також у статті на основі детального розгляду запропонованої дефініції було виокремлено змістовні ознаки кредитної поведінки домогосподарств як економічної категорії, з-поміж яких визначено такі: суб'єктність, взаємодія, поліваріантність, різновекторна детермінація, макросистемний характер, ринкова сутність. Проведене дослідження дало змогу більш предметно дослідити особливості формування кредитної поведінки домогосподарств та встановити, що така поведінка є наслідком розвитку кредитних відносин у суспільстві, які виникають між фізичними особами та різними типами кредитних установ.

Визначено, що складність пізнання кредитної поведінки домогосподарств як об'єкта дослідження полягає в наявності різних категорій зазначених

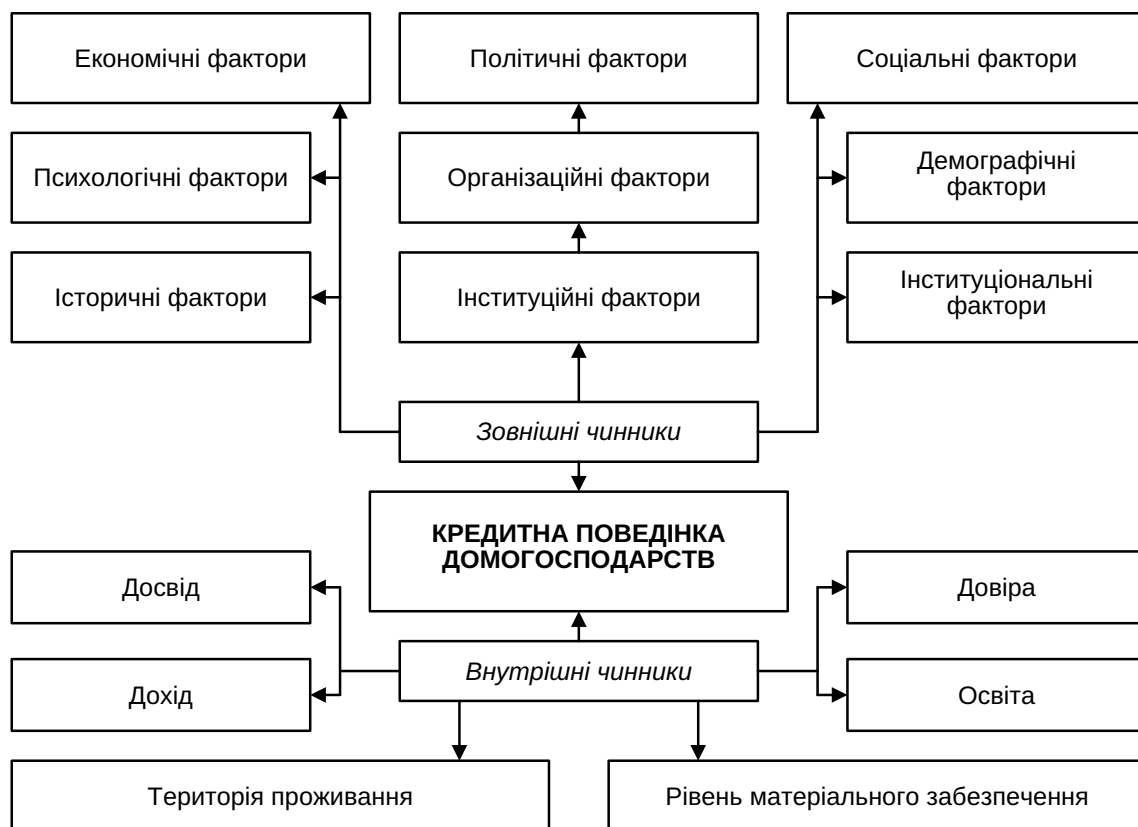

Рис. 1. Основні фактори, що впливають на формування кредитної поведінки домогосподарств

Джерело: складено авторами на основі [3; 5]

суб'єктів господарювання, різних типів кредитних продуктів, які їм пропонуються, значної кількості кредитних установ, котрі здійснюють свою діяльність на ринку фінансових послуг. У статті вагома увага приділена конкретизації можливих типів кредитної поведінки домогосподарств та розглянуто базові чинники, які впливають на її формування та зміну.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Богиня Д., Бурлуцький С. Домогосподарство: гомеостатичний підхід. *Економічна теорія*. 2014. № 3. С. 60–71.
2. Дорош В.Ю., Чепель К.С. Фінансова поведінка домогосподарств в ринкових умовах господарювання. *Економічні науки. Сер. : Облік і фінанси*. 2012. Вип. 9(1). С. 361–372.
3. Дубина М.В., Тарасенко А.В., Тарасенко О.О. Сутність та особливості формування поведінки домогосподарств на ринку фінансових послуг. *Проблеми економіки*. 2021. № 4 (50). С. 163–172. URL: <https://www.problecon.com/search/?qu=%D0%B4%D1%83%D0%B1%D0%B8%D0%BD%D0%B0&x=14&y=8>
4. Дубина М.В., Тарасенко О.О., Тарасенко А.В. Формування депозитної поведінки домогосподарств на ринку фінансових послуг України. Житомир : ТОВ «Видавничий дім «Бук-Друк»», 2021. 220 с.
5. Дубина М.В., Холявко Н.І., Попело О.В., Тарасенко А.В. Концептуальні положення дослідження трансформації фінансової поведінки домогосподарств в умовах диджиталізації ринку фінансових послуг. *Інфраструктура ринку*. 2021. Вип. 62. С. 159–165.
6. Іващенко М.В. Поведінкові аспекти інституційної динаміки кредитного ринку України. *Вісник університету банківської справи Національного банку України*. 2012. № 1. С. 51.
7. Казьмірова О.М. Соціологічні дослідження кредитної поведінки: проблеми та перспективи. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2019. Вип. 2(42). С. 18–21. URL: <http://www.socio-journal.kpi.kiev.ua/archive/2019/2/5.pdf>
8. Кізіма Т.О. Кредитна поведінка домогосподарств: структурно-аналітичний аспект. *Світ фінансів*. 2019. № 1. С. 7–18. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1090/1093>.
9. Коваль С.Л. Мотиви та потенційні ризики кредитної поведінки домогосподарств. *Ефективна економіка*. 2016. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5185>.
10. Кривошеєва В.В. Сутність та складові кредитної поведінки фізичних осіб. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2014. № 4 (1). С. 119–122.
11. Леонов В.В. Мотиваційні чинники фінансової поведінки населення України: емпіричний аналіз. *Український соціум*. 2007. № 3. С. 68.
12. Попело О. В., Холявко Н. І., Дубина М. В., Тарасенко А. В. Вплив інноваційно-інформаційних технологій фінансових установ на трансформацію фінансової поведінки домогосподарств. *Проблеми економіки*. 2022. № 1. С. 105–112.

13. Радін В. Навіщо українці беруть кредити до зарплати. Тенденції та перспективи споживчих кредитів / UKRSIBBANK. 26.02.2019. URL: <https://my.ukrsibbank.com/ua/personal/news/407913>

14. Фінансова безпека домогосподарств в Україні: сучасні проблеми та механізм забезпечення : монографія / за заг. ред. Б.І. Пшика. Львів : СПОЛОМ, 2020. 274 с. URL: <https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/11/Finansova-bezpeka.pdf>

15. Шаманська О. С. Сучасні мотиви та тенденції реалізації кредитної поведінки домогосподарств в Україні. *Наукові записки. Серія «Економіка»*. 2013. Вип. 22. С. 9496. URL: <https://ecj.oa.edu.ua/articles/2013/n22/19.pdf>

16. Dubyna M., Zhavoronok A., Kudlaieva N., Lopashchuk I. Transformation of Household Credit Behavior in the Conditions of Digitalization of the Financial Services Market. *Journal of Optimization in Industrial Engineering (JOIE)*. 2021. Vol. 14, Special Issue, pp. 195–201. URL: https://www.researchgate.net/publication/346609406_Transformation_of_Household_Credit_Behavior_in_the_Conditions_of_Digitalization_of_the_Financial_Services_Market

REFERENCES:

1. Bohynia D., Burlutskyi S. (2014) Domohospodarstvo: homeostatychnyi pidkhid [Household: a homeostatic approach]. *Ekonomichna teoriia – Economic theory*, no. 3, pp. 60–71.

2. Dorosh V.Yu., Chepel K.S. (2012) Finansova povedinka domohospodarstv v rynkovykh umovakh hospodariuvannya [Financial behavior of households in market conditions of management]. *Ekonomichni nauky. Ser.: Oblik i finansy – Economic sciences. Average: Accounting and finance*, vol. 9(1), pp. 361–372.

3. Dubyna M.V., Tarasenko A.V., Tarasenko O. O. (2021) Sutnist ta osoblyvosti formuvannya povedinky domohospodarstv na rynku finansovykh posluh [The essence and peculiarities of the formation of the behavior of households in the market of financial services]. *Problemy ekonomiky – Problems of the economy*, no. 4(50), pp. 163–172. Available at: <https://www.problecon.com/search/?qu=%D0%B4%D1%83%D0%B1%D0%B8%D0%BD%D0%B0&x=14&y=8>.

4. Dubyna M. V., Tarasenko O. O., Tarasenko A. V. (2021) *Formuvannya depozytnoi povedinky domohospodarstv na rynku finansovykh posluh Ukrainy* [Formation of deposit behavior of households in the financial services market of Ukraine]. Zhytomyr: TOV «Vydavnychiy dim “Buk-Druk”». (in Ukrainian)

5. Dubyna M.V., Kholiavko N.I., Popelo O.V., Tarasenko A.V. (2021) Kontseptualni polozhennia doslidzhennia transformatsii finansovoi povedinky domohospodarstv v umovakh dydzhytalizatsii rynku finansovykh posluh [Conceptual provisions of the study of the transformation of the financial behavior of households in the conditions of digitalization of the financial services market]. *Infrastruktura rynku – Market infrastructure*, vol. 62, pp. 159–165.

6. Ivashchenko M.V. (2012) Povedinkovi aspekty instyutsiinoi dynamiky kredytnoho rynku Ukrainy [Behavioral aspects of the institutional dynamics of the credit market of Ukraine]. *Visnyk universytetu bankivskoi spravy*

Natsionalnoho banku Ukrainy – Bulletin of the University of Banking of the National Bank of Ukraine, no. 1, p. 51.

7. Kazmirova O.M. (2019) Cotsiolohichni doslidzhennia kredytnoi povedinky: problemy ta perspektyvy [Sociological studies of credit behavior: problems and prospects]. *Visnyk NTUU «KPI». Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo – Bulletin of NTUU “KPI”. Politology. Sociology. Right*, vol. 2(42), pp. 1821. Available at: <http://www.socio-journal.kpi.kiev.ua/archive/2019/2/5.pdf>

8. Kizyma T.O. (2019) Kredytna povedinka domohospodarstv: strukturno-analitychnyi aspekt [Credit behavior of households: structural and analytical aspect]. *Svit finansiv – The world of finance*, no. 1, pp. 7–18. Available at: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1090/1093>

9. Koval S.L. (2016) Motyvy ta potentsiini ryzyky kredytnoi povedinky domohospodarstv [Motives and potential risks of credit behavior of households]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, no. 10. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5185>

10. Kryvosheieva V.V. (2014) Sutnist ta skladovi kredytnoi povedinky fizychnykh osib [Essence and components of credit behavior of individuals]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky – Bulletin of the Khmelnytskyi National University. Economic sciences*, no. 4 (1), pp. 119–122.

11. Leonov V.V. (2007) Motyvatsiini chynnyky finansovoi povedinky naseleennia Ukrainy: empyrychnyi analiz [Motivational factors of financial behavior of the population of Ukraine: empirical analysis]. *Ukrainskyi sotsium – Ukrainian society*, no. 3, p. 68.

12. Popelo O.V., Kholiavko N.I., Dubyna M.V., Tarasenko A.V. (2022) Vplyv innovatsiino-informatsiynykh tekhnolohii finansovykh ustanov na transformatsiiu finansovoi povedinky domohospodarstv [The influence of innovative information technologies of financial institutions on the transformation of the financial behavior of households]. *Problemy ekonomiky – Problems of the economy*, no. 1, pp. 105–112.

13. Radin V. (2019) *Navishcho ukraintsi berut kredyty do zarplaty. Tendentsii ta perspektyvy spozhyvchykh kredytiv* [Why Ukrainians take payday loans. Trends and prospects of consumer loans]. Available at: <https://my.ukrsibbank.com/ua/personal/news/407913>.

14. Pshyk B.I. (ed.) (2020) *Finansova bezpeka domohospodarstv v Ukraini: suchasni problemy ta mekhanizm zabezpechennia* [Financial security of households in Ukraine: modern problems and mechanism of provision]. Lviv: SPOLOM. Available at: <https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/11/Finansova-bezpeka.pdf>.

15. Shamanska O. S. (2013) Suchasni motyvy ta tendentsii realizatsii kredytnoi povedinky domohospodarstv v Ukraini [Modern motives and trends in the implementation of credit behavior of households in Ukraine]. *Naukovi zapysky. Serii «Ekonomika» – Proceedings. “Economy” series*, vol. 22, pp. 94-96. Available at: <https://ecj.oa.edu.ua/articles/2013/n22/19.pdf>.

16. Dubyna M., Zhavoronok A., Kudlaieva N., Lopashchuk I. (2021) Transformation of Household Credit Behavior in the Conditions of Digitalization of the Financial Services Market. *Journal of Optimization in Industrial Engineering (JOIE)*, Vol. 14, Special Issue, pp. 195–201. Available at: https://www.researchgate.net/publication/346609406_Transformation_of_Household_Credit_Behavior_in_the_Conditions_of_Digitalization_of_the_Financial_Services_Market.

ВИРІВНЮВАННЯ ВЕРТИКАЛЬНИХ ФІСКАЛЬНИХ ДИСБАЛАНСІВ В УКРАЇНІ EQUALIZATION OF VERTICAL FISCAL IMBALANCES IN UKRAINE

У статті визначено особливості системи вирівнювання вертикальних фіскальних дисбалансів в Україні в умовах децентралізації. Невідповідність фінансових ресурсів місцевих бюджетів обсягам делегованих їм повноважень щодо надання гарантованих державою соціальних послуг викликає вертикальні фіскальні дисбаланси, вирівнювання яких в Україні здійснюється шляхом надання субвенцій з державного бюджету. Проведено аналіз структури та динаміки міжбюджетних трансфертів місцевим бюджетам з державного бюджету для вирівнювання вертикальних фіскальних дисбалансів за період з 2012 по 2022 роки. Встановлено, що зниження з 2019 року обсягів субвенцій місцевим бюджетам, а також зниження питомої ваги міжбюджетних трансфертів у доходах місцевих бюджетів та одночасне зниження питомої ваги міжбюджетних трансфертів у видатках державного бюджету не слід тлумачити як свідчення успішності реформи децентралізації, оскільки таке зниження є наслідком інших процесів – численних реформ і змін пріоритетів державної політики щодо регіонального розвитку. Постійний перерозподіл центральною владою делегованих місцевим бюджетам видаткових повноважень, що знаходить своє відображення у динамічній зміні структури міжбюджетних трансфертів, демонструє непослідовність державної політики та турбулентність бюджетної системи, безсистемність процесів вертикального вирівнювання. В Україні не здійснено чіткого розмежування функцій та обов'язків різних рівнів влади в сфері надання гарантованих державою соціальних послуг. Обсяг державних дотацій і субвенцій, який з 2019 року щорічно знижується, є недостатнім для місцевих бюджетів, про що свідчить хронічна їх дефіцитність. Усунення вертикальних фіскальних дисбалансів пропонується шляхом проведення чіткого розмежування власних та делегованих місцевим бюджетам повноважень щодо надання гарантованих державою соціальних послуг, оцінки їх вартості, та відповідне збільшення ресурсної бази місцевих бюджетів шляхом закріплення за ними більшого відсотка відрахувань загальнодержавних податків, зокрема податку на доходи фізичних осіб.

Ключові слова: місцеві бюджети, вертикальний фіскальний дисбаланс, дотація, освітня субвенція, медична субвенція, субвенція з соціального захисту населення.

The article identifies the peculiarities of the system of vertical fiscal imbalances equalization in Ukraine in the context of decentralization. The discrepancy between the financial resources of local budgets and the scope of delegated powers to provide social services guaranteed by the state causes vertical fiscal imbalances, which are levelled in Ukraine by providing subventions from the state budget. The author analyses the structure and dynamics of intergovernmental transfers to local budgets from the State budget to equalize vertical fiscal imbalances for the period from 2012 to 2022. It is established that the decline in the volume of subventions to local budgets since 2019, as well as the decline in the share of intergovernmental transfers in local budget revenues and the simultaneous decrease in the share of intergovernmental transfers in state budget expenditures should not be interpreted as evidence of the decentralization reform success, since such a decline is a consequence of other processes - numerous reforms and changes in the priorities of state policy on regional development. The constant redistribution of expenditure powers delegated to local budgets by the central government, which is reflected in the dynamic change in the structure of intergovernmental transfers, demonstrates the inconsistency of public policy and the turbulence of the budget system, as well as the unsystematic nature of vertical equalization processes. The functions and responsibilities of different levels of government in the provision of state-guaranteed social services are not clearly delineated in Ukraine. The amount of state grants and subventions, which has been decreasing annually since 2019, is insufficient for local budgets, as evidenced by their chronic deficits. It is proposed to eliminate vertical fiscal imbalances by clearly distinguishing between own and delegated powers of local budgets to provide state-guaranteed social services, assessing their cost, and the relevant increasing the resource base of local budgets by assigning a larger percentage of national taxes, including personal income tax, to local budgets.

Key words: local budgets, vertical fiscal imbalance, grant, educational subvention, medical subvention, subvention for social protection of the population.

УДК 332.122.54:336.143

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastructure75-34>

Ярошевич Н.Б.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри фінансів,
Національний університет
«Львівська політехніка»

Якимів А.І.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри технології управління,
Національний університет
«Львівська політехніка»

Yaroshevych Natalya

Lviv Polytechnic National University

Yakymiv Andriy

Lviv Polytechnic National University

Постановка проблеми. Забезпечення соціально-економічного розвитку держави та її регіонів неможливе без належного функціонування системи міжбюджетних відносин, призначеної для перерозподілу ресурсів у бюджетній системі з метою усунення фінансових дисбалансів та забезпечення мінімізації диспропорцій в розвитку регіонів. На всіх етапах розвитку бюджетної системи України, проблематика вирівнювання фінансової спроможності місцевих бюджетів перебувала у центрі уваги науковців, експертів, профільних асоціацій та органів державної влади. Протягом останніх років в Україні відбулися фундаментальні зміни в системі вирівнювання фіскальних

дисбалансів місцевих бюджетів в основному у зв'язку з реформою децентралізації влади. Проте і надалі актуальним залишається питання достатності коштів для забезпечення повноцінних потреб територіальних громад, особливо в контексті значних територіальних асиметрій дохідної бази та додаткових потреб, спричинених війною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фіскальні дисбаланси та методичні підходи до їх оцінки протягом останнього періоду досліджуються широким колом науковців та практиків, зокрема, Луніною І.О. [1], Кульчицьким М.І., Забродською О.В. [2], В.В. Письменним [3], Савченко Ю.М. [4] та іншими. Вивченню зарубіжного досвіду

організації міжбюджетних відносин для вертикального фінансового вирівнювання присвячено праці Наконечної Г.Я., Лукаш Я.Л. [5], Письменного В.В., Палац Х.П. [6]; Пйонтко Н.Б. [7], Ткачика Ф.П. [8]. Проблеми фінансового вирівнювання в Україні досліджували Бенювська Л.Я. [9], Волохова І.С. [10] та інші. Через недостатню кількість емпіричних даних, в зарубіжній практиці дослідження вертикальних фіскальних дисбалансів в основному виконуються на прикладах федеративних країн. Зокрема, заслуговує на увагу аналіз показників вертикальних і горизонтальних дисбалансів, проведений науковцями Bird R., Tarasov A. [11] на прикладі восьми розвинутих федеральних країн – Австралії, Австрії, Бельгії, Канади, Німеччини, Іспанії, Швейцарії та США в рамках дослідження концепцій вертикального фіскального дисбалансу (фіскального розриву) і горизонтального фіскального дисбалансу (вирівнювання).

Незважаючи на значний науковий доробок у цій сфері в контексті змін, які відбуваються в бюджетному законодавстві України, питання стану системи фінансового вирівнювання фіскальних дисбалансів потребують дослідження, визначення причини їх виникнення і способів усунення.

Постановка завдання. Мета статті полягає у визначенні і систематизації проблем фінансового вирівнювання в Україні в сучасних умовах та пошуку шляхів усунення вертикального фіскальних дисбалансів. Для досягнення зазначеної мети дослідимо механізм верикального вирівнювання фіскальних дисбалансів в Україні, проаналізуємо структуру і динаміку міжбюджетних трансфертів місцевим бюджетам з державного бюджету у новій моделі вирівнювання податкоспроможності територій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна, як унітарна держава з дворівневою бюджетною системою, більшу частину фінансових ресурсів концентрує у державному бюджеті. При цьому вплив реформи фінансової децентралізації, що покликана збільшити спроможність та самостійність місцевих бюджетів та знизити їх залежність від державного бюджету майже не прослідковується по динаміці питомої ваги доходів місцевих бюджетів без урахування міжбюджетних трансфертів у доходах зведеного бюджету: якщо протягом 2003–2015 років цей показник коливався на рівні 18,5% – мінімальне значення (у 2015 році) до 25,2% – максимальне (у 2007 році), то з початком реформи децентралізації у 2015 році показник почав зростати до 23,1% у 2019 році, а з 2020 року знову знижуватися і у 2022 році досягнув значення 19%, що є майже мінімальним значенням протягом останніх 20-и років. У зв'язку з проведенням в Україні з 2015 року реформи фінансової децентралізації змінилася і система бюджетного вирівнювання (рис. 1).

До 2015 року основним міжбюджетним трансфертом місцевим бюджетам з державного бюджету була дотація вирівнювання, питома вага якої у структурі міжбюджетних трансфертів становила майже 50% (рис. 1), при цьому дотацію вирівнювання отримували 95% місцевих бюджетів.

Дотація вирівнювання призначалася для підтримки спроможності бюджету, який його отримував, була формою державного регулювання вирівнювання «за видатками» і надавалася без встановлення напрямків її використання. Всі видатки і доходи місцевих бюджетів поділялися на такі, що враховуються і не враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів з державного бюджету. Дотація вирівнювання надавалася місцевому бюджету на різницю перевищення видатків, що враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів над відповідними доходами місцевого бюджету.

Така система вирівнювання у довгостроковому періоді призвела до акумулювання коштів на рівні обласних центрів і районів, та зменшенні доступності суспільних благ для жителів сіл, селищ і міст.

З 2015 року реформою децентралізації передбачається створення умов розвитку територіальних громад, шляхом формування складу їх доходів аналогічно до складу доходів міст обласного значення, які до реформи мали найвищий серед місцевих бюджетів рівень бюджетної забезпеченості, та делегування їм значного обсягу видаткових повноважень з метою вирішення на місцях переважної більшості питань.

Невідповідність фінансових ресурсів місцевого бюджету обсягу делегованих йому повноважень щодо надання гарантованих державою соціальних послуг, внаслідок нечіткого розмежування функцій та обов'язків між центральною та місцевою владою, викликає вертикальні фіскальні дисбаланси, вирівнювання яких в Україні здійснюється шляхом надання субвенцій – цільових міжбюджетних трансфертів. В Україні обсяг делегування доходних повноважень органам місцевого самоврядування є недостатнім у порівнянні з зростаючим обсягом їх видаткових повноважень (рис. 2), в основному щодо невластивих їм соціальних видатків [14, с. 44], що викликає вертикальні фіскальні дисбаланси.

Відповідно, у зв'язку з реформою децентралізації система міжбюджетних трансфертів місцевим бюджетам в Україні зазнала істотних змін, і протягом останніх років демонструє зміну пріоритетів у державній політиці регіонального розвитку та постійного коливання затвердженого курсу на децентралізацію влади (рис. 1).

Зокрема, у зв'язку зі зміною механізму надання пільг та житлових субсидій, з 2020 року субвенція з соціального захисту населення, питома вага якої була значною як до реформи (40–43%),

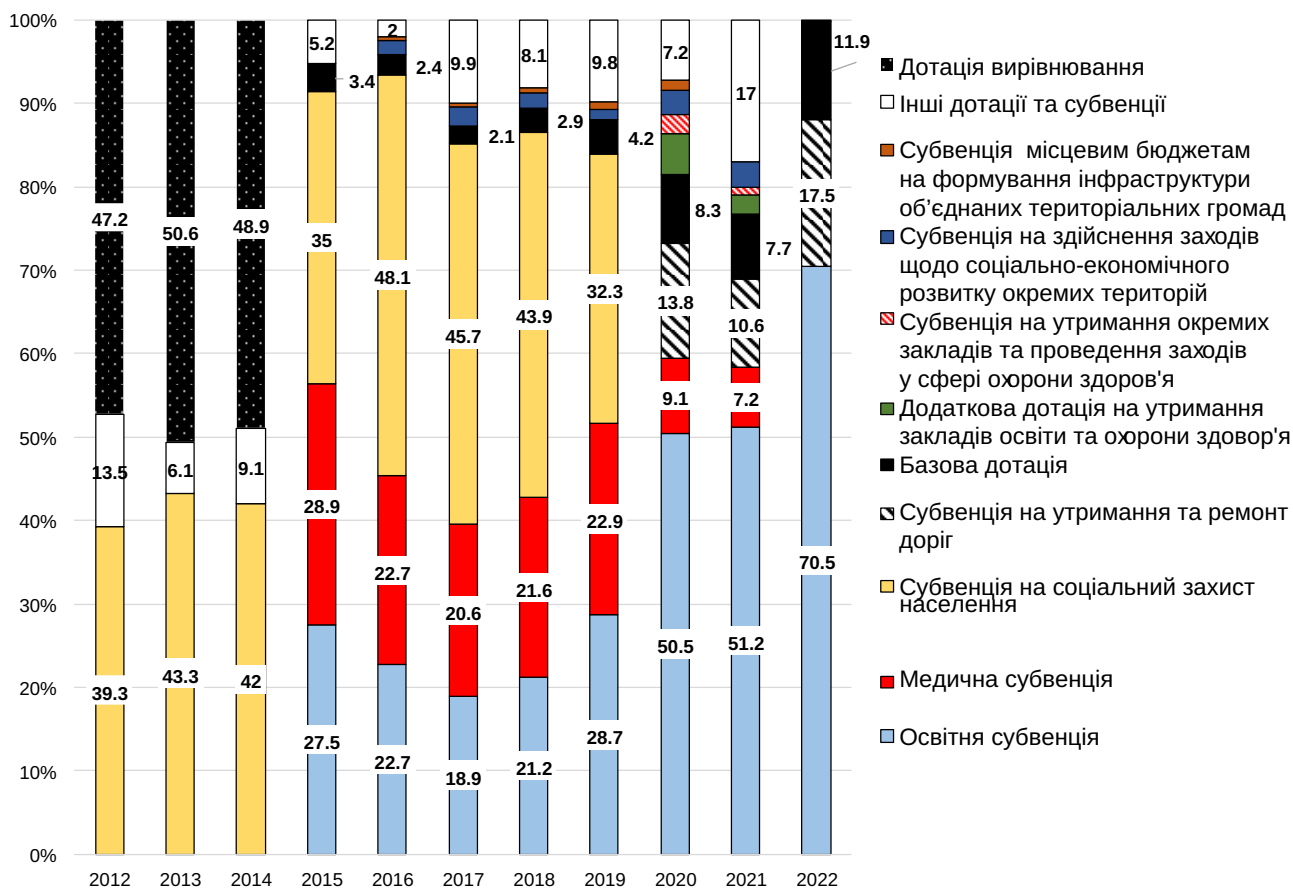

Рис. 1. Структура міжбюджетних трансфертів з державного бюджету місцевим бюджетам в Україні у 2012–2022 роках

Джерело: побудовано авторами за даними [12; 13]

так і протягом 2015–2019 років (32,3–48%), не нараховується. Видатки на соціальний захист населення, які раніше фінансувалися за рахунок субвенції місцевим бюджетам було передано Департаментам соціального захисту населення райдержадміністрацій на виконання бюджетних програм КПКВК 2501030 «Виплата деяких видів допомог, компенсацій, грошового забезпечення та оплата послуг окремих категорія населення» (через яку здійснюється виплата допомог сім'ям з дітьми, малозабезпеченим сім'ям та дітям інвалідам, дітям сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування) та КПКВК 2501230 «Виплата пільг та житлових субсидій громадянам на оплату житлово-комунальних послуг, придбання твердого пічного побутового палива і скрапленого газу у грошовій формі» (через яку здійснюється виплата пільг та житлових субсидій населенню) Міністерства соціальної політики. Мінсоцполітики спрямовує кошти структурним підрозділам з питань соціального захисту населення обласних державних адміністрацій для здійснення соціальних виплат згідно поданих ними заявок. Департаменти соціального захисту населення держадміністрацій призначають державну соціальну допомогу, виплата якої здійснюється шляхом перерахування

громадянам адресної соціальної допомоги через установи банків або АТ «Укрпошта». Тобто частину функцій, попередньо делегованих на виконання територіальним громадам, передано назад райдержадміністраціям, ліквідація яких передбачалася по завершенню першого етапу реформи децентралізації і передачі функцій держадміністрацій до територіальних громад. Натомість спостерігається повернення райдержадміністраціям частини раніше виконуваних ними функцій, що наочно демонструє різке коливання питомої ваги видатків місцевих бюджетів у зведеному бюджеті (рис. 2). А з 2021 року почався і продовжується процес передачі функцій з нарахування і виплати всіх видів соціальної допомоги (на першому етапі – житлових субсидій) від органів соціального захисту населення держадміністрацій до органів Пенсійного фонду України, про що свідчить перерозподіл у 2021 році видатків, шляхом передачі коштів з програми 2501030 «Виплата деяких видів допомог, компенсацій, грошового забезпечення та оплата послуг окремих категорія населення» на програму 2506080 «Фінансове забезпечення виплати пенсій, надбавок та підвищень до пенсій, призначених за пенсійними програмами, та дефіциту коштів Пенсійного фонду» [15].

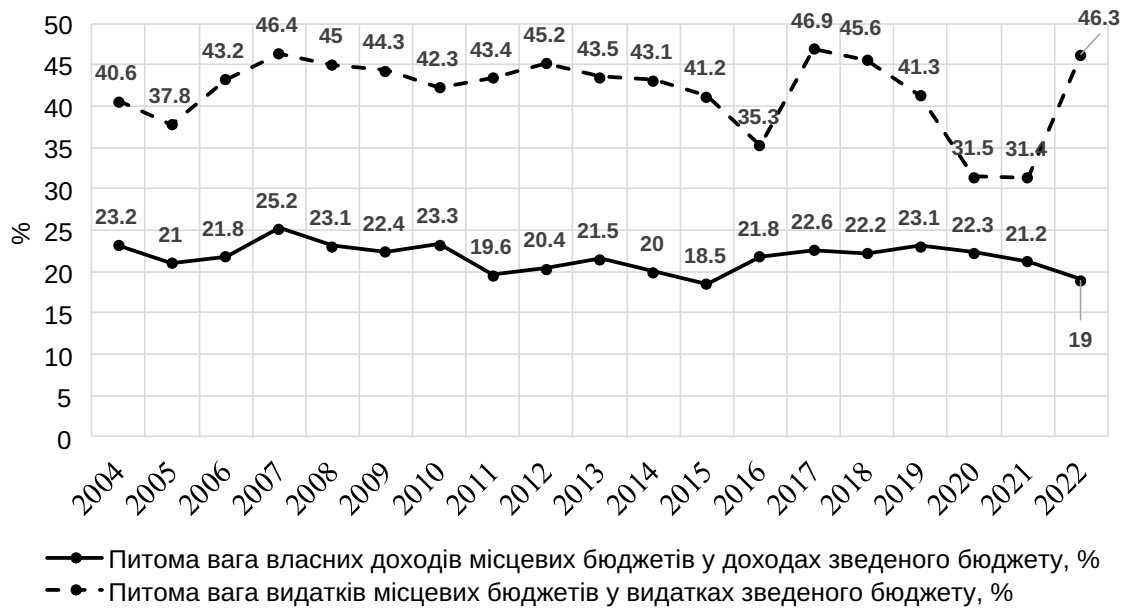

Рис. 2. Графічна інтерпретація причин вертикальних фіскальних дисбалансів в Україні

Джерело: побудовано авторами за даними [12; 13]

Реалізацією II етапу медичної реформи відповідно до Закону України «Про державні гарантії медичного обслуговування населення» [16], згідно з якою фінансування видатків за програмою державних гарантій медичного обслуговування здійснюється з державного бюджету через НСЗУ, передбачена відміна з 2020 року медичної субвенції, питома вага якої (рис. 1) протягом 2015–2020 років була досить значною (22–23%). З 2020 року відповідні видатки здійснюються за рахунок коштів бюджетної програми державного бюджету КПКВК 2308060 «Реалізація програми державних гарантій медичного обслуговування населення». В сфері медичних послуг, гарантованих державою, зберігається субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на здійснення підтримки окремих закладів та заходів у системі охорони здоров'я (за програмою КПКВК 2311500). У 2020 та 2021 роках також значними були обсяги додаткової дотації місцевим бюджетам на утримання закладів освіти та охорони здоров'я, що виникла у зв'язку з нагальною необхідністю фінансування заходів боротьби з пандемією COVID-19. Також зміну пріоритетів державного фінансування наочно демонструє поява з 2020 року субвенції на утримання і ремонт доріг, питома вага є значною і складає 11–18% (рис. 1).

Система вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів, що замінила систему балансування доходів і видатків місцевих бюджетів передбачає також і заміну суб'єкта прийняття рішення про надання трансфертів. Якщо раніше розподіл усіх міжбюджетних трансфертів здійснювало Міністерство фінансів, то зараз ця функція закріплена за галузевими міністерствами, а розподіл

трансфертів на місцевому рівні – за місцевою владою, справедливість рішень яких часто є сумнівною. Зокрема, з метою посилення мотивації територіальних громад до об'єднання та прискорення цього процесу, з 2016 до 2020 року – поки формувалася більшість територіальних громад, з державного бюджету виділялася субвенція на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад. З 2021 року, коли кількість утворених територіальних громад майже досягла планового значення (1469, з них 1438 мають прямі відносини з державним бюджетом), інфраструктурна субвенція у державному бюджеті більше не передбачена [17]. Загальний обсяг інфраструктурної субвенції розподілявся між бюджетами територіальних громад, пропорційно до площі об'єднаної територіальної громади та кількості сільського населення в такій територіальній громаді з рівною вагою обох цих чинників. Проте розподіл субвенції здійснювання місцевими органами влади нерівномірно і з дуже малим рівнем врахування інтересів жителів сільської місцевості [18, с. 71–72]. Також Рахунковою палатою зафіксовано численні факти невикористання місцевими бюджетами наданої їм субвенції та нерезультативного її використання органами місцевого самоврядування [19].

Розподіл міжбюджетних трансфертів галузевими міністерствами також має низку проблем. Зокрема, про недосконалий механізм розподілу освітньої субвенції свідчить регулярний її перерозподіл розпорядженнями КМУ, зокрема у 2018 році [20] в 9 областях (Волинська, Дніпропетровська, Закарпатська, Івано-Франківська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Чернівецька, Чернігівська) перерозподілялися міжбюджетні призначення

освітньої субвенції, оскільки в одних місцевих бюджетах виявили значні її резерви, тоді коли в інших недостатність, що призвело до несвоєчасної оплати праці педагогів. Значне зростання питомої ваги освітньої субвенції (рис. 1) відбувається не скільки за рахунок абсолютного зростання суми освітньої субвенції, як за рахунок зниження абсолютного значення всіх інших трансфертів, загальний обсяг яких знижується – на майже 15% у 2019 році, 37% у 2020 році, 21,3% у 2022 році. З 2017 року розподіл субвенцій на соціально-економічний розвиток окремих територій здійснюється міжвідомчою комісією, 50% складу якої є депутатами Верховної ради. При цьому розподіл здійснюється без чітких критеріїв щодо вибору об'єктів фінансування, що фактично перетворює субвенцію на інструмент впливу політиків на територіальні громади з метою здобуття електоральних переваг.

Обсяг державних дотацій і субвенцій, що з 2019 року постійно знижується, є недостатнім для місцевих бюджетів, про що свідчить хронічна їх дефіцитність. Значна частина видатків на місцях все ще фінансуються за рахунок трансфертів, що надходять з державного бюджету. Зниження питомої ваги міжбюджетних трансфертів у доходах місцевих бюджетів, як і зниження питомої ваги міжбюджетних трансфертів у видатках державного бюджету не слід тлумачити як свідчення успішності реформи децентралізації, оскільки таке зниження є наслідком інших процесів – численних реформ і змін пріоритетів державної політики щодо регіонального розвитку.

Висновки з проведеного дослідження.

Значна динаміка структури міжбюджетних трансфертів демонструє низьку послідовність і системність процесів вертикального вирівнювання. В Україні не здійснено чіткого розмежування функцій та обов'язків різних рівнів влади в сфері надання соціальних послуг. Вертикальні фіскальні дисбаланси, що виникають необхідно усунути шляхом перерозподілу навантаження з надання соціальних послуг між різними рівнями влади. Для чого необхідно провести інвентаризацію та оцінку вартості гарантованих державою соціальних послуг та чітко розмежувати обсяги делегованих і власних повноважень органів місцевого самоврядування.

Воєнний стан також вносить значні корективи у ситуацію з доходами, видатками і необхідним обсягом міжбюджетних трансфертів бюджетів місцевого самоврядування. У зв'язку із збройною російською агресією проти України, у багатьох місцевих бюджетах виникають значні диспропорції, зокрема, територіальні громади на деокупованих, тимчасово окупованих та інших територіях України зазнали негативного впливу у зв'язку з бойовими діями та втратили (1) основні джерела

наповнення бюджету, (2) частину критичної інфраструктури (пошкоджено і знищено), (3) частину трудових ресурсів (внутрішньо переміщені особи). Все це вимагає додаткового фінансового ресурсу. Тому необхідним є збільшення фінансової спроможності місцевих бюджетів, шляхом закріплення за ними більших нормативів відрахувань загальнодержавних податків і зборів, зокрема ПДФО, а для підтримки територіальних громад, що зазнали негативного впливу у зв'язку з повномасштабною збройною агресією необхідними є додаткові дотації, методика визначення обсягу та розподілу яких необхідно розробити. Діюча система міжбюджетних відносин повинна адекватно відображати процеси формування достатніх обсягів фінансових ресурсів, а трансфертна підтримка з державного бюджету повинна узгоджуватись з потребами адміністративно-територіальних одиниць, бути стабільною та прозорою.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Диверсифікація доходів місцевих бюджетів / [Луніна І.О., Кириленко О.П., Лучка А.В. та ін.]; за ред. д.е.н. І.О. Луніної; НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. Київ, 2010. 320 с.
2. Кульчицький М.І., Заброцька О.В. Фінансове територіальне вирівнювання в системі міжбюджетних відносин : Монографія. Львів : Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, 2015. 335 с.
3. Письменний В.В. Теоретико-методологічні аспекти формування місцевих бюджетів : Монографія. Тернопіль : ТНЕУ, 2018. 468 с.
4. Савченко Ю.М. Фіскальні дисбаланси та методичні підходи до їх оцінки. *Бізнес Інформ*. 2021. № 6. С. 219–228.
5. Наконечна Г.Я., Лукаш Я.Л. Зарубіжний досвід міжбюджетних відносин. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2016. Вип. 2. Т. 2. С. 81–85.
6. Письменний В.В., Палац Х.П. Сучасні виклики системи фінансового вирівнювання територій: досвід України і скандинавських країн. *Вісник Запорізького національного університету. Серія «Економічні науки»*. 2014. № 3. С. 112–122.
7. Пйонтко Н.Б. Зарубіжні моделі фінансового вирівнювання та перспективи їх упровадження в Україні. *Бізнес Інформ*. 2015. № 9. С. 43–54.
8. Качик Ф.П. Податкові доміанти фінансового вирівнювання розвитку територій в умовах воєнного стану. *Причорноморські економічні студії*. 2022. Випуск 74. С. 203–209. DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.74-30>
9. Бенювська Л.Я. Фінансове вирівнювання в контексті реформи децентралізації влади: проблеми та перспективи. *Світ фінансів*. 2019. № 2 (59). С. 85–97.
10. Волохова І.С. Фінансове вирівнювання в Україні: пошук ефективної моделі. *Проблеми економіки*. 2013. № 4. С. 324–330.
11. Bird R., Tarasov A. Closing the Gap: Fiscal Imbalances and intergovernmental Transfers in Developed Federations. *Environment and Planning C:*

Government and Policy. 2004. Vol. 22. Is. 1. P. 77–102. DOI: <https://doi.org/10.1068/c0328>

12. Openbudget. Державний веб-портал бюджету для громадян Міністерства фінансів України URL: <https://openbudget.gov.ua/local-budget?id=26000000000>

13. Міністерство фінансів України. Офіційний сайт URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/expense/2022/>

14. Територіальні громади в умовах децентралізації: ризики та механізми розвитку: монографія / за ред. Кравців В. С., Сторонянської І. З. Львів : ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України, 2020. 531 с.

15. Про перерозподіл деяких видатків державного бюджету, передбачених Міністерству соціальної політики на 2021 рік: Розпорядженням Кабінету Міністрів України N 779-р від 15.07.2021 р. URL: <https://ips.ligazakoni.net/document/KR210779>

16. Про державні гарантії медичного обслуговування населення: Закон України № 2168-VIII від 19.10.2017 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19#Text>

17. Ярошевич Н.Б., Якимів А.І., Чубка О.М. Бюджетне інвестування на місцевому рівні. *Інфраструктура ринку*. 2021. Випуск 53. С. 153–160. DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastruct53-26>

18. Риковська О.В. Дотаційність бюджетів територіальних громад як фінансовий механізм інклюзивного сільського розвитку. *Український соціум*. 2022. №4 (83). С. 61–75.

19. Колтик Оксана, Мазярчук Віктор, Наталія Слеш. Ефективність використання міжбюджетних трансфертів: основні порушення. *Звіт щодо основних недоліків та порушень, ідентифікованих зовнішнім та внутрішнім аудитами під час проведення заходів контролю. Програма «U-LEAD з Європою»*. 2021. 42 с. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/727/U-LEAD_budget.pdf

20. Удосконалення фінансування системи освіти України як передумова успішного реформування : монографія / за ред. С.Л. Лондара; ДНУ «Інститут освітньої аналітики». Київ, 2021. 274 с.

REFERENCES:

1. Lunina, I.O., Kyrylenko, O.P., Luchka, A.V., others (2010) *Dyversyfikatsiya dokhodiv mistsevykh byudzhetyv* [Diversification of local government revenues], ed. by Dr. Sc. I.O. Lunina; Institute of Economics and Forecasting. Kyiv. 320 p. (in Ukrainian)

2. Kulchytskyi, M.I., Zabrotska, O.V. (2015) *Finansove terytorial'ne vyryvnyuvannya v systemi mizhbyudzhetykh vidnosyn: monohrafiya* [Financial territorial equalization in the system of inter-budgetary relations: monograph] Lviv: Ivan Franko Lviv National University. 335 p. (in Ukrainian)

3. Pysmennyi, V.V. (2018) *Teoretyko-metodolohichni aspekty formuvannya mistsevykh byudzhetyv: Monohrafiya* [Theoretical and methodological aspects of the formation of local budgets: Monograph]. Ternopil: Ternopil National University of Economics 468 p. (in Ukrainian)

4. Savchenko, Yu.M. (2021) *Fiskalni dysbalansy ta metodychni pidkhody do yikh otsinky* [Fiscal imbalances and methodical approaches to their assessment]. *Business Inform*, no. 6, pp. 219–228. (in Ukrainian)

5. Nakonechna, G.Ya., Lukash, Y.L. (2016) *Zarubizhnyy dosvid mizhbyudzhetykh vidnosyn* [Foreign experience of interbudgetary relations]. *Naukovyy visnyk Kherson'skoho derzhavnoho universytetu. Seriya «Yurydychni nauky»* [Scientific Bulletin of Kherson State University. Series "Legal Sciences"]. Issue 2, vol. 2, pp. 81–85. (in Ukrainian)

6. Pysmennyi, V.V., Palace, H.P. (2014) *Suchasni vykylyky systemy finansovoho vyryvnyuvannya terytoriy: dosvid Ukrayiny i skandinavskykh krayin* [Modern challenges of the system of financial equalization of territories: experience of Ukraine and Scandinavian countries]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Seriya «Ekonomichni nauky»* [Bulletin of Zaporizhzhya National University. Series "Economic Sciences"], no. 3, pp. 112–122. (in Ukrainian)

7. Pyontko, N. B. (2015) *Zarubizhni modeli finansovoho vyryvnyuvannya ta perspektyvy yikh uprovdzheniya v Ukrayini* [Foreign models of financial equalization and prospects for their implementation in Ukraine]. *Business Inform*, no. 9, pp. 43–54. (in Ukrainian)

8. Tkachyk, F.P. (2022) *Podatkovi dominanty finansovoho vyryvnyuvannya rozvytku terytoriy v umovakh voyennoho stanu* [Fiscal Dominants of Financial Equalization of Territorial Development in Martial Law]. *Prychornomorski ekonomichni studiyi* [Black Sea Economic Studies]. Issue 74, pp. 203–209. DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.74-30> (in Ukrainian)

9. Benovska, L.Ya. (2019) *Finansove vyryvnyuvannya v konteksti reformy detsentralizatsiyi vlady: problemy ta perspektyvy* [Financial equalization in the context of decentralization reform: challenges and prospects]. *Svit finansiv* [The world of finance], no. 2 (59), pp. 85–97. (in Ukrainian)

10. Volokhova, I.S. (2013) *Finansove vyryvnyuvannya v Ukrayini: poshuk efektyvnoyi modeli* [Financial equalization in Ukraine: the search for an effective model]. *Problemy ekonomiky* [Problems of the economy], no. 4, pp. 324–330. (in Ukrainian)

11. Bird R., Tarasov A. (2004) *Closing the Gap: Fiscal Imbalances and intergovernmental Transfers in Developed Federations*. Environment and Planning C: Government and Policy. Vol. 22. Is. 1. P. 77–102. DOI: <https://doi.org/10.1068/c0328>

12. Openbudget. *Derzhavnyy veb-portal byudzhetu dlya hromadyan Ministerstva finansiv Ukrayiny* [State budget web portal of the Ministry of Finance of Ukraine for citizens]. Available at: <https://openbudget.gov.ua/local-budget?id=260000000000> (in Ukrainian)

13. Ministry of Finance of Ukraine. Official website Available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/expense/2022/> (in Ukrainian)

14. Kravtsiv V.S., Storonianska I.Z. and other (2020) *Terytorialni hromady v umovakh detsentralizatsiyi: ryzyky ta mekhanizmy rozvytku: monohrafiya* [Territorial communities in conditions of decentralization: risks and mechanisms of development: monograph]. Lviv: State institution "Institute of Regional Studies named after M.I. Dolishnyi of the National Academy of Sciences of Ukraine, 531 p. (in Ukrainian)

15. Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On the redistribution of some state budget expenditures, provided for by the Ministry of Social Policy for 2021» № 779-p від 15.07.2021. Available at: <https://ips.ligazakon.net/document/KR210779> (in Ukrainian)

16. Law of Ukraine «On state guarantees of medical care for the population» № 2168-VIII від 19.10.2017 Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19#Text> (in Ukrainian)

17. Yarosevych, N.B., Yakymiv, A.I., Chubka, O.M. (2021) Byudzhethne investuvannya na mistsevomu rivni [Budget investment at the local level]. *Infrastruktura rynku* [Market infrastructure]. Issue 53, pp. 153–160. DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastruct53-26> (in Ukrainian)

18. Rykovska, O.V. (2022) Dotatsiynist' byudzhethiv terytorialnykh hromad yak finansovyy mekhanizm inklyuzyvnoho silskoho rozvytku [Subsidy of the budgets of territorial communities as a financial mechanism of inclusive rural development]. *Ukrayinskyi sotsium* [Ukrainian society], no. 4 (83), pp. 61–75. (in Ukrainian)

19. Oksana Koltyk, Viktor Mazyarchuk, Natalia Slysh (2021). Efektyvnist vykorystannya mizhbyudzhethnykh transfertiv: osnovni porushennya [The effectiveness of the use of interbudgetary transfers: the main violations]. *Zvit shchodo osnovnykh nedolikhiv ta porushen, identyfikovanykh zovnishnim ta vnutrishnim audytamy pid chas provedennya zakhodiv kontrolyu. Prohrama «U-LEAD z Yevropoyu»* [Report on the main shortcomings and violations identified by external and internal audits during control measures. "U-LEAD with Europe" program]. 42 p. Available at: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/727/U-LEAD_budget.pdf (in Ukrainian)

20. Londar, S.L. and other (2021) Udoskonalennya finansuvannya systemy osvity Ukrayiny yak peredumova uspishnoho reformuvannya: monohrafiya [Improving the financing of the education system of Ukraine as a prerequisite for successful reform: monograph]. DNU «Institute of Educational Analytics». Kyiv 274 p. (in Ukrainian)

РОЗДІЛ 8. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

СУТНІСТЬ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ДОХОДІВ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВАTHE ESSENCE AND CLASSIFICATION OF INCOME
OF THE AGRICULTURAL ENTERPRISE

У статті розглянуто основний підхід до визначення доходу підприємства у нормативно-правовій базі та сучасних наукових джерелах визначено його недолік та запропоновано уточнення дефініції. вважаємо, що визначення у нормативно-правовій базі доцільно доповнити уточненням – без врахування фактору збитковості підприємства. Розкрито особливості доходу саме сільськогосподарського підприємства, зокрема такі як джерела формування (дохід від реалізації сільськогосподарської продукції, результати оцінки первісної вартості біологічних активів), сезонний характер, можливість визнання до моменту реалізації, перехід доходу у категорію витрат. Узагальнено класифікаційні ознаки доходу та проаналізовано динаміку доходів сільськогосподарських підприємств у різних розрізах. Чітка та логічна структура класифікації доходів дає можливість організувати ефективну систему їх бухгалтерського обліку.

Ключові слова: дохід, економічні вигоди, сезонність, дохід від реалізації, операційна діяльність, фінансова діяльність, інвестиційна діяльність.

The main goal of the activity of any enterprise is to obtain the maximum profit, which cannot be realized without obtaining the necessary level of income. The income of the enterprise, regardless of the field of activity, form of ownership and other factors, is of exceptional importance not only for a separate subject of entrepreneurial activity, but also for the economy as a whole. The article examines the main approach to determining the income of an enterprise in the legal framework and modern scientific sources, identifies its shortcomings, and proposes clarification of the definition. we believe that it is advisable to supplement the definition in the legal framework with a clarification – without taking into account the factor of unprofitability of the enterprise. As for the income of the agricultural enterprise, it is necessary to point out its main features. The first feature of the formation of the income of an agricultural enterprise is that it includes not only directly the income from the sale of agricultural products, but also the results of the assessment of the initial value of biological assets and the growth of their fair value. The second feature is that the amount of income of an agricultural enterprise is influenced by the seasonality factor, especially in the field of crop production. The third feature of the formation of income of agricultural enterprises is that it is often recognized before the sale of agricultural products directly after their production. As a fourth feature, it should be pointed out that agricultural products, in respect of which income is recognized, may be transferred to the category of expenses in subsequent reporting periods. Classification characteristics of income are summarized and the dynamics of incomes of agricultural enterprises in different sections are analyzed. A clear and logical structure of income classification makes it possible to organize an effective system of their accounting. The study of the peculiarities of the formation of incomes of agricultural enterprises provides grounds for the conclusion of the need for further research and improvement of the process of formation of incomes of enterprises with a seasonal nature of production. In particular, in the accounting of the income of agricultural enterprises, it is necessary to take into account the time factor caused by the peculiarities of seasonal production, when applying the principle of accrual and correspondence of income and expenses.

Key words: income, economic benefits, seasonality, income from sales, operational activity, financial activity, investment activity.

УДК 338.435

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastructure75-35>

Залужня А.В.

магістр,

Дніпровський державний

аграрно-економічний університет

Zaluzhnyya Alyona

Dnipro State Agrarian and Economic

University

Постановка проблеми. Головною метою діяльності будь-якого підприємства є отримання максимального прибутку, яка не може бути реалізована без отримання необхідного рівня доходів. Доходи підприємства незалежно від галузі діяльності, форми власності та інших факторів мають виключне значення не лише для окремого суб'єкта підприємницької діяльності, а й для економіки в цілому. За рахунок вирахувань з доходу та податку на прибуток підприємств формується основна частина ресурсів держави, регіональних і місцевих органів влади. Тому дослідження сутності та класифікації доходу з метою ефективної організації бухгалтерського обліку цього об'єкту залишається актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематику визначення сутності та класифікації доходів для потреб бухгалтерського обліку та управління піднімають у своїх дослідженнях такі науковці як Козаченко А.Ю., Кубіній Н.Ю., Данайканич О.В., Кубуній В.В., Мулик Т.О., Ткаченко Т.П., Тульчинська С.О. та інші. Попри це, залишається низка проблем визначення сутності та класифікації доходів, які потребують подальших досліджень, зокрема

Постановка завдання. Метою дослідження є розглянути теоретичні засади визначення сутності та класифікації доходів на сучасному етапі для потреб бухгалтерського обліку, особливості формування доходу у сільськогосподарських підприємствах.

Виклад основного матеріалу дослідження.

В першу чергу, необхідно визначити досліджувану категорію «дохід». Слід зазначити, що дослідники, визначаючи дохід для потреб бухгалтерського обліку, використовують підхід близький до того, який визначений у нормативно-правовій базі, зокрема НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: доходи – це збільшення економічних вигод у вигляді надходження активів або зменшення зобов'язань, які приводять до зростання власного капіталу, за винятком зростання капіталу за рахунок внесків власників [1]. Аналогічні визначення знаходимо у Концептуальній основі фінансової звітності [2], Міжнародному стандарті фінансової звітності для малих та середніх підприємств [3], МСФЗ 15 «Дохід від договорів з клієнтами» [4].

Так, наприклад, Ткаченко Т.П. пропонує визначати дохід підприємства як отримання економічних вигід, як в грошовій, так і в майновій формі, які призводять до збільшення активів або зменшення зобов'язань підприємства, за винятком внесків власників за певний період [5]. Тобто дане визначення лише уточнює форму у якій можуть надходити доходи на підприємство. Схоже визначення дає дослідниця Козаченко А.Ю., яка визначає дохід як одержання підприємством певних активів (матеріальних ресурсів чи грошей) або зменшення сум зобов'язань, що призводять до збільшення суми власного капіталу (за мінусом збільшення сум капіталу з внесків власників або учасників) [6]. На думку Мулик Т.О. дохід підприємства – це надходження активів одержаних внаслідок його діяльності за певний період часу у вигляді збільшення економічних вигід, що приводить до зростання капіталу суб'єкта господарювання [7]. Але це визначення не враховує, що дохід може формуватись і внаслідок та зменшення зобов'язань та не виключає випадок збільшення капіталу за рахунок внесків засновників. Але слід зазначити, що у цього підходу до визначення категорії «дохід» є суттєвий недолік, оскільки у випадку збитковості підприємства зменшення капіталу підприємства може відбуватись на фоні стабільної динаміки або навіть зростання доходу підприємства. Тому вважаємо, що визначення у нормативно-правовій базі доцільно доповнити уточненням – без врахування фактору збитковості підприємства.

Щодо доходів сільськогосподарського підприємства, то слід вказати на такі його основні особливості. Перша особливість формування доходу сільськогосподарського підприємства полягає у тому, що він включає в себе не тільки безпосередньо дохід від реалізації сільськогосподарської продукції, а також – результати оцінки первісної вартості біологічних активів та зростання їх справедливої вартості. Друга особливість полягає в тому, що обсяг доходу сільськогосподарського

підприємства перебуває під впливом фактору сезонності, особливо у галузі рослинництва. Третьою особливістю формування доходу сільськогосподарських підприємств є те, що часто його визнання відбувається до реалізації безпосередньо сільськогосподарської продукції після її виробництва. Як четверту особливість слід вказати на те що, що сільськогосподарська продукція щодо якої визнано дохід, у наступних звітних періодах може перейти в категорію витрат.

Наприклад, за статистичними даними щомісячної динаміки доходів у 2021 році, у порівнянні з динамікою обсягу реалізації тварин сільськогосподарських живих, яка є відносно стабільною щомісяця, динаміка обсягу реалізації зернових та зернобобових культур демонструє вплив фактору сезонності. Так у вересні-грудні формується 50,5% обсягу реалізації, а у липні обсяг реалізації сягнув мінімального значення. Динаміка формування доходу конкретного сільськогосподарського підприємства суттєво залежить від співвідношення виробництва різних видів сільськогосподарської продукції, а також ситуації на ринку збуту.

Чітка та логічна структура класифікації доходів дає можливість організувати ефективну систему їх бухгалтерського обліку. Так у НП(С)БО 15 «Дохід», доходи підприємства поділяють на доходи від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг, інших активів та використання активів підприємства іншими фізичними та юридичними особами, результатом якого є отримання відсотків, дивідендів, роялті [8]. У наукових джерелах доходи підприємства класифікуються за широким колом ознак – характером отримання, видами діяльності, повнотою, формою розрахунку, періодичністю надходження, за сегментами, за віднесенням до звітного періоду, за оподаткуванням, за валютою отримання та інші.

Основну частину доходу сільськогосподарського підприємства складає саме дохід від реалізації продукції. Його динаміка наведена на рис. 2. За даними рис. 2 можемо зробити висновок, протягом 2010–2021 років дохід від реалізації продукції сільськогосподарських підприємств мав стійку тенденцію до зростання, зокрема за рахунок зростання експортної виручки. У 2022 році у зв'язку з введенням воєнного стану, окупацією територій, мінуванням сільськогосподарських угідь, блокуванням та обмеженням морських шляхів транспортування продукції відбулося скорочення обсягу реалізації продукції сільськогосподарських підприємств. Дохід від реалізації продукції обліковується на субрахунок 703 «Дохід від реалізації готової продукції».

У складі інших операційних доходів відображаються всі інші доходи, як не пов'язані з реалізацією продукції (товарів, робіт, послуг): дохід від реалізації іноземної валюти, дохід від реалізації інших оборотних активів (виробничих запасів, малоцінних

За видами діяльності	<ul style="list-style-type: none"> Від операційної, фінансової, інвестиційної діяльності
За повнотою відображення	<ul style="list-style-type: none"> Валовий, необхідний, можливий
За формою розрахунку	<ul style="list-style-type: none"> Загальний, чистий
За періодичністю надходження	<ul style="list-style-type: none"> Поточний, капіталізований
За віднесенням до звітного періоду	<ul style="list-style-type: none"> Доходи минулих періодів, поточні, доходи майбутніх періодів
За оподаткуванням	<ul style="list-style-type: none"> Доходи, що враховуються і не враховуються при оподаткуванні
За валютою отримання	<ul style="list-style-type: none"> Монетарний, немонетарний
За сегментами	<ul style="list-style-type: none"> Продуктовими, географічними тощо

Рис. 1. Класифікація доходів [5; 6; 7]

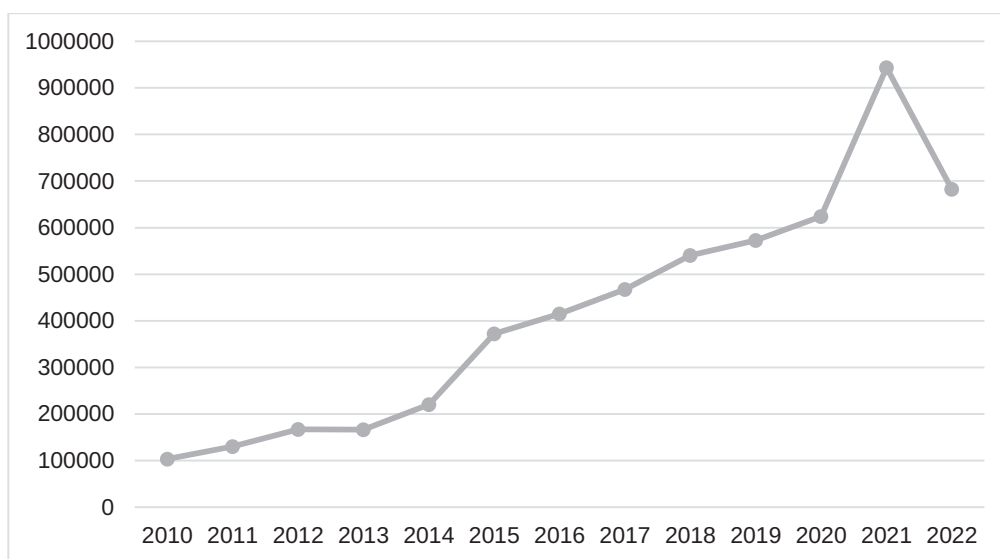

Рис. 2. Динаміка доходу від реалізації продукції сільськогосподарських підприємств України у 2010–2022 роках, млн. грн. [9]

та швидкозношуваних предметів тощо), дохід від операційної оренди активів, дохід від операційної курсової різниці, пені, штрафи, неустойки, визнані боржником або щодо яких отримано рішення судових органів про їх стягнення, доходи від відшкодування раніше списаних активів, дохід від списання кредиторської заборгованості, яка виникла в ході операційного циклу після закінчення строку позовної давності, дохід від безоплатно одержаних

оборотних активів, інші доходи від операційної діяльності. Для сільськогосподарських підприємств на субрахунок 710 «Дохід від первісного визнання та від зміни вартості активів, які обліковуються за справедливою вартістю» обліковується дохід від зростання вартості біологічних активів.

Основними видами доходів, які належать до фінансової діяльності, є доходи від інвестицій в асоційовані, спільні та дочірні підприємства,

дивіденди одержані, відсотки одержані, інші доходи від фінансових операцій [8].

До складу доходів від інвестиційної діяльності відносяться доходи від реалізації фінансових інвестицій, необоротних активів (основних засобів, нематеріальних активів тощо), майнових комплексів, неопераційних курсових різниць, безоплатно одержаних необоротних активів, інші доходи від звичайної діяльності.

Висновки з проведеного дослідження.

Запропоновано визначення категорії «дохід» у нормативно-правовій базі доцільно доповнити уточненням – без врахування фактору збитковості підприємства. Дослідження особливостей формування доходів сільськогосподарських підприємств дає підстави для висновку про необхідність подальшого дослідження та удосконалення процесу формування доходів підприємств із сезонним характером виробництва. Зокрема у обліку доходів сільськогосподарських підприємств необхідно враховувати фактор часу, зумовлений особливостями сезонного виробництва, при застосуванні принципу нарахування і відповідності доходів та витрат. Включення фактору часу у систему чинників для аналітичної оцінки доходу сільськогосподарського підприємства дозволить підвищити якість обліково-аналітичного забезпечення управління формуванням доходів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: Наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013р. № 73 із змінами і доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text> (дата звернення: 17.11.2023).
2. Концептуальна основа фінансової звітності. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_009#Text (дата звернення: 17.11.2023).
3. Міжнародний стандарт фінансової звітності для малих та середніх підприємств URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_063#Text (дата звернення: 17.11.2023).
4. МСФЗ 15 «Дохід від договорів з клієнтами». URL: https://mof.gov.ua/storage/files/IFRS-15_ukr-compressed.pdf (дата звернення: 17.11.2023).
5. Ткаченко Т.П., Тульчинська С.О., Бойчук Д.В. Управління доходами на підприємстві. *Ефективна економіка*. 2018. № 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6192> (дата звернення: 17.11.2023).
6. Козаченко А.Ю. Доходи суб'єктів господарювання: економічна сутність та класифікація. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2021. № 6. Т. 2. С. 35–43.
7. Мулик Т.О. Методичні підходи до аналітичного забезпечення управління доходами. *Агросвіт*. 2020. № 6. С. 77–86.

8. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 «Дохід»: Наказ Міністерства фінансів України від 14.12.1999 р. № 860/4153 із змінами і доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0860-99#Text> (дата звернення: 17.11.2023).

9. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 17.11.2023).

REFERENCES:

1. NP(S)BO 1 «Zahal'ni vymohy do finansovoyi zvitnosti»: Nakaz Ministerstva finansiv Ukrayiny vid 07.02.2013 № 73 iz zminamy i dopovnennyamy [General requirements for financial reporting]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text> (accessed November 17, 2023).
2. Kontseptual'na osnova finansovoyi zvitnosti [Conceptual basis of financial reporting]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_009#Text (accessed November 17, 2023).
3. Mizhnarodnyy standart finansovoyi zvitnosti dlya malykh ta serednikh pidpryyemstv [International standard of financial reporting for small and medium-sized enterprises]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_063#Text (accessed November 17, 2023).
4. MSFZ 15 «Dokhid vid dohovoriv z kliyentamy» [IFRS 15 «Revenue from contracts with customers»]. Available at: https://mof.gov.ua/storage/files/IFRS-15_ukr-compressed.pdf (accessed November 17, 2023).
5. Tkachenko T.P., Tul'chyns'ka S.O., Boychuk D.V. (2018) Upravlinnya dokhodamy na pidpryyemstvi [Income management at the enterprise]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, vol. 3. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6192> (accessed November 17, 2023).
6. Kozachenko A.Y. (2021) Dokhody sub'yektiv hospodaryuvannya: ekonomichna sutnist' ta klasyfikatsiya [Incomes of business entities: economic essence and classification]. *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. Ekonomichni nauky – Bulletin of the Khmelnytskyi National University. Economic sciences*, vol 6(2). pp. 35–43.
7. Mulyk T.O. (2020) Metodychni pidkhody do analitichnoho zabezpechennya upravlinnya dokhodamy [Methodical approaches to analytical support of income management]. *Ahrosvit – Agroworld*, vol 6, pp. 77–86.
8. Natsional'ne polozhennya (standart) bukhhalters'koho obliku 15 «Dokhid»: Nakaz Ministerstva finansiv Ukrayiny vid 14.12.1999 r. № 860/4153 iz zminamy i dopovnennyamy. [NP(S)BO 15 «Income»]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0860-99#Text> (accessed November 17, 2023).
9. Ofitsiyyny sayt Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrayiny [Official website of the State Statistics Service of Ukraine]. Available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed November 17, 2023).

ПОДАТКОВЕ СТИМУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ МАЛОГО БІЗНЕСУ ЯК НАПРЯМОК ПОДОЛАННЯ ТРУДНОЩІВ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

TAX INCENTIVES OF SMALL BUSINESS ACTIVITIES AS A DIRECTION FOR OVERCOMING THE DIFFICULTIES OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE STATE

У статті розглянуто питання податкового стимулювання малого бізнесу, як напрямку подолання труднощів економічного розвитку держави, оскільки він є основним джерелом економічного розвитку держави. Малий бізнес має неабияке значення для економіки України, тому однією з основних цілей сьогодення має бути підтримка малих суб'єктів підприємництва, які страждають через війну. Скорочення кількості підприємств та зниження темпів реєстрації нових бізнесів призведе до погіршення економічного становища держави. Стимулювання підприємницької діяльності України продиктовано прагненням економічного зростання та його соціальною направленістю. Підтримка малого бізнесу, в тому числі й через систему оподаткування, є одним із способів подолання економічної, політичної та соціальної криз в країні.
Ключові слова: малий бізнес, податкове стимулювання, спрощена система оподаткування, єдиний податок, державна політика.

Small business is the main source of economic development of the state. It quickly responds to changes in the market environment, using new technologies and changing public needs. It practically does not require a large amount of start-up capital, ensures turnover of resources and quickly reacts to changes in the market structure, ensures overcoming of many socio-economic issues, etc. Therefore, one of the main tasks of the state is to support and stimulate the entrepreneurial activity of small business entities. Tax legislation of Ukraine is one of the most complex in the legal system of Ukraine. There is a trend towards its instability. As the practice of its enforcement shows, changes made to the laws of Ukraine on taxation often cause new problems. With the outbreak of full-scale war from February 24, 2022, existence and mood of small and medium-sized businesses worsened. Subjects of small and medium-sized enterprises consider the economic situation in the country to be very difficult. As a result of the hostilities, difficulties arose in lending to small businesses, logistics became more complicated, demand for products decreased, businesses were partially or completely suspended, and interruptions in electricity supply and communications also had a negative impact. Small business operating during the war is very important for the economy of Ukraine, therefore one of the main and priority tasks today is the support of small business entities. The state should respond more promptly to the needs of small business, develop and implement additional incentives for its recovery and further effective existence. Starting from 2022, important changes were made to the tax legislation in Ukraine, which relate to the stimulation and restoration of small entrepreneurship. In addition, various other stimulating factors have been introduced to support entrepreneurs, such as grants, loans and various projects of international donors. The changes in the tax legislation are aimed at reducing the tax pressure on business, improving the conditions for the development of entrepreneurship in the conditions of war, and thereby ensuring a more efficient receipt of taxes into the budget.

Key words: small business, tax stimulation, simplified taxation system, unified tax, government policy.

УДК 336.02

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct75-36>

Мельник О.В.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри обліку і фінансів,
Харківський національний
технічний університет «ХПІ»

Коваленко О.В.

магістр кафедри обліку і фінансів,
Харківський національний
технічний університет «ХПІ»

Melen Olena

National Technical University
«Kharkiv Polytechnic Institute»

Kovalenko Oleksii

National Technical University
«Kharkiv Polytechnic Institute»

Постановка проблеми. Найбільш актуальною та водночас найскладнішою проблемою України на даний момент є податкове стимулювання малого бізнесу, яке здійснюється державою шляхом створення сприятливих умов для його оподаткування і як результат його існування. Тому дослідження питань з податкового стимулювання суб'єктів малого підприємництва України, як напрямку подолання труднощів економічного розвитку держави на часі є актуальним. Економічна ситуація, яка наразі склалася в Україні потребує якнайшвидшого оперативного втручання щодо підтримки та стимулювання малого бізнесу, оскільки своєчасна підтримка малого бізнесу через систему оподаткування є одним із способів подолання економічної та соціальної криз в країні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми податкового регулювання та податкового стимулювання діяльності малих підприємств досліджували багато вітчизняних науковців

і практиків, оскільки ця сфера збігається з інтересами держави та інтересами суб'єктів господарювання. Дослідженням питань з оподаткування суб'єктів малого підприємництва займалися багато науковців таких, як П.М. Боровік, О.Д. Борзенкова, В.В. Бобиль, М.Я. Вірт, Т.В. Мединська, О.А. Топоркова, та ін. Були зроблені значні внески у вирішенні питань, пов'язаних з податковим стимулюванням та регулюванням діяльності суб'єктів малого підприємництва. Але сьогодення показує, що питання з податкового регулювання та податкового стимулювання діяльності малих підприємств остаються і досі актуальним та потребують подальшого дослідження.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є питання формування податкової політики держави щодо стимулювання діяльності малого бізнесу. Від вибору основних напрямків державної політики у сфері оподаткування діяльності малого підприємництва в Україні залежить подальший економічний розвиток держави.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Малий бізнес є основним джерелом економічного розвитку держави, оскільки він швидко реагує на зміни ринкового середовища, використовуючи нові технології, та на зміну суспільних потреб. Він практично не потребує великого розміру стартового капіталу, забезпечує оборотність ресурсів та швидко реагує на зміни у структурі ринку, забезпечує подолання багатьох соціально-економічних питань тощо. Тому одним із головних завдань держави є підтримка і стимулювання підприємницької діяльності суб'єктів господарювання малого підприємництва.

Податкове законодавство України є одним із самих складних в правовій системі України. При цьому, спостерігається тенденція щодо його нестабільності. Проте, як показує практика його правозастосування, зміни, що вносяться до законів України з питань оподаткування, досить часто спричиняють нові проблеми [1].

Стимулювання малого бізнесу, через створення ефективної системи оподаткування в Україні, створить один із позитивних факторів для подальшого розвитку держави, вплине на її ринкові відносини та інтегрування у світовий ринок.

Відповідно до Указу Президента України «Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва» з метою зменшення податкового навантаження та стимулювання розвитку малого підприємництва в Україні була впроваджена спрощена система оподаткування. Вона передбачає сплату єдиного податку, розмір якого може змінюватися залежно від доходу, який отримує підприємець протягом року. Але спрощена система оподаткування

має певні обмеження, такі як розмір доходу, вид діяльності, кількість найманих працівників тощо. Єдиний податок відноситься до місцевих податків і є одним із основних складових його поповнення. Динаміку зміни розміру єдиного податку за 2018–2022 роки у місцевих бюджетах, розмір надходжень місцевих бюджетів, розмір податку на прибуток та його частки у доходах зведеного бюджету надано у табл. 1.

На відміну від спрощеної системи оподаткування, загальна система не має таких обмежень. Вона передбачає сплату всіх видів податків і зборів, які передбачені податковим законодавством України.

З початком повномасштабної війни з 24 лютого 2022 року існування та настрої малого та середнього бізнесу суттєво знизилися. Опитування, яке провела Європейська Бізнес Асоціація в рамках проєкту Unlimit Ukraine [3] за інформаційної підтримки Міністерства цифрової трансформації України, Офісу з розвитку підприємництва та експорту та національного проєкта «Дія. Бізнес», показало, що суб'єкти малого та середнього підприємництва вважають економічну ситуацію дуже важкою. В наслідок бойових дій виникли труднощі в кредитуванні малого бізнесу, відбулося ускладнення логістики, знизився попит на продукцію (роботи, послуги), частково або повністю відбулося зупинення діяльності частини підприємств, негативний вплив мають і перебої з електропостачанням та зв'язком. Ці труднощі мають значні негативні тенденції для діяльності суб'єктів підприємництва. Але не зважаючи на найскладніший період для держави, малий та середній бізнес відіграють важливу роль в стабілізації економіки

Таблиця 1

**Динаміка надходжень доходів до зведеного бюджету
(без урахування міжбюджетних трансфертів) за 2018–2022 рр.**

Показники	Роки				
	2018	2019	2020	2021	2022
Місцеві бюджети (без міжбюджетних трансфертів) млрд грн, у т. ч	61026,4	73575,3	75686,2	89896,6	84305,1
Частка доходів місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету України	5,15%	5,70%	5,50%	5,41%	3,84%
Єдиний податок, млрд грн	29564,2	35270,2	38031,0	46282,4	47226,1
Частка єдиного податку у місцевих бюджетах, %	2,50%	2,73%	2,76%	2,78%	2,15%
Податок на прибуток підприємств	106182,3	117316,8	118471,8	163844,5	130561,8
Частка податку на прибуток у доходах зведеного бюджету України	8,97%	9,10%	8,61%	9,86%	5,94%
Податкові надходження	336083,0	1070321,8	1136687,2	1453804,1	1343225,0
Частка податкових надходжень у доходах зведеного бюджету України	28,38%	82,98%	82,57%	87,46%	61,16%
Доходи зведеного бюджету України (без урахування міжбюджетних трансфертів)	1184278,1	1289779,8	1376661,6	1662242,7	2196273,3

Джерело: сформовано автором за даними Мінфіна України [2]

України та допомагають державі, яка реалізується через: сплату податків й зборів; соціальну підтримку населення; через підтримку власних працівників та їх сімей; реалізацію гуманітарних проєктів; надання роботи для тимчасово переміщених осіб; допомозі у відновленні громад тощо. Також максимальна допомога суб'єктів малого підприємництва надається і для Збройних Сил України.

На сьогоднішній день, малий бізнес показує досить непогані темпи відновлення.

З квітня 2022 по квітень 2023 року в Україні було зареєстровано понад 32 тис. нових компаній, роботу припинили 5,7 тис. бізнесів. Крім того, станом на початок квітня 2023 року за рік було зареєстровано 208 936 нових ФОПів і закрито 203 921 ФОПів [4].

Метою державної політики у сфері підтримки та подальшого розвитку малого і середнього підприємництва в Україні є: створення сприятливих умов для розвитку суб'єктів підприємницької діяльності з метою формування конкурентного середовища та підвищення їх конкурентоспроможності; стимулювання їх інвестиційної та інноваційної активності; сприяння просуванню вироблених суб'єктами підприємництва товарів (робіт, послуг) та результатів інтелектуальної діяльності як на внутрішній так і на зовнішній ринки; забезпечення зайнятості населення шляхом підтримки підприємницької ініціативи громадян [5].

Діючий під час війни малий бізнес має дуже велике значення для економіки України, тому однією із головних та першочергових завдань сьогодні має бути підтримка суб'єктів малого підприємництва, які страждають через війну і тому держава має більш оперативно реагувати на проблеми та потреби малого бізнесу, розробляти та впроваджувати додаткові стимули для його відновлення та подальшого ефективного існування.

Починаючи з 2022 року в Україні були внесені важливі зміни у податкове законодавство, які стосуються стимулювання та відновлення малого підприємництва, а саме: застосування податкових пільг; скасування податкових перевірок під час воєнного стану; звільнення підприємців від сплати ЄСВ у разі неотримання доходу; звільнення платників податків від відповідальності за несвоєчасне подання звітності, звільнення суб'єктів підприємництва від оподаткування ПДВ та акцизним податком операцій по ввезенню на митну територію встановленого оновленим Податковим кодексом переліка товарів, тощо.

Також у 2022 році було збільшено максимальну суму доходу, звільненої від оподаткування, з метою зменшення податкового навантаження на мало-прибуткових громадян та збільшення їх доходу. З 2022 року в Україні було введено обов'язковий електронний документообіг для платників податків. За новими правилами, всі документи, пов'язані

з податковими зобов'язаннями, мають бути подані в електронному вигляді через спеціальний портал ДФС. У 2023 році зберігаються зменшені у 2022 році ставки податку на прибуток. З 1 січня 2023 року впроваджується нова версія УКТ ЗЕД, побудована на основі Гармонізованої системи опису та кодування товарів версії 2022 року і Комбінованої номенклатури Європейського Союзу 2022 року. Вказані зміни вплинуть на заповнення податкових накладних та розрахунків коригування до податкових накладних [6].

Окрім того, запроваджено і інші різні стимулюючі фактори для підтримки підприємців, такі як гранти, кредити та різні проєкти міжнародних донорів [7].

Зміни, що відбулися у податковому законодавстві мають на меті зменшити податковий тиск на бізнес, покращити умови для розвитку підприємництва в умовах війни і тим самим забезпечити більш ефективно надходження податків у бюджет.

Висновки з проведеного дослідження. Розвиток малого підприємництва можливий шляхом поєднання та узгодження різних форм, методів, засобів регулювання і державної підтримки малого бізнесу. Сьогодні показує, що стан малого бізнесу в Україні та його подальший розвиток є неможливим без його стимулювання та активного втручання з боку держави. Оподаткування є вагомим та найбільш дієвим механізмом державного регулювання та стимулювання діяльності суб'єктів підприємництва, оскільки воно формує джерела фінансування та забезпечує сприятливі умови для сталого розвитку вітчизняної економіки. Підтримка державою малого підприємництва полягає у створенні системи пільгових умов для ефективної господарчої діяльності суб'єктів малого підприємництва, їх фінансово-кредитної підтримки, удосконалення податкового регулювання малого підприємництва та залучення малих підприємств в науково-технічні програми з метою поставки продукції для регіональних та державних потреб.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Майстренко О.В. Реформування податкової системи України – як спосіб вирішення податкових колізій. *Право України*. 2006. № 2. С. 39–44. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_6905 (дата звернення: 01.11.2023).
2. Доходи зведеного бюджету України. Минфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/income/2022/>. (дата звернення: 08.10.2023).
3. Індекс настроїв малого бізнесу за 2022 рік: результати опитування. Дія. Бізнес. URL: <https://business.diia.gov.ua/cases/novini/indeks-nastroiv-malogo-biznesu-za-2022-rik-rezultati-opituvanna> (дата звернення: 09.10.2023).
4. Укрінформ. Мультимедійна платформа іномовлення України. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric->

economy/3706260-za-rik-vijni-v-ukraini-vidkrili-ponad-32-tisaci-novih-kompanij-opendatabot.html (дата звернення: 09.11.2023)

5. Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» Документ 4618-VI, чинний, поточна редакція – Редакція від 03.09.2023, підстава – 3303-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text> (дата звернення: 08.10.2023).

6. ПОДАТКИ-2023. URL: https://ips.ligazakon.net/document/situation-doc/SB_TREF (дата звернення: 03.11.2023).

7. Підтримка економіки під час війни: чому великому бізнесу вигідно допомагати малому. Журнал Forbts Ukrain. URL: <https://forbes.ua/company/pidtrimka-ekonomiki-pid-chas-viyini-chomu-velikomu-biznesu-vigidno-dopomagati-malomu-01092023-15673> (дата звернення: 13.11.2023).

REFERENCES:

1. Maistrenko O. V. (2006) Reformuvannia podatkovoi systemy Ukrainy - yak sposib vyrishennia podatkovykh kolizii [Reforming the tax system of Ukraine – as a way to resolve tax conflicts]. Pravo Ukrainy. Kyiv. № 2, pp. 39–44. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_6905. (in Ukrainian)

2. Dokhody zvedenoho biudzhetu Ukrainy (2022) [Revenues of the consolidated budget of Ukraine. Ministry of Finance]. Myfin. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/income/2022> (in Ukrainian)

3. Indeks nastroiv maloho biznesu za 2022 rik: rezultaty opytuvannia [2022 Small Business Sentiment Index: Survey Results]. Diia. Biznes. URL: <https://business.diia.gov.ua/cases/novini/indeks-nastroiv-malogo-biznesu-za-2022-rik-rezultati-opituvanna>. Kyiv. (in Ukrainian)

4. Ukrinform. Multymediina platforma inomovlennia Ukrainy (2022) [Ukrinform. Multimedia platform of foreign language of Ukraine]. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3706260-za-rik-vijni-v-ukraini-vidkrili-ponad-32-tisaci-novih-kompanij-opendatabot.html> (in Ukrainian)

5. Zakon Ukrainy «Pro rozvytok ta derzhavnu pidtrymku maloho i serednoho pidpriemnytstva v Ukraini» (2023) [About the development and state support of small and medium-sized enterprises in Ukraine]. Dokument 4618-VI, chynnyi, potochna redaktsiia – Redaktsiia vid 03.09.2023, pidstava – 3303-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text>. Kyiv. (in Ukrainian)

6. ПОДАТКИ-2023 [TAXES-2023]. URL: https://ips.ligazakon.net/document/situation-doc/SB_TREF. Kyiv (in Ukrainian)

7. Pidtrymka ekonomiky pid chas viiny: chomu velykomu biznesu vyhidno dopomahaty malomu (2023) [Pidtrymka ekonomiky pid chas viiny: chomu velykomu biznesu vyhidno dopomahaty malomu]. Zhurnal Forbts Ukrain. URL: <https://forbes.ua/company/pidtrimka-ekonomiki-pid-chas-viyini-chomu-velikomu-biznesu-vigidno-dopomagati-malomu-01092023-15673> (in Ukrainian)

СУЧАСНИЙ РОЗВИТОК ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ І ТЕХНОЛОГІЙ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

MODERN DEVELOPMENT OF INFORMATION SYSTEMS AND TECHNOLOGIES OF ACCOUNTING

У статті визначена необхідність автоматизації процесу організації бухгалтерського обліку при наявності необхідних ресурсів та комп'ютерних технологій для обробки облікової інформації. Автоматизація обліку за допомогою українських програм, дає можливість створення центрів відповідальності, достовірності інформації, правильності ведення фінансового та податкового обліку. Проаналізовано можливості, переваги програмних продуктів (BAS Agro. Бухгалтерія, Agri: бухгалтерія ПрофБаланс), що допомагають у обліковому процесі роботи підприємства ведення бухгалтерського обліку його діяльності, пришвидшують процес обробки інформації, її узагальнення та зберігання. Кожна програма є унікальною для ведення фінансового обліку, удосконалюється за допомогою сучасних інформаційних технологій, спеціально розроблені для нашої країни та версії власних продуктів з адаптацією для потреб українських користувачів.

Ключові слова: облік, інформаційні технології, автоматизація бухгалтерського обліку; автоматизована інформаційна система, інформаційні потреби.

The article identifies a necessity of automation of the process of organisation of accounting with availability of necessary resources and computer technologies for processing accounting information. When creating a computer information system of an enterprise, it is necessary to provide the means of rational organisation: expansion of the information capacity of analytical accounting; strengthening of control functions of financial accounting, which will ensure reflection of real changes in the movement and availability of the enterprise's assets; acceleration of processing of primary information; control over the safety of property; timely provision of information for optimal management. Automation of accounting with the help of Ukrainian software makes it possible to consolidate production discipline, identify responsibility centres, ensure the reliability of information, expediency, correctness, legality of financial and tax accounting, completeness and timeliness of business transactions using modern information systems. To automate financial accounting, the market offers "BAS AGRO. Accounting", which is a ready-made tool for solving all the tasks facing the accounting service of agricultural enterprises engaged in crop production, livestock, poultry farming, processing and sale of agricultural products. The possibilities and advantages of software products ("BAS Agro. Accounting", "Agri: Accounting", "PROFBALANS") are analysed, which help in the accounting process of the enterprise, accounting for its activities, accelerate the process of information processing, its generalisation and storage. The ProfBalance system allows you to perform typical accounting functions in various business sectors, including light industry, public services, mechanical engineering, wholesale and retail trade, and accounting in housing cooperatives. The automated, compact and reliable accounting and management accounting automation system is aimed at financial accounting, warehouse accounting, fixed asset accounting, personnel documentation, payroll, sales, and supply of goods and materials. Each programme is unique for financial accounting and is improved with the help of modern information technologies, specially developed for our country and versions of our own products with adaptation to the needs of Ukrainian users.

Key words: accounting, information technology, accounting automation; automated information system, information needs.

УДК 334.012.64:004 (045)

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct75-37>

Шепель І.В.

к.е.н., доцент кафедри підприємництва,
обліку та фінансів,
Херсонський державний
аграрно-економічний університет

Shepel Inesa

Kherson State Agrarian
and Economic University

Постановка проблеми. Особливої актуальності і складності сьогодні набуває проблема посилення орієнтації обліку на управління, що в першу чергу стосується організації впровадження та забезпечення на підприємствах належного застосування автоматизації обліку для підприємств різних організаційно-правових форм та суб'єктів господарювання. Значне підвищення значення облікової інформації необхідне для стратегічного управління та впровадження інформаційних технологій, які б задовольняли інформаційні потреби суб'єктів господарювання, не суперечили чинному законодавству та оновлювалися, у зв'язку зі змінами.

Зміна умов господарювання здійснила значний вплив на систему бухгалтерського обліку та контролю, з необхідністю переосмислення організаційних підходів до комплексної автоматизації обліку господарської діяльності підприємства, адаптації до нових умов функціонування підприємств

при використанні комп'ютерних технологій. Автоматизація обліку за допомогою українських програм, дає можливість закріплення виробничої дисципліни, виявлення центрів відповідальності, забезпечення достовірності інформації, доцільності, правильності, законності ведення фінансового та податкового обліку, повноти і своєчасності відображення господарських операцій за допомогою сучасних інформаційних систем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кожний суб'єкт господарювання максимально прагне до використання інформаційних систем і технологій в процесі управління, які забезпечували незалежність та надійний захист облікової інформації. Основні питання вибору та впровадження сучасних інформаційних технологій для вітчизняних підприємствах присвячено праці багатьох українських науковців, серед яких: Я.В. Бахарева [1], В.В. Дергачова [2], С.О. Кучеркова [3], П.О. Куцик [4], С.В.Скрипник, І.Б. Франчук [5], М.А. Саєнсус

[6], Н.П. Юрчук [7] та інші. Крім цього, дуже актуальним залишаються питання обрання та вибору програмного забезпечення ведення фінансового обліку, перебудови поглядів на застосування автоматизованого програмного забезпечення, його відповідність потребам кожного підприємства з метою забезпечення ефективного рівня управління його діяльністю.

Метою дослідження є узагальнення даних про наявність, можливості впровадження сучасних, нових облікових інформаційних систем і технологій у практику функціонування суб'єктів господарювання, ведення бухгалтерського обліку для забезпечення автоматизації управління діяльністю представників малого та середнього бізнесу в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно Указу Президента України від 15.05.2017 р. № 133/217 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2017 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)», введено заборону на перелік компаній, та програмних продуктів «1С», «Галактика», які активно використовувались для автоматизації фінансового обліку для представників малого та середнього бізнесу в Україні [8].

Наразі, для автоматизації фінансового обліку пропонують сучасні програмні продукти, серед яких BAS АГРО. Бухгалтерія. Дана програма є готовим інструментом для вирішення всіх завдань, що стоять перед бухгалтерською службою сільськогосподарських підприємств які займаються рослинництвом, тваринництвом, птахівництвом, переробкою і реалізацією сільськогосподарської продукції [9]. Agri: Бухгалтерія це унікальна українська онлайн програма, створена спеціально для фермерів (підходить для всіх видів діяльності). Дана програма дає можливість та безкоштовний супровід персонального бухгалтера-консультанта 24/7. За допомогою даної програми є можливість формувати автоматично всі бухгалтерські проводки та первинні господарські документи. Крім цього здійснюється формування фінансової та статистичної звітності та повна аналітика виробничих доходів та витрат [10].

Система ПрофБаланс розробляється з 1995 р., та щорічне оновлюється розробниками, дає змогу здійснювати типові функції бухгалтерського обліку в різних галузях господарювання, серед яких легка промисловість, сфера обслуговування населення, машинобудування, оптова та роздрібна торгівля, ведення обліку в ОСББ. Автоматизована, компактна та надійна система автоматизації бухгалтерського та управлінського обліку направлена на облік фінансів, складський облік, облік основних засобів, кадровий документації, зарплати, реалізації, постачання ТМЦ. Надійність автоматизованої системи ПрофБаланс забезпечується від

несанкціонованого чи випадкового зовнішнього впливу. База первинних даних та програмні модулі доступні тільки адміністратору системи, а на клієнтських робочих місцях (фірмах) розміщується тільки два файли: файл-додаток – емулятор терміналу, та файл конфігурації з'єднання з сервером. Автоматизована система ПрофБаланс працює під керуванням ОС Windows, Linux, FreeBSD та іншими Unix-подібними ОС.

На рис. 1 наведені наступні розділи, які входять до базової конфігурації ПрофБаланс. Розділ програми «Фінанси» здійснюється через підключення до системи клієнт-банк за допомогою інтерактивного модуля роботи та автоматичного розпізнавання операцій, підтримку API для ПРИВАТ24.

На рис 2. визначено продукти ПрофБаланс з основними характеристиками.

Комплексне типове рішення для швейного підприємства легкої промисловості формується від роботи з замовленнями, та закінчуючи формуванням відправки за допомогою розрахунку норм розходу сировини на одиницю продукції. Нами сформовано в табл. 1 можливості продуктів ПрофБаланс для суб'єктів господарювання.

У випадку роботи з давальницькою сировиною формується накладна приходу та накладна витрачання фурнітури, виходячи з замовлення. ПрофБаланс для хлібозаводу тісно інтегровані з базовими обліковими модулями, що забезпечує зручність та комфортну роботу користувачів системи та виключає необхідність дублювання інформації. Крім цього, слід зауважити, що якісна облікова інтеграція забезпечує високу продуктивність, оперативність та достовірність інформації для подальших управлінських рішень.

Модуль «Управління» призначений для отримання та аналізу оперативної інформації діяльності хлібозаводу. Формуються дані по фінансах, виробництву, реалізації та розрахунках з покупцями (постачальниками) та інформація відображається в табличному та графічному вигляді, що дає змогу відслідковувати динаміку показників хлібозаводу. В автоматичному режимі є можливість кореляції замовлень, відпуску продукції, взаємозаліки, автоматизоване формування платіжних вимог з переляком асортименту, транспортних послуг, автоматизоване формування податкових накладних на відвантаженої продукцію, авансову передоплату за продукцію. Здійснення аналітичного обліку за допомогою Модуля «Розрахунки» з формуванням інформації про стан розрахунків з клієнтами на поточний момент.

Нами визначено, що основною перевагою системи ПрофБаланс є комплексність рішення, яка дозволяє здійснювати бухгалтерський, податковий, торгівельний облік, інтернет-магазину режимі on-line та здійснювати ефективну електронну комерцію.

Рис. 1. Основні розділи базової конфігурації ПрофБаланс

Джерело: складено автором на підставі [11]

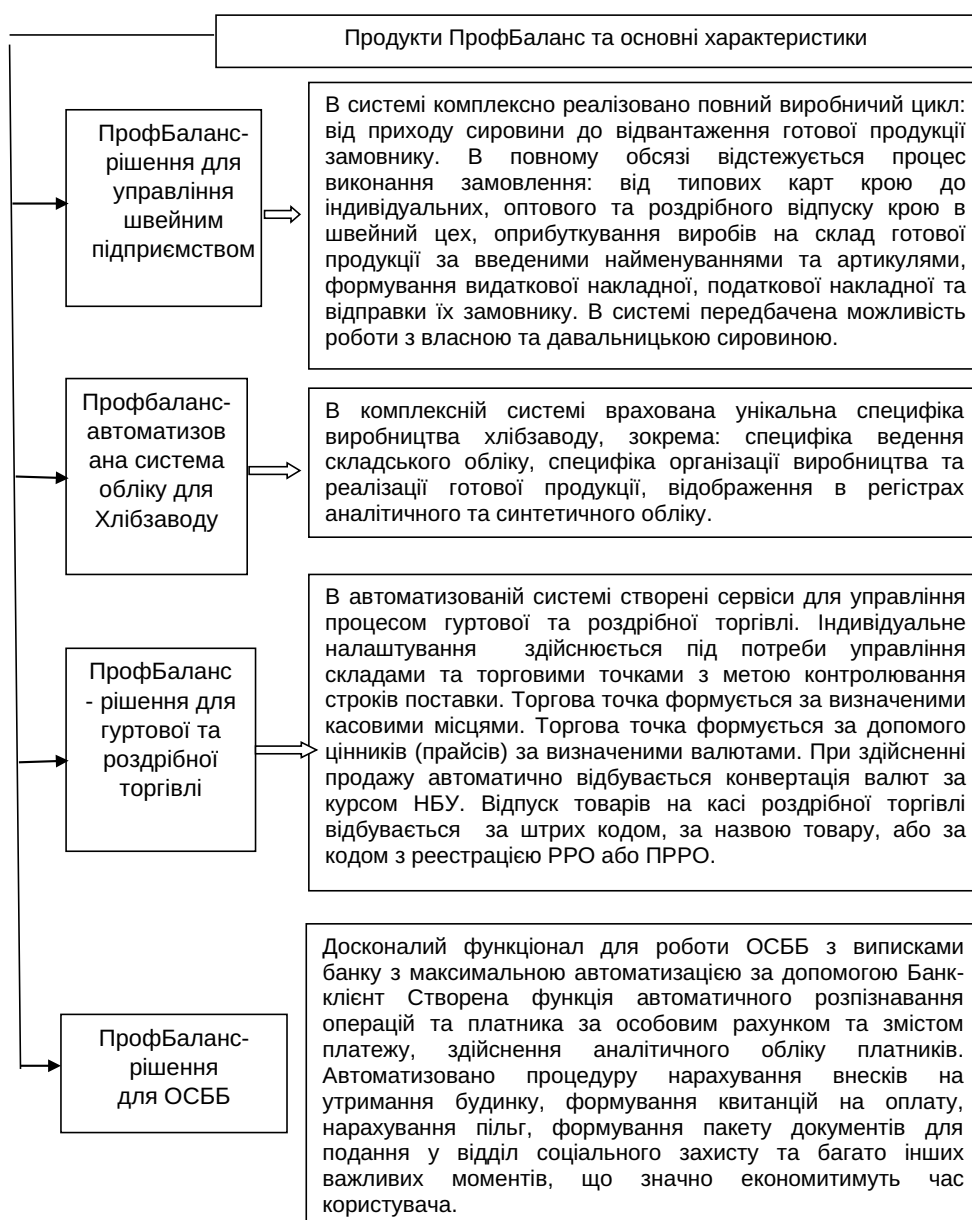

Рис. 2. Продукти ПрофБаланс та основні характеристики

Джерело: складено автором на основі [11]

Можливості продуктів ПрофБаланс для суб'єктів господарювання

Назва	Характеристика можливості продуктів та рішень
ПрофБаланс-для управління швейним підприємством	<ol style="list-style-type: none"> 1. За даними замовлення та плану виробництва розраховуються карти крою. Високий рівень автоматизації дозволяє мінімізувати затрати часу на розрахунок карт крою. 2. План виробництва створюється на кожну бригаду, розраховується завантаженість для бригади, цеху та підприємства в цілому. 3. Процес пошиття здійснюється на підставі схеми пошиття. 4. Вирібток по працівниках вводиться на підставі схеми пошиття за кожну дату окремо, так і за місяць сумарно. Та завантажуються в модуль розрахунку зарплати. 5. Системою підтримується друк етикеток зі штрих кодами, та формування накладних на відпуск (переміщення) готової продукції за штрих кодами.
ПрофБаланс для хлібзаводу	<ol style="list-style-type: none"> 1. Програма враховує ряд параметрів та особливостей, які потрібно враховувати в обліковій системі. Серед них є вологість та гатунок борошна, які впливають на розхід сировини та вихід готової продукції. 2. Врахована специфіка складського обліку, виробництва, планування, розрахунку собівартості готової продукції та її реалізації.
ПрофБаланс для гуртової та оптової торгівлі	<ol style="list-style-type: none"> 1. Можливість підключення віддалених робочих місць, мережі магазинів. 2. Застосовувати валюту цінника 3. Затверджений процес переміщення товарів між складами, отримання звіту по залишках товарів, звіту по обсягах реалізації товарів певного постачальника за вказаний період.
ПрофБаланс для ОСББ	<ol style="list-style-type: none"> 1. Сформовано оптимальний комплект модулів для забезпечення зручного та ефективного управління будинком, автоматизує та полегшує процес обробки виписок банку за особовим рахунком та змістом платежу. 2. Модуль обліку кредиту та багато інших важливих моментів, що полегшуватимуть життя бухгалтеру та голові ОСББ.

Джерело: складено автором на основі [11]

В табл. 2 узагальнено перелік функцій ПрофБалансу для кожного виду підприємства.

Головні фахівці, які розробляли ПрофБаланс для торгівлі надають послуги по розробці облікових та управлінських інформаційних систем, займаються розробкою систем під окремі вимоги замовника, проводять наладку і сервісне обслуговування поставлених комплексів. ПрофБаланс для ОСББ дасть можливість вести облік при отримання цільових кредитів (теплий кредит, програма фонду енергоефективності) в розрізі власників квартир, тіла кредиту та процентів, формування квитанцій на погашення кредиту, ведення та складання основних форм фінансової звітності в електронному вигляді з можливістю підписання за допомогою КЕП.

В розділі програми «Фінанси» платіжні відомості можуть створюватися в безпосередньо в касі, або в банку, або генеруватись модулем заробітної плати а також формування супутніх внутрішніх документів, звітів (підтримка форматів ТХТ, HTML, XLS). В табл. 3 надана характеристика основних розділів програми ПрофБаланс.

Розділ програми «Облік товарно-матеріальних цінностей» дає змогу створювати довідники груп, коригування, автоматичного проведення операції через дерево операцій, яке може бути налаштоване як розробником (на прохання замовника), так і замовником. За необхідністю може бути здійсненні записи ручних проводок для довільної операції (дооцінка та уцінка ТМЦ). Аналітичний облік

ТМЦ здійснюється на підставі збереження історії операцій над номенклатурним номером.

За допомогою розділу програми «Заробітна плата, кадрові» організовано облік кадрової документації (1200 осіб за табельними номерами). Проведення автоматичних розрахунків авансу, податків, ЄСВ, утримань, лікарняних, відпускних за введеними параметрами та автоматичного формування платіжних відомостей на банківські пластикові картки працівників за допомогою експорту платіжних відомостей в системи Клієнт-Банк.

Модуль «Розрахунки» та «Реалізація» дає можливість оперативне відслідковувати заборгованість по клієнтах, а картка організації показує перелік проведених операцій з організацією та стан розрахунків (дебіторська заборгованість та строки погашення). Крім цього окремий модуль "Розрахунок потреби" дає можливість оперативне відслідковувати необхідність поновлення товарних запасів.

Разом з тим, враховуючи результати дослідження практичних основ фінансового обліку, доцільно окрім обліку, аналізу і планування витрат, необхідно займатися питаннями, що стосуються автоматизованого управління активів і пасивів, аналізу змін їх величини залежно від різних варіантів управлінських рішень щодо планування фінансово-господарських показників роботи підприємства (доходів і витрат) (наприклад, прогнозний Баланс, при складанні якого до уваги беруться лише ті статті, які залежать від прийнятого рішення).

Таблиця 2

Перелік функцій в рамках продуктів ПрофБаланс для суб'єктів господарювання

Продукт	Перелік функцій продукту
ПрофБаланс – для управління швейним підприємством	Базова конфігурація системи передбачає розділи: 1. Ведення бази моделей (опис, перелік по моделі, базові норми витрат сировини, фурнітури, формування технологічної послідовності пошиття моделі. 2. Замовлення (ведення реєстру замовлень, імпорт замовлення та економічний розрахунок з давальницької та власної сировини, формування відправки та контроль замовлення) 3. Планування виробництва (формування плану виробництва на місяць, розрахунок навантаження на швейний цех, бригаду, контроль фактичного виконання плану) 4. Підготовчий цех (реєстр карт крою, розрахунок карт крою, автоматизоване списання сировини зі складу тканин на підставі карти крою). 5. Розкрійний цех (виписка маршрутних листів. Видача крою в цехи згідно маршрут-накладних та розрахунок відрядної оплати праці згідно карт крою) 6. Швейний цех (формування технологічних схем пошиття, облік відрядної оплати праці, ввід виробітку за операціями, здача готової продукції по маршрутних листах та автоматизоване формування приходу на складі готової продукції)
ПрофБаланс для хлібзаводу	1. Склад безтарного зберігання борошна (БЗБ) – відображає інформацію про оприбуткування, відпуск за змінами, від підрозділів на підставі актів зачистки бункера та формування звітів за змінами у розрізі періодів. 2. Комора (облік сировини, відпуску та формування звітів про рух ТМЦ за кожним найтуванням). 3. Лабораторія (Ведення бази даних рецептури для асортименту виробів та допоміжних розрахунків) 4. Плановий відділ (ведення бази даних асортименту, відпускних цін, затвердження рецепту, розрахунок планової калькуляції) 5. Виробництво – формування звіту зміни, витрачання сировини, згідно норм рецептури, довідок заміни. 6. Експедиція – автоматизоване формування перепусток на вивіз та затвердження логістичних поставок 7. Відділ реалізації здійснює обробку позмінних звітів експедиції.
ПрофБаланс для гуртової та оптової торгівлі	1. Управління складами 2. Управління касами роздрібної торгівлі та інтеграція з ПРРО 3. Управління цінниками, штрих кодами товарними запасами 4. Здійснення розрахунків з постачальниками та покупцями, дотримання платіжної договірної дисципліни.
ПрофБаланс для ОСББ	1. Ведення реєстру будинку, квартир (площа, власники (ідентифікація даних, ведення паспортного обліку, пільги) 2. Нарахування пільг, внесків на утримання будинку, облік субсидій та накопичення аналітичного обліку сплати внесків на утримання будинку.

Джерело: складено автором на основі [11]

Визначено, що захищеною інформаційною системою можна вважати інформаційну систему, яка відповідає базовим вимогам і в якій реалізовано комплекс заходів захисту. Базовими вимогами, без задоволення яких систему не можна вважати захищеною, вважаємо: 1) цілісність інформації – інформацію можна змінювали тільки в установленому порядку; 2) доступність системи – система не відмовляє у доступі легальному користувачеві; 3) конфіденційність системи – до конфіденційної інформації, яка міститься в системі, не мали доступу неуповноважені користувачі; 4) забезпечення відповідальності – користувач не може відмовитися від авторства виконаної дії.

Висновки з проведеного дослідження. Нами визначені основні переваги системи ПрофБаланс, це легкість адаптації системи до потреб замовника,

зменшення часових меж при організації мережевого доступу до БД без організації виділеного сервера (для мікропідприємств), або з допомогою виділеного сервера (для середніх та великих підприємств). Аналіз розділів програми дає можливість визначити переваги підключення віддалених робочих місць (в сучасних умовах) при цьому спостерігається мінімальне навантаження на мережу, а система забезпечує гнучкий розподіл функцій між користувачами. Програма дозволяє коригувати дозвіл та надання права доступу користувачам для кожного облікового об'єкту окремо. Для прикладу: певному користувачу може бути наданий доступ тільки до певного складу, або до певного реєстру: авансових звітів, отриманих податкових накладних. Також можна надавати доступ користувачу до певних функцій системи.

Характеристика основних розділів програми ПрофБаланс

Назва розділів програми	Характеристика основних елементів розділу та призначення
Фінанси	1. Підготовка платіжних доручень за поточними та валютними рахунками та робота з банківськими виписками за допомогою систем Клієнт-Банк. 2. Реалізовано операції з пластиковими картками для виплат працівникам (зарплатні, розрахункові, корпоративні БПК на відрядження). 3. Каса, операції з готівкою (за допомогою платіжних відомостей).
Облік товарно-матеріальних цінностей	1. Облік за типами складів, які можливо обирати самостійно в довільній назви, за допомогою якого буде здійснено реалізацію даних типів ТМЦ. 2. Створення довідників ТМЦ з підтримкою три рівні вкладеності розрізі групи, виду та номенклатури товарів. 3. Відпуск організовано у розрізі МВО, за цінами прайсу або за індивідуальною ціною за фактичними залишками товарів.
Облік основних засобів	1. Створення та обробка стандартних документів з обліку основних засобів (оприбуткування, списання, ремонту, переоцінки, інвентаризації, та переміщення ОЗ). 2. Нарахування зносу (амортизації) ОЗ, формування відомості розподілу нарахованого зносу за кожним інвентарним номером ОЗ та відповідними видами витрат. 3. Аналітичний облік організовано за рахунок збереження історії операцій за інвентарним номером ОЗ.
Заробітна плата, кадри	1. Зрозумілий інтуїтивний інтерфейс з користувачем, який має налаштування на діюче законодавство замовником за різними формами оплати (оклад, погодинна тарифна, відрядна, календарна та ін.). 2. Максимальна комплексна автоматизація процесу розрахунку включно з нарахуваннями на ФОП та збереженням за попередні місяці, роки.
Реалізація	1. Формування замовлень за заявками на відпуск товарів. створення рахунків на оплату реалізації товарів, послуг. 2. Відпуск зі складу на основі передоплати, замовлення та автоматизоване створення податкових накладних з реєстрацією в ЄРПН.
Виробництво	1. Автоматизація підготовки та обліку виробництва здійснюється під конкретне замовлення. 2. Реалізовано типові рішення для швейного виробництва, виробництва металоконструкцій, виробництва хлібозаводу, виробництва алмазних інструментів. 3. Ведення модуля планування виробництва на підставі портфеля замовлення та модуля аналізу стану виконання замовлень.
Головна книга. Баланс	1. Формування балансу підприємства станом на довільну дату та можливість оперативної аналітики оборотів рахунків, субрахунків, статей. 2. Проведення деталізації оборотів до рівня первинних документів та широкий набір вихідних документів та внутрішньогосподарських звітів.
Для електронної звітності	Створена можливість експорту регламентованих звітів в ДПС, органи статистичного управління та здійснення податкового обліку в частині експорту та імпорту податкових накладних в електронну звітність (податкова декларація з ПДВ).

Джерело: складено автором на основі [11]

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бахарєва Я.В. Напрями розвитку інформаційних систем і технологій обліку підприємств малого та середнього бізнесу в Україні. *Ефективна економіка*, 2018. № 11. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/11_2018/210.pdf (дата звернення: 07.10.2023).

2. Дергачова В.В., Колешня Я.О. Вплив сучасних інформаційних технологій на економічну безпеку підприємства. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2017. № 14. С. 431–437.

3. Кучеркова С.О. Використання інформаційних технологій для просування малого бізнесу. *Accounting and Finance*. 2017. № 1 (75). С. 161–167.

4. Куцук П.О. Концептуальні підходи до розгляду інформаційних систем обліку в корпоративному управлінні. *Облік і фінанси*. 2013. № 4(62). С. 52–59.

5. Скрипник С.В., Франчук І.Б., Шепель І.В. Особливості автоматизації обліку підприємств у сучасних умовах. *Економіка та держава. Міжнародний науково-практичний журнал. Серія:*

«Економічна наука». № 10. 2020. С. 39–45. URL: <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=4757&i=6> (дата звернення: 11.10.2023).

6. Саснус М.А., Карнаухова Г.С. Аспекти впровадження інформаційних технологій в малому бізнесі. *Інтелект XXI*. 2017. № 2. С. 267–272.

7. Юрчук Н.П. Інформаційні системи в управлінні діяльністю підприємства. *Агросвіт*. 2015. № 19. С. 53–58.

8. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2017 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)»: указ Президента України від 15 травня 2017р. № 133/217. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/133/2017> (дата звернення: 11.10.2023).

9. BAS АГРО. Бухгалтерія. URL: <https://www.bas-soft.eu/soft/bas-sectoral/bas-agro-accounting/> (дата звернення: 20.09.2023).

10. Agri: бухгалтерія. URL: https://agrianalytica.com/uk/products_farmer_ac (дата звернення: 24.09.2023).

11. Продукти та рішення. URL: <https://www.interface.lviv.ua/cgi-bin/rcdx.cgi?cfg=interface.cfg?grf=cgi/interface/main.grf?route=common/home?cmd=start> (дата звернення: 22.09.2023).

REFERENCES:

1. Bakharieva Ya.V. (2018) Napriamy rozvytku informatsiinykh system i tekhnolohii obliku pidpriemstv maloho ta serednoho biznesu v Ukraini [Directions of development of information systems and accounting technologies of small and medium-sized businesses in Ukraine]. *Efektivna ekonomika*, vol. 11. Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2018/210.pdf (accessed 07 October 2023).
2. Dergachova, V.V. (2017) Vplyv suchasnykh informatsiinykh tekhnolohii na ekonomichnu bezpeku pidpriemstva [The Influence of Modern Information Technologies on the Economic Security of the Enterprise]. *Ekonomichniy visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy «Kyivskiy politekhnichnyi instytut»*, vol. 14, pp.431–437.
3. Kucherova, S.O. (2017), Vykorystannia informatsiinykh tekhnolohii dlia prosuvannia maloho biznesu [Use of information technologies for promotion of small business]. *Accounting and Finance*, vol. 1 (75), pp. 161–167.
4. Kutsyk, P.O. (2013) Kontseptualni pidkhody do rozghliadu informatsiinykh system obliku v korporativnomu upravlinni [Conceptual approaches to the consideration of information systems of accounting in corporate governance]. *Accounting and Finance*, vol. 4 (62), pp. 52–59.
5. Skrypnyk S.V., Franchuk I.B., Shepel I.V. (2020) Osoblyvosti avtomatyzatsii obliku pidpriemstv u suchasnykh umovakh [Features of accounting automation of enterprises in modern conditions]. *Ekonomika ta derzhava. Mizhnarodnyi naukovo-praktychnyi zhurnal. Seriya: Ekonomichna nauka*, vol. 10, pp. 39–45. Available at: <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=4757&i=6> (accessed 11 October 2023).
6. Saensus M.A. (2017), Aspects of introduction of information technologies in small business [Aspects of information technology implementation in small business]. *Intelligence XXI*, vol. 2, pp. 267–272.
7. Yurchuk N.P. (2015) Information systems in the management of the enterprise [Information systems in the management of enterprise activities]. *Agrosvit*, vol. 19, pp. 53–58.
8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2017), Decree of the President of Ukraine. On the decision of the Council of National Security and Defense of Ukraine dated April 28 [On the Application of Personal Special Economic and Other Restrictive] Measures (Sanctions). Available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/133/2017> (accessed 11 October 2023).
9. BAS АГРО. Бухгалтерія. BAS АНРО. Бухгалтерія [BAS АГРО Accounting]. Available at: <https://expresssoft.com.ua/uk/product/bas-agro-buhgalterija-ua/> (accessed 20 September 2023).
10. Agri: бухгалтерія. Agri Бухгалтерія [Agri: Accounting]. Available at: https://agrianalytica.com/uk/products_farmer_ac (accessed 24 September 2023).
11. Продукты та рішення [Products and solutions]. Available at: <https://www.interface.lviv.ua/cgi-bin/rcdx.cgi?cfg=interface.cfg?grf=cgi/interface/main.grf?route=common/home?cmd=start> (accessed 22 September 2023).

РОЗДІЛ 9. СТАТИСТИКА

STATISTICAL STUDY OF THE DYNAMICS OF SUNFLOWER PRODUCTION:
NEW REALITIES AND CHALLENGES OF THE TIMEСТАТИСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ДИНАМІКИ ВИРОБНИЦТВА СОНЯШНИКУ:
НОВІ РЕАЛІЇ ТА ВИКЛИКИ ЧАСУ

This article delves into a meticulous examination of the sunflower production dynamics in Ukraine, scrutinizing the evolving landscape and confronting challenges in the contemporary era. The analysis encompasses a broad spectrum, including shifts in production practices, market trends, economic ramifications, environmental considerations, and the influence of global factors. With a focus on the new realities and challenges faced by the Ukrainian sunflower industry, the article aims to provide nuanced insights into the opportunities and obstacles within the context of a dynamically changing agricultural and geopolitical backdrop. Sunflower, a pivotal crop in Ukraine, holds significance both domestically and internationally, serving as a lucrative avenue for agricultural enterprises. Internationally, Ukraine emerges as a leading contributor to sunflower oil production, with profound implications for global vegetable oil markets. The article navigates through these intricacies, shedding light on the industry's role, challenges posed by geopolitical events like the Russia-Ukraine conflict, and the consequential economic impacts. As Ukraine grapples with damages to its agricultural sector, particularly in sunflower production, the article outlines the extensive recovery and reconstruction needs, providing a comprehensive strategy for revitalizing the industry. This research contributes to a deeper understanding of the Ukrainian sunflower industry's current state and its resilience amid complex challenges.

Key words: sunflower oil, sunflower seeds, agriculture, production, international trade, export, import, GDP, trade agreement, monetary damages, recovery needs.

Ця стаття присвячена детальному аналізу динаміки виробництва соняшнику в Україні, розглядаючи еволюцію практик виробництва, ринкові тенденції, економічні наслідки, екологічні аспекти та вплив глобальних факторів в сучасному світі. Аналіз охоплює широкий спектр аспектів, включаючи зміни в практиках виробництва, тенденції ринку, економічні наслідки, екологічні загрози та вплив глобальних чинників. З фокусом на нових реаліях та викликах, з якими стикається українська галузь соняшникового виробництва, стаття спрямована на надання докладних уявлень про можливості та труднощі в контексті постійних змін аграрного та геополітичного фону. Соняшник, ключова культура в Україні, відіграє значущу роль як на внутрішньому, так і на міжнародному ринках, створюючи вигідні можливості для аграрних підприємств. На міжнародному рівні Україна виступає одним із провідних виробників соняшникової олії, маючи вагомий вплив на глобальні ринки рослинних олій. Стаття докладно розглядає ці складнощі, розкриваючи роль галузі, виклики, що виникають у зв'язку із геополітичними подіями, такими як війна з Росією, та наслідки для економіки від руйнування соняшникового виробництва України, які в контексті втрат та збитків сягають \$40,2 млрд, непрямі втрати вже перевищили \$2,5 млрд. За даними служби статистики України соняшник займає 64% від загальної посівної площі всіх промислових культур у 2022 році і є експортованою культурою в 89% від усіх вироблених товарів, оскільки країна є одним з найбільших експортерів цього продукту. Через війну, руйнування сільськогосподарської та транспортної інфраструктури Україна може втратити 40% своєї потужності з виробництва соняшникової олії. Великі витрати на доставку вантажів та блокада портів суттєво ускладнили транспортування соняшникової олії до експортних терміналів. Для відновлення галузі і забезпечення її економічної ефективності необхідно залучити кошти в обсязі \$29,7 млрд на квітень 2023 року. Стаття висвітлює стійкість української галузі соняшникового виробництва в умовах складнощів та надає план відновлення, підкреслюючи важливість цієї галузі для економіки України та її значущість на світовому ринку.

Ключові слова: соняшникова олія, насіння соняшнику, сільське господарство, виробництво, міжнародна торгівля, експорт, імпорт, ВВП, торгова угода, зрешові збитки, потреби відновлення.

УДК 338.4

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastructure75-38>

Symonenko Olena

Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor
at Department of Statistics
and Economic Analysis
National University of Bioresources
and Nature Management of Ukraine

Симоненко О.І.

Національний університет біоресурсів
і природокористування України

General problem statement and its connection with important scientific or practical tasks.

The production dynamics of sunflower in Ukraine, while showing remarkable growth and potential, are not without their challenges and complexities. In the context of a rapidly changing agricultural and geopolitical landscape, it is crucial to address several key issues that have far-reaching implications for both the scientific community and practical stakeholders. One of the primary economic tasks is to analyze the resilience of Ukraine's agricultural sector, particularly sunflower production, in the face of economic

shocks, price fluctuations, and market dynamics [12]. Understanding how the sector can adapt and remain economically stable is crucial. Addressing the economic implications of sunflower production is a practical task. Given its significant contribution to Ukraine's GDP, it is important to ensure that the sector remains stable, and that the country diversifies its exports to reduce dependence on a single commodity.

Analysis of recent studies and publications.

Recent studies and publications provide valuable insights into the dynamics of sunflower production

in Ukraine, offering a comprehensive understanding of the challenges and opportunities faced by the industry. Petrenko et al. [7] cover the role of sunflower crops in the Ukrainian economy as well as cultivation peculiarities. Additionally, Hamulczuk et al. [4] find that integration between Ukraine and the European Union simplify sunflower oil pricing and trading processes between the partners. Furthermore, we based our analysis on statistical data collected by United States Department of Agriculture [1], World Bank [11], State Statistics of Ukraine [9], and Index Mundi [5]. Finally, we rely on data reviewed by KSE Agricenter [11] on damages to sunflower crops industry as well as recovery needs and strategies.

Formulation of aims of the article. The aim of the research is to comprehensively analyze the sunflower production dynamics in Ukraine, focusing on the new realities and challenges of the current time. This analysis will encompass various aspects of sunflower production, including but not limited to, the evolution of production practices, market trends, economic implications, environmental considerations, and the impact of global factors. By examining these dynamics, the article seeks to provide insights into the opportunities and obstacles faced by the Ukrainian sunflower industry and contribute to a deeper understanding of its current state within the context of changing agricultural and geopolitical landscapes.

Statement of basic material. Sunflower, a highly sought-after agricultural crop in Ukraine, plays a pivotal role in both the domestic and international markets. It presents an avenue for agricultural enterprises to achieve substantial profits. Sunflower seeds serve as a valuable food product and find widespread application in numerous branches of the processing industry [7, p. 111].

Internationally, sunflower oil is the fourth most produced oil, which accounts for 9% of major vegetable oils produced worldwide. The top three

sunflower oil producers include Ukraine (4.33 Mt, 29%), Russia (3.57 Mt, 24%), and the EU (3.19 Mt, 21.4%), which sum up to 75% of the global market share, with Ukraine being a leading producer [1, p. 12]. Sunflower, safflower, and cottonseed oils constitute 9.4% of Ukraine's total exports, which are approximately 3.2% of the nominal gross domestic product (GDP) [8].

Regarding exports, Ukraine is estimated to have earned \$5.6 billion from sunflower oil. Major importers of Ukrainian sunflower goods are India (40%), the EU (30%), and China (11%) (Figure 1).

Interestingly, Ukraine covers 90% of the EU sunflower oil demand. Key factors driving this number include competitive pricing on Ukrainian agricultural commodities, geographical proximity, high-quality standards, and EU-Ukraine Association agreements which significantly simplified the trade relationships between partners. Moreover, Hamulczuk et al. [4] found that time-varying integration of Ukrainian sunflower oil market with the EU significantly strengthened the relationship between commodity prices between trader partners. Hamulczuk et al. [4] prove there exists a long-run equilibrium relationship between the Ukrainian sunflower oil prices and the EU prices, which confirms strong trade integration between partners.

Relying on data from the State Statistics Service of Ukraine, sunflower seeds accounted for 64% of the total planted area of all industrial crops in 2022 (Figure 2).

However, with the escalation of the war in February 2022 between Russia and Ukraine, the biggest producers and exporters of sunflower goods are significantly negatively affected which is detrimental to the global economy. In numbers, Ukraine may have lost 40% of its sunflower oil production capacity due to Russia damaging agricultural and transport infrastructure [1, p. 6]. In total, the

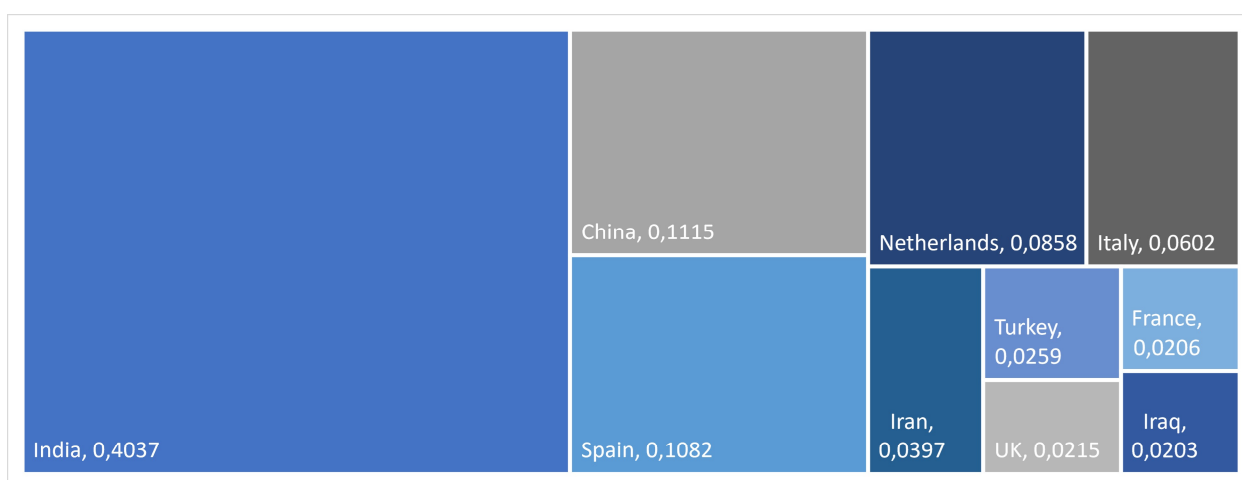

Figure 1. Top 10 importers of Sunflower Oil from Ukraine in 2021

Sources: [2]

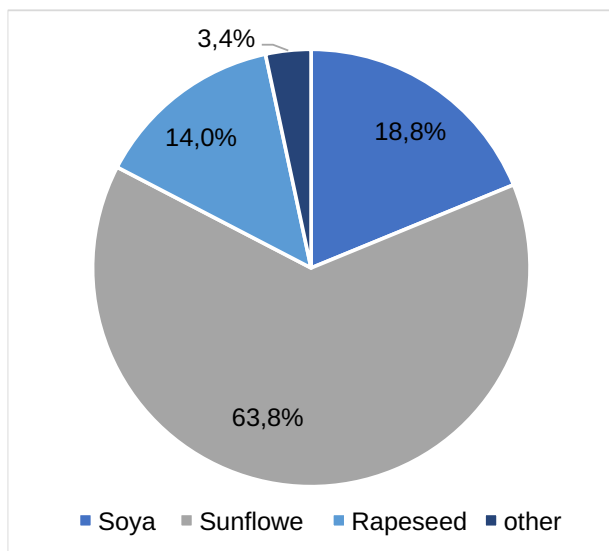

Figure 2. Planted area of industrial crops in Ukraine by type in 2022

Sources: [9]

Ukrainian agricultural sector faced \$40.2 billion in damages as of April 2023, of which \$8.7 billion in direct damages and \$31.5 billion in indirect damages (including lowered production, logistics disruptions, price fluctuations, and opportunity costs) [11, p. 2]. The direct damages to sunflower crops have already surpassed \$2.5 billion [11, p. 21].

Figure 3 shows the dynamics of sunflower seed oil production as well as consumption in Ukraine by a specific year. On average, Ukraine has been consuming around 11% of the total amount produced, which means the remaining 89% of sunflower goods are export-oriented, as the country is one of its largest exporters. Ukraine faced a sunflower crop decline of 15% in the 2020/2021 season caused

by dry conditions in the Kirovohrad, Kharkiv, and Dnipropetrovsk regions, which affected vegetation and lowered crop yields. Such a downturn was also exacerbated by supply chain disruptions because of the COVID-19 crisis.

Since the beginning of the war, the European Union had to rely on domestic production which caused falling demand for Ukrainian sunflower oil. As a result, in late July 2022 wholesale price for Ukraine’s refined sunflower oil decreased to 1.44 \$/kg (the stable price was 1.8 \$/kg during the summer period in 2022) [6]. Moreover, transporting sunflower oil from production facilities to export terminals became challenging due to logistics disruptions caused by major ports blockade by Russia. According to Grygorenko [3], in some cases, the costs of cargo delivery increased 4–5 times. Due to the transshipment of mostly agricultural products through Polish ports, Poland managed to increase the cargo volume by 68.2% in major ports in Gdansk in 2022 (Table 1).

Table 1

Increase in cargo volumes in major Polish ports in percentage by year

Port	Growth in 2022	Growth in first half of 2023
Gdansk	68.2%	36%
Gdynia	28.2%	10%
Szczecin-Świnoujście	36.8%	3.5%

Sources: [3]

However, the Ukrainian sunflower seed (and agricultural in general) industry is facing significant challenges ahead. As of April 2023, recovery and reconstruction needs account for \$29.7 billion [11, p. 13]. That includes a multi-step strategy

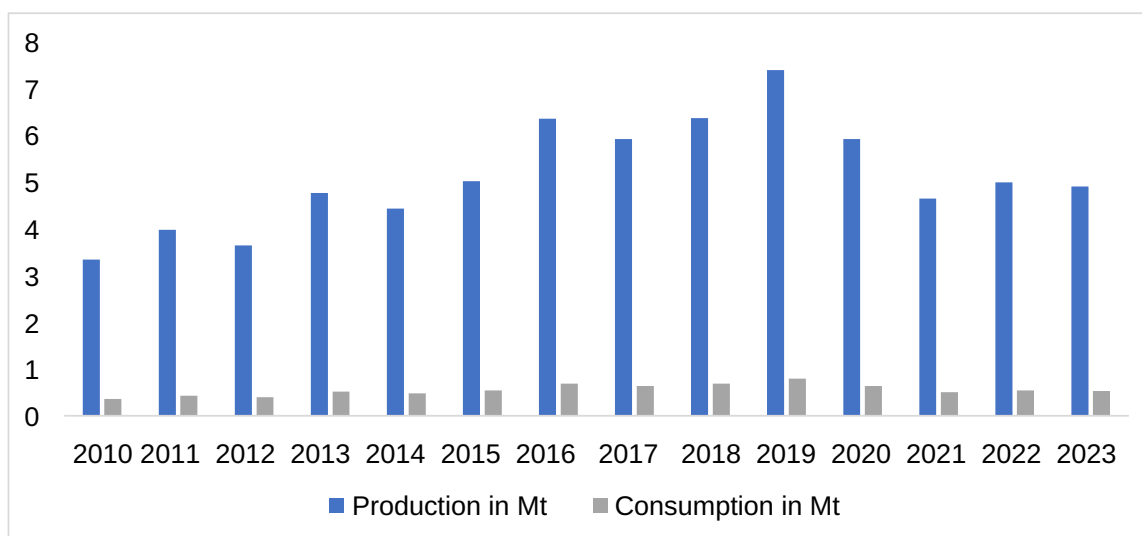

Figure 3. Ukraine Sunflower seed Oil Production and Consumption in Metric tonnes by year

Sources: [5; 2]

(discussed by von Cramon-Taubadel and Oleg Nivievskiy [10]):

– Needs assessment: Ukrainian farmers plant 9 million hectares of land, however, due to invasion, the country managed to secure only half of the plan. Estimations of the extent of damages and losses incurred up to this point would serve as a foundation for evaluating the necessary resources if the conflict were to conclude, allowing for prompt commencement of the reconstruction process.

– Reconstruction: the replacement and repair of destroyed and damaged assets including harvesting area as well as machinery.

– Recovery: subsidies to farmers to enable the production process and enhance volumes. Significant fiscal spending will be required to stimulate the agricultural sector.

– Modernization: using the opportunity to not only recover the losses but to modernize the saved equipment to meet high production standards and maintain high safety of farmers.

Conclusions. The article provides an in-depth exploration of the sunflower production dynamics in Ukraine, shedding light on the industry's pivotal role in both domestic and global markets. Sunflower cultivation is a cornerstone for Ukrainian agricultural enterprises, offering substantial profits and serving as a valuable raw material for various processing industries. Internationally, sunflower oil ranks as the fourth most produced vegetable oil, with Ukraine emerging as a significant contributor, producing 29 % of the world's sunflower oil. The European Union stands as a key importer of Ukrainian sunflower products, with Ukraine covering a remarkable 90 % of the EU's sunflower oil demand. This strong trade relationship is underpinned by competitive pricing, geographic proximity, stringent quality standards, and the facilitative impact of EU-Ukraine Association agreements.

The article underscores the ramifications of the Russia-Ukraine conflict on the sunflower industry. The war has resulted in significant damage to agricultural and transport infrastructure, potentially causing a 40% reduction in Ukraine's sunflower oil production capacity. The agricultural sector has suffered an estimated \$40.2 billion in damages, with both direct and indirect losses. Considering these challenges, the article highlights the extensive recovery and reconstruction needs, totaling \$29.7 billion as of April 2023. This multifaceted strategy includes needs assessment, reconstruction, recovery, and modernization, offering a comprehensive approach to rebuilding the sunflower industry and re-establishing

its economic vitality. The article encapsulates the resilience of the Ukrainian sunflower industry in the face of adversity and presents a roadmap for its recovery, emphasizing the importance of this sector in Ukraine's economy and its significance in the global market.

REFERENCES:

1. Ates, Aaron, and Maria Bukowski. "Oil Crops Outlook: April 2022." United States Department of Agriculture, 16 June 2022.
2. Ayupov, Jasurbek. "How Did the War in Ukraine Affect the Sunflower Oil Market in the Country?" Tridge, 10 May 2023.
3. Grygorenko, Yuriy. "Maritime Blockade: Prospects for Ukrainian Exports through Polish Ports." GMK Centre, 13 Sept. 2023.
4. Hamulczuk, Mariusz, et al. "Time-Varying Integration of Ukrainian Sunflower Oil Market with the EU Market." *Agris On-Line Papers in Economics and Informatics*, vol. 13, no. 3, 30 Sept. 2021, pp. 35–47. DOI: <https://doi.org/10.7160/aol.2021.130304> (accessed 17 Aug. 2022).
5. Index Mundi. "Ukraine Sunflowerseed Oil Production by Year (1000 MT)." www.indexmundi.com. URL: www.indexmundi.com/agriculture/?country=ua&commodity=sunflowerseed-oil&graph=production (accessed 14 Nov. 2023).
6. "Page Analysis» Selina Wamucii." Selina Wamucii, URL: www.selinawamucii.com/insights/prices/ukraine/sunflower-oil (accessed 14 Nov. 2023).
7. Petrenko, Vasyl, et al. "Profiling and Geographical Distribution of Seed Oil Content of Sunflower in Ukraine." *Oil Crop Science*, vol. 8, no. 2, 1 May 2023, pp. 111–120, DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ocsci.2023.05.002> (accessed 14 Nov. 2023).
8. REACH. "Ukraine: Sunflower Oil Production (October 2022)." REACH, 17 Jan. 2023.
9. "State Statistics Service of Ukraine." www.ukrstat.gov.ua. URL: www.ukrstat.gov.ua (accessed 11 Nov. 2023).
10. von Cramon-Taubadel, Stephan, and Oleg Nivievskiy. "Rebuilding Ukraine – the Agricultural Perspective." *Economic Political Forum 2023*, CESifo, 2 Mar. 2023, pp. 36–40. URL: www.cesifo.org/DocDL/econpol-forum-2023-2-cramon-taubadel-nivievskiy-agricultural-perspective.pdf (accessed 6 Nov. 2023).
11. World Bank, et al. by KSE Agrocentre. KSE, 24 May 2023. URL: kse.ua/wp-content/uploads/2023/05/RDNA2.pdf (accessed 8 Nov. 2023).
12. Yashchenko A.S., Chuhlib A.V. Information and analytical support for the efficiency of the production of plant products. *Professional international scientific journal "Internauka"*, 2021. No. 12 (56). URL: <https://www.inter-nauka.com/issues/economic2021/12/7824>.

ГОТЕЛЬНЕ ГОСПОДАРСТВО ЯК СКЛАДОВА ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ КРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ НІМЕЧЧИНИ)

HOTEL MANAGEMENT AS A COMPONENT OF THE COUNTRY'S HOSPITALITY INDUSTRY (ON THE EXAMPLE OF GERMANY)

УДК 338.48 (430)

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct75-39>**Бойко З.В.**

к.геогр.н., доцент,
доцент кафедри туризму
та готельно-ресторанної справи,
Університет митної справи та фінансів

Горожанкіна Н.А.

к.геогр.н., доцент,
доцент кафедри туризму
та готельно-ресторанної справи,
Університет митної справи та фінансів

Іванцов С.В.

к.т.н.,
Університет митної справи та фінансів

Boyko Zoia

University of Customs and Finance

Horozhankina Nataliia

University of Customs and Finance

Ivantsov Serhii

University of Customs and Finance

Постановка проблеми. Ефективний розвиток готельного господарства є стратегічно важливим напрямком розвитку туризму та національної економіки країни, оскільки готельне господарство виступає матеріальною базою туристичної галузі та має важливий економічний та соціальний потенціал для країни. Німеччина є однією з найбільш відвідуваних країн Європи. Всі шістнадцять федеральних земель країни відрізняються населенням, ландшафтами, архітектурою, історією та навіть місцевим діалектом. Як для внутрішніх, так і для міжнародних прибуттів, Німеччина добре сполучена з точки зору туристичних маршрутів. Слід звернути увагу, що питання функціонування та розвитку готельного господарства як складової індустрії гостинності країн світу українськими науковцями не досліджувались. Тому перейдемо до вивчення готельного господарства Німеччини з можливістю подальшої імплементації

Розглянуто дисертаційні дослідження українських науковців, що присвячені питанням розвитку готельного господарства. Детального аналізу готельного господарства країн світу в роботах вітчизняних науковців не виявлено. Розглянуто динаміку кількості ночівель у туристичних закладах Німеччини за період 2018–2022 років. За цей період максимальний показник ночівель припав на 2019 рік і становив 495,6 млн. од. Проведений аналіз кількості ночівель, що були здійснені внутрішніми та іноземними туристами за період 2018–2022 років в туристичних помешканнях країни. Проведений аналіз готелів Німеччини за зірковою категорією. Найбільш представленою зірковою категорією серед німецьких готелів є три зірки, друге місце посіли чотиризіркові готелі. Проведений просторовий аналіз номерного фонду по федеральним землям Німеччини. Лідером за кількістю номерів у готелях є регіон Баварія (39%).

Ключові слова: індустрія гостинності, готельне господарство, зіркова категорія готелів, номерний фонд, Німеччина.

Dissertation studies of Ukrainian scientists devoted to the development of the hotel industry are considered. Ukrainian researchers pay considerable attention to the issues of the development of the country's hotel industry, its management, improvement of the quality of hotel services, spatial optimization of establishments, etc. A detailed analysis of the hotel industry of the countries of the world has not been found in the works of domestic scientists. The dynamics of the number of overnight stays in tourist facilities in Germany for the period 2018–2022 were considered. It was established that during this period the maximum rate of overnight stays fell on 2019 and amounted to 495.6 million units. A significant decrease in the number of overnight stays (about 40%) occurred in 2020 and 2021, which is due to restrictions during the COVID-19 pandemic, when there was a ban on accommodation for tourists from November 2020 to December 31, 2021, and for business travelers were allowed to live only if their stay was "absolutely necessary". In 2022, about 450.8 million overnight stays of tourists were recorded in tourist facilities in Germany. This indicator is only 9% less than in 2019, which indicates the active travel of tourists and the restoration of the functioning of accommodation facilities. An analysis of the number of overnight stays made by domestic and foreign tourists for the period 2018–2022 in the country's tourist accommodations was carried out. It was established that the number of nights spent by domestic tourists is higher. An analysis of hotels in Germany by star category was carried out. It was established that the most represented star category among German hotels is three stars, the second place was occupied by four-star hotels. Spatial analysis of the number fund by federal states of Germany was carried out. The leader in the number of hotel rooms is the region of Bavaria (39%), the last position is occupied by the region of Baden-Württemberg (0.1%). The leading cities in terms of number of hotels are highlighted: Berlin, Hamburg, Munich and Frankfurt. These megacities control one third of the total room stock of the country's hotel market.

Key words: hospitality industry, hotel industry, star category of hotels, room stock, Germany.

отриманих результатів у вітчизняне готельне господарство.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Головними методологічними працями можна вважати роботи авторів: М.Г. Бойко, М.В. Босовської, В.Ф. Данильчук, Н.Н. Коцан, М.П. Мальської, Н.В. Чорненко, О.О. Любіцевої, І.В. Поплавської, О.В. Шикіної, І.М. Школи та інших.

З метою вивчення питань готельного господарства в дослідженнях українських науковців нами проаналізовано джерела, що представлені у вільному доступі на сайті Національної бібліотеки імені В.І. Вернадського [9] (табл. 1).

Зазначимо, що нами проаналізовано лише шість наявних у вільному доступі дисертаційних дослідження науковців з галузі знань економічних (4 роботи), історичних (1) та географічних (1) наук.

Питання готельного господарства України почало розглядатись з 1998 року в роботах

Таблиця 1

Наукові праці, що присвячені дослідженню питань готельного господарства

№ п/п	Рік	Автор	Тема	Актуальні напрацювання, стисла характеристика
1	1998	Мельник О.П.	Удосконалення управління готельним господарством	Проаналізовано сучасну систему управління готельним господарством на макро- та мікрорівнях. Визначено роль готельного господарства в системі розширеного відтворення та його значення для економіки України, тощо [8].
2	2003	Бойко М.Г.	Формування стратегії розвитку підприємств готельного господарства	Розглянуто сутність та значення процесу формування стратегії розвитку підприємств готельного господарства, проаналізовано питання впливу факторів зовнішнього та внутрішнього середовища та доповнено методіку комплексного аналізу ефектів вибірки, тощо [5].
3	2008	Семіколенова С.В.	Статистичне оцінювання стану та розвитку готельного господарства	Розглянуто теоретичні, методологічні та практичні питання комплексного статистичного оцінювання стану та розвитку готельного господарства та виявлено необхідність дослідження специфіки функціонування вибіркової сукупності, тощо [13].
4	2009	Опанашук Ю.Я.	Формування системи послуг у готельному господарстві України	Досліджено теоретико-методологічні та науково-практичні засади формування системи готельних послуг та організаційно-економічного забезпечення якості та ефективності готельних послуг. Охарактеризовано сутність та особливості індустрії гостинності, визначено її місце та роль у структурі готельного бізнесу [10].
5	2010	Ремеслова О.Л.	Стратегічне управління підприємством готельного господарства	Запропоновано комплексний підхід до категоризації підприємств готельного господарства. Розроблено схему концептуальних підходів до стратегічного управління підприємствами готельного господарства, визначено та згруповано найбільш впливові фактори [12].

Джерело: створено автором на основі [5; 8; 10; 12; 13]

науковців, що можна пояснити розвитком готельної індустрії країни та її переходом на міжнародний рівень.

Можемо стверджувати, що українські дослідники приділяють значну увагу саме питанням розвитку готельного господарства країни, його управління, удосконаленню якості готельних послуг, просторовій оптимізації закладів, тощо.

Формулювання цілей статті. Метою даної роботи є дослідження функціонування та розвитку готельного господарства як складової індустрії гостинності (на прикладі Німеччини).

Виклад основного матеріалу дослідження. Індустрія гостинності – глобальна індустрія з постійним розвитком, що представлена в кожній країні світу. Як і багато інших галузей, вона підтримує економіку під час спадів і процвітає в позакризові часи. Інвестиції в майбутні тенденції виведуть галузь на наступне десятиліття прибутковості – за умови, що менеджери та власники будуть зосереджені на потребах і бажаннях своїх клієнтів [6; 7].

Згідно з Німецькою асоціацією готелів і ресторанів (DEHOGA), готельне господарство країни поділяється на різні види бізнесу. Найпоширенішим типом з них є класичний готель, який пропонує стійку реєстрації, послуги, щоденне прибирання номерів і принаймні один ресторан для гостей готелю та перехожих. Додаткова диференціація

відбувається між такими видами розміщення: пансіонати, хостели, будинки відпочинку, кемпінги [11].

Німецький ринок житла вже давно відрізняється різноманітністю: від бюджетних до висококласних готелів. Протягом останніх років зростання доходів у німецькій індустрії розміщення демонструвало постійне зростання, за винятком карантину через пандемію коронавірусу (COVID-19) у 2020 і 2021 роках.

Станом на кінець 2022 року у Німеччині налічувалось близько 48400 відкритих і діючих закладів розміщення, приблизно 450,8 млн. ночей, зафіксованих у 2022 році. Частка ночівель гостей з-за кордону найбільша саме в готельних закладах розміщення, тому великі міста виграють від такого розвитку.

У 2021 році в Берліні ночували приблизно чотири мільйони іноземних гостей. Загалом того року заклади розміщення німецької столиці нарахували близько 14 млн. ночівель. З приблизно 173,25 млн. ночівель у готелях у 2022 році це наразі найбільш використовуваний тип розміщення в Німеччині [14].

Найпоширенішими на готельному ринку Німеччини були готелі від 30 до 99 місць. Як і багато інших галузей, хоча німецьке розміщення все ще оговтується від пандемічних обмежень на подорожі, воно також бореться з іншими поточними проблемами, такими як зростання цін на енергоносії та інфляція [1].

Для проведення статистичного аналізу складових готельного господарства країни нами використані офіційні статистичні дані країни [1–4], які є у вільному доступі мережі Інтернет.

Розглянемо динаміку кількості ночівель у туристичних закладах Німеччини за період 2018–2022 років (рис. 1). Зазначимо, що за цей період максимальний показник ночівель припав на 2019 рік і становив 495,6 млн. од.

Значне зменшення кількості ночівель (близько 40%) припало на 2020 та 2021 рік, що пов'язано із обмеженнями під час пандемії COVID-19, коли була заборона на розміщення для туристів з листопада 2020 року по 31 грудня 2021 року, а бізнес-мандрівникам дозволено було жити лише в тому випадку, якщо їхнє перебування є «абсолютно необхідним».

У 2022 році в туристичних закладах Німеччини було зафіксовано близько 450,8 млн. ночівель туристів. Цей показник лише на 9% менший від 2019 року, що говорить про активні подорожі туристів та відновлення функціонування закладів розміщення.

При аналізі кількості ночівель, що були здійснені внутрішніми та іноземними туристами за період 2018–2022 років в туристичних

помешканнях країни, можемо зазначити, що кількість ночей, проведених внутрішніми туристами, є вищою (рис. 2).

Так, наприклад, у 2018 році місцеве населення здійснило у 4,45 рази більше ночівель, ніж іноземні туристи, у 2020 році – у 4,50 рази, у 2021 році – у 8,44 рази, у 2022 році – у 5,62 рази. Такі цифри вказують на те, що внутрішній туризм в країні є дуже розвиненим.

Перейдемо до розгляду готелів Німеччини за зірковою категорією (рис. 3). Зазначимо, що загальна кількість класифікованих за зірковістю готелів становила 6880 одиниць.

Найбільш представленою зірковою категорією серед німецьких готелів є три зірки, з 3993 закладами (58,04% від загальної кількості) станом на січень 2023 року. Друге місце посіли чотиризіркові готелі з 2442 закладами (35,50%). Кількість інших категорій готелів за зірковістю була набагато меншою (2 зірки – 259 од. – 3,76%, 5 зірок – 117 од. – 1,7%, 1 зірка – 69 од. – 1,00%).

Розподіл номерного фонду по федеральним землям Німеччини наведений на рис. 4. Зазначимо, що нами враховано і не категорійні заклади розміщення.

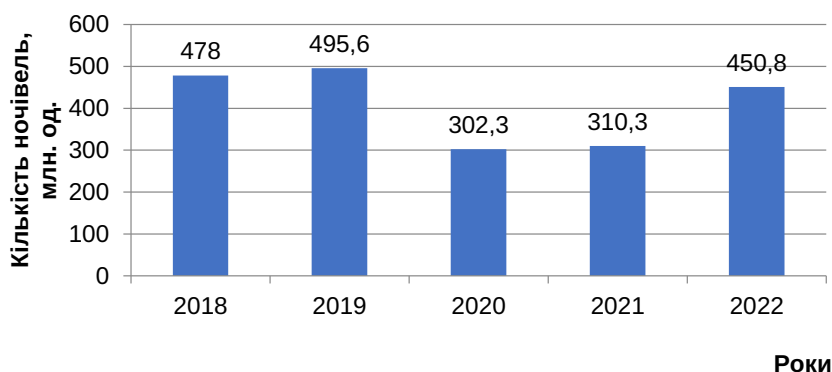

Рис. 1. Кількість ночівель у туристичних помешканнях Німеччини за період 2018–2022 років, млн. од.

Джерело: створено автором на основі [4]

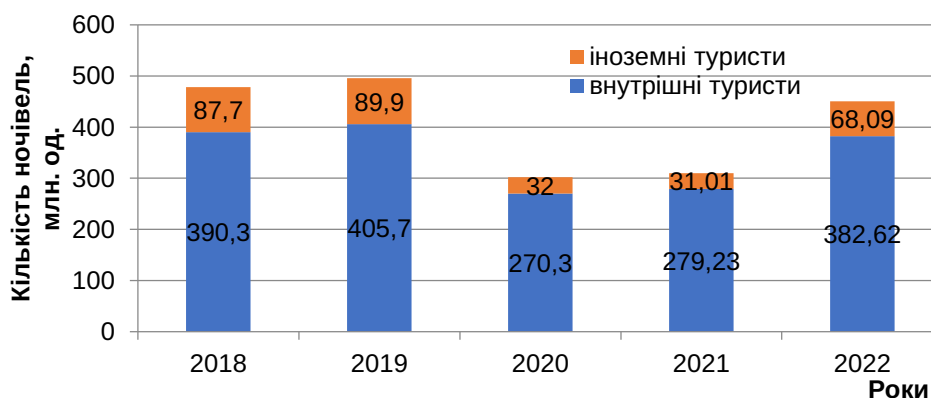

Рис. 2. Кількість ночівель, проведених внутрішніми та міжнародними туристами у туристичних помешканнях у Німеччині за період 2018–2022 років, млн. од.

Джерело: створено автором на основі [4]

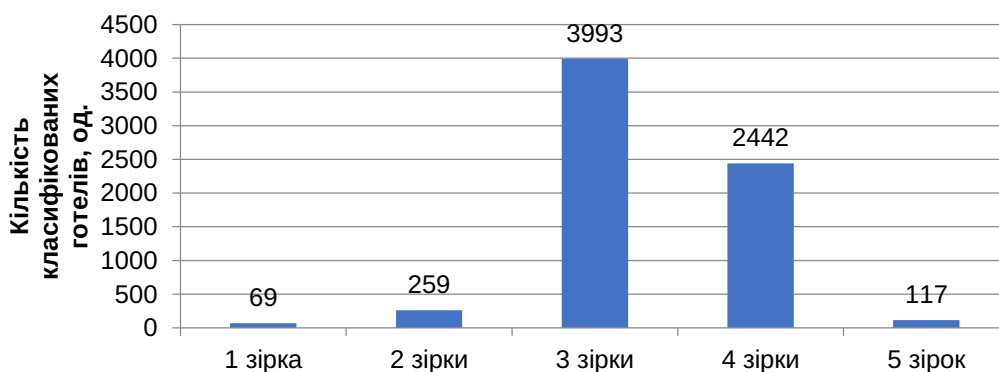

Рис. 3. Розподіл готелів Німеччини за зірковістю

Джерело: створено автором на основі [2]

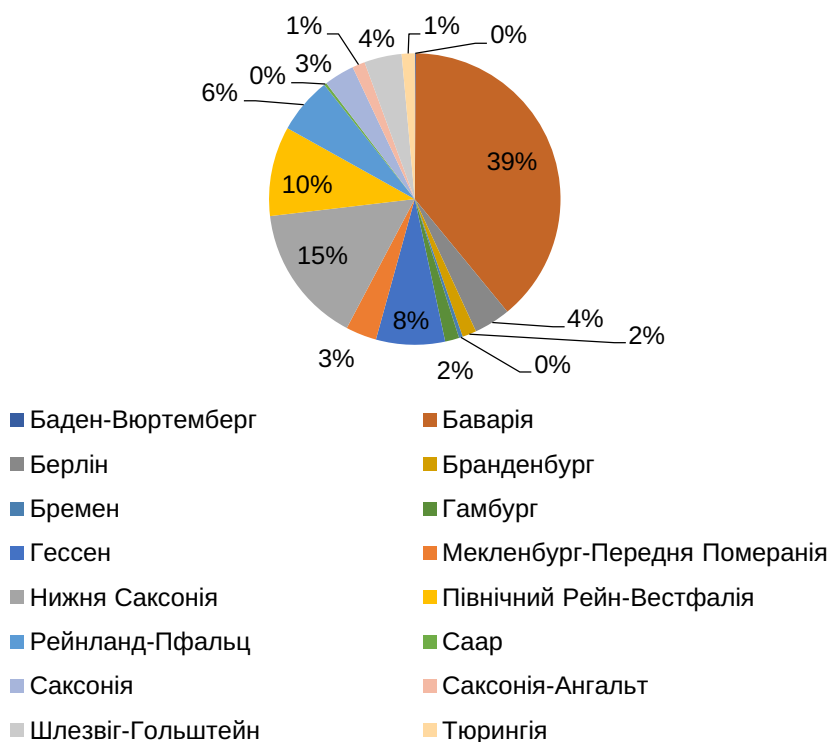

Рис. 4. Розподіл номерного фонду Німеччини за федеральним землями

Джерело: створено автором на основі [2]

Лідером за кількістю номерів у готелях є регіон Баварія (39%), останню позицію займає регіон Баден-Вюртемберг (0,1%).

Такий стан номерного фонду пов'язаний із тим, що у Баварії знаходиться велика кількість художніх, природних та архітектурних пам'яток. Крім цього це регіон, який може надати молоді велику кількість розважальних закладів.

Усі готельні заклади Німеччини поділяються на декілька основних видів (рис. 5). Можемо зазначити, що на території країни функціонують 18 типів закладів розміщення. Переважна їх частина припадає на готелі, апартаменти, гостьові будинки та будинки для відпустки.

Серед міст-лідерів за кількістю готелів можемо виділити Берлін, Гамбург, Мюнхен та Франкфурт, що пов'язано з їх культурними, фінансовими, економічними, суспільними та туристичними функціями.

Маючи 586 готелів у всіх сегментах із 115 612 номерами, ці мегаполіси контролюють одну третину загального номерного фонду готельного ринку Німеччини (таблиця 2). Лідером за кількістю готелів всіх категорій та номерного фонду є Берлін.

Серед інших міст Німеччини можемо виділити Штутгарт, Дюссельдорф, Кельн, Дрезден, Лейпциг, Ганновер (рис. 6).

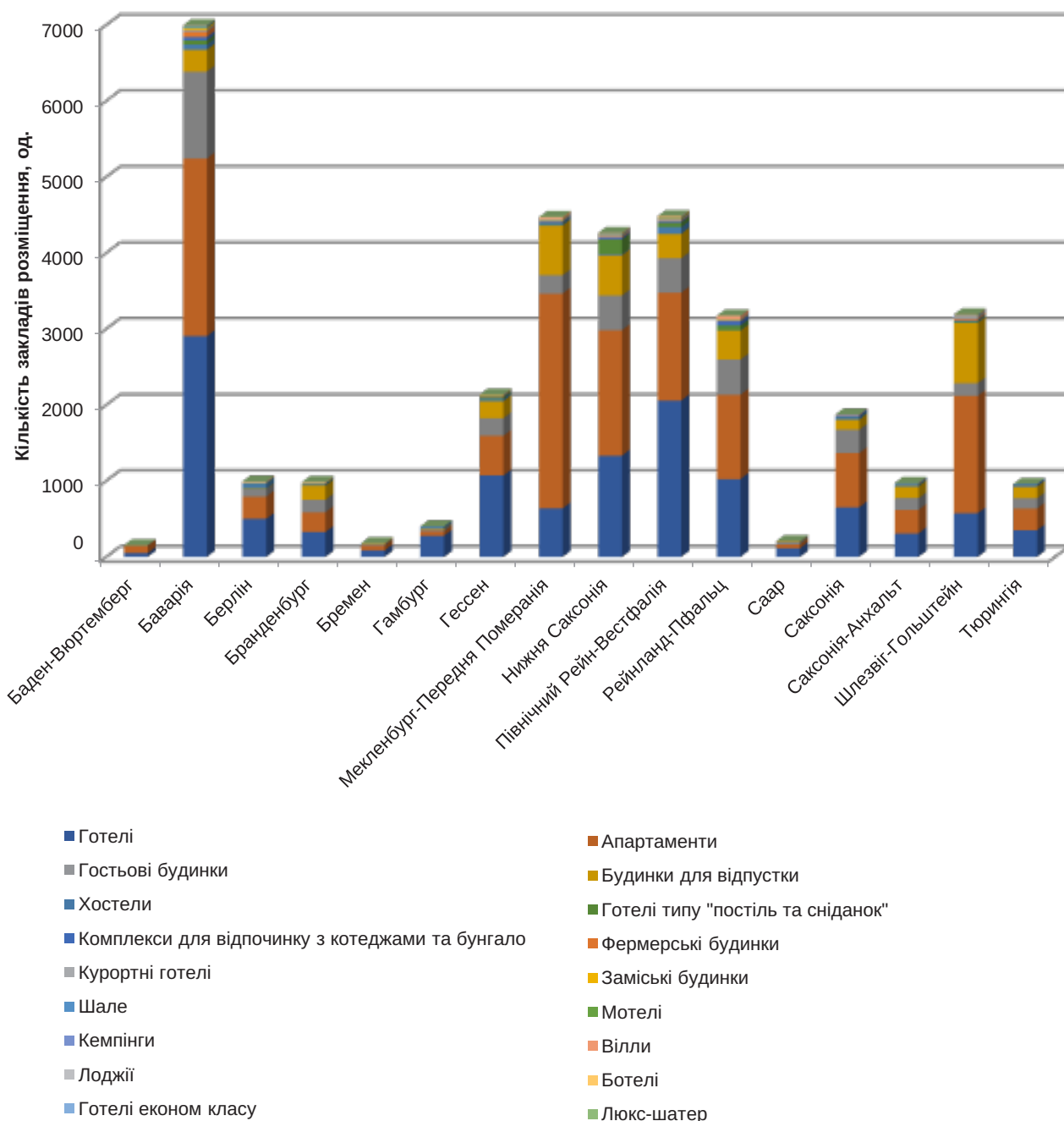

Рис. 5. Розподіл закладів розміщення Німеччини за типами

Джерело: створено автором на основі [2]

Таблиця 2

Міста-лідери за кількістю готелів, розподіл за категоріями

Категорії	Берлін		Гамбург		Мюнхен		Франкфурт	
	Готелі, од.	Номери, тис. од.	Готелі, од.	Номери, тис. од.	Готелі, од.	Номери, тис. од.	Готелі, од.	Номери, тис. од.
1* та 2*	60	11,836	37	7,328	34	6,233	33	6,634
3*	77	14,818	60	9,211	47	7,465	43	8,481
4*	54	11,948	32	4,833	31	7,116	37	7,515
5*	14	4,094	9	1,878	9	2,962	9	3,260
Всього	205	42,696	138	23,250	121	23,776	122	25,890

Джерело: створено автором на основі [3]

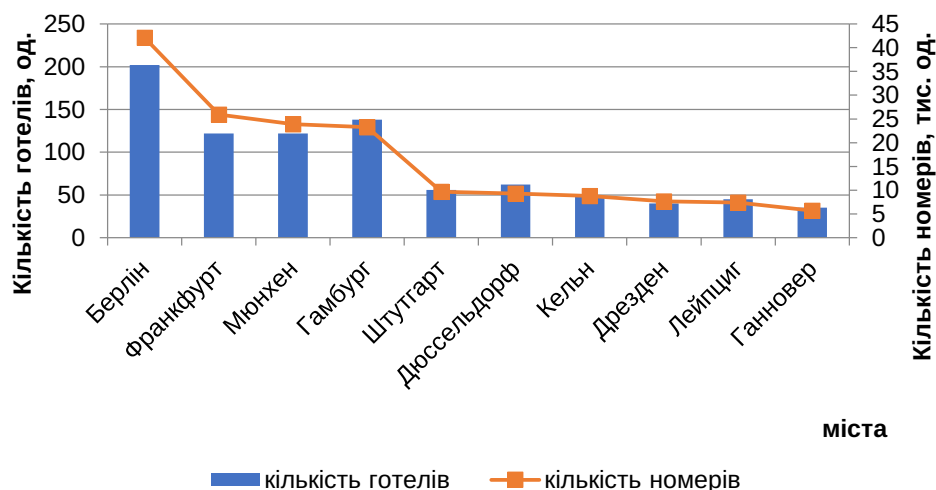

Рис. 6. ТОП-10 міст Німеччини за кількістю готелів та номерним фондом станом на 2022 рік

Джерело: створено автором на основі [3]

Таким чином, можемо зазначити, що десять перерахованих вище міст Німеччини зосереджують в собі майже 80% готельного ринку країни.

Висновки. Розглянуто дисертаційні дослідження українських науковців, що присвячені питанням розвитку готельного господарства. Встановлено, що складові елементи готельного господарства України почали розглядатись з 1998 року в роботах науковців, що можна пояснити розвитком готельної індустрії країни та її переходом на міжнародний рівень. Українські дослідники приділяють значну увагу саме питанням розвитку готельного господарства країни, його управлінню, удосконаленню якості готельних послуг, просторовій оптимізації закладів, тощо. Детального аналізу готельного господарства країн світу в роботах вітчизняних науковців не виявлено.

Встановлено, що німецький ринок житла вже давно відрізняється різноманітністю: від бюджетних до висококласних готелів. Протягом останніх років зростання доходів у німецькій індустрії розміщення демонструвало постійне зростання, за винятком карантину через пандемію коронавірусу (COVID-19) у 2020 і 2021 роках.

Розглянуто динаміку кількості ночівель у туристичних закладах Німеччини за період 2018–2022 років. Встановлено, що за цей період максимальний показник ночівель припав на 2019 рік і становив 495,6 млн. од. Значне зменшення кількості ночівель (близько 40%) припало на 2020 та 2021 рік, що пов'язано із обмеженнями під час пандемії COVID-19, коли була заборона на розміщення для туристів з листопада 2020 року по 31 грудня 2021 року, а бізнес-мандрівникам дозволено було жити лише в тому випадку, якщо їхнє перебування є «абсолютно необхідним».

У 2022 році в туристичних закладах Німеччини було зафіксовано близько 450,8 млн. ночівель

туристів. Цей показник лише на 9% менший від 2019 року, що говорить про активні подорожі туристів та відновлення функціонування закладів розміщення.

Проведений аналіз кількості ночівель, що були здійснені внутрішніми та іноземними туристами за період 2018–2022 років в туристичних помешканнях країни. Встановлено, що кількість ночей, проведених внутрішніми туристами, є вищою.

Проведений аналіз готелів Німеччини за зірковою категорією. Встановлено, що найбільш представленою зірковою категорією серед німецьких готелів є три зірки, друге місце посіли чотиризіркові готелі.

Проведений просторовий аналіз номерного фонду по федеральним землям Німеччини. Лідером за кількістю номерів у готелях є регіон Баварія (39%), останню позицію займає регіон Баден-Вюртемберг (0,1%).

Виділено міста-лідери за кількістю готелів: Берлін, Гамбург, Мюнхен та Франкфурт. Маючи 586 готелів у всіх сегментах із 115 612 номерами, ці мегаполіси контролюють одну третину загального номерного фонду готельного ринку Німеччини. Лідером за кількістю готелів всіх категорій та номерного фонду є Берлін.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Accommodation industry in Germany – statistics & facts. URL: <https://www.statista.com/topics/3374/accommodation-industry-in-germany/#topicOverview>
2. Distribution of hotels in Germany as of January 2023, by number of stars. URL: <https://www.statista.com/statistics/558046/hotels-by-stars-germany>
3. Germany Hotels & Chains 2022. URL: <https://www.hospitalitynet.org/file/152009052.pdf>
4. Number of overnight stays at travel accommodation in Germany from 1992 to 2022 (in millions). URL:

<https://www.statista.com/statistics/560792/overnight-stays-german-accommodation/>

5. Бойко М.Г. Формування стратегії розвитку підприємств готельного господарства: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.01; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. К., 2003. 20 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/aref/20081124055686>

6. Довгаль Г., Данько Н. Міжнародні готельні мережі: світовий досвід для України. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/96102051.pdf>

7. Круль Г.Я. Основи готельної справи: навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 368 с.

8. Мельник О.П. Удосконалення управління готельним господарством : Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.02. Київ. держ. торг.-екон. ун-т. Київ, 1998. 20 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/aref/20081124051828>

9. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/>

10. Опанашук Ю.Я. Формування системи послуг у готельному господарстві України: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.04. Укоопспілка, Львів. комерц. акад. Д., 2009. 21 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/aref/20100324002881>

11. Посохов І.С., Артем'єв Е.В. Розвиток індустрії туризму Німеччини : досвід для України. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм.* 2013. № 1086. Вип. 2. С. 175–179. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhMv_2013_1086_2_36

12. Ремеслова О.Л. Стратегічне управління підприємством готельного господарства: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04. Донецьк, 2010. 20 с.

13. Семіколенова С.В. Статистичне оцінювання стану та розвитку готельного господарства: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.10. Держ. вищ. навч. закл. «Київ. нац. екон. ун-т ім. В.Гетьмана». Київ, 2008. 20 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/aref/20081124047490>

14. Шикіна О.В. Тенденції розвитку готельної індустрії Німеччини. *Сучасний стан та перспективи розвитку туризму* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (2–4 травня 2018 р.). Чернівці : ПБКФ «Технодрук», 2018. С. 87–89.

REFERENCES:

1. Accommodation industry in Germany - statistics & facts. Available at: <https://www.statista.com/topics/3374/accommodation-industry-in-germany/#topicOverview>

2. Distribution of hotels in Germany as of January 2023, by number of stars. Available at: <https://www.statista.com/statistics/558046/hotels-by-stars-germany>

3. Germany Hotels & Chains 2022. Available at: <https://www.hospitalitynet.org/file/152009052.pdf>

4. Number of overnight stays at travel accommodation in Germany from 1992 to 2022 (in millions). Available at: <https://www.statista.com/statistics/560792/overnight-stays-german-accommodation/>

5. Boiko M.H. (2003) *Formuvannia stratehii rozvytku pidpriemstv hotelnoho hospodarstva* [Formation of a strategy for the development of hotel enterprises]: avtoref. dys... kand. ekon. nauk: 08.06.01. Kyiv. (in Ukrainian).

6. Dovhal H., Danko N. (2019) *Mizhnarodni hotelni merezhi: svitovi dosvid dlia Ukrainy* [International hotel chains: world experience for Ukraine]. Available at: <https://core.ac.uk/download/pdf/96102051.pdf> (in Ukrainian)

7. Krul H.Ia. (2011) *Osnovy hotelnoi spravy: navch. posib* [Basics of the hotel business: tutorial]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury. (in Ukrainian)

8. Melnyk O.P. (1998) *Udoskonalennia upravlinnia hotelnym hospodarstvom* [Improvement of hotel management]: avtoref. dys... kand. ekon. nauk: 08.06.02. Kyiv. derzh. torh.-ekon. un-t. Kyiv. (in Ukrainian). Available at: <http://irbis-nbuv.gov.ua/aref/20081124051828>

9. Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V.I. Vernadskoho [Vernadsky National Library of Ukraine]. Available at: <http://www.nbuv.gov.ua/>

10. Opanashchuk Yu.Ia. (2009) *Formuvannia systemy posluh u hotelnomu hospodarstvi Ukrainy* [Formation of the service system in the hotel industry of Ukraine]: avtoref. dys... kand. ekon. nauk : 08.00.04. Lviv. (in Ukrainian).

11. Posokhov I.S., Artemiev E.V. (2013) *Rozvytok industrii turyzmu Nimechchyny: dosvid dlia Ukrainy* [Development of the German tourism industry: experience for Ukraine]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Serii : Mizhnarodni vidnosyny. Ekonomika. Krainoznavstvo. Turyzm. – Bulletin of Kharkiv National University named after V. N. Karazin. Series: International relations. Economy. Local studies. Tourism.* No. 1086, Issue 2. P. 175-179. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhMv_2013_1086_2_36 (in Ukrainian).

12. Remeslova O.L. (2010) *Stratehichne upravlinnia pidpriemstvom hotelnoho hospodarstva* [Strategic management of a hotel business enterprise] : avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.04. Donetsk. (in Ukrainian)

13. Siemikolenova S.V. (2008) *Statystychno otsiniuvannia stanu ta rozvytku hotelnoho hospodarstva* [Statistical assessment of the state and development of the hotel industry]: avtoref. dys... kand. ekon. nauk: 08.00.10. Kyiv. Available at: <http://irbis-nbuv.gov.ua/aref/20081124047490> (in Ukrainian)

14. Shykina O.V. (2018) *Tendentsii rozvytku hotelnoi industrii Nimechchyny* [Trends in the development of the hotel industry in Germany]. *Suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku turyzmu* : materialy Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii (May 2–4, 2018). Chernivtsi: PVKF «Tekhnodruk». (in Ukrainian)

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО СТВОРЕННЯ ЕЛЕМЕНТУ СИСТЕМИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОСУВАННЯ ТУРИСТСЬКОЇ ДЕСТИНАЦІЇ

RECOMMENDATIONS FOR CREATING AN ELEMENT OF THE INFORMATION SYSTEM FOR THE PROMOTION OF A TOURIST DESTINATION

У сучасних умовах інформаційне забезпечення туризму набуває все більше значення для забезпечення конкуренції підприємств цієї галузі, підвищення швидкості обміну даними підвищення якості послуг. Швидкий розвиток інформаційних технологій, представлений великим інтелектуальною мобільною хмарою, має безліч функцій, може одночасно задовольняти потреби різних клієнтів і різні характеристики і забезпечує повну, стабільну та точну платформу інтеграції інформації для управління туристичними та готельними системами. Структура туристичної галузі подібна до будь-якої іншої економічної сфери діяльності. Однак існує одна особливість: зв'язуючим центром, який утримує різних виробників у рамках туристичної галузі, є інформація. Інформаційні потоки забезпечують зв'язки між виробниками туристичних послуг, між виробниками і споживачами цих послуг, причому вони йдуть не тільки у вигляді потоків даних, а й у формі послуг і платежів.

Ключові слова: туризм, інформаційне забезпечення, дестинація, тенденції, технології.

The article substantiates the elements of information support for the promotion of a tourist destination. In modern conditions, information support for tourism is becoming increasingly important to ensure competition between enterprises in this industry, increase the speed of data exchange and improve the quality of services. The rapid development of information technology, represented by a large intelligent mobile cloud, has many features, can simultaneously meet the needs of different customers and different characteristics and provides a complete, stable and accurate platform for integrating information to manage tourism and hotel systems. The structure of the tourism industry is similar to any other economic sphere of activity. However, there is one feature: the connecting center that keeps different manufacturers in the tourism industry is information. Information flows provide links between producers of travel services, between producers and consumers of these services, and they are not only in the form of data flows, but also in the form of services and payments. Variants of consumer behavior based on the levels of competitiveness of the tourist product and destinations have been developed and substantiated. Defined key criteria for consumer choice when visiting a destination website. Summarized digital technical solutions that should be integrated into the destination's website. The concept of a destination website is proposed as an information system, a technological platform that integrates various services for tourists and sellers who are selected on a competitive basis or participate in an association that develops a destination website project. It is substantiated that thanks to the introduction of artificial intelligence technologies into the activities of travel firms, the speed of information exchange both between company employees and at the level of communication with potential consumers increases, as a result of which the company has the opportunity to improve the quality of services and expand the range of its activities, thereby increasing the level of its business reputation in the market.

Key words: tourism, information support, destination, tendencies, technologies.

УДК 338.48

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct75-40>

Калініченко С.М.

к.е.н., доцент,
заступник генерального директора
з міжнародного співробітництва,
інновацій та розвитку,
ДНП «Центр Тестування» МОЗ України

Kalinichenko Sergiy

The State Non-Profit
Enterprise Testing Board,
the Ministry of Public Health of Ukraine

Постановка проблеми. Технологічність системи просування та інформаційного забезпечення туризму як на рівні дестинацій, так і на рівні окремих підприємств впливає на конкурентоспроможність регіонального туристичного продукту, окремих туристичних продуктів та послуг. Вся система просування сьогодні активно переходить на цифрові технології, інструменти просування або дублюються у цифровому форматі, або стають повністю цифровими. Сьогодні вікном у світ для більшості платоспроможних покупців є дисплей смартфона в кишені чи сумці. Тому для дестинації та виробника послуг важливо потрапити до смартфона споживача, який, по суті, є засобом надійного та постійного зв'язку з потенційним та постійним клієнтом. Такий зв'язок можливий тільки на основі впровадження технічних рішень у роботу компаній, що здійснюють підтримку веб-сайтів туристичних дестинацій та самих туристичних підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематикою інструментарію впровадження інформаційних технологій і систем у туристичному бізнесі у своїх роботах піднімали В. Балута, П. Бурцев, А. Галиновський, О. Губанова, В. Гуляєв, А. Демаш, М. Єфремова, О. Зайцева, І. Зорін, І. Калашников, В. Квартальнов, Д. Купінський, Т. Купач, Ю. Миронов, Н. Моїсєєва, М. Морозов, Т. Новгородцев, Н. Плотнікова, М. Окороков, М. Скопень, В. Яровий та деякі інші [1–8].

У науковій літературі вважається, що в процесі впровадження управління та контролю активно керуючи розвитком підприємства, необхідно звертати увагу на координацію процесу впровадження технологій, хід реалізації стратегії та усунення перешкод до її реалізації. А конкурентна стратегія є передумовою для виживання та подальшого розвитку туристичної компанії [1].

Також науковці вважають, що сучасна система навчання персоналу в туристичній галузі недосконала, а недостатність комунікації між керівникам

вищої та нижчої ланки ускладнює реалізацію стратегії конкуренції між підприємствами. Також зазначено, що покращення стратегічного середовища туристичної компанії вимагає, з одного боку, підвищення культурних навичок менеджерів та покращення їх можливостей працевлаштування; з іншого боку, менеджери повинні також посилити увагу до споживачів для більш точної оцінки їх переваг [4; 8].

Щоб покращити сервісні можливості туристичної компанії та домогтися визнання на ринку, необхідно, щоб переваги споживачів були у пріоритеті у розвитку діяльності підприємства. Зокрема, організуючи той чи інший тур, менеджер туристичної компанії повинен мати розуміння про те, які культурні традиції готелю, в якому буде розміщений турист, наскільки високий рівень обслуговування та інше. Завдання менеджера полягає в тому, щоб клієнти могли отримати задоволення, наприклад, від харчування, проживання та екскурсійного обслуговування. У зв'язку з цим, туристична компанія повинна формулювати довгострокові плани розвитку фірми, розробляти стратегії розвитку, докладно вивчати туристичний ринок, порівнювати статус розвитку партнерів по горизонталі, проводити самоаналіз та перевірки справедливо і з наукового погляду, визнавати розвиток можливості, а також проаналізувати внутрішні та зовнішні умови. Необхідно не лише добре орієнтуватися на туристичному ринку, на якому компанія здійснює надання туристичних послуг, але й розуміти, яким можна надати туристам, наприклад, певний набір VIP-послуг, якщо такі затребувані останніми. У зв'язку з цим необхідно вивчати стандарти якості, застосовувані міжнародними туристичними та готельними компаніями. І саме в розрізі необхідно здійснювати інформаційну підтримку діяльності спеціалістів туристичної галузі на всіх етапах їх роботи з надання послуг [3].

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування елементів інформаційного забезпечення просування туристичної дестинації.

Виклад основного матеріалу дослідження. З розвитком суспільства та прогресом у галузі науково-технічної інформації методи управління в різних галузях промисловості зазнали великих змін. Отже, діяльність підприємств туристичної галузі також повинна йти в ногу з часом, поступово адаптуватися до різних потреб населення.

Широке використання інформаційних технологій певною мірою прискорили подальше покращення роботи підприємств туристичної індустрії. Так, у сучасних туристичних компаніях та готелях використовуються сучасні інформаційні технології для створення групи даних про клієнтів та прискорення швидкого перетворення та модернізації готелю.

Широкі можливості мережі Інтернет вплинули на традиційні галузі економіки та навіть – на туризм. Інформаційні технології мають безліч функцій і можуть одночасно задовольняти потреби різних клієнтів, забезпечуючи повну, стабільну та точну платформу інтеграції інформації для управління в туристичних компаніях та готельних системах.

При підготовці до туристичної поїздки та виборі напрямків туризму та турпродуктів споживач відповідає на такі питання:

– Для чого вирушаємо у туристичну поїздку? Куди конкретно поїдемо і що робитимемо, щоб досягти мети? Як знайти інформацію? Чи безпечна така подорож?

– Як зручно купити, оплатити та отримати документи? Хто допоможе у підготовці подорожі та здійсненні формальностей? Які я маю гарантії отримання заброньованих послуг?

Рухаючись етапами вибору турпродукту від пошуку до придбання, споживач самостійно вибирає інструментарій, зручний і зрозумілий йому, щоб зробити цільові дії. Комусь зручніше зробити це самостійно, використовуючи цифрові інструменти, для когось потрібна допомога та консультація професіоналів турринку, щоб вивчити інформацію та зробити вибір конкретного турпродукту та послуг для подорожей, а також пройти всі необхідні формальності.

У табл. 1 сформовано схему конкурентоспроможності дестинацій та турпродукту за етапами руху споживача від пошуку дестинації та послуг до придбання турпродукту (рівні конкурентоспроможності). Важливі параметри вибору дестинації, турпродукту та послуг для подорожей, представлені у схемі, визначені експериментально на основі результатів опитування споживачів, проведеного на вході цього дослідження.

Одним споживачам потрібні професійні послуги на всіх етапах, іншим – на окремих. Від цього залежить вибір дестинації, турпродукту, каналу покупки та продавця. Тому сьогодні важливою конкурентною перевагою для дестинації є доступність інформації та наявність інтерактивних сервісів для споживача, а для туристичного підприємства – зручність сервісів та економія часу споживача.

Ряд дослідників вважають, що конкурентоспроможність туристської дестинації безпосередньо залежить від конкурентоспроможності місцевих компаній, залежність ця пряма: конкурентоспроможні турпродукти та послуги місцевих компаній формують конкурентоспроможність самої дестинації.

Так як на етапі пошуку інформації про подорож і вибір послуг для поїздки сучасний споживач рухається у зворотний бік: від пошуку дестинації до окремих постачальників та послуг. Тому наявність дестинації в топ-10 пошуку, технічні

Таблиця 1

Варіанти споживчої поведінки за рівнями конкурентоспроможності туристичного продукту та дестинацій

Рівень	Об'єкт вибору	Конкуренти	Важливі параметри
1 рівень	Мета поїздки (відпочинок, оздоровлення)	Вид туризму, тип дестинації	Інформованість споживача; популярність виду туризму; бренди
2 рівень	Місце відпочинку, маршрут поїздки	Дестинації (регіони, країни, міста)	Доступність інформації, туристичні ресурси; популярність дестинації; бренд; безпека; курс валют; рівень цін
3 рівень	Турпродукт, послуги	Туроператори, турагенти, постачальники послуг	Ціна турпродукту, послуг; бюджет поїздки; співвідношення «ціна-якість»; бренд туроператора; відгуки, рейтинги
4 рівень	Канал збуту	Туроператори, турагенти, мережі турагенств, перевізники	Швидкість пошуку, підбору та покупки; вигідна ціна; наявність бонусів для покупця; способи оплати; надійність

Джерело: авторська розробка

характеристики та рівень просування веб-сайту дестинації є критично важливими для залучення туристів, особливо нових споживачів. В очах сучасного споживача саме веб-сайт дестинації є тим самим «вхідним вікном» для отримання інформації про регіон та його туристичні можливості.

Тому при проектуванні системи просування дестинації та регіонального турпродукту необхідно розглядати офіційний туристичний веб-сайт дестинації як потужний засіб комунікації та реклами, який працюватиме на весь регіональний туристичний ринок, залучаючи клієнтів у регіон та до окремих постачальників.

Проект веб-сайту дестинація – це електронний майданчик, в ефективності якого мають бути зацікавлені місцева туристична адміністрація та всі учасники ринку. Реалізація проекту найефективніша за допомогою механізму державно-приватного партнерства, хоча можливе вико-

ристання коштів рекламного-маркетингового бюджету дестинації.

Дані досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених, наочно демонструють перетворення туристських веб-сайтів з майданчиків для пошуку інформації в канал комунікації та продажів, за допомогою якого споживачі проектують свої поїздки та набувають послуг для подорожей

Відвідуючи веб-сайт туристичної дестинації, споживач повинен отримати відповіді на ключові питання, пов'язані з вибором дестинації та організації туристської подорожі. Ключові критерії вибору споживача щодо туристської дестинації, визначені виходячи з проведеного опитування споживачів представлені на рис. 1.

Після отримання відповідей на запитання та знайомства з інформацією відвідувач сайту, який планує відвідати дестинацію та вже вражений її можливостями, повинен мати можливість прямо

Рис 1. Ключові критерії вибору споживачів під час відвідування веб-сайту дестинації

Джерело: сформовано автором

на сайті проектувати свою поїзду та переходити до Інтернет-магазинів для бронювання окремих турпродуктів та послуг.

Для реалізації такої комунікації, а згодом і для цифровізації позитивного досвіду споживачів та його використання в системі просування туристської дестинації, необхідні цифрові технічні рішення, інтегровані в інтернет-сайт дестинації:

1) відомий класичний домен веб-сайту дестинації при неможливості реєстрації такого домену слід розглянути можливість його викупу у поточних власників, оскільки це є найважливішою перевагою та активно використовується у просуванні;

2) сучасний адаптивний дизайн, що дозволяє оптимально відображати сайт на будь-якому пристрої (комп'ютер, ноутбук, планшет, смартфон, великий екран на презентації тощо), частка клієнтів, які переглядають веб-сайт з мобільних пристроїв, становить до 70%;

3) брендинг дестинації необхідно використовувати у дизайні сайту та його контенті (логотип, слоган, колірна гама) для створення та підтримки іміджу дестинації;

4) зручність навігації всіх версій сайту, простота структури, правило «3 кліків» – якщо за три переходи відвідувач не знайшов на веб-сайті потрібної інформації, він залишає його;

5) як критичні елементи головної сторінки сайту мають бути представлені основні конкурентні переваги дестинації з можливістю докладніше ознайомитися з ними в інших розділах веб-сайту, наприклад «Кращі пляжі» тощо;

6) новинка та фактор залучення туристів у поточному році, з описом проекту, календарем подій та списком цікавих місць та турпродуктів, щороку необхідно вигадувати новинку для залучення туристів;

7) змістовний опис дестинації та можливостей для туристів (географія, природа, кліматичні особливості, культурно-історична спадщина, звичаї, традиції тощо), важливо подати інформацію, не перевантажуючи споживача зайвими подробицями, оптимальне подання посилань на спеціалізовані ресурси з докладною інформацією, інтеграція з картами, ГІС-сервісами, веб-сайтами музеїв, народних промислів тощо;

8) фільтрація туристичних ресурсів дестинації в інтерактивному каталозі за категоріями (ресторани, розваги, готельна база, об'єкти показу та ін.), оптимально пов'язати цей розділ із системою туристичної навігації та традиційними засобами ІВТ за допомогою QR-кодів;

9) напрями та види туризму, основні програми відпочинку, маршрути прогулянок, активні маршрути з можливістю, оптимально пов'язати цей розділ із системою туристичної навігації за допомогою QR-кодів;

10) інтерактивний подійний календар дестинації, який включає майбутні події за розділами (спорт, культура, дитячі, молодіжні тощо), з кожної події необхідний перехід на сайт самої події, оптимальна інтеграція з організаторами подій для обміну даними в режимі реального часу;

11) розділ актуальних новин дестинації, які становлять інтерес для туристів, наприклад, відкриття нового музею, прихід готельного оператора, анонс майбутньої події, графік роботи популярного об'єкту показу для туристів тощо, актуальні новини підтверджують актуальність сайту для туристів та є знаком якості інформаційного інтернет-ресурсу, збільшують відвідуваність сайту та його позиції у пошукових системах;

12) відео-ролики, віртуальні тури, веб-камери, фотогалереї, які дозволяють візуалізувати можливості дестинації для туристів, можлива інтеграція з YouTube каналом дестинації, на якому представлені найкращі відео-ролики та фільми;

13) версії інтернет-сайту іноземними мовами основних цільових ринків, версія кожною мовою може бути досить короткою, але орієнтованою на цільового споживача та його особливості: маршрути, тури, види відпочинку, розваги, інші сторінки можуть бути представлені англійською мовою або утримувати функціонал автоперекладу потрібною мовою;

14) спеціальні розділи веб-сайту для цільових категорій клієнтів, які планує залучати дестинація (клієнти срібного віку, сім'ї з дітьми, молодь, студенти, ділові мандрівники, любителі екологічного туризму тощо);

15) функціонал самостійного проектування маршрутів з інтеграцією із сервісами карт, транспортними системами, міською системою туристичної навігації, подієвим календарем тощо;

16) інтеграція веб-сайту з аккаунтами дестинації в соціальних мережах для створення механізму ефективної комунікації зі споживачем і надсилання йому повідомлень про новини туризму в дестинації, також споживачів може залишити відгуки через соціальні мережі або поставити запитання, необхідно передбачити механізм підтримки таких сервісів;

17) інтеграція із системами квиткових операторів (квитки на події культури та спорту), транспортними операторами, а також каналами продажу популярних послуг для туристів;

18) онлайн чат для відвідувачів сайту, які можуть бути реалізовані через один з готових функціоналів або власне технічне рішення, сервіси збору відгуків туристів про дестинацію та турпродукти, система рейтингування підприємства;

19) функціонал завантаження мобільного додатку туристської дестинації, інтегрованого з веб-сайтом, який буде каналом надійної комунікації з сучасним споживачем цифрової епохи.

Рис 2. Веб-сайт дестинації як інформаційна система

Джерело: сформовано автором

Важливо розуміти, що веб-сайт дестинації – це не Інтернет-магазин, а інформаційна система, технологічний майданчик, в який інтегровані різні сервіси для туристів та продавці, які відбираються на конкурсній основі або беруть участь в асоціації, що розвиває проект веб-сайту дестинації (рис. 2).

Висновки. Завдяки впровадженню в діяльність туристичних фірм технологій штучного інтелекту підвищується швидкість обміну інформацією як між співробітниками компанії, так і на рівні спілкування з потенційними споживачами, внаслідок чого у компанії з'являється можливість підвищити якість послуг та розширити спектр своєї діяльності, підвищивши тим самим рівень своєї ділової репутації на ринку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Жежнич П.І., Сопрунок О.О. Особливості формування інформаційного забезпечення туристичної діяльності. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Інформаційні системи та мережі. 2014. № 783. С. 336–343.
2. Зайцева О.І., Самойленко К.В. Інформаційні потреби туристичних підприємств в умовах ринкової самоорганізації. *Науковий вісник ЧДІЕУ: зб. наук. пр. Серія 1: Економіка*. 2014. Вип. 2 (22). С. 33–36.
3. Мельниченко С.В. Інформаційні технології в туризмі: теорія, методологія, практика. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. 493 с.
4. Моїсєєва Н.І. Інноваційний розвиток туристичної сфери регіону: теорія, методологія, практика: монографія. Миколаїв : ФОП Швець В.М. 2018. 330 с.
5. Садова Н.В. Вплив цифровізації на розвиток туристичної індустрії. *Ефективна економіка*. 2019. № 9. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/9_2019/45.pdf (дата звернення: 29.09.2023).
6. Скопєнь М.М. Комп'ютерні інформаційні технології в туризмі. Київ : Кондор, 2005. 301 с.

7. Яровий В.Ф. Вплив інформаційних та комунікаційних стратегій на підвищення інвестиційної привабливості туристичних підприємств та дестинацій. *Агросвіт*. 2017. № 19–20. С. 42–46.

8. Яровий В.Ф. Розвиток підприємств туризму та сільського зеленого туризму: теорія, методологія, практика: монографія. Херсон : Айлант, 2017. 361 с.

9. 10 главных digital-трендів у 2018 году. URL: <https://ideadigital.agency/ru/digital-trendy-2018> (дата звернення: 29.09.2023).

REFERENCES:

1. Zhezhnych P.I., Soprunuk O.O. (2014) Osoblyvosti formuvannya informatsiinoho zabezpechennia turystychnoi diialnosti [Peculiarities of formation of information provision of tourist activities]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*. *Informatsiini systemy ta merezhi*, no. 783, pp. 336–343.
2. Zaitseva O.I., Samoilenko K.V. (2014) Informatsiini potreby turystychnykh pidpriemstv v umovakh rynkovoi samoorganizatsii [Information needs of tourist enterprises in the conditions of market self-organization]. *Naukovyi visnyk ChDIEU: zb. nauk. pr. Serii 1: Ekonomika*, vol. 2 (22), pp. 33–36.
3. Melnychenko S.V. (2008) *Informatsiini tekhnologii v turyzmi: teoriia, metodolohiia, praktyka* [Information technologies in tourism: theory, methodology, practice]. Kyiv: Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t. (in Ukrainian)
4. Moisieieva N.I. (2018) *Innovatsiinyi rozvytok turystychnoi sfery rehionu: teoriia, metodolohiia, praktyka* [Innovative development of the tourism sphere of the region: theory, methodology, practice]. Mykolaiv: FOP Shvets V.M. (in Ukrainian)
5. Sadova N.V. (2019) Vplyv tsyfrovizatsii na rozvytok turystychnoi industrii [The impact of digitalization on the development of the tourism industry]. *Efektivna ekonomika*, no. 9. Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/9_2019/45.pdf (accessed September 29, 2023).

6. Skopen M.M. (2005) *Kompiuterni informatsiini tekhnologii v turyzmi* [Computer information technologies in tourism]. Kyiv: Kondor. (in Ukrainian)

7. Yarovi V.F. (2017) Vplyv informatsiinykh ta komunikatsiinykh stratehii na pidvyshchennia investytsiinoi pryvablyvosti turystychnykh pidpriemstv ta destynatsii [The influence of information and communication strategies on increasing the investment attractiveness of tourist enterprises and destinations]. *Ahrosvit*, no. 19–20, pp. 42–46.

8. Yarovi V.F. (2017) *Rozvytok pidpriemstv turyzmu ta silskoho zelenoho turyzmu: teoriia, metodolohiia, praktyka* [Development of tourism enterprises and rural green tourism: theory, methodology, practice: monograph]. Kherson: Ailant. (in Ukrainian)

9. 10 glavnykh digital-trendiv u 2018 hodu [10 main digital trends in 2018]. Available at: <https://ideadigital.agency/ru/digital-trendy-2018> (accessed September 29, 2023).

РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ В РЕГІОНІ В УМОВАХ ВІЙНИ

DEVELOPMENT OF TOURIST BUSINESS IN THE REGION IN THE CONDITIONS OF WAR

УДК 338.48

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct75-41>**Косик В.С.**

викладач кафедри туризму
і готельно-ресторанного сервісу,
Сумський державний
педагогічний університет
імені А.С. Макаренка

Зігунов В.М.

к.п.н., доцент,
доцент кафедри туризму
і готельно-ресторанного сервісу,
Сумський державний
педагогічний університет
імені А.С. Макаренка

Зігунова І.С.

к.п.н., доцент,
доцент кафедри туризму
і готельно-ресторанного сервісу,
Сумський державний
педагогічний університет
імені А.С. Макаренка

Kosyk Viktoriia

Sumy State Pedagogical University
named after A.S. Makarenko

Zihunov Vasyi

Sumy State Pedagogical University
named after A.S. Makarenko

Zihunova Inna

Sumy State Pedagogical University
named after A.S. Makarenko

У статті розглянуто основні функції розвитку туристичного бізнесу Сумської області в умовах воєнного стану. Уточнено напрямки щодо відновлення та розвитку туризму в повоєнний час. Проаналізовано перспективні види туризму для Сумської області і яким чином змінився туризм після початку війни. Досліджено проблеми, з якими стикнулися підприємства туристичного бізнесу, та чинники що перешкоджають розвитку туризму в громаді. Встановлено, що перспективи розвитку туризму в Сумській області пов'язані, перш за все, з удосконаленням механізму управління туризмом на всіх рівнях; відновленням функціонування туристичних локацій; модернізацією туристичних об'єктів за рахунок грантових коштів; формуванням нової спадщини – створенням музеїв, меморіалів, експозицій, пам'ятних місць; розробкою маршрутів пам'яті, відкриттям нових цікавих атракцій.

Ключові слова: туризм, туристична галузь, управління туризмом, суб'єкти туристичного бізнесу, стратегія розвитку туризму, програма розвитку туризму.

The article examines the main functions of tourism business development in the Sumy region under martial law. The directions for the restoration and development of tourism in the post-war period have been clarified. It was analyzed which types of tourism were promising for the region and how tourism changed after the start of the war. The problems encountered by tourism business enterprises and the factors hindering the development of tourism in the community were studied. It has been established that the prospects for the development of tourism in the Sumy region are primarily related to the improvement of the tourism management mechanism at all levels; restoration of the functioning of tourist locations; modernization of tourist facilities at the expense of grant funds; the formation of a new heritage - the creation of museums, memorials, expositions, memorial sites; development of memory routes, opening of new interesting attractions. In the process of research, it is important to develop proposals for promotion effectiveness of tourism management at the regional level in the post-war period. In order to form practical recommendations for the strategic recovery of the tourism industry and the improvement of the mechanisms of economic sectors, taking into account the challenges of wartime, a comprehensive study of the problem faced by tourist Sumy region during the war. The theoretical and applied analysis of the current state of the tourism industry in Ukraine was carried out using logical, analytical and system-structural search methods. The study is based on the data of a sociological survey conducted as part of the Estonian-Ukrainian research project "Development of Ukrainian border communities and tourism business in the conditions of war and strategies for the future". The research results made it possible to develop ways of post-war reconstruction of the tourism industry. First of all, attention should be paid to the development of security for the resumption of tourist trips. It is necessary to hold a number of lectures with travel companies on travel safety. It is also necessary to develop a tourism development program for the Sumy region with specific defined tasks. Prospective directions are: establishment of cooperation with public organizations, charitable funds and potential investors regarding the implementation of joint initiatives and grant projects for the restoration of tourism; activation of community participation in international tourism projects; strengthening the exchange of information with the regions of Ukraine and other countries. The results of the research can be used in the formation of the tourism development strategy and the design of regional target programs in the wartime period.

Key words: tourism, tourism industry, tourism management, tourism business entities, tourism development strategies, tourism development program.

Постановка проблеми. В період війни перед управлінськими структурами різних рівнів постало питання вирішувати проблеми і завдання, пов'язані з управлінням діяльністю туристичного бізнесу. Першочергово потрібно спрямувати управлінські дії на вирішення нових проблем, що з'явилися під час війни, які пов'язані з функціонуванням туристичного бізнесу, що зазнав значних втрат та суттєво скоротив обсяги діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проаналізувавши функціонування туристичного бізнесу в умовах війни слід зазначити, що дане питання досить актуальне на сьогодні й привертає увагу цілого ряду науковців. Вивченню особливостей туристичних пріоритетів, попиту та пропозицій в умовах воєнного стану в Україні присвячена робота Н. Аніпка та Н. Андрусак. Такі науковці як А. Зарубіна, Е. Сіра, Л. Демчук звертають увагу на особливості функціонування туристичної галузі

у воєнний період, на проблеми функціонування туристичного бізнесу зокрема, а також на розробку туристичного пакету або туристичних маршрутів в умовах комендантського часу та при наявності бомбосховищ [1].

Вчені О. Роїк, О. Недзвецька сконцентрували свою увагу на розробці стратегії щодо відновлення туристичної сфери України після війни [3]. У своїх працях науковці А. Моца, С. Шевчук, Н. Середа, розкрили перспективи повоєнного відновлення туристичної галузі за рахунок реалізації державних та міжнародних програм, підтримці суб'єктів туристичного бізнесу шляхом тісної співпраці між країнами. Все це привернуло б увагу іноземних туристів до наших відомих історичних об'єктів [4]. Е. Сіра, І. Голубець, Ю. Безрученков акцентують свою увагу, що для відновлення туристичної сфери потрібна підтримка національних та міжнародних організацій, а також розробка та реалізація

програм і проектів. О. Лелюк звертає увагу на розробку потужної маркетингової діяльності, після закінчення війни, яка спрямована на формування переконання про Україну як про безпечний туристичний напрямок [5].

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження впливу воєнних дій на діяльність туристичного бізнесу; виявлення пріоритетних напрямків удосконалення управління туризмом на регіональному рівні в умовах воєнного стану; уточнення стратегічних орієнтирів розвитку туризму на Сумщині у повоєнну добу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Після пандемії наступним випробуванням для туристичного бізнесу стало вторгнення російської федерації в Україну. Туристична галузь Сумщини гостро відчула вплив військових дій. Було зруйновано значну кількість об'єктів історико-культурної спадщини, пошкоджено туристичну інфраструктуру області, великих руйнувань зазнав рекреаційний потенціал території. Все це вплинуло на стан та розвиток туристичного бізнесу в регіоні. Слід зазначити, що на сьогодні туристичний бізнес розвивається незначними темпами. Потік туристів на Сумщину значно зменшився, подорожі по області майже не можливі через постійні обстріли зі сторони країни агресора та замінованості більшої частини території. Значний спад туристів можна спостерігати ще з початком пандемії, яка розпочалася в 2020 році. Згідно статистичних даних Головного управління статистики Сумської області, потік туристів має наступний вигляд, представлений у табл. 1.

Аналізуючи дані, які наведені в таблиці можна констатувати, що кількість виїзних туристів, які обслуговуються суб'єктами туристичного бізнесу майже в 3 рази перевищує кількість внутрішніх [10].

Досить важливим фактором, який впливає на розвиток туризму в області є збереженість після війни туристичної інфраструктури, а саме: транспортної інфраструктури, стан колективних засобів розміщення туристів, наявність інформаційних центрів, наявність підприємств, які надають розважальні та екскурсійні послуги тощо.

Однак, розвиток туристичної галузі Сумщини має ряд перешкод та проблем, спричинених веденням бойових дій, замінуванням території, значного пошкодження туристичної інфраструктури і

пам'яток культурної спадщини. Великою проблемою є відсутність централізованої системи сповіщення про безпеку туристичних подорожей, незадовільний стан доріг після воєнних дій, помітний дефіцит фахівців з туризму в громадах.

Також великою перешкодою для розвитку туристичного бізнесу є виїзд значної кількості громадян за межі нашої держави, серед яких і ряд висококваліфікованих фахівців туристичного бізнесу, і значна кількість туристів. Слід зазначити, що більшість туристичних фірм регіону поставили на паузу свою діяльність, або перевели роботу турбізнесу в режим онлайн. Деякі туристичні підприємства взагалі припинили діяльність, а деякі – пристосувалися до змін на ринку, покращивши своє становище [2 с. 111–146].

З метою виявлення особливостей функціонування туристичного бізнесу Сумщини в умовах війни, використання методів та інструментів управління туристичною галуззю та окреслення стратегічного бачення відновлення й розвитку туризму в повоєнний час, естонськими і українськими науковцями було проведено соціологічне опитування, в якому взяли участь 29 (20,1%) представників туристичної сфери, а загальна кількість респондентів становила 144 особи із 5 регіонів України.

Основним видом туристичної діяльності до початку війни серед респондентів Сумської області був культурно-пізнавальний (30,3%) туризм. Фестивальним та подієвим туризмом займалися 11,8% опитаних; 10,5% – спортивний та активний туризм. По 7,9% опитаних обрали варіант сільський та екологічний, 6,6% – релігійним туризмом. По 3,6% респондентів вказали

лікувально-оздоровчий та гастрономічний туризм. Ще 1,3% опитаних обрали креативний туризм. Щодо іншого варіанту відповіді (2,6%), то опитані зазначили такі види, як виїзний туризм та освітній дитячий табір.

На питання анкети, які зміни відбулися в туристичній галузі громад Сумської області від початку війни, респонденти зазначили наступне:

– поперше, знизився рівень інтересу до відвідування туристичних об'єктів (25 %); по-друге, атрактивні туристичні об'єкти припинили функціонувати, або приймати туристів (23,1%); по-третє, знизився рівень платоспроможності населення (17,3%).

Таблиця 1

Туристичні потоки в Сумській області

Роки	Кількість туристів, які обслуговуються туроператорами і турагентами	Виїзні туристи	Внутрішні туристи
2018	16 178	13 050	-
2019	25 919	19 474	6 445
2020	12 004	9 161	2 843

Джерело: складено автором за [9]

13,5% опитаних зазначили, що деякі туристичні локації зазнали пошкоджень. 9,6% зазначили, що активізувалася співпраця між волонтерами, громадами та представниками туризму. 3,8% опитаних зазначили, що збільшився потік переселенців та їх зацікавленість до місцевих туристичних об'єктів. Щодо іншого варіанту відповіді (7,7%), то опитані зазначили, що туризм зник.

Серед проблем, з якими довелося зіткнутися підприємствам туристичної сфери Сумської області, респонденти зазначили: туристичні об'єкти, з якими був пов'язаний бізнес, потрапили в зону окупації, або активних бойових дій, ставши недоступними (17,6%); довелося повністю переорієнтувати діяльність з туристичної на інше спрямування (15,7%); партнери з туристичної діяльності припинили своє функціонування, або не приймають туристів (13,7%); емоційне виснаження працівників та їх моральна неготовність працювати в сфері послуг (11,8%); також 11,8% респондентів вирішили тимчасово призупинити свою туристичну діяльність через низький попит; працівники виїхали за кордон (7,8%); працівники були призвані на службу до ЗСУ (7,8%); довелося повністю припинити функціонування через відсутність економічної рентабельності (5,9%). Ще 7,8% опитаних респондентів зазначили свій варіант відповіді (інше): подолання викликів війни; припинення продажів; емоційне виснаження працівників та їх моральна неготовність працювати в сфері послуг, відділ туризму був реорганізований в «сектор», поточна діяльність припинена тощо.

Серед перспективних шляхів розвитку туристичної діяльності в Сумській області респонденти вказали відновлення функціонування туристичних локацій (46,5%) та можливість модернізувати туристичні об'єкти за рахунок грантових коштів (32,6%). 14,0% респондентів вважають, що туристи будуть приїжджати дивитись наслідки військових дій. 2,3% опитаним було важко відповісти. Не бачать жодних перспектив 4,7% респондентів.

Більше половини опитаних респондентів Сумської області вважають перспективними такі напрями (види) туризму як культурно-пізнавальний (75,9%); фестивальний та подієвий і гастрономічний туризм (по 65,5%); спортивний та активний (51,7%).

До не перспективних видів туризму Сумщиши респонденти віднесли темний (79,3%); промисловий туризм (72,4%); креативний та діловий туризм (по 55,2%). Опитані представники сфери туризму вважають, що для створення нових туристичних локацій у громадах необхідні: відновлення пошкодженої інфраструктури; налагодження мирного життя; створення нових кластерів туризму, створення нових робочих місць; відновлення та створення нових музеїв, меморіалів, експозицій, пам'ятних місць; розвиток різних видів

туризму; створення туристичних брендів громад тощо [6].

Загалом, респонденти вважають, що для успішного функціонування туристичного бізнесу відповідно до європейських практик потрібно мати достатнє фінансування на розвиток та удосконалення внутрішнього туризму; забезпечення доступності туризму для різних верств населення; розширення спектру і поліпшення якості туристичного продукту та послуг; створення державного органу управління в сфері туризму; оптимальна цінова політика на туристичні послуги та турпродукти; діджиталізація турбізнесу; співпраця з туроператорами із різних країн, створення кластерної моделі організації туристичної діяльності.

Для вирішення нагальних питань у сфері туристичного бізнесу, на сьогодні актуальним буде запровадження управління на принципово нових засадах. Для цього потрібно сформувати регіональну стратегію розвитку, розробити новітні проекти і програми, які б відповідали новим обставинам, викликані військовим станом.

Для досягнення поставленої мети потрібно працювати над залученням закордонних інвесторів до регіону, вивчати питання можливості запровадження грантових проектів у туобізнес, розвивати регіональну економіку в цілому, створити позитивний туристичний імідж. Сумщини.

Опираючись на Указ Президента від 21 квітня 2022 року № 266/2022 «Питання Національної ради з відновлення від наслідків війни», в країні розроблений План післявоєнного відновлення та розвитку України на найближчі 10 років, згідно з яким визначено основні проблеми, цілі, завдання у сфері туризму і курортів [7].

Визначені на рівні держави цілі варто конкретизувати для відновлення діяльності галузі туризму в регіоні, з урахуванням різноманіття туристичного потенціалу області, заподіяної йому шкоди упродовж війни, зазначити перспективи відбудови туристичної індустрії та умови функціонування суб'єктів туристичного бізнесу.

Висновки з проведеного дослідження. Проаналізувавши вищезазначене, в першу чергу, потрібно звернути увагу на розробку стратегії стрімкого відновлення роботи туристичного бізнесу, який розпочне активно розвиватися після закінчення воєнних дій. Державна політика у сфері регіонального туризму повинна спрямувати свою увагу на розробку рекомендацій та створення умов для здійснення безпечного туризму, а саме: формування нових конкурентноспроможних туристичних продуктів, створення ефективної інформаційної реклами для привернення уваги значного кола споживачів. Для досягнення поставленої мети необхідно, щоб місцева влада тісно співпрацювала із суб'єктами туристичного бізнесу.

тичного бізнесу в межах країни та закордонними партнерами.

Для успішного здійснення управлінського процесу в туризмі важливим є стратегічне бачення розвитку туристичної галузі регіону та розробка цільових програм. Слід зазначити, що в період ведення активних бойових дій потрібно сконцентрувати свою увагу на проведенні моніторингу щодо функціонування інфраструктури туризму, проведення необхідних заходів щодо відновлення функціонування туристичних локацій.

Також необхідно розробити програму, яка стане основою для повоєнного відновлення туризму Сумщини. Програма повинна передбачати:

- подальший розвиток сфери туризму шляхом здійснення комплексу заходів щодо інвентаризації, відновлення, збереження та зміцнення туристичної інфраструктури;
- удосконалення ведення туристичного бізнесу відповідно до європейських практик;
- створення умов для розвитку турбізнесу та розширення асортименту туристичних послуг за рахунок розвитку різноманітних видів туризму, з урахуванням патріотичної, історичної, краєзнавчої, екологічної, гастрономічної, воєнної та іншої тематики;
- відновлення функціонування туристичних локацій, модернізація туристичних об'єктів за рахунок грантових коштів; формування оновленої спадщини – створення музеїв, меморіалів, експозицій, пам'ятних місць; розробка маршрутів пам'яті, відкриття нових цікавих атракцій;
- залучення до подорожей соціально-вразливих категорій громадян, яких значно збільшиться на кінець війни;
- звернути увагу на транспортну інфраструктуру, відновлення стану доріг, якість транспортного обслуговування туристів;
- упровадження діджитал-промоції як найбільш результативного різновиду промоції та просування турпродукту в сучасних реаліях існування турбізнесу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Зарубіна А., Сіра Е., Демчук, Л. Особливості туризму в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 41. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-14> (дата звернення: 15.11.2023).
2. Зігунова Інна. Стратегічні засади розвитку регіонального туризму в повоєнний період. *Туризм і гостинність: шляхи сталого розвитку*: монографія. [кол. авт.: І. Зігунова, О. Любіцева, І. Мареха, Д. Мозгова, І. Смирнов, М. Троян; за ред. І. Зігунової]. Суми : ФОР Цьома С. П., 2023. С. 111–142.
3. Роїк О.Р., Недзвецька О.В. Шляхи розвитку туристичної сфери України у воєнний період. *Науковий вісник Херсонського державного університету Серія : Економічні науки*. 2022. Вип. 46. С. 11–15.

URL: <https://10.32999/ksu2307-8030/2022-46-2> (дата звернення: 12.11.2023).

4. Моца А., Шевчук С., Середа Н. Перспективи післявоєнного відновлення сфери туризму в Україні. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 41. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-31> (дата звернення: 17.11.2023).

5. Лелюк О. Можливості післявоєнного відновлення галузі туризму в Україні. *Географія та туризм: матеріали VІV всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф.*, 28 лют. – 1 берез. 2023 р. Харків : ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2023. С. 368–374.

6. Рейманн М., Корнус О., Паланг Х., Корнус А. Особливості розвитку туристичної діяльності у Сумській області в умовах війни та перспективи на майбутнє. *Наукові записки СумДПУ ім. А.С. Макаренка. Географічні науки*. 2023. Вип. 2 (4). DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.7711685214> (дата звернення: 18.11.2023).

7. Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Відновлення та розбудова інфраструктури. Сфера туризму і курортів». URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/nacionalna-rada-z-vidnovlennya-ukrayini-vid-naslidkiv-vijni/robochi-grupi> (дата звернення: 20.11.2023).

8. Стратегія відновлення та розвитку економіки Сумської області на 2022–2024 роки. URL: http://sm.gov.ua/images/docs/2022/strategia_2022-2024.pdf. (дата звернення: 21.11.2023).

9. Стратегія регіонального розвитку Сумської області на 2021–2027 роки. URL: https://sm.gov.ua/images/docs/dost-up/522_20.pdf (дата звернення: 11.11.2023).

10. Сумська обласна державна адміністрація. URL: <https://sm.gov.ua/uk/oda> (дата звернення: 10.11.2023).

REFERENCES:

1. Zarubina A., Sira E., Demchuk L. (2022) Osoblivosti turizmu v umovah voyennogo stanu [Peculiarities of Tourism in a State of War]. *Ekonomika ta suspilstvo*, vol. 41. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-14> (accessed November 15, 2023)/
2. Zigunova Inna. Strategichni zasadi rozvitku regionalnogo turizmu v povoeniiy period. *Turizm i gostinnist: shlyahi stalogo rozvitku: monografya*. [kol. avt.: I. Zlgunova, O. Lyubltseva, I. Mareha, D. Mozgova, I. Smirnov, M. Troyan; za red. I. ZlgunovoYi]. Sumi: FOP Tsoma S. P., 2023. P. 111–142.
3. Roik O., Nedzvetska O. (2022) Shlyahi rozvitku turistichnoyi sferi Ukrayini u voyennij period [Ways of Development of the Tourist Sphere of Ukraine in the War Period]. *Naukovij visnik Hersonskogo derzhavnogo universitetu. Seriya: Ekonomichni nauki*, vol. 46, pp. 11–15. Available at: <https://10.32999/ksu2307-8030/2022-46-2> (accessed November 12, 2023).
4. Motsa A., Shevchuk S., Sereda N. (2022) Perspektivi pislyavoyennogo vidnovlennya sferi turizmu v Ukrayini [Prospects of the Post-War Recovery of Tourism in Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo*, vol. 41.
5. Available at: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-31> (accessed November 17, 2023)

6. Leliuk O. (February 28 – March 1, 2023) *Mozhlyvosti pislyavoyennogo vidnovlennya galuzi turizmu v Ukrayini* [Possibilities of Post-War Restoration of the Tourism Industry in Ukraine]. *Geografiya ta turizm: materialy VI Vseukr. nauk.-prakt. Internet-konf.* Harkiv: HNPU im. G.S. Skovo rodi, pp. 368–374.

7. Reimann M., Kornus O., Palang H., Kornus A. (2023) *Osoblivosti rozvitku turistichnoyi diyalnosti u Sumskij oblasti v umovah vijni ta perspektivi na majbutnye* [Peculiarities of Development of Tourism in Sumy Region in the Conditions of War and Prospects for the Future]. *Naukovi zapiski SumDPU im. A.S. Makarenka. Geografichni nauki*, vol. 2, issue 4. Available at: <https://doi.org/10.5281/zenodo.7711685> (accessed November 1, 2023)

8. Proekt Planu vidnovlennya Ukrayini [Draft Recovery Plan for Ukraine]. Materiali robochoyi grupi «Vidnovlennya ta rozbudova infrastrukturi. Sfera turizmu i

kurortiv» URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/nacionalna-rada-z-vidnovlennya-ukrayini-vid-naslidkiv-vijni/robochi-grupi>(accessed November 20, 2023)/

9. *Stratehiia vidnovlennia ta rozvytku ekonomiky Sumskoi oblasti na 2022–2024 roky* [Strategy for recovery and development of the economy of Sumy region for 2022–2024]. Available at: http://sm.gov.ua/images/docs/2022/strategia_2022-2024.pdf (accessed November 21, 2023)

10. *Stratehiia rehionalnoho rozvytku Sumskoi oblasti na 2021–2027 roky* [Regional development strategy of the Sumy region for 2021–2027]. Available at: https://sm.gov.ua/images/docs/dostup/522_20.pdf. (accessed November 11, 2023) (in Ukrainian)

11. *Sumska oblasna derzhavna administratsiia* [Sumy Regional State Administration]. Available at: <https://sm.gov.ua/uk/oda> (accessed November 10, 2023) (in Ukrainian)

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

Івашків Т.С., Тимоць М.В. ТЕОРІЯ ГРОШЕЙ ТА КРЕДИТУ У ПОГЛЯДАХ СУЧАСНИХ МОНЕТАРИСТІВ.....	3
Павлов О.І.-молодший ПАРАДИГМА ІНКЛЮЗИВНОГО ТЕРИТОРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ РЕФОРМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ	8

РОЗДІЛ 2. СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Бараненко І.М., Приварникова І.Ю. ВПЛИВ ВІЙНИ НА ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ.....	15
---	----

РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Завербний А.С., Шаровський Я.О. ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ГАРМОНІЗУВАННЯ ПОСТ МИТНОГО ОФОРМЛЕННЯ ЯК КЛЮЧОВИЙ ФАКТОР АКТИВІЗУВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ЗА УМОВ ЄВРОІНТЕГРУВАННЯ.....	21
Зоря О.П., Яснолоб І.О., Процюк Н.Ю. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ.....	27
Лозиченко О.М. СИСТЕМА ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАОЩАДЖЕНЬ ДОМОГОСПОДАРСТВ: СУТНІСТЬ, СТРУКТУРА ТА ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ.....	31
Немировська О.В. МАРКЕТИНГ ТЕРИТОРІЙ ЯК ФАСИЛІТАТОР РОЗВИТКУ ПАРТНЕРСТВА МІЖ ДЕРЖАВНИМ ТА ПРИВАТНИМ СЕКТОРАМИ.....	37
Підгірна В.Н., Паламарюк М.Ю., Ячнюк М.О. МЕНЕДЖМЕНТ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	44
Шапуров О.О. СТРАТЕГІЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СУПУТНИХ ПРОДУКТІВ МЕТАЛУРГІЙНОЇ ГАЛУЗІ В КОНТЕКСТІ ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	51
Яворська В.О. АНАЛІЗ БІРЖОВОЇ ТОРГІВЛІ ДЕРИВАТИВАМИ НА МІЖНАРОДНИХ ТОВАРНИХ І ФОНДОВИХ БІРЖАХ.....	57

РОЗДІЛ 4. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Xiao Wanxin, Lyshenko Marharyta RESEARCH ON BUSINESS PROCESS REENGINEERING OF REAL ESTATE ENTERPRISES.....	62
Андрухович Д.Р. АНАЛІЗ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ДЕРЖАВНА ДОПОМОГА СУБ'ЄКТАМ ГОСПОДАРЮВАННЯ» ТА ЙОГО ОЗНАК.....	69
Бужимська К.О., Мартиненко О.М. ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПРОДАЖАМИ НА ПІДПРИЄМСТВІ: ЦІЛІ, ЕЛЕМЕНТИ ТА ІНСТРУМЕНТИ.....	74
Вартанова О.В., Маляренко І.С. МОДЕЛІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЛАГОПОЛУЧЧЯ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА.....	79
Дрималовська Х.В. СТРАТЕГІЧНИЙ ПІДХІД ДО УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ПІДПРИЄМСТВ.....	86
Дячков Д.В., Гнаток Є.М., Животовська А.О. СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ЯК ЕЛЕМЕНТОМ ЗАГАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА	91

Костюнік О.В., Сівашенко Т.В., Щепіна Т.Г. ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ.....	96
Летуновська Н.Є., Зябіна Є.А., Малик Р.А. МАРКЕТИНГ У СФЕРІ МЕДИЦИНИ: ТРАНСФОРМАЦІЇ КАНАЛІВ КОМУНІКАЦІЙ ІЗ ПАЦІЄНТАМИ ПІД ВПЛИВОМ ПАНДЕМІЇ COVID-19	102
Лугош Л.М. ІНВЕСТИЦІЙНИЙ КЛІМАТ УКРАЇНИ В ПОВОЄННІЙ ВІДБУДОВІ.....	108
Ляхович Л.А. УПРАВЛІННЯ БІЗНЕС-ПРОЦЕСАМИ КОМПАНІЙ: СУЧАСНІ ІНСТРУМЕНТИ ТА ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ	114
Мангушев Д.В., Будріс Т.І., Калініченко В.В. РЕЛОКАЦІЯ БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	119
Мандюк Н.Л., Білоус С.В. ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ СТРАТЕГІЇ В ПРОЦЕСІ УПРАВЛІННЯ ТУРИСТИЧНОГО ПІДПРИЄМСТВА.....	125
Народовська Ю.О., Полторацька А.О. ТАЛАНТ-МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ РОЗВИТКУ ОРГАНІЗАЦІЇ.....	129
Підгора Є.О., Касьянюк С.В., Сербіна Т.С. УГРУПУВАННЯ ТЕНДЕНЦІЙ ЗМІНИ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ З ТОЧКИ ЗОРУ ТРАНСФОРМАЦІЇ ОСНОВНИХ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ.....	134
Семенова Т.В., Алексєєнко М.В. ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ЛОГІСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА.....	140
Тімченко Г.М., Сильчук Т.А., Пушка О.С. ОРГАНІЗАЦІЯ ПОСЛУГ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ В ЗАКЛАДАХ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ.....	145
Чернікова Н.М., Царенко М.В., Кулінич А.А. ТЕХНОЛОГІЇ ЦИФРОВІЗАЦІЇ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ ЯК ІНСТРУМЕНТИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ.....	150
Шаповал О.А. УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ НА ПІДПРИЄМСТВІ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН.....	157
РОЗДІЛ 5. ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА	
Бунякова Ю.Я., Рибак М.О. АНАЛІЗ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ НАСЛІДКІВ ВІЙНИ В УКРАЇНІ.....	160
РОЗДІЛ 6. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА	
Цвігун І.А. ДЕМОГРАФІЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ОЦІНКИ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ	165
РОЗДІЛ 7. ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ	
Мовчан Д.О., Абдуллаєва А.Є. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ВІДНОВЛЕННЯ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД.....	171
Moroz Nataliia DEVELOPMENT OF THE FINANCIAL MARKET OF UKRAINE.....	177
Тарасенко А.В., Мурашківська І.А., Мекшун В.С. КРЕДИТНА ПОВЕДІНКА ДОМОГОСПОДАРСТВ: СУТНІСТЬ, ОЗНАКИ ТА ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ЇЇ ФОРМУВАННЯ.....	182
Ярошевич Н.Б., Якимів А.І. ВИРІВНЮВАННЯ ВЕРТИКАЛЬНИХ ФІСКАЛЬНИХ ДИСБАЛАНСІВ В УКРАЇНІ.....	188

РОЗДІЛ 8. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

Залужня А.В.

СУТНІСТЬ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ДОХОДІВ

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА.....195

Мелень О.В., Коваленко О.В.

ПОДАТКОВЕ СТИМУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ МАЛОГО БІЗНЕСУ

ЯК НАПРЯМОК ПОДОЛАННЯ ТРУДНОЩІВ

ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ.....199

Шепель І.В.

СУЧАСНИЙ РОЗВИТОК ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ І ТЕХНОЛОГІЙ

БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ.....203

РОЗДІЛ 9. СТАТИСТИКА

Symonenko O.I.

STATISTICAL STUDY OF THE DYNAMICS OF SUNFLOWER PRODUCTION:

NEW REALITIES AND CHALLENGES OF THE TIME.....210

РОЗДІЛ 10. ТУРИЗМ

Бойко З.В., Горожанкіна Н.А., Іванцов С.В.

ГОТЕЛЬНЕ ГОСПОДАРСТВО ЯК СКЛАДОВА ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ КРАЇНИ

(НА ПРИКЛАДІ НІМЕЧЧИНИ).....214

Калініченко С.М.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО СТВОРЕННЯ ЕЛЕМЕНТУ

СИСТЕМИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОСУВАННЯ

ТУРИСТСЬКОЇ ДЕСТИНАЦІЇ.....221

Косик В.С., Зігунов В.М., Зігунова І.С.

РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ В РЕГІОНІ В УМОВАХ ВІЙНИ.....227

CONTENTS

SECTION 1. ECONOMIC THEORY AND HISTORY OF ECONOMIC THOUGHT

Ivashkiv Taras, Tymots Myroslava

THE THEORY OF MONEY AND CREDIT
IN THE VIEWS OF MODERN MONETARISTS..... 3

Pavlov Oleksandr-Jr

PARADIGM OF INCLUSIVE TERRITORIAL DEVELOPMENT OF UKRAINE
IN THE CONTEXT OF DECENTRALIZATION REFORM..... 8

SECTION 2. WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

Baranenko Ihor, Privarnikova Iryna

THE IMPACT OF THE WAR ON THE FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY
OF ENTERPRISES OF THE AGRARIAN SECTOR OF UKRAINE..... 15

SECTION 3. ECONOMY AND OPERATION OF NATIONAL ECONOMY

Zaverbnyj Andrij, Sharovskyi Yaroslav

PROBLEMS AND PROSPECTS OF HARMONIZATION
OF POST-CUSTOMS CLEARANCE AS A KEY FACTOR
IN ENHANCING FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY OF ENTERPRISES
IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION..... 21

Zoria Oleksii, Yasnolob Ilona, Protsiuk Natalia

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES
TO THE ASSESSMENT OF INVESTMENT AND INNOVATION POTENTIAL..... 27

Lozychenko Oleksandr

STATE REGULATION SYSTEM OF HOUSEHOLDS' SAVINGS:
ESSENCE, STRUCTURE AND FEATURES OF FUNCTIONING..... 31

Nemyrovska Oksana

TERRITORY MARKETING AS A FACILITATOR OF PARTNERSHIP DEVELOPMENT
BETWEEN THE PUBLIC AND PRIVATE SECTORS..... 37

Pidhirna Valentyna, Palamaryuk Mariya, Yachniuk Maryna

MANAGEMENT OF THE TOURIST INDUSTRY OF THE VINNYTA REGION..... 44

Shapurov Olexandr

STRATEGIC PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT
OF RELATED PRODUCTS OF THE METALLURGICAL INDUSTRY
IN THE CONTEXT OF THE CIRCULAR ECONOMY..... 51

Yavorska Valentyna

ANALYSIS OF EXCHANGE TRADING IN DERIVATIVES
ON INTERNATIONAL COMMODITY AND STOCK EXCHANGES..... 57

SECTION 4. ECONOMY AND ENTERPRISE MANAGEMENT

Xiao Wanxin, Lyshenko Marharyta

RESEARCH ON BUSINESS PROCESS REENGINEERING
OF REAL ESTATE ENTERPRISES..... 62

Andrukhovych Dana

ANALYSIS OF THE DEFINITION OF "STATE AID TO BUSINESS ENTITIES"
AND ITS FEATURES..... 69

Buzhymyska Kateryna, Martynenko Oleksandra

FORMATION OF THE SALES MANAGEMENT SYSTEM AT THE ENTERPRISE:
GOALS, ELEMENTS AND TOOLS..... 74

Vartanova Olena, Maliarenko Iia

MODELS FOR ENSURING THE WELL-BEING OF THE COMPANY'S STAFF..... 79

Drymalovska Khrystyna

A STRATEGIC APPROACH TO PERSONNEL MANAGEMENT OF ENTERPRISES..... 86

Diachkov Dmytro, Hnatok Yevhenii, Zhyvotovska Aliona

STRATEGIC MANAGEMENT OF THE FINANCIAL AND ECONOMIC SECURITY
OF AGRARIAN ENTERPRISES AS AN ELEMENT OF THEIR GENERAL SECURITY..... 91

Kostiunik Olena, Sivashenko Tetiana, Shchepina Tetiana FOREIGN ECONOMIC ACTIVITIES OF ENTERPRISES UNDER THE CONDITIONS OF THE MILITARY STATE: PROBLEMS AND PROSPECTS OF IMPLEMENTATION.....	96
Letunovska Nataliia, Ziabina Yevheniia, Malyk Rostyslav MEDICAL MARKETING: TRANSFORMATION OF PATIENT COMMUNICATION CHANNELS UNDER THE INFLUENCE OF THE COVID-19 PANDEMIC.....	102
Luhosh Larysa THE INVESTMENT CLIMATE OF UKRAINE IN POST-WAR RECONSTRUCTION.....	108
Liakhovych Larysa MANAGEMENT OF BUSINESS PROCESSES OF COMPANIES: MODERN TOOLS AND PRIORITY AREAS.....	114
Mangushev Dmitry, Budris Tetyana, Kalinichenko Vladyslav BUSINESS RELOCATION IN THE CONDITIONS OF WAR.....	119
Mandiuk Nazarii, Bilous Sofiia PRINCIPLES OF FORMING A MARKETING STRATEGY IN THE PROCESS OF MANAGEMENT A TOURISM ENTERPRISE.....	125
Narodovska Julia, Poltoratska Alona TALENT MANAGEMENT AS A FACTOR INCREASING THE LEVEL OF ORGANIZATION DEVELOPMENT.....	129
Pidhora Yelyzaveta, Kasianiuk Serhiy, Serbina Tetiana GROUPING OF TRENDS IN ENTERPRISE MANAGEMENT IN TERMS OF TRANSFORMATION OF KEY BUSINESS PROCESSES.....	134
Semenova Tetiana, Alieksieienko Mykyta ASSESSMENT OF THE EFFICIENCY OF LOGISTICS ACTIVITIES OF AN INDUSTRIAL ENTERPRISE.....	140
Timchenko Hanna, Sylchuk Tetiana, Pushka Olga ORGANIZATION OF PSYCHOLOGICAL SUPPORT SERVICES IN HOTEL AND RESTAURANT BUSINESS ESTABLISHMENTS.....	145
Chernikova Nataliia, Tsarenko Marina, Kulnych Anna DIGITALIZATION TECHNOLOGIES OF BUSINESS PROCESSES AS TOOLS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF ENTERPRISES.....	150
Shapoval Olena RISK MANAGEMENT AT THE ENTERPRISE IN THE CONDITIONS OF TRANSFORMATIONAL CHANGES.....	157
SECTION 5. ECONOMY OF NATURAL RESOURCES MANAGEMENT AND ENVIRONMENT PROTECTION	
Bunyakova Yulia, Rybak Maksym ANALYSIS OF ENVIRONMENTAL AND ECONOMIC CONSEQUENCES OF THE WAR IN UKRAINE.....	160
SECTION 6. DEMOGRAPHY, LABOR ECONOMY, SOCIAL ECONOMY AND POLITICS	
Tsvihun Inna DEMOGRAPHIC SECURITY OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF REGIONAL DEVELOPMENT ASSESSMENT.....	165
SECTION 7. MONEY, FINANCES AND CREDIT	
Movchan Diana, Abdullaieva Anastasiia THE CURRENT STATE AND PRIORITY DIRECTIONS OF THE RECOVERY OF THE BANKING SECTOR OF UKRAINE IN THE POST-WAR PERIOD.....	171
Moroz Nataliia DEVELOPMENT OF THE FINANCIAL MARKET OF UKRAINE.....	177
Tarasenko Artem, Murashkovska Iryna, Mekshun Valery CREDIT BEHAVIOR OF HOUSEHOLDS: ESSENCE, FEATURES AND FACTORS INFLUENCING ITS FORMATION.....	182
Yaroshevych Natalya, Yakymiv Andriy EQUALIZATION OF VERTICAL FISCAL IMBALANCES IN UKRAINE.....	188

SECTION 8. ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT

Zaluzhnya Alyona

THE ESSENCE AND CLASSIFICATION OF INCOME
OF THE AGRICULTURAL ENTERPRISE.....195

Melen Olena, Kovalenko Oleksii

TAX INCENTIVES OF SMALL BUSINESS ACTIVITIES
AS A DIRECTION FOR OVERCOMING THE DIFFICULTIES
OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE STATE.....199

Shepel Inesa

MODERN DEVELOPMENT OF INFORMATION SYSTEMS
AND TECHNOLOGIES OF ACCOUNTING.....203

SECTION 9. STATISTICS

Symonenko Olena

STATISTICAL STUDY OF THE DYNAMICS OF SUNFLOWER PRODUCTION:
NEW REALITIES AND CHALLENGES OF THE TIME.....210

SECTION 10. TOURISM

Boyko Zoia, Horozhankina Nataliia, Ivantsov Serhii

HOTEL MANAGEMENT AS A COMPONENT
OF THE COUNTRY'S HOSPITALITY INDUSTRY (ON THE EXAMPLE OF GERMANY).....214

Kalinichenko Sergiy

RECOMMENDATIONS FOR CREATING AN ELEMENT
OF THE INFORMATION SYSTEM FOR THE PROMOTION
OF A TOURIST DESTINATION.....221

Kosyk Viktoriia, Zihunov Vasyl, Zihunova Inna

DEVELOPMENT OF TOURIST BUSINESS IN THE REGION
IN THE CONDITIONS OF WAR.....227

Наукове видання

ІНФРАСТРУКТУРА РИНКУ

Електронний науково-практичний журнал

Випуск 75

Коректура • *Н. Ігнатова*

Комп'ютерна верстка • *Ю. Войтюк*

Засновник видання:

ПУ «Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій»

Адреса редакції: вул. Інглєзі 6/1, оф. 135,
м. Одеса, Україна, 65101

Телефон: +38 (093) 253-57-15

Веб-сайт журналу: www.market-infr.od.ua

E-mail редакції: journal@market-infr.od.ua